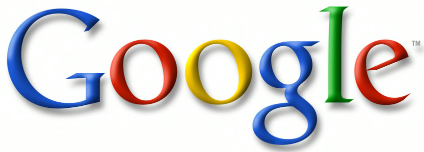
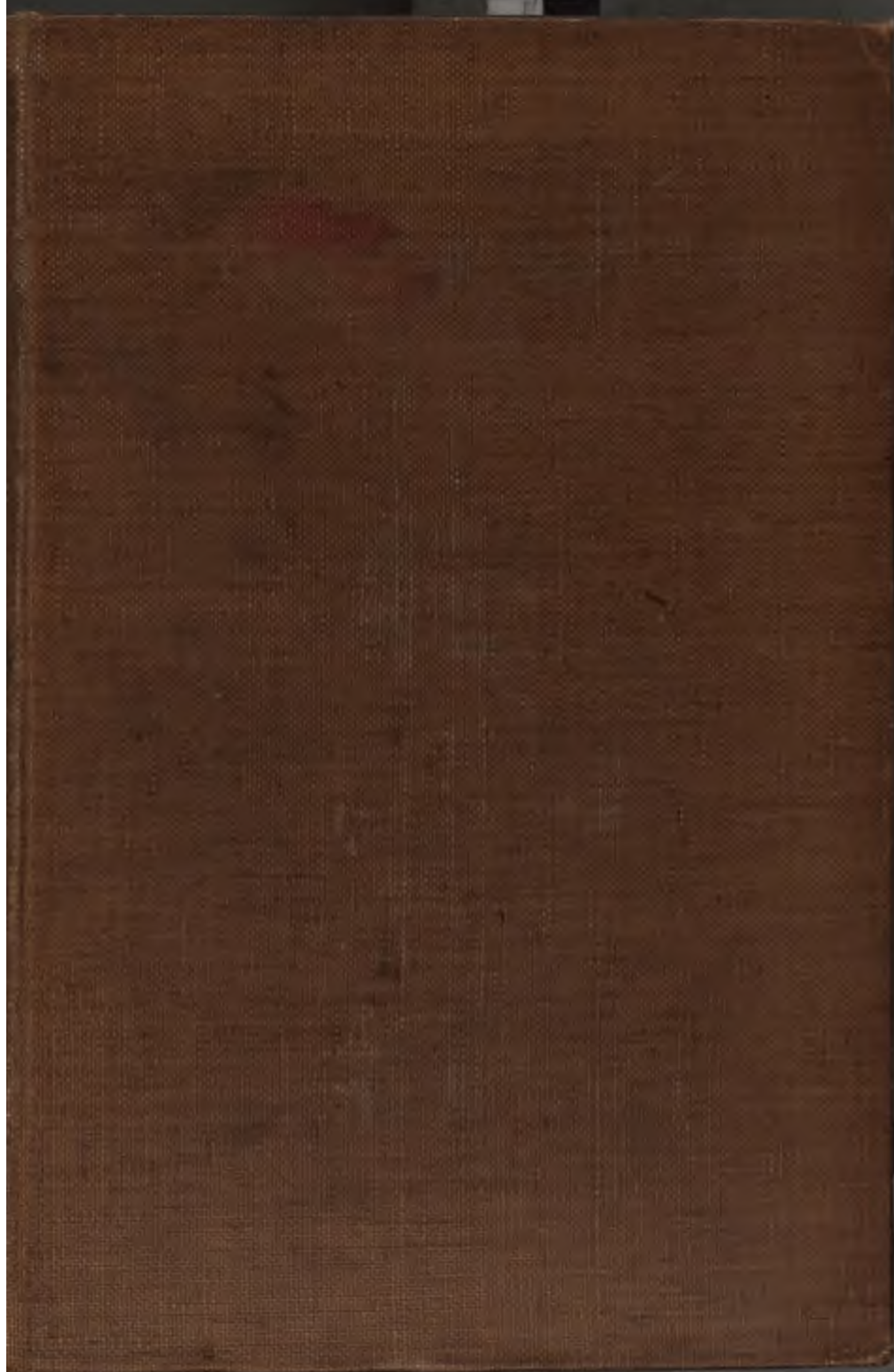

DE FRANSCHE WETTEN

OP DE

HOLLANDSCHE DRUKPERS.

II. 2

DE FRANSCHE WETTEN

OP DE

HOLLANDSCHE DRUKPERS

1806 TOT 1814.

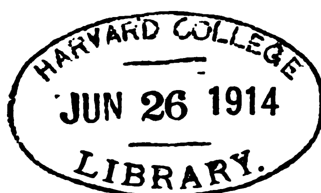
DOOR

A. C. KRUSEMAN.

(Overgenomen uit de *Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel.*)

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN & ZOON
1889

HARVARD COLLEGE
JUN 26 1914
LIBRARY.

INHOUD.

Bladz.

I. Wettelijke verordeningen........................ 1.

Inleiding. — Publicatie van het staatsbewind der bataafsche republiek, 3 juni 1803 (letterkundige eigendom). — Ampliatie van 3 december 1808 (plaatwerken). — Lodewijk Napoleon koning van Holland. — Weder-instelling der gilden. — Algemeen reglement voor corporatiën van neringen, ambachten en bedrijven binnen Haarlem. — Reglement voor de boek-drukkers, -verkoopers en -binders-corporatie binnen Haarlem. — Opheffing der gilde-vereenigingen. — Besluit van 24 juni 1806, betreffende het inleveren van gedrukte werken. — Instructie voor den directeur-generaal van justitie en politie betreffende het toezicht op de drukpers, 14 juli 1806. — Besluit van 11 augustus 1806, betreffende het inleveren van journalen en periodieke werken. — Nadere aanschrijving, 27 juni 1807, tot het inleveren van boeken, tijd- en maandschriften. — Koninklijk besluit van 22 april 1809 tot verscherping van dat bevel. — Invloed van keizer Napoleon op den toestand van Holland. — De vrijheid van drukpers in Frankrijk. — Keizerlijk decreet, houdende reglement op de drukkerijen en den boekhandel, van 5 februari 1810.

Bladz.

II. **Brevetten** .... 55.
Wettelijke bepalingen daaromtrent. — Aanleiding daartoe. — Toepassing in de hollandsche departementen. Aanschrijving van 20 april 1811. — Getal van drukkers en boekverkoopers in het departement der Zuiderzee, 1811. — Vertrouwelijk onderzoek naar hun betrouwbaarheid. — Antwoord van Amsterdam, Haarlem en Utrecht. — Klassenverdeeling. Uitreiking der toegestane brevetten. — Fransche knevelarij jegens hollandsche onderdanen. — Omkooperij. J. L. Manget, inspecteur de l'imprimerie.

III. **Belastingen** .... 78.
Slechte staat der geldmiddelen. — Invoerrecht van boeken in vreemde talen. — Verbod van buitenslands gedrukte fransche boeken; nadruk. — Invoerrecht van vreemde boeken in de latijnsche of fransche talen; keizerlijke besluiten van 14 december 1810 en 12 september 1811. — Strafbepalingen. — Gevaren voor vervolging van den hollandschen uitgever in betrekking tot uitgaven verschenen vóór 1810. — Ook het aanhalen van fransche uittreksels is nadruk. — Verzachtende bepalingen van 29 december 1810. — Belasting op elk vel druks. Keizerlijk decreet van 29 april 1811. — *Labeurs* (boekwerk); *bilboquets* (smoutwerk). Toelichting van den directeur-generaal. — Wijs van toepassing. Keizerlijk decreet van 3 juni 1811. — Voorbeelden van toepassing. — Registers op zegel, te houden door alle drukkers en boekverkoopers.

IV. **Drukpersvervolging. — Censuur** .... 93.
Drukpersvervolging door de overlevering te hoog aangeslagen. — Bekende voorbeelden. — De censuur.

Bladz.

Preventive, repressive. — De vrijheid van drukpers. In de staten van Europa. In de nederlandsche provinciën. — Keuren en plakkaten. — De grondwet van 1798. — De fransche drukpers onder het consulaat; onder het keizerrijk. — Voorbereiding van de wet van 5 februari 1810. — Toepassing en indruk in Frankrijk en in onze departementen. — Hollandsche rumoerigheid. Keizerlijke dwang. — Hollandsche vrees en hoop bij het vooruitzicht der censuur. Schijnvertooning van den directeur-generaal. — Toepassing hier te lande. — Decreet van den hertog van Plaisance, 3 november 1810, betreffende de censuur op de vertaling van de fransche wetten. — Aanstelling en bezoldiging van censoren onder den titel van Censeurs Impériaux. — Censeurs voor Holland. — Slechte dunk omtrent Amsterdam. — Bedreigingen aan Amsterdam en Haarlem. — Formulieren voor drukkers en uitgevers. — Kleingeestige toepassing der censuur. — Inlevering van handschriften vóór den druk. — Voorbeelden van censuur. — Terugwerkende kracht der censuur. — Keizerlijk decreet van 14 october 1811 betreffende het verkoopen van verboden boeken. — Oprichting van het *Journal de la librairie*. — Vrees van keizer Napoleon voor de drukpers. Mad. de Stael. — Uitbreiding van censuur en van censeurs. Influence, Surveillance, Répression. — Vergoelijking van den maatregel der censuur. — Waarschuwing tegen kerkelijke leeraars. Tegen godsdienstige genootschappen. — Spionnen bij vertrouwelijk gesprek. — Toezicht op herdrukken. Formulier daarvoor. — Voorbeelden van censuur der handschriften. — Van der Willigen's *Aanteekeningen op eene reis naar Napels*. — Helmers, *De Hollandsche*

Bladz.
II. **Brevetten** .... 55.
Wettelijke bepalingen daaromtrent. — Aanleiding daartoe. — Toepassing in de hollandsche departementen. Aanschrijving van 20 april 1811. — Getal van drukkers en boekverkoopers in het departement der Zuiderzee, 1811. — Vertrouwelijk onderzoek naar hun betrouwbaarheid. — Antwoord van Amsterdam, Haarlem en Utrecht. — Klassenverdeeling. Uitreiking der toegestane brevetten. — Fransche knevelarij jegens hollandsche onderdanen. — Omkooperij. J. L. Manget, inspecteur de l'imprimerie.

III. **Belastingen** .... 78.
Slechte staat der geldmiddelen. — Invoerrecht van boeken in vreemde talen. — Verbod van buitenslands gedrukte fransche boeken; nadruk. — Invoerrecht van vreemde boeken in de latijnsche of fransche talen; keizerlijke besluiten van 14 december 1810 en 12 september 1811. — Strafbepalingen. — Gevaren voor vervolging van den hollandschen uitgever in betrekking tot uitgaven verschenen vóór 1810. — Ook het aanhalen van fransche uittreksels is nadruk. — Verzachtende bepalingen van 29 december 1810. — Belasting op elk vel druks. Keizerlijk decreet van 29 april 1811. — *Labeurs* (boekwerk); *bilboquets* (smoutwerk). Toelichting van den directeur-generaal. — Wijs van toepassing. Keizerlijk decreet van 3 juni 1811. — Voorbeelden van toepassing. — Registers op zegel, te houden door alle drukkers en boekverkoopers.

IV. **Drukpersvervolging. — Censuur** .... 93.
Drukpersvervolging door de overlevering te hoog aangeslagen. — Bekende voorbeelden. — De censuur.

Bladz.

d'affiches d'Alkmaar. Feuille d'annonces et d'affiches de Haarlem. Kleingeestige kritiek en voorschriften. — Censuur op advertentiën. — Tabellen voor de dagbladen. — Stedelijke wapens. — Napoleon's eindoordeel over vrijheid van drukpers.

VI. **De boekhandel** .... 238.

Overzicht van den toestand des lands tusschen 1806 en 1814. Lichtkant, schaduwzijde. — Gunstige teekenen in den boekhandel. Statistieke opgaaf. — Hollandsche leesliefde. — Buitenkansen voor den boekhandel. Voordeelen van den antiquaarhandel uit het continentaalstelsel. — Gunstige teekenen en goede namen op het gebied van drukkerij en boekhandel. — Boekenoverzicht. — Blijken van verval. — Invloed van buitenlandsche literatuur. — Taalvervreemding. — Ellende van 1813. — Nabetrachting.

Bladz.

II. **Brevetten** .... 55.
Wettelijke bepalingen daaromtrent. — Aanleiding daartoe. — Toepassing in de hollandsche departementen. Aanschrijving van 20 april 1811. — Getal van drukkers en boekverkoopers in het departement der Zuiderzee, 1811. — Vertrouwelijk onderzoek naar hun betrouwbaarheid. — Antwoord van Amsterdam, Haarlem en Utrecht. — Klassenverdeeling. Uitreiking der toegestane brevetten. — Fransche knevelarij jegens hollandsche onderdanen. — Omkooperij. J. L. Manget, inspecteur de l'imprimerie.

III. **Belastingen** .... 78.
Slechte staat der geldmiddelen. — Invoerrecht van boeken in vreemde talen. — Verbod van buitenslands gedrukte fransche boeken; nadruk. — Invoerrecht van vreemde boeken in de latijnsche of fransche talen; keizerlijke besluiten van 14 december 1810 en 12 september 1811. — Strafbepalingen. — Gevaren voor vervolging van den hollandschen uitgever in betrekking tot uitgaven verschenen vóór 1810. — Ook het aanhalen van fransche uittreksels is nadruk. — Verzachtende bepalingen van 29 december 1810. — Belasting op elk vel druks. Keizerlijk decreet van 29 april 1811. — *Labeurs* (boekwerk); *bilboquets* (smoutwerk). Toelichting van den directeur-generaal. — Wijs van toepassing. Keizerlijk decreet van 3 juni 1811. — Voorbeelden van toepassing. — Registers op zegel, te houden door alle drukkers en boekverkoopers.

IV. **Drukpersvervolging. — Censuur** .... 93.
Drukpersvervolging door de overlevering te hoog aangeslagen. — Bekende voorbeelden. — De censuur.

I.

WETTELIJKE VERORDENINGEN.

Wij, Nederlanders van onze dagen, wij spreken niet gaarne over „den franschen tijd." Dat deden onze ouders en grootouders wel. Als zij eenmaal daarover loskwamen, waren zij doorgaans niet kort van stof. Hebben wij hen niet gehoord onuitputtelijk in jeremiaden over tierceering, conscriptie, gardes d'honneur, inkwartiering, duurte van levensmiddelen, algemeene ellende; schier niet uitgepraat over doorleefde knevelarij? Het volle hart moest zich toch nog eens lucht geven over al de jammeren der ondergane vernedering!

Wij van onzen kant doen daar liever het zwijgen toe. De fransche tijd is in onze historie een tusschenpoos, die wij liever stil voorbijgaan, die wij zouden willen wegkoopen. Als natie schamen wij ons over die jaren. Wij slaan er onze oogen voor neêr.

Of liever: voor ons, gezegende burgers onder het aloude bestuur van het huis van Oranje, ligt, bij den terugblik, over dat tijdvak van nationale vervreemding iets diep weemoedigs. Aan driftige hartstochtelijkheid tegenover onze onderdrukkers

van voorheen zijn wij ontgroeid. Groote woorden van ergernis, schandnamen als despoten, tirannen, monsters, krimpen ons niet meer zoo schril uit de keel gelijk ze dat deden bij onze vaderen onder den pijnlijken last der verdrukking zelve. Wij zijn, omdat wij op een afstand staan, kalmer. Maar daarom toch niet minder ernstig. Geschiedenis is de aaneenschakeling van oorzaken en gevolgen, en alles samenvattend, aanleiding en gebeurtenissen, omstandigheden en toestanden, komt er bij ons een gevoel van somber medelijden op, als wij terugdenken aan het tijdvak der algemeene europeesche geschiedenis van 1806 tot 1814.

Tegenover vijand en vriend.

Want het dient beleden te worden, dat er zelden een tijd was zoo vragend om een oppermachtig gebieder in Frankrijk als die van het begin dezer eeuw. Aan de eene zijde een bevolking gansch en al geslingerd door indrukken van geweldige politieke en maatschappelijke botsingen in de laatste jaren; onbesuisd voedsel gevend aan allerlei hartstocht; versplinterd tot partijen en groepen die elk voor zich het hoogste en heftigste woord begeerden; aan den anderen kant een voor alles veile drukpers, in dienst van achter de schermen staande raddraaiers, en tegelijk de heffe prikkelend tot de meest zedelooze wanorde. Een krachtelooze regeering naast een verwilderd volk; een bodem doorwoeld van vulkanische stoffen, ieder oogenblik dreigend met ontploffing nu hier dan ginds; een gewetenlooze oneerlijkheid in alle deelen van bestuur; een ongetemde opbruising van lage driften: zelfzucht, eerzucht, wraakzucht en wat niet al — elken dag dezelfde angstvolle spanning bij de onzekerheid wat de volgende dagen zouden aanbrengen. Zoo ooit, dan was wel hier een doortastende staatsgreep noodig om aan dien jammerlijken toestand een einde te maken. — Die greep, die van een hand zonder genade moest uitgaan, en pijn zou kosten, werd aangedurfd door Napoleon Bonaparte.

Ons geslacht van een eeuw geleden was daar het slachtoffer van. Wij herkennen in dat geslacht ons Holland van eertijds niet meer. Wij staan tegenover een ander volk, een volk dat voor

ons hart een vreemdeling is. Waar zijn onze vaderen van weder een eeuw vroeger, wier nagedachtenis onze borst doet zwellen van fierheid, omdat wij tot hun nazaten behooren? Waar het ras, krachtig in merg en been, kloek en kordaat in alles, onversaagd het hoofd opstekend tegenover wien ter wereld ook? Waar dat Holland, dat kleine maar zoo groote, dat zijn handels- en oorlogsvloten zond over alle zeeën, voor welks vlag alle standaarden bogen, voor welks kunst geen mededinger bestond, voor welks aanzien en macht heel Europa eerbied had? Het is uw bloed niet meer, stoer Oud-Holland! dat verweekelijkte, verfranschte, door partijgif verkankerde volk van het laatste der 18e eeuw, dat kleine hoopje, zwakkelijk naar lichaam en geest, uitgeput aan levensmoed, kniebuigend dan voor dezen, dan voor genen, totdat het, ontzenuwd als het was door matheid in zich zelf en door overmacht van buiten, vertwijfelend aan eigen zelfstandig bestaan, zich vernederd zag om uit de rij der volken te worden uitgewischt. Vergelijk ze, die nagemaakte „incroyables" en „merveilleuses", tegenover die mannelijke mannen ons nog ten huidigen dage toesprekend van de doelenstukken van Frans Hals!

Toch zullen wij ons wel wachten, over deze onze vaderen een bittere aanklacht op de lippen te nemen. Voor een deel zijn zij niet toerekenbaar, omdat zij kinderen waren hunner eeuw; omdat zij, zelf grootgebracht onder een al meer en meer verbasterend geslacht, de vaderlandsche deugden, arbeidsijver en eenvoudigheid, hadden leeren prijsgeven voor vermaakzucht en weelde; omdat zij, iedere persoonlijkheid op zich zelve medegesleept door de massa, allen medeplichtig geworden waren aan zwakheden en zonden, die zij, ieder in het bijzonder, ware hij onder gezonder omstandigheden geboren, zouden gewraakt hebben van nature; omdat zij zich, als volk nietig voelend te midden van zooveel brutaler naburen, allengs gewoon geworden waren als slaven te volgen, in plaats van, gelijk eertijds, als meesters voor te gaan.

Zoo komen wij ertoe, in onze gedachte ja wel een schuldrekening te maken voor beide partijen, maar daarbij aan weerskanten ook een daaraan opwegende bladzij over te stel-

len. Anders te doen zou, althans waar kritiek onze taak niet is, onbillijk wezen. Feiten te beschouwen onder het licht der omstandigheden, sluit een bepaalde voor- of tegeningenomenheid buiten; ten minste het geeft geen plaats aan eenzijdige, sterk gekleurde uitspraken.

De geschiedenis vraagt naar onpartijdig, nuchter onderzoek Zij wil hoe langer hoe meer nasporen, ontdekken, in verband brengen, opdat zij kennis krijge tot het blootleggen van de grondslagen, waarop onze tijd met zijn beginselen, instellingen, met zijn denken en doen berust. Zij vraagt naar de oprakeling van wat hier en daar verscholen lag, ook het schijnbaar ondergeschikte. Zelfs den bescheiden medearbeid van leeken over betrekkelijk weinig beteekenende onderdeelen wijst zij niet van de hand. Zij vraagt naar klaarheid, evenzoo omtrent de dagen van verval als omtrent die van glorie. Zij wil weten. En daarna verstaan.

Ten opzichte van onzen rampspoed tusschen 1806—14 is nog vrij wat aan het licht te brengen. Behalve prof. Jorissen's bekende werken is er, als geheel, niet veel over geschreven. In regeeringsarchieven en persoonlijke verzamelingen ligt menig stuk hetwelk dienst zou kunnen doen als bijdrage tot een vollediger overzicht. En Teyler's Tweede genootschap deed daarom zeker een goede daad, toen het als prijsvraag voor 1887 uitschreef: „Een op de studie in de archieven zoowel als in de bibliotheken berustend verhaal der geschiedenis van Nederland onder Koning Louis en Keizer Napoleon tot op het begin van November 1813."

Het zou wel wonder wezen, docht ons, indien de schrijver van het te bekronen antwoord daarin ook het terrein zou betreden van den boekhandel; een terrein, omdat het doorgaans voor ons land zoo onaanzienlijk geacht wordt, tot heden toe in zoo menig opzicht door de mannen der wetenschap ter zijde gelaten. Het uitschrijven der prijsvraag heeft steller dezes dus niet kunnen weêrhouden van zijn plan om, in aansluiting aan zijn *Bouwstoffen voor een geschiedenis van den Nederlandschen boekhandel*, te verzamelen hetgeen hij reeds bezat en voort te zoeken, om ook daardoor een steentje aan te dragen tot het

zoo uitgestrekte gebouw der vaderlandsche geschiedenis, waarvan de boekhandel wel een zeer ondergeschikt, maar niettemin toch niet geheel verwerpelijk brokstuk is. Bovendien, de landswet van 1817, die onzen handel 63 jaren lang beheerscht heeft, is niet maar zoo als uit de lucht gevallen, maar wel degelijk ontstaan uit vroegere; en voor den man, die belang stelt in den ontwikkelingsgang van zijn handelsvak, kan het niet gansch onverschillig wezen ook de voorschriften te kennen van een vroegeren tijd en de eigenaardige toestanden daaruit geboren.

Wat hier gegeven wordt zijn weinig anders dan aanteekeningen, die niet de geringste aanspraak maken op een hoogere waarde, vooral niet op iets volledigs. Dat laatste springt al dadelijk in het oog, wanneer de opsteller verklaart alleen de archieven van het departement der Zuiderzee en van de stad Haarlem doorzocht en daaruit voorbeelden gehaald te hebben, die met vele andere uit die der overige departementen uit te breiden zouden geweest zijn. Trouwens, de gevallen elders vermeld kunnen van overeenkomenden aard geacht worden; zij zouden wel tot getalsvermeerdering, minder tot verklaring hebben kunnen strekken. Ook was het hier niet om het kompleete te doen; veeleer om een beeld, althans een schets te geven van den boekhandel tusschen 1806 en 1814. En daartoe was ook het minder volledige voldoende. De plaats, die dit opstel gevraagd heeft in onzen bundel *Bijdragen*, kenmerkt genoegzaam zijn doel. Schrijven en opschrijven is twee.

Van de staatkundige en maatschappelijke geschiedenis wordt natuurlijk hier niets vermeld dan het strikt noodige in verband met hetgeen ermeê samenhangt. Ter verlevendiging van ieders historische herinnering, mogen de volgende hoofdpunten volstaan:

NAPOLEON BONAPARTE.

1769 geboren.

1779 leerling te Brienne.

1785 2e luitenant.

1793-94 eerste krijgsbedrijven.

1795 De prins stadhouder Willem V verlaat het land. Vestiging der bataafsche republiek. — Patriotten, oranjegezinden, revolu-

1794	brigade-generaal.		tionairen, moderaten, foederalisten, unitarissen. Omwenteling. Fransche troepen in Holland.
1795	opperbevelhebber van het leger.	1798	Omwenteling in Holland. Het souvereine volk en het uitvoerend bewind. Nieuwe staatsregeling naar de fransche van 1795. Fransche invloed. Hollands verval.
1799	eerste consul.		
		1799	Ons land geslingerd tusschen Frankrijk en Engeland.
		1801	Onze afhankelijkheid van Frankrijk. Nieuwe staatsregeling.
		1802	Vrede van Amiens. Herleving van welvaart.
1805	keizer van Frankrijk.	1803	Overwicht van Frankrijk op Holland.
		1805	Willem V overleden. Schimmelpenninck raadpensionaris.
1813	van den troon vervallen verklaard.	1806	Lodewijk Napoleon koning van Holland.
		1810	Holland bij Frankrijk ingelijfd.

Dat overigens dit stuk een vrij droge lektuur zal zijn, spreekt wel van zelf. Wetten en officieele bescheiden, die hier bij voorkeur in het oorspronkelijke worden vermeld, zullen schering en inslag zijn. Ook dienden ze te worden teruggegeven nu in het hollandsch, dan in het fransch, zooals zij gevonden werden.

In het begin dezer eeuw, 1803, kreeg de boekhandel een nieuwe wet, afgekondigd door de volgende

PUBLICATIE.

Het Staatsbewind der Bataafsche Republiek [1])

doet te weten:

Dat, het Wetgevend Ligchaam van het Bataafsch Gemeenebest, goedgekeurd hebbende de Voordragt, daar toe, aan hetzelve, door het Staats-Bewind, gedaan, is gestatueerd, gelijk wordt gestatueerd bij dezen.

1°. Dat voordaan geene Privilegien of Octrooyen, tot het Drukken en Uitgeven van Boeken, op publiek gezag zullen worden verleend, als strijdende tegen de grondbeginzelen van het Maatschappelijk verdrag, volgens welk ieder een, zonder eenige bijzondere Wet, ten zijnen behoeve, aanspraak heeft op de beveiliging van zijnen regtmatigen Eigendom.

2°. Dat, dienvolgens, wanneer iemand in de Bataafsche Republiek een oorspronkelijk Werk uitgeeft, waar van hij het gewoonlijk alzoo genoemd Regt van Kopy, of bezit, om dat hij zelf daar van de opsteller is, of om niet, of voor Geld, of op

---

[1]) De wet van 1803 was voornamelijk het gevolg van een request van den boekverkooper David du Mortier en enkele vakgenooten aan de Eerste kamer van het Vertegenwoordigend Ligchaam des bataafschen volks, van 1 april 1800: „dat er eene voor de geheele Republiek algemeen en gelijk werkende Wet mogt worden vastgesteld tegen het nadrukken, invoeren en verkoopen van boeken en geschriften, welke het eigendom van een ander zijn; zooveel mogelijk op den voet der Publicatie van het Provinciaal Bestuur van Holland van den 8 December 1796, het tweede jaar der Bataafsche Vrijheid."

Na de omwenteling in 1813 werd de fransche wetgeving afgeschaft en de bepalingen der hollandsche wetten — gelijk daarbij gemeld wordt „bijzonder vervat in de Publicatie van 3 Juny 1803, in den geest der tegenwoordige orde van zaken" — op nieuw vastgesteld bij besluit van 24 januari 1814, *houdende bepalingen omtrent den Boekhandel en den eigendom van letterkundige Werken* (Staatsblad No. 17); terwijl omtrent de vertaling van vreemde werken voorzieningen werden getroffen bij het besluit van 24 januari 1815, *houdende Voorschriften tot verzekering van het regt van eigendom aan hen, die van Buitenlandsche Werken eene vertaling willen uitgeven* (Staatsblad No. 6).

eene andere, mits wettige wijze, bekomen heeft, het zij dat het Werk in ééns, of bij Deelen of Stukken, het zij Jaarlijks, Maandelijks, Weekelijks of Dagelijks, uitkomt, hij daar door, zoo voor zich zelven, als zijne Erven, het Regt heeft of verkrijgt, om dat Werk uittegeven in zoodanig Formaat en op alzulke wijze, als hij zal goedvinden; als zijnde het gemelde Regt van Uitgave een Eigendom, waarop niemand, buiten deszelfs toestemming, wettige aanspraak heeft, en in de uitoefening van welk Regt niemand hem mag benadeelen.

3°. Dat derhalven wel uitdrukkelijk wordt verboden, zoodanig oorspronkelijk Werk, waarvan het Regt der Uitgave het Eigendom is van eenen ander, het zij na te drukken en te verkoopen, het zij, buiten deze Republiek nagedrukt, intevoeren, en te verspreiden of te verkoopen, op poene, dat hij, die eenigerhanden Nadruk van zoodanig Werk zal verspreid of verkocht hebben, zal incurreeren: voor de eerste reize confiscatie van alle, binnen de Republiek, nog voorhanden zijnde ongedebiteerde Exemplaren van den Nadruk, ten profijte van den Eigenaar van den oorspronkelijken Druk, aan wien hij voorts zal moeten betalen, de waarde of het beloop van twee honderd en vijftig Exemplaren van den echten Druk, te berekenen naar den verkoop-prijs; voor de tweede reize, boven en behalve het vorenstaande, eene somma ten bedrage van vijfhonderd Exemplaren van den echten Druk, zullende dezelve komen ter helfte voor de algemeene Armen der Plaats, waar de calange geschiedt, en ter helfte voor den Geregtelijken Aanklager, die de calange zal doen; voor de derde reize, boven en behalven dien, gestraft te worden met Bannissement buiten het Territoir der Bataafsche Republiek.

4°. Dat op dezelfde straffen, als bij Art. 3 zijn bepaald, ook verboden wordt, het verspreiden of verkoopen van eenigerhande Vertaling, Verkorting of Uitbreiding van eenig in deze Republiek, uitgekomen oorspronkelijk Werk, zoo dat deszelfs inhoud, of geheel of voor een groot gedeelte, woordelijk worde overgenomen, ten zij met schriftelijke toestemming van den Eigenaar van hetzelve, onverminderd echter de vrijheid van elk Ingezeten, om, ter verspreiding van algemeen nuttige

kennis in Letterkundige Werken, b.v. Magazijnen, Tijdschriften, Almanachen, of dergelijken, bij wijze van Uittrekzel en Beöordeeling, den aart, summieren inhoud, en waarde der uitkomende Werken, aan het Publiek te doen kennen of mede te deelen, als het welk bij dezen aan een iegelijk vrij en onverlet wordt gelaten.

5°. Dat wanneer iemand eene Vertaling van een, buiten deze Republiek, in het licht gekomen Werk, binnen dezelve uitgeeft, al mede aan elk en een iegelijk, op de straffen, bij Art. 3 gestatueerd, wordt verboden, om eenigerhanden Nadruk van die Vertaling, noch ook binnen de drie eerste jaren na de Uitgaaf derzelve, eene andere Vertaling van hetzelfde Werk, in dezelfde Taal, binnen deze Republiek te debiteeren; zullende het echter aan een ieder, ten allen tijde, vrijstaan, om van hetzelfde Werk eene Vertaling, in andere Talen, uittegeven.

6°. Dat een ieder, welke voorgenomen heeft van eenig Buitenlandsch Werk eene Vertaling, in welke Taal ook, aan het Publiek medetedeelen, gehouden is:

a. Om een Exemplaar van het oorspronkelijk Werk, aan het Gemeente-Bestuur der Plaats, waar hij woonachtig is, te vertoonen, op welks Titelblad, als dan, van wege hetzelve Gemeente-Bestuur, zonder betaling van eenige kosten, schriftelijk zullen moeten geplaatst worden de woorden:

Vertoond door N.N., ter Vertaling in de N.N. Taal, aan het Gemeente-Bestuur van N.N.

In kennisse van mij
N.N.

b. Om zijn voornemen tot de Uitgave eener zoodanige Vertaling, met de bijgevoegde Verklaring, dat het oorspronkelijk Werk, door hem, aan het Gemeente-Bestuur zijner Woonplaats vertoond is, driemaal ten minsten in de Courant van zijne Woonplaats, of wanneer aldaar geene Courant wordt uitgegeven, in die der naastbijgelegene Plaats, te annonceeren, en voorts in zoodanige andere Couranten, als hij voor zijn belang geraden zal oordeelen.

c. Om binnen zes maanden, na de vertooning van het oor-

spronkelijk Werk, aan het Gemeente-Bestuur zijner Woonplaats, te vertoonen zes afgedrukte geheele Vellen der aangekondigde Vertaling, waar van, als dan, insgelijks door hem, éénmaal in de Courant zijner Woonplaats, of bij ontstentenis van dien, in die der naastbijgelegene Plaats, Advertentie zal behooren te geschieden.

7°. Dat een ieder, welk eenig oorspronkelijk of vertaald Werk uitgeeft, waar op dezelve, in voege voorz., een Regt van Eigendom of Preferentie bezit, verpligt zal zijn:

a. Om op den titel van hetzelve zijnen Naam, den Naam van de Plaats en het Jaargetal der Uitgave te plaatsen.

b. Om een Exemplaar van zoodanig Werk, of, bijaldien hetzelve bij Deelen, Stukken of Nummers uitkomt, van elk Deel, Stuk of Nummer, dadelijk, bij de Uitgave, een net gebonden Exemplaar te doen toekomen aan het Gemeente-Bestuur der Plaats van de Uitgave, en aan de Nationale Bibliotheek, waar tegen, zoowel van wege hetzelve Gemeente-Bestuur, als van wege de Opzigters derzelve Nationale Bibliotheek, aan hem, zal ter hand gesteld worden een Bewijs van den navolgenden inhoud:

{ *Het Gemeente-Bestuur van N.N. verklaart*
{ *De Opzigters der Nationale Bibliotheek verklaren bij dezen, ontvangen te hebben van N.N. een net gebonden Exemplaar van het, door hem, uitgegeven Werk, getyteld N.N.* (met bijvoeging van het Nummer van het Deel).

In kennisse van mij
N.N.

8°. Dat wanneer iemand aan een of meer der voorz. bepalingen mogt nagelaten hebben te voldoen, dezelve, daar door, dadelijk van zijn Regt van Eigendom of Preferentie zal komen te vervallen, en mitsdien aan elk en een iegelijk vrijstaan, hetzelve Werk, het zij oorspronkelijk, het zij vertaald, nagedrukt te debiteeren.

9°. Dat, ten aanzien van Werken, vóór het emaneeren van deze Wet, binnen de Bataafsche Republiek, reeds uitgekomen, het Regt van Eigendom of Preferentie, op denzelfden voet, als bij deze Wet bepaald is, wordt toegekend aan een ieder, die hetzelve bewijzen kan te bezitten; mits door denzelven, bij eene nieuwe Uitgave, aan het hier boven bij Art. 6 en 7 gestatueerde, wordt voldaan.

10°. Dat, gelijk alle de voorschreve bepalingen op het Beginzel van Eigendoms-regt of Preferentie berusten, dezelve respectivelijk zullen vervallen, wanneer zoodanig Regt van Eigendom of Preferentie geen plaats heeft; wordende mitsdien daar van expresselijk uitgezonderd het drukken van de zoogenaamde Grieksche en Romeinsche *Auctores Classici*, immers voor zoo verre den Text derzelven aangaat, voorts Bijbels, Testamenten, Psalmboeken, Catechismussen, en alle zoodanige Kerk- en Schoolboeken, waar van het Kopij-regt niet het Eigendom is van eenen ander, en voorts alle gewone Tijdwijzers en Almanachen, voor zoo verre dezelve behelzen den Datum en Naam van elken dag van het Jaar, de opgave der Jaarmarkten, Kermissen, Paarden-, Beesten- en Leermarkten, van den op- en ondergang der Zon en Maan, van de Watergetijden, luiden van Poortklokken, Jaartellingen, Eclipzen en Hemelverschijnzels, Feestdagen, het afgaan en vertrekken van Briefposten, vaaren van Trekschuiten en Postwagens, het Klein Zegel, en Weerkundige Waarnemingen, als blijvende aan een ieder Ingezeten vrij en onverlet, om, van de opgemelde *Auctores Classici,* Bijbels, Testamenten, Psalmboeken, Catechismussen, Kerk- en Schoolboeken, Tijdwijzers en Almanachen, zoo veele Drukken te vervaardigen, als dezelve voor zijn eigen of het algemeen belang zal geraden oordeelen, terwijl van deze algemeene vrijstelling wordt uitgezonderd het nadrukken van zoodanige Almanachen, waar op, door het vorig Bestuur van dit Gemeenebest, op eenigerhande bezwarende voorwaarde, Privilegie of Octrooy is verleend, waar van de termijn, als nog, niet is geëxpireerd, als mede het nadrukken van al dat geen, 't welk eenig Uitgever van eenen Almanach tot geriefelijker gebruik van de boven vermelde ingrediënten van eenen ge-

wonen Almanach, of tot vermeerdering van deszelfs algemeene nuttigheid mogt hebben bijgevoegd.

11°. Dat hier mede gehouden worden voor vervallen alle Placaten en Wetten, tot dus verre ten opzigte van de uitgave van Boeken, bij eenig Nationaal, Gewestelijk of Stedelijk Bestuur in deze Republiek, in der tijd geëmaneerd.

12°. Dat eindelijk, allen en een iegelijk, die dit zoude aangaan, zullen worden gelast, om zich naar den inhoud dezes punctuëlijk te gedragen, mitsgaders ook alle Politieke en Regterlijke Collegiën en Personen in dit Gemeenebest, om het hier voren gestatueerde te doen executeeren en naarkomen, als mede tegen de Contraventeurs te procederen, zoo als volgens eene goede Administratie der Politie en Justitie zal worden bevonden te behooren.

Dien volgens gelast het Staats-Bewind, dat deze zal worden afgekondigd en aangeplakt, alomme, daar zulks behoort.

In den Haag, 3 Juny 1803.

(was geparapheerd) C. H. Gockinga, vt.
Ter ordonnantie van het Staats-Bewind,
(was geteekend) C. G. Hultman.

Later werd deze publicatie uitgebreid met het volgende:

DECREET,

houdende Ampliatie der Publicatie van den 3den Juny 1803, betreffende het drukken en uitgeven van Boeken, en verbod tegen het nadrukken van oorspronkelijke Werken enz. Gegeven den 3den December 1808.

Lodewijk Napoleon, door de gratie Gods en de Constitutie des Koningrijks, Koning van Holland, Connétable van Frankrijk.

Het Wetgevend Ligchaam goedgekeurd hebbende de Voordragt door Ons daartoe gedaan.

Hebben Wij gedecreteerd en decreteren:

Art. 1. Bij ampliatie der Publicatie van den 3den Juny 1803, betreffende het drukken en uitgeven van Boeken, en verbod

tegen het nadrukken van oorspronkelijke Werken enz., worden gearresteerd de navolgende bepalingen.

§ 1. Een ieder die in dit Rijk, naar eene Teekening, hem in eigendom toebehoorende, of waar over hij volkomen de magt van te beschikken heeft, eene gegraveerde Plaat, Portrait, Land-, Zee- of Rivier-kaart, Topographische Afbeelding en dergelijken, heeft vervaardigd, of doen vervaardigen, zal daar op hetzelfde regt geacquireerd hebben, als bij Art. 2 van de Publicatie van den 3den Juny 1803, betrekkelijk het drukken en uitgeven van Boeken, omtrent de Eigenaars van oorspronkelijke Werken is bepaald.

§ 2. Het nagraveren en het uitgeven van zoodanige gegraveerde Platen, als in voorsz. Artikel zijn vermeld, op welke wijze dit dan ook zoude mogen geschieden, zal aan dezelfde poenaliteiten onderhevig zijn, als bij Art. 3 van evengemelde Publicatie van den 3den Juny 1803 zijn gestatueerd, tegen het nadrukken en verkoopen van oorspronkelijke Werken, waar van het regt der uitgave is het eigendom van een ander.

§ 3. Wanneer iemand binnen dit Rijk eene Buitenlandsche Plaat enz. zal willen nagraveren, of wel eene oude op nieuw zal willen graveren, zal hij verpligt zijn zich aan dezelfde formaliteiten te onderwerpen, als welke in meergemelde Publicatie, omtrent vertaalde Boeken, zijn vastgesteld.

§ 4. Alle beschikkingen en bepalingen, bij de voorsz. Publicatie gemaakt, omtrent het drukken en verkoopen van Boeken of Werken, zijn mede toepasselijk op Gravures, van welken aard of onder welke benaming die ook zouden mogen wezen of bekend zijn.

Art 2. Het tegenwoordig Decreet zal worden gepubliceerd en in het Bulletin der Wetten geïnsereerd.

Art 3. Onze Minister van Justitie en Politie is belast met de executie van dit Decreet.

Gegeven in Ons Koninklijk Paleis te Amsterdam, den 3den December van het jaar 1808, en van onze Regeering het derde.

(get.) Lodewijk.

De Minister van Justitie en Politie, (get.) C. F. van Maanen."

De wet van 1803 zou niet lang in de bataafsche republiek geldend zijn. Die republiek zou een koninkrijk worden, en wel een koninkrijk van fransch maaksel; in den beginne schijnbaar vrij, werkelijk trouwens, zijn geheelen duur door, afhankelijk van vreemde inwerking. Op dien grond is dan ook aan dit opstel de titel van *Fransche wetten op de hollandsche drukpers* gegeven.

Bonaparte's verschijning op het wereldtooneel is een ontzagwekkend feit in de geschiedenis. Wie zou hebben kunnen vermoeden, dat deze corsikaansche knaap, scholier van Brienne, wiens jongensdroomen hoogstens tot een generaalsrang zich hadden kunnen opwinden, toen hij op 25jarigen leeftijd dat toppunt reeds bereikt had overmoedig genoeg zou geweest zijn om te staan naar een regeeringsplaats, als die van eersten consul, en daarna niet minder zou begeeren dan een keizerskroon? Wie zou hebben kunnen denken, dat deze voor het uiterlijk nietige figuur, alles behalve een indrukwekkende persoonlijkheid, zich van de kracht bewust zou wezen, om dat door en door verwilderde Frankrijk te temmen tot gehoorzaamheid en diens alleenheerschende monarch te worden, gelijk hij reeds zijn allesoverwinnende veldheer was? Wie zou het hebben kunnen gelooven, dat datzelfde Frankrijk, een toonbeeld van ontreddering en wanorde, binnen een tiental jaren als voorbeeld van gezag en kracht aan het hoofd zou staan van de machten van Europa?

En toch gebeurde het zoo. Wij vergeten niet, langs welke wegen. Om een troon te veroveren komt men met bloohartigheid niet ver. Om in den vollen zin van het woord alleenheerscher te worden, dienen alle anderen, àllen zonder onderscheid, tot onderdanigheid gebogen te worden. Om tegen den stroom in van gemor, verzet, naijver, samenspanning, op eigen terrein niet alleen, maar tegenover bijna heel de wereld het veld te behouden en een Cesar te blijven, gehuldigd, bewierookt, evenzeer aangebeden als gevreesd, daartoe zijn andere middelen noodig dan alledaagsche. Soms geweldige, soms ook onvoorziene en ongewilde, omdat ook de omstandigheden een overheerscher kunnen overheerschen.

Toen onze door franschen geest en andere invloeden zoo schromelijk ontzenuwde bataafsche republiek, in weerwil van Schimmelpenninck's laatste staatszorg, zich tot den grooten keizer wendde en dezen, daartoe door hem zelv' gedrongen, om een koning bad, werd haar een koning gegeven. Napoleon had er aanstonds een bij de hand in een zijner broeders. Maar deze jonge man, een stille in den lande, toonde zich alles behalve gretig naar die eer. Lodewijk Napoleon, de regeering over Holland aanvaardende, deed dit niet anders dan op uitdrukkelijk verlangen van zijn keizerlijken broeder, een verlangen, dat, evenals bij zijn huwelijk met Hortense de Beauharnais, aan een bevel gelijk stond. Hij onderging zijn koningschap in 1806, evenals hij zijn echtvereeniging ondergaan had vier jaar vroeger, lijdelijk, zonder eenige voorliefde. Van zijn gemalin kon hij zich afzonderen; van zijn opgedrongen volk niet. Zelfs drong zijn goedhartigheid hem, zich aan zijn onderdanen toe te wijden met zijn beste krachten, toen hij eenmaal den schepter in handen genomen had. De publicatie uit Parijs, waarmeê hij den 5^n juni zijn nieuw volk begroette, geeft getuigenis van zijn gemoedelijke bedoelingen. „Bij Onze komst op den troon zal onze dierbaarste zorge zijn voor de belangen van Ons Volk te waken. Wij zullen steeds ter harte nemen om aan hetzelve gedurige en menigvuldige blijken te geven van onze liefde en van onze bezorgdheid; handhavende te dien einde de vrijheid van alle onze onderdanen, mitsgaders hunne regten, en ons geduriglijk met hun welzijn bezig houdende," riep hij hun toe. En dat meende hij van ganscher hart. — „De onafhankelijkheid van het Koningrijk is gewaarborgd door onzen Broeder, Zijne Majesteit den Keizer en Koning," volgde daar onmiddellijk achter. Ook dat geloofde de jonge vorst. Helaas, die belofte, waaronder hij zijn koningschap uit de handen van zijn broeder aannam, zou weldra blijken een voorbedachte misleiding te zijn. Door fransche handlangers gaandeweg voorbereid, werden de landen, die zoogenaamd des keizers bescherming genoten, van stonde af ter inlijving bij het groote rijk pasklaar gemaakt.

Onder deze ontgoocheling zou ook Lodewijk Napoleon al

meer en meer gebukt gaan in weerwil van zijn beste voornemens. Hoe hij zijn krachten ook inspande om de onafhankelijkheid van zijn aangenomen volk te handhaven, en hoe hij zich ook bezig hield met de warmste plannen voor Hollands welvaart, ja hoe hij het zelfs waagde van tijd tot tijd de inmenging van zijn broeder te dwarsboomen, de feiten brachten hem wel ras tot de overtuiging dat hij slechts als leenheer te gebieden had en dat er een andere wil dan de zijne was, waarvoor hij en zijn volk te zwichten hadden zonder eenige macht tot tegenweer.

Intusschen trachtte hij ten aanzien van zijn nieuw vaderland te doen wat in zijn vermogen was en met allen ijver daartoe meê te werken met hen die, uit het vroegere bewind in het tegenwoordige overgegaan, als ministers en raadsmannen hem ter zijde stonden.

Reeds in het eerste jaar van het koningschap was de regeering er op bedacht geweest, den algemeenen toestand van kleinhandel en nijverheid, die in de laatste jaren in menig opzicht zoo bitter geleden hadden, zooveel mogelijk te verbeteren. Van harentwege zag zij daartoe een middel in het weder in het leven roepen van een hervormd gildewezen, en van onderscheiden kant werd zij door belanghebbenden tot dit voornemen aangezet. De gilden toch, na een langdurig, bloeiend, soms schitterend, maar allengs vervallend bestaan, waren eindelijk gebleken hun tijd gehad te hebben en in 1798, voor zooveel zij er nog waren, wettelijk opgeheven. Die officiëele opheffing had geen goed gedaan. Zoo lang verschillende neringen en hanteeringen al ware het nog maar onder een band der overlevering gelegen hadden, hadden zij zich aan de oude zeden gelegen laten liggen en zich aan zekere aangenomen regelen ondergeschikt. Nu de wet de koorden had losgemaakt, voelde men zich in geweten veel vrijer en waren al spoedig allerlei bedriegerijen en laakbare beunhaasstreken in vollen gang. Het verkeerde van dezen maatregel van het hoog gezag sprong in het oog. De gilden waren gemeente- en geen staatsinstellingen; het landsbestuur had er zich niet meê te moeien gehad. En niet lang duurde het dan ook, of sommige steden deden van

harentwege, gedeeltelijk ten wille van haar ingezetenen, gedeeltelijk uit een besef van fiere onafhankelijkheid, een nieuwe poging om het afgeschafte op eigen verantwoording weêr in te voeren. De afgekondigde wet nogtans stond daar hoogst nadeelig voor in den weg. De goeden zouden zich onmiddellijk aansluiten, de kwaadgezinden zouden uitvluchten zoeken. En zoo kon dus alleen een nieuwe verordening van het hoog bestuur herstellen wat een vroegere verkorven had. Daar kwam eigenbelang bij. Sinds de afschaffing was ons land overstroomd van vreemden, die onzen burgers allerlei slechte waar opdrongen en het goede geld uit het land brachten. Invoer was schrikbarend toegenomen en de opbrengst der plaatselijke belastingen aanmerkelijk aan het dalen. Het rijk verminderde aan kapitaal en aan inkomsten. Dat diende te worden te keer gegaan.

De jonge, goedhartige koning, met de volle borst zich op onze geschiedenis en volkseigenaardigheden toeleggend, toonde al dadelijk zijn warme belangstelling voor het weêr tot stand brengen der gilden, die echt oudhollandsche instelling, waarvan hij zich wonderen voorstelde tot herleving van vorigen handelsbloei. Dientengevolge kwam, ook door zijn toedoen — en dit bij uitzondering niet onder franschen invloed — in augustus 1806 bij de vergadering van hun hoogmogenden een ministeriëel voorstel in „betrekkelijk het oprigten van Corporatiën door het geheele Koningrijk, ten einde daarmede de afgeschafte gilden te vervangen.” In de toelichting daarbij werd uitvoerig betoogd, hoe de oude vereenigingen van lieverlede vrijwat kwaads hadden gesticht, maar dat zij niettemin te veel goeds in zich hadden gehad dan dat men, in den tegenwoordigen voor alle klassen zoo onveiligen staat van zaken, niet wenschen zou, bij de wering van het gebrekkige, het weldadige te handhaven. — De financiëele sectie uit den staatsraad gaf onmiddellijk op dit voorstel haar advies. Over het algemeen kon zij zich, behoudens enkele bedenkingen, met het ontwerp vereenigen, maar op grond van een aantal (ook in later tijd zoo vaak te pas gebrachte) overwegingen meende zij te gelijk, ten bate der nijverheid vooral, een be-

2

schermend stelsel te moeten aanraden en alzoo, naast het bevorderen der bedoelde corporatiën, der regeering in bedenking te geven „het arresteeren van een nieuwe wet ten voordeele van octroyen en premiën."

Eerst een jaar daarna, nadat het voor en tegen lang en breed uitgemeten was, kwam, als aanvulling van de publicatie van hun hoogmogenden omtrent de patenten, van 2 december 1804, een wet omtrent de corporatiën over neringen, ambachten en bedrijven den 30 januari 1808 in werking.

Ten gevolge van deze wet, waarbij aan de gemeentebesturen vrijelijk overgelaten werd om desbetreffende een eigen reglement te verordenen overeenkomstig plaatselijke aangelegenheden, mits daarin de bepalingen der wet gehandhaafd werden, verschenen weldra in verschillende steden reglementen, natuurlijk hier en daar uiteenloopend in bijzaken, maar in hoofdzaak op dezelfde leest geschoeid. Als een ervan zij hier medegedeeld het

ALGEMEEN REGLEMENT

voor de Corporatiën van Neringen, Ambachten en Bedrijven binnen de Stad Haarlem, ingerigt naar de Wet van 3 *January* 1808.

„Art. 1. Niemand, hij zij wie hij zij, kan tot het uitoeffenen van enig Ambacht, Nering of Bedrijf binnen deze Stad of derzelver Jurisdictie worden toegelaten, dan die Lid is van zodanige Corporatie, als waartoe zijn Ambacht, Handtering of Bedrijf is behorende [1]).

Art. 2. Tot het Lidmaatschap van zodanige Corporatie, wordt vereischt, dat die daarin wordt opgenomen, vooraf

[1]) Art. 7 der wet stelt van de verplichting tot het deelnemen in de corporatiën vrij „zoodanige beoefenaars der Kunsten, welker Werken niet tot den kring van dagelijkschen arbeid voor het publiek behooren, als zijn Medailleurs, Pourtrait- en Fijnschilders, Teekenaars, Physische, Mathematische en Optische Instrumentmakers, en dergelijke meer." Het blijft evenwel dezen allen vergund, zich, desverkiezende, bij eenige corporatie hen het naast rakende aan te sluiten.

voorzien zij van een behoorlijk Patent, volgens § 4 van de Wet van 30 January 1808: en niet valle onder de prohibitive uitzonderingen bij § 5 vermeld [1]; des echter, dat een Vreemdeling, alvorens aan Opper-Directeuren over de Corporatiën van Neringen, Ambachten en Bedrijven binnen deze Stad zal hebben vertoond Acte van admissie ter inwoning alhier.

Art. 3. Niemand kan als Lid eniger Corporatie worden aangemerkt, dan die zich als zoodanig bij Opper-Directeuren bovengemeld heeft doen inschrijven; zullende bij nalatigheid van dien, verpligt zijn, het dubbeld van zijne Inschrijving aan de Kas van de Corporatie of Corporatien, waar toe hij behoord, te betalen.

Art. 4. Voor deze Inschrijving zal dezelve gehouden zijn, in handen van Opper-Directeuren te betalen eene Somma van *f* ...... eens.

(Bij elk der Corporatien, naar derzelver aard en gesteldheid bepaald, welke echter *f* 50.— niet zal te boven gaan.)

Art. 5. Niemand zal verpligt kunnen worden tot het doen van een *proef* als *voorwaarde* van *admissie:* [2] dan, daar het echter niet dan aangenaam en voordelig kan zijn, voor een eerst beginnend Meester in enig Ambacht, Fabriek of Trafiek, opentlijk bewijzen zijner kunde en bekwaamheid te geven, gelijk er ook aan den anderen kant, het Algemeen hoogst aan gelegen ligt, overtuigd te zijn van de kunde en bekwaamheid der genen, welke zij met haar vertrouwen vereert, zoo wordt aan elk, die zich als Werkmeester of Werkbaas bij eenige der Corporatien aanmeldt, de vrijheid gelaten, om ten overstaan van twee of meer Personen, dusdanig Ambacht, Fabriek of Trafiek, binnen deze Stad uitoeffenende, door Opper-Directeuren daartoe expresselijk te qualificeren, zodanige Proeven te vervaardigen, welke door Opper-Directeuren, naar den aart en eigenschap der bijzondere Ambachten zullen worden opgege-

[1] D. w. z. die door een rechterlijk vonnis van hun patent ontzet zijn.
[2] Art. 5 der wet had het geven van bekwaamheids-proeven geheel vrijgelaten.

ven, met in het ooghouding van de in trein zijnde Smaak en Mode; zullende aan den zodanigen, na de Goedkeuring van zulk een Werkstuk een voldoend Certificaat van beproefde kunde en bekwaamheid worden afgegeven, met faculteit, om zich bij het Publiek bekend te maken, als *Geëxamineerd Meester*, terwijl aan alle anderen, die zulk een blijk van hunne bekwaamheid *niet* gegeven hebben, verboden blijft, zich zodanigen Tytel te adscriberen of aantematigen, op eene boete van Vijf en Twintig Guldens. Opper-Directeuren verkiezen bij praeferentie, uit de als boven geëxamineerde Meesters, de Onder-Commissarissen bij de bijzondere Corporatien.

Art. 6. Tot het geven van zulk een Vrijwillig bewijs van bekwaamheid, moet de Persoon die daartoe genegen is, zich bevorens aan Opper-Directeuren aangeven, en op zijn eigen kosten de Materialen en gereedschappen, ter tijd en plaatse alwaar dat bewijs van bekwaamheid zal gegeven worden, bezorgen, ten ware hij reeds in eenige andere Stad of Plaats dadelijk als geëxamineerd Meester had gefungeerd, en daar van behoorlijk en voldoend bewijs konde inleveren: — de kosten, die buiten de Materialen en gereedschappen op het geven van een bewijs van bekwaamheid komen te vallen, van wat aart en natuur ook, worden uit de inschrijvings-penningen betaald, voor zoo verre dezelve de som der inschrijvings-penningen niet te boven gaan.

Art. 7. Ingevalle zulk een bewijs van bekwaamheid om voldoende redenen moest worden afgekeurd, komen des niettemin alle de in Art. 6 vermelde kosten, voor rekening van hem of haar, die zich tot het bekomen van dusdanig bewijs van bekwaamheid mogt hebben geaddresseerd. En blijft de zodanige verstoken van het Certificaat, en de daar uit voortspruitende voorregten bij Art. 5 vermeld.

Art. 8. Elk Lid van enige Corporatie zal gehouden zijn, aan de kas der Corporatie, waar toe hij behoordt, te betalen eene Jaarlijksche Contributie (waar van de som bij ieder bijzonder Reglement zal worden bepaald.)

Art. 9. Iemand het uitoeffenen van meer dan een Ambacht, Handtering, Nering, Bedrijf of Beroep, waar van als dan eene

Corporatie bestaat, tot zijne substantie begerende, is verpligt om zich in elk dier Corporatien te doen inschrijven, en zich aan de Contributie en andere voor die Corporatie gemaakte bepalingen te onderwerpen, zonder zich daarvan, onder voorwendzel van reeds in eene andere Corporatie te zijn ingeschreven, te kunnen ontslaan.

Art. 10. Iemand een Leerling aannemende, bij enig Ambacht, Fabriek, Trafiek of Nering, is verpligt binnen den tijd van één Maand, denzelven bij Opper–Directeuren aantegeven, of zal bij verzuim vervallen in eene boete van Drie Guldens en echter tot die aangeving verpligt blijven.

Art. 11. Een Leerling volgens Art. 10 aangegeven zijnde, zal bij Opper-Directeuren als zodanig worden ingetekend, bij zulk een Corporatie als behoort, daar van ontfangende eene Leerbrief, tegens betaling van zoo veel, als bij 't Reglement van elke Corporatie is bepaald. Die in enig Wees- of Armhuis worden opgevoed, bekomen die Leerbrief Gratis, maar moeten nochtans worden aangegeven, en ingetekend.

Art. 12. Drie of Vier Jaren is zulk een Leerling verpligt, bij dien Meester, bij wien hij is ingeschreven, te blijven werken. Komt zijn Meester in dien tusschentijd te overlijden, zoo vermag de Leerling de overige Leertijd bij een ander Meester vervullen: niet anders dan om voldoende redenen ter decisie van Opper-Directeuren, zal een Leerling van zijnen Meester kunnen worden overgeboekt op eenen anderen, om de resterende Leertijd te voldoen. Doch zijn Meester eigendunkelijk verlatende, kan hij geen Knegtsbrief bekomen, voor en al eer hij bij enig ander Meester bovengem: Leerjaren voldaan heeft. — Ingevalle een Leerling door zijn Meester word weggezonden, zullen de redenen daar toe, mede staan ter decisie van Opper-Directeuren, om òf den Leerling te condemneeren tot vervulling van zijne gehele Leerjaren bij een ander, òf de reeds vervulde tijd in compensatie te brengen.

Art. 13. Aan hen, die de Leerjaren volgens Art. 12 voldaan hebben, zal een Knegtsbrief worden afgegeven: daar voor zal hij betalen eene Somma van zoo veel als bij elke Corpora-

tie is bepaald. Die zulk een Knegtsbrief niet heeft, kan geen aanspraak maken op het volle Knegtsloon.

Art. 14. Iemand die in enige andere Stad of plaats zijn Ambacht of Handwerk geleerd heeft, en alhier begeert als Knegt te werken, zal verpligt zijn, binnen één Maand, zich bij Opper-Directeuren te doen intekenen, en daar voor betalen eene Somma van (mede zoo veel als bij elke Corporatie is bepaald.) [1] Geen Meester zal zulk een Knegt in zijnen dienst langer mogen houden, dan één Maand, zonder hem bij Opper-Directeuren ter intekening aantegeven, of zal verbeuren Drie Guldens, zullende zodanige Knegt den tijd van twee of drie Jaren bij één Meester alhier moeten hebben gewerkt, alvorens hij tot het Meesterschap kan worden toegelaten, in al zulke bedrijven, waarin zulks nodig zal geoordeeld worden.

Art. 15. Wanneer een Knegt buiten 's tijds zijn Meester komt te verlaten, zal geen ander Meester zodanigen Knegt mogen aannemen, voor en al eer de Knegt, met een briefje van zijnen vorigen Meester, zal hebben getoond, dat hij van denzelven ontslagen, of anderzints doe blijken, dat hij niet langer aan hem verbonden is: en zoo enig Meester zulk eenen onvrijen Knegt te werk stelt, zal dezelve Meester schuldig zijn het agterstal of de schuld, welke dusdanige Knegt ten behoeve van zijnen vorigen Meester mogt hebben, aan dien Meester ten vollen te voldoen, en daar en boven verbeuren eene boete van Zes Guldens, ten ware zodanige Knegt op voldoende redenen aan Opper-Directeuren consent verzogt en bekomen had, om zijnen Meester buiten 's tijds te mogen verlaten.

De tijd van waarschouwing van een Knegt, alvorens den dienst van zijneu Meester te verlaten, wordt bepaald, bij Ambachten op Acht dagen, en bij Fabrieken, Trafieken en Neringen op één Maand bevorens; ten ware er tus-

---

[1]) Volgens de ordonnantie op het patent van 2 december 1805 waren ook, vallende in de laagste klasse van *f* 1.— patentplichtig „alle Gezellen, Knegts en Werklieden, welke alleen en zonder voor particuliere Personen te werken, in dienst of werk zijn van een of meer Gepatenteerden, en twintig jaren oud of daarboven zijn."

schen den Meester en Knegt langer termijn ten dezen opzichten bepaald ware, 't welk wordt vrijgelaten.

Art. 16. De Leden der Corporatie zullen zich stiptelijk moeten houden aan het bepaalde bij Art. 53 der Ordonnantie op het regt van Patent, betrekkelijk het employeren van Werklieden, Gezellen of Knegts, en zullen dienvolgens niemand in hunnen dienst of werk mogen hebben, dan de zodanigen welke van behoorlijk Patent zijn voorzien, en hetzelve zullen hebben vertoond aan Opper-Directeuren over de Corporatien, die het Patent zullen viseren, en daar voor, ten behoeve van de Kas der Corporatie, ontvangen de Somma van..... (niet meerder dan Zes Stuivers).

Deze Vertoning en Visa zal alle Jaren worden herhaald; die dit op de te bepalen tijden verzuimd, zal verbeuren eene Somma van...... (ten hoogste Twaalf Stuivers) boven de kosten op het viseren gesteld, mede ten behoeve van de Kas der Corporatie waar toe de zodanige behoort.

Art. 17. Elk Ingezeten heeft de vrijheid, om *tot zijn particulier gebruik* van elders enige waren, mitsgaders gemaakte of ongemaakte goederen te ontbieden, en te doen inkomen. Daar echter deze vrijheid niet mag worden misbruikt, ten nadele der verdere Verordeningen bij dit Reglement bepaald, wordt steeds gezorgd, dat door gene Afgezetenen of Vreemdelingen, onder voorwendzel van met hunne waren, gemaakte of ongemaakte goederen, bij enig Ingezetene dezer Stad ontboden te zijn, zulke goederen, welker verkoop anders niet zou vrijstaan, te koop aangebragt worden.

Art. 18. Alle waren en goederen, welken volgens de bepalingen bij de bijzondere Reglementen der Corporatien, door derzelver Leden *alleen* mogen *verkogt* worden, zullen ook alleen door de Leden van voorsz. Corporatie *ter verkoop* mogen worden ontboden en ontvangen; terwijl aan alle Ingezetenen dezer Stad, Leden dezer Corporatie of Corporatien waar toe hun Bedrijf behoord, de vrijheid gegeven wordt, om de Weekmarkten te frequenteren, mits zich daar toe bevorens, behoorlijk, aan Opper-Directeuren en aan de Marktmeesteren aanmeldende.

Art. 19. Ten einde de bepalingen voorkomende in het 14e Ar-

tikel der Koninglijke Wet van den 30en January 1808 [1]), waar bij in zoo verre aan de Ordonnantie op het Patent gederogeerd is, tot eene geregelde en billijke uitvoering te kunnen brengen, zal het aan Afgezetenen of Vreemdelingen die als Pakkendragers, Kramers of dergelijken, vallen in de termen van Art. 18 der Ordonnantie op de Patenten, alleen op de navolgende voet vrijstaan, om hunne waren of goederen in deze Stad te mogen komen aanbieden: 1°. Tot gerief der Winkel- en Neringdoende Ingezetenen, zullen Afgezetenen of Vreemdelingen, daar toe behoorlijk gepatenteerd, in 't *Gros* aan Winkeliers in die waren handelende, en wel bepaaldelijk in het Logement alwaar gem. Kooplieden hun verblijf houden, hunne goederen mogen verkopen, mits vooraf voorzien zijnde van een Consent-Billet, ten hoogsten voor Drie of Vier dagen aan hen aftegeven, door of van wege Opper-Directeuren over de Corporatien voornoemd, voor welk Billet zijlieden zullen gehouden zijn te betalen Vier en Twintig Stuivers, en hetzelve na expiratie van bovengenoemde tijd moeten terug brengen, wanneer aan hen Twaalf Stuivers zullen worden gerestitueerd, zullende in geval bevonden mogt worden, dat enige goederen door hen aan iemand anders dan *aan Winkeliers* in die waren handelende, of enige andere waren of goederen, die *niet* in het Permissie-Billet vermeld zijn, in of buiten hun Logement mogten zijn te koop gepresenteerd, verbeuren eene boete van Twaalf Guldens, en daar te boven alle de bij zich hebbende niet in het Permissie-Billet bepaalde soort van Koopmanschappen. Terwijl zij die zonder Permissie-Billet enige goederen aan Ingezetenen te koop presenteren, boven de verbeurte van alle de bij zich hebbende goederen, zullen vervallen in eene boete van Vijf en Twintig Guldens. — 2°. Aan Afgezetenen of Vreemdelingen, welken enige

---

[1]) Art. 18 van de ordonnantie op het patent gaf aan vreemde „Pakkendragers en Kramers" volle vrijheid tot verkoop van hun goederen, mits zij behoorlijk plaatselijke belasting betaalden. Al spoedig bleek deze vergunning zeer ten nadeele voor neringdoende ingezetenen te zijn; allerlei marskramers liepen het land, soms met slechte koopwaar, af. De wet van 30 januari 1808 trachtte deze vrijheid te beperken, door aan de plaatselijke besturen de macht van verlof of weigering over te laten.

waren of goederen, die bij de Leden der Corporatien binnen deze Stad *niet verkogt worden* (waar van de Opper-Directeuren de uitwijzing aan zich voorbehouden) zouden begeren uitteventen, zal mede een Consent-Billet, voor Drie of Vier dagen, als boven kunnen gegeven worden, waar bij uitdrukkelijk bepaald wordt, *welke goederen* gezegde Marskramers mogen te koop presenteren, en voor welk Billet zal moeten worden betaald Twaalf Stuivers, en bij het terugbrengen na gemelde tijd daar van Zes Stuivers gerestitueerd; zullende de genen die enigerhande andere koopwaren, in dat Billet niet gemeld, aan Ingezetenen dezer Stad direct of indirect te koop presenteren, vervallen in eene boete van Twaalf Guldens, en ook verbeuren *alle de bij zich hebbende, niet in het Permissie-Billet bepaalde soort van Koopmanschappen.* Terwijl de zodanige, welke zonder Permissie-Billet, enige goederen aan Ingezetenen te koop presenteren, zullen verbeuren *alle de bij zich hebbende goederen,* en daar te boven eene boete van Vijf en twintig Guldens.

Art. 20. Bij alle de Corporatien, waar den aanleg der Kassen enige strekking heeft, om dezelve te doen dienen tot enig onderhoud van verarmde of ongelukkig geworden Medeleden of derzelver Huisgezinnen [1]), zal deze Inrigting niet alleen worden behouden, maar ook dadelijk zoo veel enigzins doenlijk is, verbeterd. De uitreiking van dezen onderstand geschiedt op den voet bij de bijzondere Reglementen der Corporatien bepaald of nader te bepalen, en moet in allen gevalle steeds geregeld blijven naar den effectiven staat der Kas van de Corporatie, waar toe zij behoort, zonder ooit verder te mogen gaan, dan 't beloop van derzelver Jaarlijksche inkomsten. Deze zelfde regelen en beginzelen worden mede in acht genomen, ten aanzien van de Corporatien, bij welke het geven van zodanige onderstand-gelden, welke voorheen geen plaats

---

[1]) Een voornaam doel van de wet van 1808, blijkens Art. 19, was, dat de corporatiën zooveel mogelijk zouden afzonderen tot ondersteuning van behoeftigen, in plaats van, gelijk een der hoofdzonden van de oude gilden was geworden, de kasgelden te verdoen aan allerlei slemperijen. Door dezen maatregel zouden voor de gemeenten de opofferingen ten behoeve van armlastigen kunnen verminderen.

had, maar die echter voor de heilzame invoering daar van nu of bij vervolg euigzins vatbaar bevonden of gemaakt mogten kunnen worden.

Art. 21. Opper-Directeuren doen Jaarlijksch aan den Heer Burgemeester generale en speciale rekening van Ontvang en Uitgave bij alle en elk der Corporatien gedaan en geleden.

Art. 22. Geschillen of onënigheden tusschen de onderscheidene Corporatien, of tusschen de Leden onderling, of met de Corporatien zelven voorvallende, rakende alleen de Corporatien en derzelver Regten of Pligten, worden ter eerster instantie gebragt ter kennisse van Opper-Directeuren, die de partijen volgens de Reglementen tragten te bevredigen, doch deze poging vrugteloos zijnde, zullen die onënigheden door den Heer Burgemeester worden vereffend of gedecideerd, bij politike voorziening en op eene onkostbare wijze.

Art. 23. Alle fournissementen, boetens enz., welke bij de Reglementen der Corporatien zijn of zullen worden bepaald, voor zoo verre de betaling daar van agter blijft, worden ingevorderd bij parate executie, en zulks zoo na mogelijk op gelijke wijze als ten aanzien van het invorderen der Gemene Lands middelen is gestatueerd.

Art. 24. Alle de Boeten, waar van in de vorenstaande Artikelen mentie gemaakt wordt, zullen komen ten profijte van de Corporatie tegen welke de overtreding mogt zijn gegepleegd."

Ook alweder in overeenstemming met dit algemeene reglement kon nu iedere groep van handelaars of nijveren een verordening opmaken voor eigen beroepsgenooten. Het model daartoe voor den boekhandel was, gelijk men beweerde, door W. Holtrop, te Amsterdam, opgesteld. Die voor Haarlem, in werking getreden met 1809, was:

REGLEMENT voor de Boek-drukkers, -verkopers, en -Binders-Corporatie binnen de Stad *Haarlem.*

„Art. 1. Niemand kan tot het uitoeffenen van het Boekdrukkers,- Verkopers of Boekbinders Ambacht, binnen deze

Stad of Jurisdictie van dien, worden toegelaten, dan die zich bevorens bij Opper-Directeuren over de Corporatiën van Neringen, Ambachten en Bedrijven alhier, heeft doen Inschrijven, en daar voor betaald de Somma van Twintig Guldens eens.

Art. 2. Elk Lid dezer Corporatie zal gehouden zijn, aan de Kas derzelve eene Jaarlijksche Contributie te betalen, ter Somma van Vier Guldens, welke door den Bode van Opper-Directeuren, of iemand anders, door hun daar toe gequalificeerd, bij de Leden zal worden opgehaald, ter onderhoud dezer Corporatie.

Art. 3. De Weduwe van een Lid dezer Corporatie, mits het Jaargeld volgens Art. 2 betalende, vermag het Boekdrukken, -verkopen en binden aantehouden tot haar hertrouwen; ingevalle zij weder met een Boek-drukker, -verkoper of -binder komt te trouwen, zal Hij verpligt zijn, zich aan Art. 3 en 4 van het Algemeen Reglement te onderwerpen, en volgens Art. 5 van het zelve vrijwillig bewijs van bekwaamheid mogen geven: ten ware Hij reeds dadelijk een Lid dezer Corporatie was.

Art. 4. Een Boek-drukkers, -verkopers, of -binders Leerling, volgens Art. 10 van het Algemeen Reglement aangegeven zijnde, zal als zodanig bij Opper-Directeuren worden Ingetekend, en daar voor ontvangen een Leerbrief, tegens betaling van Twintig Stuivers: ten zij dezelve in eenig Wees- of Armhuis wordt opgevoed.

Art. 5. De Leertijd van een Boek-drukkers, -verkopers of -binders Leerling wordt bepaald op drie agtereenvolgende Jaaren, te rekenen na den tijd zijner Intekening.

Art. 6. Deze Leertijd volbragt zijnde, wordt aan hem op zijn verzoek een Knegtsbrief afgegeven, waar voor hij gehouden zal zijn te betalen, eene Somma van Vier en twintig Stuivers.

Art. 7. Ieder Knegt zal gehouden zijn, aan de Kas dezer Corporatie te betalen eene Contributie van Zes Stuivers Jaarlijksch boven en behalven het Viseren van het Patent, volgens het 16e Artikel van het Algemeen Reglement, voor welk Visa hij betalen zal Twee Stuivers. — Een Leerling zal voor Jaargeld betalen Drie Stuivers.

Art. 8. Niemand, dan die volgens Art. 1 als Lid dezer Corporatie is ingeschreven, zal binnen deze Stad of Jurisdictie van dien, buiten de gewone Jaarmarkt bevoegd zijn, tot het Drukken, Verkopen, Binden en Uitgeven van eenige Boeken, het zij gebonden of ongebonden, Almanakken, Nieuwspapieren en andere periodike Werken daar onder begrepen, mitsgaders tot het maken of verkopen van eenige gedrukte of afgezette Kaarten, Schoolboeken, School- en Kantoor-behoeftens, als Schrijfboeken, Schrijfpennen, Zegellak, Zegelgaren, Ouwelen, Inkt; wijders niet tot het verkopen van eenige witte, blaauwe, of graauwe Druk- of Pakpapieren (blijvende egter het Schrijfpapier van dit Verbod uitgezonderd, en de verkoop van het zelve tusschen de Leden van *deze* en van de *Koopmans Corporatie*, in 't gemeen), Carton of Bordpapier, Pergament, Briefwerk, geverwd of ongeverwd, alles op eene boete van Tien Guldens voor de eerste reis, en van Vijf en Twintig Guldens voor de tweede reis, en Verbeurte daarenboven telkens van alle zodanige Goederen; zullende egter onder het voorschreven Verbod niet zijn begrepen, die genen welke met permissie van den Heer Burgemeester alhier zullen willen oprigten een Fabriek van Pennen of Zegellak; gelijk het ook aan de gequalificeerde Uitdraagsters gepermitteerd blijft, om oude Boeken, welke door hun op eene Auctie, of op Erfhuizen, publiek zijn gekogt, te mogen voorleggen en verkopen.

Art. 9. Niemand, die geen Lid dezer Corporatie is, zal zich mogen generen, met binnen deze Stad of Vrijdom van dien, te verspreiden of laten lezen, eenige Boeken, Nieuwspapieren en periodike Werken, op eene boete van Vijf en Twintig Guldens.

Art. 10. Niemand, ook niet de Leden dezer Corporatie, zullen voortaan eenige Merken voor de Fabrikeurs van Linten, Garens en Twijn, mogen drukken of doen drukken, dan die ingevolge het Reglement voor de Twijnderijen in het Koningrijk Holland in dato den 26n van Lentemaand 1809 zijn geapprobeerd, op eene boete van Vijf en Twintig Guldens voor de eerste reize, en van Vijftig Guldens voor de tweede reize. Gelijk ook niemand geen Lid dezer Corporatie zijnde, eniger-

hande Merken, voor de Fabrikeurs hiervorengemeld zullen mogen invoeren of afleveren of bij de Merkgebruikers mogen ontfangen worden, op gelijke boete.

Art. 11. De Leden dezer Corporatie zijn alleen bevoegd tot het houden van Publieke Boek-verkopingen, doch zullen gehouden zijn, van elke Verkoping van Boeken, of Boekbindersgereedschappen, het zij dan dat die Goederen van hun zelvs of van anderen afkomstig zijn, ten behoeve der Corporatie in handen van Opper-Directeuren te betalen, Twee Guldens voor de eerste Verkoopdag, en Een Gulden voor elk der volgende Verkoopdagen, te voldoen binnen 3 Maanden, na den tijd dat zodanige Verkoping gehouden is; Wijders zullen geen Boeken het getal van Vijftig te bovengaande, bij Meubilaire Goederen mogen worden verkogt, dan met Consent van Opper-Directeuren, waar voor zal moeten worden betaald Twaalf Stuivers, en bij verzuim daar van eene boete van Drie Guldens.

Art. 12. Elk nieuw aankomend Lid dezer Corporatie zal verpligt zijn, een gedrukt Exemplaar van dit en van het Algemeen Reglement aantenemen voor de prijs die het aan de Kas der Corporatie heeft gekost [1]."

---

[1]) Als een staaltje hoe de gilden weêr op eens in zwang kwamen, en tot schatting van de waarde der verschillende bedrijven, op te maken uit de gevorderde „inschrijvingsgelden" voor de gildebroeders, vermelden wij hier, bij wijze van aanteekening, de Corporatiën van Neringen, Ambachten en Bedrijven binnen de Stad Haarlem in 1809, waarvan de Reglementen in de notulen van het gemeentebestuur van dat jaar te vinden zijn.

Bezemmakers *f* 10.—. — Blokkenmakers, Stoelenmakers en Wielendraijers *f* 20.—. — Boekdrukkers, -Verkopers en Boekbinders *f* 20.—. — Brood- en beschuit-bakkers en Verkopers *f* 50.—. — Brouwers *f* 20.—. — Chitsen, Fransche Galanterien- en Kindergoed-winkels *f* 10.—. — Glazenmakers, Verwers, Vergulders en Draadwerkers *f* 40.—. — Groot-Schippers *f* 50.—. — Grutters *f* —. — Hoedenmakers en Hoedenkramers *f* 45.—. — Horlogiemakers *f* 12.—. — Houtkopers, Houtwinkels, Stoelen en Gedraide werken-Verkopers *f* 6.—. — Kleer- en Keurslijfmakers *f* 50.—. — Klompen-makers en Verkopers *f* 12.—. — Knoopmakers, Kwastenmakers, Passement-werkers en Verkopers *f* 30.—. — Koek-bakkers en Winkelhouders *f* 40.—. — Koek-slijters *f* 1.—. — Koopmans of Algemene Corporatie *f* 8.—. — Koper- en Blikslagers *f* 20.—. — Koussen-verkopers *f* 6.—. — Kuijpers *f* 30.—. — Laken-kopers *f* 20.—. — Loodgieters,

Wij vinden nergens gewag gemaakt, dat de landsregeering zich verder met de opperdirecteuren over deze corporatiën rechtstreeks heeft ingelaten. De gilden waren en bleven zuiver stedelijke inrichtingen. Toch waren zij een macht naast een macht, en des te meer wendde zich het hooggezag tot de maires, om die ondermacht waar het zulks noodig achtte te keeren en bovenal om over het geheele rijk de drukpers en den boekhandel aan banden te leggen. Daarvan getuigt die overvloed van decreten en aanschrijvingen in 'het korte tijdperk van 1806—14 uitgevaardigd en die het onderwerp van dit opstel uitmaken.

Nadat Holland aan het fransche rijk was overgegaan, rees natuurlijk de vraag, of de gilden zouden kunnen blijven bestaan of niet. Den 28en april 1811 kwam daarop het volgende bericht van baron de Celles, maitre des requêtes, comte de l'empire, membre de la légion d'honneur, préfet du departement du Zuiderzee, aan den maire van Haarlem:

„Monsieur l'Intendant de l'Intérieur vient de me communiquer qu'ayant consulté Son Excellence le Ministre de l'Intérieur pour savoir si les Corps des Métiers et Confrairies qui existent en Hollande doivent être maintenus, ou si, d'après les principes qui sont suivis en France, ils devaient être supprimés, son Excellence a repondu que la loi qui a supprimé en France les Corps de Métiers n'étant point encore comprise au nombre de celles qui ont été declarées exécutoires pour la

---

Pompmakers en Leydekkers *f* 20.—. — Lijsten- en Spiegel-makers en Verkopers *f* 8.—. — Manden-makers en Verkopers *f* 10.—. — Messen-, Scharen-, Schietgeweer- en Chirurgijnsgereedschap-Winkels *f* 8.—. — Metzelaars en Steenkopers *f* 40.—. — Molenaars *f* —. — Scheepmakers, Scheepslijters en Zeilenmakers *f* 16.—. — Schoenlappers *f* 16.—. — Schoen-makers, -verkopers en Lederloijers en Lederverkopers *f* 30.—. — Smeden, Slotenmakers en Messenmakers *f* 40.—. — Tappers *f* 16 —. — Timmermans, Molenmakers-getouw- en Twijnmolenmakers, Schrijnwerkers en Witwerkers *f* 50.—. — Tingieters *f* 50 —. — Twijnders en Loonbazen *f* 15.—. — Verw-verkopers en Drogisten *f* 8.—. — Vleeschhouwers *f* 12.—. — Voerlieden *f* 15.—. — Warmoeziers *f* —. — Wagenmakers *f* 25.—. — Wolle-naijsters *f* 24.—. — Wijnverkopers *f* 50.—. — IJzerkramers *f* 50.—. — Zadelmakers *f* 8.—. — Zijde Lint Reders *f* 6.—. Zijde- en Garen-ververs *f* 30.—.

Hollande, les confrairies et le Corps de Métiers doivent y être provisoirement maintenus conformément à la loi du 30 janvier 1808 qui les a régularisé.

Je vous invite Monsieur le Maire, à tenir la main pour que cette loi continue d'être en vigueur et pour qu'il soit décidé d'après sa lettre dans tous les cas qui pourront se présenter."

Voorloopig bleven alzoo de gilde-vereenigingen in stand. Invloed op algemeene landsbelangen hadden zij weinig. Ook de „corporatiën" van den boekhandel beteekenden niet veel; behalve in de hoofdstad Amsterdam. En juist dáár was — het was gebleken bij een later te vermelden zaak met den inspecteur Manget — door de aaneensluiting van de vele en voornaamste beroepsgenooten gevaar voor tegenkanting van de plannen der regeering.

Reden genoeg dat er al spoedig een verandering voorbereid werd. Met januari 1812 werd in de grootere steden een „tribunal de commerce" opgericht. Met den 31en december van datzelfde jaar werden op last der regeering alle gilden als opgeheven verklaard, nadat van dit besluit den 31en januari, dus elf maanden van te voren, aan de belanghebbenden kennis was gegeven.

Onder de landswet van 1803 en onder de gemeentelijke regeling der „corporatiën," zou de boekhandel gelegenheid gehad hebben op betamelijke wijs zich te ontwikkelen, ware hij daarin niet al zeer spoedig belemmerd door verschillende verordeningen, die schijnbaar uitgingen van ons eigen landsbestuur, maar in werkelijkheid ons werden opgedrongen van 's franschen keizerswege.

De eerste daarvan, van 24 juni 1806, inhoudende 1e „dat men van alle werken, welke gedrukt en uitgegeven werden twee exemplaren aan de koninklijke bibliotheek zou doen toekomen, en 2e dat van de journalen, van alle periodieke werken en van alles wat gedrukt, verkocht en uitgegeven werd onverwijld een exemplaar aan de directie van justitie en politie zou wor-

den ingezonden", was op zich zelf van weinig beduidenis, maar kreeg een veel dreigender houding uit de verwijzing naar de artikelen 22—25 van de instructie voor den directeur-generaal van justitie en politie daarbij aangehaald. Die artikelen, vervat in het „Decreet, gegeven in Ons Koninklijk Paleis in het Bosch te 's-Gravenhage, den 14en July van het jaar 1806, van Onze regeering het eerste," waren van dezen inhoud:

„Art. 22. Hij (de directeur-generaal van justitie en politie) handhaaft de vrijheid der Drukpers, doch zorgt tevens, dat geene Geschriften, die met den naam van den Uitgever, Drukker of Schrijver niet zijn voorzien, worden uitgegeven, verkocht of verspreid.

Art. 23. Indien bij eenig werk, hoe zeer met den naam van den Uitgever, Drukker of Schrijver voorzien, de Maatschappij beledigd wordt, of hetzelve tegen de zekerheid van den Staat is ingerigt, belet hij, op Onzen last, de verdere uitgave en verspreiding van zodanig Werk, en zorgt, dat tegen den Uitgever, Drukker of Schrijver, ingevolge de Wetten, worde geprocedeerd.

Art. 24. Een Chef de Bureau zal bijzonder belast zijn met het toezigt over de Journalen, van alle periodieke en zelfs van alle gedrukte werken. Hij Directeur zal zich een Exemplaar doen toekomen van elk in het licht komend werk, en daar van aan Ons verslag doen, na elken dag te hebben gelezen een uittreksel van het geen belangrijks mogt in het licht komen.

Art. 25. Ieder Autheur zal verpligt zijn, twee Exemplaren van zijn werk aan de Koninklijke Bibliotheek toetezenden."—

Hierop volgde een nadere aanschrijving van 11 augustus 1806, gericht aan alle provinciale gerechtshoven, aldus luidende:

„De Minister van Justitie en Politie van Zijne Majesteit den Koning van Holland, aan den Procureur-Generaal van het Departementaal Geregtshof van.....

Bij het 22, 23, 24 en 25 Artikel mijner Instructie en nader Besluit van Zijne Majesteit, belast zijnde met de handhaving der vrijheid van de Drukpers en het toezigt over alle gedrukte

Werken zonder onderscheid, heb ik vermeend het best te zijn, de Departementale Besturen van dit Rijk aanteschrijven, om de nodige ordres te geven, dat van alle de Journalen, van alle Periodieke Werken, en van alles wat in hun Departement gedrukt, verkogt en uitgegeven wordt, onverwijld een Exemplaar aan myn Ministerie ingezonden wordt.

„Ik heb het voorts raadzaam geoordeeld, U kennis van deze mesure te geven, met verzoek om door alle Officieren en Justicieren in uw Departement, een wakend oog te doen houden, dat het hier voren gestatueerde worde agtervolgd en naargekomen, en dat de bevelen door de respective Departementale en Gemeente-Besturen deswegens gegeven en nog te geven, punctuëel geöbserveerd worden, zoo als volgens eene goede Administratie der Politie zal bevonden worden te behooren. — Ik beveele u in de bescherminge Godes.

De Minister VAN HHOOFF."

Minder uit willekeurig verzuim dan wel uit ongewoonte, en volkomen onbedacht tot welke verdere en krassere maatregelen dit voorschrift leiden zou, bleef de boekhandel deze inzending van het ministerie van justitie een tijdlang uit het oog verliezen, of althans niet zoo strikt uitvoeren als bedoeld werd. Die aangehaalde art. 22—25 waren in hun voorschrift wel genoemd in cijfers, maar niet verder verklaard. Zij gingen den directeur-generaal van justitie aan, niet zoozeer den handelaar, meende men. Niemand vermoedde in dit eerste jaar van het gewenschte koningschap nog in de verte, hoe in die artikelen de voorteekenen scholen van het zwaard dat boven schrijver en uitgever door een vreemde hand werd opgehangen.

Aan die nalatigheid van inzending kon op den duur niet toegegeven worden. Nadat de zaak een jaar lang gesleurd had, ontvingen de departementale besturen [1]) deze aanschrijving:

[1]) Het beheer over de departementen was toevertrouwd aan een ambtenaar met den naam van landdrost, die door een raad van vier of vijf assessoren bijgestaan werd.

'sHage den 27 Juny 1807.

De Staatsraad CAMBIER,

gechargeerd met de Portefeuille van het Ministerie van Justitie en Politie

Aan de Land-Drosten.

„De onachtzaamheid en ongeregelde wijze, waarmede door de Drukkers en Uitgevers van Boeken, niettegenstaande de deswegens door de Gemeente-Besturen, op last der Departementale Besturen, ingevolge de aanschrijvingen, de dato 24 July N°. 2 en 28 Augustus 1806 N°. 11, door dit Ministerie gedaan, gegevene Orders, met het inzenden van twee Exemplaren der bij hun gedrukte of uitgegevene Werken, voor de Koninklijke Bibliotheek, en een voor het Ministerie van Justitie en Politie, wordt voldaan, heeft mij doen bedacht zijn op maatregelen, geschikt om voortaan de nalatigheid, te dezen opzigte, te voorkomen, en de geregelde wijze derzelve te bevorderen, ten welken einde ik het meest geschikt geoordeeld hebbe, U te moeten verzoeken, de Gemeente-Besturen in Uw Departementen aanteschrijven,

1°. Om, onder zoodanige poenaliteiten, als elk in zijne Stad of Plaats het meest geschikt zal vinden, alle de Boekverkoopers en Boekdrukkers te gelasten, voor en aleer eenig gedrukt of herdrukt Boek, Tijd- of Maandschrift, door hen wordt uitgegeven, of in eenig Nieuwspapier geännonceerd, drie Exemplaren van hetzelven aan de Gebroeders van Cleef, Koninklijke Boekverkoopers, in den Haag, tegen behoorlijk Reçu toe te zenden.

2°. Alle Courantiers, en die genen welke in hunne Week- of Maandschriften het van de Pers komen of uitgeven van Boeken annonceren, op eene aan de overtreding geëvenredigde poenaliteit te interdiceren, geene annonce van eenig Boek, Tijd- of Maandschrift, hoe ook genaamd, te mogen doen, als alleen van de zoodanigen, waarvan de Drukkers of Uitgevers, door het inzenden der gevorderde Exemplaren voor de Koninklijke Bibliotheek en het Ministerie van Justitie en Politie, aan hunne verpligting hebben voldaan, van welken eenmaal

's weeks, en wel des Maandags, in de *Koninklijke Courant*, met vermelding hunner Namen, en der bij hun gedrukte of uitgegevene Boeken, opgave zal geschieden.″ —

Het blijkt, dat ook deze verscherping haar doel eenigermate gemist heeft en dat ook de landdrosten en maires, vrijwel ter goeder trouw even als de uitgevers, het in ontvangst nemen en opzenden van het verlangde aan het bureau van justitie niet zoo gebiedend achtten, dat er niet nu en dan eens de hand mede gelicht werd. Weder een klein jaar daarna werd voor dit verzuim eindelijk voor goed de deur gesloten door het volgend en nu koninklijk besluit, van 22 april 1809:

LODEWIJK NAPOLEON, door de gratie Gods en de Constitutie des Koningrijks, Koning van Holland, Connétable van Frankrijk.

Het Wetgevend Ligchaam goedgekeurd hebbende de voordragt door Ons deswegens gedaan.

Hebben wij besloten en besluiten:

„I. Worden gearresteerd de navolgende bepalingen:

Art. 1. Een iegelijk welke eenig Boek of Boekwerk, losse Platen, Portraiten, Land- en Zeekaarten of dergelijken, door den druk het publiek wil aanbieden, zal verpligt zijn, daarvan drie Exemplaren aan den Boekverkooper van den Koning en der Koninklijke Bibliotheek vracht vrij toetezenden: van de Boek- en Plaatwerken zullen twee Exemplaren moeten ingenaaid, en één Exemplaar gebonden zijn in een halven band.

Art. 2. Alle Courantiers of Uitgevers van Maandwerken of Dagbladen, hoe ook genaamd, zullen mede gehouden zijn, bij de uitgave van elk Stuk of Nummer, daarvan aan bovengemelden Boekverkooper drie Exemplaren te doen toekomen.

Art. 3. Geene publieke Verkoopingen van Boeken, Prentwerken, losse Prentkunst, Schilderijen, Teekeningen, en in het algemeen al wat tot de Kunsten en Wetenschappen betrekking heeft, waarvan een Catalogus of Naamlijst gedrukt is, zullen in eenig Nieuwspapier vermogen te worden aangekondigd, vóór en aleer insgelijks deze Catalogussen of Naamlijsten aan gemelden Boekverkooper zullen zijn ingezonden; des echter,

dat Catalogussen of Naamlijsten van Verkoopingen van andere Voorwerpen aan deze inzending niet onderworpen zullen zijn.

Art. 4. Van alle herdrukken, of Werken welke onder nieuwe Titels, het zij geheel of bij gedeelten, het publiek worden aangeboden, zullen mede, als boven, drie Exemplaren moeten worden ingezonden.

Art. 5. Geene der bovengenoemde zaken zullen mogen worden uitgegeven, dan alvorens aan de gemelde inzending voldaan zij; ook zal, met uitzondering der vervolgde stukken of Nummers van het bij Art. 2 vermelde, geene aankondiging daarvan in eenige Couranten, Week- of Dagbladen, mogen geschieden, dan van de zulken, welke in de *Koninklijke Couranten* vermeld worden, ontvangen te zijn; zullende deze annonce aan de Inzenders tevens verstrekken ten blijke der ontvangst.

Art. 6. Alle Boekdrukkers, Boekverkoopers, Courantiers, of Uitgevers van Maand-, Week- of Dagbladen, hoe ook genaamd, welke niet aan de vorenstaande bepalingen zouden mogen voldoen, zullen telken reize verbeuren eene Somma van 20 zilveren Dukatons, waar van één derde zal genoten worden door den Officier van Justitie, die de calange zal doen, één derde ten behoeve der Koninklijke Bibliotheek, en één derde voor den Aanbrenger.

II. Het tegenwoordig Besluit zal worden gepubliceerd, en in het Bulletin der Wetten geïnsereerd.

III. Onze Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Justitie en Politie, zijn belast met de uitvoering van dit Besluit.

Gegeven te 's Hertogenbosch, den 22sten van Grasmaand van het Jaar 1809, en van onze Regering het vierde.

LODEWIJK.

De Raad-Secretaris, als *ad interim* belast met de Portefeuille van het Ministerie van Justitie en Politie,

J. H. APPELIUS.

Zoo werd dan nu, onder strenge strafbepaling voor verzuim, geëischt niet alleen overlegging van boeken, plaatwerken,

maandschriften en dagbladen, maar zelfs tot verkoop-catalogen en naamlijsten toe, vóórdat hun verschijnen in het openbaar mocht worden aangekondigd. De reden daarvoor was niet ver te zoeken. Het bureau van justitie en politie moest in de gelegenheid gesteld zijn om het ingezondene na te zien en desnoods te kunnen verbieden. Een eerste stap tot de censuur, die weldra volgen zou. Holland begon al meer en meer in te zien, dat het, een koning vragende, een keizer gekregen had.

Napoleon verborg die bedoeling dan ook niet, noch tegenover zijn broeder, noch tegenover ieder ander. Reeds in 1803 had hij als eerste consul ronduit te verstaan gegeven, hoe hij over ons vaderland dacht. Toen hij van ons staatsbewind gevorderd had, dat het ten Frankrijks behoeve voeding en betaling zou leveren voor 25000 man fransche troepen, bezoldiging van de bataafsche en fransche eskaders die zich op Texel en aan de Maas moesten bevinden, benevens het bezorgen van drie flotilles elk van 300 vaartuigen tot vervoer van 20000 man met levensmiddelen voor twintig dagen, en er van onze zijde tegen zulk een overmatige schatting bezwaar werd gemaakt, was zijn bescheid geweest aan de commissie die hem te Parijs dat antwoord overbracht: „Je n'ai aucun désir de peser sur la Hollande, mais j'ai besoin de ses ports; il faut qu'elle coopère avec loyauté. Sinon, je serais forcé de vous faire département français." [1]) Dit was waarlijk duidelijk genoeg. — „Het luchtsgestel van Holland is u niet dienstig. Bovendien, Holland zal zijn ondergang niet kunnen ontgaan," schreef de keizer in maart 1808 aan zijn broeder, dezen te gelijk voorstellende de kroon van Holland met die van Spanje te verwisselen. [2]) Eindelijk, in 1809 drong de fransche overheersching al meer en meer op Holland in. Napoleon stelde zijn fransche bevelhebbers over ons leger en overdekte ons land met zijn soldaten. Elken keer dat er gelegenheid toe gevonden kon worden werd Lodewijk door den keizer erop gewezen, dat hij zich wat onderdaniger te ge-

[1]) W. Six, *Eene donkere bladzijde uit 's lands historie*. — *De Gids* 1886. Deel I bl. 316.

[2]) *Gedenkschriften* van Lodewijk Napoleon, II 263.

dragen had. Het eene verwijt volgde op het andere. In de wraakzuchtige houding van Frankrijk tegenover Engeland — Napoleon's doodvijand! — had Lodewijk als zijns broeders bondgenoot zich niet scherp genoeg betoond; in zijn afstand van hulptroepen ten behoeve van het groote leger was hij te karig en te traag geweest; Holland, „die aanspoeling van Rijn, Maas en Schelde", had zich als een onderdeel van het groote rijk te beschouwen, ook omdat Hollands uitgestrekte zeekust voor dat rijk onmisbaar was in den oorlog tegen andere staten. „Alles moest tot zijn natuurlijken stand terugkeeren;" — „wat vroeger of later, het stond vast: Holland moest bij Frankrijk ingelijfd worden." — Deze woorden, in 1809 gesproken, gingen in 1810 tot daden over. Eerst moesten Brabant, Zeeland en het Land tusschen Maas en Waal aan Frankrijk worden afgestaan; spoedig daarop werd zelfs Amsterdam met een fransch garnizoen bedreigd. De keizer van Frankrijk bleek met het koningrijk Holland te spelen naar willekeur. — Zulk een beleediging als de laatste stond voor den koning met een wegzending gelijk. Lodewijk mocht dergelijke bejegening noch voor zich zelv' noch voor zijn volk langer verduren. Den 3n juli deed hij, zoogenoemd ten behoeve van zijn zoon, afstand van den troon; zes dagen later verscheen het keizerlijk besluit: „La Hollande est réunie à l'Empire. — La ville d'Amsterdam sera la troisième ville de l'Empire."

Te gelijk kwam onze hollandsche drukpers onder de beruchte napoleontische wet van 5 februari 1810, waarvan sommige onderdeelen, bij wijze van voorbereiding, reeds vroeger uit Parijs onzen koninklijken gebieder in de pen waren gegeven. Die wet met al haar nasleep was van zulk een ingrijpenden aard voor de hoogste belangen van ons vaderland, dat zij als een der vlijmendste dwangmiddelen van het keizerrijk inderdaad niet overschat wordt. Voor Frankrijk was zij een ijzeren boei. Zij was daarop aangelegd, met voordacht berekend, met wikken en wegen bepaald. Voor ons land was zij een marteling. Onder de behoefte aan meer vrijheid, aan eigendomswaarborg, aan orde, waaraan voor onze provinciën althans de publicatie van het staatsbewind van

1803 ten deele te gemoet gekomen was, was deze wet van den franschen keizer een dwang tot naar drie eeuwen terug.

In het oog van heel de wereld was zij een daad van ongehoorde vermetelheid.

Napoleon was zich volkomen daarvan bewust. Maar hij had haar noodig. Daarom aarzelde hij niet met haar afkondiging, al had zij hem zelv' strijd genoeg gekost.

Het belangrijke boekdeel van Henri Welschinger, *La Censure sous l'Empire, avec documents inédits*, in 1882 uitgekomen, brengt omtrent haar ontstaan te veel merkwaardige bescheiden aan het licht, dan dat wij het ons niet ten plicht zouden stellen, ten minste van de hoofdzaken hier een zeer beknopt overzicht te geven.

Vrijheid van drukpers was in Frankrijk altoos een groot woord geweest, waarmeê men naar believen had omgesprongen. In de schrikkelijke laatste jaren der vorige eeuw vooral was aan het publieke oordeel nu eens tot losbandigheid toe de teugel gelaten, dan weêr was de stem des volks als met stomheid geslagen geworden. In 1791 was het staatstoezicht op het gedrukte woord plechtig opgeheven; twee jaar later werd met de doodstraf bedreigd ieder die de volkssouvereiniteit in druk of geschrift zou durven aanranden. In 1795, het derde jaar der republiek, verkondigde de constitutie, dat niemand verhinderd kon worden zijn gedachten uit te spreken, te schrijven of te drukken; in 1797 werd besloten, dat hij die waagde het koningschap tegenover de republiek in bescherming te nemen, op staanden voet doodgeschoten zou worden.

Toen een jaar later generaal Bonaparte als eerste consul de teugels van het bewind in de vuist genomen had, was het wel te wachten dat de nieuwe regeering, onder al de wanorde die zij te redderen had, ook de pers niet vergeten zou. Ook was daar aanleiding genoeg toe. Vooral de dagbladen, ofschoon zij zich wel niet meer met het uitgebloeide koningschap bemoeiden, stookten het vuur der partijschappen onder de republiek met allerlei soort van welsprekendheid meer dan overvloedig aan. Waar zou het heen, indien een vuilaardige

kritiek ieder dag de daden en de personen van het gezag op de meest onbeschaamde manier aanrandde, indien de politieke raddraaiers de volksdrift nu eens in deze, dan weêr in gene richting opzweepten, indien Frankrijk door het onbesuisd blootleggen van zijn inwendige verkankering zich bij het buitenland onmachtig, zoo niet bespottelijk vertoonde? Wilde het, als toongever eener algemeene revolutie, het begonnen werk niet met eigen voeten treden en kans houden zich aan het hoofd der natiën geplaatst te zien, dan waren huismiddeltjes niet voldoende, maar was er, althans vooreerst, een onbuigzame hand noodig, die in al de vertakkingen van het staatsbestuur tot orde en gehoorzaamheid zou weten te dwingen. Bonaparte had zich tot deze taak geroepen gevoeld, en hij zou bewijzen dat hij er zich toe berekend achtte. Het was een ongehoorde staatsgreep, een daad van overmoed, die een rilling door het land dreef, toen de consul, nauwelijks een jaar aan het roer, van de 73 parijsche dagbladen 60 verbood te verschijnen en alleen aan een 13tal, die zich der regeering blindelings verkocht hadden, het bestaan vergunde.

Een daad van overmoed. Bonaparte zelf begreep dat ten volle. Hij was aan haar medeplichtig tegen eigen betere overhelling in. Want deze tirannieke maatregel was niet uit hem zelv' of uit een zijner medeconsuls voortgekomen. Hij was doorgedreven door een der zeer weinigen aan wie Bonaparte zijn vertrouwen gaf, door Fouché, den man die ook in volgende jaren op dit terrein, naast Fiévée zijn kritischen raadsman, zijn rechterhand bleef en die omtrent een eens genomen besluit van wijken noch wankelen wist, er mocht mede gemoeid zijn wat wilde. Waar Bonaparte aarzelen mocht, had Fouché een wederwoord. Wat deze bepleitte gebeurde. Van nu af werd in het ministerie van politie een bureau gevestigd, waar alles, wat de parijsche periodieke, en soms ook de gewone drukpers verlaten had, gekeurd zou worden in hoe ver het voor 's lands politiek schadelijk zou kunnen zijn en dien ten gevolge verboden of gestraft zou moeten worden. Evenwel, gelijk het heette, niet zonder hooger beroep. Nauwelijks had Napoleon den 18en mei 1804

den keizersschepter in handen genomen, of hij begeerde althans eenigen schijn te bewaren dat de pers in zijn rijk niet slaafs aan banden lag. Een commissie van zeven leden uit den senaat, naar eigen keus uit hun midden, zou een toevlucht wezen voor ieder schrijver of uitgever, die zich door het bureau van politie wederrechtelijk veroordeeld meende. Het ligt voor de hand, dat deze instelling niets dan een publieke vertooning was. Van den eersten dag af was het zonneklaar, dat de keizer alleenheerscher verlangde te zijn zonder de geringste inmenging in zijn daden. Wat hij der politie opdroeg gebeurde en was onfeilbaar, zelfs al was soms zijn uiterlijke houding daarmeê in tegenspraak. In zijn tegenwoordigheid mocht langen tijd het woord „censuur" niet genoemd worden, ofschoon hij haar toepassing bij haar vertegenwoordigers, als een onmisbaren maatregel van staatsbelang, met allen nadruk van ter zijde aanmoedigde. In de *Moniteur* van 22 januari 1806 werd op 's keizers order gezegd: „S. M. a été surprise d'apprendre qu'un auteur aussi estimable que M. Colin d'Harleville avait eu besoin d'approbation pour imprimer un ouvrage qui porte son nom. *Il n'existe point de censure en France.* Tout citoyen français peut publier tel livre qu'il jugera convenable sauf à en repondre. Aucun ouvrage ne doit être supprimé, aucun auteur ne peut être poursuivi que par les tribunaux ou d'après un décret de S. M., dans le cas où l'écrit attenterait aux premiers droits de la souveraineté et de l'intérêt public. Nous retomberions dans une étrange situation si un simple commis s'arrogeait le droit d'empêcher l'impression d'un livre ou de forcer un auteur à en retrancher ou à y ajouter quelque chose. *La liberté de la pensée est la premiere conquête du siècle*; l'Empéreur veut qu'elle soit conservée; il faut seulement que l'usage de cette liberté ne préjudice ni aux moeurs, ni aux droits de l'autorité suprême". [1]) — „J'ai lieu", schreef Napoleon aan zijn minister van politie Fouché, naar aanleiding van een achtergehouden tooneelstuk een week vroeger, 15 januari 1806: „j'ai lieu

[1]) A. C. van Heusde; *De vrijheid der drukpers hier te lande*, bl. 25.

d'être étonné de ces nouvelles formes que la loi seule pouvait autoriser. S'il étoit convenable d'établir une censure, elle ne pouvait l'être sans ma permission. Lorsque ma volonté est que la censure n'existe pas, j'ai lieu d'être surpris de voir dans mon Empire des formes qui peuvent être bonnes à Vienne et à Berlin.... Je n'entends pas, que les Français deviennent des serfs..... Je le dis encore une fois, je ne veux pas de censure, parceque tout libraire répond de l'ouvrage qu'il débite, parceque je ne veux pas être responsable des sottises qu'on peut imprimer, parce que je ne veux pas enfin qu'un commis tyrannise l'esprit et mutile le génie "

„Moi qui le connaissais", schreef Fouché hierover aan een vriend, „je ne vis dans cette boutade qu'un avis indirect pour hâter de régulariser la censure et de nommer des censeurs." [1])

Dit antwoord bevatte strikte waarheid. Napoleon, aan den eenen kant geen anderen staatkundigen wil duldende dan zijn eigenen, dien hij voor zijn persoonlijke grootheid en voor den roem van Frankrijk den eenig geldende achtte, zag van de andere zijde helder genoeg in dat zijn ambtenaren van politie alles behalve geschikte personen waren om een afdoend oordeel te vellen over de voortbrengselen van de mannen van de pen. Wel waren op het bureau der drukpers onder die ambtenaren ook enkele auteurs van eenig talent opgenomen, maar ook dezen konden niet onfeilbaar in hun kritiek en òf geheel onzijdig òf voor alles bekwaam genoeg gerekend worden; eensdeels omdat zij nu en dan gesteld waren tegenover den arbeid van vroegere pengenooten, anderdeels omdat ook zij van lieverlede aangeblazen werden door den overijver hunner medeambtenaren, die, door al strenger en strenger te werk te gaan, bij de regeering een witten voet zochten te bekomen. Dat bewezen zij. Van de journalistiek was hun toezicht op de tijdschriften en boeken overgeslagen; van gewone letterkundige geschriften op boeken van wetenschap. En hoe kon het nu aangaan, dat de werken van de on-

[1]) Welschinger, *La Censure sous l'Empire*, bl. 22.

schuldigste en van de gevierdste auteurs, dat zelfs de studiën van de leden der fransche akademie, aan de willekeur zouden worden overgelaten van een soldaatachtige, maar in geenen deele wetenschappelijk gevormde politiemacht! Met reden kon de verantwoordelijkheid van allerlei belachelijke uitspraak verhaald worden op de regeering zelve, dat wil zeggen op haar alleenheerschend hoofd, en daardoor een schaduw geworpen worden op de stralen van glorie die moesten uitgaan van hem, den keizer, en van dat Frankrijk dat bezig was zich benijdbaar te maken bij heel de beschaafde wereld. Napoleon's klaar oordeel zag alzoo terecht in dat de bestaande toestand geen blijvende kon zijn. Terwijl hij geen duimbreed verlangde af te wijken van zijn overwicht over de drukpers, integendeel die al meer en meer, als een macht van onberekenbaar gewicht, wenschte dienstbaar te maken aan eigen voordeel, maar tevens bij zulk een brutalen ingreep buiten spel wilde blijven van verantwoordelijkheid voor zijn eigen persoon, diende bij een officieele staatswet bepaald te worden, aan welke regelen drukpers en boekhandel voortaan gehouden zouden wezen.

Het maken van zulke verordeningen in 's keizers bedoelingen was geen kleinigheid. Er moesten verschillende stemmen over gehoord, onderscheiden belangen besproken, wat meer zegt tal van bezwaren weggeredeneerd worden. Napoleon hield er zich in eigen persoon niet weinig meê bezig. Van 1808 tot 1810 was die wet een zijner ernstigste zorgen, tusschen al zijn staatsbeslommeringen en veldtochten door. Aan zijn ministers van politie en van binnenlandsche zaken, elk afzonderlijk, had hij zijn eigen meeningen blootgelegd en van deze beiden, elk op zich zelv', een ontwerp gevraagd, welke beide plannen in den staatsraad met elkander vergeleken, voor een gedeelte wellicht samengesmolten zouden worden. Het behoeft wel niet betoogd te worden hoeveel voeten het in de aarde had eer er omtrent de zoo ernstige vraagpunten die daarbij te pas kwamen een meerderheid van stemmen verkregen was, zelfs onder den machtigen invloed des keizers; vraagpunten die de kwetsbaarste geestelijke en maatschappelijke belangen betroffen en met Frankrijks toekomstige eer of oneer samenhingen. Wellicht

heeft gedurende het gansche keizerlijk tijdperk de stemming van Frankrijks edelste mannen zich nooit zoo onverholen geuit als bij de menigvuldige beraadslagingen over dit haast roekelooze vraagstuk, de breideling der drukpers; beraadslagingen die een lijvig en allermerkwaardigst boekdeel vullen, eerst in 1819 bij Garnery te Parijs in het licht verschenen.

Napoleon's wil zegevierde. Waar hij gebood leerde men te zwijgen.

Het bracht dan ook een algemeenen, geweldigen indruk door geheel Europa te weeg, toen in het voorjaar van 1810 het volgende decreet van 5 februari openbaar gemaakt werd [1]).

KEIZERLIJK DECREET,

houdende een reglement op de Drukkerijen en den Boekhandel.

In het paleis der Tuileriën, den 5den February 1810.

NAPOLÉON, door de gratie Gods en de constitutiën, *Keizer der Franschen, Koning van Italië, Beschermer van het Rijnverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersch Bondgenootschap, enz. enz. enz.*

Onzen Staatsraad gehoord,

Hebben wij gedecreteerd en decreteren als volgt:

EERSTE TITEL.

Over het bestuur van de Drukkerijen en den Boekhandel.

ART. 1. Er zal een directeur-generaal zijn, onder de bevelen van onzen minister van binnenlandsche zaken, belast met al het geen de drukkerijen en den boekhandel aangaat.

2. Zes auditeurs zullen bij den directeur-generaal geplaatst worden.

TWEEDE TITEL.

Van het boekdrukkers beroep.

3. Te rekenen van den 1sten January 1811, zal het getal

---

[1]) Van dit decreet wordt hier de vertaling meêgedeeld, omdat de wet na onze inlijving ook hier te lande geldende was en ook nog in onze taal werd afgekondigd.

der drukkers in ieder departement bepaald worden, en in Parijs zal het getal derzelven tot op zestig worden verminderd.

4. Deze vermindering in het getal der drukkers, zal niet kunnen worden ten uitvoer gebragt, zonder dat er vooraf gezorgd zij, dat de tegenwoordige drukkers, die gesupprimeerd worden, eene schadevergoeding genieten van de genen die in stand blijven.

5. De drukkers zullen eene wettige aanstelling (brevet) ontfangen en beëedigd worden.

6. Zij zullen gehouden zijn, in Parijs vier, en in de departementen twee persen te hebben.

7. Wanneer er eene drukkers-plaats komt open te vallen, het zij door overlijden van een der drukkers, het zij om andere reedenen, kunnen zij, welke in die plaats opvolgen, het blijk hunner aanstelling niet ontfangen, en tot den eed niet worden toegelaten, voor dat zij hebben blijken gegeeven van hunne bekwaamheid, goed gedrag en goede zeden, en van hunne verkleefdheid aan het vaderland en aan den Souverein.

8. Men zal, bij die plaatsvervullingen, bijzonder acht slaan op de familie van de overledene drukkers.

9. De aanstelling (brevet) als drukker zal door onzen directeur-generaal der drukkerijen worden afgegeven, en aan de goedkeuring van onzen minister van binnenlandsche zaken worden onderworpen. Dezelve zal geregistreerd worden bij de civiele regtbank van de woonplaats van den nieuw aangestelden drukker, welke bij die vierschaar den eed zal afleggen van niets te zullen drukken, strijdig met de pligten jegens den Souverein, en met de belangen van den Staat.

DERDE TITEL.

Over het Toevoorzigt over de Drukkerijen.

Eerste Afdeeling.

Van de Waarborg (garantie) der Administratie.

10. Het is verboden iets hoegenaamd te drukken of te doen drukken, dat nadeel kan toebrengen aan de pligten der on-

derdanen jegens hunnen Souverein, en aan de belangen van den Staat. De overtreders zullen voor onze regtbanken betrokken, en overeenkomstig het lijfstraffelijke Wetboek gestraft worden, zonder dat daar door aan onzen minister van binnenlandsche zaken het regt worde benomen om op het rapport van den directeur-generaal, de aanstelling (brevet) van ieder drukker in te trekken, die bevonden zal worden de wetten overtreden te hebben.

11. Ieder drukker zal gehouden zijn, een door den prefect van het departement gequoteerd en geteekend boek te houden, waarin hij, volgens tijdorde, den titel van ieder werk, dat hij zal willen drukken, zal inschrijven, met den naam van den schrijver, indien deeze hem bekend is. Dit boek zal altijd, des gevorderd, moeten vertoond worden, en indien zulks noodig geoordeeld wordt, door alle beambten der politie geviseerd kunnen worden.

12. De drukker zal dadelijk aan den directeur-generaal der drukkerijen en van den boekhandel, en buitendien ook aan den prefect, doen toekomen kopij van de inschrijving, op zijn boek gedaan, en de verklaring, dat hij van voornemen is het werk te drukken; waar van hem een blijk van ontvang zal worden afgegeven.

De prefecten zullen van ieder deezer verklaringen aan onzen minister der generale politie kennis geven.

13. De directeur-generaal zal, indien hem zulks goeddunkt, de mededeeling en het onderzoek van het werk kunnen bevelen, en het drukken van hetzelve doen uitstellen.

14. Wanneer de directeur-generaal het drukken van een werk heeft doen opschorten, zal hij hetzelve aan een' beoordeelaar zenden, gekozen uit het getal der geenen, welke wij, op het advijs van onzen directeur generaal, en op het voorstel van onzen minister van binnenlandsche zaken, zullen benoemen om deeze post te bekleeden.

15. Onze minister van generale politie, en de prefecten in hunne departementen, zullen het drukken van alle werken doen opschorten, welke hun strijdig met Art. 10 zullen voorkomen. In dit geval zal het handschrift binnen vier en

twintig uren aan den directeur-generaal worden gezonden, zoo als hierboven is gezegd.

16. Op het rapport van den beoordeelaar, kan de directeur-generaal de veranderingen en uitlatingen aanwijzen, welke men noodzakelijk gekeurd heeft, en wanneer men weigert daaraan te voldoen, den verkoop van het werk verbieden, de vormen doen breken en de reeds gedrukte bladen of exemplaren doen in bewaring neemen.

17. In geval dat de schrijver dit eischt, zal het werk gezonden worden naar onzen minister van binnenlandsche zaken, en er zal alsdan tot een nieuw onderzoek worden overgegaan.

18. Een nieuw beoordeelaar zal daarmede worden belast; deeze zal verslag doen aan den directeur-generaal, welke, bijgestaan door zoodanig getal beoordeelaars, als hij raadzaam zal oordeelen zich toe te voegen, daarin bepaaldelijk zal beslissen.

19. Wanneer de directeur-generaal mogt oordeelen, dat een werk, het welk men voorneemt te drukken, eenig gedeelte van den publieken dienst aangaat, zal hij daarvan den minister, tot wiens vak dit werk betrekkelijk zoude mogen wezen, kennis geven, en, op aanvrage van dien minister, het onderzoek daarvan gelasten.

20. Indien onze ministers, op eene andere wijze, dan door den directeur-generaal, verwittigd worden, dat een schrijver of drukker voornemens is een werk te drukken, hetgeen voor eenig gedeelte hunner vakken van aanbelang is, en hetgeen aan het onderzoek moet onderworpen worden, zullen zij van den directeur-generaal vorderen dat hij tot dit onderzoek de noodige bevelen geve.

De uitslag van dit onderzoek zal aan den minister van het departement worden bekend gemaakt, en, in geval van verschillende gevoelens, zal ons daarvan rekenschap worden gegeven door onzen minister van binnenlandsche zaken.

Tweede Afdeeling.

Van de waarborg (garantie) der Schrijvers en Drukkers.

21. Ieder schrijver of drukker kan alvorens tot het drukken overtegaan, het werk een onderzoek doen ondergaan; er zal

hem een blijk van ontvangst van het zelve worden afgegeeven, te Parijs aan het secretariaat van den directeur-generaal; en in de departementen aan het bureau der prefectuur.

22. Er zal in dit geval gehandeld worden, zoo als gezegd is bij de 14de, 15de, 16de, 17de en 18de artikelen.

Derde Afdeeling.

Bepalingen, betrekkelijk het ten uitvoer brengen der twee voorgaande afdeelingen.

23. Wanneer de directeur-generaal begrijpt, dat het onderzoek geene plaats behoeft te hebben, en dat geen onzer ministers het onderzoek heeft gevorderd, zal de directeur-generaal een blijk van den ontvangst van het inschrijvingsblad uit het register van den drukker zenden, en er kan als dan met het drukken voortgang worden gemaakt.

24. Wanneer het werk, het geen de drukker zal verklaard hebben te willen drukken, zal onderzogt zijn, hetzij van regtswege, hetzij op aanvrage van een onzer ministers, hetzij ten gevolge eener opschorting door den minister van politie, of door de prefecten in hun departement bevolen, of eindelijk op verzoek van den schrijver, en dat er niets in bevonden is, strijdig met de bepalingen van art. 10, zal daarvan door den beoordeelaar, die het werk zal onderteekenen, een proces-verbaal worden opgemaakt; van dit proces-verbaal zal eene kopij, door den directeur-generaal geviseerd, naar de omstandigheden of aan den schrijver of aan den drukker worden uitgereikt.

25. Indien de directeur-generaal, op het advijs van den beoordeelaar heeft bepaald, dat er veranderingen of uitlatingen plaats moeten hebben, zal hij daarvan in gezegd proces-verbaal melding maken, en de schrijver of drukker zal zich daarna moeten gedragen.

26. De verkoop en verzending van ieder werk, waarvan de schrijver of uitgever dusdanig proces-verbaal niet kan vertoonen, kan opgeschort of verboden worden, bij een besluit van onzen minister van politie, of van onzen directeur der drukkerij, of van de prefecten, ieder in hun departement; en

in dat geval kunnen de exemplaren aangehaald of verbeurd verklaard worden in handen van alle drukkers of boekverkoopers.

27. De verkoop en verzending van alle werken, waarvan de schrijver, uitgever of drukker, het proces-verbaal kan vertoonen, waarvan in artikel 24 gesproken is, kan niet opgeschort en de exemplaren daarvan kunnen onder geene provisioneele bewaring gesteld worden, dan door onzen minister van politie.

In dat geval, en binnen vier en twintig uren, zal onze minister van politie aan de commissie van twistzaken van onzen Staatsraad een exemplaar van zodanig werk inzenden, met opgave der redenen, die hem hebben doen besluiten om er de ophaling van te gelasten.

28. Het berigt en advijs van de commissie van twistzaken zal aan onzen Staatsraad worden gezonden, om daar over bepaaldelijk uitspraak te doen.

VIERDE TITEL.

Van de boekverkoopers.

29. Te rekenen van den eersten January 1811 zullen de boekverkoopers eene wettige aanstelling (brevet) ontfangen, en beëedigd worden.

30. De aanstellingen (brevets) der boekverkoopers zullen worden afgegeven door onzen directeur-generaal der drukkerij, en onderworpen worden aan de goedkeuring van onzen minister van binnenlandsche zaken; dezelven zullen worden geregistreerd bij de civiele regtbank van de plaats waar de aangestelde boekverkooper woont, welke aldaar den eed zal afleggen, van geen werk te verkoopen, verzenden, of publiek te maken, strijdig met de pligten jegens den Souverein en de belangen van den Staat.

31. Het beroep van boekverkooper zal te gelijk met dat van drukker kunnen worden uitgeoefend.

32. De drukker, die bij zijn beroep dat van boekhandelaar wil voegen, zal gehouden zijn aan de verpligtingen te voldoen die aan de boekverkoopers zijn opgelegd.

De boekverkooper, die bij zijn beroep dat van boekdrukker

4

wil voegen, zal gehouden zijn aan de verpligtingen te voldoen die aan de boekdrukkers zijn opgelegd.

33. Geene aanstellingen (brevets) kunnen aan boekverkoopers die zich in het toekomende willen nederzetten, worden verleend, dan nadat zij blijken hebben gegeven van hun goed levensgedrag, goede zeden en van hunne verkleefdheid aan het vaderland en aan den Souverein.

VIJFDE TITEL.

Van de buiten 's lands gedrukte boeken.

34. Geene boeken in de fransche of latijnsche talen, in vreemde landen gedrukt, zullen in Frankrijk mogen worden ingevoerd, zonder inkomende regten te betalen.

35. Dit regt kan niet minder zijn, dan vijftig percent der waarde van het werk.

Het tarif daarvoor zal geregeld worden door onzen directeur-generaal van den boekhandel, en, op het rapport van onzen minister van binnenlandsche zaken, in onzen Staatsraad worden overwogen.

36. Buiten en behalven de bepalingen van art. 34, zullen geene buiten Frankrijk gedrukte of herdrukte boeken in Frankrijk mogen ingevoerd worden, dan met verlof van den directeur-generaal van den boekhandel, waarbij het bureau der douanen wordt aangewezen alwaar dezelve kunnen binnenkomen.

37. Bijgevolg zal iedere baal met boeken, van buiten 's lands komende, door de beambten der douanen met touw en lood worden verzeekerd en aan de meest nabij gelegene prefectuur worden afgezonden.

38. Wanneer de boeken overeenkomstig aan het verlof bevonden worden, zal ieder exemplaar, of wel ieder eerste deel van elk exemplaar, met eenen stempel gestempeld worden, op de provisioneele bewaarplaats, en alsdan aan den eigenaar worden terug gegeven.

ZESDE TITEL.

Van den eigendom en deszelfs waarborg (garantie).

39. Het regt van den eigendom wordt aan den schrijver en deszelfs weduwe voor hun leven verzeekerd, indien de huwe-

lijksche voorwaarden van de laatste haar daartoe het regt geven, en aan hunne kinderen, gedurende twintig jaren.

40. De schrijvers, het zij inlandsche het zij vreemde, van alle gedrukte of gegraveerde werken, kunnen hun regt aan een' drukker of boekverkooper, of aan ieder ander persoon afstaan, welke alsdan in hunne plaats komt, zo voor zich als voor hunne verdere regt hebbenden, zo als in het voorgaand artikel staat vermeld [1]).

ZEVENDE TITEL.

Eerste Afdeeling.

Over de misdrijven in zaken van den boekhandel, en over de wijze van dezelven te straffen en te bewijzen.

41. Er zal verbeurdverklaring en geldboete plaats hebben, ten voordeele van den staat, in de volgende gevallen, zonder eenige kracht te beneemen aan de bepalingen van het lijfstraffelijk wetboek.

1°. Wanneer het werk zonder naam van auteur of drukker is;

2°. Wanneer de auteur of de drukker, voor het drukken van het werk, de inschrijving en verklaring, bij artikel 11 en 12 voorgeschreven, niet gedaan heeft;

3°. Wanneer men, na dat het werk gevraagd is om onderzogt te worden, het drukken of uitgeven van hetzelve niet heeft opgeschort;

4°. Wanneer het werk onderzogt zijnde, de schrijver of

---

[1]) EXTRAIT DES MINUTES DE LA SÉCRÉTAIRERIE D'ÉTAT.

Au Palais de St. Cloud, le 23 Août 1811.

Le conseil d'état, qui, d'après le renvoi ordonné par Sa Majesté, a entendu le rapport de la section de l'intérieur sur celui du ministre de ce département, relativement à la question de savoir si les dispositions du décret du 5 février 1810, articles 39 et 40, sont applicables aux auteurs d'ouvrages dramatiques,

Est d'avis que le décret n'a rien innové quant aux droits des auteurs des ouvrages dramatiques et des compositeurs de musique, et que ces droits doivent être réglés conformément aux lois existantes antérieurement audit décret du 5 février.

Et que le présent avis soit inséré au Bulletin des lois.

NAPOLÉON.

drukker zich veroorlooft hetzelve publiek te maken, niettegenstaande het verbod van den directeur-generaal;

5°. Wanneer het werk is publiek gemaakt, niettegenstaande het verbod van den minister der generale politie, als de schrijver of drukker het proces-verbaal niet heeft kunnen vertoonen, waarvan in artikel 24 gesproken is;

6°. Wanneer het werk, buiten 's lands gedrukt zijnde, zonder verlof binnengekomen, of, zonder gestempeld te zijn, in omloop is;

7°. Wanneer het een nadruk is, dat is te zeggen, wanneer het een werk is, dat zonder toestemming en ten nadeele van den schrijver of uitgever, of van hun regthebbenden, is gedrukt.

42. In dit laatste geval, zal 'er buitendien nog een schadevergoeding voor den schrijver of uitgever en verdere regthebbenden plaats hebben, en de exemplaren der nagemaakte druk zullen ten hunne voordeele worden verbeurd verklaard.

43. De straffen zullen worden uitgesproken en de schadevergoeding worden beslist door de correctionele of criminele regtbank, naar bevind van zaken en volgens de wet.

44. De opbrengst der verbeurdverklaringen en der boeten zal, even als dat van het regt der uit vreemde landen binnenkomende boeken, gebruikt worden voor de onkosten van de generale directie der drukkerijen en van den boekhandel.

Tweede Afdeeling.

Over de manier van het bewijzen der misdrijven en overtredingen.

45. Alle misdrijven en overtredingen zullen bewezen worden door de opzieners der drukkerijen en van den boekhandel, de beambten der politie, en buitendien door de beambten der douanen, voor de boeken, uit vreemde landen komende.

Ieder zal een proces-verbaal opmaken van den aard van het misdrijf en der overtreding, van de omstandigheden en hetgene daartoe behoort, en zal hetzelve aan den prefect van zijn arrondissement overgeven, ten einde aan den directeur-generaal te worden verzonden.

46. De aangehaalde boeken zullen bij voorraad in bewaring gesteld worden bij het secretariaat van den maire, of bij het generaal commissariaat van de onder-prefectuur, of aan de meest nabij gelegene prefectuur der plaats, alwaar het misdrijf of de overtreding bewezen is, behoudens de nadere verzending aan diegenen, aan welken zulks na regten behoort.

47. Onze procureurs-generaal, en onze keizerlijke procureurs zullen gehouden zijn, om op de enkele vertoning van eene kopij van het proces-verbaal, behoorlijk bevestigd, van regtsweege alle gevallen te vervolgen, waar in bij de voorgaande afdeeling voorzien is.

ACHTSTE TITEL.

Onderscheidene bepalingen.

48. Ieder drukker zal gehouden zijn, aan de prefectuur van zijn departement, en te Parijs aan de prefectuur van politie, vijf exemplaren van ieder werk te doen bezorgen, te weten:

Eén voor de keizerlijke bibliotheek, één voor den minister van binnenlandsche zaken, één voor de bibliotheek van onzen Staatsraad, één voor den directeur-generaal van den boekhandel.

49. Er zal door bijzondere reglementen bepaald worden, zoo als gezegd is bij art. 3, ten aanzien van

1°. de drukkers en boekhandelaars, hunne aanneming en het toevoorzigt over dezelven.

2°. de boekenuitventende boekverkoopers, die in de hierbovenstaande bepalingen niet zijn begreepen;

3°. de lettergieters;

4°. de graveurs;

5°. de boekbinders en van hun, die in alle andere vakken der kunst van drukken of van den boekhandel werken.

50. Deze reglementen zullen voorgesteld en bepaald worden in den Staatsraad, op de voordragt van den directeur-generaal van den boekhandel, en op het rapport van onzen minister van binnenlandsche zaken.

51. Onze ministers zijn belast, ieder voor zoo veel hun aangaat, met de uitvoering van ons tegenwoordig decreet, hetwelk in het Bulletin der wetten zal worden geplaatst.

(*geteekend*) NAPOLÉON.
Van wege den Keizer:
De Minister Secretaris van Staat,
(*geteekend*) H. B. HERTOG VAN BASSANO.

De toepassing van deze wet, in haar voorbereiding en onderdeelen, zal den inhoud der volgende bladzijden uitmaken.

II.

BREVETTEN.

Onder de regeering van koning Lodewijk was de uitoefening van het bedrijf van boekdrukker en van boekbandelaar, met diens verdere bijvakken, vrij. Men had zich te onderschikken aan de voorschriften van de stedelijke gilde-corporatie, vroeg bij het gemeentebestuur patent aan, en zette zich neêr. Het getal der vakgenooten was niet beperkt.

De napoleontische wet van 5 februari 1810 bracht daarin verandering. Zij schreef voor:

Voor boekdrukkers.

Art. 3. Te rekenen van den 1en January 1811, zal het getal der drukkers in ieder departement bepaald worden.

Art. 4. Deze vermindering in het getal der drukkers zal niet kunnen worden ten uitvoer gebragt zonder dat er vooraf gezorgd zij, dat de tegenwoordige drukkers, die gesupprimeerd worden, eene schadevergoeding genieten van degenen die in stand blijven.

Art. 5. De drukkers zullen

Voor boekverkoopers.

Art. 29. Te rekenen van den 1en January 1811 zullen de boekverkoopers eene wettige aanstelling (brevet) ontfangen, en beëedigd worden.

Art. 30. De aanstellingen (brevets) der boekverkoopers zullen worden afgegeven door onzen directeur-generaal der drukkerij, en onderworpen aan de goedkeuring van onzen minister van binnenlandsche zaken; dezelven zullen worden geregistreerd bij de civiele regt-

eene wettige aanstelling (brevet) ontfangen en beëedigd worden.

Art. 7. Wanneer er eene drukkers-plaats komt open te vallen, het zij door overlijden van een der drukkers, het zij om andere reedenen, kunnen zij, welke in die plaats opvolgen, het blijk hunner aanstelling niet ontfangen, en tot den eed niet worden toegelaten, voor dat zij hebben blijken gegeeven van hunne bekwaamheid, goed gedrag en goede zeden, en van hunne verkleefdheid aan het vaderland en aan den Souverein.

Art. 8. Men zal, bij die plaatsvervullingen, bijzonder acht slaan op de familie van de overledene drukkers.

Art. 9. De aanstelling (brevet) als drukker zal door onzen directeur-generaal der drukkerijen worden afgegeven, en aan de goedkeuring van onzen minister van binnenlandsche zaken worden onderworpen. Dezelve zal geregistreerd worden bij de civiele regtbank van de woonplaats van den nieuw aangestelden drukker, welke bij die vierschaar den eed zal afleggen van niets te zullen drukken, strijdig met de pligten jegens den Souverein, en met de belangen van den Staat.

bank van de plaats waar de aangestelde boekverkooper woont, welke aldaar den eed zal afleggen, van geen werk te verkoopen, verzenden of publiek te maken, strijdig met de pligten jegens den Souverein en de belangen van den Staat.

Art. 31. Het beroep van boekverkooper zal te gelijk met dat van drukker kunnen worden uitgeoefend.

Art. 32. De drukker, die bij zijn beroep dat van boekhandelaar wil voegen, zal gehouden zijn aan de verpligtingen te voldoen, die aan de boekverkoopers zijn opgelegd.

De boekverkooper, die bij zijn beroep dat van boekdrukker wil voegen, zal gehouden zijn aan de verpligtingen te voldoen, die aan de boekdrukkers zijn opgelegd.

Art. 33. Geene aanstellingen (brevets) kunnen aan boekverkoopers die zich in het toekomende willen nederzetten, worden verleend, dan nadat zij blijken hebben gegeven van hun goed levensgedrag, goede zeden en van hunne verkleefdheid aan het vaderland en aan den Souverein.

Voor Frankrijk zelf was deze beperking, evenzeer als voor Holland, nieuw en voor het oogenblik ten hoogste pijnlijk. Er moesten, het kon niet anders, slachtoffers vallen. En bij hen aan wie het bestaan gegund bleef zou de politie aan de deur liggen om met arendsoog te waken over hun gedrag, goede zeden, verkleefdheid aan land en keizer. Welk een rekbaarheid en gevaar tevens!

Bij het bespreken van dit voorstel in den franschen senaat waren daartegen dan ook niet weinig woorden van afkeuring gevallen, eveneens als dit het geval was toen het plan van invoering eener censuur ter spraak kwam. Maar de rechtvaardiging van het beperken van drukkers en boekhandelaren was van te voren klaar gemaakt. Wat toch was de reden — het was de keizer zelf die dit bij de beraadslagingen in den staatsraad mede op den voorgrond bracht [1]) — dat het land onder vroegere regeeringen zoo verpest was door allerlei onzedelijke en de staatsorde ondermijnende geschriften? Het schrijven, drukken en boekverkoopen was een kostwinning geworden zonder band of geweten. Allerlei beunhazen hadden de drukpers misbruikt ten eigen onguren profijte. Personen van het laagste gehalte hadden bloot uit geldbejag de pen ter hand genomen om het volk te vergiftigen door venijnige, hartstochtwekkende lektuur, door publieke aanhitserij, door kwaadstokerij en laster. Zulke personen zouden er wel altoos te vinden zijn, en wie meer dan het volk zelf ondervond daarvan de rampzalige gevolgen? Een voornaam, zoo niet afdoend middel tegen zulke schandschrijvers en hun verfoeilijke jacht was, het getal hunner handlangers te verminderen en aan de drukpers en den boekhandel een stempel van vertrouwen te geven. Het bedrijf van boekdrukker, uitgever en boekverkooper zou in waarde rijzen, zoowel eers- als voordeelshalve, indien het getal zijner uitoefenaren kleiner en reiner wierd. Eerst wanneer de regeering waarborgen meende te mogen hebben omtrent de degelijkheid van karakter en de vaderlandsliefde van de mannen die de pers in handen hadden, zou aan

[1]) Welschinger, *La Censure* bl. 31.

dezen een brevet, en daarin een eeretitel uitgereikt worden. Tegen de misbruiken, die er dan nog altoos te duchten waren, had de wet te zorgen met haar voorzorgsmaatregelen en strafbepalingen.

Liefelijk gefluit van den keizerlijken vogelaar!

Nog erger. Toen deze fransche wet ook voor Holland werd afgekondigd en onze burgers vreemd stonden te kijken tegen deze, voor hunne tot heden toe genoten vrijheid onverstaanbare bepalingen, meende de directeur generaal van de boekdrukkerij en den boekhandel, „naar aanleiding van zijne dagelijksche briefwisseling omtrent het kwalijk begrijpen van den regten geest van het reglement," aan de Hollanders een memorie van toelichting te moeten zenden, en eindigde dat opstel met deze klinkende woordenpraal:

„Mijnheer de Directeur-Generaal meent genoegzaam aan H.H. boekdrukkers te hebben aangetoond de verpligtingen hun opgelegd, en de regten die daar uit voor hun voortspruiten. Indien hij hun de verzeekering geeft van deezen in hun geheel te zullen handhaven, moet hij dan niet hopen dat zij de overige, met al de vlijt en getrouwheid waar voor zij vatbaar zijn, zullen vervullen?

„De edelmoedige en weldadige inzigten van Zijne Majesteit strekken allen daartoe, om aan de schoonste der uitvindingen van onze latere tijden alle haare luister en waardigheid toe te brengen. Volgens Zijne voornemens zullen de boekdrukkers, verbonden aan het onderwijs der goede kundigheden, nuttige helpers der letterkundigen en der geleerden zijnde, in de maatschappij een soort van dienst bewijzen, welke des te gewigtiger is, daar dezelve de vrije gemeenschap der vernuften, de voortplanting der verlichting, en de handhaving der nationale grondregels waarborgt. Mijnheer de Directeur-Generaal acht zich gelukkig, door de vereerende keuze van den Souverein geroepen te zijn om dit eedel beroep te besturen, en hij zal er zich op beroemen Hem verslag te kunnen doen van den goeden geest waarmede deze stand voortaan zal bezield zijn, en aan Deszelfs welwillendheid die geen te kunnen aanwijzen, welke zich aan het vaderland en aan de kunsten hebben verdienstelijk gemaakt."

Van die edelaardige en weldadige inzichten des keizers waren in de eerste plaats de drukkers in Frankrijk, vooral die te Parijs en in andere groote steden, getuigen geweest. Een aantal hadden hun werkplaatsen moeten sluiten en waren broodeloos gemaakt. En opdat deze hun persen en letters niet zouden vervreemden en naar hier of elders verstrooien, had een keizerlijk decreet van 18 november 1810 gelast, dat zij, op straf van zes dagen tot zes maanden gevangenschap, op staanden voet hadden in te leveren een staat van hun bezittingen, waarover de regeering, tegen waardevergoeding, beschikken zou.

Aan die beslommering was zoo veel te doen geweest, dat Holland nog drie maanden met vrede gelaten werd. Dat het niet over het hoofd gezien was, zou weldra blijken. Er zou in het voormalige Holland geen drukpers mogen bestaan, voor eigen of voor algemeen gebruik, die niet onderworpen zou zijn aan het spionnentoezicht te Parijs. Tot in den achterhoek zou het doordringen. Den 20en april 1811 ontvingen de prefecten van den directeur-generaal uit Parijs het volgend gedrukte schrijven:

„*Monsieur le Préfet!*

J'ai l'honneur de vous transmettre une expédition en forme du décret du 18 novembre dernier, relatif aux ustensiles d'imprimerie qui se trouvent au pouvoir de personnes dont la profession n'est pas d'imprimer.

Il contient trois espèces de dispositions.

Les unes se rapportent aux obligations des possesseurs de presses et d'ustensiles d'imprimerie qui n'ont pas besoin de ces presses et ustensiles pour l'exercice de leur profession;

Les autres, aux obligations des possesseurs de presses et ustensiles d'imprimerie qui peuvent avoir besoin de ces presses et ustensiles pour l'exercice de leur profession;

Enfin, les dernières concernent la surveillance dont ces deux classes de personnes doivent être l'objet, et les contraventions qu'elles peuvent commettre.

Il faut observer, quant à l'exécution des premières, que la

déclaration est obligée pour sorte de personnes sans exception: elle doit énoncer le nombre des presses, la qualité, la quantité et le poids des caractères, le nombre, la qualité et la quantité des autres ustensiles ou meubles d'imprimerie qui peuvent y être joints; elle doit être accompagnée d'une déclaration séparée, qui fasse connaître si le déclarant veut ou non conserver ces objets.

Dans le premier cas, il doit dire pour quel usage il entend les conserver;

Dans le second, vous sentirez qu'il est dans l'esprit du décret que vous suiviez la destination de ces ustensiles, et par conséquent que vous sachiez dans quelles mains ils passent. Vous avertirez, en conséquence, les déclarans, qu'ils ne pourront disposer de leurs presses, caractères et ustensiles d'imprimerie, sans vous en donner avis, et vous chargerez l'Inspecteur de la librairie, auquel vous adresserez le relevé des déclarations, d'avoir l'oeil sur le mouvement des objets déclarés.

Si les déclarans ont fait connaître le désir de continuer à se servir de leurs presses pour leur usage privé, vous voudrez bien me faire connaître le degré de confiance qui est dû aux personnes qui auront formé ces demandes, et votre opinion sur les inconvéniens qu'il y aurait de leur refuser l'autorisation qui leur est nécessaire.

S'il s'agit d'imprimeurs supprimés, il conviendra que vous fassiez vérifier l'exactitude de leurs déclarations par l'Inspecteur de la librairie, que vous chargerez de visiter les objets déclarés, de les reconnaître, et d'y joindre tous les renseignements qui pourraient les concerner.

Vous voudrez bien, à l'expiration du délai fixé, m'adresser l'état de cette première classe de déclarations.

Quant aux imagers, dominatiers et tapissiers qui peuvent prétendre avoir besoin de presses ou d'ustensiles d'imprimerie pour l'exercice de leur profession, vous voudrez bien tenir une note séparée de leurs déclarations, et charger l'Inspecteur de la librairie de l'arrondissement, d'en vérifier l'exactitude, et de s'assurer, par des visites plus ou moins fréquentes, s'ils se contentent de faire de ces usentiles un usage licite. Autrefois

il leur était défendu de mettre au-dessous de leurs estampes et figures, aucune explication imprimée, sans avoir recours aux imprimeurs: cette explication ne pouvait excéder le nombre de six lignes, ni passer jusqu'au revers des estampes ou gravures. Aujourd'hui on ne va pas si loin; mais il importe que des imagers, dominotiers et tapissiers ne puissent imprimer, sans examen, au bas de leurs images, des cantiques, des explications ou des chansons propres à être colportés et qui seraient dans le cas d'être examinés, s'ils sortaient des presses d'un inprimeur. Sans cette précaution, les mesures relatives à la surveillance des colporteurs et des imprimés qui sont l'objet de leur commerce, seraient trop facilement éludées. Je n'ai pas besoin d'ajouter que l'on doit veiller exactement à ce que les personnes désignées en l'art. 4 du décret, se renferment exactement dans les limites de leur profession.

Il sera donc essentiel, Monsieur le Préfet, que vous teniez la main à l'exécution de ces mesures; et si, après l'expiration du délai, vous avez des raisons de penser qu'il existe sur quelque point de votre département des presses qui n'ont pas éte déclarées, je vous invite à faire tous vos efforts pour les découvrir et à faire constater la contravention, aussitôt qu'elle sera connue, par l'Inspecteur de la librairie, ou tout autre officier de police judiciaire. Il existe en plusieurs départemens de ces presses clandestines. Elles devraient cesser d'exister, ne fût-ce que dans l'intérêt des imprimeurs, aux quels elles donnent des concurrens sur lesquels ils n'ont pas dû compter. Mais l'ordre public réclame bien plus vivement leur suppression, puisqu'elles constituent de véritables imprimeries, hors de toute règle, de toute inspection et de toute surveillance. C'est d'elles qu'émanent les libelles par lesquels les malveillans cherchent à abuser de la crédulité du peuple et a dépraver l'opinion; c'est d'elles que sortent journellement une foule de livres orduriers, qui, malgré les poursuites de la police, ne peuvent se maintenir au prix modique où on les vend, qu'au moyen d'une active reproduction.

Je ne dois oublier de vous faire connaître qu'il existe aussi des instrumens avec lesquels on peut imprimer sans presses.

Ces instrumens, qu'on nomme en termes techniques *des taquoirs*, ont souvent été employés à répandre des pamphlets contraires aux opérations et aux vues du Gouvernement de Sa Majesté.

Votre surveillance, et, par vos ordres, celle de l'Inspecteur de votre arrondissement, doivent s'étendre à tout ce qui intéresse cette partie du service de Sa Majesté, et je vous invite à vous assurer s'il n'existe pas dans votre département de pareils instrumens en activité.

J'attends, sur ces divers objets, un entier succès de votre zèle et de vos efforts. Je vous prie de me faire connaître exactement les moindres tentatives en ce genre dont vous pourriez être instruit. Souvent les plus légers indices peuvent me mettre à portée de déjouer des manoeuvres pernicieuses ou des spéculations coupables.

Recevez, Monsieur le Préfet, l'assurance de ma considération distinguée.

Le Conseiller d'état Directeur général,
Bn. DE POMMEREUL."

Deze aanschrijving was vergezeld van de volgende geschreven: „Lettre confidentielle":

„*Monsieur le Préfet!*

Avant de m'occuper du travail relatif aux dispositions diverses du Décret impérial du 5 février 1810, qui vient d'être rendu exécutive dans les départemens de l'ancienne Hollande et dans ceux des bouches de l'Elbe, des bouches du Veser et de l'Ems supérieur, j'ai besoin de connaître avec certitude quel est l'état actuel de l'imprimerie et de la librairie dans chacun de ces départemens.

J'ai l'honneur en conséquence de vous adresser deux tableaux séparés, l'un, relatif aux imprimeurs, l'autre, relatif aux libraires, que je vous prie de remplir le plus exactement possible. [1])

[1]) Uit de ingevulde tabellen betreffende de drukkerijen (waarbij opgegeven moest worden de firma, het jaar der stichting, het getal persen, het gewicht der letters, de aard van het werk, het jaarlijks uitbetaalde loon enz.) telde het departement der Zuiderzee in 1811: Amsterdam 36 drukkerijen, Haarlem 5, Alkmaar 5, Edam 1, Enkhuizen 3, Hoorn 6, Medemblik 1, Purmerend 2, West-Zaandam 1, Utrecht 7, Schoonhoven 1,

La dernière colonne de chacun de ces tableaux devra contenir les observations que vous jugerez à propos de me faire sur M. M. les libraires et imprimeurs. Par une lettre séparée vous voudrez bien me communiquer les notes que vous croirez être d'une nature confidentielle et qui concerneroient la moralité ou le plus ou moins de dévouement à la chose publique de cette partie de vos administrés.

Cette lettre, Monsieur le Préfet, devra être accompagnée d'une seconde, dans laquelle vous me donnerez votre avis sur les réductions qu'il seroit convenable d'opérer parmi eux.

Vous voulez bien remarquer à cet égard que si le décret impérial précité n'ordonne pas que le nombre des imprimeurs sera réduit dans chaque département, et si jusqu' à présent cette réduction n'a été préscrite que pour Paris, il veut dumoins que le nombre en soit fixé partout. l'Esprit du Réglement est donc que ce nombre n'augmente pas indéfiniment et qu'il soit ententé de manière à donner à la profession plus de consistance et de sureté et même qu'il soit diminué si la chose est reconnue nécessaire pour atteindre ce but.

Si donc le nombre des imprimeurs vous paraît trop grand dans votre département, c'est à dire, s'il n'y a pas assez d'impressions à faire pour occuper aumoins deux fois autant de presses qu'il y a actuellement d'Imprimeurs; si l'industrie particulière de chacun ne peut y suppléer; enfin s'il est difficile que, vu leur nombre, ils vivent de leur travail sans s'abaisser à multiplier au détriment de l'Etat de honteuses productions qu'ils livrent ensuite à vil prix ou même sans courir les péril-

---

Amersfoort 1. De drukkerij van Joh. Enschedé & Zn., opgericht in 1703, had toen 10 persen, waarvan 9 in werking, pm. 24000 pond lettergewicht, en besteedde 's jaars *f* 14000 aan arbeidsloon; zij gaf uit de *Haarlemsche Courant*, drukte bijbels en muziek, en was door den keizer belast met het drukken van geldswaardig papier. Er was ook een lettergieterij aan verbonden.

In 1811 waren in Amsterdam 174 boekverkoopers, waaronder 7 handelaars in fransche, 4 in duitsche, 3 in oude talen. In Haarlem 12, Hoorn 7, Medemblik 2, Monnikendam 1, Purmerend 1, West-Zaandam 3, Zaandijk 1, Wormerveer 1, Alkmaar 4, Edam 1, Enkhuizen 3, Utrecht 28, Amersfoort 2.

leuses chances de la fabrication coupable des contrefaçons; je vous prie de me le faire connoître, afin que je puisse prendre, sur le compte que vous m'en rendrez, les ordres de sa Majesté.

Dans ce cas, l'indication des imprimeurs, qui vous paraitraient les plus susceptibles d'être supprimés, sera un élément nécessaire de votre travail.

Il est bon de vous faire observer à cet égard que l'ancienneté d'une imprimerie sur la tête de l'imprimeur actuel, ou dans sa famille, le nombre de ses presses, leur activité dans un genre utile, le crédit, l'existence, la bonne conduite, sont des estres qui, dans le choix de faire, méritent une égale attention et doivent être combinés ensemble sans que l'on fasse négliger les autres. Il faut prendre garde en outre qu'en s'arrêtant exclusivement à la bonne renommée, ou à l'ancienneté, on ne se mette dans la nécessité de faire porter la suppression sur des hommes qui, d'après le décret même, auroient droit aux indemnités les plus fortes, et que comme ces indemnités sont à la charge des imprimeurs conservés, il pourroit fort bien arriver que ceux-ci, quoique plus anciens ou plus honnêtes, ne pussent en supporter le fardeau.

Je reconnois, Monsieur le Préfet, lesdifficultés d'une pareille opération, et c'est parceque je les reconnois, que je cherche à m'éclairer de vos lumières. Vous êtes sur les lieux, vous connoissez les hommes et les choses, et j'ai besoin d'être informé et de l'être avec d'autant de scrupule que d'impartialité. Je vous promets à cet égard discrétion et prudence comme j'attends de vous confiance et justice.

Veuillez avoir la complaisance, dès ma lettre reçue, de vous occuper de la confection du tableau des imprimeurs, de préférence même à celui des libraires. Je voudrois, s'il est possible, comprendre les nouveaux départemens réunis dans le travail général que je suis chargé de présenter à sa Majesté, et c'est en grande partie de l'empressement que vous mettrez à me transmettre les renseignemens que je vous demande, que dépends l'unité de travail que je me propose.

Recevez etc.

Bn. de Pommereul."

De gemeentebesturen werden met dit vertrouwelijk schrijven niet gering in het nauw gebracht. Zij kenden 's keizers wil om het getal drukkers en boekhandelaren overal in zijn staten te verminderen; de officieele *Moniteur* had er herhaalde malen over gesproken en het was geen geheim gebleven, hoe doortastend men vooral in Parijs te werk gegaan was. Aan ontduiken van een antwoord viel niet te denken; baron de Pommereul vergat niet wat hij gevraagd had, en prefecten als de Celles en de Stassart zouden het hem anders wel helpen onthouden. Sprak men in zijn vertrouwelijk antwoord van dezen en genen kwaad, dan beging men een laagheid tegenover zijn medeburgers; gaf men niet anders dan goede getuigen, dan bleef de zaak hier te lande gelijk zij was en zou de regeering zich daarbij zeker niet lijdzaam neêrleggen.

Amsterdam antwoordde:

Le 6 juin 1811 [1]).

Le Maire de la Ville d'Amsterdam

à Monsieur le Maitre des Requêtes, Comte de l'Empire, Membre de la Légion d'Honneur, Préfet du Département du Zuiderzee.

Monsieur le Comte!

„En me transmettant par votre Lettre du 27me Avril passé, N°. 507, 3me Division les tableaux à remplir, l'un relatif aux Imprimeurs, l'autre relatif aux Libraires qui se trouvent dans cette ville, vous m'avez fait connaître vos désirs de recevoir dans une lettre séparée, les renseignemens que je croirai être d'une nature confidentielle sur la moralité et le plus ou moins de dévouement à la chose publique de cette classe d'individus.

Ce n'est que d'après les recherches les plus scrupuleuses, Monsieur le Comte, que j'ai la satisfaction de pouvoir Vous assurer qu'on a guères à se plaindre de quelque licence, ou

1) De briefwisseling uit Holland was niet altijd in even zuiver fransch. Men bedenke, dat onze landgenooten zich gedwongen zagen om, wanneer zij zich tot hun bestuur te wenden hadden, te spreken en te schrijven in een vreemde taal.

de honteuses productions de la presse dans cette commune, et que les contrefactions y sont presque inconnues; quant au dévouement des Imprimeurs et Libraires à la chose publique, aucun fait ne m'est connu qui prouverait le contraire.

Cependant il se trouvent parmi eux quelques individus qui me semblent pas mériter une protection particulière du Gouvernement, à cause de transgressions réitérées des Lois et Reglemens sur l'Imprimerie et la Librairie et d'autres qui ne trouvent pas de quoi subsister de leur travail ou de leur négoce.

Quant aux Imprimeurs en particulier, ils se trouvent entre eux quelques uns qui n'ont pas deux presses, ainsi que le Décret Impérial du 5me février 1810 l'exige, ceux-ci sont indiqués sur le tableau que j'ai eu l'honneur de vous envoyer par ma lettre de ce jour; en outre les sieurs J. Brandt et Jacob Ruysendaal me paraissent les plus susceptibles d'être supprimés, le premier n'ayant plus d'imprimerie, et l'autre ne s'étant guères conformé aux Reglemens; de plus je crois devoir remarquer que les Srs Joseph Proops et Salomon Abraham Proops, n'ayant chacun qu'une presse, devaient être supprimés.

Les Libraires qui, à cause des raisons susmentionnées me paraissent se trouver dans le cas de pouvoir être supprimés, sont:

Jean Arentsen,	Pierre Molivart,
Antoine Buyn,	André Balster,
Pieter Paulus Bertram,	Ernst Hofhout,
Abraham van Kerssen,	Gerbrand Roos,
La Veuve de Jean Henri van Lennep.	

dont quelques uns ne se trouvent pas sur le tableau des Libraires, vu qu'ils sont déjà rayé des listes de la confrairie.

Ce sont les informations confidentielles, Monsieur le Préfet, que j'ai cru devoir porter à votre connaissance [1]).

[1]) Geen dezer firmas schijnt van groote beteekenis geweest te zijn: althans in Dr. Ledeboer's bekende *Naamlijsten* worden zij, behalve P. P. Bertram & Co., niet eens vermeld. Maar hoe sober wellicht, zij verdienden toch met hun handel een stuk brood. Tengevolge van dit vertrouwelijk schrijven, werden Bertram, Van Kerssen, Molimart, Balster en Roos van de vergunning om hun zaken voort te zetten uitgesloten. Op de kort daarna uitgereikte bulletins van vergunning tot het drijven van boekhandel komen hun namen niet voor.

Je me repose entièrement sur Votre discrétion assez connue, dans une affaire de telle délicatesse.

J'ai l'honneur, Monsieur le Comte etc. etc.

WEREN (?)
Adjoint.

Haarlem antwoordde vrijwat kloeker:

Le Maire de la ville de Haarlem

au Maitre des Requêtes, Comte de l'Empire, Membre de la Légion d'Honneur, Préfet du Departement du Zuiderzee.

Monsieur le Préfet!

„En reponse à Votre lettre du 27 Avril N°. 507 3e Division, il vous paraitra qu'il ne se trouve que cinq imprimeurs dans cette Commune, qui tous sont connus pour des gens de fort bonnes moeurs, qui jouissent d'une fort bonne réputation, qui aussi ne se trouvent pas dans le cas à devoir chercher des voies indirectes, ou s'abaisser à multiplier de honteuses productions, pour se procurer le nécessaire, étant tous, chacun dans son cercle, des gens aisés. — Et comme, dans aucune époque, ils se sont rendu coupables en transgressant les lois du Gouvernement, il n'y a aucun doute, à leur sujet, qu'ils ne montreront continuellement le plus grand dévouement à la chose publique. Ainsi, Monsieur le Préfet! comme le nombre de cinq Imprimeurs ne me parait pas trop grand pour cette ville et que je n'ai aucune raison de mécontentement à leur égard, il me ferait de la peine à voir destitué un d'eux de leurs moyens de subsistance. — Quant aux Libraires j'ai la satisfaction de pouvoir en donner le même témoignage favorable que des Imprimeurs; il y en a parmi qui sans doute ne sont pas fortunés et dont la librairie est très peu fournie, mais qui n'ont d'autres moyens de subsistance et seraient ruinés s'ils en furent destitués; Vous verrez, Monsieur le Préfet, que leur nombre n'est pas grand nonplus.

J'ai l'honneur d'être avec le plus profond respect etc. etc.

Le Maire susdit
J. C. STERK
Adjoint Maire."

Haarlem
le 20 mai 1811.

Het antwoord van den utrechtschen maire was in gelijken geest.

Het gevolg van een en ander was, dat er, ten minste in het departement der Zuiderzee, geen opheffing van drukkerijen of van boekhandelsfirmas van regeeringswege plaats had. Hetzij dat men te Parijs daartoe geen termen vond, of dat men voorshands den Hollanders een blijk van goed vertrouwen wilde schenken, het bleef bij een bedreiging, zonder uitvoering van vonnis. Nogtans diende in elk geval de eer gered te worden, en het betoon van voorloopige genade werd alzoo geschoven op de te groote kosten van schadevergoeding, die er voor het rijk uit het sluiten van verschillende drukkerswerkplaatsen zou voortvloeien.

Bij het overmaken van de gevraagde 67 drukkersbrevetten was de volgende geschreven brief gevoegd:

Paris, le 20 mai 1812.

Le Général Baron de Pommereul, Conseiller d'Etat, Directeur général de l'Imprimerie et de la Librairie

à Monsieur le Préfet du Zuyderzee.

Monsieur le Comte! Le nombre des Imprimeurs existant dans l'Empire étant trop considérable pour être plus longtemps toléré sans nuire à l'art typographique, le décret impérial du 5 février 1810 a ordonné que ce nombre serait fixé. Mais Son Excellence le Ministre de l'Intérieur ayant reconnu l'impossibilité d'endemniser ceux des imprimeurs qui auraient du être supprimés, a formé deux classes de tous ceux actuellement existant dans les départemens. La première de ces classes comprend les imprimeurs conservés et dont les places sont successibles; la seconde est formée des imprimeurs tolérés qui pendant leur vie jouissent des mêmes droits que les imprimeurs conservés, mais dont l'Imprimerie finit avec la mort du titulaire.

J'ai l'honneur, Monsieur le Comte, de vous transmettre un tableau extrait de l'arrêté de Son Exc. le Ministre de l'Inté-

rieur en date du 24 décembre 1811. Ce tableau divisé en trois colonnes contient, dans la première, le nom des imprimeurs conservés, dont les places sont successibles, dans la deuxième le nom des imprimeurs tolérés, c'est à dire de ceux qui n'auront pas de successeur, et dans la troisième le nom de ceux qui ont cessé ou qui doivent cesser l'exercice de la profession d'imprimeur, soit pour cause de décès ou de renonciation volontaire, soit pour ne s'être pas conformés aux dispositions des décrets et réglemens relatifs à l'imprimerie, soit pour d'autres motifs particuliers.

Vous trouverez ci-joint soixante sept Brevets destinés pour les imprimeurs de votre département compris dans les deux premières colonnes du tableau; je vous prie de vouloir bien m'en accuser la reception et de les faire passer aux personnes aux quels ils sont destinés en les invitant à remplir les formalités voulues par l'article 9 du décret imperial du 5 février 1810.

Pour ce que regarde le sieur Dirk Termeulen et le sieur Joseph Proops, le premier porté dans le tableau comme imprimeur conservé à Amsterdam et le 2e comme imprimeur toléré, ces individus n'ayant encore satisfait ni à ma demande du 28 Xbre 1811 ni à l'invitation qui leur a été faite de ma part dans le courant du mois dernier par le M. de Römer inspecteur de l'imprimerie et de la librairie, je les considère comme ayant volontairement renoncé à leurs états d'imprimeur, je donne en conséquence l'ordre à M. de Römer d'apposer les scellés sur leurs presses et leurs caractères, ainsi que sur l'imprimerie du sieur Jean Termeulen d'Amsterdam qui a déclaré n'être pas imprimeur ou libraire et renoncer à son état.

L'Imprimerie des héritiers Sterk à Alkmaar appartenant à deux filles mineures, qui ne sont pas susceptibles de recevoir un brevet d'imprimeur, je vous prie, Monsieur le Comte, de vouloir bien donner vos ordres pour que les scellés soient apposés sur les presses et les caractères qui la composent, de faire prévenir les propriétaires qu'ils peuvent les vendre à leur gré pourvu que cette vente soit faite à des imprimeurs brevetés ou à des fondeurs de caractères par acte duement enré-

gistré dont ils devront justifier, et de me transmettre le procès verbal de l'apposition de ces scellés.

Quant à la Veuve Hulleman, imprimeur à Hoorn et à la Veuve Posma, imprimeur à Purmerend, qui ont renoncé volontairement à l'état d'imprimeur et demandé la permission de vendre leurs presses et leurs caractères, il suffit de faire veiller à ce que ces ventes soient faites légalement à des imprimeurs brevetés.

Recevez, Monsieur le comte, les assurances de ma considération la plus distinguée.

BARON DE POMMEREUL."

Tot een teeken evenwel dat men waakzaam bleef over alles wat in Holland op de verspreiding van geschrift of afbeelding betrekking had, ging gelijktijdig van Parijs een bevel uit: dat de maires zorg hadden te dragen om vooral geen persen of drukmateriaal te dulden in het bezit van particuliere ingezetenen (geen drukkers van beroep), maar deze bij opsporing onmiddellijk verbeurd te verklaren; en voorts onderstaande aanschrijving in verband tot al de overige vakken die met drukkerij en boekhandel verwant waren:

Monsieur le Préfet!

„Je vous prie de m'adresser, sous le moins délai possible, un état général des imprimeurs en taille douce, marchands d'estampes, colporteurs de livres, relieurs, bouquinistes, et enfin des personnes tenant cabinet de lecture, qui existent dans votre département.

Cet état devra comprendre avec la plus grande exactitude le lieu de la résidence des personnes sus indiquées, ainsi que leurs noms et prénoms.

S'il existait parmi elles des veuves, il faudroit les faire connoître tant sous leurs noms et prénoms de veuves, que sous leurs noms et prénoms de famille.

Observez bien, Monsieur le Préfet, que l'état que je vous demande a pour but principal de hâter l'organisation définitive de toutes les parties dépendantes de l'art ou du commerce de l'imprimerie et de la librairie, et c'est sans doute

là une raison suffisante qui doit vous engager à en presser la confection [1]).

BARON DE POMMEREUL."

Kort daarop werd aan den prefect van het departement der Zuiderzee het verlangde getal brevetten voor boekhandelaren toegezonden in dezen vorm:

DÉCRET IMPÉRIAL.

Qui déclare communes aux Libraires les dispositions de celui du 2 février 1811, relatives aux Brevets des Imprimeurs.

Au quartier-général impérial de Wilna, le 11 juillet 1812.

Napoléon, Empereur des Français, Roi d'Italie, Protecteur de la Confédération du Rhin, Médiateur de la Confédération Suisse, etc. etc. etc.;

Sur le rapport de notre Ministre de l'intérieur,

Notre Conseil d'État entendu,

Nous avons décrété et décrétons ce qui suit:

Article premier.

Les dispositions de notre décret du 2 février 1811 (B. 250. n. 5511.), relatives aux brevets des imprimeurs, sont déclarées applicables et rendues communes aux libraires.

2. Leur brevet sera conforme au modèle ci-annexé.

3. Ne sont pas compris dans ces dispositions les libraires étaleurs-bouquinistes.

4. Notre ministre de l'intérieur est chargé de l'exécution du présent décret, qui sera inséré au Bulletin des lois.

NAPOLÉON.

---

[1]) Uit de antwoorden daarop ingediend zou kunnen opgemaakt worden, dat er in 1812 te Amsterdam bestonden 12 plaatdrukkers, 20 handelaars in prenten en kaarten, 5 colporteurs, 30 binders, 43 bouquinistes (handelaars in oude boeken), 18 leesbibliotheekhouders. — In Haarlem waren 2 binders, 2 kramers in oude boeken, geen leesbibliotheek. — In Utrecht 1 handelaar in prenten, 6 binders, 4 bouquinistes, 1 leesbibliotheekhouder.

AU NOM DE L'EMPEREUR.

BREVET.

Vu le décret impérial du 5 février 1810 contenant réglement sur l'Imprimerie et la Librairie,

Nous Conseiller d'État, Directeur général de l'Imprimerie et de la Librairie, conformément aux articles 30 et 33 du même décret, et suivant les dispositions du décret impérial du 1812, avons délivré le présent Brevet de Libraire au sieur pour lui servir ce que de raison et exercer ledit état de Libraire à département d en se conformant aux lois et réglemens, à la charge par l'impétrant de le faire enrégistrer au tribunal de première instance du lieu de sa résidence, après y avoir prêté serment de ne vendre, débiter et distribuer aucun ouvrage contraire aux devoirs des sujets envers le Souverain et à l'intérêt de l'Etat.

Fait à l'hôtel de la Direction générale de l'Imprimerie et de la Librairie,

le

Le Conseiller d'état Directeur général,

Vu l'approbation de Son Excellence le Ministre de l'Intérieur,

Délivré par ordre·
Le Secrétaire général de la Direction,

Vu et approuvé par le Ministre de l'Intérieur,

Par le Ministre:

Le Secrétaire général du Ministère,

Certifié conforme:
Le Secrétaire général du Conseil d'état.
signé J. G. LOCRÉ.

Certifié conforme:
Le Ministre Secrétaire d'état, signé
LE COMTE DARU.

Hoeveel grieven er tegen het fransch bestuur mogen bestaan, ontkend worden kan het niet, dat het lof verdient voor zijn wijs van werken. Handig en voortvarend liet het zich gelden overal waar het optrad. Niets werd op de lange

baan geschoven of met de lauwheid van een sleurgang behandeld. Alle ambtenaren, hoogere zoowel als lagere, staken de handen uit de mouw en hadden niet noodig berispt te worden over loomheid in de vervulling van hun taak. Het groote raderwerk der algemeene militaire en burgerlijke regeling zat stevig in elkaâr en bewoog zich met een vast- en vlugheid, die veel vooruit had bij de vadsigheid in den loop der zaken gedurende de latere jaren van ons vervallend gemeenebest. Aan die drukte werden zelfs nu en dan, en al meer en meer, de gewone fransche beleefdheidsvormen opgeofferd. Alle orders werden kordaat, zonder veel omhaal, soms vrij kortaf en uit de hoogte, den belanghebbende ter kennis gebracht. Later onder het keizerrijk ontaardden zij tot in grofheden. Aan treuzelen met gehoorzamen viel niet te denken. De maires der gemeenten hadden in het volvoeren van een hun opgelegde taak alles behalve op toeschietelijkheid te rekenen. „Binnen 24 uren" was de gewone termijn hun van den prefect uit Amsterdam toegestaan; „de stipte nakoming van dit bevel is ter uwer persoonlijke verantwoording", was in officiëele stukken de geijkte term. Door het uitzenden van in te vullen tabellen betreffende bevolking, beroepen en bedrijven, handel en fabriekwezen, gemeente-inkomsten en uitgaven, armwezen, liefdadigheid, stedelijke, maatschappelijke en persoonlijke stichtingen, inrichtingen van wetenschap en kunst, in één woord alles en alles, was de parijsche opperregeering als in een oogwenk volkomen op de hoogte van de hollandsche toestanden. Wee den ambtenaar, die niet strikt nauwkeurig geweest was in zijn opgaven: hij had niet op het dwarskijken gerekend en ontliep de tuchtiging niet, vaak onder de bedreiging van ontslag.

Tegenover Hollanders, de onderdrukte partij, was het een zwaard zonder genade; tegenover de handlangers der onderdrukking een maar al te veel door de vingers zien. Het was of men er zijn goedkeuring aan hechtte, dat onze arme burgers soms tot een speelbal werden van plaagzucht en knevelarij. Ook de boekhandel ondervond dat. Niet de censuur was het alleen die onze uitgevers in het drijven van zaken belemmerde en

hun als een blok aan de beenen hing. Overgegeven aan de heerschzucht en willekeur van fransche ambtenaren, waren zij in hun eigen belang genoodzaakt, dezen gedwee naar de oogen te zien, indien zij niet telkens het slachtoffer zouden wezen van dier belangzuchtige luimen. Zelfs al konden zij vermoeden dat er van dien kant omkooperij in het spel was en er dus bepaald onrecht gepleegd werd, waagden zij niet zich te beklagen, wel wetende dat de hooge fransche regeering haar fransche ambtenaren tegenover hollandsche onderdanen toch de hand boven het hoofd zou houden. Een staaltje daarvan vinden wij in de papieren van het noord-hollandsch provinciaal archief.

Zekere J. L. Manget, door den directeur-generaal Bn. de Pommereul aangesteld als inspecteur de l'imprimerie et de la librairie te Amsterdam, en nu eens daar ter plaatse, dan weder in den Haag verblijf houdende had, natuurlijk tot eigen voordeel, met den drukker Ruys te Amsterdam een overeenkomst getroffen om dezen zooveel drukwerk toe te voegen als hem mogelijk was. Gedurende het jaar 1811 had hij in zijn betrekking als machthebbend inspecteur bij verschillende amsterdamsche uitgevers, hetzij door beloften, hetzij door bedreigingen, zijn invloed weten te doen gelden om deze te bewegen van drukker te veranderen en hun werk voortaan aan Ruys op te dragen. Die toeleg bleef niet lang onbekend; de afgedankte drukkers staken de hoofden bijeen en zochten de uitgevers te bewegen om gezamenlijk — hetgeen niemand voor zich alleen had durven doen — een adres te richten tot de hooge regeering met aanklacht tegen Mr. Manget. Bij dit adres werden overgelegd de volgende stukken:

„1. Déclaration de la veuve Doll contre MM. Manget et Ruys, le premier ayant défendu à cette femme de poursuivre le second; à cette pièce est jointe une lettre de Monsieur Manget dans laquelle il soutient M. Ruys.

2. IJntema, redacteur du *Journal des Sciences et des Arts du Département du Zuiderzee,* déclare qu'il a changé d'imprimeur sur l'invitation de Mr. Manget, quoique depuis 25 ans son imprimeur ne lui avait donné aucune plainte.

3. Déclaration du sieur Hazeu, imprimeur, portant plainte contre Mr. Manget, qui lui a fait ôter l'impression d'un journal pour le donner à M. Ruys.

4. Même déclaration du sieur Breeman, imprimeur.

5. Lettre de M. Manget au Libraire Gartman, lui défendant d'observer d'autres formalités que ceux qui sont ordonnés par lui.

6. Déclaration du Libraire den Hengst portant que M. Manget lui a recommandé que de suivre *ses* ordres.

7. Invitation de M. Manget aux Libraires den Hengst et fils pour se désaisir d'un ouvrage dit *Cantiques protestantes*; il les menace et leur fait des avances dans cette lettre, enfin il y parait comme le protecteur du Sieur Allart.

8. Accusation du Libraire Van der Heij, portant que M. Manget lui a ordonné de faire imprimer le répertoire hebdomadaire des prédicateurs protestans chez Ruys; que sur son refus, il a défendu la publication de ce répertoire, qui appartient depuis un siècle aux veuves des pasteurs indigens."

Op grond van deze bewijzen van kwade trouw en slechte praktijk ware niets natuurlijker geweest, dan dat deze ambtenaar een rechtmatige straf niet ontgaan zou zijn. Niets daarvan. De generaal baron de Pommereul vergenoegde zich aan Monsieur le Préfet du Zuiderzee den volgenden brief te richten:

Paris, le 6 février 1812.

Monsieur le Comte!

„Au moment où je me disposois à donner suite aux inculpations qui ont été portées contre M. Manget par plusieurs imprimeurs et libraires d'Amsterdam, lesquelles étoient contenues dans votre lettre du 30 janvier dernier, j'ai reçu la démission de cet Inspecteur.

L'abandon volontaire qu'il fait de sa place semble devoir faire cesser toutes plaintes à son égard, et je pense qu'on ne doit plus s'occuper de son affaire.

J'espère, Monsieur le Comte, qu'un nouvel Inspecteur ne

donnera aux imprimeurs et libraires sous ses ordres aucun sujet d'attaquer la régularité de sa conduite, et qu'il méritera mieux surtout votre confiance.

Tout abus de pouvoir de la part des agens de mon administration est un oubli que je ne tolerai point, et dont je vous serai toujours obligé de vouloir bien m'instruire.

Recevez, Monsieur le Comte, etc.

Bn. de Pommereul.

Dit in de doos doen laat zich moeilijk rijmen met het strenge toezicht, waaronder in den regel de fransche ambtenaren hun plicht plachten te vervullen, stipt nagegaan als zij werden van verschillenden kant. Maar eenigszins te verklaren is het wel. Manget bedreef geen grooter zonden dan vele van zijne ambtgenooten deden. De ontzaglijke arbeid, die in Parijs besteed moest worden aan de censuur van handschriften, aan het nazien van binnen- en buitenlandsche boeken, brochures, prenten en wat dies meer zij, maakte een personeel noodig, onmogelijk alleen te vinden onder bekwame en eerlijke ambtenaren, die bovendien allerzuinigst bezoldigd werden. Zoo werd aan den eenen kant van lieverlee met het werk de hand gelicht, en betoonde aan de andere zijde menig persoon zich niet onvatbaar voor eenige omkooping. Althans een duitsch opstel over die dagen, meêgedeeld in het *Archiv für Geschichte des Deutschen Buchhandels* (I bl. 205), beweert dat men in Parijs alles gedaan kon krijgen, indien men daar maar iemand had, die den gezagvoerenden personen met geld de hand kon stoppen, en hoe gansche zendingen, van 500 en meer boeken, geviseerd en gestempeld naar Duitschland kwamen zonder dat één ambtenaar er een oog in gehad had. „Der *Vérificateur à l'Estampille,*" wordt daar gezegd, „erhielt keinen Gehalt, sondern sollte nach wohlgeleisteten Diensten vom Staat belohnt werden, derweile musste er also durch Buchhändler und Buchliebhaber sein Leben fristen. Der *Inspecteur de la librairie,* Mr. Johannot aus Frankfurt a./M., ein charakterloser verwirrter Avanturier, bedurfte ebenfalls milder Gaben. Dieser Verkäuflichkeit bildete denn auch ein vor-

trefliches Gegenstück zu der liebenswürdigen Liberalität des pariser General-Directoriums, welches die Departemental-Behörde noch weit übertraf."

Manget was dus de eenige niet, wiens veilheid, vooral voor vreemde steekpenningen, men liefst door de vingers wilde zien.

III.

BELASTINGEN.

De omkoopbaarheid van sommige fransche ambtenaren deed trouwens niets af van de lasten, waaraan de boekhandel wettelijk onderworpen was. Enkelen mochten er misbruik van maken door een ongeoorloofd ontduiken, het groote meerendeel, vooral hier te lande, onderwierp zich gedwee aan den plicht der gehoorzaamheid. En ging ook deze knoeierij in den beginne al ongemerkt, weldra toch zou daar van overheidswege een stokje voor gestoken worden. De staat had geld noodig, veel geld, en de behoefte had scherpe oogen. Onder den koning, die in Holland een jammerlijk ledige schatkist gevonden had, waren alle belastingen bijna tot het onmogelijke moeten worden opgedreven; onder den keizer was het nog erger geworden, was er met de draagkracht der bevolking schier geen rekening meer gehouden. Napoleon's haat tegen Engeland had ons medegesleept in het wraakmiddel van zijn continentaalstelsel, waardoor al onze handel met Engeland en met de koloniën zoo goed als vernietigd was. De allernoodigste levensbehoeften, manufacturen, alle voorwerpen van engelsch fabriekwezen, en evenzoo alle koloniale waren, koffie, thee suiker, rijst, enz., waren tot prijzen gestegen dat er voor den burger geen aankomen aan was; de tabak, een artikel van de fransche regie geworden, was tot een zaak van zeldzame weelde gemaakt. Alles was gaandeweg tot een toppunt bezwaard. Wat slechts eenigszins tot de dagelijksche nooddruft behoorde moest geld opbrengen, zoovéél mogelijk geld, ten behoeve

meest van het ontzettend kostbaar onderhoud van de keizerlijke soldaten, die in den verren vreemde streden voor een ons volkomen onverschillig doel. De gedwongen heffingen in allerlei vorm waren voor onze landgenooten een van de bitterste plagen.

De boekhandel droeg er het zijne van; dubbel: van belasting, en van dreigende strafbepalingen.

Allereerst door de inkomende rechten. „Geen boeken", zoo luidde de wet van 5 februari 1810, „in de fransche of latijnsche talen, in vreemde landen gedrukt, zullen in Frankrijk (dus ook in Holland) mogen worden ingevoerd, zonder inkomende rechten te betalen. — Dit recht kan niet minder zijn dan 50 % der waarde van het werk. — Het tarief zal nader geregeld worden. — Behalve deze zullen geene buiten Frankrijk gedrukte boeken mogen worden ingevoerd, dan langs het bureau der douanen (dus op nader te bepalen belasting). Iedere baal met boeken, van buitenslands komende, zal door de douanen met touw en lood worden verzekerd. Wanneer het verlof tot invoer door den directeur-generaal gegeven is (dus de rechten voldaan zijn), zal ieder exemplaar ten blijke daarvan met een stempel gestempeld worden." — Dit was een eerste bepaling.

Een tweede betrof de misdrijven, waaraan de boekhandel onwillekeurig blootgesteld werd uit kracht der inlijving. „Er zal verbeurdverklaring en geldboete plaats hebben, ten voordeele van den staat", zeide de wet o. a., „wanneer een werk, buitenslands gedrukt zijnde, zonder verlof binnengekomen, of, zonder gestempeld te zijn, in omloop is; — wanneer het een nadruk is, dat is te zeggen wanneer het zonder toestemming en ten nadeele van den schrijver of uitgever is gedrukt. — De straffen zullen worden uitgesproken volgens de wet".

Deze beide voorschriften, waarbij wij allereerst een oogenblik stilstaan, waren alleszins klemmend.

Wat den invoer van buitenslands gedrukte boeken, ook tijdschriften en couranten daaronder begrepen, aangaat, de memorie van toelichting, door mijnheer den directeur-generaal daarop gegeven, hield in: „Wanneer een boekverkooper het

voornemen zal hebben om uit vreemde landen een boek hoe ook genaamd, gedrukt of herdrukt, 't zij in de fransche taal, 't zij in eene vreemde, oude of nieuwe taal te laten komen, moet hij zich gedragen na het artikel 36 van het reglement van den 5n february 1810, en, om er de toestemming van Mijnheer den Directeur-Generaal van de boekdrukkerijen en den boekhandel van te verkrijgen, er hem schriftelijk de verklaring van toezenden. Deze verklaring moet inhouden:

1°. den titel der werken in 't oorspronkelijke en deszelfs vertaling, indien de boeken niet in 't Fransch zijn geschreven;

2°. den naam van den schrijver, indien dezelve bekend is;

3°. den tijd en de plaats van den druk;

4°. het getal der deelen;

5°. het formaat of nommer;

6°. het getal der exemplaren.

Op deeze verklaring, welke kosteloos zal geschieden, zal Mijnheer de Directeur-Generaal zonder verwijl een verlof doen uitgeven, en zal te gelijker tijd de nodige bevelen geven, op dat de andere formaliteiten, bij het reglement bevolen, worden vervuld."

Die „andere formaliteiten" waren bepaald in een keizerlijk decreet van 14 december 1810:

„1°. De vreemde of inlandsche boeken of geschriften in vreemde landen in de Latijnsche of Fransche talen gedrukt, zijn onderworpen aan een regt van *honderd vijftig francs* voor honderd kilogrammen (circa 200 ponden) gewigt;

2°. De werken door vreemdelingen in vreemde talen, buiten Frankrijk gedrukt, zijn enkel onderworpen aan het regt van stempeling voor *twee centimes* van ieder kilogramme gewigt;"

later bij decreet van 12 september 1811 aldus gewijzigd:

„1°. De regten van invoer in Frankrijk (dus ook bij ons) bij art. 34 en 35 van Ons decreet van den 5en February 1810 vastgesteld, op alle Latijnsche en Fransche boeken, buitenslands gedrukt, en bij art. 1 en 2 van het decreet van den 14en December daaraanvolgende bepaald op *honderd vijftig francs* van het metrisch quintaal, zullen voortaan slechts geheven worden van de werken in de Fransche taal geschreven.

2°. Van de werken in levendige vreemde talen geschreven,

buitenslands gedrukt, zal een regt van *vijf en zeventig centimes* voor een kilogramme gewigts worden geheven."

Bij de lijvigheid welke de boeken vooral in die dagen nog hadden, was een heffing van 75 centimes op een kilogram geen kleinigheid. Voor de franschen drukte de belasting minder, aangezien dezen zich met weinig andere talen inlieten dan met hun eigene; maar voor de franschgemaakte hollanders, vooral de mannen van wetenschap die wel degelijk op de hoogte wilden zijn van hetgeen er in het buitenland, bovenal in het zich zoo sterk ontwikkelende Duitschland, omging, was dit bezwaar in deze zuinige dagen alleszins drukkend. Alleen het strikt onmisbare werd besteld, het overige kon worden uitgewonnen. Ook was er nu wel voor gezorgd, dat de boekhandel zich niet meer met den eenen of anderen ambtenaar voor het laten doorsluipen verstaan kon. De verordende formaliteiten waren daar een waarborg tegen; maar niet minder de reeks van personen die voor het toezicht verantwoordelijk gesteld werden. De wet bepaalde in haar afdeeling over de misdrijven en overtredingen:

„Art. 45. Alle misdrijven en overtredingen zullen bewezen worden door de opzieners der drukkerijen en van den boekhandel, de beambten der politie, en buitendien door de beambten der douanen, voor de boeken uit vreemde landen komende. Ieder zal een proces-verbaal opmaken van den aard van het misdrijf en der overtreding, van de omstandigheden en hetgene daartoe behoort, en zal hetzelve aan den Prefect van zijn arrondissement overgeven, ten einde aan den Directeur-Generaal te worden verzonden.

Art. 46. De aangehaalde boeken zullen bij voorraad in bewaring gesteld worden bij het secretariaat van den maire, of bij het generaal-commissariaat van de onder-prefectuur der plaats, alwaar het misdrijf of de overtreding bewezen is, behoudens de nadere verzending aan diegenen, aan welken zulks na regten behoort.

Art. 47. Onze Procureurs-generaal en onze Keizerlijke Procureurs zullen gehouden zijn, om op de enkele vertoning van eene kopij van het proces-verbaal, behoorlijk bevestigd, van regtswege alle gevallen te vervolgen."

Straffen waren: verbeurdverklaring en geldboete ten voordeele van den staat, „zonder eenige kracht te benemen aan de bepalingen van het lijfstraffelijk wetboek."

Deze strafbedreigingen waren nog veel gevaarlijker waar het andere verbeurdverklaringen, die van opgespoorde nadrukken, gold. Daar was meer dan gewone reden voor.

Gedurende onze republiek, toen onze boekhandel bij wijlen tot een benijdenswaardigen bloei gestegen was en voor een gedeelte de wereldmarkt voorzag van in oude en vreemde talen gedrukte klassieke literatuur, was er menig fransch auteur nagedrukt naast hen, die zelve hun uitgaven aan de toen zoo beroemde hollandsche drukpers hadden toevertrouwd. Er was onstrafbare nadruk gepleegd, of liever er was gebruik gemaakt van een vrijheid, die aan vreemde landen de gelegenheid liet om na te maken wat in andere landen van privilegiën en octrooien genoot, of door overgang van schrijver of uitgever daar ter plaatse een eigendomsrecht had verkregen. Zoodra Holland fransch geworden was, vielen die drukken, die nog bij menigte in onze magazijnen voorhanden waren, in de termen der fransche wet. Die bepalingen waren niet malsch. De artikelen uit het wetboek van strafrecht (code pénal) daarop doelende luidden:

„Art. 425. Elke uitgaaf van geschriften, ook van muziekstukken en teekeningen, schilderijen of van elk ander voortbrengsel, geheel of gedeeltelijk gedrukt in overtreding der wetten en reglementen betrekkelijk tot den eigendom der schrijvers, is een nadruk; en elke nadruk is een wanbedrijf.

Art. 426. Het verkoopen van nagedrukte werken, het invoeren op Fransch grondgebied van werken, welke, na in Frankrijk te zijn gedrukt, in vreemde landen zijn nagemaakt, zijn wanbedrijven van dezelfde soort.

Art. 427. De straf tegen den nadrukker of invoerder zal zijn een geldboete van ten minste 100 *francs* en 2000 *francs* het meest; en tegen den verkooper een geldboete van ten minste 25 *francs* en 500 *francs* het meest. De verbeurdverklaring van den nagemaakten druk zal zoo tegen den nadrukker, als tegen den invoerder en den verkooper, worden uitgesproken."

Deze bepalingen waren te erger, aangezien zij niet alleen

doelden op een boek of geschrift als geheel, maar evenzeer op de gedeelten, hoe klein ook. Een nadere toelichting gaf onzen boekhandelaren duidelijk te verstaan, dat aanhalingen, uittreksels, evenmin geoorloofd waren als het gebruik van het volledige. „Men is niet méér geregtigd", werd daar betoogd, „om *een gedeelte* van een *letterkundigen eigendom* te nemen, dan men regt heeft op een gedeelte van *elken anderen eigendom;* de een zoowel als de andere ligt evenzeer onder de bescherming der wetten, welke den *diefstal* straffen, hoedanig dezelve worde voorgedragen of verborgen. Het is niet dan nadat de termijn der regten van eigendom zijn vervallen of vernietigd, dat men zich van het werk van een auteur *geheel* of *gedeeltelijk* mag en kan meester maken, er *uittreksels* van geven of over den inhoud beschikken."

Wierd dit beginsel toegepast, dan liep ieder hollandsch boekverkooper elk oogenblik gevaar, voor den rechter geroepen en gestraft te worden. Alles wat naar nadruk zweemde werd waardeloos; de fondshouders konden hun verdachte boeken tot misdruk tellen. Maar de onschuldige debitant, van wien toch wel niet kon gevergd worden dat hij den inhoud van zijn koopwaar zóó onderzocht had, dat hij wist of daarin ook een verboden uittreksel of aanhaling verscholen lag, deed wijzer zijn boeken in huis te houden dan zich bloot te geven aan een boete veel grooter dan de waarde van het verkochte voorwerp zelf.

De fransche regeering voelde zelve het onbillijke van dezen overgangstoestand en, ditmaal nog aan de klachten der belanghebbenden gehoor leenende, werd nog in hetzelfde jaar der inlijving afgekondigd het volgende keizerlijk decreet:

„In het paleis der Tuillerien, den 29sten December 1810.

Napoleon, Keizer der Franschen, Koning van Italie, Beschermer van het Rijnverbond, Bemiddelaar van het Zwitsersch Bondgenootschap;

„Ons hebbende doen verslag geven van den staat des boekhandels en van de boekdrukkerijen in de departementen van het voormalig Holland;

De regten, bij onze wetten en decreten omtrent den letterkundigen eigendom, aan de schrijvers en aan derzelver regtverkrijgenden gewaarborgd, met de belangen onzer onderdanen de boekverkopers en boekdrukkers in Holland willende overeenbrengen, en beletten, dat deze niet verontrust worden wegens de nadrukken, welke zij van gemelde werken, vóór de vereeniging, mogen uitgegeven hebben, en dat zich tusschen hen geene verderfelijke geschillen opdoen;

Op het rapport van onzen minister van binnenlandsche zaken;

Onzen Staatsraad gehoord,

Hebben wij gedecreteerd en decreteren als volgt:

Art. 1. De in Holland vóór den 1sten January 1811 vervaardigde drukken van in Frankrijk vóór hetzelfde tijdstip gedrukte werken, en welke een gedeelte uitmaken van den letterkundigen eigendom der particulieren, zullen niet kunnen beschouwd worden als nadrukken, wanneer dezelve vóór den 1en Maart aanstaande zullen gestempeld zijn.

2. Dienvolgens, zullen de uitgevers, drukkers, boekverkoopers, of elk ander die in Holland den boekhandel drijft, welke daarvan eigenaars of bezitters mogten wezen, gehouden zijn, binnen den tijd van eene maand, te rekenen van de afkondiging van ons tegenwoordig decreet, aan den Prefect van hun departement, dewelke daarvan onzen Intendant-Generaal van binnenlandsche zaken in Holland zal onderrigten; op te geven het getal exemplaren, het welk zij van elk der gemelde drukken bezitten.

Onze Intendant-Generaal van binnenlandsche zaken zal een afschrift dezer verklaringen aan onzen Directeur-Generaal van den boekhandel inzenden.

3. Deze exemplaren moeten, vóór den 1en Maart in elk departement en door ieder' drukker of boekverkooper, aan de tot dat einde op de plaatsen te benoemen commissarissen worden vertoond; en de eerste bladzijde van ieder dier werken zal onder derzelver toevoorzigt worden gestempeld, waarna dezelve vrij door geheel het Rijk zullen mogen verkocht worden.

4. De boekverkoopers zullen gehouden zijn, aan de schrij-

vers of eigenaars het twaalfde gedeelte van het geheel der door hun aangegeven exemplaren, thans in hunne magazijnen voorhanden of ter hunner beschikking zijnde, te betalen; en zulks alle zes maanden, in de evenredigheid van het geen zij zullen verkoopen, hetwelk zal gerekend worden naar het getal exemplaren, dat hun nog overig mogt blijven, en het welk zij vertoonen zullen.

5. Met den eersten Maart, zal het stempel worden teruggezonden aan onzen Directeur-Generaal van den boekhandel, met den processen-verbaal der stempeling daarvan opgemaakt; en, van dat tijdstip af aan, zullen alle de exemplaren van de bovengemelde drukken, welke niet voorzien zijn met het merk der stempeling, als nadrukken beschouwd worden, en degenen, bij wien dezelve zijn aangehaald, aan de straffen, bij de wetten en onze reglementen bepaald, onderworpen worden.

6. Onze Groot-Regter Minister van justitie en onze Minister van binnenlandsche zaken zijn ieder voor zoo veel hun aangaat, belast met de uitvoering van het tegenwoordige decreet, hetwelk in het Bulletin der wetten zal geplaatst worden.

NAPOLEON."

Hier was, bij het doen van plichtmatige billijkheid, een toon van welwillende toenadering. Die toon was schaars in deze dagen. Hij mocht er waarlijk wel eens zijn tegenover zooveel bittere bejegeningen den handel te verduren gegeven.

Een dier bitterheden was een derde belasting, en ditmaal geen lichte: die op alle nieuw uitkomende boeken en geschriften. Nauwelijks was de genade omtrent de bestaande nadrukken des keizers pen ontvloeid, of een vonnis ontgleed haar in een decreet van 29 april 1811. Met de gebruikelijke boven- en onderschriften stond daarin kort en bondig:

„Art. 1. Te rekenen van de bekendmaking van dit decreet, wordt er in de geheele uitgestrektheid van het keizerrijk, een impost van *een centime* voor ieder blad druks vastgesteld van al de werken in de boekdrukkunst onder den naam van boekwerken (*labeurs*) bekend, welk ook het formaat van het boek

zij, indien deze werken niet aan een schrijver die nog in leven is, of aan zijne erfgenamen toebehooren.

Art. 2. Zijn niet onderhevig aan dezen impost de gedrukte werken bekend onder den naam van smoutwerken (*bilboquets*).

Art. 3. De opbrengst van dezen impost zal worden besteed aan de onkosten van Onze generale Directie van de boekdrukkerijen en den boekhandel.

Art. 4. De wijze van ontvangst en de wijze van verrekening zullen door Ons in onzen Staatsraad, op het voorstel van den Directeur-Generaal, en op het berigt van onzen Minister van binnenlandsche zaken, worden vastgesteld.″

Volgens deze wet, allereerst, werd de uitgever alzoo gedwongen, van elk blad druks aan het rijk te betalen één centime. De rekening is gemakkelijk op te maken. Wilde men een boek uitgeven van 20 vel druks, met een oplaag van 500 exemplaren, dan moest daarvoor in de schatkist gestort worden 10000 centimes of 100 francs, of ongeveer *f* 45 hollandsch. Naar evenredigheid van omvang en oplaag, voor elke brochure, voor de schoolboekjes, de wetboeken, in één woord voor alles, wat door eenig uitgever voor zijn rekening voortaan in den handel gebracht werd.

Dit besluit wekte niet weinig opspraak. Bij al de ongunst der tijden, bij den algemeenen geldnood, bij de zéér drukkende belastingen, bij den stilstand in handel en fabriekswezen, bij de overal bestaande en noodzakelijke zuinigheid, waardoor het terrein van den boekhandel toch al zoo ingekrompen werd, thans nog een offer te meer, en dat niet alleen van dat wat verkocht en dus te gelde gemaakt zou worden, maar zelfs van het onverkoopbare, dat waardeloos zou blijven liggen op de zolders van den ondernemer!

Maar behalve voor deze klachten lag er in de zoo beknopt en vaag gestelde artikelen veel duisters. Voor ons Hollanders waren uitdrukkingen als *labeurs* en *bilboquets* volkomen vreemd, en al waren ze in het hollandsch ook al vertolkt in „boekwerken″ en „smoutwerken″, toch waren omtrent beiden tal van vragen te doen, die met de gevorderde belasting in nauw verband stonden. Schrijvers, uitgevers, drukkers, gemeente-

besturen, ambtenaren, genootschappen, handelskantoren, allerlei maatschappelijke belangen wendden zich tot de regeering om nadere opheldering, in hoe ver zij met hun drukwerk gaan konden of wat zij na te laten hadden. Allereerst wat de te drukken boeken betreft.

De generale directie, verpersoonlijkt in den baron de Pommereul, niet in staat op alle ingezondene bedenkingen afzonderlijk te antwoorden, meende het voegzaam en voldoende om zijn goedvinden saam te vatten in een enkele „Instruction", den 20 mei 1811 gericht aan alle boekdrukkers, die daarvan mededeeling zouden kunnen doen aan alle overige belangstellenden. Deze gedrukte brief hield in: ten eerste als hoofd:

„INSTRUCTIE voor de uitvoering van het Decreet van den 29 April 1811, hetwelk per blad druks *een centime* belasting vordert van drukwerk *labeurs* genoemd, en dat alleen die werken uitzondert die toebehooren aan nog in leven zijnde schrijvers of hunne erfgenamen."

En voorts:

„1e. Men verstaat onder *labeurs, boekwerken,* alle drukwerk dat bestemd is om verkogt te worden.

2e. Men verstaat onder *ouvrages de ville* of *bilboquets, smoutwerk,* alle drukwerk dat niet in den handel komt.

3e. Tot het domein publiek behooren en zijn onderworpen aan belasting, de werken van schrijvers overleden vóór den 19 July 1793.

4e. In het domein publiek worden opgenomen en zijn onderworpen aan belasting, de werken van schrijvers overleden tusschen 19 July 1793 en 5 February 1810, indien hunne erfgenamen of regtverkrijgenden gedurende de ruimte van deze tijdpunten tien jaren lang genoten hebben van het voorregt der wet van 19 July 1793.

5e. In het domein publiek worden opgenomen en zijn onderworpen aan belasting, al de anonyme of pseudonyme werken, ten minste wanneer hunne schrijvers zich niet officieel doen kennen bij de algemeene Directie door eene geldige verklaring, waarbij zij hebben opgegeven hun naam, hun wensch om te genieten van het voorregt der wet van 5 February 1810 en

dien naam te mogen weglaten op den titel hunner werken.

6e. In het domein publiek worden opgenomen, voor zoo ver de betaling van belasting betreft, de werken die als van zelf, oorspronkelijk, daartoe zijn aangewezen niettegenstaande de noten, verklaringen er bij aangebragt; behoudende de in leven zijnde schrijvers van deze noten en verklaringen het regt om hunnen arbeid afzonderlijk uit te geven, of dien in een deel aan het slot te vereenigen, in welk geval deze aanvullingsdeelen vrij van belasting zullen zijn.

7e. In het domein publiek worden opgenomen, voor zoover de betaling van belasting betreft, de werken der lexicographen die niet anders zijn dan de naschriften of verkortingen van werken door hunnen oorsprong tot het domein publiek behoorende, niettegenstaande de artikelen die aan den ouden tekst zouden kunnen zijn toegevoegd. Zij zijn vrij van belasting, indien de vorm der artikelen van deze soort van werken verschillend is van den ouden tekst en zich voordoet als een voortbrengsel van eigen arbeid.

8e. In het domein publiek worden opgenomen, de werken waarvan de tekst in zijn geheel overgenomen is uit bekende werken; eenige noten, eenig voorberigt aan deze verzamelingen toegevoegd, maken hen niet vrij wat de betaling van belasting betreft.

9e. In geval een werk in een vreemde of in de Fransche taal, gedrukt in het buitenland, herdrukt wordt in het Fransche Rijk, behoort die herdruk tot het domein publiek en is onderworpen aan belasting, ten minste indien de schrijver er van niet in leven is en indien hij, volgens de bepalingen van art. 40 van het Keizerlijk decreet van 5 February 1810, zijn eigendomsregt niet heeft overgedragen aan een Fransch regtverkrijgende die er gebruik van maakt.

10e. De vertaling, door een in leven zijnde schrijver, van een tot het domein publiek behoorend werk, is, bijaldien zij met het werk tezamen gedrukt is, voor zich zelve vrij van belasting; de tekst is er aan onderworpen." —

Deze toelichting raakte het beginsel. De wijze van toepassing zou omschreven worden in een nader keizerlijk decreet van den 3den juni daaraanvolgende. De hoofdinhoud daarvan kwam hierop neêr:

Ieder drukker (of uitgever) moest bij de inzending van de vijf verplichte exemplaren van eenig boekwerk, vóór de openlijke uitgaaf, aan den directeur-generaal of diens onderambtenaar overleggen een schuldbekentenis, waarbij hij zich verbond om binnen drie maanden te betalen de som welke hij schuldig was volgens het getal gedrukte exemplaren van zijn uitgaaf en het getal der bladen waaruit het werk bestond. — Deze schuldbekentenissen werden bewaard bij de amortisatie-kas. — Op de vervaldagen zouden zij den schuldplichtigen drukker (of uitgever) ter betaling worden aangeboden. — In geval van nietbetaling zouden zij op de gewone wijs worden geprotesteerd en bij niet-voldoening van wege den directeur-generaal in rechten worden vervolgd. Evenwel was de directeur-generaal bij machte, in bijzondere gevallen eenig uitstel te verleenen of de betaling te splitsen, „in geval de nalatigen klaarblijkelijk deze gunst zouden verdienen." — De opbrengst dezer belasting zou een afzonderlijk fonds vormen, waaruit zooveel mogelijk de salarissen van de ambtenaren met het toezicht over den boekhandel belast zouden worden voldaan.

In een brief van den directeur-generaal, van 25 juni 1811, aan de departementale prefecten, wordt aan dezen aanbevolen te zorgen, dat de in te zenden boeken wat den omvang hunner bladen betreft strikt worden nageteld, en dat er geen dag meer dan de termijn van 30 verloope ten behoeve van de invordering der penningen.

Uit enkele aanteekeningen daaromtrent gevonden blijkt, dat de uitgevers van hun kant gretig gebruik maakten van de gelegenheid tot vrijdom, en evenzeer, dat de ambtenaren van hun zijde geen kwart of achtste vel druks voorbij zagen. Voorbeelden:

„Krusenstern, *Voyage autour du monde* (de titels moesten in het fransch vertaald en de aanmerkingen evenzeer in die taal geschreven worden): Cet ouvrage est imprimé pour le compte du libraire A. Loosjes Pz. à Haarlem, d'un Auteur vivant, et translaté en Hollandais par M. Sybrandi, Ministre des Anabaptistes à Haarlem, actuellement en vie et par là en cas de jouir de la franchise."

„*Courrier général des arts et des lettres* (*Algemeene Konst- en*

Letterbode): Comme Redacteur et Imprimeur de ce Journal à la fois Vincent Loosjes désire à ce titre jouir de la franchise du *centime*, et croit d'être exempt de ce droit dans ce cas, cette feuille appartenant ainsi à un auteur vivant."

„*Bibliothèque nationale et moderne d'arts et de sciences* (*Hedendaagsche Bibliotheek voor Wetenschap, Kunst en Smaak*): Martinus de Bruyn a déja publié cet ouvrage périodique depuis l'an 1773 jusqu' à présent, ainsi l'espace de 38 ans. Depuis l'an 1806 le dit ouvrage est continué et publié à l'aide de J. H. Duisdeiker, à cause de la grande vieillesse du dit M. de Bruyn, et les revenus de la dite *Bibliothèque d'arts et de sciences* est presque le seul soutien du dit J. H. Duisdeiker qui doit entretenir une femme et sept enfants." —

„Requis pour:

Manuel pour l'instruction de la Doctrine et les devoirs de la Religion	fr.	77.73
Contes d'histoire naturelle. — *Nouveau système de poids et mesures*	„	381.10
Les cinq codes	„	167.20
Un sermon	„	27.50
Catalogue d'une collection de livres	„	9.—
Table comparative de differ. valeurs. 1 *feuille* . . .	„	15.—
Landré, *Nouveau Syllabaire*	„	66.—
Liste des églises et pasteurs R. C.	„	10.—
Catalogue des livres qui seront vendus etc.	„	3.60

Voorbeelden die vertiendubbeld zouden kunnen worden.

Was het voorschrift der wet van 29 april 1811 omtrent *labeurs*, boekwerken, voor de regeering een geldzaak, dat omtrent *bilboquets*, smoutwerk, was doodeenvoudig een zaak van willen weten. Zij stond met de censuur in verband, maar was zoo onuitvoerbaar, dat het bestuur er zelf, wat dit punt aangaat, van terug moest komen. Blijkbaar was de oorspronkelijke bedoeling, dat er niets, hoegenaamd niets zou gedrukt worden voordat het aan het oog der politie onderworpen was geweest. Met boeken en geschriften, zelfs in den allerruimsten zin, kon dit plaats hebben. Met smoutwerk, werk voor dagelijksche en oogen-

blikkelijke behoefte, was er geen denken aan daarvoor eerst de vergunning van den directeur-generaal of zijn onderambtenaren te moeten inwachten. Al zeer spoedig verscheen dan ook een nadere bekendmaking, waardoor aan den eersten schrik van alle drukkers, handelshuizen, groote en kleine kooplui, fabrikanten, administratiën, gemeentebesturen enz. enz. een eind gemaakt werd. „*Bilboquets*. Werken tot stedelijk of particulier gebruik gedrukt (smoutwerk) en andere, aan een *voorlopige* verklaring *niet* onderworpen"; was al dadelijk het geruststellend hoofd boven de nadere toelichting. — Er bestaat een menigte van kleine werkjes, zeide de directeur-generaal, tot bijzondere einden bestemd, of welke alleen dienen om het schrijfwerk op de kantoren te verkorten. Zij waren zelfs te veel om ze op te noemen. Deze soort van kleinigheden, welker druk dikwijls met overhaasting geschiedt, zou niet dan met groote zwarigheden aan de formaliteit eener *voorloopige* verklaring kunnen onderworpen worden. Daarom had mijnheer de directeur-generaal een middel gezocht, hetwelk, zonder de letter van het reglement te krenken, de betrekkingen van de drukkers met het bestuur zou kunnen vereenvoudigen en gemakkelijker maken. Hij zou zich namelijk vergenoegen, wanneer de drukkers en de verkoopers, boekhandelaars en winkeliers, nauwkeurige aanteekening hielden van alles wat zij van dien aard drukten of verkochten, à comptant en op rekening, met getal en prijs erbij en onder de noodige namen of omschrijving, en daarvan afzonderlijke registers hielden, waarvan zij op den 1en en 15en van elke maand afschrift dienden in te leveren bij het bestuur. Niets mocht daaraan ontbreken. Maar die registers en afschriften moesten geschreven worden op een daartoe aangegeven formaat en bepaaldelijk op — evenals voortaan voor te drukken circulaires en catalogen geëischt werd — „gezegeld papier." — Deze laatste voorwaarde, elke veertien dagen terugkomend en bij zoo vele personen over het gansche rijk geldend, bracht ten minste alweder een niet te verwerpen som aan belasting op.

Tusschen deze beide soorten van drukwerken, boek- en smoutwerk, lag nog een derde soort: almanakken, tijdwijzers,

strooibiljetten, volksliedjes en dergelijken, en alles wat op straat werd uitgevent. Almanakken en tijdwijzers, hoe nietig ook, konden zich niet van de centime-belasting vrij achten. Wat het overige betreft, was het de plicht van de prefecten en van de maires om niets voorbij te zien, maar daaromtrent behoorlijk verslag te doen aan den directeur-generaal.

IV.

DRUKPERSVERVOLGING. — CENSUUR.

Al deze dingen: brevetten, belastingen, registers, behoorden tot de kleinere plagen. Grootere, als de uitvloeisels van den franschen invloed, waren de drukpersvervolging en de censuur. De eersten vertoonden zich meest onder het koningschap, de laatste was de wrange vrucht van het keizerrijk. Daarom hebben de eersten in dit verslag den voorrang. Ook was de censuur zoo goed als een voorbehoedmiddel tegen de vervolging; reden waarom de toepassing van de straf voor een groot deel een einde nam, toen de kans voor de misdaad door de keizerlijke wet van 1810 aanmerkelijk werd weggenomen. Toch had zij nu en dan onder het keizerrijk ook plaats.

Over het algemeen is de roep omtrent die vervolgingen uitgegaan veel grooter dan de werkelijkheid was. De overlevering heeft de beteekenis daarvan vrijwat overschat. Ons heugt nog de tijd, dat er bij gesprek over de napoleontische ellenden met een zekere verbolgenheid mede werd gejammerd over de boeken, die zoo maar elk oogenblik opgehaald en bij menigten verbeurd verklaard werden; over den onophoudelijken angst, waarin elke debitant verkeerde dat zijn magazijn of winkel zou leêggeplunderd worden. Daar mag wel wat op afgedongen worden. De dagen onder de vreemde overheersching waren inderdaad netelig genoeg, dat zij niet bezwaard behoeven te worden met overdrijving.

Eigenlijke drukpersvervolging kwam niet zoo heel veel voor, en betrof dan toch meestal betrekkelijk kleinigheden; dat

kan veilig beweerd worden. Zij is nauwkeuriger na te gaan dan iets anders; want zij had plaats nà de uitgaaf en werd volstrekt niet verholen gehouden. Alleen is het mogelijk, dat eenig plaatselijk bestuur, de lucht krijgend van een voorgenomen uitgaaf, de verzending ervan wist te voorkomen en dat zulke gevallen buiten algemeene opmerking gebleven zijn. In den regel echter moest een geschrift kant en klaar onder den boekhandel verspreid zijn eer het ter kennis kon geraken van het hoog gezag. Bleek het gevaarlijk te wezen, dan legde de minister van justitie er de hand op en gaf daartoe zijn orders aan de politie-ambtenaren. Dezen weder brachten hun last over aan de landdrosten; dezen aan de maires, dezen aan de gilde-corporatiën of aan de boekverkoopers, alles bij aanschrijving, en met bevel ter inlevering van het verbodene. En zoo waren daaromtrent van hoogerhand onderscheiden gedrukte of geschreven stukken in de wandeling, die in iedere gemeente bijna gelijkluidend en niet over het hoofd te zien waren. Ook gebeurde het, dat deze aanklacht in omgekeerde reden plaats had, en wel van den boekhandel uit naar de bevoegde machten van toezicht. De vrees toch voor een mogelijke onwillekeurige euveldaad zat er zoo in, dat de debitanten bij het minste vermoeden van gevaar zelve de aanbrengers werden, opdat zij, liever overvoorzichtig te werk gaande, aan de handen der rechters ontloopen zouden. Bovendien werd van ieder vergrijp, met de noodige waarschuwing, melding gemaakt bij de wekelijksche boekenlijsten in de *Koninklijke Courant* en in den *Moniteur*.

Bij het doorzoeken van het archief van het departement der Zuiderzee, dat van de stad Haarlem en dat van het Amsterdamsch boekverkoopersgild, zijn ons uit de jaren 1806—1811 slechts een klein aantal feiten ter kennis gekomen, die daarbij ieder op zich zelf weinig te beduiden hadden. Erger was, dat ook deze weder de blijken gaven, hoe wij eigenlijk geen onderdanen van koning Lodewijk waren, maar van stonde af onder de voogdij lagen van zijn alles beheerschenden keizerlijken broeder.

Reeds voordat het koningschap van Lodewijk Napoleon hier metterdaad gevestigd was, nog onder Schimmelpenninck,

was de hand van den franschen keizer in onze aangelegenheden tastbaar. Toen het in 1806 al meer en meer duidelijk werd dat de bataafsche republiek ten einde liep en voor een koninklijke regeering plaats zou maken, verscheen bij de firma Jan ten Brink, te Amsterdam, een werkje: *Brieven over de tegenwoordig in omloop zijnde geruchten omtrent eene nadere vereeniging van de Bataafsche Republiek met Frankrijk.* Deze *Brieven* werden algemeen verspreid en gretig gelezen, en zelfs kort na hun uitgaaf te Parijs vertaald, waar zij zulk een beweging wekten, dat de keizer bij den toenmaligen procureur-generaal Van Maanen aandrong, den schrijver op te sporen en dezen evenals den uitgever te vervolgen. Jan ten Brink weërstond standvastig alle van wege den keizer bij hem gedane aanzoeken tot het openbaren van des schrijvers naam, niettegenstaande deze in een verzegelden brief aan hem was toevertrouwd met de voorwaarde, dat ten Brink vrijheid had dien over te geven bijaldien er rechterlijke vervolging tegen hem mocht worden ingesteld. De procureur-generaal trouwens weigerde uit zich zelv' de vervolging, aangezien volgens zijn meening de *Brieven* niets misdadigs inhielden. Later werd de naam van den schrijver, Joan Melchior Kemper, bekend, en rees de naam van Jan ten Brink bij zijn amsterdamsche medeburgers niet weinig in achting om de kordate stilzwijgendheid tegenover een zich opwerpend gezag gehandhaafd.

Bij het nagaan der overige gevallen mogen enkele hun plaats krijgen in den eigenaardigen vorm waarin zij gevonden werden.

„De Land-Drost van het Departement Amstelland, ontvangen hebbende eene Missive van den Minister van Justitie en Politie van Zijne Majesteit den Koning van Holland, houdende: Dat er ten huize van zekere Boekdrukker en Boekverkoper te Amsterdam, zijn bezorgd eenige Exemplaren van zeker gedrukt Blad, ten tytel voerende: *Klagt eener Vlissingsche Moeder in Wintermaand* 1807, zonder met den naam van den Uitgever, Drukker of Schrijver te zijn voorzien, en dat Hij, Minister vermeend heeft, verpligt te zijn hetzelve te

suprimeren; dien ten gevolge de Land-drost inviterende, de nodige zorg te dragen en doen dragen, dat het voors. Blad of Brochure in geene Plaatzen van dit Departement worde uitgegeven, verkogt ofte verspreid.

Brengt de Land-drost Voorn. den inhoud van voorschreven Missive ter kennisse van de respective Hoofd-Officieren en Bailluwen binnen dit Departement, met last, om ieder voor zoo veel hun Ressort aangaat, wel stiptelijk te zorgen en te doen zorgen, dat voors. Blad of Brochure niet worde uitgegeven, verkogt of verspreid.

De Land-drost voornoemd,
JAN VAN STYRUM."

Haarlem,
11 January 1808.

In November van 1808 had er een geval plaats, waaruit blijken kan, hoe streng de hooge regeering reeds toen het oog hield op het uitgeven van geschriften, die maar eenigszins ten nadeele zouden kunnen strekken van haar gezag.

De boekhandelaar J. L. van Esveldt Holtrop, te Amsterdam, had, volgens voorschrift, aan den burgemeester zijner woonplaats, met toezending van het oorspronkelijke, mededeeling gedaan dat hij een vertaling wenschte uit te geven van het werk van Kotzebue, *die Biene*. De burgemeester had bezwaar gemaakt daarvoor toestemming te geven. Maar ten zelfden tijde had de firma A. Loosjes Pz. hetzelfde werk aan het stadsbestuur van Haarlem ingezonden en wèl de vergunning gekregen. Holtrop beklaagde zich daarover bij den land-drost, en deze weder bracht het geschil voor den minister van justitie en politie. De minister deed nu de firma Loosjes aanschrijven, „dat haar geinterdiceerd werd, met het drukken en uitgeven van meergemeld werk voort te gaan." Deze, zich grondende op een verkregen recht en op reeds aangevangen arbeid, wendde zich tot den haarlemschen burgemeester met verzoek voor haar bij den minister in de bres te treden, voorzichtigheidshalve belovende, dat zij uit dit tijdschriftje niets anders zou doen vertalen dan wat rechtstreeks „Geleerdheid en Letterkunde betrof." Het eindantwoord van den minister luidde:

„dat hem bij examinatie van dat werk was voorgekomen, dat hetzelve veele ongesaisonneerde raisonnementen, vergelijkingen en uitdrukkingen in zich bevat, welke het ten eenemaalen ongeraden maken, om eene vertaling van hetzelve in het Publiek te doen verschijnen, zelf van die gedeelten, welke minder aanstootelijk zijn, daar toch in alle gevalle blijken zoude, dat dezelve uit een werk waar in zeer vele ongemesureerde dingen voorkomen, getrokken zijn." Weshalve de uitgaaf ook aan den boekhandelaar Loosjes werd verboden.

In het begin van 1809 werd, in het geheim gedrukt en niet in den handel, onder de hand verspreid een geschrift: *Klagte der Volkeren van het vaste land van Europa over de stremming van hunnen handel.* Het werd door de politie zooveel mogelijk opgevangen en verscheen eerst in 1814, bij A. en J. Honkoop te Leiden, als herinnering aan een toenmalig verzet.

Zaandam, 27 April 1809.

„Alsoo op den 27sten april savonts ten negen uure door den soon van eenen Jan de Roode myn besorgt is een Pakje en dat aanstonts geopent hebbende en daar in bevonde vier Pakjes, een voor myn Pieter Ram, een voor Hendrik van Aake, een voor Klaas Vermeule, een voor Cornelis Duyn, alle drie boekverkopers behalve Cornelis Duyn een Partieklier man, 'twelk anders op die Persoon Geen betrekkingh heeft: en de myne opende bevindende daar in tot opschrift *Waarschouwingh tegens de Requesietjie*, en daar by my een onbekende tekenaar, hebbende goed gedaght omme dese Papiere niet bij die andre liede te sende alsoo ik er groote swarighyt in vinde om die te verspreyde en ook af te geven als strydende tegens de Wette, 't welks doelwit niets anders is om Groot oproer te verwekke en my dan nogh met List als een versender of verspreyder in een groot Ongeluk te brengen welk wy door die natie dat ik hier niet anders sal vermelde ondervonden hebbe. Sie daar Syn Ekselentjie, sende UwEdle daar een van, opdat UwEdle sien mooght wat er met List om oproer

te verwekke nogh niet wort uytgevoert. Hopende dat onse Koningh door UwEdle sulks maar onder 't oogh kome! blyve Uwe Edle Ekselentjie Waare Vrind PIETER RAM."

Deze mededeeling gaf aanleiding tot de volgende aanschrijving:

Haarlem den 6den van Bloeimaand 1809.

„De Land-Drost van het Departement Amstelland, ontvangen hebbende een secreet confidentieele Missive van den Raad Secretaris ad interim belast met de Portefeuille van het Ministerie van Justitie en Politie in dato 2 dezer, 2e Divisie, 2e Bureau, daar by met dankzegging voor het by Missive van den 29 van Grasmaand ll. N 1 gecommuniceerde met relatie tot het adresseren van zekere Pakketten te Zaandam met het bewuste Libel gevuld, den Land-Drost verzoekende om aan den Plaatzelyken Officier de nodige aanschryving te doen, om naar de toezending en toezenders dezer Pakketten te inquireren, als zynde de Publiciteit in desen geen obstakel, als hebbende hy Minister reeds eene perquisitie van gelyken aard aan den Hoofdofficier der stad Utrecht opgedragen. Tevens retournerende de Originele Missive van Pieter Ram, ten einde de Bailluw daarvan by het verhoor van P. Ram als andersints, het nodig gebruik zoude kunnen maken, met verzoek wyders denzelven P. Ram te gelasten, om de by hem geadresseerde Pakketten insgelyks aan den Bailluw ter hand te stellen.

Wordt door den Land-Drost voornoemd hetzelve 1° met toezending der voors. Missive van Pieter Ram by deze gebragt ter kennisse van den Bailluw van den Lande van Bloys, ten einde daar van by het verhoor van Pieter Ram, woonachtig te Zaandam, het nodig gebruik te kunnen maken, met last tevens, om de alsnog onder dezelven berustende Pakketten over te nemen, en naar de toezending en toezenders dier Pakketten te inquireren, en van den uitslag zyner perquisitie in deze, aan den Land-Drost rapport te doen.

2° Schryft wyders de Land-Drost den Voors. Pieter Ram by deze aan, om de by hem geadresseerde en onder hem berustende Pakketten aan den Bailluw van den Lande van Bloys ter hand te stellen. De Land-Drost voornoemd

JAN VAN STYRUM."

Naar aanleiding van dit feit werd Pieter Ram „ter Interrogatie gedaagd by Leenmannen van de Hoge Vierschaar van den Lande van Bloys, onder voorzitterschap van Mr. Jan van Blarkom, Bailluw derzelver Lande". Dat verhoor leidde nogtans tot niet veel gevolg. Want toen den gedaagde o. a. gevraagd was: „of hy ook eenige aanleiding had om te praesumeren wie zulks aan hem, Ram, zoude hebben toegesonden", en hy, slachtoffer, vol angst dat er kwaad van zou kunnen komen, geantwoord had: „Neen! al moest ik er ook om sterven!" werd hij genadiglijk van verdere bemoeiing in dezen ontslagen.

Haarlem den 17den van Sprokkelmaand 1810.

„De Land-Drost van het Departement Amstelland, ontvangen hebbende eene Missive van den Minister van Justitie en Policie, in dato den 16den dezer, N°. 38, 2e Divisie, 2e Bureau, daarbij den Landdrost verzoekende, om alle Officieren van Justitie binnen dit Departement te-gelasten, om met den meesten spoed een naauwkeurig onderzoek te doen by alle Boekhandelaars onder hun Ressort, naar een Werkje, door de Boekverkoopers Allart en Ruys te Amsterdam uitgegeven en getiteld: *Stukken, rakende het Hervormde Kerkgenootschap*, etc., de voorhandene Exemplaren, onder verbod der verdere uitgave, aantehouden, en dezelve aan deszelfs Ministerie intezenden.

Wordt door den Land-Drost voornoemd, de voorschreve Missive, bij deze, gebragt ter kennisse van de respective Hoofd-Officieren en Baljuwen in dit Departement, tot derzelver informatie, en met last, om met den meesten spoed een naauwkeurig onderzoek te doen bij alle Boekhandelaars onder hun Ressort, naar het voorschreve Werkje, de voorhandene Exemplaren, onder verbod der verdere Uitgave, aan te houden, en dezelve aan Zijne Excellentie den Minister van Justitie en Policie in te zenden.

En wordt hiervan, bij deze, mede kennis gegeven aan den Drost van het Tweede Kwartier van dit Departement, tot deszelfs informatie. Zonder resumtie.

De Land-Drost voornoemd
JAN VAN STYRUM."

Haarlem den 19den van Herfstmaand 1810.

„De Land-Drost van het Departement Amstelland, ontvangen hebbende eene Missive van den Minister van Justitie en Politie in dato den 14den dezer, N 29, daarbij den Land-Drost aanschrijvende, om aanstonds bij de Boekverkoopers binnen dit Departement, door de zorg der Officieren van Justitie te doen rechercheren en ophalen zeker bij de Erven J. Thierry en C. Mensing, Boekhandelaars in den Haag, uitgekomen Libel, betyteld: *Aan mijne Lot- en Landgenoten*, en de alzoo gesaisiseerde Exemplaren onder des Lands-Drosts bewaring te nemen.

Wordt, door den Land-Drost voornoemd, dien ten gevolge, de respective Hoofd-Officieren en Bailluwen in dit Departement bij deze aangeschreven en gelast, om aanstonds bij alle Boekverkoopers onder hun Ressort naar het Voors. Libel te rechercheren, en de voorhanden zijnde Exemplaren aan te houden, en dezelven aan den Land-Drost in te zenden; immers en in alle gevallen aan den Land-Drost te rapporteren, wat door hen in dezen zal zijn verrigt.

En wordt hiervan mede, bij deze, kennis gegeven aan den Drost van het tweede Kwartier van dit Departement, tot informatie, zonder resumtie.

De Lord-Drost voornoemd
Jan van Styrum."

Amsterdam 16 Julij 1811.

„De Auditeur bij den Onder-Prefect van Amsterdam aan den Maire van Haarlem.

Ingevolge ontvangene order moet ik U verzoeken alle noodige maatregelen te nemen om het verspreiden van zekere brochure van 40 paginas in 8°, ten titel voerende: *Lettres de N. S. Père Pie VII concernant les elections capitulaires* voor te komen. Gij zult ook dienen te zoeken of gij de geene kunt ontdekken die voornoemde brochure debiteeren en mij zoo spoedig mogelijk van U verrigte wel willen informeeren."

In Juni 1811 blijkt H. Kemink te Utrecht gedrukt te hebben een bundeltje *Chansons*. Voordat dit boekske verspreid of

verkocht kon worden, werden de exemplaren ter drukkerij door de politie in beslag genomen niet alleen, maar werd de drukker-uitgever Kemink voor deze misdaad veroordeeld en met gevangenis gestraft. Te vergeefs hebben wij bij het nageslacht-Kemink omtrent dit bundeltje en het daarmeê voorgevallene navraag gedaan. Wij moeten ons dus vergenoegen met het volgende uittreksel uit het archief der stad Utrecht:

„3 Julij 1811. Op de ontvangen informatiën van de Commissarissen van Politie wegens den gearresteerden Boekdrukker H. Kemink is aan den Heer Directeur-Generaal van de Politie te Amsterdam afgezonden de volgende missive:

Utrecht le 3 Juillet 1811.

„Le maire de la ville d'Utrecht à Monsieur le Directeur-Général de la Police à Amsterdam.

M. le D. G. Les Commissaires de police de cette ville viennent de m'informer qu'ils ont fait arrester, d'après vos ordres, le sieur H. Kemink, habitant et imprimeur de cette ville, prévenu d'avoir imprimé des chansons séditieuses. La réputation de probité et le caractère connu de loyauté du sieur Kemink me sont garants que ce vieillard, en imprimant des dites chansons, n'a eu aucune intention de publier des pièces séditieuses, et qu'au contraire, il a cru de bonne foi qu'elles ne renfermaient rien de dangereux pour le repos public et qui put porter atteinte à l'exécution des ordres du gouvernement. C'est pour cette raison, Monsieur, que j'ose intercéder auprès de Vous, en faveur de ce prisonnier et vous prier de le considerer, ainsi qu'il le mérite en effet, comme manquant de prévoyance plutôt que comme coupable de mauvaises intentions. Je n'ai aucun doute, qu'il n'offre, au besoin, une caution suffisante pour sa circonspection dans le futur.

J'ai l'honneur etc.

Le Maire de la Ville d'Utrecht."

Het blijkt uit een ander geschreven stuk, dat Kemink op deze voorspraak den 7en juli uit den kerker ontslagen werd

overheerscher kan door omstandigheden overheerscht worden ondanks zich zelven. De loop der dingen zal daarvan getuigen.

Een woord over de censuur in 't algemeen vooraf.

Bij de behandeling van dit gedeelte onzer taak hebben wij, dunkt ons, rekening te houden met twee standpunten: dat van Holland, hetwelk den dwang ondergaan moest, en dat van Frankrijk, of liever van zijn eenigen beheerscher, van wien die dwang uitging. Onze eigen grieven mogen er, zelfs in herinnering, niets minder om worden, toch heeft ook de tegenpartij recht om gemeten te worden met eigen maat.

Het aan banden leggen der drukpers was in het begin onzer eeuw een daad van ongehoorde willekeur, even gelijk wij er tegenwoordig niet aan kunnen denken zonder dat alles wat in ons is ertegen opkomt. Dat was in vroeger dagen zoo niet geweest. Maar die dagen lagen achter den rug en waren vergeten.

„Vrijheid van drukpers" en de daartegen overstaande „censuur" zijn uitdrukkingen, die veelal te samen besproken worden, maar eigenlijk, zelfs als uitersten, niet onmiddellijk met elkaâr in verband staan. Censuur is een dwang- of verbodsmaatregel op de pen van den schrijver toegepast; vrijheid van drukpers geldt het meer of min geoorloofde van de openbare verspreiding van het geschrevene. De wetten op de censuur willen alle strafbaarheid voorkomen; die op de vrijheid van drukpers bepalen de maat dier vrijheid slechts, of besluiten haar binnen perken. Haar volkomen los te laten is iets anders. Zij waarschuwen vooraf tegen hetgeen aan de eene of andere regeering ter publieke mededeeling ongepast voorkomt, en staan met haar straffen gereed zoodra daartegen gezondigd wordt in gedrukten vorm. In het eerste geval heeten die wetten in rechtsterm *preventief*, in het andere dragen zij den naam van *repressief*. *Censuur* legt de pers aan de allernijpendste boeien, maar de *wet op de vrijheid* ontslaat haar in geenen deele van verantwoordelijkheid. Dat laatste is ook niet anders dan billijk. „De vrijheid van gedachten en begrippen," zegt Jhr. Mr. J. de Bosch Kemper, „is boven alle wetten verheven, zoolang die gedachten zich

niet openbaren. Geopenbaard, zijn ze aan geene andere beperking onderworpen, dan dat zij niemands regt mogen verkorten, waarbij inzonderheid in aanmerking komt, dat in eene geordende maatschappij de regering en ieder persoon tegen hoon en laster moet beveiligd zijn. — Ieder, die *op zijne verantwoordelijkheid* zijne meeningen door de drukpers wil openbaren, moet daartoe de ruimste gelegenheid vinden.″ — De nieuwere grondwetten der meeste staten bevatten dan ook dit voorwaardelijke artikel: „Niemand heeft voorafgaand verlof noodig om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, *behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.*″

De preventieve censuur is, in vroeger eeuw, in de meeste staten van Europa als maatregel van voorzichtigheid of van politieken eigenzin korter of langer toegepast geweest, totdat de nieuwere begrippen haar volkomen onhoudbaar gingen oordeelen. In Engeland werd zij reeds in 1694 afgeschaft, in Denemarken in 1770, in Holland in 1798, in Zweden in 1809, in Frankrijk in 1827, in de Duitsche staten in 1848, in Italië bij de vestiging van het koningrijk in 1861.

Tegen dwang van hooger hand in dit opzicht heeft onze volksaard zich altijd te keer gezet. Dit neemt evenwel niet weg, dat ook hier niet de drukpers zoo vrij als een vogel was. Integendeel. [1]) De hooge toon hier te lande in later tijd over die vrijheid zoo kwistig aangeslagen is zeer overdreven en vond wellicht alleen zijn oorzaak in het op zich zelf merkwaardige feit, dat in de 17e en 18e eeuw een aantal buitenlandsche, vooral fransche auteurs van naam naar Holland hun werken ter perse zonden, omdat zij daartoe in hun eigen land niet zoo vrij waren als hier. Met recht mocht ons land dit met trots in herinnering houden. Maar wat in Holland over Holland uitkwam, lag wel degelijk onder hollandsche staatsbeklemming. Hoe zou het denkbaar wezen dat een land, zoo woelig wat staatkundige en kerkelijke partijschap aanging, niet bij tijd en wijle door de bewindvoerende staatsmacht in

---

[1]) Men leze daarover Mr. A. C. van Heusde, *De vrijheid der drukpers hier te lande uit een historisch oogpunt beschouwd.* Haarlem, 1847.

den teugel diende gehouden te worden? Misschien meer dan elders is hier het oog der regeering op de pers gericht geweest; misschien meer dan in eenig ander land heeft de wet zich gemoeid met wat hier geschreven en gedrukt werd, om de eenvoudige reden dat de vrijheid van spreken onbelemmerd was, maar daarom ook des te gereeder de hand om die om te zetten in gedrukte letters. En dat laatste was niet altoos te rijmen met een goede staatsorde.

Daarvan kunnen onze plakkaatboeken getuigen. Geen enkel vak van maatschappelijk bedrijf neemt daarin zooveel ruimte in als boekdrukkerij en boekhandel. Wij verwijzen naar de ordonnantiën en resolutiën van het hooge staatsbewind van de jaren 1581, 1584, 1589, 1599, 1608, 1618, 1621, 1639, 1646, 1650, 1660, 1674, 1678, 1686, 1691, 1702, 1715, 1723, 1745, 1754, 1761, 1771, behalve het overgroot aantal dat daartusschen ligt als herhaling, of als uitgaande van gewestelijke of stedelijke overheden [1]. Al deze verordeningen zijn gericht

---

[1]) Van al deze plakkaten en resolutiën is een beknopt overzicht te vinden in Bodel Nyenhuis' veelomvattende *Dissertatio hist. jur. de Juribus Typographorum et Bibliopolarum in Regno Belgico. 1819* (f°. 109—217); een boek, dat onze Vereeniging wel mocht laten vertalen en herdrukken.

Als een staaltje, dat bij tusschenpoos ook hier te lande de regeeringen niet zoo heel malsch waren tegenover de uitspattingen der drukpers, diene o. a. het volgende, medegedeeld in deze dissertatie (bladz. 97).

Den 24 januari 1565 vaardigde de regeering van Amsterdam een keur uit, waarin verboden werd door Mijne Heeren van den Gerechte: „eenige „liedekens te schrijven of te prenten, daar in de Justitie of eenige sin„guliere personen, Poorters, of Poorteressen, of inwooners deser stad, „'t zij geestelijke of wareldlijke, genoemd, of eenigzins gelaedeerd wor„den, op pene van openbaar gegeesseld, of anders aan hun lijf en goe„deren gestraft te worden ten exempel." En den 12 juli daaraanvolgend een hernieuwde keur tegen „fameuse liedekens, refereynen, balladen of „andere geschriften, op pene van een jaar lang uit deze stad en hare „vrijheid, en eene mijl rondsom daarbuiten gebannen te worden, op pene „te weten, de mannen van gegeesseld, en de vrouwen van een uur lang „op de kaak gesteld te worden."

Men verschoone dat de uitwijking in deze noot ietwat vergroot worde. Maar ons docht ook de volgende mededeeling uit genoemde dissertatie te belangrijk in verband met ons onderwerp, om die hier niet in herinnering te bewaren. B. N. zegt, bladz. 99: Jam vero

tegen het verkoopen en verspreiden van: „injurieuse paskwillen, fameuse libellen, nieuwsmaren, liedekens, refreynen; geschriften

---

transimus ad annum 1570: die 19 Maji Dux Albanus, magis etiam prelum coërcere volens, decretum Regis nomine 36 articulis edidit, cujus capita partim ex Carolinis institutis erant desumta, partim nova quaedam continebant, commemoratione digna, quae jam in ipso decreti initio sic audiunt:

„Alzoo in eene zoo principale konst als de Printery is, ook een ge„trouw persoon van dezelfde konst behoort te zijn, die bijzonder toezigt „hebbe over de anderen: zoo ordonneren wij, dat door onze auctoriteit „en commissiebrieven aangesteld worde een Prototypographus of Hoofd„printer, om Meesters en werkluiden der Printery te examineren en te „approberen, en brieven van bekwaamheid te geven, op welke nader„hand aan ons brieven van approbatie moeten verzocht worden. — Zij „die tot Meesters zullen willen ontvangen worden, zullen overleveren „certificatie van Bisschop, Vicarissen of Inquisiteur van hun Bisdom, „hoe zij zich gedragen hebben in het stuk van den Godsdienst; mits„gaders van de Wethouders hunner woonstede, van hun goede naam en „faam. En tot examinatie dier personen zal de voorz. Hoofdprinter „mogen kiezen een of twee der meest geapprobeerden in het ambacht, „met een Notaris. — Dezelfde certificatie zullen de werklieden en med„gezellen van voorsz. Kunst inleveren, en binnen 3 dagen na hunne „komst door den Hoofdprinter moeten geëxamineerd worden, op poene „dat hij voor den resterenden tijd dat zij langer opgehouden worden, „hun kost en schade betalen zal. — Dat geen Printer in zijn huis zal „mogen nemen eenige leerkinderen of knechts, zonder het den Hoofd„printer eerst te laten weten. — Dat geen werkman zal mogen werken „of eenigen daghuur winnen van Meesterprinters zonder eerst te hebben „oorlof van hem, die hem zijne konst geleerd zal hebben, of van den „Hoofdprinter, als ook de examinatie en brief, waarbij hij geapprobeerd „is bij voorsz. Hoofdprinter. Wie in zijne printery zoo een werkman „houdt, verbeurt eene boete ter arbitrage des Hoofdprinters. — De com„missarissen gedeputeerd tot examinatie en approbatie der Printeryen „zullen examineren de bekwaamheid van de Correcteurs of lezers dier „Printers. — De Hoofdprinter zal voor examinatie der Meesters en hunne „medgezellen zulk loon hebben, als hem daarvoor getaxeerd wordt, „maar niets voor dat der werkluiden, behalve 't geen de Notaris voor „'t geschrift heeft. — De Hoofdprinter zal een register houden der „namen, geboorteplaats, woonstede en qualiteit dier geëxamineerde „Meesters. — Waarin ook genoteerd zullen worden de boeken, die elk „printer drukt, met dag en jaar van begin en eind des druks. Niemand „zal mogen beginnen te prenten zonder den Hoofdprinter getoond te „hebben het privilegie om dit te doen, en in 't bijzonder, de approbatie, „welk voorsz. privilegie zal moeten voorgaan. — De Printer zal den „voorsz. Hoofdprinter overgeven het eerste en laatste blad van het boek,

van openbare muitmakers, en verraders van den Lande; tegen schending van wettige overheid en vreemde Potentaten; tegen

---

„dat hij zal willen printen. — Elke werkplaats van de Printery zal den „naam van één persoon alleen, daartoe geadmitteerd, dragen, die ook „voor alles verantwoorden zal. — De examinateurs van boeken, zoo wel „der van buiten ingebragte, als der hier geëxhibeerden om in deze landen „geprent te worden, zullen voorsz. Hoofdprinter de weet doen van het „geëxamineerde boek, of het geapprobeerd is, of niet. — Geen Printer „zal eenig boek mogen printen, waarom een ander privilegie verkregen „heeft, binnen 3 maanden na den dag van expiratie van 't privilegie, „opdat voor hetzelve boek (zulks geëischt wezende) nieuwe printing ge„maakt zoude worden, of andere en betere dan de eerste, ter approbatie „des Hoofdprinters op verbeurte van voorz. boeken, voor die contrarie doen „zoude. — Dat de werkman, uitgaande van zijne gewone werkplaats, zijne „absentie den Hoofdprinter zal laten weten, en zal in geene (andere) Printery „mogen werken, tot hij den Hoofdprinter zal gepresenteerd zijn. — „Niemand mag eenig boek in het geheel of een deel drukken zonder „te onderhouden, alle punten voorschreven, en elk van dien in 't bij„zonder, op poene van boete en arbitrale correctie, boven verbeurte en „confiscatie der boeken. — Welke poene zal wezen, $^1/_3$ t' onzen profijt, „$^1/_3$ voor den aanbrenger, en $^1/_3$ voor den executerenden Officier. — De „examinatie en approbatie van het te drukken boek zal gedaan worden „bij den Bisschop, en bij den Inquisiteur. — Betreffende de nieuwlings „gemaakte boeken zal gesteld worden zeker salaris voor de moeite en „arbeid dier Commissarissen, naar mate van den tijd dien zij tot exa„minatie en approbatie vaceren zullen, te betalen door den Printer, „'t zij het boek geapprobeerd worde of niet. — Niet alleen voorz. „Commissarissen, maar ook de Hoofdprinter zal, als 't hem goeddunkt, „visitatie mogen doen. — Daarenboven zal zulks geschieden bij de „Officiers der plaats, 2 reizen 's jaars, en telkens als hun zal goeddunken."

Haec ad Typographos pertinent. Sequuntur jam quaedam Bibliopolis injuncta.

„Om te beter te voorzien op de abuizen die begaan worden in het „verkoopen der boeken, willen wij dat alle Boekverkoopers, 't zij Prin„ters of andere, alvorens bij ons geadmitteerd, insgelijks eed zullen „doen in handen van de Raden dezer Landen, dat ze geene boeken „brengen of voeren zullen van buiten in *onze* voorsz. *landen van her„waarts over*, noch ook aldaar verkoopen, koopen of aanvaarden, ten zij „eerst gevisiteerd en goedgekeurd door de Commissarissen; noch ook „verkoopen eenige Bijbels in gemeene taal, noch andere boeken in „dezelve talen over geloofsonderwerpen, dan de genen, die schriftelijk „verlof zullen hebben ze te houden naar den regel van het H. Concilie „van Trente. — Dat niemand invoere in onze Landen eenige boeken „buiten dezelve geprent, zonder ze geëxhibeerd te hebben aan den „Commissaris om te visiteren. — Dat de Boekverkoopers, of vreemde

kettersche en ergerlijke opiniën; tegen Godlasterende en atheistische geschriften; tegen diffamatoire en seditieuse boeken enz. enz., alles op de daarbij gestelde boeten en lijfstraffen. Ook werd daarbij steeds bevolen, „dat alle drukkers onder hunne exemplaren zullen stellen hun naam, woonplaats en het jaar des druks, mitsgaders den auteur en translateur van dien; en zullen de drukkers en boekverkoopers compareren voor de Heeren Staten van .... om in derzelver handen te doen zijn behoorlijken eed van zich in alles daarna te reguleren." — Werd hieraan niet voldaan (het noemen van den schrijver), „dan zouden de drukkers en boekverkoopers zelven gehouden worden voor den principalen auteur en civiel en arbitrair gestraft worden na gelegenheid van zaken." — Zelfs nog den 4[en] maart 1795 werd een plakkaat afgekondigd „om te weeren anti-constitutioneele daden en gesprekken, strekkende om de plaats hebbende orde van zaken te belagen en ook om te verbieden het uitgeven van schriften, geschikt om die orde in een hatelijk daglicht te stellen"; een plakkaat dat den boekhandelaar A. Loosjes Pz., in vereeniging met eenige anderen in mei 1796 aan het provinciaal bestuur van Holland een request deed indienen om inlichting, in hoe ver dit verbod ook betrekking had op de debitanten, d. w. z. de verkoopers, „aangezien deze laatsten toch voor zulk gevaarlijk commissiegoed niet konden instaan en in de ongelukkigste en gevaarlijkste omstandigheden verkeerden waarin eenig soort van

---

„kooplieden, eenige boeken koopende van Librariers te Antwerpen om „die te Leuven of elders in onze voorz. Landen, te voeren of te zenden, „een rol en inventaris dier boeken zullen moeten maken, door den „verkooper onderteekend, inhoudende certificatie, die boeken verkocht „te hebben, en dat ze te Antwerpen gevisiteerd zijn geweest."

Haex lex, — voegt B. N. hierachter — domûs Austriaco-Hispanicae, Religionis Romanensis tenacissimae principiis stricte conveniens et mire adaptata, auctorem habere dicebatur Joannem de Vargas, virum notissimum, quem et ipsi scriptores, Hispanicis faventes, in quibus Viglius, atro carbone notant, et inauditae crudelitatis accusant. Ope et auxilio celebris Ariae Montani usus fuerat Vargas."

Wij van onzen kant durven hierbij voegen de vraag, of Napoleon's wet van 5 februari 1810 niet merkwaardig aan die van de Vargas van 1570 was afgekeken?

Handelaars en Kooplieden verkeeren kon: daar zij thans daagglijks zijn blootgesteld aan het gevaar van Geesseling, Gevangenis en Bannissement, zonder zich voor het zelve te kunnen wachten, ten ware aan hen een meer dan Menschelijk verstand en voorzigtigheid geschonken was."

Van eigenlijke preventieve censuur was hier te lande, wel vóór de eerste helft der 17e eeuw, maar daarnà nergens spraak. Wel werd, in 1675, *door kerkelijke overheid* besloten, dat alle boeken en geschriften den godsdienst rakende vóór hun uitgaaf zouden onderworpen worden aan „visitatores" door classis of synode te benoemen, maar de staat liet zich met zulk oordeel niet in, behalve wat het toezicht over de uitgaaf van den bijbel betrof. Ook later, herhaaldelijk, en wel voornamelijk, zelfs met een ontwerp-plakkaat, in 1765 en 1769, werd *door de kerk* bij de staten aangedrongen dat er „censores librorum" zouden worden aangesteld, die waken zouden tegen het in het licht verschijnen van alle geschriften tegen de H. Schrift en de ware Gereformeerde Religie, maar ook nu weigerden de staten als regeeringsmacht daaraan gehoor te verleenen, omdat naar hun meening die instelling tot allerlei moeielijkheden aanleiding zou geven. — Niettemin bleef de kerk van haar zijde in de zucht om haar haan koning te doen kraaien aanhouden. Kon zij van regeeringswege geen censoren krijgen, dan moesten er maar altoosdoor nieuwe plakkaten worden uitgevaardigd, ten einde alle brutale uitspattingen op haar gebied te keer te gaan. Een leer toch die niet van haar zelve uitging was uit den booze; twijfel en tegenspraak waren gruwelen in haar oog. En zoo was er op haar onverzettelijk aanhouden bij de gr. mog. heeren staten van Holland en Westfriesland in 1770 op nieuw een tijdlang spraak van het aanstellen van „censores librorum" en vooral van het uitvaardigen van een plakkaat „tegen het drukken, verkoopen en verhandelen van zoodanige verfoeijelijke Boeken en Geschriften, waarin de Goddelijkheid van de Boeken des Ouden en Nieuwen Testaments, bedektelijk worden ondermijnt, boosaartiglijk bespot, ja zelfs opentlijk geattaqueerd, of welke door derselver vuilen inhoud eeniglyk schynen ingericht, om

alle sentimenten van eer en deugd uit de harten van derselver Leezers, en byzonder van de Jeugd te verbannen." Wie zou voorzien, of in dezen kitteloorigen tijd ten langen leste de kerk met haar stormrammen de vesting der grootmogenden niet tot overgaaf zou dwingen! Er dienden ten minste ook van buiten teekenen van tegenweer zich te vertoonen, opdat men niet wanen zou dat de krijgskreet der kerk ook de stem des volks was. Ditmaal gordde zich de boekhandel daartoe aan, maar met de bezadigdheid die haar paste. Met een eerbiedig verweerschrift, geteekend door de achtbare namen van Mr. Elias Luzac en Izaac Elias Luzac, smeekten de vertegenwoordigers der drukpers de heeren staten, geen gehoor te geven aan de begeerte der kerkelijke overheid, niet omdat men iets te kort deed aan de goede bedoelingen dier overheid, „maar omdat de boekhandel, waar hij bij het uitgeven en verkoopen reeds zoo veel gevaar leed van den Staat, hij des te erger vreesde, waar nu ook de Kerk met hare vervolging dreigde."

Van allen kant vond dit adres bij het publiek bijval. De zucht naar vrijheid gaf zich al meer en meer lucht, en de boekhandel, eenmaal als haar stemvoerder opgetreden, zou den moed niet missen haar taak te vervolgen. Want er bleef nog te pleiten over. De waarschuwende vinger tegenover de drukpers was nog niet ingetrokken. Zoo schreven nog in 1781 de edel mog. staten van Utrecht een plakkaat om „op het sterkst te interdiceren en te verbieden, het Maken, Drukken, Verkoopen, Verspreiden en onder de Man brengen van eenigerhande schandaleuse, of fameuse Libellen, Gedigten of Printen, onder wat Naam of Titel zulks zoude mogen wezen, die zijn strekkende tot nadeel of vilipendie van de Hoge Overheid of van den Hertog van Brunswijk." Zoo namen schout en burgemeesteren van 's Gravenhage een jaar later, 1782, een resolutie, om de boekverkoopers te waarschuwen „zich voortaan te onthouden van Pasquillen, eerroovende Almanakken, Geschriften of Prenten te dissemineren en verkoopen, ten einde zich niet bloot te stellen aan poenaliteiten en straffen." Een ernstig protest ook tegen deze stukken, wijzende op de geva-

ren die den handel van alle kanten al meer en meer boven het hoofd gingen hangen was niet uitgebleven.

Een zoo gebonden drukpers kon hier in Holland op den duur niet bestaan. Het aangeboren besef van fierheid en onafhankelijkheid kon met dat slaafsche geen vrede hebben. Overheid en burger gevoelden er al het pijnlijke van. Door omstandigheden medegesleept had tot nu toe de eene bevolen, de andere gehoorzaamd. Maar beiden was die daad tegen de borst geweest. En het kwam als uit het hart der geheele natie, toen bij de staatsregeling van het bataafsche volk in 1798 het 16e artikel der grondwet verkondigde: „*De vrijheid der drukpers is heilig*, mids de geschriften met den naam van Uitgever, Drukker of Schrijver voorzien zijn. Deze allen zijn ten allen tijde aanspraaklijk."

Om de openlijke *erkenning* van die vrijheid was het ons lang te doen geweest. Het beginsel gold hier nog meer dan de feitelijke toestand. Want hebben wij als een grief gewezen op die menigte van publicatiën ter breideling van de pers, hier te lande wellicht even zooveel als in het buitenland, aan de andere zijde dient te worden beleden, dat die publicatiën veelal groote woorden waren zonder erustige gevolgen van toepassing; meer maatregelen van tucht dan oplegging van boete; meer aanbeveling tot voorzichtigheid dan wraakneming door straf. Slechts zeldzaam was de overtreding vervolgd; slechts noode de arm der politie te baat genomen. Een vermanend roepen voor den rechter was de regel, vergelding de zeldzame uitzondering geweest. De boekhandel had wel te vreezen, veel minder te klagen gehad. En de pennen der schrijvers, ook over staatsbelangen, waren inderdaad veel losser gelaten, dan de menigte dreigementen zouden hebben doen denken.

De eigenaardigheid van onze staatsinrichting had daar bovendien zijdelings toe medegewerkt.

„Zeker" — het zijn woorden van prof. Fruin in *de Gids* van 1865 (Dl. IV, blz. 265) — „de drukpers is onder de republiek nagenoeg vrij geweest. Geen boek zoo onrechtzinnig, geen pamflet zoo gevaarlijk, of het kon hier een drukker vinden. Maar niet omdat de regering of de publieke opinie de vrijheid der

drukpers onschendbaar, of zelfs maar gewenscht achtten. Neen, hadden de Staten de drukpers in hun bedwang gehad, aan den lust om ze te beteugelen zou het niet ontbroken hebben. Dit bewijzen de vele plakaten tegen het drukken en verspreiden van boeken, en van geheele soorten van boeken, uitgevaardigd. Maar tusschen het uitvaardigen en het ten uitvoer leggen was de afstand niet gering. De policie over de drukkers en uitgevers hing niet van de Staten, maar van de magistraat in de verschillende steden af. En zelden was het oordeel van alle steden over een geschrift eenparig. Wat de eene verderfelijk keurde, vond de andere nog zoo kwaad niet. Wat te Rotterdam niet gedrukt kon worden, vond allicht te Amsterdam een uitgever. Wat in geheel Holland verboden was, werd misschien in Zeeland of Friesland oogluikend geduld. Wien het ernst was om iets uit te geven, kon zeker zijn dat hij het ten slotte gedrukt zou krijgen. — Ware de republiek één en ondeelbaar geweest, en had de regering over alle drukkerijen in den lande te zeggen gehad, de drukpers zou hier niet meer dan elders ontzien zijn geworden.

Doch in alle geval zou de straf van schrijvers en drukkers niet zoo zwaar, niet zoo wreed zijn geweest als elders, bepaaldelijk in Frankrijk. Geldboeten en uitbanning zijn de zwaarste straffen, die wij tegen drukkers en schrijvers van libellen hooren uitspreken. Geen *lettres de cachet* doemen hen ongevonnisd tot een eeuwige gevangenis. De menschelijkheid, waardoor zich ons volkskarakter onderscheidt, de billijkheid en de matiging, die ons evenzeer eigen zijn, beletten het toepassen van zulke, aan het misdrijf niet geëvenredigde straffen. Buitendien, was de afstand tusschen regenten en regeerders niet zoo groot als in de monarchiën. Het was iets anders een Koning van Frankrijk, den vertegenwoordiger Gods op aarde, te beleedigen, en kwaad te spreken van den burgemeester of den pensionaris. De burgemeester was tevreden als hij den lasteraar in zijn beurs en in zijn bestaan kon nijpen, en uit de stad kon zetten. Lodewijk XIV was niet voldaan, voordat de libellist, die zijn hoogheid bezwalkt had, in een ijzeren kooi voor zijn leven zat opgesloten." —

8

Als in de school van dezen monarch was Napoleon Bonaparte grootgebracht.

Nauwelijks tot de consulaire waardigheid opgeklommen, had hij het eerzuchtig oog geslagen op den glans, van dezen „roi soleil" uitgestraald, en had hij de baan berekend die hem zelv' zou kunnen brengen tot een troon zoo hoog, zoo machtig, zoo luisterrijk voor Frankrijk, wie weet hoe ingrijpend tevens in de groote staatkundige wereldbelangen der toekomst. Die weg zou niet langs gladde paden gaan, dat was duidelijk. Maar Bonaparte zou, moest het zoo zijn, bergen trachten te verzetten, waar een keizersmantel het loon kon zijn. Hij was in het bezit van macht, en hij zou die weten te gebruiken. Men zou hebben toe te zien, niet te oordeelen, zich te onderschikken, en te zwijgen. Maar daartoe stond de drukpers met haar kritiek hem in den weg. Kon hij deze tot zijn gedweeën onderdaan maken, dan zou het overige volgen. Zulk een breideling zou aan zijn waardigheid niet schaden. Frankrijk was er sinds lang aan gewoon in dit ééne opzicht soms slaaf te willen zijn, waar het in andere tot zooveel glorierijke overwinningen werd geleid. Zoo was des grooten Lodewijk's taktiek geweest; zoo zou de zijne wezen.

Toch waren de tijden veranderd en zou de ruwe hand van voorheen door het zich maar al te mondig gevoelende volk niet meer zoo geduld worden. Daar lagen ontzettende gebeurtenissen tusschen het toen en het thans. De te smeden voetangels en klemmen dienden onder bloemen van waakzame voorzichtigheid en schijnbare weldadigheid verscholen te worden. Zoo moest het voor Frankrijk allereerst geschieden, zoo later des te meer voor de wingewesten, waar de aanstaande Cesar het oog op had. Vooral voor de laatsten waren vergulde kluisters de eenige.

De eerste consul bedacht het; de keizer volvoerde het — ten lange leste tot zijn eigen ondergang.

Toch was het niet zonder vreezen en beven, dat de voor niets terugdeinzende dictator dezen toeleg tot een daad maakte. Zelf een man van het helderst hoofd telde hij, wellicht meer dan eenig ander, op elk gebied van wetenschap, letteren, of

kerkelijke en staatkundige belangen, de overmacht des geestes. Zoowel ten voor- als ten nadeele besefte hij het gewicht van het woord, evenals hij dit erkende van het zwaard. De strijdkrachten van de hem ten dienste staande of van de hem vijandige legerscharen schatte hij met het geoefende oog van den wordenden veldheer; den ontzagwekkenden invloed der drukpers woog hij met de berekenende balans van den toekomstigen staatsman. Hij begeerde zijn dubbel terrein, het stoffelijke en het geestelijke, tot in de onderdeelen te verkennen, en gelijk hij naspeurde wat hij zou kunnen uitrichten met de soldaten van zijn verschillende wapenen, zoo zocht hij evenzeer allereerst te weten, wat hij te hopen of te duchten kon hebben van hen, die, in plaats van het geweer, de pen hanteerden. Wat de laatsten aangaat, het spreekt wel van zelf, dat hij niet met eigen oogen de boeken en geschriften die er verschenen kon nagaan. Ook had hij, van jongs af, soldaat als hij was, over letterkundige of wetenschappelijke waarde uit zich zelven weinig oordeel. Maar toch verlangde hij alles behalve onkundig te wezen van hetgeen er ook in die richting vooral in Frankrijk omging. Reeds als consul liet hij zich dagelijks door een daartoe aangesteld ambtenaar, zijn bijzonderen secretaris Ripault [1]), op de hoogte houden van hetgeen er uitgegeven werd, om bij de ontmoeting van deze of gene persoonlijkheid van naam en beteekenis, zonder te behoeven zich te beraden of te doen voorlichten, dien persoon òf door een waardeerend woord voor zich te winnen, òf door een hoogen blik voor zich te waarschuwen. Zijn overzicht op het terrein van kennis en kunst bleef natuurlijk oppervlakkig. Scherper, veel scherper lette hij toe op uitingen van staatkundige of persoonlijke voor- en tegeningenomenheid, van lof of kritiek, van steun of tegenkanting.

Keizer geworden kon Napoleon kordater doortasten. Zoodra hij meende dat eenig boek of geschrift op eenigerlei wijs kwaad zou kunnen doen „voor het staatsbelang", werd er in naam van dat belang de hand op gelegd. De regeering moest

[1]) Welschinger, *La Censure* bl. 14.

toonen regeering te zijn. Er dienden voorbeelden gesteld te worden. Het kon wel niet anders: de onderscheiden politieke partijen, ook de geest van kritiek en kwaadwilligheid, die tot dusverre meer of minder onverlet zich nu en dan in Frankrijk evenals in andere landen in boek of vlugschrift had durven uitspreken, mocht onder het monarchaal gezag geen genade vinden. Wilde er orde komen in de berooide huishouding van staat, dan was voorloopig onbeperkte gehoorzaamheid nommer een, en geduldig stilzwijgen nommer twee. Andere landen mochten op dat punt zwakker zijn, Frankrijk althans zou voor eenigen tijd die rumoerige stemmen den mond snoeren. De huidige toestanden, de eer des lands, de overwinning der toekomst eischten dit gebiedend, zonder omzien, zonder teerhartige, lauwe en laffe lankmoedigheid. Het kwam er niet op aan of men nu en dan eens mistastte in de bedoeling der schrijvers; het deed er niet toe of de auteurs gevierde namen droegen; allerminst kon rekening worden gehouden met het geldelijk belang van drukkers of uitgevers; — wat in het oog der regeering, in welk opzicht ook, gevaarlijk zou kunnen zijn, werd „in het algemeen belang" tot vernietiging gedoemd. Tal van boeken en boekjes met hun geheele oplaag werden dien ten gevolge reeds in de eerste jaren van het keizerrijk door de politie zonder de geringste schadevergoeding opgeëischt; tal van uitgevers van hun eigendom beroofd; tal van schrijvers afgeschrikt om nog een pen op het papier te zetten.

Het spreekt van zelf dat de toepassing van dergelijke dwingelandij, al ware zij ook langzamerhand voorbereid en als onvermijdelijk bepleit, niet lang stand zou kunnen houden. Zij zou zich zelve hebben gewroken. Tegen zulke onbillijkheden zou de meest gedweeë, laat staan de woelige fransche natie opgekomen zijn, die in die dagen ja in Napoleon wel den overwinnenden veldheer toejuichte, maar er nog niet aan gewoon geworden was den rug te krommen onder den schepter van den werelddwingenden keizer. De eerste consul, spoedig de ten troon geklommen vorst, zag weldra in, dat hij te ver ging en dat hij eigen zaak reddeloos bederven zou door een

middel hetwelk hij ter bevordering ervan aangegrepen had. Vandaar de op elkaâr volgende besluiten: eerst, dat de boekhandel, om zich te vrijwaren, zijn uitgaven vóór het in het licht verschijnen kon inleveren bij een bureau van toezicht; later, dat de politie bereid was zelfs de proeven na te gaan; voorts, dat ieder drukker en boekverkooper onder eede te beloven had niets te zullen in omloop brengen dat strijdig kon zijn met de algemeene rust of met de bedoelingen der regeering; eindelijk, dat niemand tot het bedrijf van drukker of boekverkooper zou toegelaten worden dan na nauwgezet onderzoek omtrent zijn levenswandel, karakter en gebleken toewijding aan den staat en diens hoofd: de brevetten.

Zoo moest alles gaandeweg leiden tot de wet van 1810, die, gelijk wij vroeger opmerkten, niet minder dan twee jaren van onderhandeling noodig had. Door deze langzaamheid moest de schijn worden bewaard, dat die wet geen gevolg was van persoonlijke willekeur, maar een weloverwogen daad van samenstemming van Frankrijks aanzienlijkste hoogheden in het belang van den luister des rijks.

De keizer-zelf vervulde bij deze verordeningen veeleer de rol van bemiddelaar dan van doordrijver. Voorbeeld. In het eerste wetsontwerp was het onaantastbare van den godsdienst naast dat van souverein en staat mede opgenomen. De keizer was de eerste die zich krachtig daartegen verzette. Het deed den godsdienst geen kwaad, beweerde hij, wanneer men daarover vrijelijk van gedachte wisselde. Maar bovendien, gesteld dat men ook geschriften van dien aard aan censuur onderwierp, wie zou zich het recht aanmatigen, omtrent het schadelijke of niet schadelijke uitspraak te doen? Men mocht daartoe dan wel een vergadering van godgeleerden bijeenroepen; en ook in dit geval zou men groot gevaar loopen een weinig afdoend gekibbel te krijgen over bijzaken, die met eigenlijken godsdienst niets te maken hadden. Voldoende was het, indien men slechts waakte voor de onschendbaarheid van den staat en zijn hoofd.

Een lastiger vraag was, aan wie het oordeel zou verblijven omtrent het al of niet gangbare van eenig opstel betreffende

staatsbelangen. Zeker niet, gelijk tot hiertoe, zulks overlaten aan de politie. De politie kwam te pas zoodra er kwaad bedreven was; het was haar taak minder, dat kwaad te voorkomen. Ook lag het alleszins buiten haar weg, een oordeel te hebben over politieke geschriften. De keizer, die mede kon gaan met het voorstel om daartoe een geheel onafhankelijke rechtbank — en dan wel over àlles, niets uitgezonderd — te benoemen, bestaande uit twaalf censoren en twaalf assessoren, te kiezen door den minister van binnenlandsche zaken, en onder voorzitting van den grootmeester der parijsche universiteit, kwam evenwel ten stelligste op tegen den door hem gehaten naam van „collège de censure," en verlangde daarvoor „bureau de consultation" of „tribunal de l'imprimerie" in de plaats gesteld te zien. Ook wenschte hij de schrijvers en uitgevers geheel vrij te laten, of zij de te drukken werken ter beoordeeling wilden inzenden of niet, mits zij de gevolgen geheel voor eigen rekening namen. Niemand mocht, naar zijn woorden, reeds vooraf bij de wet tot veiligheidsmaatregelen gedwongen worden. Het zou van weerskanten maar een lastig oponthoud veroorzaken: èn voor hen die wetenschappelijke of onschuldige boeken schreven, èn voor hen die ze ambtshalve moesten lezen. Ook behoefde de taak der beoordeelaars niet zoo zwaar te zijn als zij zich liet aanzien. De directeur-generaal der drukkerijen en van den boekhandel, aan wien de uit te geven werken gezonden moesten worden, had te beslissen of die in handen van de kritiek zouden gesteld worden of niet, en in het eerste geval had die directeur zelf de mannen daarvoor aan te wijzen. Bovendien diende den aanstaanden directeur-generaal de noodige voorzichtigheid op het hart gedrukt te worden, opdat het niet van zijn persoonlijk gezag alleen zou afhangen om soms den belangen van schrijvers of van den boekhandel zoo maar in eens zonder genade te kort te doen. De mogelijke fouten daarin te begaan zouden in dit geval op den alleenheerschenden keizer terecht komen en afbreuk doen aan zijn onfeilbaarheid.

Deze nu en dan vrij milde keizerlijke bedenkingen werden in de zittingen van den staatsraad met betamelijken eerbied

aangehoord, maar daarom nog niet opgevolgd. Men kende den monarch reeds te goed om niet te doorzien dat hij deze wet niet zou begeerd hebben, indien hij de drukpers niet gebonden wilde hebben aan zijn eigen leiband; en men begreep volkomen in zijn geest te handelen door de verordeningen hoe meer hoe beter te verzwaren, wel vermoedende — gelijk de toekomst helaas ook bewees — dat, eenmaal als middel toegepast, de aanwending ervan al sterker en sterker zou worden. Napoleon's omgeving, men vergete het niet, was geheel naar zijn model gevormd, was er ten volle van doordrongen dat 's keizers macht en grootheid Frankrijks macht en grootheid waren, was nu en dan zelfs plus impérialiste que l'empéreur. En waar Napoleon dit opmerkte en in zijn belang achtte, daar liet hij dien ijver den vrijen loop, voor zich zelv' de houding bewarende, die hij als schitterend hoofd tegenover de natie, welke hem nu eenmaal aanbidden wilde, het passendst keurde.

Zoo werd een wet vastgesteld, die gedurende vier jaren een onmiskenbaar grooten invloed op de europeesche toestanden zou teweeg brengen, een wet, hoe ook door haar toelichtende memoriën verdedigd en vergoelijkt, in haar al pijnlijker uitvoering éénig is in de geschiedenis der letteren; een wet, door haar ontwerper. bedoeld tot zijn glorie, door haar gevolgen veeleer bestemd tot zijn val. Wie den vrijen geest aan boeien legt, gaat een wanhopigen strijd aan met de sterkste macht op aarde.

In Frankrijk kon die wet, op overlevering gebouwd, op toekomstige grootheid berekend, een tijdlang lijdzaamheid velen, ja zelfs toegejuicht worden, gelijk in goeden geloove alle geneesmiddelen werden aangenomen uit des grooten geneesmeesters hand. Wilde Napoleon de oppermachtige keizer zijn, Frankrijk zou meteen het oppermachtige Frankrijk worden. In het weerbarstige Holland trouwens werd zij van haar afkondiging af aangestaard met verontwaardiging. En met schrik niet minder. Door de eindelooze plakkaten van vroeger tot walging en weerzin gedreven, was vrijheid van drukpers bij ons volk tot levensbehoefte aangegroeid en had dat volk zijn

hart opgehaald toen eindelijk een der laatste besluiten der stervende republiek die vrijheid als heilig verklaard had. Hoe bitter teleurgesteld moest het zich voelen, toen het zich, in de armen van een blinkend koningschap werpend, weldra ontwaren zou, dat dit niets anders was dan een van buiten af aangebracht despotisme!

Deze doorn ons in het vleesch gedreven ging nogtans Napoleon natuurlijk geen oogenblik ter harte. De onverzadelijk eerzuchtige keizer mocht bij al zijn doen en laten, naast zijn eigene, Frankrijks verheffing op het oog hebben, zijn veroverde of geroofde landen waren hem niets anders dan wingewesten. Het fransche volk kon zich, naast zijn heerscher heeren en meesters wanen, de aangehechte natiën gevoelden te dieper het schrijnende der loutere slavernij. Niets was er in Napoleon dat er tegen opkwam om haar dit niet in alle pijnlijkheid te doen beseffen. Waren zij hem niet vervelend met haar geklaag, niet lastig in vele gevallen, niet gevaarlijk op den duur? Het kleine Holland vooral, met zijn ongezeggelijken koning en zijn mokkend volk, had sinds lang zijn wrevel opgewekt. Had het niet altoos de verzenen tegen de prikkels geslagen? Had het niet, als zelfstandige republiek, maar versplinterd in regeeringlustige partijen, over eigen land en eigen hoofden als een stortvloed van libellen uitgegoten, het eene al venijniger dan het andere, en stond het niet te vreezen dat die rumoerigheid op nieuw wakker kon worden? Immers nog in den jongsten tijd, in 1805 en 1806, had het vlugschriften gesneeuwd voor en tegen de republiek, voor en tegen Schimmelpenninck, voor en tegen den invloed van fransche en engelsche macht, vooral tegen het gevaar eener inlijving bij het groote keizerrijk. Het bloed had zich zóó warm getoond, dat zelfs een jonge vrouw van aanzienlijken amsterdamschen huize, Maria Aletta Hulshoff, zich had laten vervoeren tot een vinnig geschreven *Oproeping van het Bataafsche Volk*, toen in maart 1806 het gerucht liep dat de fransche keizer beoogde om weldra zijn broeder prins Lodewijk Bonaparte „onder den titel van Goeverneur Generaal over de Bataven te doen heerschen, onze zonen ten krijgsdienst op te schrijven en

als soldaten van een vreemden Heer in verafgelegene oorden ter slagtbank te leiden"; een geschrift dat door de tegenpartij zoo hoog was opgenomen, dat de schrijfster zich een tijdlang in een kelder had moeten verschuilen om veilig te wezen. Al deze dingen waren naar Frankrijk overgewaaid. Van dergelijke tegenstribbelingen was de hoovaardige keizer natuurlijk niet gediend. Hij verlangde gehoorzaamd te worden, niet tegengesproken. Een volkje, dat zich veroorloofde een eigen oordeel te hebben en dit òf in gesproken òf in gedrukte woorden te uiten, kon zijn onderdaan niet zijn. Loven, verheerlijken, bewierooken moest men hem, maar met taal noch teeken hem of zijn zendelingen te na komen. Dat zou aan dat volk van boeren wel te verstaan gegeven worden.

Toen Holland bij Frankrijk ingelijfd was en spoedig daarop de napoleontische wetten ook voor deze departementen bindend verklaard waren, voelde ons land zich ten diepste vernederd door weder te staan onder een drukpersdwang, die naar dien van vroeger eeuw terugvoerde. Wat er de uitkomsten van zouden zijn, viel niet te berekenen. Maar zelfs het beginsel alleen was beleedigend. Alle boeken zonder onderscheid vóór hun uitgaaf onderworpen aan censuur: aan zulk een gebod was de beschaafde wereld sinds een paar honderd jaar ontwassen; daarin af te hangen van een buitenlandsch ambtenaar [1]), was onhebbelijk; aan de onverstandige, eenzijdige, goed of kwaad geluimde opvatting bloot te staan van een ondergeschikt beambte, was niet te dragen. „De Directeur-Generaal", zoo stond er, „zal indien hem zulks goeddunkt het onderzoek van het (uit te geven) werk kunnen bevelen en het drukken van hetzelve doen uitstellen. — Hij zal hetzelve aan een beoordeelaar zenden. — Op het rapport van dezen kan de Directeur-Generaal de veranderingen en uitlatingen aanwijzen welke men noodzakelijk gekeurd heeft, en wanneer men

---

[1]) Toen nog J. M. Portalis, na januari 1811 de 66jarige baron de Pommereul.

weigert daaraan te voldoen, den verkoop van het werk verbieden, de vormen doen breken en de reeds gedrukte bladen of exemplaren doen in bewaring nemen." Welk auteur van karakter, welk uitgever met eerlijk gemoed zou zich van zulk een willekeur afhankelijk stellen? En toch zou dat moeten gebeuren, onvermijdelijk gebeuren, wilde de man van kunde en wetenschap naar plicht en geweten geven wat hij te geven had, en wilde de boekhandelaar zijn brood eten.

Dit beseften de zwaartillenden. De meer luchthartigen trokken zich het uitzicht zoo somber niet aan. Van den eersten schrik bekomen, gaven zij liever voet aan geloof en hoop, dan aan een al te voorbarige vrees. Wellicht zou de zaak zulk een vaart niet loopen. Onze geschiedenis had in haar folio-deelen bladzijden aan te wijzen vol plakkaten, vol dreigementen en waarschuwingen, zonder dat de boekhandel er overdreven door gedeerd was. Het bangmaken was nog geen vonnissen; en had de fransche wetgever bij het opleggen van belastingen, waar het *geld*-zaken betrof, zich steeds in den meest barschen toon uitgelaten, hier waar het maar *geestes*-belangen raakte had hij zich vrijwat toeschietelijker betoond dan hij ooit placht te doen. De blijken lagen immers voor de hand. In de „Onderrigting", welke aan de bekendmaking van deze wet aan de Hollanders was toegevoegd, werden deze verzachtende woorden gesproken: „Zoo dra een drukker uit de handen van een schrijver het handschrift van zijn werk ontvangt, moet hij (en dus niet een ander) hetzelve doorlezen, ten einde zich te overtuigen dat hetzelve niets bevat dat nadeel zoude kunnen toebrengen aan de pligten der onderdanen jegens den Souverein, en aan het belang van den Staat; dit voorloopig onderzoek is een soort van beoordeeling (*censuur*) welke de drukker uitoefend, en waaraan hij zich met het innerlijk gevoelen van het eedele van zijn beroep, en de aangelegenheid zijner werkzaamheden moet overgeven. Hij moet dan, zonder aarzelen, en met terzijdestelling van alle berekening van winst, zijn dienst weigeren om een boek uittegeven hetwelk hij verderfelijk geoordeeld heeft." — En verder: „Het zoude onnodig zijn de HH. boekverkoopers te waarschuwen dat Mijnheer

de Directeur-Generaal ingevolge het bepaalde bij art. 14 en volgende van het reglement, de mededeeling en het onderzoek der aangegeven werken zal vorderen, telken reize dat hij dit gepast oordeelt; maar het is niet te min nodig hun te verzekeren, dat deze Bestuurder, zich als den grootsten voorstander beschouwende van een koophandel, die tot voorwerp heeft de volken nader te vereenigen, en de verlichting der beschaafde natiën tot één punt te brengen, dus met genoegen de onderrigtingen zal ontvangen, welke de ondervinding en de goede geest der HH. boekdrukkers hem aan de hand geven, of de billijke eischen welke zij regt hebben van hem te vraagen."

Wat wilde men voorloopig meer? Sprak uit deze woorden niet een voorkomendheid, die tot alle goede dingen gezind zou zijn?!

Wij willen thans, naar tijdsorde, eenvoudig den loop der feiten nagaan en tot het antwoord komen in hoe ver woorden en daden overeenstemden van dezen bestuurder, handlanger zijns meesters, die zich als den voorstander opwierp van verlichting en beschaving.

Met 1 januari 1811 zouden hier te lande de fransche wetten in werking treden. Het jaar 1810 ging met de noodige regeling voorbij. Het eerst aan de beurt lag wel de zorg om die wetten onder het verstandelijk bereik te brengen van hen die er zich naar hadden te gedragen. Het hollandsche volk toch, vooral de burgerklasse, kon niet geacht worden fransch te verstaan, en het lag als van zelf voor de hand, dat onze rechtsgeleerden en uitgevers er oogenblikkelijk op uit zouden zijn om van die wetboeken en wetten vertalingen te maken. Eer te veel dan te weinig. Want de boekhandel zou in het voldoen aan de algemeene behoefte een winstgevende onderneming zien en met verschillende uitgaven en formaten daarin een wedloop aangaan, die ten nadeele van staat en handel zou kunnen strekken en dus voorkomen moest worden. Hier kon de censuur beginnen. Dien ten gevolge verscheen onderstaande aanschrijving van ons nieuw, door den keizer gezonden opperhoofd:

„Wij Prins Aarts-Thesaurier des Rijks, Hertog van Plaisance, Algemeen Stedehouder van Z. M. den KEIZER en KONING,

Gezien hebbende het Reglement ter organisatie van Holland,

Overwegende, dat het dringend is, Wetten te doen kenbaar worden, die met den 1sten van Louwmaand 1811 moeten beginnen te werken;

Dat, indien de oorspronkelijke tekst der Wetten en Decreten de eenige is, welke door het Openbaar Gezag moet erkend worden, het nogtans noodzakelijk is, dat in een Land, hetwelk deszelfs oorspronkelijke Taal heeft, de eenigste, welke het grootst gedeelte der Ingezetenen verstaan, er gewettigde vertalingen voor handen zijn, en zoo getrouw, als het mogelijk is, dezelve te bekomen;

Dat deze vertalingen met zorgvuldigheid onderzocht moeten zijn, alvorens dezelve gedrukt worden, en bij het drukken met aandacht worden nagezien;

Dat de regtvaardigheid der Regering vordert, aan de bijzondere nijverheid al die werkzaamheden over te laten, waar voor dezelve vatbaar is, zonder het algemeen belang te kwetsen, en, zooveel mogelijk, tusschen degenen, die hetzelfde beroep uitoefenen, de middelen, welke dat beroep kan opleveren, te verdeelen;

Hebben Wij besloten en besluiten hetgeen volgt:

Art. 1. De Fransche tekst der Keizerlijke Wetten en Decreten, zoodanig als dezelve van de persen komt van de Keizerlijke Drukkerij te Parijs, is de eenige voor echt erkende; dezelve wordt gedrukt op de Keizerlijke Drukkerij te Amsterdam, en door dezelve uitgegeven.

Art. 2. Het staat desniettemin aan Regtsgeleerden of aan Boekverkoopers vrij, vertalingen in het Hollandsch van de Keizerlijke Wetten en Decreten te vervaardigen.

Art. 3. Edoch, het verlof daartoe moet en zal gevraagd worden aan den Vertegenwoordiger van ZIJNE MAJESTEIT.

Het handschrift der vertaling zal worden overgelegd ter Secretary van het Gouvernement, teneinde aan de beoordeeling der tot dat einde benoemde personen te worden onderworpen.

Art. 4. De goedkeuring der Censoren eenmaal gegeven

zijnde, kan het werk ter perse gelegd worden, op voorwaarden:

1. dat de Fransche tekst steeds tegenover de Hollandsche zal geplaatst zijn;

2. Dat de druk voor de eerste maal zal bewerkt worden ter Keizerlijke Drukkerij te Amsterdam.

Art. 5. Degenen, welke eene goedgekeurde vertaling zullen hebben uitgegeven, zullen, onder ZIJNER MAJESTEITS goedkeuring, een tienjarig privilegie genieten, doch zullen, bij elken herdruk, gehouden zijn, het werk wederom aan de Censuur te onderwerpen, en te doen blijken, dat daarin geene veranringen zijn gemaakt.

Art. 6. De drukkosten ter Keizerlijke Drukkerij zullen geregeld worden bij een tarif, overeenkomstig en vastgesteld achtervolgens de reglementen en gebruiken, bij de drukkerijen bestaande.

Art. 7. Het privilegie ter vertaling zal, zoo veel mogelijk, worden verdeeld tusschen de personen, welke in staat geoordeeld zijn, hetzelve te volbrengen; zullende de genen, welke zich de eersten zullen hebben aangeboden, wanneer alles voor het overige gelijk staat, de voorkeur bekomen.

Gedaan in Ons Paleis te Amsterdam, den 3den van Slagtmaand achttien-honderd-en tien.

De Prins Aarts-Thesaurier des Rijks, Algemeen Stedehouder van Z. M. den KEIZER en KONING,

De Hertog VAN PLAISANCE."

Intusschen waren er ook andere censoren dan alleen rechtskundige noodig, censoren die een titel zouden dragen en een waardigheid hebben te vertegenwoordigen. Langer tijd dan men vermoedde was ermede verloopen eer men het gewenschte getal bijeen had. Eindelijk waren ze, hoe dan ook, gevonden. De keizer bekrachtigde hun aanstelling en had het optreden van dat college aangekondigd met een decreet van 14 december 1810:

"NAPOLÉON etc. etc.

Vu le réglement d'administration publique du 5 février dernier, concernant l'imprimerie et la librairie, et le rapport

de notre ministre de l'intérieur; Nous avons décrété et décrétons ce qui suit:

1. Les Censeurs dont il est fait mention à l'art. 14 de notre décret du 5 février dernier, porteront le titre de *Censeurs Impériaux.*

2. Ils recevront un traitement annuel de douze cents francs. — Ils recevront, en outre, une rétribution annuelle proportionnée à leurs travaux.

3. Le montant du traitement des Censeurs Impériaux et de la rétribution qui pourra leur être allouée, sera imputé sur les fonds des dépenses du service extérieur de la direction générale de la librairie, et ordonnée par notre ministre de l'intérieur.

4°. Notre ministre de l'intérieur arrêtera l'état des rétributions supplémentaires qui pourraient être accordées, chaque année, aux Censeurs Impériaux, sur l'avis du Directeur-général de la librairie." —

Bij een ander besluit werd ten behoeve der censuur, voor het jaar 1810, dus voor voorbereidende inrichting, een bedrag bepaald van 36.000 francs.

Het verdient opmerking, dat deze nieuwe rijksambtenaren, met den weidschen titel van „Censeurs Impériaux", een alles behalve weidsche bezoldiging genoten. Twaalf honderd francs was niet veel. Er kon niet veel hoog talent voor gekocht worden. Het ambt van beoordeelaar van werken over staatkunde, wetenschap en letteren was al vrij bescheiden aangeslagen; het scheen eer dat van een werkman, dan dat van den beschaafde van eenigen rang. Ook sprak het decreet die bekentenis vrij duidelijk uit. De censeur toch zou „overigens" betaald worden met een toelaag geëvenredigd aan zijn gedanen arbeid. Er was dus geen spraak van een vast, van rijkswege aangeboden eervol honorarium, maar van een dagloon, van louter arbeidsbetaling, en het lag dus in de rede dat ieder censeur, om wat meer te verdienen, zich bevlijtigen zou, aanmerkingen te maken hoe meer hoe liever, gepast of ongepast, raak of mis: 's mans brood was er meê gemoeid. Wikken en wegen zou tijd kosten; werken met de pen was raadzamer dan met het geweten; het boek was lijdzaam, de censeur moest vlijtig

wezen; wat er verder van kwam was voor de verantwoording van den minister of den directeur-generaal.

Voor Frankrijk werden de censeurs gekozen meestal uit ontslagen medewerkers aan eenig dagblad en uit jongbeginnende „hommes de lettres." Onderscheidenen wezen de benoeming eerbiedig van de hand, maar waren natuurlijk weldra door anderen, minder kieschkeurigen vervangen. Voor Holland is een openlijke aanstelling niet bekend gemaakt. Men noemt de boekhandelaren Jansen en Johannot te Parijs, C. H. Van Ray te Amsterdam, „Keurmeester der Nederlandsche letterkunde onder Napoleon" betiteld door G. van Rijn, die 's mans alles behalve onbesproken leven beschreef in het *Amsterdamsch Jaarboekje* voor 1839, en als „Adviseur" Mr. G. van Lennep, inspecteur over de drukkerij en den boekhandel van het arrondissement Groningen, vroeger bibliothecaris van koning Lodewijk en in allen opzichte een gewaardeerd rechtsgeleerde en letterkundige.

Met het begin van 1811 toonden zich de censeurs al dadelijk aan het werk. De hollandsche boekverkoopers, die gemeend hadden dat er bij de uitvoering der wet heel wat door de vingers zou worden gezien, vonden zich bijster bedrogen. De politie bleek overal haar oogen te hebben. Het regende waarschuwingen. In het eerst, omdat ze, door den maire, van stadgenoot tot stadgenoot uitgingen, vriendelijk terechtwijzend; alras, van hoogerhand aangedreven, krasser en dreigender.

Of er in die eerste maanden, wat bijkans niet te denken is, werkelijk nu en dan eenig doorgesmokkeld vlugschrift uitkwam, valt moeielijk na te gaan. Zeker is, dat de fransche politie, doende alsof het gebeurde, bewijs wilde geven van haar onbedriegelijke waakzaamheid en van haar gezindheid dat vooral de hoofdstad, de derde stad van het keizerrijk, bij haar in een kwaad blaadje stond. Wij vinden de volgende aanschrijving in de gildestukken:

„M. W. Holtrop, Syndic du Boekverkoopers-gild
à Amsterdam.

Amsterdam ce 19 Mars 1811.

Informé que vous occupez la place de Syndic de la maîtrise

dite Boekverkoopers-gild à Amsterdam, je vous invite de vouloir faire signifier à M. M. vos confrères, établis en cette ville: „que dorénavant tout libraire, éditeur, imprimeur et distributeur de nouveautés, avant que de donner publicité aux *brochures, pièces de théatre, romans, cahiers périodiques, feuilles hebdomadaires, pamphlets* et généralement *tout ce qui parait en librairie* (exepté les ouvrages classiques) sera obligé de se presenter avec l'ouvrage qu'il désire publier, dans les bureaux de ma direction générale, pour y obtenir liberté de publication, et qu'il sera procédé contre les personnes qui contreviendront à cette mesure, qui doit son origine à la conduite extrèmement répréhensible de plusieurs libraires et imprimeurs amsterdamois. Le tout sans porter préjudice aux lois encore aujourdhui de vigueur."

Je suis persuadé, Monsieur, que vous ne vous servirez que d'une mesure d'administration de votre maitrise, pour que cet avis soit porté avec promptitude à la connaissance des intéressés.

Le Directeur-général de la police en Hollande
DUVILLERS DUTERAGE."

Evenwel was het Amsterdam niet alleen dat gewaarschuwd moest worden. Dat de overige steden niet verschoond bleven, blijkt uit een bijna gelijkluidenden, maar nog barscher brief naar Haarlem:

„Amsterdam 3 Avril 1811.

Le Directeur Général de la Police
à M. le Maire de Haarlem.

J'ai l'honneur de vous prier de faire appeler devant vous M. le premier Syndic de la maîtrise de librairie de votre ville et de le prévenir qu' aucune brochure ou pamphlet ne peut être publié à l'avenir sans que j'en aie donné l'autorisation; en conséquence, il devra se faire remettre par les auteurs ou les éditeurs un exemplaire de toutes les productions de cette espèce qu'on voudrait mettre au jour et me l'envoyer. Je lui ferai parvenir moi même sans aucune perte de tems ma décision.

Vous voudrez bien, M. le Maire, ajouter à M. le Syndic,

que les imprimeurs et libraires seront personnellement responsables de l'exécution de cet ordre, et que s'ils ne s'y conformaient pas, je devrais, d'après les ordres que j'ai reçus, les poursuivre et les faire punir. Je ne doute pas qu'il ne suffisse d'un avertissement de votre part pour m'éviter ce dèsagrément.

Les précautions au sujet desquelles j'ai l'honneur de vous écrire ne concernent point les ouvrages classiques et les nouvelles éditions de ceux anciennement publiés; il sera par conséquence inutile de m'adresser des exemplaires des ouvrages de cette espèce lorsqu'il en paraîtra quelqu'un.

Recevez," enz.

Ten einde aan deze voorschriften het verband van onderlinge overeenkomst te geven, werden kort daarop aan alle drukkers gedrukte formulieren uitgedeeld, om die, voordat zij eenig werk ter perse legden, bij den prefect in te leveren:

Imprimerie de .....
à Departement du .....

Je soussigné déclare avoir l'intention d'imprimer
pour le compte de
un ouvrage ayant pour titre:

lequel je me propose de tirer à
exemplaires, en volume, format in ,
de feuilles d'impression
à le 18..

Deze formulieren dienden evenzeer om toe te zien of de boeken en boekjes vóór de uitgaaf wel behoorlijk ingeleverd werden, als voor contrôle van de te betalen belasting: één centime het blad. Want door de overheid werd even strikt gelet op de geldelijke opbrengst als op het meer of minder gevaar van den inhoud van eenig drukwerk. Bij het voorschrift der wet, art. 11, dat ieder drukker op gezette tijden in te zenden had een volledigen staat van hetgeen er in zijn werkplaats gedrukt was, met opgaaf van besteller, getal en formaat, prijs,

inhoud enz. enz., was er wel weinig kans op, dat eenig geschrift, hoe nietig ook, aan den blik der politie ontsnappen zou.

Dat dit tot in allerlei kleinigheden werd toegepast, blijkt uit de grenzenlooze briefwisseling tusschen directeur-generaal, prefecten, politie, maires, gildehoofden, belanghebbenden. Uit de menigte één tot voorbeeld: „M. le Préfet!" schrijft de directeur-generaal te Parijs naar Amsterdam, over de catalogen van een paar nietige boelhuizen, waarbij eenige boeken voorkwamen; „l'Imprimeur Rohloff de votre ville m'a déclaré avoir l'intention d'imprimer deux catalogues. Je vous prie de vouloir bien vous en faire representer les épreuves, afin de les examiner et de vous assurer qu'ils ne contiennent l'annonce d'aucun ouvrage dont la circulation pourrait être dangereuse. Si rien n'en doit empêcher l'impression, vous m'obligerez de remettre au sieur Rohloff les deux Récépissés que je vous adresse. Dans la supposition contraire, je vous invite à ordonner les suppressions que vous jugerez nécessaires et à ne les remettre à l'imprimeur que lorsqu'il vous aura donné la preuve qu'il se conforme à tout ce que vous lui avez proscrit à ce sujet." — Zoo werd op alle drukwerk zonder onderscheid het oog gehouden.

Maar ook zulke stiptheden schenen nog geen voldoenden waarborg te verzekeren. Er diende veel strenger schildwacht aan de deur te staan. Wat eenmaal in metalen drukletters gezet was, kon toch op het papier afgedrukt en vermenigvuldigd worden, men kon niet weten op welke onvoorziene of onschuldige manier soms, en aan het oog van den waker ontsnappen. Voorzichtiger was het, eerst de handschriften, de ter drukkerij gezonden kopij, onder het oog te hebben en daarin te schrappen, te wijzigen, te vervormen wat de censeurs volgens hun plicht en goeddunken geschrapt, gewijzigd, vervormd wenschten te hebben. Die veranderingen zouden aan den drukker (uitgever) en door dezen aan den schrijver of vertaler medegedeeld worden, opdat men dienovereenkomstig zich gedragen zou voordat de zetter de kopij in handen kreeg. Van die aanmerkingen werd te Parijs aanteekening gehouden, ten einde het afgedrukte en ingeleverde boek later daarmeê

te vergelijken. Bij het terug ontvangen van het nageziene handschrift had de drukker, uitgever of schrijver een recepis te onderteekenen, houdende de verklaring dat hij zich geheel aan deze kopij zou houden, welke verklaring bij den directeur als bewijsstuk bewaard bleef.

Naar aanleiding van deze overwegingen ging door tusschenkomst van de maires de volgende brief uit aan alle drukkers en boekhandelaren:

(Amsterdam) 10 Juny 1811.

„Ik ben van wegen den Heer Directeur Generaal der Policie in Holland gelast, u te berigten, dat, behalven de Vijf exemplaren, die het Keizerlijk decreet van den 5den February 1810 u beveelt aan den Heere Prefect van uw Departement optezenden, gij gehouden zult zijn, één exemplaar van alle werken, die gij zoudt willens zijn uittegeven" (*classieken alleen uitgezonderd*), „voor den dienst van de algemeene Directie der Policie in Holland, *alhier* aan mij, *franco* te doen toekomen; wordende wijders u de verpligting opgelegd, het MANUSCRIPT, van welk werk het ook zij" (*de classieken steeds uitgezonderd*), „het welk gij zoudt willen drukken, *vóór* het ter perse leggen, aan welgemelde Directie, mede *franco*, te doen geworden; met bijvoeging eener nota, aanwijzende den naam van den Schrijver, van den Vertaler en dien van den Uitgever; ten einde de toestemming tot de uitgave te bekomen.

Ik noodig u uit, Mijnheer, naauwkeuriglijk dezen maatregel van Policie naartekomen, om alzoo u van alle onaangenaamheid vrij te waren, die eene contraventie in dezen noodwendig na zich zoude slepen.

Deze maatregel wordt gerekend ingegaan te zijn met 1 Juny 1811. Kunnende dus de reeds uitgegevene werken niet spoedig genoeg opgezonden worden."

Spoedig daarop, 24 juli, werd ook aan de kunsthandelaars, plaatdrukkers en graveurs bevolen, vijf exemplaren van elke plaat aan het hotel der prefectuur in te zenden voordat ze in den handel gebracht werd.

Dit nieuwe voorschrift omtrent het inleveren der handschriften kostte niet weinig tijd en moeite, oneindig meer dan de ongelukkige censeurs voorzien hadden en dan zij bij hun schrale bezoldiging willig waren te dragen. Niet alle auteurs schrijven even leesbaar, en het was volstrekt geen zeldzaamheid dat alles uit Parijs werd teruggezonden en van den eersten regel tot den laatsten moest overgeschreven worden eer eenig werk in handen van de censuur kon komen. Daniel Veegens verhaalt in zijn *Haarlemsche vertellingen uit den ouden tijd*, hoe hij, bij zijn vriend den uitgever Bohn aan huis komende, het geheele gezin meestal bezig vond met het overschrijven van de vertaling van den een of anderen roman. — Bij oorspronkelijke werken was dit te meer noodzakelijk; niet alleen om het moeielijke schrift, maar evenzeer tegen het verloren gaan op reis. Een firma te Leiden, die dit bij een der bundels van Bilderdijk verzuimd had, kreeg, ofschoon de kopij goed terecht kwam, van den niet zeer toeschietelijken dichter (zie *Brieven*) het verwijt, dat deze nalatigheid „een overgegeven schelmstuk, een allerinfaamste diefstal" was.

Onderwijl behielp men zich te Parijs voorloopig met het nazien van afgedrukte of van proefbladen. Eenige staaltjes van censuur uit het jaar 1811 hieronder:

Het prospectus van Bilderdijk's *Geschiedenis des Vaderlands*, door Prof. Tydeman gesteld, werd ter verspreiding verboden.

In van Teutem's *Woord van troost en kracht* werd geschrapt de aanhaling van 2 Kor. IV v. 17: „Want onze ligte verdrukking, die zeer haast voorbijgaat, werkt ons een gansch zeer uitnemend eeuwig gewigt der heerlijkheid."

„J'ai l'honneur de vous adresser un ouvrage Hollandais dont le titre correspond en français à celui de *Histoire de Henri Ligthoofd* [1]. Je joins à cet envoi le récépissé de la déclaration du sieur van Munster, Imprimeur à Amsterdam, relative au dit ouvrage et l'engagement qu'il devra souscrire de se

[1] Vertaling van een roman van Salzmann.

conformer exactement aux changemens" (niet erbij opgegeven) "que j'ai cru devoir ordonner.

Bn. DE POMMEREUL."

"Paris, le 12 Septembre 1811.

Le Général Baron de Pommereul etc. à
Monsieur Le Préfet du Zuiderzee.

Monseur le Préfet,

"L'Imprimeur Ruys, d'Amsterdam, m'a adressé une déclaration, par la quelle il m'annonce avoir l'intention d'imprimer en hollandais un ouvrage dont le titre en français correspond à celui de: *Sermons par* W. Broes, *Ministre de l'Eglise protestante.*

Je vous en envoie ci-joint le Récépissé, que je vous prie de vouloir bien remettre au s^r^ Ruys, si cet ouvrage n'est qu'une réimpression. Dans la supposition contraire vous m'obligerez en me faisant passer le Manuscrit de l'Auteur, et en gardant mon Récépissé entre vos mains, jusqu'à ce que je vous aye fait connaître ma décision définitive et le résultat de l'examen du censeur."

"Amsterdam ce 16 Novembre 1811.

"J'ai l'honneur de vous retourner le *Catalogue* du libraire J. J. Beets à Haarlem, dont la vente doit avoir lieu le 26 du courant. A l'exception de N. 549 porté pag. 22, dont la publication est défendue et que je ferai saisir, je n'y trouve rien qui paraît repréhensible.

Le Dir.-Gen. de la Police."

Soms had de censuur ook een terugwerkende kracht en moeide zij zich met werken die reeds lang in omloop waren. Hoe schrijver en vooral uitgever daarvan slachtoffer konden zijn, leert het volgende feit:

De bekende kunstlievende Adriaan van der Willigen had in 1802 een reis in Frankrijk gedaan. Drie jaar later besloot hij een gedeelte van zijn aanteekeningen uit te geven, onder den titel *Parijs in den aanvang van de 19e eeuw.* Nauwelijks was het eerste deel van dit boek afgedrukt, of Lodewijk Napoleon werd koning van Holland en de schrijver begreep

dat dientengevolge sommige uitdrukkingen, den franschen keizer en diens regeering rakende, wel eens aanstoot zouden kunnen geven aan den koninklijken broeder of zijn hof. In overeenstemming met zijn uitgever werden meer dan 30 bladzijden uit dit deel weggesneden en door verbeterbladen vervangen. Zoo, voorzichtigheidshalve gezuiverd, verscheen het eerste deel in september 1806, weldra door de beide andere deelen gevolgd.

Vijf jaar lang, gedurende de regeering van Lodewijk, vond dit werk klimmende belangstelling en debiet; totdat Holland werd ingelijfd en de keizerlijke handlangers inzagen, dat „een boek over Parijs" gevaarlijk zou kunnen wezen in de oogen van den franschen monarch. „Het was den 20en Augustus 1811, 's voormiddags," zoo verhaalt de uitgever in het *Voorberigt* voor den 2en druk 1814, „dat zich de toenmalige Commissarissen der Politie te Haarlem Veret en Boogaard (de eerste een Franschman, de andere een Nederlander) in hun vol costuum gedost, van twee sergeanten van Politie vergezeld, onverwacht in mijne woning vertoonden, en alle de exemplaren van dit werk, zoo welke in mijn winkel, huis als elders zich bevonden, uit naam der Politie mijnen zoon afeischten, en, vergezeld van hunne dienaren, de oogenblikkelijke overgifte van hem vorderden, daar ik toevallig denzelfden dag naar Amsterdam vertrokken was, zonder te kunnen denken, dat er iets dergelijks tegen mij in til was. Na uit huis en winkel de exemplaren geligt te hebben, verpligtten zij mijnen zoon met hun mede te gaan ter aanwijzing in de pakhuizen. In een derzelve achtte het de Franschman genoeg met in het voorhuis te wachten, tot mijne bedienden de pakken van boven haalden, maar de Nederlander, strenger getrouw aan zijn pligt, ging, nadat alles afgehaald was, nog eens naar boven, niettegenstaande de Franschman zulks onnoodig keurde, zeker om naauwkeurig te zien, of wel alle exemplaren waren afgegeven. Toen werden alle de exemplaren met de eerstvarende Volksschuit, onder het geleide van een' Sergeant van Politie naar Amsterdam verzonden. Vervolgens heb ik meer dan tienmalen mij deswegens in persoon aan het Bureau der Politie te Am-

sterdam, en meermalen schriftelijk vervoegd; werd altijd met hoopgevende woorden uitgesteld, en had vastelijk verwacht, dat dezelve nog bij het Bureau voorhanden waren, uit hoofde van de herhaalde toezeggingen en beloften, dat ik ze ter eeniger tijd wel weder zou krijgen. Ik maakte dus staat, dat ik, bij de Omwenteling in November ll. dezelve als een aan mij door de Fransche verdrukkers ontvreemd eigendom terug zou krijgen, maar ziet, — zij waren verdwenen en hoogstwaarschijnlijk reeds ten tijde van het Fransch bestuur onder den naam van Misdruk verkocht. Dus heeft men mij door geweld ontzet van de mij overig zijnde exemplaren van een boek dat reeds sedert jaren in de wereld geweest was."

Al deze dingen hadden betrekking op het *uitgeven* van boeken. Maar ook tegen het *verkoopen* diende gezorgd. Het kon toch zijn, dat de uitgever zijn werk voorloopig adverteerde, dat het publiek het bestelde en dat de debitant de levering op zich nam. In dat geval kon men den laatste niet betichten van buiten zijn plicht gegaan te zijn. Om zoowel den uitgever als den verkooper den pas daartoe af te snijden, was de bedoeling van het onderstaand keizerlijk decreet:

„Au Palais d'Amsterdam, le 14 Octobre 1811.

NAPOLÉON enz. enz.

Voulant prévenir plus efficacement que par le passé, la publicité des ouvrages prohibés ou non permis; donner aux libraires les moyens de distinguer les livres défendus de ceux dont le débit est autorisé, et empêcher qu'ils ne soient inquiétés pour raison de la vente des derniers ouvrages:

Sur le rapport de notre ministre de l'intérieur,

Nous avons décrété et décrétons ce qui suit:

Art. 1. La direction générale de l'imprimerie et de la librairie est autorisée à publier, à dater du 1er novembre prochain, un journal dans lequel seront annoncées toutes les éditions d'ouvrages imprimés ou gravés, qui seront faites à l'avenir, avec le nom des éditeurs et des auteurs, si ces derniers sont connus, le nombre d'exemplaires de chaque édition

et le prix de l'ouvrage. — Elle y fera aussi insérer, avant la publication des ouvrages, les déclarations qui auront été faites par les librairis, pour la réimpression des livres du domaine public.

Art. 2. Les fonds provenants des abonnements au *journal de la librairie* seront affectés aux dépenses de la direction générale.

Art. 3. Conformément aux dispositions de l'article 12 de l'arrêt du Conseil du 16 avril 1785, il est défendu à tous auteurs et éditeurs, directeurs et rédacteurs des gazettes, journaux, affiches, feuilles périodiques et autres papiers publiés, tant à Paris que dans les départemens, même de ceux étrangers dont la distribution est permise dans l'Empire, d'annoncer, sous tel prétexte que ce puisse être, aucun ouvrage imprimé ou gravé, national ou étranger, si ce n'est après qu'il aura été annoncé par le *journal de la libraire* en se conformant, pour le prix de l'ouvrage, à celui qui aura été indiqué dans ce journal, à peine de *deux cents francs* d'amende pour la première contravention, et d'amende arbitraire ainsi que de déchéance de leurs permissions en cas de récidive, même de tel autre peine qu'il appartiendra, s'il s'agissait d'ouvrages non permis ou prohibés.

Notre Ministre de l'intérieur est chargé de l'exécution du présent décret.

NAPOLÉON.

Le Min. Secr. de l'Etat, Le Comte DARU."

Het stelsel der censuur had zich betoond een macht te vertegenwoordigen; of liever een andere macht in toom te houden die, vrij gelaten, van overwegende beteekenis had kunnen zijn. Met den aanvang van het jaar 1812 zou dat beteugelen nog vaster moeten worden. De vrees voor de drukpers vervolgde den keizer als een spooksel, van dag tot dag al sterker en zenuwachtiger. Hij zag minder tegen een veldslag op dan tegen het kleinste geschrift hetwelk het op zijn kroon en heerschappij gemunt had. Zijn lof en luister te zien verkondigd, dat had zijn ijdelheid reeds lang tot walgens toe verzadigd. Hij liet dit toe, eischte het zelfs, en wel bij elke mogelijke gelegenheid, maar vooral om den wille van de kracht

die het hem bijzette, niet uit persoonlijke behoefte. Eigenlijk, daar was Napoleon te groot voor. Maar beoordeeld te worden, bloot te worden gesteld aan kritiek, aan afkeuring, wie weet aan welke beschimping, en daardoor te verliezen het alvermogen van zijn éénigen wil — hoe hooger hij zich bewust was te staan, des te meer was die kans hem een dagelijksche doorn in het vleesch. Hij had geen rust tegenover de verraderlijke drukpers. Hij wantrouwde ieder die met haar in aanraking was. Hij haatte de personen, van wie hij maar even vermoeden kon, dat zij, indien zij wilden, hem ooit te na zouden kunnen spreken, al hadden zij nog nooit een vinger naar hem uitgestoken of tot dien angst de minste aanleiding gegeven.

Als één voorbeeld uit meer worde gewezen op 's keizers bekende meëdoogenlooze jacht, jaren lang gemaakt op de ongelukkige Mad. de Stael. Van het oogenblik af dat deze geniale vrouw zich door woord en schrift in Parijs gelden deed en een kring van de edelste vernuften samenriep, had reeds de consul Bonaparte zich openlijk als haar vijand verklaard. Het stuitte hem tegen de borst, dat een vrouw zich tot een middelpunt maakte van geestelijk gezag. Hij vreesde haar huis als een plaats van samenspanning, erger dan hij een komplot van wapenen zou gevreesd hebben. „Je n'aime pas plus les femmes qui se font hommes que les hommes efféminés. Il faut que les femmes tricotent," liet hij zich omtrent haar uit toen hij de *Delphine* in handen kreeg. Al was er geen zweem van politiek in dat boek, toch wantrouwde hij een schrijfster van zooveel gedachte en zooveel talent, eigenschappen welke hij voor zich in het woord macht omzette. Niet alleen dat hij den minister van politie beval op het gaan en staan van deze vrouw acht te geven, hij ging zelfs zoo ver, dat hij zonder eenige gegronde reden haar het verblijf te Parijs verbood en begeerde dat zij veertig mijlen uit den omtrek der hoofdstad vandaan zou blijven. Voor een geest als dien van Mad. de Stael stond dat gelijk met verbanning. Zij had er behoefte aan, omgang, wrijving van gedachten te hebben met de aanzienlijken op alle gebied van wetenschap en kunst. Parijs was de wereld waarin zij adem haalde; daarbuiten vond zij niet

het voedsel waar zij van leefde. Kort daarop werd haar zelfs het wonen in Frankrijk ontzegd. „Il n'est pas de vous," schreef zij smeekend aan den eersten consul, „le mouvement qui vous porte à persécuter une femme et deux enfants; il est impossible qu'un héros ne soit pas le protecteur de la faiblesse. Je vous en conjure encore une fois, faites-moi la grace entière; laissez-moi vivre en paix dans la maison de mon père à Saint-Ouen." Te vergeefs. Nog erger werd de persoonlijke veete, toen Bonaparte Napoleon I geworden en de *Corinne* verschenen was. Hij haatte de vrouw, die, volgens zijn uitspraak, „à elle seule représentait l'indépendance de la pensée et servait de drapeau du faubourg Saint-Germain." Zelfs te Genève liet hij haar geen rust en dreigde haar zelfs met gevangenzetting in Bicêtre of in den Temple, indien zij zou durven wagen weder naar Parijs te komen. Dit alles was gansch ongegrond en had in niets dan in persoonlijken wrok en angst zijn oorzaak. Toen Mad. de Stael van haar gedwongen reizen buitenslands gebruikt gemaakt had om haar werk *l'Allemagne* te schrijven, beweerde de keizer dat deze lofspraak op Duitschland en diens geestelijke ontwikkeling geschreven was om afbreuk te doen aan Frankrijk en een beleediging inhield aan zijn eigen glorie. Aan de censeurs werd de last gegeven op de drukproeven allerstriktst toe te zien. Niettegenstaande dit hoog bevel konden deze in het geheele werk niets aanstootelijks vinden dan één enkelen zin, dien zij weggelaten en tien die zij gewijzigd wenschten. De schrijfster gehoorzaamde. Maar zelfs in weerwil van deze inwilliging werden de twee eerste deelen, gedrukt bij de firma Mame [1]) ten getale van 10000 exemplaren, op keizerlijken last tot den papiermolen verwezen en werd de verdere druk van het werk verboden. Eerst in 1813 werd *l'Allemagne* in Londen herdrukt en verspreid.

[1]) Voor rekening van den uitgever Nicole te Parijs, die kort daarop zijn betalingen moest staken. Hij had aan Mad. de Stael 15000 francs honorarium betaald en kreeg, met al zijn kosten buitendien, 500 francs „tot schadevergoeding" terug, en wel uit medelijden omdat de verbeurdverklaring geschied was *nadat* de proeven door de censuur tot afdrukken goedgekeurd waren.

Deze zenuwachtige kleingeestigheid bracht den grooten monarch tot uitersten. Uit later gevonden staatsstukken is gebleken [1]), hoe de fransche ambtenaren voor de censuur, behalve hun taak van toezicht op de verschijnselen van den dag, op 's keizers last ook werkzaam waren in uitgebreider kring, en wel door arbeid verdeeld onder drie titels: „l'influence", „la surveillance" en „la répression". „Influence", door, onder medewerking van den minister van politie, gouvernements-opstellen geplaatst te krijgen in verschillende departementale buitensteden, en, onder die van den minister van binnenlandsche zaken, de kleine journalistiek te leiden in 's keizers geest. „Surveillance", door een oog te houden op de kerken, openbare vergaderingen, vermakelijkheden, volksverzamelingen enz., om te weten wat en hoe daar gesproken werd. „Répression", door acht te geven op gedane onderhandsche raadgevingen aan schrijvers, waarschuwingen aan boekhandelaars, in één woord allerlei kleine zonden die met de drukpers in verband stonden. Door deze bijbemoeiingen was het oorspronkelijk getal der censeurs natuurlijk niet voldoende. Het werd dus gaandeweg versterkt met een kring van allerlei namen: inspecteurs, adviseurs, adjoints enz., ten getale van 76 hoofdambtenaren, met hun bijbehoorend veel grooter personeel, die door heel Frankrijk werkzaam moesten zijn om den geest van kritiek ten onder te houden en onder het publiek de opgewondenheid voor Frankrijks grootheid en den glans des keizers aan te vuren [2]).

Hoe hoog die geestdrift, hetzij natuurlijk, hetzij kunstmatig, nu ook mocht opgeschroefd zijn, toch kon het wel niet uitblijven, dat de dwang, zelfs aan de edelste geesten van Frankrijk opgelegd, al meer en meer een stil verzet, zoo niet hier en daar een kreet van verontwaardiging moest wekken. De censeurs, van dubbelen kant aangezet, aan de eene zijde van

[1]) Welschinger, *La Censure*.

[2]) De kosten van de censuur werden voortaan op de begrooting gebracht met fr. 300,000. De opbrengst der belastingen op boeken, nieuwsbladen enz. werden geacht die post te zullen dekken. De boekhandel betaalde alzoo zijn eigen strafrechter.

het ministerie van politie, aan de andere van dat van binnenlandsche zaken, werden hoe langer hoe ijveriger, dat wil zeggen lastiger, in het vervullen van hun werk, tot een kinderachtigheid toe die algemeenen aanstoot begon te geven. De meermalen aangehaalde Welschinger deelt mede, dat hij op het parijsche archief meer dan 1800 beoordeelingen van boeken heeft gevonden, de eene soms al stuitender dan de andere. Weldra zag de keizer het gevaarlijke daarvan in en evenzeer het noodzakelijke om zich zelven voor de gevolgen te vrijwaren. De werkelijkheid, zeker, moest al drukkender en voorbehoedzamer worden, maar daarentegen de schijn van vrijgevigheid naar buiten al klaarder en bedriegelijker. Op zijn bevel en onder den invloed van den minister van binnenlandsche zaken werd aan den directeur-generaal van den boekhandel een adres in de pen gegeven, dat deze te richten had aan het college van censeurs, met last tot vertrouwelijke verspreiding, en dat ten doel had om den aangroeienden tegenzin in bijval te veranderen.

De hoofdzin van dezen vrij langen brief was de volgende. De bedoeling, zoo schreef de baron de Pommereul, waarmeê de wet van 5 februari 1810 in het leven was geroepen, was, het kon wel niet anders, door een al te warme toewijding van 's keizers letterkundige raadslieden nu en dan voorbijgestreefd. Het was tijd, zich de lessen der ervaring ten nutte te maken en de nadeelen van de toepassing der wet voor het vervolg te vermijden. Wat lag eerder voor de hand, dan dat de geleerde en beschaafde mannen, aan wie de achtbare taak der censuur was toebetrouwd, nu en dan hun oordeel wel wat hoog zouden spannen? Dat zij zich onder het lezen wel eens de vraag zouden doen, of dit of dat geschrift om onder het kieschkeurig publiek te komen wel voegzaam genoeg van vorm, of het goed of minder goed van stijl, of het geestig of plat, of het verstandig of oppervlakkig, of het in één woord van waarde of van onwaarde was? Deze overwegingen evenwel mochten bij de censuur in geenen deele gelden. Wat, omtrent het al of niet voegzame der verspreiding, te beslissen viel, was alleen dit: Is eenig werk onbeschoft en de eerbaarheid kwetsende; is het in strijd met de orde in den staat, is het erop aangelegd om

de hartstochten wakker te maken, de rust te verstoren, partijhaat te zaaien? Is het mogelijk, door het weglaten of wijzigen van sommige volzinnen, deze ergernissen weg te nemen? Tegen zulke maatschappelijke zonden te waken, lag in de bedoeling van Zijn Majesteit, die overigens wilde dat de drukpers zich vermeien zou in een algeheele vrijheid. „Slechts deze vragen, mijne heeren, mogen uitspraak doen bij uw weigering tot uitgaaf. Maar dat neemt niet weg, dat uw taak daardoor niet even veelomvattend en ernstig zou blijven. Integendeel. De verslagen, door u mij te leveren, dienen wel waarlijk zoo volledig mogelijk en, naast afkeurend, ook waardeerend te zijn voor de verdiensten der schrijvers, hetzij wat letterkundigen vorm betreft, hetzij voor het wetenschappelijk welzijn. Ik voor mij, verplicht om die verslagen met eigen oordeel aan te vullen en ze in een beknopter overzicht te brengen, ten einde de regeering voor te lichten omtrent den voor- of achteruitgang der verschillende vakken van kennis en kunst, ik zou niet durven hopen aan die moeielijke opdracht eenigszins naar eisch te kunnen voldoen, indien niet de steun van uw talent, door het gouvernement zoo vol vertrouwen ingeroepen, mij hierin ter zijde stond."

In hoever deze schijnvertooning rijmde met de werkelijkheid zal blijken, wat ons hollandsch gedeelte van het fransche keizerrijk aangaat. Om te doen uitkomen, hoe in het vervolg op vrijheid gerekend kon worden, is het niet ongeschikt allereerst een paar brieven hier in te lasschen, al staan die ook niet lijnrecht in verband met de boekencensuur:

„Haarlem, 4 Mei 1812.

De Auditeur bij den Staatsraad, Onder-Prefect van het Arrondissement van Haarlem,

aan Mijnheer den Maire van Haarlem.

Mijnheer de Maire,

Het schijnt dat op sommige plaatsen de Heeren Leeraars der gereformeerde gezindheden zich discoursen hebben geper-

mitteerd welke aan het Gouvernement moeten mishagen, waardoor zij gevaar lopen bij hetzelve te worden beoordeeld als van geen goede geest bezielt te zijn.

Het is van belang, Mijnheer de Maire, dat gij mij in antwoord op dezen Brief informeerd wat u hiervan bekend is met betrekking tot de gereformeerde Leeraar of Leeraars uwer Gemeente, en dat gij in 't algemeen een wakend oog houdt op de gedragingen en de gesprekken der Leeraren van de onderscheidene gezindheden Uwer Gemeente en mij daadlijk kennis geeft wanneer des wegens eenige reden van klagten nu of eventueel mogt bestaan.

VAN VREDENBURCH."

„Haarlem, 29 July 1812.

De Auditeur bij den Staatsraad, onder Prefect van het Arrondissement van Haarlem,

aan de Maires van het Arrondissement.

M. de Maire,

De hogere Autoriteit schijnt geïnformeerd te zijn, dat er hier en daar zekere Genootschappen bestaan van Godsdienstige Geestdrijvers, in welkers vereenigingen men zich bezig houd, met de Psalmen van David uitteleggen, en te verklaaren, en met daarop allerleij bereekeningen te vestigen, omtrent volgende tijden en gebeurtenissen, dewelke zich zelfs tot de voornaamste Zaaken en Persoonen uitstrekken.

Zoodanige Vereenigingen of Gezelschappen zijn ten uiterste schadelijk, en volkoomen tegen de Wetten aanloopende.

Indien dezelve in uwe Gemeente mogten bestaan, zullen er middelen behooren in het werk te worden gesteld, om dat kwaad kragtdadig tegen te gaan, en ik inviteere U dus, Mijnheer de Maire, mij zonder verwijl te informeeren of zoodanige Vereenigingen of Gezelschappen in Uwe Gemeente plaats hebben. Gij kunt U ten deze opzichte niet te veel verzeekeren van de naauwkeurigheid uwer informatie, want daar

aan ligt zeer veel geleegen, en gij zijt zonder twijfel in de geleegendheid om volkoomen bekend te zijn of te geraaken met het geen des wegens in uwe Gemeente plaats heeft.

Uw antwoord ten spoedigste inwachtende

VAN VREDENBURCH."

Fransche spionnen slopen overal door en gaven acht op ieder woord dat naar klacht of hoop op verandering zweemde. Praatjes op straat, vertrouwelijke gesprekken tusschen vier muren werden afgeluisterd, overgebracht en door de politie bekeurd. Zelfs onder vrienden en huisgenooten schroomde men met eenige vrijmoedigheid zijn gedachten te uiten, uit vrees dat ze, hoe ook, zouden kunnen uitlekken en aanleiding geven tot eenig scherp verhoor of nog erger. Steenbergen van Goor, boekhandelaar te Leeuwarden, verhaalt in zijn nagelaten *Herinneringen* (handschrift), hoe hij in het najaar van 1813 bijna het slachtoffer geworden was van een vluchtig gesproken woord. Met een zijner fransche vrienden sprekende over de praatjes van den dag, vertelde hij daaronder hoe hij zoo even van een Leeuwarder kennis vernomen had, dat de Beierschen Napoleon afgevallen en tot de geallieerden overgegaan waren. Geen uur later werd hij ontboden bij den Commissaire Spécial de Courtioron, die hem afdwong te verklaren van wien hij die tijding vernomen had, onder bedreiging dat hij anders zelf naar Parijs zou moeten worden opgezonden om daar als verspreider van valsche geruchten en als opruier des volks terecht te staan. Van Goor weigerde den naam van zijn zegsman te noemen en kreeg voorloopig zijn afscheid, onder bevel evenwel om zijn zaken te regelen en zich voor de afreis gereed te maken. Door bemiddeling van vriendelijke voorspraak van den maire liep deze zaak gelukkig met een sisser af; maar de man had er niettemin ettelijke dagen van angstige spanning aan te wijten.

Geen wonder dat onder zulk een stemming de censuur hoe langer hoe neteliger werd. Het fransche wantrouwen ging zoo ver, dat er geen schoolprent ten geschenke gegeven, geen straatliedje, geen moordgeschiedenis mocht uitgevent worden

voordat de politie zich verzekerd had dat er niets kwaads achter stak. Drukwerk eenmaal door de censuur gangbaar gekeurd mocht niet herdrukt worden zonder dat de rechtbank in Parijs zich andermaal vergewist had dat er niet bedektelijk hier of daar een gevaarlijke wijziging in was ingeschoven. Een algemeene aanschrijving aan alle drukkers en boekverkoopers zou laten zien dat de censuur daarmeê niet te verschalken viel:

„Paris, le 26 Decembre 1812.

J'ai à me plaindre de ce que plusieurs imprimeurs, après avoir déclaré qu'ils étoient dans l'intention de réimprimer sans y faire aucun changement des ouvrages bien connus et avoir obtenu, par conséquent, mon récépissé sur l'énoncé de leurs déclarations, se permettent cependant d' y ajouter des préfaces, des avertissements, ou des notes, qui, sans altérer le texte original, dénaturent suffissamment le corps de l'ouvrage, pour en rendre nécessaire la censure avant l'impression.

C'est pour remédier à cet abus, que j'ai rédigé un nouveau formulaire de déclaration que je leur adresse ci-joint, en les invitant à s' y conformer avec la plus scrupuleuse exatitude.

Je dois même les prévenir que je regarderai comme fauses déclarations toutes celles qui ne m'auront pas fait connaître avec sincérité les moindres différences, qui se trouveront entre l'édition nouvelle et celle qui lui aura servi de copie; et que je ne pourrai me dispenser de regarder comme frauduleuse, et par conséquent de faire saisir et dénoncer aux tribunaux, toute édition qui contiendrait plus que n'annonce la déclaration ou le frontispice du livre.

Inutilement M.M. les Imprimeurs chercheraient à justifier l'inexactitude de leurs déclarations par l'inexactitude des renseignements fournis par les Editeurs et Libraires, soumis à la déclaration des labeurs qu'ils ont à mettre sous presse; ils sont responsables de la vérité de leur contenu. Ils seraient donc sans excuse aux yeux de l'administration, s'ils ne se faisaient pas un devoir de ne s'en rapporter qu'à leur propre vérification.

Baron de Pommereul."

Het hierin vermelde nieuwe formulier luidde aldus:

Je soussigné déclare avoir l'intention (*ou* de réimprimer, sans aucun changement, *ou* avec les changements indiqués dans la note ci-après), *pour mon compte* ou *pour le compte d........* (inscrire le nom de l'Auteur, de l'Éditeur ou du Libraire), *un ouvrage ayant pour titre littéral.......* (copier le frontispice mot pour mot, tel qu'il doit être imprimé, et sans omettre aucune indication), *par M......* (le nom de l'Auteur, ses qualités, son domicile, *ou bien, après le titre, ajouter ses mots:* sans nom d'auteur). *Lequel ouvrage je me propose de tirer à...... exemplaires, en.... volume, format in-.... de...... feuilles d'impression.*

A le

Signature de l'Imprimeur.

NOTE DES CHANGEMENS.

C'est ici qu'on doit énoncer les nouvelles préfaces, avis de l'Éditeur, vies ou notices, notes, commentaires, augmentations et diminutions, et généralement les moindres différences qui doivent exister entre l'édition projetée et les anciennes éditions.

Enkele voorbeelden mogen volstaan tot een schets van de censuur in het algemeen, na het bevel dat het handschrift, en niet alleen het gedrukte proefblad, naar Parijs moest worden opgezonden:

„Paris, le 13 Mai 1812.

Le Général Baron de Pommereul etc. à Monsieur le Préfet du Zuiderzee.

Monsieur le Préfet,

J'ai l'honneur de vous adresser un ouvrage hollandais intitulé: *Histoire de la Reformation Ecclésiastique* par M. IJsbrand Hamelsveld, *tome* 4. Je vous invite à vouloir bien le faire remettre au sieur F. Bohn, Imprimeur à Harlem, en le prévenant que les huit pages manuscrites ajoutées au dit volume, étant illisibles, n'ont point eté examinées par le censeur, et que par conséquent mon approbation ne comprend que les dix feuilles imprimées et cotées depuis la page 1 jusqu' à la

page 160. Le sieur Bohn devra donc me renvoyer la suite de cet ouvrage écrite d'une manière plus correcte, et lors que l'examen en sera terminé, je lui enverrai, s'il y a lieu, l'autorisation de la publier. — Je joins à ma lettre un engagement que je vous prie de faire souscrire par cet imprimeur et de me renvoyer dans le plus bref délai.

Recevez etc.

Bn. DE POMMEREUL."

Met weglating hier ter plaatse van de gewone boven- en onderschriften:

„J'ai l'honneur de vous adresser un ouvrage hollandais intitulé: *Vie des hommes et des femmes remarquables du* 18e *siècle par* Bauer. Je vous invite à vouloir bien le faire remettre avec le Récépissé ci-joint au sieur J. Ruys, d'Amsterdam, mais après avoir exigé de lui qu'il souscrive l'engagement de supprimer dans le dit ouvrage l'article de Louis XIV en entier, dont je n'ai pas cru devoir autoriser l'impression."

„J'ai l'honneur de vous adresser un manuscrit hollandais intitulé: *Eduard et Stettine ou la Colonie Indienne*, par Lucien Bonaparte; qui avait été soumis à la censure par le sieur Bakker, imprimeur à Amsterdam. L'énoncé du titre, portant un nom d'auteur qui devait attirer mon attention et celle du public, je demandai à l'éditeur le texte original d'après lequel on disait que la traduction avait été faite. L'imprimeur Bakker n'a pu le representer; c'est ce qui m'engage à lui renvoyer son manuscript avec la défense de l'imprimer" [1]).

„J'ai l'honneur de vous renvoyer la brochure manuscrite intitulée: *Lettre à un ami sur la question s'il est utile ou non, qu'annuellement au* 12 *Janvier de chaque année on célèbre une fête rémémorative de la fatale catastrophe arrivée à Leyde le* 12 *Janvier* 1807. — J'ai fait examiner la dite brochure et j'ai de vous dire qu'à l'exception de quelques mots qui m'ont paru

[1]) Tegenover deze bedriegelijke daad had de censuur wel degelijk gelijk.

mal placés et que j'ai fait effacer, il ne s'y trouve rien qui en pourrait empêcher l'impression et la circulation. Je vous autorise à la publier."

„J'ai l'honneur de vous renvoyer le petit manuscrit intitulé: *Iets nopens den Brief aan een Vriend betrekkelijk het godsdienstig vieren van Leydens ramp, en de aanmerkingen op denzelven*, par E. A. Borger. — J'ai fait examiner ce petit ouvrage et à l'exeption d'un seul passage où l'auteur avait cité mal à propos un vers de Racine, que j'ai fait effacer, parce qu'il pouvait donner lieu à des fausses interprétations, il ne s'y trouve rien qui en pourrait faire défendre l'impression et la circulation. Je vous autorise à le publier."

„J'ai l'honneur de vous renvoyer un engagement signé par l'imprimeur G. Post d'Utrecht, par lequel il s'oblige d'imprimer avec le changement y ordonné l'ouvrage *l'Esprit des écrits de M. le Franck van Berkhey*."

„J'ai l'honneur de vous renvoyer l'engagement ci-joint, signé par l'imprimeur Maaskamp, par lequel il prend l'engagement formel de se conformer aux changements indiqués dans le proces-verbal de censure relatif au 3e volume de l'ouvrage hollandais intitulé, *Voyage en Hollande* et de ne faire aucun changement aux autres parties du dit manuscrit." —

In den regel werd in het handschrift doorgehaald en veranderd wat de censuur noodig achtte. Dit werd zelden andermaal opgegeven in den brief van antwoord. In verreweg de meeste gevallen is alzoo niet na te gaan wàt geschrapt of gewijzigd werd. Slechts bij uitzondering is daaromtrent licht te krijgen. In 1813 verscheen van A. van der Willigen een boek getiteld *Aanteekeningen op eene reis van Rome naar Napels*. In een later geschrift deelt de schrijver eenige van de veranderingen meê, die de censuur noodig geoordeeld had. Zij geven een staaltje hoe angstvallig en kleingeestig men hierin al meer en meer te werk ging. Van een ruw opgetimmerd volkstooneeltje in het amphitheater te Verona sprekende,

was daar bijgevoegd: „Men moet bekennen, dat dit tooneeltje „hier misselijk geplaatst is; doch met dit al acht ik het veel „beter dat men zich met de potsen van hansworst, dan met „bloedige gevechten van menschen of dieren verlustigt.” Het woord „menschen” werd geschrapt. — Het bloedige slagveld van Marengo bezoekende, was daaromtrent door den reiziger aangeteekend: „Onlangs was de Keizerlijke Adelaar in plaats „van het vrijheidsteeken op deze zuil gezet. Kan hij, die „slechts een weinig denkt en gevoelt, hier voorbijgaan zonder „de ernstigste bespiegelingen?” Deze zin werd niet geduld. — Evenmin deze: „Die jongman te Turin te huis behoorende, had „reeds eenige jaren gestudeerd, doch was door het lot van „de conscriptie genoodzaakt geweest om de toga voor het „krijgsmansgewaad te verwisselen.” — Van Bern verhalende, luidde het handschrift: „De wulpschheid was sedert eenige „jaren, zeide men, toegenomen, en het verblijf van verscheiden „Fransche uitgewekenen, welke in deze stad eenigen tijd hun „verblijf hadden gehouden, was, zoo men meende, eene voor„name oorzaak daarvan.” De woorden „fransche uitgewekenen” werden doorgehaald en „vreemden” ervoor in de plaats gesteld. — Gewagende van de vruchtbare landstreek buiten Florence en de welvaart van den landbouwer, zeide de schrijver: „Zonder afschuw kan hij dan ook op het daar omstreeks „gelegen prachtig vorstelijk lusthuis Pratolino zien, dewijl het „niet ten koste van zijn zweet en bloed gebouwd is.” Dit mocht niet gedrukt worden. — Een halve, volkomen onschuldige bladzij moest wegvallen, omdat erin gesproken werd van het „vroeger Bataafsch Gemeenebest.” — Een algemeene gemoedelijke verzuchting onder de bouwvallen van Rome: „De „mensch, door voorspoed verblind, door trotschen waan ver„metel en door ijdele grootheid opgeblazen, zou deze grijze „muren welligt met eene angstige verbazing aanstaren, en, „als uit eenen begoochelenden droom ontwakende, zich daardoor „herinneren, dat niets, hoe groot en verheven, hoe hecht en „sterk, of hoe magtig en wel doordacht, bestand is tegen de „noodzakelijke wisselvalligheid, die alles beheerscht.” De censuur durfde deze ontboezeming geen genade geven. —

Bij zulk een muggenzifterij wekt het verbazing, dat een dichtstuk als *De Hollandsche Natie* van Helmers betrekkelijk zoo weinig gedeerd uit de handen van den censeur terugkwam, ja zelfs dat de verschijning van deze vrij hartstochtelijke vaderlandsche ontboezeming niet ten eenenmale geweerd werd. Helmers was, naast Loosjes, voor zoover wij weten — en hoe het hun tot lof strekt! — de eenige onder onze auteurs, die het wagen dorst, in het gevaarlijkste jaar onzer overheersching, zijn gloeiend nationaal protest onverholen der pers over te geven.

Het is bekend, dat *De Hollandsche Natie* eerst in 1812, bij J. Allart, te Amsterdam, het licht zag, al was het dichtstuk reeds lang van te voren afgewerkt geweest. Hoogstwaarschijnlijk had men de uitgaaf niet aangedurfd, had althans Immerzeel daartegen opgezien, niettegenstaande Helmers' bundels *Gedichten* bij dezen in 1809 en 1810 uitgekomen en vrij goed verkocht waren. Ook kan het zijn, dat de dichter, die voor deze beide deelen niet anders dan een exemplaar van *Les Oeuvres de Voltaire*, éd. Beaumarchais, genoten had, op meer klinkend honorarium had aangedrongen, zich welbewust dat zijn werk vroeger of later opgang moest maken. Zijn nieuwe uitgever gaf eindelijk door de uitkeering van „een zak zesdehalven" toe [1]), onder voorwaarde dat de censuur geen bezwaar zou maken. Vreemd genoeg: het handschrift vond geen andere tegenkanting dan dat er [2]) in den eersten zang 16, in den tweeden 86, in den derden 48, dus te zamen 150 regels geschrapt werden.

Door de welwillendheid van des dichters eenig overgebleven kleinzoon zijn wij in de gelegenheid gesteld, de oorspronkelijke kopij — die na Helmers' dood in latere uitgaven hersteld is — met den besnoeiden, zeer zeldzaam voorkomenden eersten druk te vergelijken. Wij achten het de ruimte wel waard, de twee teksten tegen elkaâr over te stellen.

Voorrede en Voorzang zijn onveranderd gebleven.

---

[1]) Schotel, *Herinnering aan J. F. Helmers.*

[2]) Zie ook *Konst- en Letterbode* 1851.

EERSTE ZANG:

Eerste uitgaaf, regel 1—3:

Ik juich! Geen hooger heil heeft ooit mijn ziel gestreeld,
Dan dat ik, Nederland! ben op uw' grond geteeld,
Dat van den heldren glans, die van u af mogt stralen,

Handschrift:

Ik juich, schoon thans geen zon van welvaart ons meer streelt,
Dat ik, o Nederland! ben op uw' grond geteeld;
Dat, van den glans, die eens mogt op uw velden stralen,

Eerste uitgaaf, regel 29 e. v.:

Voor U zing ik alleen; gij neemt mijn zangen aan!
Het kroost deele in den roem der Oudren heldendaân!
U, waardig nog het bloed waaruit gij zijt gesproten,
U, u alleen erkent mijn hart voor landgenooten,
Door wie met gade en kroost, in eenzaamheid en nacht,
Der vaadren deugden met aanbidding wordt herdacht.
Verheft u! — kunt gij thans niet heerschen op de baren,
Gij kunt de wrakken van der vaadren roem bewaren.
Verheft u! — toonen wij, aan de op ons starende aard',
Ons nog den schoonen naam van Nederlander waard!

Handschrift:

Voor u zing ik alleen! voor u! o waardig kroost
Dier Oudren, die met mij om Hollands schande bloost!
Gij, waardig nog het bloed, waaruit gij zijt gesproten,
U, u alleen erkent mijn hart voor landgenooten;
U, die, met gade en kroost, in nacht en eenzaamheid,
Het ongelukkig lot van 't Vaderland beschreit.
Verheft u! — Kunt gij thans niet heerschen op de baren,
Gij kunt de wrakken van der Vadren roem bewaren!
Ja! toonen wij, in 't wee, dat onzen hals bezwaart,
Ons nog den schoonen naam van Nederlander waard!

Eerste uitgaaf, regel 65 e. v.:

Door schoone daden zich dien eernaam waardig maak'!
'k Heb dan, mijn Vaderland, niet vruchtloos u gehuldigd,
Ik heb den tol betaald, dien ik u was verschuldigd.

Handschrift:

Door schoone daden zich dien eernaam waardig maak'!
'k Heb dan niet vruchteloos mijn' lofzang aangeheven,
Den tol betaald, dien elk zijn Vaderland moet geven;

In de eerste uitgaaf werden geschrapt regel 342 e. v., die in het handschrift voorkomen:

Ja, 'k wil Uw schepping, 'k wil Uw Zorgvliet wêer aanschouwen;
'k Wil dáar, o heilge schim! met u mij onderhoûen;
'k Wil, priester van de deugd! dáar schreijen om 's Volks val!
Mijn hart rigt dáár voor u, in een vergeten dal,
Een zoden outer op, waarbij mijn Hollandsch harte
Dees lettren griffen zal, verzwolgen door de smarte:
„Zoo lang de deugd van Cats nog leefde in ons gemoed
„Hield Neêrlands Vrijheid stand, bij rust en overvloed;
„Maar toen 't ondankbaar kroost zijn deugden had verloren,
„Moest Neêrland naar de stem van vreemde volken hooren!"

TWEEDE ZANG:

Eerste uitgaaf, regel 61:

Gij die uit d'afgrond, waarin 't menschdom lag gedrukt,
Door zeedlijkheid en kracht de volken hebt gerukt!

Handschrift:

Gij, die uit d'afgrond, waar ons Spanje in had gedrukt,
Voor de oogen van 't Heelal, 's Lands Vadren hebt gerukt!

Eerste uitgaaf, regel 93:

Verhef u, Zangster! dat elks boezem blaak' en gloeij',
En met meer veerkracht 't bloed door Hollandsche aadren vloeij',

Handschrift:

Verhef u, zangster! dat elks hart van Vrijheid gloeij',
Bezing 't verbrijzelen van Spanjes ijzren boei,

Eerste uitgaaf, regel 98:

Waar Griekenland voor zwicht, waar Rome voor moet vliên,
Waar Britsche roem voor zonk, des Ibers luister daalde,

Handschrift:

Waar Griekenland voor zwicht, waar Rome voor moet vliên,
Waar Britsche roem voor zonk, der Gallen luister daalde,

In de eerste uitgaaf werden regel 107—146 van het handschrift geschrapt:

De Spaansche dwingland Philips, trotsch op zijn reuzenkrachten,
Dorst zich vermeten 't volk van Neêrland te verachten.
„Hoe! zal een schaamle hoop mijne almagt wêerstand biên!
„Mij! die het Oost en West gebukt zie aan mijn kniên?
„Dweept dat verachtlijk volk van Vrijheid, Regt en Wetten,
„En zet zich tegen mij! Welaan, ik zal 't verpletten:
„'t Verga, 't verga in bloed!" — Dus spreekt hij, en die taal,
Gedonderd uit zijn mond, vloog door 't Escuriaal!
Zelfs de afgrond hoort dien kreet, en braakt zijn helsche spoken!
Geweld, verraad en list, heur kerkers uitgebroken,
Bezielen Alva's hart, die naar deze oorden snelt,
Door moord, gewetensdwang en dwinglandij verzeld. —
Hij komt! de bloedstroom bruist, de martelvuren blaken,
'k Hoor 't siddrend Nederland op zijne grondvest kraken.
Wie stuit het vloekgedrogt? Wie kan zijn magt weêrstaan?
Hij maait 's Lands Eedlen weg, gelijk een landman 't graan!
Wie kan, wie zal d'orkaan in zijne vaart beteuglen?
Wie redt thans Nederland, en dekt het met zijn vleuglen?
Gij waart het, heldenvolk! gij, edel Voorgeslacht,
Die 't vuige kroost der hel terugstortte in heur' nacht!
Oranje, als 't moedig Hoofd der aangebeden Vadren,
Dorst d'ouden tijger in zijn aklig moordhol nadren:
Een klein, maar moedig tal van helden volgt zijn schreên!
Elk dringt door d'ijzren spits van Alva's drommen heen!
o Tijd van roem en eer! gedugte legertogten!
Triomfen, dag op dag op d'avondvorst bevochten!
Ge ontgloeide altoos mijn hart, als ik de plaats betrad,
Eertijds door 't eerlijk bloed dier Godenteelt bespat. —
Roemt, Grieken! roemt thans vrij op Marathonsche helden,
Den strijd bij Salamis, Platea's, Elis velden!
De magt van Azië, gestoven op uw grond,
Dreeft gij, 't is waar, verdund, weêr naar den Hellespont;
Maar was de Perzer niet in weelde en pracht begraven?
Gij triomfeerdet, ja, maar op een horde slaven.

Ons Voorgeslacht bedwong het strijdbaarst volk der aard'!
Elk Land, slechts Neêrland niet, boog voor het Spaansche zwaard.
O dagen van triomf, voor eeuwig ons ontvlogen!
't Herdenken aan uw glans versterkt mijn denkvermogen!
Nu wordt elk stroom of meer voor mij de Egesche plas!
Elk vlek Thermopilé — elk held Leonidas!

Regel 186—190 van het handschrift werden in de eerste uitgaaf geschrapt:

Smeekt dáár, het biddend oog tot God omhoog geheven,
Erbarming, redding af in 't wee u toegedreven!
Dat u Zijn arm verhooge en treff' der boozen kop,
Knielt neêr, aanbidt, gelooft, en staat gezegend op!

In de eerste uitgaaf luidden regel 287 e. v. aldus:

Verschopt Gustavus heir weêr naar zijn koperbergen,
En leert hem Neêrlands leeuw nooit roekeloos te tergen.
Ja Hollandsch maagd beveelt, de staatsvlam is geblust!
Wie waagt het thans den leeuw te storen in zijn rust?
Wie is zoo dwaas, dat hij geen' bliksem zal ontvlieden,
Als 't ouderlijk verblijf hem veiligheid kan bieden?
Zoo dul, dat als zijn ga' hem toelonkt met haar kind,
Hij, in den storm zich waagt, die 't krakend schip verslindt?
Neen! op de zuil des roems staat Neêrlandsch Maagd verheven,
En 't weerlichtschietend oog doet trotsche nabuurs beven.

De laatste 8 regels, die niet in het handschrift voorkomen, dienden ter vervanging voor de volgende 40 geschrapte:

Gij! door der Muzen zang voor de eeuwigheid beroemd,
Gij! beurtlings aangebeên, miskend, gevleid, gedoemd,
Gij, Lodewijk! die 't eerste in Frankrijks vruchtbre dreven
Der schoone kunsten rei een schuilplaats hebt gegeven,
Gij zaagt Euroop' geknield, elk bad uw luister aan!
Slechts Neêrland dorst alleen uwe almacht wederstaan.
's Lands Vadren, sterk door deugd, bewust van eigen waarde,
Bedwongen in zijn loop den dwingeland der aarde!
Hij spreekt! — maar Neêrland wenkt! — de staatsvlam is gebluscht! —
Wie waagt het thans den leeuw te storen in zijn rust?
Wie is zoo dwaas, dat hij geen bliksem zal ontvlieden,
Als 't ouderlijk verblijf hem veiligheid kan bieden?

Zoo dul, dat, als zijn ga hem toelonkt met haar kind,
Hij in den stroom zich waagt, die 't krakend schip verslindt? —
Gij waagt het, Lodewijk! en zweert, in euvlen moede,
Het volk, dat u weêrstond, op te offren aan uw woede!
Brittanje biedt u hulp, tracht, op zijn zeemagt trotsch,
Te ontwringen Neêrlands vorst den staf des Watergods:
Vergeefs! de noodstorm huilt; maar uit dit aklig duister
Herrijst het Vaderland met nieuwherboren luister.
Schoon Brit en Gauler, in het harnas zaamgeprest,
Reeds juichen bij hun prooi, reeds deelen dit gewest,
Bezielt geen lage vrees het hart van Neêrlands dappren!
Schoon de Amstel 's Gaulers slag bij Muidens Slot ziet wappren,
Staat nog zijn grijze Raad tot heil der stad gereed,
En kent geen andre vrees dan 't schenden van zijn eed:
De marmren wanden, die het Kapitool omkleeden,
Zijn niet meer zuiver dan de ziel dier Overheden!
Schoon 't raauw gemeen hen vloekt met opgesperden bek,
Zij traden 't oproer en den Gauler op den nek,
Verachtten 't volksgeschreeuw, hoe dol ook en vermeten,
Sterk door hun deugd, en pligt, en Godsdienst, en geweten. —
Zoo zaagt ge, o Amstelaar! maar ach! in banger eeuw,
Toen oproer, toen geweld, met gillend moordgeschreeuw,
Toen Kannibalenwoede afschuwlijk raasde en tierde,
En dolle plonderzucht langs Amstels grachten zwierde,
Uw' Dedel onverwrikt uit uwe Raadzaal treên,
En moedig stappen door 't gebrul der tijgers heen,
Zoo kalm alsof de kreet, dien helsche moordlust braakte,
Een blij triomflied was, 't welk dankbre erkentnis slaakte.

Eerste uitgaaf, regel 346—48:

Van oproer en verraad, den Staatshulk naar de reê,
Ontwikkelde zijn kracht, wierp 's vijands vlaggen neder,
En Hollands Maagd hernam haar oude fierheid weder.

Handschrift:

Van oproer en verraad de Staatshulk naar de reê,
Ontwikkelde zijn kracht, wierp 's Gaulers vlaggen neder,
En Lodewijk, verschrikt, vlood naar Versailles weder,

Eerste uitgaaf, regel 359 e. v.:

Zaagt ge ooit d'Orion aan d'onmeetbren Hemel blinken,
Het minder sterrenheir voor hem in 't niet verzinken,
Als hij, zijn etherspoor opstijgende met kracht,
Diane stout betwist den schepter van den nacht?
De schepping overziet, en met ondoofbren luister,
Des hemels wachters velt, of wegschupt in het duister,
En d'Eridaan verzengt door zijn ondoofbaar vier,
En 't gouden slagzwaard heft voor de oogen van den stier;
Als Aldebaran vlugt, verzwolgen door zijn stralen
En Sirius het hoofd verbleekt moet onderhalen;

In het handschrift zijn de slotregels aldus:

Des Hemels wachters velt, of wegschupt in het duister,
En hen het eeuwig spoor, betreden door zijn' voet,
Verbleekt, en siddrend, als zijn slaven, volgen doet?
Dan zaagt gij Neêrlands beeld, maar ach! in blijder dagen,
Toen 't volken kluisterde aan zijn' trotschen zegewagen,
Vol jeugdelijken moed Europa wetten gaf,
En d'Oceaan beroerde of stilde met zijn' staf.

Eerste uitgaaf, regel 469 e. v.:

„De gouden korenaar golft op het jeugdig veld!
„De handel komt! de vrede keert: de goude stralen
„Der nieuwgeboren zon bezielen veld en dalen!
„Ja, de afgemartelde aard' schept adem, en 't heelal
„Herkent weêr Nederland, gelouterd door zijn' val."

Handschrift:

„De gouden korenaar golft op het jeugdig veld!
„'t Land wordt gezuiverd van het ongediert'! de stralen
„Der nieuwgeboren zon bezielen veld en dalen!
„Ja de afgemartelde aard' schept adem, en 't heelal
„Herkent weêr Nederland, gelouterd door zijn' val.
„De handel komt! de vreê ontsluit weêr Hollands stranden!
„Zijn vlag snelt onverlet naar Oost- en Westerlanden!
„Elk durft weêr denken! durft weêr spreken, en 's Lands leeuw
„Herneemt zijn oude kracht, als in der Vadren eeuw!"

DERDE ZANG.

Eerste uitgaaf, regel 12:

De ontvlamde werking der verbeelding strekt ten doel.

In het handschrift volgen hierachter de onderstaande regels, die in de eerste uitgaaf geschrapt waren:

'k Waande in de toekomst mij verplaatst; mij dacht, ik dwaalde
Door meer en drassig land, waarop geen veldbloem praalde,
Geen rund zich hooren liet. Ach, Neêrland! 't was uw grond,
Waarop ik, eenzaam en verlaten, mij bevond!
Ik zocht de schoone stad, waar ik het licht aanschouwde,
Die 't heilig Voorgeslacht aan 's Amstels zoomen bouwde;
Helaas, ik zocht vergeefs! Een eerste, kale hut,
Naauw voor het buldren van den woesten storm beschut,
Was alles wat ik vond! — 'k zag naakte visschers dwalen,
Waar eertijds 't feestmuzijk klonk in de marmren zalen!
Ik klauterde over 't puin, ik zwierf wanhopend rond,
Of ik de graven van mijn Voorgeslacht hervond!
Ach! 'k vond geen graven meer! — Een grijsaard treedt mij nader:
„Wie gij ook wezen moogt, ontdek me, ik smeek dit, vader!
„Stond hier niet Amsterdam?" dus hef ik snikkende aan. —
„Men zegt, hier heeft voorheen een groote stad gestaan."
Is 't antwoord, „en dit puin, waaruit thans raven schreeuwen,
„Was 't Raadhuis eens dier stad in verr' vervlogen eeuwen;
„En gindsche bouwval, waarbij 't wild gedierte schuilt,
„Die neêrgestorte spits, waarop de roerdomp huilt,
„Was eens een tempel, aan der Vadren God geheiligd.
„Maar wij, door dam noch dijk voor 't woên der zee beveiligd,
„Wij zwerven, hongrende, om op deez' verlaten' grond,
„Schaars hoorend' van de stad, die eertijds hier bestond."
Hij zwijgt: — verpletterd stort ik op een' bouwval neder!
'k Herkom! — ja alles daalt, verheft zich, en daalt weder.
Zoo schreeuwt de schakal thans, zoo rooft nu de Afrikaan
Den kreits af, daar weleer Palmire heeft gestaan.
Waar is die marmren stad, die Rome's magt dorst trotsen?
Ach! zuil bij zuil gestort, verspreid langs naakte rotsen,
Is alles wat er rest van de onvergeetbre stad,
Die eens Longinus, eens Zenobia betrad.

Eerste uitgaaf, regel 185:

Nu kent de wraak geen perk, elk zenuw staat gespannen,
De stem der menschlijkheid schijnt uit elks hart gebannen;

Handschrift:

Nu kent de wraak geen perk, elk zenuw staat gespannen,
Elk zweert, met luid gegil, den dood aan 's Lands tirannen;

Eerste uitgaaf, regel 418:

Beschermgod van ons land! ja, 'k voel mijn snaren springen.

In het handschrift volgen hierachter de onderstaande regels, in de eerste uitgaaf geschrapt:

Gij zijt het, Ruijter! die in 't wee, dat op ons drukt,
Ons de achting voor ons zelv' nog niet geheel ontrukt;
Ik wil, bij 't marmer, dat uwe asch omsluit, gezeten,
Verstommen bij uw deugd, mij zelv' en de aard' vergeten.

De drie laatste zangen schijnen aan de censuur ontsnapt te zijn; daarin zijn geen veranderingen aangebracht.

Zoo eenig werk, dan zou dit wel waarlijk een prooi voor den censeur geweest kunnen zijn! Zeker heeft het een der tamsten gevonden. Een „certificaat" van 16 december 1812, op het archief van Noord-Holland aanwezig, heeft „geen bezwaar tegen den verkoop van Helmers, *De Hollandsche Natie*," zooals die door de censuur gewijzigd was.

Toch schijnt de regeering tot het inzicht gekomen te zijn, dat de censuur hierin haar gewone voorzichtigheid te buiten gegaan was. Kon zij het mogelijk te stichten kwaad niet meer afwenden, dan toch kon er een voorbeeld gesteld worden om bij anderen afschrik te wekken tot het aanvuren van een verkeerden volksgeest. In februari 1813 kwam er bij de politie van Amsterdam een keizerlijk bevel om Helmers in hechtenis te nemen en hem onverwijld naar Parijs te doen opzenden. De dichter was den 26en, twee dagen te voren, overleden.

In de bibliotheek van de maatschappij van Nederlandsche letterkunde te Leiden is een zeer merkwaardig exemplaar van den 2en druk, afkomstig uit de keurige boekerij van Dr. A. de

Vries te Haarlem. In dat exemplaar ligt een gedrukt verbeterblad voor bladzij 55, en 56 1e uitgaaf, onder welk verbeterblad, achter de gebleven regels:

„Ja, de afgemartelde aard' schept adem, en 't heelal
„Herkent weêr Nederland, gelouterd door zijn' val".

deze noot GEDRUKT staat:

„Ja ons ongelukkig Vaderland, zal door deszelfs val gelouterd, herrijzen, eene nieuwe bestemming valt aan hetzelve te beurt en de zon door VONDEL *voorspeldt is opgegaan van het steeds merkwaardig ogenblik af hetwelk ons Lot met dat van het Fransche Rijk heeft verbonden.*

„NB. Deze Nota is na het overlijden van den Schrijver, „op last van de Generale Directie over den Boek„handel te Parijs, geplaatst.

„De Lieut. Colonel Inspecteur van den Boekhandel
C. VON RÖMER."

Dr. A. de Vries voegt daar een schriftelijke aanteekening bij: „Na de uitgaaf is dit gedicht op orde van het Fransch Gouvernement verboden, *ten zij op pag.* 56 *die noot geplaatst wierd,* welke in het nevensgevoegde verbeterblaadje gevonden wordt. Daar de schrijver, op het oogenblik der ontvangst van die orde bij den uitgever, reeds overleden was, hebben de naastbestaanden van den overledene in de plaatsing dier noot niet willen toestemmen, ten zij bij dezelve vermeld wierd, dat die aanteekening geschied was *op last van het bestuur,* en ingevolge daarvan is dezelve door den inspecteur van den boekhandel aldus onderteekend geplaatst. Doch dit laatste bijvoegsel is naderhand op hooger orde moeten weggelaten worden, en de inspecteur Römer deswege ernstig gecorrigeerd."

In de herdrukken van *De Hollandsche Natie* zijn de uitgelaten plaatsen naar het oorspronkelijk handschrift hersteld.

Een paar maanden vroeger dan Helmers' dichtwerk verscheen, had ook zijn geestverwant en kunstgenoot Adriaan

Loosjes Pz. den zeldzamen moed betoond (in augustus 1812) het eerste stuk uit te geven van zijn vaderlandsch gedicht: *De laatste zeetogt van den Admiraal de Ruiter*. Ook het handschrift van dit vers was natuurlijk niet ongerept aan de handen der censuur ontkomen. Toen in 1814 het derde stuk van dit boek verscheen, voegde de dichter er een Bijlage aan toe, waarin hij al de gemaakte veranderingen opgeeft. Opmerkelijk daarin is, dat dit handschrift tweemaal de vuurproef had moeten ondergaan, eerst te Parijs en daarna nogmaals te Amsterdam, en dat de censuur in laatstgenoemde stad vrijwat scherper en boosaardiger zich gedragen had dan de parijsche. Uitdrukkingen, waarover de fransche ambtenaar stillekens heengegleden was, waren als doodzonde bejegend door onzen landgenoot, hetzij uit eigendunkelijke vitzucht, hetzij uit beklagenswaardigen angst. Loosjes teekent overal aan: *Parijs* of *Amsterdam* en heeft onwillekeurig ons daarin een blijk bewaard, hoe helaas eigen landgenooten zich soms jegens onzen nationalen geest vijandiger gedroegen dan de vreemdeling die van alles de schuld kreeg [1]).

Omstreeks denzelfden tijd werd de dichter Mr. Corn. van Marle door de politie achterhaald, en zelfs gevangen gezet, wegens een bekend geworden spotvers op Napoleon's terugtocht uit Rusland, door hem in besloten kring voorgedragen, maar allengs naar buiten uitgelekt. Ook van Marle stond op het punt naar Parijs gevoerd te worden, indien — men zie de voorrede voor zijn bundel *Rijmelarij* 1814, — niet „veelvermogende beschermers" voor hem in de bres gesprongen waren, waardoor hij zijn vrijheid terugkreeg.

Veel minder hartstochtelijk, ja men zou meenen gansch onschuldig geschreven was de *Maurits Lijnslager* van Adriaan Loosjes Pz., een roman die sinds jaren met algemeene graagte gelezen was en nooit den geringsten aanstoot geleden had. De schrijver-uitgever kon dan ook zonder vrees tot een nieuwen druk besluiten toen de eerste oplaag uitverkocht was.

[1]) Een exemplaar van dit boek en zijn bijlage is te vinden in de bibliotheek van de maatschappij van Nederl. Letterkunde.

Dien ten gevolge werd daartoe, met overlegging van den eersten druk, de vergunning van den directeur-generaal gevraagd:

„Je sous-signé déclare avoir l'intention d'imprimer pour le compte de M. A. Loosjes Pz à Haarlem un ouvrage ayant pour titre: *Het leven van Maurits Lijnslager, Eene Hollandsche familiegeschiedenis uit de zeventiende eeuw* (en français: *La vie de Maurice Lynslager, une histoire de famille hollandaise du* 17e *siècle*), tweede druk, door A. Loosjes Pz. à Haarlem, lequel je me propose de tirer à 600 exemplaires en quatre volumes format 8° de 124 feuilles d'impression.

A Utrecht le 24 Novembre 1812.

G. POST."

Waarop, den 9n april 1813 dit antwoord volgde aan den prefect:

„Le censeur au quel j'avais confié l'examen de l'ouvrage intitulé *La vie de Maurice Lynslager ou Histoire d'une famille Hollandaise* a pensé que dans les circonstances présentes l'impression devait en être ajournée. Cette opinion que je partage, ayant eue l'approbation de S. E. le Ministre de l'Intérieur, j'ai prononcé l'ajournement, et en vous renvoyant ci-joint les 4 vols. de l'ancienne édition, je vous prie de faire connaître à l'Imprimeur Post d'Utrecht, qu'il ne pourra s'occuper d'une réimpression de cet ouvrage, que quand il en aura reçue l'autorisation spéciale de la Direction.

Baron DE POMMEREUL."

Omtrent die schorsing deelt de schrijver, in het voorbericht van de tweede uitgaaf 1814, het volgende meê, dat, ter kenschetsing van die dagen, wel waard is hier overgenomen te worden.

„Reeds in het vorige jaar zou dezelve het licht gezien hebben, maar mijne pogingen ten dien einde werden door het Fransch Gouvernement verijdeld; daar mijn drukker door den Sousprefect van zijn Arrondissement berigt ontving, dat de Censor te Parijs, aan welken hetzelve ten onderzoek was toevertrouwd geworden, van gedachte was, dat het drukken daarvan behoorde te worden uitgesteld. Dit gevoelen de goedkeuring van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche

Zaken hebbende weggedragen, werd dit uitstel (*Ajournement*) door den Directeur-Generaal der Drukkerij en Boekhandel bekend gemaakt, en de herdruk bijgevolge tot de bijzondere toestemming van de Algemeene Directie den drukker *verboden*.

„Men behoeft niet angstig te onderzoeken, welke de reden van dit uitstel of deze schorsing van den herdruk geweest zijn. De Hollandsche gevoelens, door dit geheel werk, schoon zonder eenige partijdigheid, verspreid, waren daartoe genoegzaam. Frankrijks Staatkunde zocht immers de kleinste kiemen van Vaderlands- en Vrijheidsliefde, van dankbaarheid voor de grondleggers van dezen Staat uit de harten van het vernietigde Nederlandsche volk, en den naam der helden van het Huis van Nassau uit deszelfs geheugen te delgen.

„Daar door den gelukkigen keer der zaken in November laatstleden hier te lande plaats gehad hebbende, ook de Drukpers van de zoo schandelijke banden, waarmede dezelve geboeid was, ontslagen is, meende ik dat nu de tijd daar was, waarop ik dezen herdruk kon ondernemen; daar de echte Nederlandsche gevoelens, in dit werk verspreid, en aan welke meer dan aan deszelfs kunstmatige zamenstelling ik zijnen goeden opgang toeschrijve, althans, nu voor ons het dierbaar Vaderland herboren is, welkom zullen zijn aan mijne Landgenooten. Of zou het waar zijn, hetgeen mij, onder het juk der overheersching zuchtende, uit de pen vloeide, toen ik, in April 1813 het berigt van het verbod van den herdruk vernomen had, en ik het ten herdruk gereed gemaakt Exemplaar des eersten druks, zoo als ik het uit Parijs terug ontvangen had wegleggende, vóór hetzelve schreef:

Geheel verpletterd door de Fransche Dwinglandij,
Die zelfs den kleinsten zucht van 't Hollandsch hart wil smoren,
Wordt *Maurits'* herdruk door 't geweld ontzegd aan mij;
Zóó ver ging Vrijheid op Bataafschen grond verloren!
Maar als eens 't Fransch geweld van Hollands erf verdwijn',
Dan zal geen herdruk meer van *Maurits* noodig zijn;
Van den uitheemschen smaak tot in den grond genezen,
Zal elk *zijn levend beeld*, zal elk een MAURITS wezen.

Dat dit de uitkomst beslisse!"

Haarlem, 5 Maart 1814.

V.

TIJDSCHRIFTEN EN DAGBLADEN.

„Napoléon déclare la guerre et la tyrannie à toutes les idées, excepté aux idées mortes; il maudit la pensée écrite ou parlée comme une révolte de raisonnement contre le fait; il s'écrie: La pensée est le mal suprême, c'est elle qui fait tout le mal; il impose le mutisme aux tribunaux, la censure aux journaux, le pilon aux livres, la terreur ou l'adulation aux écrivains; il blasphème contre la lumière; il ferme la bouche au moindre murmure d'une théorie; il exile tout ce que ne lui vend ni sa parole ni sa plume; il n'honore dans les sciences que les sciences qui ne pensent pas, les sciences mathématiques; il supprimerait l'alphabet pour ne laisser subsister entre les hommes que les chiffres; les lettres expriment l'âme humaine, les chiffres n'expriment que des forces matérielles; il s'exalte dans son horreur de la philosophie et de la liberté jusqu'à l'athéisme de l'intelligence humaine; il pressent une révolte dans chaque soupir, un obstacle dans chaque pensée, une vengeance dans chaque vérité."

Dit harde oordeel door de Lamartine uitgesproken in zijn *Histoire de la Restauration* doelde voornamelijk op 's keizers decreten van 3 augustus en 14 december 1810. In het eerste werden de dagbladen tot slechts enkele ingekort; in het tweede werd dit zelfde vonnis geveld over de tijdschriften.

De censuur toch op boeken zou niet afdoende zijn, indien niet ook op de verzamelingen van kleinere schrifturen, de zoogenaamde periodieken, de hand wierd gelegd. Het was te

voorzien dat een groot gedeelte der geleerde en geletterde wereld, òf uit vrees òf uit fierheid, zich niet aan het gezag der censuur zou willen onderwerpen en alzoo aan den arbeid des geestes niet licht den vorm zou geven van een boek. Indien men al niet verkoos ten eenenmale te zwijgen, zou het tijdschrift nog een toevlucht openen. En hoewel ook deze weg van openbaring door de censeurs niet onbespied bleef, hoe licht toch zou hun oog verschalkt kunnen worden, indien in eenig schijnbaar louter wetenschappelijk of letterkundig opstel een gemaskerde politieke bedoeling wist binnen te sluipen. Naar gelang boek en courant minder in omloop kwamen, zou het tijdschrift zich drukker gaan bewegen, talrijker worden, terrein veroveren ook onder het volk. Dat zou gevaar inhebben en moest bij tijds worden gekeerd. En zoo kwam de wetgever in het jaar 1811 ertoe, om, voor de buiten-departementen even als voor Frankrijk zelf, te beslissen omtrent de vernietiging van vele en het bestaan blijven van slechts enkele. Welke diefstal daarmeè gepleegd werd aan tot hiertoe eerlijk gewonnen brood, legde natuurlijk weinig gewicht in de schaal. De keizer wilde, de onderdaan had stil te zijn. Buiten Parijs vonden niet meer dan slechts 13 tijdschriften in het fransche rijk (de aangehechte landen eronder begrepen) genade. De andere tot heden toe bestaande werden alle op hoog bevel verboden.

Het is niet zonder belang dit 13tal hier bij hun titels te noemen, zooals zij voorkomen in het decreet van 26 april als: *Journaux* (tijdschriften) *affectés aux Sciences, à la Littérature et aux Arts*, qui pourront être publiés, sous la surveillance de notre ministre de l'intérieur, dans les villes indiquées:

Ouvrage périodique pour les hommes de lettres.	Amsterdam.
Journal des sciences et arts du département du Zuyderzee.	〃
Décisions notables de la cour Impériale de Bruxelles.	Bruxelles.
Giornale enciclopedico di Firenze.	Florence.
Collezione d'opuscoli scientifici e letterari.	Florence.
Journal utile et amusant.	Hambourg.
l'Orient.	〃

Courier général des arts et des lettres.	Harlem.
Giornale scientifico e letterario dell' academia Italiana di scienze, lettere ed arti.	Livourne.
Annales cliniques ou Journal des sciences médicales.	Montpellier.
Journal des audiences de la cour Impériale de Montpellier.	"
Giornale della Società medico-chirurgica di Parma.	Parme.
Jurisprudence de la cour Impériale de Trèves.	Trèves.

Bij een vroeger besluit van 14 december 1810 was reeds bepaald, bij wijze van voorbereiding, art. 3, dat „periodieke geschriften, die bijzonder en bij uitsluiting der Wetenschappen, Fraaije Letteren en Kunsten zijn toegewijd, bij voortduring zullen mogen uitkomen, op bijzondere autorisatie van onzen Minister van binnenlandsche zaken en onder zijn toevoorzigt," en, art. 4: „De retributiën, waaraan gezegde periodieke geschriften onderworpen zullen worden, zullen een bijzonder fonds uitmaken, waarvan jaarlijks aan Ons verslag zal worden gedaan. Dit fonds is bestemd tot aanmoediging van geleerden, kunstenaars en letterkundigen. Deze retributiën zullen worden ingevorderd door de Ontvangers-generaal der Departementen, die het bedrag daarvan in de amortisatie-kas zullen storten."

Ook hier weder het komediespel van edelmoedigheid en bescherming!

Bij het nagaan van bovenstaande lijst valt het in het oog, dat onze hollandsche tijdschriften 3 van de 13 telden en dus betrekkelijk een grooten voorrang genoten. Niet minder wekt het opzien dat dit gezamenlijk getal in elk geval zoo bitter klein is. Uit het standpunt van onzen tijd, nu de literatuur onzer maand- en weekschriften jaarlijks bij de 300 beloopt, vergt dit zelfs verbazing. Nogtans vergete men niet dat wij een 80 jaar verder zijn en dat de verleden tijd een andere is als de tegenwoordige [1]). Voor zoo ver uit de gedwongen dingsdagsche

[1]) Volgens opgaaf van Nemnich, in zijn *Neueste Reise durch England* 1808, verschenen in het begin dezer eeuw in Londen 40 couranten of weekbladen, waarvan 4000 exemplaren het hoogste debiet was; de meesten hadden slechts een oplaag van 1000 of 1250. Het getal boeken en geschriften in heel Engeland uitgegeven, bedroeg tusschen de 730

opgaven in de *Koninklijke Courant* op te maken is — systematische boekenlijsten bestonden er in die dagen niet — werden gedurende het koningschap hier uitgegeven slechts een 20tal tijdschriften met korter of langer duur, behalve die welke nauwelijks ondernomen weder te niet gingen. Ook de opnoeming van dat 20tal verdient een plaats:

De Bijenkorf. (Gemengde inhoud, meestal uit duitsche tijdschriften vertaald.)

De Recensent ook der Recensenten.

De Boekzaal der geleerde Wereld (vooral voor het kerkelijk publiek. 3000 inteekenaren.)

Mengelingen voor Roomsch-Katholieken.

Salomo, (Stichtelijke strekking).

Bibliotheek voor theologische letterkunde (verscheen op onbepaalde tijden).

Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak.

Vaderlandsch Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak.

Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

Schouwburg van In- en Uitlandsche Letter- en Huishoudkunde.

Algemeene Konst- en Letterbode.

Bijdragen betrekkelijk den staat en de verbetering van het Schoolwezen.

Amstels Schouwtooneel. (Tooneelkritiek).

Elegantia. Tijdschrift voor Luxe, Mode en Smaak. (Vertalingen uit het *Journal des Dames*).

Magazijn van Vaderlandschen Landbouw. Onder redactie van Jan Kops.

Regtsgeleerd Magazijn. Onder redactie van Prof. Gratama.

Schei- en Huishoudkundig Magazijn. Onder redactie van Dr. D. Craanen.

De Amsterdamsche Mercurius. (Volksblad.)

De Held der rede.

Geneeskundig Magazijn.

---

en 800 jaarlijks. Van het *Monthly Magazine* werden gedrukt 4500 exemplaren; van de *Monthly Review* 4000; van het *Universal Magazine* 1500; van de *Critical Review* 1000.

Christelijk Magazijn.
Weekblad voor de jeugd.
De leerzame Vriend voor allen.
Maandschrift tot Nut van 't Algemeen. [1])

Dit gros moest tot een drietal worden ingekrompen. Al gaf nu het decreet fransche titels aan die aan enkele van onze hollandsche bijna gelijkluidend waren, en al werd daardoor de schijn gewekt dat men het voortbestaan van drie bepaalde tijdschriften op het oog had, toch sloot dit volstrekt niet in, dat de bekende ondernemingen van de Erven D. Onder de Linden & Zoon, van Leeneman, van der Kroe & IJntema, en van Loosjes daarmeê aangewezen werden. Mogelijk had men eraan gedacht om die te laten voortbestaan. Maar dan moest daartoe in ieder geval eerst van den kant der belanghebbenden om gebeden en gesmeekt worden. De regeering verbood àlle tijdschriften zonder onderscheid en behield zich zelve het recht voor om de uitgaaf van drie nieuwe, onder de aangegeven titels, te gunnen aan wie zij dat zou verkiezen te doen. Redacteurs en uitgevers moesten onder den duim gehouden worden en begrijpen dat zij gansch en al van een genadige gunst afhankelijk waren.

Door die algemeene opheffing werd alzoo menigeen gansch onverwacht en onverdiend van zijn bestaan beroofd. Gelukkig leverden de meeste ondernemingen buiten Amsterdam geen heel groote winsten op.

De firma Loosjes te Haarlem kreeg, op haar aanvraag ten behoeve van haar *Konst- en Letterbode* (*Courier général des arts et des lettres*) tot voortzetting, spoedig verlof daartoe. Maar de vijf voornaamste tijdschriften die te Amsterdam het licht zagen, de *Boekzaal der Geleerde Wereld*, de *Hedendaagsche Vaderlandsche Bibliotheek*, de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, de *Recensent ook der Recensenten* en *de Amsterdamsche Mercurius*, liepen kans eensklaps ten doode te worden veroordeeld. Geen

[1]) In 1812 vinden wij nog aangehaald: Kantelaar en Siegenbeek, *Euterpe. Tijdschrift ter bevordering van fraaye Kunsten en Wetenschappen*, 2e stuk: een tijdschrift, voor welks uitgaaf dus later vergunning gegeven schijnt te zijn.

wonder, dat de betrokken eigenaars al het mogelijke deden, opdat ten minste twee van de vijf onder de door het gouvernement aangegeven titels mochten behouden blijven. De *Boekzaal* had sinds jaren een eigenaardig kerkelijk karakter en verreweg het grootste debiet; de *Vaderlandsche Bibliotheek* en de *Letteroefeningen* gingen, wat inhoud en strekking betreft, meer een gelijken kant uit, en het was dus in de gegeven omstandigheden een goed begrepen daad dat de redacteuren en uitgevers dezer twee zich onverwijld aaneensloten, om zoo mogelijk onder keizerlijke vergunning van de twee één te maken.

De Erven D. Onder de Linden & Zoon mochten hun smeekschrift om het behoud hunner *Boekzaal* weldra verhoord zien; blijkbaar had de regeering den val van dit in haar oog vrij onschuldig maandwerk niet bedoeld. Althans is uit onderstaanden brief duidelijk, dat de uitgevers niet lang door hoop en vrees moesten geslingerd blijven.

„Amsterdam le 23 Décembre 1811.

A Monsieur Le Comte de Celles, Maitre des Requètes, Comte de l'Empire, Membre de la Légion d'honneur, Préfet du Departement du Zuiderzee.

Monsieur le Comte!

Monsieur le Baron de Pommereul, Directeur général de l'Imprimerie et de la Librairie, nous a fait l'honneur de nous écrire le 7 du courant: que la feuille, intitulé *Ouvrage Périodique pour les hommes des Lettres*, dont le décret du 26 septembre [1]) dernier a autorisé la publication, n'est autre que celle que nous avons publiée jusque ce jour sous le titre de *Bibliothèque du monde savant*, et son Excellence nous autorise de plus à le faire paraître sous ce dernier titre, en ayant soin d'y ajouter *ou Ouvrage Périodique pour les hommes de Lettres*, afin que le voeu du décret soit rempli.

Vous avez eu la complaisance, Monsieur le Comte, de nous écrire aussi sur cet objet le 20 du courant. Permettez que

[1]) Datum, waarop het besluit van 14 december 1810 voor de hollandsche departementen geldend verklaard werd.

nous vous présentions nos remercimens ainsi que les sentimens de notre gratitude pour tout ce que vous avez fait en notre faveur.

Nous avons déja eu l'honneur de vous prévenir, Monsieur le Comte! que le peu de tems qui nous reste, ne nous a pas permis de faire des changements dans le cahier qui va paraître et qui sera le dernier de cette année; et nous prenons aujourd'hui la liberté, d'après votre invitation, de vous informer que, conformément aux ordres de Monsieur le Directeur Général, notre Journal portera dorénavant le titre de *Bibliothèque du monde savant ou Ourrage périodique pour les hommes de Lettres* (*Boekzaal der Geleerde Wereld of Tijdschrift voor Letterkundigen*); qu'il en paraîtra à la fin de chaque mois un cahier de six ou sept feuilles d'impression, que nous le rendrons aussi intéressant qu'il sera possible et qu'il contiendra: des Rapports ou des Extraits de tous les livres utiles et intéressants qui paraîtront dans les départements de la Hollande, ainsi que tout ce qui paraîtra d'instructif et d'utile dans les autres parties de l'Empire; des Mélanges sur differens objets de Science, d'Art et de goût; des Avis sur les Académies, les Licées, les Ecoles et tout ce qui concerne les Etablissements d'Instruction publique, ainsi que les nouvelles Ecclésiastiques.

Et comme Monsieur le Directeur Général a bien voulu pour la conservation de nos intérêts, que ce Journal continuat à paraître sous son ancien titre, en y ajoutant néanmoins le nouveau, il sera important pour nous de conserver le même format, et nous aurons soin que le papier et l'impression satisfassent à tous égards. — Tel est, Monsieur le Comte, le plan de notre Ouvrage.

Nous avons l'honneur d'être avec le plus profond respect

RUTGER HOYMAN,
pour les Héritiers de Erven D. Onder de Linden et fils.'

De overige vier hadden het harder te verantwoorden. De regeering moest tusschen deze overblijvenden een keus doen.

De minister vroeg om raad aan den directeur-generaal, deze aan den prefect, deze stelde zich bereid ten gehoore van de belanghebbenden.

Joh. van der Heij schreef:

„*Monsieur le Préfet!*

Le soussigné, Rédacteur et Editeur du Journal: *Recensent ook der Recensenten,* prend la liberté de Vous informer, Monsieur de Préfet! qu'il s'est addressé par Requête à Monsieur le Baron d'Alphonse, à l'effet d'être gratifié de la Rédaction et de l'Edition de *l'Ouvrage périodique pour les hommes de lettres* (een periodiek werk voor Letterkundigen) qui viendra d'être publié dans cette ville, en vertu du Décret Impérial du 26 Septembre dernier.

Le soussigné a osé aspirer à cette faveur, parcequ'il se sent toutes les dispositions pour ne pas s'en rendre tout à fait indigne, en y vouant toutes ses facultés, en cas que, par l'application du Décrèt Impérial susdit, les Journaux actuellement existants ici, et par conséquent aussi le sien, seroient supprimés.

Le soussigné Vous supplie respectueusement, Monsieur le Préfet! de l'honneur de Votre haute protection et appui, auprès de Monsieur le Baron d'Alphonse, afin de lui procurer une reponse favorable à sa Requête.

Le soussigné enfin Vous supplie, Monsieur le Préfet! d'accueillir gracieusement sa prière et d'agréer les sentimens du plus profond respect, avec lesquels il a l'honneur etc.

JOH. VAN DER HEIJ."

Amsterdam le 6 Novembre 1811.

J. W. IJntema, die reeds gunstige voorspraak bleek te hebben dientengevolge deed alsof hij de toezegging al had, schreef:

„*Monsieur le Préfet!*

Je remplis un devoir sacré, et en même tems bien doux pour moi, en vous offrant, Monsieur le Préfet, l'hommage de ma vive reconnaissance pour la recommandation gracieuse, que vous avez daigné faire en ma faveur auprès de Monsieur le Directeur général de l'Imprimerie et de la Librairie, et dont vous avez eu la bonté de me communiquer l'effet si heureux pour moi. J'osois en être sûr du moment où vous,

Monsieur le Préfet, daigniez vous intéresser pour moi, et je vous supplie d'agréer ma profonde gratitude de cette marque flatteuse de votre bienveillance.

Vous avez la bonté, Monsieur le Préfet, de m'informer encore que la nouvelle feuille sous le titre de *Journal des Sciences et Arts du Département du Zuiderzee*, dont la publication m'est accordée, conjointement avec le Sieur M. de Bruyn, et dont lui et moi sont reconnus ensemble les Propriétaires; que ce Journal doit être composé des *Annonces des ouvrages publiés*, dont j'étois l'éditeur, et de la *Bibliothèque nationale et moderne*, publiée par le sieur de Bruyn.

N'ayant point reçu d'instructions ultérieures sur la nature de ce nouvel ouvrage, je présume que son contenu et sa forme doivent être analogues aux deux susdits Journaux qu'il remplacera, et composé des mêmes matières. En y donnant le titre de *Tijdschrift van Kunsten en Wetenschappen van het Departement der Zuiderzee*, je croirois repondre exactement à la dénomination Française ci-dessus; mais ne voulant rien prendre sur moi, sans savoir au préalable Votre bon plaisir, je prends la liberté, Monsieur le Préfet, de Vous soumettre très respectueusement ces idées, et de vous supplier de bien vouloir m'éclairer par votre sagesse, dans le cas que je n'eusse pas bien saisi les intentions du Gouvernement à cet égard, désirant sur toutes choses de les remplir autant que mes facultés le permettront.

En m'honorant de quelque reponse, vous ajouterez, Monsieur le Préfet, une nouvelle obligation à celles que je vous dois déjà, et dont le souvenir précieux restera toujours profondement gravé dans mon coeur.

J'ai l'honneur d'être avec les sentimens du plus profond respect et de la plus haute considération

Votre très humble, tres obéissant et tres obligé serviteur

J. W. IJNTEMA."

Voordat de prefect tot een antwoord overging vroeg hij omtrent van der Heij inlichting van den maire, en kreeg daarop het volgende mingunstige bescheid:

„Le Maire de la ville d'Amsterdam

à Monsieur le Maitre de Requêtes, Préfet du département du Zuiderzee.

Monsieur le Comte,

Satisfaisant à votre lettre du 14e de ce mois j'ai l'honneur de vous donner les informations que vous m'avez demandées à l'egard de la personne du Pétitionnaire Joh. van der Heij et de l'objet de sa demande.

Quant au pétitionnaire, le sieur van der Heij libraire est depuis longtems en cette ville connu comme très honnète homme et il me paraît mériter en tout égard un témoignage favorable pour ce qui concerne sa moralité, activité et bonne conduite civile.

L'objet de sa demande étant de très grande importance exige une reponse plus detaillée. Il est de la dernière conséquence pour les lettres, les arts et les sciences, que la redaction et direction des deux ouvrages périodiques accordés à cette ville par décret de sa Majesté du 27e septembre 1811 soient confiées à des peronnes instruits qui ont acquis quelque renommée dans la carrière des lettres. Si donc la pétition du sieur van der Heij porte qu'il soit favorisé de la redaction ainsi que de l'édition d'un des deux ouvrages périodiques, je ne puis que donner un avis contraire à sa demande, parceque le sieur van der Heij n'étant point connu comme homme de lettres, il serait certainement à craindre qu'il s'acquitterait mal de cette redaction et direction, ou bien qu'il les confierait à son gré et profit à d'autres personnes, ce qui serait également nuisibles aux lettres.

Il serait encore injuste de favoriser en ceci par préférence intempestivement le sieur van der Heij, vu qu'il n'est pas le seul libraire qui a publié jusqu'ici un ouvrage périodique en cette ville, mais il existe encore d'autres journaux littéraires qui sont publiés avant ceux-ci, qui ne sont pas moins estimés et qui se débitent par des Libraires également connus et respectés.

Mon avis serait donc que provisoirement le demande du sieur van der Heij ne devrait pas être accordée.

En même tems je puis vous informer que quelques savants, Membres de l'Institut cidevant Royal, résidant en cette ville, sont prêts et s'occupent dans ce moment à se charger de ce travail intéressant.

Il est juste que le sieur Van der Heij ainsi que les autres libraires se conforment aux arrangemens que les hommes des arts, lettres et sciences jugeront convenables pour les deux ouvrages périodiques, à moins qu'on ne veuille risquer, ce qui arrive trop souvent, que les libraires publient à leur volonté et profit des écrits qui flattent le public sans qu'il en resulte aucune instruction.

J'ai l'honneur être etc. Le Maire susdit
VAN BRIENEN
van de Groote Lindt."

Aangezien nu uit de requesten gebleken was, dat de *Letteroefeningen* zich met de *Hedendaagsche Bibliotheek* samengesmolten hadden en daarmeê dus ook twee eigenaars konden beweldadigd worden door één voorrecht; misschien ook wel eenigszins vermurwd door de herhaalde, en natuurlijke, verzoeken van den uitgever der *Letteroefeningen* „qui par la suppression inattendue et peu méritée se trouvait avec sa famille plongé dans le plus grand malheur" en telkens met meer aandrang ook de helpende tusschenkomst van den préfect inriep: om al die redenen ontving den 21en november de préfect de volgende aanschrijving van den directeur-generaal uit Parijs:

Monsieur le Baron,

„Le décret du 26 septembre dernier a autorisé la publication, à Amsterdam, de deux journaux affectés aux Sciences, aux Arts et à la Littérature; l'un sous le titre de: *Ouvrage périodique pour les hommes de Lettres;* l'autre sous celui de: *Journal des Sciences et Arts du Département du Zuiderzee.*

Ce dernier journal se compose, ainsi que vous me l'avez proposé dans le tems, des anciens *exercices littéraires*, ou *annonces des ouvrages publiés*, dont le sieur IJntema étoit éditeur, et de l'ancienne *Bibliothèque nationale et moderne*, publiée par le sieur Martin de Bruyn.

Je vous prie d'en prévenir ces deux Particuliers, afin qu'ils aient à s'entendre pour la publication de la nouvelle feuille.

Quant au Journal intitulé *Ouvrage périodique pour les hommes de Lettres* (de *Boekzaal*), il appartient de droit à ses anciens propriétaires. — Les autres journaux, tels que *le Mercure d'Amsterdam*, la *Revue des Revues* (*de Recensent ook der Recensenten*) etc. etc. doivent être supprimés.

Je vous prie de vouloir bien me rendre compte de l'exécution de cette mesure.

Bn. de Pommereul."

De directeur-général de la Police te Amsterdam antwoordde daarop met omgaande:

„*Monsieur le Comte!*

J'ai reçu avec la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire hier, l'arrêté que vous avez pris relativement aux Journaux du Zuiderzee. J'aurai beaucoup de plaisir à vous seconder tant pour assurer l'exécution des mesures que vous avez prises que pour empêcher aucun autre journal de subsister plus longtemps."

Alzoo werd, met de andere drie, *de Recensent* onherroepelijk van de baan gedreven; ter nauwernood kreeg de uitgever van der Heij den 16 december de vergunning om met nog één aflevering zijn jaargang te sluiten [1]. — Na het herstel van Holland hervatte de *Recensent* zijn verschijning.

De *Vaderlandsche Letteroefeningen* behielden alzoo het veld. De geredde uitgever betuigde zijn erkentelijkheid door dezen brief:

Amsterdam, le 4 Décembre 1811.

„*Monsieur le Préfet!*

Le soussigné a l'honneur de vous prévenir, Monsieur le Préfet, qu'en vertu d'un arrangement mutuel, causé par l'age septuagénaire du sieur de Bruyn, il s'est chargé principalement

[1] In mijn *Bouwstoffen* 1e deel, blz. 36, heb ik omtrent de *Recensent* een verkeerde opgaaf gedaan; ik heb een oogenblik dit tijdschrift met de *Letteroefeningen* verward.

de la redaction de l'ouvrage périodique, dont le Gouvernement a daigné confier la publication aux soins du sieur de Bruyn et de lui. Qu'en cette qualité il a déja eu l'honneur de vous offrir son hommage et ses remercimens dans sa lettre du 28 Nov. dans laquelle il developpa ses idées sur la construction de l'ouvrage nouveau, lequel serait redigé, pour la plus grande partie, sur le plan des deux ouvrages périodiques, qu'il devra remplacer; dumoins s'il ne reçut des instructions particulières de Monsieur le Préfet à cet égard. C'est d'après ce plan, que le soussigné se propose de faire paraître tous les mois une pièce ou cahier de 6 feuilles ou 96 pages, contenant, sous le titre de *Bibliographie*, annonces, extraits et revues de divers livres, surtout scientifiques, paraîssant de temps en temps, tant dans la langue Française que Hollandaise, annoncés auparavant dans le *Journal de l'Imprimerie et de la Librairie ;* et, sous le titre de *Mélanges*, discours intéressans sur diverses branches des Sciences et des Arts; observations curieuses, médicinales, physiques, d'histoire naturelle etc., mélanges historiques et élégantes, anecdotes, poésie etc., tant originales que traduites des meilleurs ouvrages Français et autres. Au reste, Monsieur le Préfet, le redacteur ne negligera en aucune manière de repondre à la faveur et aux vues paternelles du Gouvernement, en faisant connaitre aux Hollandais les meilleures productions du génie Français etc.

Voila, Monsieur le Préfet, en peu de mots, les contours legers du plan, que la direction se propose d'établir pour l'ouvrage nouveau, et qu'elle a l'honneur de soumettre à Votre sagesse et Vos lumières. En donnant quelqu'extension à mon plan, je me flatte de repondre plus exactement à la sollicitude du Gouvernement et à l'interessance du Journal; lequel, suivant mon idée, que je prends la liberté de vous participer, se distinguera par là d'une manière claire et précise de *l'ouvrage périodique pour les hommes de lettres* et du *Courier général des arts et lettres*, dont le premier sera plus particulièrement voué aux savans littérateurs, aux savans de profession, et le second, comme feuille hebdomadaire, s'occupera plus exactement des sciences et arts.

Daignez, Monsieur le Préfet, honorer de votre approbation le plan, que j'ai eu l'honneur de vous participer; et alors je suis persuadé, que sous la protection des lois et la faveur que vous daignez m'accorder [1]), il ne manquera rien à l'affluence des matières, à l'intéret ni au débit d'un ouvrage, lequel, suivant les intentions du Gouvernement, propagera dans sa plus grande étendue l'empire des Sciences et des Arts.

J'a l'honneur, Monsieur le Préfet, d'être *etc. etc.*

---

[1]) Ganasch anders was de stemming twee jaar later in 1813. Nauwelijks waren de Franschen het land uit of het *Tijdschrift van Kunsten en Wetenschappen* (dat met 1814 zijn ouden titel van *Vaderlandsche Letteroefeningen* hernam) zond hun een afscheidsgroet achterna, waarin de volgende regels:

„Reeds te lange
En te lange
Voor een vreemden Heer geknield'. .
God! Wat zeg ik?
Hoe weêrleg ik
Blaam, die mij van schaamte ontzielt!

Ja, wij knielden,
Maar wij hielden
't Harte verre van de daad!
Ja, wij bogen,
Maar met oogen
Fonklend van ondoofbren haat!

O, dat knielen
Werd vernielen
Van het juk der slavernij .
Want de woede
Schept de roede
Voor den rug der Dwingland(s)

Beeft, Tirannen!
Vrije Mannen
Hieldt gij in uw boei geknield
Maar nooit knielen
Edle Zielen
Ongewroken voor 't Geweld."

De besluiten omtrent de tijdschriften werden, het behoeft wel niet gezegd te worden, strikt gehandhaafd. In het begin van januari 1812 waagde de boekverkooper Chanal, te Amsterdam, aan de censuur aan te bieden vel 1—6 van een *Bulletin der Regtsgeleerdheid*, met vermelding dat dit, ten behoeve van de hollandsche departementen, een vertaling zou inhouden van het *Bulletin de la Jurisprudence de tout l'Empire* en dat voortgezet zou worden bij maandelijksche afleveringen. Eerst drie maanden daarna kwam het antwoord:

„Paris, le 9 Avril 1812.

Le Général Baron de Pommereul etc. à Monsieur le Préfet du Zuiderzee.

Monsieur le Comte,

Le Libraire Chanal d'Amsterdam fait imprimer par le sieur Belinfante de la même ville, pour être publié tous les mois, un ouvrage périodique intitulé: *Bulletin de la jurisprudence de tout l'Empire.* Le décret du 26 Septembre 1811, n'autorisant pour la ville d'Amsterdam que la publication des Feuilles qui paraissent sous les titres d'*Ouvrage périodique pour les hommes de lettres* et *Journal des sciences et arts du Département du Zuiderzee,* je vous prie de vouloir bien défendre la publication du bulletin du sieur Chanal et d'étendre cette mesure à tous les ouvrages périodiques non conservés, qu'on n'aurait pas cessé d'imprimer dans votre Département. Je donne communication de cette mesure à l'Inspecteur de mon Administration, pour qu'il en prévienne le libraire et l'imprimeur et qu'il veille à son exécution.

Recevez, Monsieur le Comte etc.

Bn. DE POMMEREUL.

P.S. Je dois cependant excepter de la proscription le *Journal Pédagogique sur l'instruction publique;* on m'a demandé sa conservation, et j'ai intention d'en faire l'objet d'un rapport à l'Empéreur."

Aan dit bevel werd onverwijld voldaan:

„Amsterdam, le 16 Avril 1812.

A Monsieur le Comte de Celles, Préfet du Dép. du Zuiderzee.

Monsieur le Comte,

J'ai l'honneur de vous informer, que conformément à l'invitation que vous avez bien voulu me faire par votre lettre du 13 de ce mois, je viens de faire saisir chez le libraire Chanal les exemplaires du *Journal de la Jurisprudence de tout l'Empire;* — le dépôt en a été fait aujourd'hui aux archives de ma Direction Générale, et défence de publication a été signifiée à la librairie.

Agréez, Monsieur le Comte, etc.

Le Directeur Général de la Police en Hollande."

Ook aan de jaarlijksche rekenplichtigheid werd de hand gehouden. De uitgevers van tijdschriften ontvingen daartoe tabellen, met vragen die zij te beantwoorden en met toelichting aan te vullen hadden. Die betreffende de *Konst- en Letterbode*, ingeleverd 20 februari 1812 was aldus:

1. Quel est le nombre du tirage?

360 des derniers numéros, mais dans le cas qu'on y trouve quelque article très intéressant ou dont l'auteur désire quelques exemplaires pour son compte, on en tire 25 ou 50 de plus.

2. Quel est le prix de l'abonnement?

Dans la ci-devant Hollande l'abonnement n'était pas en vogue et le *Courier* en perdrait infiniment, si l'on vouloit le débiter à cette manière. — Chaque numéro coûte cent[s]. 36.75 prix particulier, mais comme presque tous les exemplaires se debitent aux libraires, l'éditeur ne jouit que cent[s]. 31.50 par numéro. — 52 numéros en paraissent par année, outre deux tables de matières. Le prix d'une année de 54 feuilles d'impression se monte à francs 17.1 pour les libraires et à francs 19.84 pour les particuliers.

3. **Quel est le nombre des abonnés?**

Il n'y a pas des abonnés, mais on compte qu'on en vend 320 exemplaires; les autres se distribuent gratis à la Préfecture, la Police et aux correspondans du Journal ou restent pour completer.

4. **Quel sont les frais d'impression?**

21 francs par feuille d'impression.

5. **Quels sont les frais du timbre?**

Francs 23.52 par numéro, le nombre du tirage étant comme ci-dessus.

6. **Quels sont les frais d'envoi par la Poste?**

l'Envoi par la Poste ne signifie jusqu'ici presque rien, à cause qu'il se fait pour la plupart par barque ou quelque autre voye, dont les frais sont indiqués sous titre d'administration. Voyez *Observation* 1.

7. **Quel est le coût du papier annuellement nécessaire?**

Le nombre du tirage restant toute l'année, comme ci-dessus, le coût du papier annuellement nécessaire se monteroit à francs 840."

Observations.

1. On ne demande pas quels sont les frais de la Redaction et de l'Administration? Et pourtant ils sont assez considérables pour en faire mention; ils se montent à francs 1200 par année.

2. l'Impôt du Timbre ayant déjà nécessairement haussé le prix du *Courier général des Arts et Lettres*, et en conséquence diminué le produit, l'Editeur voudrait, s'il y en a de titres d'exeption sur la rétribution ordonnée par Décret du 14 Dec. 1810, en jouir volontiers, car on comprendra aisément qu'en haussant encore le prix, le produit diminuera proportionnellement aussi. Si son Journal ne peut être exempt de la rétribution il offre à payer *une centime* par feuille d'im-

pression du susdit Journal qu'il débite; du nombre desquels il présentera dans ce cas, par semestre ou année comme on le voudroit, un Tableau exact et fidèle. — l'Editeur ne pénètre pas la raison pourquoi un Journal, par un auteur vivant comme le sien, seroit grevé plus que tout autre Labeur, considéré comme un domaine public, dont la taxe n'est que *d'une centime* par feuille d'impression. Ce n'est pas à lui d'en juger, mais il croit qu'en connoissant le produit net de son Journal, on verra que l'Impot *d'une centime* seroit une subvention déja assez considérable.„

Van alles hadden de dagbladen het wel het hardst.

Reeds in het begin van dit opstel is erop gewezen, dat Bonaparte, nauwelijks den rang van eersten consul behaald hebbende, zonder eenige vergoeding aan de uitgevers niet minder dan 60 van de 73 dagbladen te Parijs het verschijnen verbood. „Si je lâche la bride à la presse, je ne resterai pas trois mois au pouvoir,„ is zijn bekend woord. Van stonde af was het zijn bedoeling, dat een land, door partijschappen verscheurd, tot wederherstelling onder een absoluut gezag moest gebracht worden. De 13 gespaarde couranten bleven dan ook alleen bestaan op voorwaarde van ongerepte trouw aan de regeering. Erger nog: zij moesten veil wezen voor al wat die regeering haar te zeggen en te verzwijgen gaf. Voor het overige werden de departementale bladen door het hoog bewind gewaarschuwd, dat zij, op straf van opschorting of algeheel verbod, voorzichtig dienden te wezen en zich liefst bij plaatselijke nieuwsberichten hadden te bepalen. Er werden voorbeelden gesteld in overvloed. De arme redacteurs en eigenaars hadden wel te gehoorzamen, wilden zij zich niet eensklaps met hun bladen te gelijk van hun bestaan beroofd zien.

Bovendien werd de invoer van buitenlandsche couranten geweigerd, zoodra men vermoeden kon dat zij onfranschgezinde tijdingen inhielden. Al in september 1802 werd aan de douanen gelast streng toe te zien, dat sommige vreemde nieuws-

bladen, waaronder de *Gazette de Leyde*, de fransche grenzen niet binnenkwamen. Waar men, vooral uit Duitschland en Engeland, beproefde die toch te doen binnensluipen in den vorm van brieven of verborgen onder koopmansgoed, werd de ontvanger voor de politie geroepen. De generaal Bonaparte wilde alleen verheerlijkt, in geen enkel geval beoordeeld worden; men moest begrijpen dat hij tegelijk eerste consul was, die over Frankrijk en over de Franschen te beschikken had naar believen.

Deze aanmatiging verminderde alles behalve, toen de eerste consul zich van de keizerskroon had meester gemaakt. De meest officieele bladen, de *Débats*, de *Publiciste*, en de *Gazette de France*, in de meening den monarch daarmeê te vleien, hadden zich in 1805 de vrijheid veroorloofd een blik te slaan in de pracht van de nieuwe keizerlijke ontvangstzalen. Dit vermoeden viel tegen. Zooals die mededeelingen daarin op eigen manier geplaatst waren, duchtte Napoleon verkeerde gevolgtrekkingen. „Reprimez ces journaux", schreef hij aan zijn minister van politie: „Faites comprendre aux rédacteurs que le temps n'est pas éloigné où, m'appercevant qu'ils ne me sont plus utiles, je les supprimerai avec tous les autres et n'en conserverai qu'un seul". Zelfs de titel van de *Débats* hinderde den keizer, omdat deze titel den schijn van tegenspraak kon opwekken: het blad veranderde van naam en werd *Journal de l'Empire*. Maar ook onder die vlag bleef hij het blad wantrouwen, zelfs nadat hij het een censeur-rédacteur naar zijn eigen keus had opgedrongen. Het eenige dat geheel onder zijn persoonlijke leiding stond was de *Moniteur*. „Mon intention", meldde hij in het begin van 1806 aan Talleyrand, „mon intention est que les articles politiques du *Moniteur* soient faits pour les relations extérieures. Et quand j'aurai vu, pendant un mois, comment ils sont faits, je défendrai aux autres journaux de parler politique autrement qu'en copiant les articles du *Moniteur*".

Wat met woorden gedreigd werd aan de parijsche couranten, gebeurde feitelijk ten overstaan van de departementale. In 1807 werd van alle gemeentebesturen in Frankrijk een opgaaf gevraagd van de couranten, grootere of kleinere, in hun kring

verschijnende, van het getal der oplaag en van de namen der redacteurs en uitgevers. Dit aantal bleek niet groot te wezen. Ook de couranten behoorden in het begin onzer eeuw wel niet tot de zeldzame, maar toch wel nog tot de schaarsche lektuur. Parijs zorgde meerendeels voor de nooddruft van Frankrijk, en indien de grootere steden soms eigen bladen erop nahielden, waren dit meestentijds nieuws- en advertentiebladen, met enkele berichten over binnen- en buitenland ontleend aan de bronnen der hoofdstad. Het platteland had alleen volksblaadjes. Het kostte dus aan den minister van politie al heel weinig moeite om, in aanmerking nemende den grooten invloed dien de couranten oefenden op de stemming des volks en met verwijzing naar de rechten van het keizerrijk, de daarbij betrokken belanghebbenden des keizers wil aan het verstand te brengen: dat provinciale en alle andere bladen hun politieke tijdingen voortaan woordelijk zouden overdrukken uit de *Moniteur;* dat die wil geen tegenspraak duldde, en dat bij overtreding van dit verlangen de straf stond te wachten van verbeurdverklaring der drukmaterialen en opheffing der uitgaaf. Te gelijk werd hierbij de verordening gevoegd, dat elk vel van eenig nieuwspapier *één centime* belasting had te betalen.

Twee jaren later besloot de keizer, dat één enkel nieuwsblad (of grootere courant) voor ieder departement voldoende was. Er bestonden in 1810 in het toenmalige fransche rijk 132 bladen die tot die soort konden gerekend worden; slechts 28 mochten blijven bestaan; de overige 104 werden onherroepelijk verboden [1]).

Zoo werd aan alle kritiek de mond gesnoerd. Overal dezelfde beginselen verkondigd, overal dezelfde berichten verspreid, overal dezelfde minachting voor het buitenland, overal dezelfde fanfares voor het onoverwinnelijke fransche leger en voor den onovertrefbaren veldheer en keizer. Ondanks zich zelf moest

[1]) De steden, aan welke een zoogenoemd *Feuille d'annonces* werd toegestaan, waren: Aken, Antwerpen, Bayonne, Bordeaux, Brest, Brussel, Caen, Châlons-sur-Saone, Keulen, Havre, Rijssel, Lyon, Mechelen, Saint-Malo, Marseille, Nantes, Saint-Omer, Saint-Quentin, Rouaan, La Rochelle, Rochefort, Rome, Straasburg, Toulon, Toulouse, Doornik, Turin en Valenciennes.

Frankrijk zich diets maken het uitverkoren land van het heden en voor de toekomst te zijn.

Alsof dit alles nog niet genoeg ware. In het oog des monarchs en van zijn nieuwen minister van politie waren de 13 gespaarde parijsche politieke bladen nog te veel. De censuur had te zwaar werk, om, bij zoo weinig tijdruimte als de dagelijksche uitgaaf toeliet, met behoorlijke nauwlettendheid het gevaar der berichten te wikken en te wegen. Het werd noodzakelijk, het beperkte getal op nieuw in te krimpen. Zeker zou deze maatregel wel aanstoot wekken bij hen die er het slachtoffer van zouden worden. Maar: hadden deze inderdaad wel reden om zich te beklagen? Toch niet. De meeste parijsche dagbladen waren in tijden van revolutie geboren, waar eigenlijk de gouvernementen alleen het recht van stichting of toelating hadden. Zij waren opgericht, vervormd, van strekking en naam veranderd, eigenlijk wederrechtelijk, overeenkomstig het persoonlijk goeddunken der drijvers. Zij mochten dankbaar wezen, zoo lang, ook door het tegenwoordige staatsbewind, geduld te zijn en hun voordeelen genoten te hebben. Aan alles kwam een einde. Elke tijd had andere eischen. De monarchie als nieuwe staatsvorm moest weten wat haar paste en doen wat zij niet kon nalaten. Voor haar waren 4 te Parijs verschijnende, zoo genoemde politieke bladen voldoende: een grooter aantal was overdaad naast de gewone gemengde en koopmansbladen, aan wier voortbestaan niet getornd werd. Alzoo bracht de plicht eener zorgzame politie mede er nog 9 — de *Débats* was reeds gevallen — op te heffen. Frankrijk zou er wèl bij varen. En tot overmaat van 's keizers milde bedoelingen zou, om het lot der gevallenen te vergoeden, van de 4 bestaanblijvenden een som geëischt worden, die althans tot eenige schadevermindering tusschen de 9 opgehevenen verdeeld zou worden.

Dit lankmoedige besluit werd in october 1811 ten uitvoer gelegd. De gespaarde bladen waren de *Moniteur*, het *Journal de l'Empire*, de *Gazette de France*, en het *Journal de Paris*, die tevens als staatseigendom werden overgenomen.

Had de keizer deze gedweeheid aan zijn eigen volk durven

opleggen, het was evenzeer zijn begeerte een dergelijke macht uit te strekken over de landen die aan de zijnen grensden en die hij bezig was van lieverlede aan zijn gezag en zijn kroon te onderwerpen. Het kleine Holland moest dit het eerst en het meest ondervinden.

Want het kleine Holland was van oude tijden her in dit opzicht een voorbeeld geweest van onhebbelijke wederspannigheid.

In alle landen van Europa was de drukpers, vooral de dagbladpers, aan staatstoezicht onderworpen. Bovenal scherp was dit steeds in Frankrijk geweest. Het was verboden, dat couranten zich met binnenlandsche politiek inlieten, behalve wanneer zij daartoe van regeeringswege gemachtigd werden. En met buitenlandsche toestanden bemoeiden zij zich al heel weinig, omdat het groote publiek nog niet genoeg ontwikkeld of ingewijd was om in internationale aangelegenheden belang te stellen.

Holland had op al deze dingen een uitzondering gemaakt. Door zijn koophandel over de gansche aarde heen had het zich tot wereldburger geschapen. Het had er bij zijn ondernemingen en berekeningen wel degelijk belang bij, te weten hoe het met de huishouding der verschillende staten gesteld was, en overal had het genoegzame betrekkingen om zich daarvan als het ware elken dag op de hoogte te brengen. Daarbij liet, in weerwil van alle plakkaten, de grootere vrijheid van open spreken en drukken hier veel meer dan in eenig ander land toe, om ook onverlet gebruik te maken van hetgeen men in Holland omtrent het buitenland te weten kon komen. Wel had ook hier niet iedereen de vergunning om, als orgaan van die mededeelingen, een courant te doen verschijnen, een recht dat bij uitsluiting door stedelijke privilegiën te verkrijgen was; maar de staat als staat had daar geen macht over, evenmin als hij zich te moeien had met den inhoud dier bladen. Althans hij liet die macht niet dan nu en dan, schoorvoetend, gelden. Een en ander maakte dat hier te lande de dagbladpers zich veel losser gevoelde dan elders, en dat onze koopmansgeest er ons toe dreef om couranten te

maken tot een handelswaar, een waar, die het buitenland niet leveren kon en die daar als een zeer gezocht artikel met voordeel kon worden ingevoerd.

Zoo werden dan van vroeg af in Holland in het fransch geschreven couranten gedrukt „voor export" gelijk het heette. [1])

Het spreekt van zelf, dat vreemde regeeringen met deze bemoeizucht alles behalve gediend waren. Wat men in eigen kring niet geopenbaard wenschte, leed des te grooter aanstoot waar het van buitenaf aan de groote klok werd gehangen. Te meer, wanneer die berichten den stempel der waarheid droegen en geschreven waren in fatsoenlijken vorm, vrij van alle onbehoorlijkheid. De *Gazette de Leyde*, onder de voortreffelijke leiding van de Luzac's, mag hierin als voorbeeld genoemd worden, in tegenstelling, helaas, met zooveel onkiesche libellen en vlugschriften over buitenlandsche aangelegenheden, die ook hier meer dan te veel hun verachtelijke fabriek vonden.

Maar met des te vreesachtiger oog zagen Europas regeeringen de hollandsche *fransche* couranten binnen haar grenzen gelezen, en des te gevaarlijker moest ons kleine land blijken, ten overstaan van zijn zooveel grooter broederen. Het gebeurde dan ook meermalen, dat de laatsten daaromtrent ernstig hun gevoeligheid toonden tegenover ons staatsbewind, maar telkens het meer of minder leuk bescheid moesten krijgen, dat aan deze vrijheid *van staatswege* niets kon worden te kort gedaan, aangezien de dagbladen tot de zuiver *stedelijke* octrooien behoorden.

Allermeest had Frankrijk al van ouds aan onze couranten ergernis genomen en er, het dient erkend te worden, ook wel het meest reden toe gehad. Wat men dáár omtrent het gezin van staat en omtrent de gezinnen der vorsten muurvast omsloten had

[1]) De belangrijke studie van Eug. Hatin, *Les Gazettes de Hollande* geeft daarvan een overzicht, dat wij liever aan onze eigene navorschers dan aan een vreemdeling verschuldigd zouden zijn. Men zie voorts daarover de twee belangrijke geschriften: A. C. van Heusde, *De vrijheid der drukpers hier te lande*, 1847, en G. W. Schimmel, *De periodieke pers in verband met de verantwoordelijkheid voor drukpersdelicten*, 1882.

willen houden, was onomsluierd uit Holland naar buiten gebracht. Op Frankrijks aandrang dan ook hadden de staten van Holland en Westfriesland in 1679 ertoe willen besluiten om bekend te maken, „dat het drukken van eenige Fransche couranten alomme binnen deze provincie verboden werd", er uit zich zelve bij deze gelegenheid bijvoegende: „wordende Courantiers gelast wel toe te zien en te bezorgen, dat zij in hunne couranten niemand in 't particulier, noch ook eenige Collegiën en Sociëteiten of professiën, het zij geestelijk of wereldlijk, eenigen den minsten aanstoot geven, op poene van arbitrale correctie naar exigentie van zaken."

„Eenige" fransche couranten waren alzoo opgeheven geworden; maar „andere" hadden mogen blijven voortbestaan. De ergernis voor Frankrijk en andere mogenheden was dus wel ietwat verminderd, nogtans niet gestuit. Ook was deze tak van handel wel wat al te verleidelijk gebleken, dan dat voor de weggevallene niet aanstonds nieuwe zouden verrezen zijn. Verboden waar is altoos gezocht geweest. Wat hier te drukken geen misdaad was, behoefde toch wel niet nagelaten te worden uit beleefdheid voor een enkelen vreemdeling, vooral niet indien zoo menig buitenlander op dergelijke lektuur zoo gretig bleek gesteld te zijn. Hoe grooter aanvraag, des te meer aanbod. En zoo geschiedde het als van zelve, dat onze fatsoenlijke fransche couranten een nasleep kregen van meer of min onfatsoenlijke, en dat het kaf met het koren in klimmende maat naar het buitenland werd afgeleverd. Stapelplaats was Amsterdam.

Dien ten gevolge kwamen bij de amsterdamsche regeering nieuwe klachten in, die haar noopten tot het volgende besluit van 31 juli 1685: „In ervaring komende, dat hier onder de hand worden gedrukt eenige *France Couranten* of *Nouvelles*, waar in de tijdingen alleen gesteld zijn na het goedvinden van den auteur of drukker, zonder acht te slaan of ze met de waarheid overeenkomend zijn, of niet, hetgeen de menschen misleidt, en offensie geeft aan uitheemsche Potentaten — zoo verbieden wij, zoodanige hier te drukken of te doen drukken — op poene dat de schuldigen zullen worden gecondemneerd in eene

boete van 100 zilvere Ducatons, en boven dien de stad voor een jaar ontzegd."

Hier was dus nogmaals een slag om den arm gehouden. Weder gold deze vermaning niet alle, maar alleen de zeer onzuivere koopwaar, gansch en al tegen de bedoeling der klagers, die afdoender maatregelen verlangd hadden. Zij lieten dit dan ook onverholen blijken, en op 21 februari 1686 kwam eindelijk het staatsbesluit om te: „verbieden dat niemand drukke eenige Fransche Couranten, 't zij onder den naam van *Gazettes*, of van *Gazette raisonnée*, *Nouvelles choisies*, *Lardons*, enz. — op poene van arbitrale correctie, zoo wel voor maker als voor drukker" [1]).

Waren hiermede de hollandsche *fransche* couranten uit de wereld, de hollandsche pennen gingen niettemin onverdroten voort, in eigen taal door middel van de dagbladen te verspreiden wat haar ter kennis kwam en vrijelijk ter mededeeling toegelaten werd. Niet op aandrang van buiten, maar genoopt door eigen voorzichtigheid werd in mei 1693, tijdens onzen oorlog met Lodewijk XIV, die vrijheid van mededeeling eenigermate besnoeid, toen het amsterdamsche bestuur tot den courantier dier stad de waarschuwing richtte: „zorg te dragen, dat hij geene verdichte tijdingen verspreide en altoos oprechte berigten bekome; wegens schepen in lading liggende en derzelver vertrek niets te melden, waar mede de vijand zijn voordeel kon doen; geene aanstootelijke uitdrukkingen betreffende den Paus, de Kardinalen, de Geestelijkheid, of eenige gekroonde Hoofden, Prinsen of Mogendheden, vooral wanneer zij vrienden of bondgenooten van den Staat zijn, in de Courant te voegen; de huisselijke zaken en resolutiën van den Staat, al zijn ze binnenslands niet ten eenenmale geheim, echter in de Couranten ook niet wereldkundig te maken."

---

[1]) Men zie Bodel Nijenhuis, *Dissertatio hist. jur. de Juribus Typographorum et Bibliopolarum* bl. 159—183, en vooral de uitvoerige geschiedenis van onderscheiden couranten waarmede Mr. W. P. Sautijn Kluit onze letterkunde verrijkt heeft.

In andere woorden maakten de staten van Holland in october 1737 deze aanmaning meer algemeen en herhaalden die in april 1744, naar aanleiding van een bericht in de *Opregte Haarlemsche Courant* verlangende: „dat de Burgemeesters van Haarlem zullen verzocht worden, den Courantier daar over te hooren, en deswegens naar bevind van zaken te corrigeren; en dat mede aan Heeren Regeerders van de steden dezer Provincie, in welke Couranten worden uitgegeven, zal worden aangeschreven, omtrent de Courantiers, ieder in de hare, zoodanige ordre te stellen, dat in de Couranten niets worde gebragt, dat eenige vreemde Hoven regtmatige reden van offensie geven kan;" een besluit, dat in nog krasser termen en wel „om klagten van het Hof van Frankrijk", in mei van dat jaar door de staten-generaal herhaald werd. Ten einde tegen het gevaar van dergelijke „offensive" uitingen te meer verzekerd te zijn, besloten hun edel-groot mogenden een maand later: „dat aan Burgg. en Regeerders der Steden, leden dezer Vergadering, zal geschreven worden, ieder in hunne stad, en aan de Gecommitteerde Raden in beide quartieren respective, in de verdere steden en plaatsen zorg te dragen, dat geene *Couranten, Gazettes* of andere *Nouvelles* onder wąt naam, worden gedrukt, verkocht of gedivulgeerd, of elders gedrukt zijnde ingebragt, verkocht of gedivulgeerd, zonder daartoe behoorlijke permissie gevraagd en bekomen te hebben."

Het laatste besluit, beperking van het getal couranten, door het vragen om vergunning, bleef van kracht; het overige, beperking van mededeelingen, verloor zijn gestrengheid naar gelang de politieke omstandigheden die minder noodzakelijk maakten. De *Gazette de Leyde* bleef bestaan, naast de hollandsche *Leidsche Courant.* 1)

1) Geheel handelend in den geest van zijn keizerlijken broeder kocht Lodewijk Napoleon in 1809 het *Journal politique* (de *Gazette de Leyde*) voor eigen rekening aan, opdat zijn regeering over een eigen fransch orgaan de beschikbaarheid mocht hebben. In mei 1810 benoemde hij den heer de Flines, ambtenaar bij een der ministeriën, tot redacteur ervan, in plaats van den heer Westmuller, die zich met pensioen terugtrok. Sinds het bekend werd, dat het blad door de regeering was overgenomen, verloor het minstens een derde van zijn debiet en kon het

De rumoerige jaren der fransche revolutie deden den buitenlandschen storm tegen onze dagbladen opnieuw losbreken. Evenwel niet alléén van buitenaf. Ook in ons eigen land hield men op onze couranten met angstige spanning de aandacht gevestigd. Wij waren zwak geworden. Wij hadden onszelven verscheurd in partijschappen en waren tot een nationale slapheid en lafheid afgedaald, die ons ten speelbal maakten, nu van dezen, dan van genen. Wij waren bevreesd voor ieder die ons aandurfde. Het staatsbewind in zijn verschillende vertakkingen, het Commité van Waakzaamheid, de stedelijke overheden, hadden handen vol werk, om, naar aanleiding van allerlei klachten, de redactiën in toom te houden, te gelasten, te verbieden, te bedreigen, naar gelang zulks van hoogerhand bevolen werd. Van hoeken tot kanten gejaagd door buitenlandschen dwang en door binnenlandsche ontmoediging, werd onafhankelijkheid bij ons tot een spotwoord en het fiere besef van persoonlijkheid tot een mirakel.

Zoo waren wij, om geen ander woord te gebruiken, rijp geworden voor het koningschap onder een vreemdeling.

Maar al was dit feit nu feitelijk gebeurd, onze praatzieke couranten, hoe weinig wij er ook nog bezaten, waren van hun oud-hollandschen trant van rondzien en vertellen niet afgeweken. Onverholen, en voorloopig onaangevochten, bleven zij voortgaan hun lezers te openbaren wat zij in binnen- en buitenland waarnamen en wat zij voor het algemeen te weten aantrekkelijk achtten.

Napoleon was met deze spraakzaamheid bekend en duchtte haar, niet zonder reden. Een blijk daarvan vinden wij reeds in de eerste jaren van zijn regeering. „Il me semble," schreef hij 18 augustus 1804 aan Fouché, „il me semble avoir vu quelque part, qu' on a défendu l'introduction en France de la *Gazette de Franckfort*; elle ne me paraît cependant point extrêmement mauvaise. La *Gazette de Leyde* se trouve comprise

zijn kosten niet opbrengen (Jorissen, *Ondergang v. h. Koningrijk*, bl. 159). Bij het besluit van den keizer van 26 september 1811, omtrent het bestaan blijven van enkele couranten, werd het *Journal politique* niet genoemd en eindigde het alzoo met dat jaar zijn vroeger zoo roemvol leven.

dans la même prohibition. Je n'ai jamais vu cette gazette. Faites réunir tous les numéros de ces derniers mois, et envoyez les moi; faites-moi en même tems un rapport sur l'esprit qui la dirige. Comme elle se publie en Hollande, je saurai bien la faire changer ou la faire supprimer" [1]).

Dit werd geschreven in 1804, toen Napoleon nauwelijks drie maanden keizer van Frankrijk was. Reeds in die dagen dus was hij zich bewust van zulk een overmacht op Holland, dat hij de laatste woorden zeggen dorst: „je saurai bien la faire changer ou la faire supprimer." Maar dit zou weldra nader blijken. Pas was Lodewijk Napoleon ons tot koning gegeven en had deze, even als onze gezanten te gelijk, de keizerlijke lessen medegekregen, of een van zijner majesteits aanschrijvingen gold onzen courantiers. In het gemeente-archief van Haarlem vinden wij het volgend

„EXTRACT uit het Register der Besluiten van de Gedeputeerden uit het Departementaal Bestuur van Holland, genomen op Woensdag 11 Juny 1806.

Ontvangen eene Missive van den Secretaris van Staat voor de Binnenlandsche Zaken, geschreven alhier in den Haag, den 9 dezer, daar bij ten gevolge van een ten zelfden dage ontvangen Koninklijk Decreet" dit Bestuur verzoekende om de stedelijke Regeringen van zoodanige plaatsen, alwaar Couranten worden gedrukt, aanteschrijven, om de Redacteurs en Uitgevers dier Couranten ten ernstigsten te gelasten zich in hunne Nieuwspapieren te onthouden van alle zoodanige Politieke reflexiën als anderzins, als eenigzins zouden kunnen dienen om de daden van het Gouvernement te beoordeelen, en zich in het plaatsen van Staatsstukken alleen te gedragen naar het geen in de *Staats-courant* van wege het Gouvernement zal worden gevonden; en tevens ten zelfden einde de vereischte attentie te slaan op andere Tijdschriften die binnen hunne Stad of Ressort worden in het licht gegeven; met kennisgeving aan dezelve Stedelijke Regeringen, dat het Gouvernement aan de naarkoming dezes zoo veel gewigt hecht, dat dezelve wegens de overtreding van dien worden aansprakelijk gesteld.

[1]) Sautijn Kluit, *De Fransch-Leydsche Courant*, blz. 158.

Waar op gedelibereerd zijnde, is goedgevonden en verstaan, den inhoud der voorsz. Missive bij dezen te brengen ter kennisse van de Gemeente-Besturen binnen dit Departement van zoodanige Plaatsen, alwaar Couranten worden gedrukt, met aanschrijving en last om zich daarnaar te gedragen.

En zal Extract dezes aan de Gemeente-Besturen voornoemd worden gezonden tot informatie.

W. F. Roëll."

In een nader schrijven werd, naar aanleiding van den gespannen toestand met Engeland, nog met name aangeduid, om in de nieuwspapieren, evenmin als van landsaangelegenheden „eenige melding hoegenaamd te maken van Zaken, de Haring-visscherij of de Kerf- of Doggevaart betreffende, en wel bijzonder om eenige aankondiging te doen van het vertrek of de aankomst der schepen tot deze Visscherij bestemd."

Bij aanschrijvingen van 12 en 26 augustus werd dit koninklijk besluit in zijn geheel herhaald, met vernieuwden aandrang aan de plaatselijke besturen om op de vervulling daarvan ten ernstigste acht te geven, ook „wat uittreksels of eenige mentie aangaat."

Den 18n november van datzelfde jaar 1806 werd alweder op dit verbod teruggekomen, en nu met de uitbreiding om ook geen woord te reppen van koloniale aangelegenheden. „Het heeft de attentie van den Minister van Koophandel en Koloniën (J. H. Mollerus) tot zich getrokken," zoo luidt het daar, „dat van tijd tot tijd in de publieke Nieuwspapieren berigten geplaatst worden, die nu eens den inwendigen toestand der Overzeesche Bezittingen van dit koningrijk betreffen, en dan weder eenige strekking schijnen te hebben om de min of meer gunstige uitzigten op de Recolte, of wel den voorraad der koloniale voortbrengselen aan het Publiek bekend te maken.

De bronnen, waar uit dergelijke berigten voortvloeijen, niet altijd de echte zijnde, gebeurt het niet zeldzaam, dat hier door geheel verkeerde denkbeelden ontstaan, die zoo wel voor het belang des Lands, als voor dat van particulieren van schadelijken invloed kunnen zijn, te meer, om dat die berigten dikwerf in verband staan met de speculatiën van kwalijk geïntentioneerde Lieden.

Doch al heeft dit niet dadelijk plaats, — al stemmen zelfs zulke tijdingen met de waarheid overeen, is de beoordeeling of en in hoe verre het promulgeren derzelve, vooral in een tijd als dezen, waarin het Land in Oorlog gewikkeld is [1]), raadzaam zij, van dien moeijelijken en delicaten aard, dat zulks, niet zonder bedenkelijkheid, geheel en alleen aan het beleid van de Schrijvers van Nieuwsbladen kan overgelaten worden, terwijl het van het gewigtigst belang is, alle gelegenheden te vermijden, waardoor somwijlen de Vijand, ten nadeele des Rijks, met zaken en omstandigheden bekend gemaakt zou worden, welke hij behoorde te ignoreren.

Het is derhalven om dit Land en deszelfs Ingezetenen, zoo veel mogelijk, tegen dergelijke nadeelen te waarborgen, dat ik het van mijn pligt reken, u te verzoeken en aan te schrijven (de Gemeentebesturen), om de noodige order te stellen, dat de Uitgevers of Redacteurs van alle Nieuwsbladen en Tijdschriften worden geïnjungeerd en gelast, om geene andere berigten of tijdingen, den inwendigen toestand der Overzeesche Bezittingen van dit Koningrijk of den oogst en voorraad der Koloniale Produkten aldaar maar eenigzins concernerende, in hunne Nieuwsbladen en Tijdschriften op te nemen, dan de zoodanige, die zij alvorens in de *Koninklijke Staatscourant* zullen hebben geplaatst gevonden."

Ook de oprichting dezer *Koninklijke* (Staats)*courant* had haar pijnlijke geschiedenis. Allereerst omdat zij gepaard ging met de willekeurige vernietiging van het *Amsterdamsche Dagblad*.

In de *Gedenkschriften* van Lodewijk Bonaparte [2]) zegt de schrijver (men beweert de koning zelf): „Hij, de Koning, had zijne Ministers aanbevolen, om de vreemde Ministers en derzelver Agenten met achting en eerbied te behandelen, en zorg te dragen, dat de Hollandsche journalisten het voorbeeld van velen onder hunne Fransche broeders niet volgden, die van

---

[1]) Oorlog van Frankrijk tegen Duitschland, voor welken Holland door den keizer gedwongen was hulptroepen te leveren.

[2]) Deel I, bladz. 202.

het aanzien dat de drukpers hun gaf gebruik makende, niet nalieten, de Koningen en de Gouvernementen lessen te geven. Het was derhalve niet zonder leedwezen, dat hij zag, hoe het *Amsterdamsche Dagblad* de vrijheid had genomen om Oostenrijk en Pruissen te beleedigen. Hij deed de uitgave van dit dagblad staken, en de Ministers van deze twee Mogendheden, of ten minste derzelver Agenten, de vereischte voldoening verschaffen."

Lodewijk nam de verantwoordelijkheid dezer strafdaad dus voor eigen rekening. Het kan zijn, dat hij inderdaad geen vrede kon hebben met de opzettelijke onbetamelijkheid van de bezoldigde fransche drukpers, die uit het alleen zaligmakende keizerrijk met haar hooge taal al de overige rijken van Europa beschimpte, en dat zijn hoffelijkheid en billijkheid, deugden die hij inderdaad bezat, tegen deze keizerlijke kunstgrepen opkwamen. Maar de maatregel van het opheffen van een gewaardeerd blad, ter beteugeling van onze oud-hollandsche en altoos veel kiescher dagbladpers, was en bleef stuitend voor het nationaal gevoel, en het is wel buiten eenigen twijfel dat, ter vervanging van het *Amsterderdamsche Dagblad*, de *Koninklijke Courant* werd opgericht onder franschen invloed. Dit spreekt duidelijk — en dat was een andere grief — uit den toon, waarin van dit besluit kennis gegeven werd, vervat in onderstaand:

„Extract uit het Register der Besluiten van het Departementaal Bestuur van Holland, genomen op Donderdag, den 14 Augustus 1806.

Ontvangen eene Missive van den Minister van Justitie en Policie van Zijne Majesteit den Koning van Holland, geschreven alhier in den Haag den 11 dezer, houdende, dat van wegens de Hoven van Weenen en Berlijn, aan Hoogstgemelde Zijne Majesteit, ernstige klagten ingekomen zijnde over zekere Periodes in het *Amsterdamsch Avond-journaal* voorkomende, en in welke Periodes, te vinden N°. 16 van hetzelve Blad, de Redacteurs zich zeer beledigende uitdrukkingen tegen gemelde

Hoven veroorloofd hebben, Zijne Majesteit had genomen het Besluit, kopyelijk nevens de voorsz. Missive gevoegd; dat welgemelde Minister gemeend had dit Bestuur daarvan te moeten informeren, ten einde hetzelve te brengen ter kennisse van alle de respective Gemeente-Besturen in dit Departement, met last, om van den inhoud van het 2e Artikel, alle de Boekverkoopers en Drukkers in hunne Gemeente kennis te doen dragen; zijnde hetzelve Besluit van den volgenden inhoud:

Louis Napoleon,
door de gratie Gods en de constitutie des Rijks
Koning van Holland,

Wij hebben besloten en besluiten bij dezen.

Art. 1.

Het Dagblad genaamd het *Amsterdamsch Avond-journaal*, zal worden gesupprimeerd; de Redacteur zal geen Verlof kunnen bekomen, om aan eenig Periodiek Werk te arbeiden, als hebbende valschelijk voorgegeven de Schrijver te zijn van een door ons geautoriseerd Dagblad, en in het N°. van Donderdag den 24 July laatstleden, ten opzigte van Gouvernementen, waar mede wij in Vriendschap leven, op eene ligtvaardige en onwettige wijze hebbende gesproken.

Art. 2.

Daar het geen Onderdaan vrij staat in naam van zijnen Souverein te spreken, en daar het aan geen bijzonder Persoon geoorloofd is, de daden der verschillende Gouvernementen, anders dan met woorden, en slechts in zijnen Huisselijken kring te beoordeelen, zal elk Redacteur van eenig gedrukt werk, die in het vervolg contrarie dezes mogt handelen, als openbare Rustverstoorder en Overtreder van zijne pligten omtrent Ons, worden gestraft.

Art. 3.

De minister van Policie en Justitie is belast met de uitvoering van dit Besluit.

Gegeven te Mentz, den 6 Augustus 1806.

Louis."

De laatste bepalingen waren niet met het koninklijk, maar alleszins met het keizerlijk karakter te rijmen. Overigens getuigde ook de „Notificatie, waarmede de *Koninklijke Courant* in het leven trad, alles behalve van 's konings hardheid:

„De Minister Secretaris van Staat van Zijne Majesteit den Koning van Holland, als daar toe behoorlijk geautoriseerd, notificeert hier mede, dat het officieel Dagblad in het vervolg zal worden uitgegeven onder den Titel van KONINKLIJKE COURANT, en dat de eerste Uitgave onder die benaming zal geschieden aan de Koninklijke Staats-Drukkerij alhier in den Haag, op Donderdag den 1n January 1807, en voorts alle dagen.

Dat, ingevolge de bepalingen deswegens bij het Gouvernement vastgesteld, volstrekt geene andere Advertissementen in deze Courant geplaatst zullen worden, dan de zoodanige, welke door of van wegens publieke Besturen, Collegiën, Corporatiën en Personen, als zoodanig bij het Gouvernement bekend, in deze hunne qualiteiten geschieden.

Dat alle voors. Besturen, Collegiën, Corporatiën en Personen, uitgezonderd de Plaatselijke Besturen welke hunne eigene Couranten hebben, bij voortduring verpligt zijn hunne Notificatiën of Advertentiën in de *Koninklijke Courant* te doen plaatsen.

Dat voor alle zoodanige Advertentiën, waar van de insertie-kosten, in effecte, ten laste van den Lande loopen zouden, ingevalle dezelve betaald wierden, geene betaling zal geschieden, terwijl van alle die gene, waar omtrent zulks het geval niet is, de gewone insertie-kosten zullen betaald en ingevorderd worden.

Dat niemand, dan die zulks verkiezen mogt, dit officieel Dagblad zal behoeven te houden, en mitsdien is te niet gedaan het zogenaamd geforceerd debiet, het welk daar aan, door de verpligting van sommige Ingezetenen om zich van ten minsten één Exemplaar van hetzelve te voorzien, gegeven was.

Dat voorts alle bepalingen omtrent het officieel Dagblad, bij deszelfs introductie in den jare 1805 en na dien tijd genomen [1]), zullen blijven in haar geheel, voor zoo verre daar

[1]) Onder den druk der lasten, toen reeds door Frankrijk aan onze republiek opgelegd, en om de *Bataafsche Staatscourant* vruchtbaarder in inkomsten, of althans minder bezwarend in uitgaven te maken, was

aan door de als nu gemaakte bepalingen niet is gederogeerd.

Dat eindelijk het meergemeld Dagblad, behalve het Staatkundig vak, ook zal handelen over onderwerpen, tot de Wetenschappen, Letteren en Kunsten, betrekkelijk.

En ten einde een ieder van opgemelde dipositiën zal kunnen kennis dragen, zal deze worden geaffigeerd alomme daar zulks gebruikelijk is.

Gedaan in den Haag, den 27 November 1806.

De Minister Secretaris van Staat

W. F. RÖELL."

Maar de koning, hoe wèlgezind ook voor zijn onderdanen, regeerde niet alléén. Het zou de vraag kunnen zijn, of hij in het geheel wel regeerde. Zoodra hij den moed daartoe betoonde werd hij herinnerd aan de voorwaarde zijner zending, aan zijn waardigheid en plichten van zijn rang als erfelijk groot-connétable des franschen rijks en aan den broederlijken afscheidsgroet: „Uw eerste plicht is jegens mij, uw tweede jegens Frankrijk; al de overigen zijn daaraan ondergeschikt." De keizer liet al meer en meer merken dat zijn koninklijke broeder, wat

---

door de regeering van de bataafsche republiek den 30n aug. 1805, herhaald den 14n februari 1806, de volgende verordening gesteld:

„1º. Alle de Gemeente-Besturen te exhorteeren, om alle Advertentiën, namens hun Collegie, voor zoo verre derzelver aard en oogmerk eenigzins gedoogen kan, tevens in de *Staats-Courant* te doen plaatzen, en dienvolgens aan het Bureau derzelve ter plaatzing toetezenden, ten einde daar door den Lande die voordeelen te doen genieten, welke anderzins alleen door Particuliere Courantiers genoten worden.

2º. Dezelve Gemeente-Besturen aanteschrijven en te gelasten:

a. Om aan gene Logement- of Koffiehuis-houders, Herbergiers, Tappers en alle anderen, welke tot het zetten van Gelagen kunnen worden geadmitteerd, voor zoo verre dezelve gewoon zijn eenigerhande Couranten, ten geryve der Ingezetenen, ter lezing te houden, Patent te verlenen, ten zij aan hun gebleken zij, dat door dezelve aan deze bepaling voldaan worde, en dienvolgens door hen eene *Staats-Courant* voor hunne Rekening genomen worde.

b. Om bij de genen, welke reeds door een verkregen Patent of Acte tot het zetten van Gelagen zijn geregtigd, naauwkeurig te onderzoeken, of aan die bepaling word voldaan, en zorge te dragen, dat bij faute van dien, derzelver Patent of Acte worde ingetrokken, en de Nalatigen van het Regt van Gelagen te zetten, worden verstoken."

besturen en besluiten betreft, al heel weinig te beteekenen had en dat Holland als niets anders dan als een fransch wingewest te beschouwen viel. Volgens straks genoemde *Gedenkschriften* schreef de keizer omtrent denzelfden tijd, waarin de *Koninklijke Courant* werd opgericht, aan den koning: „Gij zult uw volkplantingen verliezen. Ik zal niets voor Holland doen, wanneer gij uwe land- en zeemacht vermindert. Gij moet 50,000 man en 20 schepen van linie hebben, en hooge belasting op de rente der Nationale Schuld leggen. Het is u niet mogelijk Holland te redden. Waar bemoeit ge u toch meê?" [1]) Voorts: „Vlissingen is onder ons gemeen. Gij moet de Hollandsche administratie uit die stad verwijderen. Ik wil er geen anderen Kommandant dan die door mij aangesteld is". De overheerschende bedoeling dezer woorden bleek nog te meer, toen bijna gelijktijdig Holland werd medegesleept in des keizers vijandige maatregelen tegenover Engeland, maatregelen waardoor de handel onzes volks voor een groot deel als met geheelen ondergang bedreigd werd.

De nieuwe *Koninklijke Courant* moest aan al deze bedoelingen van Napoleon langzamerhand voet trachten te geven. Haar werden uit Parijs ter plaatsing toegezonden lange artikelen over de veldwinnende macht des keizerrijks en over de schitterende triomfen zijns monarchs. De binnenlandsche berichten werden door die van het buitenland, met name van Frankrijk, ver overvleugeld. Het koninkrijk Holland moest zijn nietigheid, welhaast zijn onbestaanbaarheid, gaan gevoelen tegenover zijn reusachtigen bondgenoot. Voet voor voet moest de samensmelting worden voorbereid.

En evenzoo de slavernij der dagbladpers.

Die pers zou zelfs haar eigene onafhankelijkheid gaan bestrijden door de schandelijke medeplichtigheid van keizerlijke handlangers.

Met mei 1807 verscheen bij J. Locke en W. Molenaar te Schiedam een wekelijksche courant onder den titel van *De Bijenkorf*. Het blad beloofde te geven: „staatkundige daar-

---

[1]) Deel I bl. 203.

stellingen, afbeelding der openbare meening, levensschetsen van beroemde veldheeren, staatsmannen en uitstekende personen, bijdragen tot de geschiedenis der volkenbeschaving, berigten van de jongste ontdekkingen in verre oorden, korte reisbeschrijvingen, berigten van belangrijke verschijnselen in de handelswereld, ondervindingen in de natuurlijke geschiedenis, natuurleer, sterrekunde, geneeskunde enz., de belangrijkste uitvindingen van allerlei aard, ook rekenkundige uitwerkingen enz. enz." Zonneklaar had de regeering, of althans de fransch-gezinde partij, de hand in deze uitgaaf. Wat het blad in zijn verschillende onderdeelen leverde, was inderdaad goed geschreven en vrij lezenswaardig. Alleen van de twee eerstvermelde rubrieken: „staatkundige daarstellingen en afbeelding der openbare meening" was, althans wat Holland betrof, geen spraak. Van de eerste tot de laatste letter was het waar het slechts pas gaf een bewierooking van den keizer en van het keizerrijk, terwijl er geen enkele hollandsche aangelegenheid, geen enkele hollandsche nieuwstijding, bijna geen enkele hollandsche naam in ter spraak gebracht werd. Men zou kunnen zeggen: één van onze weinig overgebleven nationale bladen, was het zoo weinig nationaal mogelijk.

Ten blijke daarvan strekke het bijna éénige opstel dat met onzen eigen inwendigen toestand in verband stond en dat, geplaatst in de nommers van 6 en 15 mei 1809, tot opschrift had: „Over den tegenwoordigen stand der vrijheid van drukpers." Omtrent de bedoeling daarvan kan men oordeelen uit de volgende aanhalingen.

„Men haalt de schouders op," zoo begint de schrijver, „men schudt ongeloovig het hoofd, en legt de bulletins, de officiëele artikelen, de couranten, de staatkundige dagbladen met eenen sceptischen lach ter zijde. — „Men verneemt de waarheid niet!" zegt men; „er is geene vrijheid van drukpers; vleijerij of vrees bederft onze voornaamste Schrijvers; niemand mag bekend maken, dan hetgeen van boven af wordt toegestaan. Elk vreest voor confiscatie, fiscale procedures, gevangenissen, vervolgingen, deportatiën. Alle vrijheid is geweken. Wij treden weder in eene ijzeren eeuw.""

„Deze taal wordt zoo omtrent in de meeste kringen der tegenwoordige beschaafde wereld gevoerd. Wie geen kluizenaar is, heeft ze gehoord. Deze taal kenschetst ten deele ook de *heerschende* meening, en verdient juist daarom *opgemerkt* te worden door den waarnemer des tijds. Deze meening, ofschoon zelden *luid* gegeven, echter des niet te min eene *openbare*, wijl zij zeer algemeen is, heeft op de stemming en den vrede der natiën, deels door de daaruit afgeleide *gevolgtrekkingen*, deels door de daaruit voortvloeijende zakelijke *gevolgen*, eenen bepaalden *invloed* en wordt daarom van geschiedkundig gewigt.

„De vrijheid van drukpers — want voor dat ik mijn oordeel over haren tegenwoordigen toestand in Europa geve, wil ik mijne geloofsbelijdenis van haar afleggen," zoo gaat de schrijver voort, „is het *palladium der veredeling van het menschelijk geslacht, het palladium der vrijheid der natiën*. Krachtiger wordt door haar, dan door de dolken van eenen Brutus of eene Corday, de wederkeering van het eigenwillige, bloed- en gouddorstige despotismus afgeweerd. De waarheden, door de hand van verlichte Schrijvers uitgestrooid, scherpen het oordeel der natiën, en versterken haar gevoel voor menschenwaarde en menschenregt. Daarmede vermindert het gemeen, vermeerderen de edelen; dat wil zeggen, in de plaats van het blinde, slaafsche geloof treedt het vrije oordeel, welk den schijn van 't wezen, en de deugd van de geschilderde glorie weet te onderscheiden. —

„Waarin bestaat nu de vrijheid der drukpers, naar welke men zoo gaarne thans met een angstvallig gelaat heen wijst?

„Hoevele duizende van werken in allerlei landen, in doode en levende talen, verlaten niet elk jaar de drukpersen, en helpen de natiën en individu's verlichten! Met welken ijver bevorderen Frankrijk, Engeland, Holland, Italië, de meeste Duitsche staten, Denemarken, Rusland enz. het voortgaan van elke kunst! Akademiën, prijsvragen, orden van eer en verdiensten moedigen de werkzaamheid der beste geesten om strijd aan.

„Regeringen, wier bestendig grondbeginsel is, het licht der openbaarmaking te vermijden en haren wandel in donkerheid te hullen, trekken eenen scheidsmuur tusschen haar en des

volks hart, en verraden aan andere natiën, dat er blootheden zijn, die den blik der wereld schuwen. — Zonder vrees voor gevaar is nog nooit de vrijheid der drukpers bepaald geworden; doch vrees verraadt altoos eene zwakheid.

De vrijheid van *denken* laat zich niet verbieden. Geen vorstenscepter reikt tot in het gewest der geestenwereld. De vrijheid van *spreken* grondt zich op het regt van ieder mensch ter mededeeling zijner gedachten. Doch zij *kan* beperkt worden, zij *behoort* beperkt te worden, zoo dra zij aan het gemeene wezen of de regten van andere burgers schade doet. Van daar vinden wij allen het billijk, dat de voorbarige uitventer van geheimen, de lasteraar, de onruststichter, de boosaardige leugenaar, de leeraar van zedelooze dingen, getuchtigd worden.

„De vrijheid van *drukpers* grondt zich, gelijk de vrijheid van spreken, op het regt van de mededeeling der gedachten. Ook *zij kan* beperkt worden, ook *zij behoort* beperkt te worden, in zoo ver zij misbruik oefent. Wie door gedrukte geschriften toevertrouwde geheimen verraadt, iemands goeden naam lastert, zedelooze dingen leert, oproer tegen de bestaande overheid predikt, is in de burgerlijke zamenleving even zoo strafbaar, als welke dezelfde dingen met mond of pen doet. Indien er een onderscheid van strafbaarheid tusschen beide plaats vindt, dan is het, mijns inziens, bezwaarlijk ten voordeele des Schrijvers, welke, daar hij zich aanmatigt openlijk op te treden om leeraar van duizenden te zijn, aanspraken op beter inzigt maakt, en door het orgaan van de boekdrukpers algemeener werkt, dan door den vlugtigen adem des monds.

„In den Staat zelven strekt zich het landsheerlijke *regt* tot beperking van de vrijheid der drukpers, als een maatregel van politie, even zoo verre tot werken van Schrijvers uit, als tot gewone zonden met mond en pen. De Wetgever kan den Schrijver gebieden: „Gij zult niet tot ongehoorzaamheid tegen de bestaande wetten van *onzen* Staat, van *onze* Overheden aansporen, geene geheimen van *onzen* Staat of van eene familie derzelven verraden; geene ondeugden leeren en prediken, geen lasteraar van iemands eer worden; of, ingeval van overtreding, wanneer een beleedigde klaagt, *treft u de straf der wet.*"

„Eigenlijk rust de geheele klagt over de beperking van de vrijheid der drukpers en des geestes op de thans gevoelde eenzijdigheid der staatkundige dagbladen, couranten, journalen en grootere geschied- of staatkundige werken, welke in betrekking op de *geschiedenis van den dag* geschreven worden. Want de geschiedenis van vroegere tijdperken tot op diegene in welke de *nog levende personen* figureren, kan onverlet en met alle vrijmoedigheid door de Schrijvers behandeld worden.

„Hier worden couranten onderdrukt, daar journalen verboden; hier worden redacteurs van hunne posten ontzet, daar worden vrijmoedige en vertrouwde Schrijvers naar de vesting gezonden enz. De juistheid van deze daadzaken zal niemand willen loochenen. Doch allen betuigen slechts, dat de regeringen omtrent de jongste geschiedenis van den dag geen al te hel licht willen verbreid hebben, wijl (en zij alleen zijn vermoedelijk daarin competente regters) eene verraderij, uit onwetendheid of opzet, haren belangen voor dit oogenblik schade zou kunnen veroorzaken; — dat de regeringen, begeerig naar algemeen goede verstandhouding der hoven, en ter vermijding van alle wederzijdsch wantrouwen, de opwekking der Schrijveren tot kamp, de smaadredenen op of verdachtmakingen van andere monarchen, met welke zij eendragt wenschen te bewaren, haten; — dat zij, ten deele nog zelve in de wapenen, elke oproeping tot dezelve, elke verbreiding van voor haar nadeelige geruchten, elke pooging om de volken tegen haar op te zetten, als vijandelijkheid beschouwen en volgens krijgswetten straffen.

„De klagt des publieks over den openbaren dwang, waaronder tegenwoordig de openbare bladen staan, verraadt meer eene overmaat van ongeduldige nieuwsgierigheid, dan overleg en bescheidenheid. Doch uit deze beperking der dagbladen laat zich zonder inconsequentie geene beginnende heerschappij van geest-despotisme, geene aannadering van een ijzeren tijdperk afleiden.

„*Hebben de regeringen een regt, de vrijheid der drukpers ten aanzien der jongste geschiedenis van den dag, of in betrekking des oordeels over nog levende personen, te bespreken?* Voorzeker ja! Haar regt is het zelfde, welk zelfs *bijzondere personen* in be-

schaafde staten tegen verdachtmakingen, lasteringen of geheim-ontwijdingen kunnen inroepen. Waarom wil men den Vorst, den Staat, een geheel Volk, eener Armee in 't veld, de bevoegdheid ontzeggen, welke den enkelen burger toegestaan is? En hebben zij dit regt, dan is de *klagt* over den vermeenden dwang van de vrijheid der drukpers in gelijke mate een *onregt*. Het regt van den Schrijver kan nooit de regten des bijzonderen mans overschrijden.

„Dat diegenen, aan welke de leiding der openbare zaken toevertrouwd is, deze in hare oorzaken en gevolgen juister kunnen beoordeelen, dan de verwijderde bijzondere burger, welke het geheime radwerk niet kent waardoor eenige verschijnselen zoo en niet anders te voorschijn treden, is in den regel; *behoorde* ten minste in den regel te zijn. Menigerlei treurige uitzonderingen zijn daarvan, helaas! geweest. Doch in zulke gevallen moet des Schrijvers voorzigtigheid geene uitzondering van de algemeene regelen der kloekheid maken.

„Uit het onwedersprekelijke regt der regeringen om de vrijheid der drukpers ten aanzien van de jongste geschiedenis des dags te begrenzen, vloeit hare bevoegdheid om de voorhanden zijnde dagbladen onder het opzigt der politie te houden. Daartoe is de instelling der Overheids-censuur, en bij gebrek van een censuur-ambt de Wet omtrent de bevoegdheden en pligten des Schrijvers, Drukkers en Uitgevers. Doch waar noch gene, noch deze instituten bestaan, heerscht ongebonden vrijheid van drukpers of — despotisme en verachtelijke willekeur."—

Van de afhankelijkheid, waaronder de hollandsche dagbladen reeds tijdens het koningschap al meer en meer gebracht werden en van den dwang willekeurig hun opgelegd, volgen thans naar tijdsorde eenige stalen.

Extract uit de Besluiten van het Departementaal Bestuur van Holland.

„Maandag den 16 February 1807.

Ontvangen eene Missive van den Minister van Justitie en Politie van Zijne Majesteit den Koning van Holland, geschre-

ven alhier in den Haag den 13 dezer, daarbij in substantie te kennen gevende, dat ter voldoening aan den last van Zijne Majesteit, hij Minister deze Vergadering verzocht onverwijld de respective Raden der Gemeenten en Hoofd-officieren in dit Departement, immers van zoodanige Plaatsen alwaar eenige Couranten en periodieke Dagbladen uitgegeven worden, aanteschrijven, om onder de hand aan de daarbij geconcerneerde Personen wel expresselijk te verbieden, om te verkoopen en uittegeven eenige Couranten en periodieke Dagbladen, hoe ook genaamd, welke eenige uitdrukkingen behelzen die als eene belediging ofte spotternij ten opzigte van eenige Vreemde Mogendheid, Vorst, of ander regerend Persoon zouden kunnen beschouwd worden, en dezelve Personen tevens onder de hand te kennen te geven dat op geene allegatie van den Redacteur, Overzetter of Uitgever van zoodanige uitdrukkingen uit een ander Dagblad of andere Dagbladen te hebben overgenomen, eenig reguard zal worden geslagen: terwijl bij verzuim, nalatigheid of onwil, om zich dien conform te gedragen, hij Minister van Justitie en Politie, zich verpligt zoude vinden zoodanig Blad te supprimeren, bijzonder en ongeprejudicieerd de Actie van den Hoofd-Officier.„

Deze aanschrijving werd den 23n april daaraanvolgende in nog scherper woorden herhaald:

„Eenige malen reeds hebbe ik, op last van Zijne Majesteit, mij genoodzaakt gevonden, om in dezen tijd van Oorlog, en kwaadaardige woelingen, de onbepaalde verspreiding van tijdingen te beteugelen, en te zorgen, dat niet, het zij dan door ware het zij door valsche berigten, de goede Ingezetenen verontrust en de kwalijkgezinden moed en stoutheid ingeboezemd worden door berigten wegens het verspreiden in sommige Plaatsen van verontrustende tijdingen voor het Koningrijk en deszelfs Hooge Bondgenoot, en door de gevolgen welke daaruit niet alleen voor de publieke rust, maar ook voor de veiligheid van den Staat, zoude kunnen resulteren, vinde ik mij wederom verpligt, met inhaesie van den inhoud mijner vorige Missives aan Ulieden ten dezen opzigte gedepêcheerd, Ulieden

te moeten aanschrijven en ontbieden, om Ulieder influëntie bij de geoctrojeerde Uitgevers van Nieuwspapieren te blijven gebruiken, ten einde dezelve te persuaderen geene verontrustende Nieuwstijdingen, zoo binnen als buiten Lands ofte uit de Armée van het Rijk, overgenomen uit Buitenlandsche weinig geaccrediteerde Nieuwspapieren te plaatsen, als mede om ten ernstigste en op het nadrukkelijkste te zorgen dat geene Journalen, Nieuwsbladen of Pasquillen, welke het uiterlijke kenmerk dragen van door kwalijkgezinden, ter verontrusting van goede Ingezetenen uitgedacht te zijn, worden uitgegeven, of langs de publieke Wegen of Straten uitgevent, terwijl ik almede gemeend hebbe Ulieden bij deze tevens te moeten aanschrijven, om de noodige bevelen uittevaardigen, dat de criminele Officieren en Justicieren, in Ulieder Departement, en wel voornamelijk in die Steden, alwaar Nieuwsbladen en Nieuwstijdingen opgevende Geschriften, geschreven, uitgegeven en verkogt worden, gelast worden voor de naauwkeurige observantie van de 22e, 23e en 24e Artikelen mijner Instructie [1]) te vigileren, en tegens de Contraventeurs zoodanig *casu quo* te procederen, als in goede Justitie zullen vermeenen te behooren.

De Minister voorn.
VAN HOOFF."

Aan deze bedreiging werd nu en dan gevolg gegeven. Volgens prof. Jorissen, in de *Nederl. Spectator* 1869 N. 48, werd het weekblaadje *De Pot Pourri*, bij J. P. Wijsmuller te Amsterdam verschijnende, in october 1809 op hooger last door den burgemeester, naar aanleiding van den inhoud, verboden.

Een ander volksblaadje *De wekelijksche Bode voor Nieuwsgierigen*, uitgegeven bij M. van Kolm, te Amsterdam, kon het maar brengen tot 7 nommers, "omdat," volgens verslag van den uitgever aan de politie, "in die eerste nommers het couranten-nieuws niet mogt geplaatst worden en niemant het nu begeerde te leezen." De politie, dit bericht aan den prefect overbrengend, voegde daarbij: "La feuille périodique, nommé

[1]) Zie het gewicht daarvan op bladz. 160.

dans cet état, a remplacé une autre qui a été interdite par ordre de la Police et qui portait le nom de *Nieuws-Post*, du quel le sieur van Kolm a été propriétaire dès de son établissement." Ook die *Nieuws-post* was dus vroeger willekeurig verboden.

Besloot de regeering alzoo eigenmachtig wat in de bijzondere couranten vermeld en niet vermeld mocht worden, en strafte zij elke overtreding zonder eenigen omslag met opheffing, te gelijk legde zij den gehoorzamen dagbladuitgevers belastingen op ten voordeele alléén van haar eigen orgaan:

„Aan den Raad der Stad Haarlem.

29 Juny 1807.

In aanmerking genomen zijnde dat alhoewel de *Koninklijke Staatscourant* in dit Departement veel gelezen wordt, het echter niet ondienstig zoude zijn, dat alle zoodanige Besluiten, Waarschuwingen, Dispositiën of Bekendmakingen, welke van wegens dit Landdrost-Ambt in de *Koninklijke Staatscourant* geinsereerd, ook door de andere Couranten welke in dit Departement geschreven worden, bekend gemaakt worden,

Is besloten

de Gemeente-Besturen der Steden alwaar Couranten gedrukt en uitgegeven worden, aan te schrijven, gelijk geschied bij deze, om de Couranten hunner Steden te gelasten, om alle zoodanige Artikels, welke van wege dit Land-Drost-Ambt in de *Koninklijke Staatscourant* geplaatst worden, *letterlijk* uit dezelve overteneemen en *driemaal* in hunne Couranten te insereren." —

Dit moest gebeuren zonder eenige vergoeding van kosten. Daarentegen eischte de *Koninklijke Courant*, ook om haar debiet en haar inkomen te vergrooten, in wedstrijd met alle andere bladen, van alles de voorkeur. Daarvan geeft blijk de volgende „Dispositie":

De Land-Drost in Vriesland,

Ontvangen hebbende eene Missive van den Minister tot de Binnenlandsche Zaken, van den 7den dezer N°. 1, daar bij, ten einde zich daar naar te conformeren, en zorge te dragen,

dat dezelve ter kennis worde gebragt aan alle Gemeente-Besturen en andere onder hun ressorterende publieke Personen, op dat ook dezelve zich daar naar gedragende, zich voor schade zouden kunnen wachten, ter kennis der respective Land-drosten brengende, den inhoud eener Koninklijke Decisie van den 30 Mei ll. N°. 13, waar bij, tot bevordering en uitbreiding van het debiet der *Koninklijke Kourant*, en tot vermindering der kosten voor dezelve, wordt vastgesteld en bepaald:

Voor eerst: Dat alle Advertentiën en Bekendmakingen, welke door eenige Bureaux van het algemeen Bestuur, of andere Collegiën van Administratie, Gratis in de *Koninklijke Kourant* worden gesteld, *Vrachtvrij* aan het Bureau van de Kourant moeten worden ingezonden, op poene van anders niet geplaatst te zullen worden.

Ten tweeden: Dat alle publieke Administratiën, of door het Gouvernement erkende publieke Personen, met uitzondering der Steden, welke hunne eigene Kourant hebben, gehouden zullen zijn hunne Advertentiën in de *Koninklijke Kouranten* te laten insereren — en dat, ingeval van nalatigheid in dezen, de Directeur der Kourant gemagtigd zijn zal, de Advertentiën van die Autoriteiten, welke hij in andere Kouranten vinden mogt, in de *Koninklijke Kourant* over te brengen, en de kosten daar van aan hun op rekening te stellen.

Ten derden: Dat de onderscheidene Ministers gehouden en verpligt zullen zijn, het debiet van deze officieele Kourant, zoo veel mogelijk te bevorderen en te begunstigen, ten dien einde alle de onder hen respectivelijk ressorterende Personen adhorterende, en te kennen te geven, van zich daar naar te gedragen; terwijl niemand eenige ignorantie zal vermogen noch kunnen pretenderen van eenige Ordonnantie of Order in de *Koninklijke Kourant* geinsereerde bevel, maar dezelve zullen worden aangemerkt, als door de officieele *Koninklijke Kourant* ter hunner kennis te zijn gekomen.

Wordt de inhoud van voorschreven Koninklijke Decisie, bij dezen gebragt ter kennis van de Burgemeesteren en verdere Plaatselijke Besturen, met last, om den inhoud dies te ob-

serveren en denzelven bekend te maken aan de bij hun ressorterende, *bij het Gouvernement erkende publieke Personen.*

En wordt etc.

Leeuwarden den 13 Juny 1808.

De Land-Drost voorn."

8 januari gelastten de landdrosten, uit naam van den minister van justitie en politie, den gemeentebesturen om aan alle courantiers ten strengste te verbieden in hun bladen eenige melding te maken omtrent aanstellingen van hooge of lage ambtenaren, officieren of geëmployeerden hoe ook genaamd, dan nadat daarvan opgaaf gedaan was in de *Koninklijke Courant*, en dan wel met dezelfde woorden.

27 juni werd dat verbod herhaald „voor eenige tijding, hoe ook genaamd, dit Rijk of deszelfs Gouvernement, het zij directelijk of ondirectelijk concernerende en uit buitenlandsche berigten overgenomen."

3 juli op nieuw herhaald en wel bepaald betrekkelijk het verlies van het fregat „Gelderland".

5 augustus, met name naar aanleiding van een publicatie van den koning van Engeland „relatief den ophef der vijandelijkheden tegen Spanje." „Zijne Majesteit had aan hem Minister zijne begeerte te kennen gegeven, dat zoortgelijke Artikelen niet zouden worden overgenomen; met aanbeveling om te zorgen, dat geene Hollandsche Dagbladschrijvers dezelve plaatsten."

21 september komt de minister op al deze bevelen terug, en wel uitvoeriger en strenger. „Zijne Majesteit heeft mij, bij een Kabinets-Order van den 19 dezer, te kennen gegeven, dat diverse Hollandsche Nieuwspapieren uit Hoogduitsche Nieuwspapieren hebben overgenomen, dat Zijne Majesteit eene bijeenkomst zoude hebben met den Koning van Westphalen, gelijk dezelve almede op eene stellige wijze spreken van het geschenk door Zijne Majesteit aan de Gemeente van Appeldoorn gegeven;

dat er over de Nieuwspapieren geen genoegzaam toezigt bestaat, en daarin behoort voorzien te worden, daar natuurlijk

nieuwstijdingen uit Holland, in Hollandsche Nieuwspapieren geplaatst, bij den Buitenlander gelooft worden; het geen ten aanzien van zoodanige, die van grond ontbloot zijn, zeer nadeelige gevolgen hebben kan;

dat het niet minder belangrijk is, dat men in de Nieuwspapieren geen gewag make van het gene door Zijne Majesteit gedaan is, of van de Decisiën door Hoogstdenzelven genomen, dan na dat dit een en ander in de *Koninklijke Courant* geplaatst is, in welke Zijne Majesteit gewoon is te doen plaatsen het geen Hoogstdezelve verkiest publiek bekend te doen worden; — en heeft Zijne Majesteit mij dien ten gevolge ten stelligste gelast, dat Hoogstderzelver intentie dien aangaande op het naauwkeurigst worde geobserveerd, en dat alle Nieuwsschrijvers zich dien overeenkomstig gedragen, zonder daarvan immer af te wijken; met intimatie, dat, indien zij zich verstouten mogten, tegen deze gemanifesteerde intentie van Zijne Majesteit te handelen, nadere en ernstiger maatregelen tegen hun zullen genomen worden.”

Deze aanschrijving ging vergezeld van het ministerieel bevel, „dat alle Courantiers een exemplaar van hun courant aan den Land-Drost van hun Departement hadden in te zenden, ten einde door denzelven de nodige maatregelen werden genomen, indien hij mogt bevinden dat door den Redacteur van de hem voorgeschreven wetten en orders werd afgeweken.”

Ten zelfden dage werd ook aan alle drukkers en uitgevers van dagbladen en tijdschriften verboden, „om eenigerhande stukken, het Koninklijk Institut betreffende, te plaatsen, ten zij deselve alvorens in de *Koninklijke Courant* aangekondigd zijn geworden.”

22 aug. 1809 werd de vermaning nog krachtiger. De minister schreef toen aan de burgemeesters in de plaatsen waar dagbladen of tijdschriften uitkwamen: „Ten einde mij het effect mijner aanschrijvingen belangende de politie der Nieuwspapieren te beter te verzekeren, heb ik goedgevonden, U persoonlijk verantwoordelijk te stellen, niet alléén dat in de dagbladen te Uwer stede wordende uitgegeven nietwes dit Rijk in het algemeen, en de krijgsbewegingen binnen en in

de nabijheid van deszelfs grenzen in het bijzonder het zij direct, het zij indirect betreffende, gevonden worde vóór en aleer zulks in de *Koninklijke Courant* zij bekend gemaakt, maar ook dat de stukken alzoo van de *Koninklijke Courant* overgenomen, in derzelver geheel, met de aanmerkingen daaròp gemaakt, *letterlijk* worden nageschreven; terwijl ik eindelijk aan Uwe prudentie overlate om de Nieuwspapieren in uwe gemeente uitkomende, vóór de afdrukking aan eene censuur te onderwerpen."

Dat al deze dwang allernadeeligst werkte op het debiet der plaatselijke couranten spreekt van zelf. Het publiek had behoefte alle nieuwstijdingen, van welken aard ook, spoedig te weten en dus geen geduld om twee of drie dagen te wachten op de mededeeling van berichten in de niet-officieele bladen. Het was wel gedwongen de *Koninklijke Courant* te lezen en verwaarloosde dien ten gevolge de andere. Tot voorbeeld deze verzuchting: „Nouvelles van staat (binnenlandsche nieuwstijdingen)", schrijft de firma Reijnier Arrenberg & Zoon betreffende de *Rotterdamsche Courant* in 1809, „zijn er niet meer; de Militaire promotiën, waaraan de *Rotterdamsche Courant* zoo veel te danken heeft, geschieden op eene andere voet, en wij mogen die niet plaatsen even zoo min als eenige andere aanstelling of benoeming hoegenaamd, ten zij zulks vooraf door de *Koninklijke Courant* is bekend gemaakt. Even zoo is het met de publicatiën. Als hier door klokkengelui de geheele burgerij is samengeroepen, en aan dezelve een decreet is voorgelezen met bijvoeging, dat de een het den ander voortzegge, mogen wij het daarom toch niet plaatsen als het de *Koninklijke Courant* nog niet heeft gehad. — Staatsstukken, er wordt niet meer aan gedacht! — Door de *Koninklijke Courant* verliezen wij het jaarlijks inkomen der advertentiën (van onderscheiden administratiën), en willen wij niet geheel te gronde gaan, moeten wij die advertentiën nu om niet plaatsen, hetwelk ons te meermalen noodzaakt om dubbelde couranten te maken die weinig inbrengen." —

Merkwaardig als voorbeeld van het onbedriegelijk toezicht waaraan de couranten ondergeschikt waren, en niet minder

tot een doorslaand bewijs hoe de fransche keizer daarin de hand had, met het doel om het koninkrijk weldra tot een fransche provincie te herleiden, spreke deze brief:

„Amsterdam, den 15 van Wintermaand 1809.

De Minister van Justitie en Politie aan den
Burgemeester van Haarlem.

Mijnheer de Burgemeester,

De singuliere wijze op de welke de redacteur uwer Stads Courant in zijn nommer van den 9en dezer zijne lezeren onthouden heeft zekere zinsnede der aanspraak van den Franschen Keizer aan het Wetgevend Ligchaam, wekte al aanstonds mijnen aandacht, en maakte een gestreng onderzoek naar deze vreemde doenwijze noodzakelijk.

Dit onderzoek plaats gehad hebbende, heb ik mij voor als nog willen bezadigen, U Mijnheer de Burgemeester te verzoeken, gelijk ik de eer heb te doen bij dezen, om den gemelden Courantier voor u te doen ontbieden, ten einde hem onder het oog te brengen, dat het hem even weinig past aan de gehoorzaming der bestaande orders eene zoo veel opziens barende en als het ware belagchelijke strekking te geven, als die orders zelve *regtstreeks* te overtreden; met intimatie, dat deze zijne handelwijze de surveillance der politie ten aanzien van zijn dagblad noodwendig moetende doen verdubbelen, het voor hem redacteur alzins raadzaam zoude worden van meer dan ooit op zijne hoede te zijn en te zorgen dat in zijne redactiën nietwes aanstootelijks en strijdigs met de gestelde orders voorkomen.

Ik heb de eer te zijn enz."

Wat kon er nu wel gebeurd zijn, dat aan den minister van justitie reden gaf om den redacteur van den kalmen *Haarlemmer* zoo hard tot de orde te roepen? Zondag den 3en december 1809 had keizer Napoleon bij de feesten ter verjaring zijner kroning en bij de plechtige opening van het wetgevend lichaam in tegenwoordigheid van al zijn gekroonde bondgenooten, te Parijs, een vrij hoogdravend overzicht voorgelezen

van den glorierijken toestand zijner regeering ook in betrekking tot andere landen. Die redevoering werd natuurlijk kort daarop door den officieelen *Moniteur* verspreid en in haar geheel, of verkort, door buitenlandsche bladen overgenomen. De *Opregte Haarlemmer* had het laatste verkozen en, bij zijn overigens getrouwe vertaling, enkele brokstukken weggelaten. Daaronder — en dat spreekt wel van zelf! — was deze keizerlijke profetie: „La Hollande, placée entre l'Angleterre et la France, en est également froissée. Cependant elle est le débouché des principales artères de mon Empire. Des changements deviendront nécessaires; la sûreté de mes frontières et l'intérêt bien entendu des deux pays l'exigent impérieusement". — Wij waren toen nog koninkrijk, en een onderdaan van zijn wettigen vorst kon toch bezwaarlijk zulk een uittarting goedschiks en zonder bleeken of blozen mededeelen. Maar Napoleon, deze woorden als het ware ter voorbereiding van zijn aanstaande plannen vooruitzendende, had het hoogst euvel genomen, dat de meest gelezen hollandsche courant de voorzichtigheid, zoo niet de fierheid, gehad had deze grootspraak voorloopig ten minste te laten voor hetgeen zij was en met stilzwijgen voorbij te gaan. — De minister, *onze* minister, werd er van 's keizers wege over aangesproken en gedroeg zich volgzaam als een lam.

De laatste verordeningen van onzen armen koning op de hollandsche dagbladpers waren de onderstaande:

„Bepalingen, naar welken zich de Courantiers en Uitgevers van *Nieuwspapieren, Dagbladen, Journalen* en wat dies meer zij, zullen hebben te gedragen.

Art. 1. Geene Redacteurs, Schrijvers, Drukkers of Uitgevers van Couranten, Nieuwspapieren, Dag- en Weekbladen, of welken Naam, Titel of Opschrift, dergelijke periodieke Schriften ook zouden mogen dragen, zullen eenige Artikels of Tijdingen mogen plaatsen, welke voor dit Rijk, of voor de met hetzelve bevriende, geallieerde of verbondene Mogendheden, iets aanstotelijks behelzen.

Art. 2. De gezegde Redacteurs, Schrijvers, Drukkers en Uitgevers zullen in het bijzonder geene tijdingen mogen plaatsen of overnemen, welke op dit Rijk of deszelfs Gouvernement betrekking hebben, ten zij bij wege van woordelijke overneming uit de *Koninklijke Courant*.

Art. 3. Onder de stukken welke zij niet zullen vermogen te plaatsen, ten zij bij overneming op de wijze in het vorig Artikel gemeld, behooren mede alle Wetten, Besluiten, Benoemingen enz., door Zijne Majesteit, of door het Gouvernement van dit Rijk uitgevaardigd en gedaan.

Art. 4. Die genen, welke de bepalingen bij de vorige Artikelen gemaakt mogten overtreden, zullen worden gestraft, voor de eerstemaal met eene schorsing van acht dagen, voor de tweedemaal met eene suspensie van zes weken, voor de derdemaal met eene suspensie van drie maanden, en, bij verdere overtreding, met eene finale suppressie.

Art. 5. Met den aanvang des jaars 1810 wordt het toezigt op de Nieuwspapieren, en wel in het bijzonder de handhaving en uitvoering dezer bepalingen, opgedragen aan de Officieren van Justitie en Politie, ieder voor zoo veel betreft de Nieuwspapieren in zijn Ressort of zijne Jurisdictie uitgegeven wordende.

Art. 6. Wanneer de Officieren van Justitie en Politie mogten bevinden, dat door de Redacteurs, Schrijvers, Drukkers of Uitgevers van Couranten, Nieuwspapieren enz., tegen een der hier boven gemelde bepalingen ware gehandeld, zullen zij verpligt zijn ze respectivelijk bij het 4de Artikel bepaalde straffen aan dezelven opteleggen, zulks brengen ter kennis van den Burgemeester of het Gemeente-Bestuur, met verzoek om de daaruit voortvloeijende schorsing of suppressie te doen effect sorteren, en eindelijk van hun verrigtte en wedervaren in dezen aan den Minister van Justitie en Politie onverwijld verslag doen.

Art. 7. Aan de zorg en voorzigtigheid der onderscheidene Officieren van Justitie en Politie wordt overgelaten en aanbevolen, om de Nieuwsbladen, binnen derzelver Regtsgebied uitkomende, ter betere nakoming der tegenwoordige bepalingen,

het zij gestadiglijk, het zij nu en dan, of bij voorkomende gelegenheden, aan eene vooraf gaande Censuur te onderwerpen.

De Minister van Justitie en Politie."

den 28en van Wintermaand 1809.

Ter ampliatie van deze missive maakte de land-drost van het departement Amstelland, den 8sten van louwmaand 1810, nog bekend: „dat de Minister wel expresselijk aan zich houdt, het vermogen van een of meer der Courantiers, wier Nieuwspapieren binnen de Hoofdstad uitkomen, en omtrent welken hij mitsdien een meer regtstreeks toevoorzigt kan houden, telkens, bij speciale vergunning, toetestaan, om, voor dat de *Koninklijke Courant* [1]) zulks gedaan hebbe, deze of gene tijding, dit Rijk betreffende, te plaatsen of overtenemen; met verdere kennisgeving dat voor het overige de gemelde bepalingen in hun geheel blijven, en daarvan de strikte naarkoming aanbevolen."

Den 15den van sprokkelmaand 1810 volgt nog daarop deze aanschrijving:

„De Land-Drost van het Departement Amstelland, Ontvangen hebbende eene Missive van den Minister van Justitie en Policie, in dato den 13den dezer, N°. 26, 2e Divisie, 2e Bureau, daarbij den Land-Drost verzoekende, naar aanleiding eener daartoe op hem Minister verstrekte autorisatie, om de Courantiers en Uitgevers van Nieuwspapieren hoe ook genaamd in dit Departement te willen doen aanzeggen, om in het vervolg geene Artikelen, de Pruissische Finantiën betreffende, in hunne Nieuwspapieren te insereren, dan die welke voorkomen in de *Berlijner Courant*; met invitatie wijders hiervan mede de Officieren van Justitie en Policie kennis te doen dragen, als zijnde de Schrijvers, Redacteurs, Drukkers en Uitgevers

[1]) De *Koninklijke Courant*, die Mr. J. D. Meyer tot directeur had, leefde tot 14 juli 1810. Van maandag den 16en dier maand af verscheen zij onder den naam van *Moniteur van Amsterdam*. Van 20 Juli 1810 af werden de berichten in dit blad in het fransch en in het hollandsch geschreven. Later kreeg zij den titel van *Courrier d'Amsterdam*.

van Couranten, Dagbladen en andere periodique Nieuwspapieren door hem Minister onmiddelijk onder hunlieder toezigt gesteld.

Wordt door den Land-Drost voornoemd hetzelve, bij deze, gebragt ter kennisse van Burgemeesteren der steden van de eerste Klasse; alsmede van de Gemeente-Besturen der overige Steden en Plaatsen in dit Departement, met aanschrijving om te zorgen, dat door de Courantiers en Uitgevers van Nieuwspapieren, welke zich in hunlieder Stad of Plaats mogten bevinden, hieraan stiptelijk worde voldaan; en wijders ter kennisse van de respective Hoofdofficieren en Baljuwe in dit Departement, tot derzelver informatie, en ten einde daarop een waakzaam oog te houden.

En wordt hiervan, bij deze, mede kennis gegeven aan den Drost van het tweede Kwartier, tot informatie.

De Land-Drost voornoemd
JAN VAN STYRUM."

De overgang van ons koninkrijk tot een fransche provincie maakte, wat de dagbladpers betreft, geen opzienwekkenden sprong. De verdrukking ging geregeld voort, gelijk sinds lang haar loop geweest was. Alleen werden de verordeningen daartoe wat meer uit de hoogte gegeven.

Een paar dagen voordat de keizer onze keizer geworden was, verscheen het volgende besluit, waarin wij natuurlijk, als van dat oogenblik af, hadden te deelen:

„In het Paleis van Saint Cloud, 6 July 1810.
Napoleon, Keizer der Franschen enz. enz,
aan allen tegenwoordigen en toekomenden, Heil.

Schraapzuchtige speculanten haasten zich de Wetten te doen drukken en verkoopen, alvorens dezelve door het Wetgevend Ligchaam zijn aangenomen. Hieruit vloeijen gebrekkige uitgaven voort, welke de partijen, hunne Raden en dikwijls zelfs de Regters kunnen doen dwalen. Intusschen willen Wij, door het beteugelen van dit misbruik, geenszins Onze onderdanen

van het voorregt berooven, om, even als voorheen, door middel der dagbladen, het onderwerp der Senatus-Consulten, Wetten en Reglementen, op het oogenblik, waarin dezelve worden aangekondigd, te vernemen.

Wij hebben, dienvolgens, op het rapport van Onzen Groot-Regter, Minister van Justitie, en Onzen Staatsraad gehoord hebbende, gedecreteerd en decreteren hetgeen volgt:

Art. 1. Niemand zal de Senatus-Consulten, Wetboeken, Wetten en Reglementen van publieke administratie mogen drukken en verkoopen, alvorens dezelve zijn geplaatst in, en bekend gemaakt door middel van het Bulletin in de Departements-Hoofdplaats.

Art. 2. De uitgaven, welke in overtreding van het voorgaande artikel zijn vervaardigd, zullen, op den eisch van Onze Procureurs-generaal, opgehaald, en bij uitspraak van de Regtbank van Correctionele Politie, verbeurd verklaard worden.

Art. 3. Onze Groot-Regter, Minister van Justitie, is belast met de uitvoering van het tegenwoordig decreet, hetwelk in het Bulletin der Wetten zal worden geplaatst.

NAPOLEON.
De Minister Secretaris van Staat,
H. B. HERTOG VAN BASSANO."

Van veel meer beteekenis, en van brutale doortasting getuigende, waren de besluiten van 3 augustus 1810 en 26 september 1811. Kort en bondig, zonder eenige inleiding of toelichting, luidde het eerste:

„DÉCRET IMPÉRIAL.

Au palais de Trianon, le 3 Août 1810.

NAPOLÉON, Empereur etc.
Sur le rapport de notre ministre de l'intérieur;
Notre Conseil d'état entendu;
Nous avons décrété et décrétons ce qui suit:

Art. 1. Il n'y aura qu'un seul journal dans chacun des départemens autres que celui de la Seine.

Art. 2. Ce journal sera sous l'autorité du préfet, et ne pourra paraître que sous son approbation.

Art. 3. Néanmoins les préfets pourront autoriser provisoirement, dans nos grandes villes, la publication de feuilles d'affiches ou d'annonces pour les mouvemens des marchandises, pour ventes d'immeubles, les journaux qui traitent exclusivement de littérature, sciences et arts ou agriculture. Les dites feuilles ne pourront contenir aucuns articles étrangers à leur objet.

Art. 4. Notre ministre de l'intérieur nous fera le 1 Septembre prochain, un rapport sur les dites feuilles d'affiches ou d'annonces, dont la publication pourrait être définitivement déterminée.

Art. 5. Nos ministres de l'intérieur et de la police générale sont chargés de l'exécution du présent décret.

NAPOLÉON."

Alzoo werd voortaan aan elk departement van het gansche rijk slechts één enkel (groot) dagblad toegestaan. De overige werden zonder genade opgeheven. Alleen het departement van de Seine, dat der hoofdstad, maakte hierop een uitzondering. Aan kleinere (advertentie-) bladen zou het leven gegund blijven, mits de minister van binnenlandsche zaken daarvan het aantal en de keus bepaalde, en op voorwaarde, dat deze advertentiebladen zich met niets zouden inlaten dan met hetgeen met name hun toegestaan was. Alle bladen, groot of klein, zouden staan onder voogdij van den departementalen prefect.

Een gansch jaar zou het aanhouden voordat de belanghebbenden hun vonnis of vrijspraak vernemen zouden.

Eindelijk, alleen na onderzoek en op voordracht van den minister, verscheen de keizerlijke beslissing:

"A bord du Charlemagne, le 26 Septembre 1811.

NAPOLÉON,

Sur le rapport de notre ministre de l'intérieur,

Notre Conseil d'état entendu,

Nous avons décrété et décrétons ce qui suit:

Art. 1. La publication d'une feuille périodique d'affiches,

annonces et avis divers, dans les villes dont le tableau est joint au présent décret sous le N. I est définitivement autorisée.

Art. 2. Il sera pris des informations ultérieures sur la demande de maintenir des feuilles périodiques d'affiches, annonces et avis divers, dans les villes dont le tableau est joint N. II, pour savoir combien elles ont d'abonnés, quel est leur bénéfice annuel d'après l'état des dépenses et des recettes, et si, d'après la population du chef-lieu et de l'arrondissement, les intérêts commerciaux ou autres motifs, elles sont nécessaires.

Art. 3. Les feuilles d'affiches, annonces et avis divers, seront publiées séparément des journaux des départemens; en conséquence, leur impression continuera d'appartenir aux imprimeurs qui en étaient chargés avant notre décret du 3 août 1810.

Art. 4. Ces feuilles, bornées aux seuls objets indiqués par leur titre, ne pourront contenir aucun article de nouvelles politiques ou de littérature.

Art. 5. Pour faciliter l'exécution des publications préscrites par le Code de procédure civile, articles 683, 962 et 964, elles pourront avoir lieu dans les feuilles d'arrondissement de sous-préfecture, comme dans celles de département; mais les annonces dans les feuilles de département seront suffisantes pour l'exécution de la loi.

Art. 6. Dans les départemens où l'usage des deux langues est conservé, les feuilles d'affiches seront imprimées sur deux colonnes, dont l'une française, et l'autre allemande, hollandaise ou italienne, suivant les lieux. — Les journaux politiques de ces départemens sont assujettis à la même règle, à l'exception de ceux de la ci-devant Toscane.

Art. 7. Notre ministre de l'intérieur, sur la proposition de notre Directeur général de la librairie, réglera le format des affiches, leur justification, et le prix de l'insertion par ligne. L'imprimeur ne pourra percevoir au-dessus de la fixation, sous peine de concussion.

Art. 8. Les écrits périodiques désignés dans le tableau joint au présent décret sous le N. III, pourront être publiés, sous la surveillance de notre ministre de l'intérieur, dans les villes indiquées audit tableau.

Art. 9. Nos ministres de l'intérieur, de la police générale et des finances, sont chargés, chacun en ce qui le concerne, de l'exécution du présent décret, qui sera inséré au Bulletin des lois.

NAPOLÉON.

Le Min. Secr. de l'état LE COMTE DARU."

Bovengenoemd tableau N. I (advertentiebladen) vermeldde voor ons land de steden: Alkmaar, Amsterdam, Breda, Delft, Dordrecht, Groningen, Haarlem, den Haag, Leeuwarden, Leiden, Maastricht, Rotterdam, Utrecht, Zierikzee.

In tableau N. II kwam geen hollandsche stad voor.

In tableau N. III werden alleen genoemd de *tijdschriften* waarvan wij vroeger melding gemaakt hebben.

De beslissing omtrent de voortduring of het opheffen der bestaande kleinere bladen werd voorloopig nog in het midden gelaten. Een besluit van 14 december 1810 stelde die beslissing en de voorwaarden daaraan verbonden in handen van den minister, in overeenstemming met den directeur-generaal van den boekhandel.

Die voorwaarden werden door den directeur-generaal in het lange en breede overwogen en op dezelfde wijs eindelijk aan de prefecten ter verdere verspreiding gegeven. Zij waren vervat in de volgende aanschrijving:

„Paris, le 4 Novembre 1811.

A M. le Préfet du département de....

M. le Prefet! L'exécution du décret de sa Majesté du 26 Septembre dernier, relatif aux feuilles périodiques d'affiches, annonces et avis divers (advertentiebladen), devant être conforme dans tout l'Empire, il m'a semblé nécessaire de prévenir les diverses interprétations qui pourraient être données aux dispositions qu'il préscrit; il ne l'est pas moins de vous indiquer celles qui ont été particulièrement réglées pour l'exécution de l'article 7 dudit décret.

Des motifs développés dans le rapport de Son Exc. le Ministre de l'intérieur, et sanctionnés par les articles 3 et 4 du décret, il résulte:

1°. Que le journal ou feuille politique du département (groot dagblad) doit s'interdire l'insertion de tous avis et annonces, et même de celles judiciaires, lesquels sont exclusivement du domaine des feuilles d'affiches, annonces et avis divers (advertentiebladen), par-tout où il en sera établi, à l'exception toutefois des annonces de spectacles, de naissances et décès, et des annonces de livres, gravures et musique, que le journal du département pourra publier concurremment avec les feuilles d'affiches, lorsque ces annonces auront préalablement été faites dans le journal général de la librairie, conformément au décret impérial du 14 octobre dernier, et sous les peines y portées, en cas de contravention;

2°. Que le journal du département (groot dagblad) doit se composer de nouvelles politiques, d'articles sur la littérature, les sciences et les arts, des actes administratifs et des relations d'événemens particuliers, que M. M. les Préfets, sous la surveillance desquels il est rédigé et publié, auront jugé convenable d'y laisser insérer;

3°. Que l'impression du journal du département et de la feuille d'affiches, annonces et avis divers, ne peut être confiée au même imprimeur;

4°. Que cependant, dans les villes pour lesquelles une feuille d'annonces n'a point été décrétée, et dans celles où aucun imprimeur n'aurait obtenu l'autorisation de publier la feuille d'annonces autorisée, l'éditeur du journal politique ou du département pourrait provisoirement annexer à ce journal une feuille supplémentaire d'annonces, à la charge de l'imprimer séparément, et de se conformer, pour cette feuille, à ce qui sera préscrit pour les feuilles d'annonces et avis divers;

5°. Que M. M. les Préfets doivent nommer ou maintenir le rédacteur du journal du département, et le faire connaître au Directeur général de la librairie; qu'ils peuvent aussi choisir l'imprimeur dudit journal, si aucun imprimeur du lieu n'a titre pour en conserver l'impression, c'est à dire, n'en est propriétaire, ou n'est en possession de l'imprimer depuis une époque antérieure à la publication du décret du 3 août 1810, afin qu'aux termes de l'article 2 du décret du 14 décembre

1810, le Directeur-général puisse adresser à son Exc. le Ministre de l'intérieur des propositions, à l'effet de fixer les obligations et les droits respectifs des éditeurs, imprimeurs et propriétaires des journaux de département, et des feuilles d'affiches et d'annonces;

6°. Que les imprimeurs qui, avant le décret du 3 août 1810, étaient chargés de l'impression des feuilles d'affiches, annonces et avis divers, doivent être maintenus ou réintégrés dans la possession du droit exclusif de les imprimer;

7°. Que, pour ce qui concerne les villes où il n'existait pas de feuilles d'annonces à cette époque, le choix de l'imprimeur est réservé au Directeur général de la librairie, qui fera la concession de la feuille à celui qu'il aura jugé le plus méritant, et à titre d'encouragement de secours ou de récompense.

L'imprimeur d'une feuille d'affiches et annonces, recevant entièrement rédigés les articles à insérer dans cette feuille, il ne lui sera point donné de rédacteur, parce que ce serait une charge inutile pour l'imprimeur, qui n'en sera pas moins sujet à la surveillance de l'autorité administrative.

Pour éviter toute fausse interprétation de l'article 5 du décret du 26 septembre précité, je dois vous prévenir, Monsieur le Préfet, que l'Administration entend par le mot *journal*, un écrit périodique, relatif à la politique; et par *feuilles*, les imprimés aussi périodiques, et renfermant des annonces et avis divers; que ces expressions distinctives consacrées par les décrets des 3 août et 14 décembre 1810, ne peuvent laisser aucun doute sur le sens à donner à ces mots *feuilles d'arrondissement de sous-préfecture, feuilles de département*, qui se trouvent dans l'article 5 du décret du 26 septembre; que, par ces mots, on a entendu désigner et on a en effet désigné légalement les feuilles d'annonces publiées dans les chefs-lieux de préfecture ou de sous-préfecture; que le sens de ces expressions est d'autant moins équivoque, qu'il se trouve consacré par les décrets antérieurs; que le titre du décret du 26 septembre énonce qu'il ne concerne que les feuilles périodiques d'affiches, annonces et avis divers, et que dans ce décret on a désigné,

sous la dénomination de *journaux politiques de département*, les feuilles autres que celles d'annonces.

On doit donc tirer de l'article 5 du décret du 26 septembre les conséquences suivantes:

1°. Que les feuilles d'annonces sont autorisées à recevoir et insérer les annonces judiciaires, et que cette faculté est interdite aux journaux ou feuilles politiques;

2°. Que la feuille d'annonces du chef-lieu du département peut insérer les annonces judiciaires pour tout le département;

3°. Que l'éditeur de la feuille d'annonces du chef-lieu d'arrondissement de sous-préfecture, ne peut insérer que les annonces judiciaires relatives aux affaires pendantes aux tribunaux de cet arrondissement;

4°. Qu'il est libre aux parties de faire publier les annonces judiciaires résultant d'affaires ressortissant à l'un ou l'autre des tribunaux du département sans exception, soit dans la feuille d'annonces du chef-lieu du département, soit dans celle de la sous-préfecture dans les tribunaux de laquelle l'affaire a été débattue, soit dans l'une et l'autre de ces feuilles; mais que l'une de ces insertions suffit pour l'exécution de la loi;

5°. Que cependant, ainsi que je l'ai déja fait remarquer, le journal ou feuille politique du département peut se charger de l'insertion des annonces judiciaires, dans le cas où il serait la seule feuille publique du département, ou dans celui où le chef-lieu du département n'aurait pas de feuilles d'annonces;

6°. Que dans le cas où le chef-lieu du département, n'ayant pas de feuilles d'annonces, il y en aurait dans un ou plusieurs arrondissemens de sous-préfecture, les feuilles d'annonces de ces arrondissemens feraient les insertions des annonces judiciaires, chacune suivant sa localité, à l'exclusion du journal ou feuille politique du département; et que par conséquent ce même journal ne pourrait insérer les annonces judiciaires qu'autant qu' elles concerneraient les arrondissemens de sous-préfecture dans lesquels il n'y aurait pas de feuilles d'annonces.

Vous voudrez bien, Monsieur le Préfet, recommander aux éditeurs et imprimeurs des journaux politiques et des feuilles d'annonces de votre département l'exécution des dispositions

préscrites tant dans les décrets de 3 août et 14 décembre 1810, et 26 septembre dernier, que dans la présente instruction, qui sera exécutoire à date du jour où elle vous sera parvenue, et veiller à ce que les feuilles d'annonces ne prennent que le titre qui leur est donné par le décret du 26 septembre, savoir *Affiches, annonces et avis divers de....* (le nom de la ville à laquelle le décret l'accorde).

Je vous invite aussi à faire interdire la publication de toute collection d'avis et annonces, imprimée ou manuscrite, que, dans certaines villes, des spéculateurs sont dans l'usage de faire placarder sur les édifices publics; comme aussi la publication, par souscription ou autrement, de tout bulletin particulier d'annonces et avis, du prix courant des marchandises, du cours des effets publics et du change, du mouvement des ports, etc. qui rentrent nécessairement dans le domaine des feuilles d'affiches et annonces, sauf aux agens de change, courtiers et autres facteurs du commerce, à prendre avec les imprimeurs des feuilles d'annonces, des arrangemens à l'amiable pour le prix de l'insertion de ces articles et l'époque de la publication des feuilles dans lesquelles ils devront être insérés. L'interdiction que je vous recommande est une conséquence du décret du 14 décembre 1810; les concessionnaires des feuilles d'annonces étant passibles d'une rétribution, il s'ensuit que l'intérêt du trésor impérial exige qu'ils soient dégagés de toute concurrence préjudiciable.

J'ai l'honneur de vous adresser, annexée à la présente, la note des principaux articles dont l'insertion appartient aux feuilles d'annonces: au moyen de cette note, dont je vous prie de donner communication aux éditeurs et imprimeurs des journaux politiques et des feuilles d'annonces publiés dans votre département, les attributions des uns et des autres seront sans doute suffisamment déterminées.

Je vous prie aussi d'inviter les imprimeurs des feuilles d'annonces à me faire connaître, dans le plus bref délai, de combien de pages sera composé chaque numéro de leur feuille, et quel nombre de numéros ils se proposent de publier chaque mois.

Le format des feuilles d'annonces sera l'in 8°, sur papier dit *carré d'impression*.

La longueur de la ligne ou justification sera d'un décimètre; la hauteur de la page, de cinquante lignes, sur le corps du caractère dit *petit romain*.

Le prix de l'insertion ne pourra excéder 25 centimes par ligne, sous peine de concussion.

Les caractères employés á l'impression de ces feuilles, seront le petit-romain et le petit-texte, à la convenance de l'imprimeur.

Dans les départemens où l'usage de deux langues est autorisé par les lois, les feuilles d'annonces seront, ainsi que les journaux politiques de ces départemens, publiées sous le format in 4° et sur papier dit *carré d'impression*.

Chaque page sera divisée en deux colonnes, l'une en français, et l'autre dans la langue du pays; l'une sera nécessairement la traduction de l'autre.

La longueur de la ligne ou justification devra être de huit centimètres et demi; la hauteur de la page, de soixante-cinq lignes, calculées sur le corps du petit-romain.

Dans ces départemens le prix de l'insertion ne pourra, sous peine de concussion, excéder 20 centimes par ligne.

Les caractères seront, comme pour les feuilles in 8°, le petit-romain et le texte, suivant les besoins de l'imprimeur.

Ces mesures et fixations ne sont pas applicables aux journaux ou feuilles politiques de département, pour lesquels la longueur des lignes et des pages est, ainsi que les caractères, laissée à l'opinion de l'imprimeur.

Je vous invite, Monsieur le Préfet, à enjoindre aux éditeurs et imprimeurs du journal de département, et à ceux des feuilles d'annonces, d'adresser régulièrement par la poste, et sous bande, un exemplaire de chaque numéro de leurs feuilles à LL. EE. Messeigneurs le Grand-Juge Ministre de la justice, les Ministres de l'intérieur et de la police générale, et le Ministre Sécrétaire d'état; deux exemplaires au Directeur général de la librairie, dont un pour son bureau d'administration; un exemplaire en sera adressé au Préfet du département, et un autre à l'Inspecteur de la librairie de l'arrondissement.

Un exemplaire du journal ou feuille politique de département, devra aussi être envoyé à son Exc. le Ministre des relations extérieures.

Recevez, M. le Préfet, etc.

Le Général de Division, Conseiller d'état, Directeur général de l'Imprimerie et de la Librairie,

BARON DE POMMEREUL."

Onder dezen brief stond, bij wijs van post-scriptum:

„P.S. L'impression de la feuille d'annonces d'Amsterdam, dont la publication est autorisée par le décret de 26 septembre dernier, doit appartenir à l'imprimeur de l'ancienne gazette de *Amsterdam*; cette concession lui est faite sans préjudice des droits qui pourraient avoir des co-intéressés. Celle de la feuille d'annonces de *Harlem*, au sieur Enschedé; celle de la feuille d'annonces d' *Alkmaar*, au sieur Stereck, et celle de la feuille d'annonces d' *Utrecht*, au sieur van der Schroeff."

Bij dezen brief was gevoegd de volgende:

NOTE

des principaux Articles dont l'insertion appartient aux Feuilles d'annonces et avis divers.

ANNONCES JUDICIAIRES.

Les annonces judiciaires préscrites par le code de procédure civile, se composent principalement:

Des ventes de meubles et effets saisis;

Des ventes de meubles après décès;

Des ventes de fruits saisis pendans par racines;

Des ventes de rentes saisies;

Des ventes d'immeubles saisis;

Des ventes d'immeubles par suite de surenchère;

Des ventes d'immeubles que les tuteurs sont autorisés à faire;

Des ventes par licitation;

Des ventes de meubles et d'immeubles que font les héritiers bénéficiaires;

Des ventes de meubles et d'immeubles par les curateurs aux successions vacantes;

Des demandes en séparation de biens et des jugemen
prononcent la séparation;
De tout jugement qui prononce une séparation de corp
un divorce, lorsque le mari ou la femme est commerçant
Des ventes de meubles et d'immeubles des débiteurs a
au bénéfice de cession:
Dans les faillites, de tout jugement qui ordonne l'appos
des scellés, déclare l'époque de l'ouverture de la faillite, no
un juge commissaire et des agents;
De tout jugement qui fixe un délai pour la vérification
créances;
De tout avertissement que le commissaire de la fa
donne aux créanciers;
De tout jugement en réhabilitation;
Des ouvertures d'ordre;
De la conservation des hypothèques;
De la transcription d'immeubles;
De toute signification faite pour purger les hypothè
légales;
De tout jugement d'interdiction et de ceux qui const
es absences;
Des appositions de scellés.
On peut ajouter à ces articles les jugemens des tribu
et arrêts des cours souveraines, lorsque l'insertion en
autorisée par les cours et les tribunaux.

ANNONCES COMMERCIALES.

Telles sont:
Les départs, arrivages et chargemens de navires;
Les marchandises arrivées par terre ou par eau;
Les décisions judiciaires ou arbitrales concernant le comm
Les avis relatifs aux douanes;
Les parères;
Les prix courans des marchandises;
Le cours du change et des effets publics;
Les nouvelles de mer, relatives aux bâtimens de comn

pris, échoués ou perdus, mais sans aucun détail sur les combats qui pourraient avoir eu lieu;

Les ventes des navires et de leurs cargaisons;

Les jugemens des tribunaux de prises, des cours prévôtales et des tribunaux des douanes.

ANNONCES PARTICULIÈRES.

Elles se composent, par exemple:

Des baux pour les biens des communes, des hospices, des fabriques et autres établissemens publics;

Des adjudications des coupes de bois appartenant à ces établissemens ou au Gouvernement;

Des adjudications de travaux pour le compte du Gouvernement ou des communes;

Des ventes et locations volontaires de toute espèce, soit pour le compte du Gouvernement, soit pour celui des particuliers;

Des effets et objets perdus;

Des marées;

Des livres, gravures et musique annoncés dans le *Journal général de la librairie*, mais sans aucune analyse;

Des annonces de spectacles et de celles concernant les naissances et décès, en concurrence avec le journal du département;

Des articles concernant les modes;

Du tirage des loteries;

Des locations ou ventes de maisons, biens ruraux, meubles et effets quelconques;

Des demandes ou annonces de particuliers."

Ten gevolge van deze aanschrijving verscheen dan ook weldra, den 18en november, van den prefect van het departement der Zuiderzee een besluit, waarvan de eerste artikelen luidden:

"Art. 1. A dater du premier décembre prochain la publication de toutes les feuilles périodiques, qui s'impriment dans le Département du Zuiderzee est interdite. — La publication est aussi interdite de toute collection d'avis et annonces, de

même que celle imprimée ou manuscrite de tout bulletin ticulier d'annonces et avis, du prixcourant des marchan du cours des effets publics et du change, du mouvement ports etc. qui rentrent dans le domaine des feuilles d'aff et annonces, mentionnées à l'art. 3.

Art. 2. A dater de cette époque, indépendamment des naux autorisés affectés aux sciences et à la littérature, il n'y qu'un seul Journal du Département, qui s'imprimera à Am dam sous le titre de *Feuille politique du Département du Zuid*

Art. 3. Il y aura quatre feuilles d'annonces qui s'im meront à Amsterdam, Haarlem, Alkmaar et Utrecht so titre *d'affiches, annonces et avis divers de......"*

De overige artikelen bevatt'en de nadere bepalingen z die door Bn. de Pommereul in zijn schrijven van 4 nove waren vastgesteld.

Volgens het keizerlijk besluit van 26 september 1811 hoorde tot de gespaarde feuilles d'annonces ook dat van maar, tot niet geringe blijdschap van zijn directeur H. We die dit blad met allen ijver bestuurde ten voordeele va nagelaten weezen van Adrianus Sterck, den oprichter va *Noord-Hollandsche Courant,* den 6 december 1796 voor eerst verschenen. Den 7 januari 1799 was dit blad herd met den naam van *Alkmaarsche Courant*; den 4 februari 1 met dien van *Gazette d'Alkmaar,* terwijl, volgens het verla der hooge regeering, de geheele tekst aan den eenen kan het fransch en aan de andere zijde in het hollandsch ged moest worden. [1]) Van den 2en december af moest het afs doen van den bepaalden toeleg tot het meêdeelen van nie tijdingen en zich voornamelijk vergenoegen te geven, gelijk de titel zou aanduiden: *Affiches, Annonces et Avis divers d'.*

[1]) „Aucun journal, quelque soit son titre, ne sera assujetti à imprimé dans les deux langues. — Ne sont point comprises da présente disposition les nouvelles politiques, lesquelles seront in mées à deux colonnes, dont l'une française, lors même qu'elle seraient pas l'objet principal du journal où elles sont insérées; et s articles sont extraits d'un journal français, le texte français sera conse (Décret 22 dec. 1812, art. 4).

maar. — Maar al zijn bestemming als nieuwsblad door deze verordening grootelijks ingekort, toch was het voor de belanghebbenden geen gering voordeel, dat het blad, even als enkele lotgenooten, bij uitzondering als advertentieblad zijn bestaan gehandhaafd mocht zien. Die vreugd en tevens de geest van onderdanigheid om de regeering in allen opzichte te wille te zijn, spreken zich duidelijk uit in den volgenden brief:

„Alkmaar 26 November 1811.

De Directeur van het *Alkmaarsche Advertentieblad* aan Den Heer Sous-Prefect van het Arrondissement Hoorn, Departement der Zuiderzee.

WelEdele Gestrenge Heer!

Door UWelEd. Gestr. gunstige aanbieding bemoedigd, neeme ik de vrijheid UWelEd. Gestr. eenige Elucidatien te vragen van bedenkingen die bij mijn zijn opgekomen na de vertaling der miss^e^. van den Heer Prefect, hopende dat het UWelEd. Gestr. bezigheden zullen Permiteren mijn daaromtrent te onderrigten.

In de brief van den Heer Prefect staat dat het Advertentieblad van Amsterdam de Erve Sterck zal toebehooren, dit vertrouwe ik is een schrijffout en ik heb daar Alkmaar voor gelezen.

De tijd van uitgave voor het blad niet bepaald zijnde zoude ik UWelEd. Gestr. solliciteren, dat het ons vergund wierd om hetzelve op Woensdag in plaats van Maandag uittegeven, omdat wij dan de Prijs-courant van de Maandag kunnen Plaatsen, daar wij anders altoos met reeds verlopen Prijscouranten moeten aankomen en wij voor als nog niet durven ondernemen om het zelve meer dan eenmaal uittegeven, in de week, daar het bij een meerder debiet van het blad zoude kunnen gebeuren, dat wij int vervolg daar over verzoek bij UWelEd. Gestr. zoude doen.

Bij de Nota van vrijheid van Plaatsing is mij voorgekomen, geboorten en sterfgevallen, dog geen huwelijks aankondigingen, mogen wij nu niet Plaatsen de Huwelijks geboden, zo als voor dezen, of zou dat in de Nota vergeten zijn, hier op zoude ik UWelEd. Gestr. gunstig aanwoord met genoegen te gemoet zien.

Omtrent de garmond letter neeme ik de vrijheid UWelEd.

Gestr. te berigten, dat het tot het einde van December zal aanlopen eer ik dezelve uit de gieterij van Enschedé zal kunnen bekomen, waarom ik UWelEd. Gestr. ten allervriendelijkst verzoek dat het UWelEd. Gestr. behagen, ons de vrijheid te vergunnen om met onze gewone letter voor te drukken, tot dat wij de Nieuwe letter ontvangen hebben, zullende ik zorgen dat de berekening der Advert. regels na het Garmond Corps bepaald worden, omdat aan die bepaling even wel te voldoen, het formaat en lengte der regels zullen wij Exact volgen.

In de aanschrijving van Mijnheer de Prefect werden wij gelast, om aan de Heer Directeur der Drukkerye op te geven hoeveel Pagina's ons blad zal beslaan, en hoeveel Numero's of wel Exemplaren wij gissen in een maand te zullen debiteren, waarom ik de vrijheid neme hier een Concept Misse aan gemelde Heer Intesluiten en ter Uwer Approbatie aantebieden, tevens verzoekende mij te willen Elucideren of gemelde brief in 't Fransch of Hollandsch moet geschreven worden.

Bij aankondiging aan welke Heeren ik Exemplaren moet zenden, werd niet gevonden den Prins Gouverneur Generaal, nog de Comm. Generaal van Policie, ben ik daar nu van ontslagen, of dien ik dezelve evenwel te zenden.

Ik ben huiverig UWelEd. Gestr. nog meerdere vragen te doen, dog ik zoude een groote gunst genieten wanneer UWelEd. Gestr. ingesloten adressen gelievde natezien of te doen nazien, of dezelve in order zijn dan of zij veranderingen dienen te ondergaan, tevens verzoeke ik de vrijheid UWelEd. Gestr. een Proef van het blad te mogen aanbieden.

Vergeef mij WelEd. Gestr. Heer dat ik UWelEd. Gestr. met zo veele vragen lastig vallen. Gaarne wenschten ik zo veel mogelijk in alles nauwkeurig te zijn, en de ongemeene gunst die UWelEd. Gestr. mijne Pupillen en mijn heeft bewezen, heeft mij mogelijk de bescheidenheid doen overtreden.

Mij met een gunstig antwoord vleiende heb ik de Eer mij met de Hoogste Eerbied te noemen

WelEdele Gestrenge Heer!

UWelEds. Gestr. Gehoorzame Dienaar,

H. Wentel."

Met dergelijke gevoelens van angst spreekt het wel van zelf, dat de uitgever van zijn kant alle mogelijke moeite deed om zich, ook wat den inhoud van zijn blad betrof, stipt aan de voorgeschreven bepalingen te houden. Regeeringsbesluiten, plaatselijke verordeningen, aanbestedingen, verkoopingen, prijscouranten, handelsadvertentiën en wat dies meer zij, waren de eenige stof, waarmeê het wekelijks verschijnend klein 4° blaadje voortaan, soms maar voor ²/₃, gevuld werd. Bescheidener kon het wel niet. Toch vermocht het blad niet buiten aanstoot te blijven. Zooals het vroeger altijd gedaan had, gaf het in zijn wekelijksche kolommen een bloote naamsopgaaf van huwelijken, geboorten en sterfgevallen en wel, wat de eersten betreft, een mededeeling in dezen vorm: „Eerste gebod", „Tweede gebod". In deze rubriek werd aanleiding gezocht om den uitgever te waarschuwen, dat hij niet moest wanen het wakend toezicht der regeering te ontgaan, maar dat wel degelijk het plaatselijk bestuur, en vooral ook het hoogere te Amsterdam, een oog op hem hield. De alkmaarsche regeering zelve moest daartoe aangespoord worden, opdat zij hierin wakker zou blijven en onthouden dat zij onder voogdij stond. Dien tengevolge ontving zij de onderstaande vermaning:

„A Mr. le Souspréfet d'Alkmaar.

Amsterdam le 2 mai 1812.

Monsieur le Souspréfet!

J'ai eu occasion de m'appercevoir que la *Feuille d'annonces et d'affiches de la ville d'Alkmaar* n'est pas toujours en règle en ce qui concerne les annonces qu'on y trouve des fiançailles; la loi ne reconnoissant que le mariage, on ne peut par conséquent donner avis des formalités pratiquées avant sa consommation. Vous voudrez donc, Monsieur, donner ordres au Directeur de la Feuille d'affiches de votre Ville afin qu'il se conforme aux dispositions que j'ai l'honneur de vous faire connoître et ne donner avis dans sa Feuille que des Mariages contractés d'après

la loi; j'attends, Monsieur, la reponse que vous avez à faire et le resultat de vos diligences à l'égard du contenu de cette lettre.

J'ai l'honneur etc.

Le Maitre des Req. etc., Préfet du Zuiderzee
DE CELLES."

De sousprefect van Alkmaar — G. F. Verschuir, al wordt zijn naam onder het klad-ontwerp niet vermeld — had eerst een brief gereed, waarin hij ten opzichte van zijn verzuim de nederigste verschooning verzocht en voortaan strenger toezicht in den geest der aanschrijving beloofde. Blijkbaar echter stuitte die slaafsche onderwerping hem tegen de borst. Hij haalde alzoo een streep door den brief en verving dien door op den rand het volgend antwoord in de pen te geven:

„Alkmaar le 3 mai 1812.

Monsieur le Préfet!

Je vous avoue que je n'ai pas reflecté aux annonces des fiançailles que la *feuille d'affiches de la ville d'Alkmaar* contient presque chaque fois. Je suis persuadé que l'ancien usage de ce pays et l'habitude du rédacteur l'a fait continuer de bonne foi jusqu'ici et qu'il auroit continué encore sans doute si vous n'aviez pas éveillé mon attention à ce sujet. — Maintenant je viens de donner les ordres nécessaires pour que cela ne se fasse plus.

Il est probable qu'il s'écoulera encore un tems considérable avant qu'on sera généralement pénétré de l'esprit des lois et de la constitution au point que ces sortes d'erreurs ne se commettent plus.

J'ai l'honneur etc."

Voortaan bleven de eerste en tweede geboden achterwege er werd alleen vermeld: „binnen Alkmaar getrouwd:....."

Hoe onschuldig het alkmaarsche blaadje ook mocht wezen en hoe ernstig-gezind de drukker zijn mocht om alles na te laten wat den toorn der boven hem gestelde machten zelfs in het

geringste zou kunnen opwekken, toch schijnt ook later het argusoog van den grimmigen prefect hem hier of daar weder op eenige doodzonde betrapt te hebben en daarover den sous-prefect van Alkmaar zijn misnoegen te kennen hebben gegeven. Men zou dit althans opmaken uit de volgende aanschrijving den drukker toegezonden:

Alkmaar 29 December 1812.

„In aanmerking nemende de onnauwkeurigheid waarmede de proeven van het *Feuille d'annonces* der Stad Alkmaar bij de Onder-Prefecture bezorgd worden; Besluit:

De Drukker van het *Feuille d'annonces* der Stad Alkmaar wordt gelast telken week des Dingsdags uiterlijk vóór twee uren des morgens de proef van het gemelde Weekblad aan de Onder-Prefecture te bezorgen, en hetzelve niet te laten afdrukken dan nadat op de Proef het visa van goedkeuring door of vanwege den Onder-Prefect zal gesteld zijn."

Dergelijke vermaning als het alkmaarsche blad ontvangen had betreffende de voorloopige huwelijks-aankondigingen, viel ook te beurt aan de Haarlemsche courant (thans ook *Feuille d'affiches* etc.). De redacteuren-uitgevers meenden evenzeer met waardigheid te moeten antwoorden:

„Les Editeurs de la *Feuille d'affiches de Harlem*
à M. le Sous-Préfet de l'arrondissement de Harlem.

Monsieur le Sous-Préfet!

Nous avons l'honneur de vous accuser la reception de la lettre par la quelle vous nous transmettez l'ordre de M. le Préfet de n'insérer dorénavant les annonces des fiançailles; puisque la loi ne reconnait que le mariage et qu'on ne peut donner avis des formalités pratiquées avant sa consommation. Nous aurons soin de nous tenir strictement aux ordres de l'autorité supérieure à cet égard. Permettez cependant de vous observer que les annonces de fiançailles inserées dans notre feuille ne sont jamais representées comme des actes de l'Etat civil ayant quelque autorité, mais seulement comme des annonces particulières de personnes qui ont l'intention de se marier; il

nous paroît qu'une annonce particulière contenant l'intentio
faire telle ou telle chose n'est nullement contraire aux di
sitions de la loi et nous vous prions de faire valoir ces rai
auprès l'autorité supérieure afin d'obtenir une modificatioı
l'ordre mentionnée. Nous y insistons d'autant plus, Monsi
qu'il nous semble qu'un ordre pareil n'a pas été donné
les autres départemens dont les journaux insèrent les anno
de fiançailles comme à l'ordinaire; ce qui ne laissera pa
nous faire beaucoup de tort. Notre feuille a déja tant pe
que nous sommes obligés de faire de telles reclames.

Nous avons l'honneur etc.

JEAN ENSCHEDÉ & FILS

Harlem le 9 Mai 1812.

Zoo was dan de censuur op de dagbladen opgevoerd to
onhebbelijkste dwingelandij. Werden boeken en geschriften
valkenoog bespied of hier of daar ook eenige prooi m
schuilen in betrekking tot de onschendbaarheid des bestuuı
den grooten naam des keizers, die speurende blik gluurde
veel kwaadaardiger over het dagblad. Waar de censuur
de geringste euveldaad te betrappen wist omtrent de strekl
daar nam zij wraak aan den onschuldigen vorm. Zij bege
haar macht te toonen hoe het ook zij, ware het ook een m
tot laf plagen. De courantier Arrenberg te Rotterdam werd
den prefect der Monden van de Maas geroepen om de betich
te ontvangen, dat hij, bij een advertentie van den dood vaı
gesneuvelden jongen man, der weduwe in de pen had mo
geven niet alleen over haar droefheid te spreken, maar ve
op den voorgrond te brengen dat haar echtgenoot „bij
roemrijke overwinning op het bed van eer" gestorven was.
De landdrost van Amstelland deed, bij aanschrijving van
ger hand, aan alle uitgevers van advertentiebladen w
dat zij geen geboorte- of doodsberichten hadden te plaa
waarin melding werd gemaakt van moeielijkheid van verlo
of van omstandigheden, die voor of bij een sterfgeval ha

[1]) Veegens, *Historische Studiën*, II, bl. 230.

plaats gehad. — De vroeger vermelde inspecteur Manget ging nog verder en veroorloofde aan het verblijde of bedroefde gemoed niet, zich lucht te geven in eenige uitstorting des harten:

„L'Inspecteur de l'Imprimerie et de la Librairie de l'Arrondissement d'Amsterdam
à Messieurs Enschedé & Fils, Rédacteurs de la *Feuille d'Annonces* de Harlem.

Messieurs! Je viens de donner des instructions aux rédacteurs des diverses feuilles d'affiches de mon arrondissement, pour que les annonces des morts, naissances et mariages, insérées dans ses feuilles, ne paraissent plus rédigées avec des tournures oratoires dont on a été jusqu'ici dans l'habitude de les revêtir, et qu'elles soient conçues à l'avenir dans les termes les plus simples. Vous devez vous borner de pures indications annonçant le nom, l'âge etc., vous conformant à cet égard à ce qui se pratique dans les autres feuilles d'annonces publiées en France.

A la Haye, le 12 Dec. 1811. J. Manget."

Laat het zijn, dat deze uitingen, volgens de mode dier dagen, soms wel wat breedsprakig konden wezen, niemand zal ontkennen dat de rijkscensuur daar niet het geringste meê te maken had en dat het een ongepaste inmenging was der machthebbenden in de belangen van machteloozen.

En niet alleen over den inhoud oefende de overheid geweld. Zij begeerde alles te weten, ook wat den inwendigen toestand der ondernemingen, het huishoudelijk bestaan van de vrije eigenaars betrof. Op onbepaalde tijden waren de uitgevers van alle soort van bladen, even als van wetenschappelijke of letterkundige tijdschriften, gedwongen, de staten in te vullen die hun door den directeur-generaal werden toegezonden en die zij onder verklaring van zuiverheid, altoos met bedreiging van straf of boete, binnen zooveel dagen moesten inleveren. Een daarvan vinde hier een plaats:

1. Quels sont les frais de redaction de la *Feuille d'Affiches, d'Annonces et Avis divers de la ville de Harlem?*

Les frais de redaction, d'administration et de correspond
s'élèvent à cinq milles francs.

2. Quel est le nombre de pages qui a été fixé dar
Prospectus de la publication?

Le nombre des pages n'a pas été fixé definitivemen
varie d'après le nombre et l'étendue des avis à insérer.

3. Ce nombre de pages peut il être toujours exacten
rempli?

L'on peut calculer le nombre des pages rempli chaque
d'avis et d'annonces pour l'insertion des quels on reçoi
l'argent à trois et demi.

4. Quel est le nombre du tirage?

Cinq cent vingt cinq feuilles.

5. Quel est le nombre des abonnés?

Cinq cent dix abonnés.

6. Combien de fois par semaine paraît la *feuille d'affic*

Trois fois.

7. Combien de feuilles seront fournies dans l'année?

Cent cinquante six feuilles.

8. Quel est le montant des prix payé par chaque al
nement?

Vingt un francs, dont on remet cependant dix pour
aux Directeurs des Postes et distributeurs.

9. Quel est le coût du papier nécessaire annuellement?

Mille quatre cent trente quatre francs.

10. Quel est le montant des frais d'impression?

Sept mille trois cent et soixante francs.

11. Quel est le montant des frais du timbre?

Quatre mille six cent et soixante francs.

12. Quels sont les frais d'envoi par la Poste?

Mille quatre cent et soixante douze francs.

Haarlem le 20 février 1812.

JEAN ENSCHEDÉ & FILS.

Zelfs de eenvoudige wapenschilden onzer vrije steden
het hoofd der couranten zouden te loor moeten gaan —
daarmede de merkteekenen onzer gewestelijke drukpers

indien die niet op nieuw van den vreemden monarch afgebedeld en met geld betaald wierden:

„28 Avril 1813.

L'Auditeur au Conseil d'Etat, Sous-Préfet de l'Arrondissement de Haarlem

à Mr. le Maire de Haarlem.

„Les villes n'ayant pu conserver leurs anciennes armoiries qu'en vertu d'un privilège accordé par l'Empereur, il ne convient point que les Feuilles d'annonces qui s'impriment et se publient dans les villes qui n'ont pas obtenu ce privilège continuent à reproduire l'empreinte de ces armoiries. J'ai lieu de croire que votre ville se trouve dans la susdite catégorie. Je vais par conséquent, Monsieur le Maire, interdire aux éditeurs de la *Feuille d'annonces* qui s'y publie de lui faire porter dorénavant l'empreinte de ces armoiries, à moins toute fois que, dans les 24 heures, vous ne me détrompiez de la supposition énoncé ci dessus."

De stad Haarlem] blijkt — zij durfde wellicht niet anders — in september ertoe overgegaan te zijn, tot handhaving van haar wapen, daartoe vergunning aan te vragen. Althans den 25 september 1813 schrijft de auditeur-sous préfet in antwoord daarop, dat er geen bezwaar bestaat het oude wapen te behouden, „mits de daarboven geplaatste kroon worde gewijzigd en het gemeentebestuur 600 francs overzond voor deze verandering" — in keizerlijke livrei!

De Haarlemsche courant heeft dat wapen nooit overgenomen, maar verscheen van 1 mei tot 18 november zonder.

Zoo jammerlijk diep waren wij vernederd.

Zoo jammerlijk diep had zich de machtige beheerscher van Europa zelf verlaagd.

Want alle daden van onderdrukking zijn laag.

De groote Napoleon heeft het gevoeld. Van het een gebracht tot het ander; zelf de speelbal van omstandigheden die hem

medesleepten al driftiger en driester; afhankelijk van personen, spotvormen van zijn model, tirannen in miniatuur en in het geniep, is hij een dwingeland geworden in het groot, ondanks zich zelv'. Zijn eigen volk heeft hem geoordeeld en, wat meer zegt, hij heeft zich zelf geoordeeld en berouw gehad. Toen den 3en april 1814 de senaat den keizer vervallen verklaarde van den troon, deed deze hooge vertegenwoordiging des volks dit ook op dezen grond: „que Napoléon Bonaparte a déchiré le pacte qui l'unissait au peuple français; que la liberté de la presse, établie et consacrée comme l'un des droits de la nation, a été constamment soumise à la censure arbitraire de la police, et qu'en même temps il s'est toujours servi de la presse pour remplir la France et d'Europe de fait controuvés, de maximes fausses, de doctrines favorables au despotisme et d'outrages contre les gouvernements étrangers.....” En toen de gevangene van Elba ontsnapt was om zich andermaal den troon te veroveren, moeten het wel weemoedig-bittere woorden geweest zijn tot Benjamin Constant gesproken [1]: „Vous ne l'avez pas vue cette multitude se pressant sur mes pas, m'appellant, me cherchant, me saluant! La fibre populaire répond à la mienne. Je suis sorti des rangs du peuple; ma voix agit sur lui... J'ai voulu l'empire du monde et, pour me l'assurer, un pouvoir sans bornes m'était nécessaire. — Pour gouverner la France seule, il se peut qu'une constitution vaille mieux. Voyez donc ce qui vous semble possible: apportez-moi vos idées. Des discussions politiques, des élections libres, des ministres responsables, la liberté de la presse, je veux tout cela. La liberté de la presse surtout! L'étouffer est absurde. Je suis convaincu sur cet article!”

Deze dingen gaan Napoleon aan.

Ons volk is zijn slachtoffer geweest. En het heeft daaronder geleden lang en bang. Maar langer en banger worden kon het ook niet. Naarmate hij de drukpers aan banden

[1] B. Constant. *Mémoires sur les cent jours* II Lettre 2.

legde, des te meer kropte zich de begeerte tot verzet op. Naarmate het open spreken belemmerd werd, des te bitterder werd er in het geheim gefluisterd. De ergernis woekerde voort als een inwendig vuur; er was maar een geringe aanleiding noodig om te doen opvlammen wat zoo lang gesmoord gebleven was. De Oranjemannen voelden hun hart te warmer kloppen voor het verdreven vorstenhuis; de dwepers met vrijheid, gelijkheid en broederschap zagen al hun zeepbellen een voor een verspat. De eenen en de anderen naderden van weerskanten en sloten zich op nieuw te samen tot een broederschap, zonen van het ééne lieve vaderland. En toen eindelijk de hollandsche kleur aan venster en knoopsgat voor het eerst weêr met gejubel verwelkomd werd, spraken duizenden de woorden na, zoo kalm, zoo waardig, zoo echt hollandsch, op vrijdag den 19 november 1813 aan het hoofd van de *Haagsche Courant* geschreven:

„Oranje Boven!
Holland is vrij.
De Bondgenooten trekken op Utrecht.
De Engelschen worden geroepen.
De Franschen vlugten aan alle kanten.
De zee is open,
De Koophandel herleeft.
Alle partijschap heeft opgehouden.
Al het geledene is vergeten
En vergeven.
Alle aanzienlijken komen in de regering,
De regering roept den Prins uit
Tot hoogste Overheid.
Wij voegen ons bij de Bondgenooten
En dwingen den vijand tot vrede.
Het volk krijgt een vrolijken dag
Op gemeene kosten
Zonder plundering noch mishandeling.
Elk dankt God.
De oude tijden komen wederom.
Oranje Boven!"

VI.

DE BOEKHANDEL.

Te midden van de omstandigheden die wij trachtten in herinnering te brengen, en onder al de overige ellenden waarvan wij de heugenis hetzij uit den mond onzer vaderen, hetzij uit zoo menig boek en geschrift meêdragen, zouden wij, nazaten, die gebeurde dingen meest door een vergrootglas plegen te zien, ertoe kunnen komen, onzen franschen tijd van 1806—14 te bejammeren als een voortdurend martelaarschap van acht jaren lang. Laat ons niet overdrijven. Uit een overzicht van den boekhandel dier dagen zullen wij een bijdrage vinden tot een niet zoo gansch bedroevend oordeel.

Toch hebben wij dit van den boekhandel-alléén niet te leeren. Het ligt voor de hand, dat die donkere dagen niet zoo plotseling somber invielen en niet weêr even plotseling werden opgeklaard. Wij waren onzen kwaden weg opgegaan stap voor stap, schier ongemerkt, hier en daar zelfs veel te veel met ingenomenheid en blijde verwachtingen. Een fransche geest was reeds lang de onze geweest; de fransche vorm was het eind van het begin. De klinkende leus van vrijheid en wat daarbij behoorde had ons gezond verstand, ons gezond hart, onze gezonde verbeelding sinds lang aan het dolen gebracht en ons uit de republiek tot het koningschap geleid met opgewondenheid en vreugdebetoon. Wij hadden verkregen wat wij gezocht hadden: ons verdiende loon. Zoo bracht ons het koningschap weêr tot het keizerrijk, en — zeker! — nu wel met volslagen ontgoocheling onzer droomen, maar

altoos toch van lieverlede, gaandeweg, zonder sprongen of schokken, van verdrukking tot verdrukking, totdat de schellen ons van de oogen vielen en wij stil stonden tot inkeering en ter droevige vergelijking van het voorheen en het thans.

Daar kwam bij. Voor een groot deel van onze burgerij waren onze nieuwe goden werkelijk een tijdlang goden. Lodewijk Napoleon schiep zich een blinkend hof met veelal fonkelnieuwe hovelingen. De aanbidders der pas opgegane zon zochten de beste plaatsen om zich in haar licht en warmte te stoven; de bescheidener klassen vermeiden zich alvast in het staren naar den gouden gloed, waarvan ten minste wel eenige afstraling ook haar deel moest worden. De glans van het keizerrijk als achtergrond was groot genoeg om zelfs op een afstand den toeschouwer blind te schitteren. Napoleon de overwinnaar, Napoleon de Cesar, Napoleon de wereldveroveraar, Napoleon de Groote, met een staf van gekroonde hoofden om zich heen en een jubelend volk aan zijn voeten: daar lag bedwelming in dien luister. Ja, hard mocht het vallen soldaat te moeten zijn in de gelederen van een vreemd opperhoofd, toch werd er als het benijdenswaardigste gehunkerd naar een goedkeurend blijk van den machtigen man, dien éénen boven allen. Tot de straatliedjes dier dagen toe getuigen van de zenuwachtige afgoderij van den allesbetooverenden keizer.

Onder eenig nieuw uiterlijk vertoon van wat ambtenaarsbeweging, maar overigens onder een vrij algemeen gevoel van voorloopige voldaanheid ging de oude regeeringsvorm des lands in den nieuwen over. De loopende zaken gingen vooreerst noch voor- noch achteruit. De handel was in de laatste jaren vrijwat herleefd; de welvaart liet niet te wenschen over. Zelfs waren er nieuwe kapitalen gestapeld bovenop de oude die onze 17e eeuwsche vaderen aan hun 18e eeuwsche zonen hadden nagelaten. Amsterdam was een rijke stad, en den overigen steden ging het goed naar evenredigheid. Ons burgerhuishouden kende nog geen krimp. Bij de ramp van Leiden in januari 1807 werd in weinige dagen door inzameling in de kerken en langs de huizen een som van een millioen,

driehonderd duizend guldens voor de slachtoffers bijeengebracht; twee jaar later, in 1809, voor die door den watersnood in Gelderland een millioen in geld, behalve de menigte goederen waarmeê men van allen kant kwam aandragen [1]. In de hoofdstad speelden drukop twee schouwburgen, een fransche en een hollandsche, aan welken laatsten Snoek, Jelgerhuis, Mevr. Wattier-Ziezenis, Mevr. Kamphuizen avond aan avond tal van aanbidders vonden. Ook in andere groote steden was deze kunst in vurig leven, en liefhebberij-komedies waren overal in vollen fleur.

Langzamerhand werd men zuiniger, moest men zuiniger worden, uitwinnender van jaar tot jaar. De nieuwe koning over het rijke Holland, op weelderigen voet zich neêrzettend, kwam voor een armelijke schatkist, leeggeplunderd door de afpersingen van zijn eigen broeder. Er was behalve een achterstand van 35 millioen reeds dadelijk 44 millioen te betalen en slechts twee ton in kas [2]. Dat niet kleine tekort moest uit belasting op belasting gevonden worden. De keizer der Franschen beschouwde Holland als zijn schatplichtige, roofde ons geld, eischte onze schepen en wapenen, zond ons voor een deel zijn leger om te onderhouden, gebruikte ons land en ons volk om ervan te halen wat ervan te halen was. Al erger. Hij sloot de bron onzer inkomsten: hij verstak ons van onzen handel. Niet alleen dat onze koloniën voor ons verloren gingen, maar door zijn haat tegen Engeland vervoerd duldde hij niet dat eenige haven, ook van de naburige volken, met dat land de minste gemeenschap zou houden. Van 1807—9 ging onze groote koopmanschap met elken dag al meer en meer ten gronde. En alsof dat alles nog niet genoeg ware. Toen de keizer onze keizer werd, ging het voormalig koningschap nog veel meer dan vroeger onder zijn schuldenlast gebogen. Zelfs de interesten waren in den laatsten tijd niet betaald, en bezoldigingen van ambtenaren

[1] Zie de blijken van aandoenlijke hulpvaardigheid in de dagelijksche opgaven der *Koninklijke Courant*.

[2] v. Lennep, *Geschiedenis van Noord-Nederland*, IV, bl. 189.

waren ingehouden. Napoleon greep naar een afdoend middel om vooreerst van deze bekommernissen geen letsel te hebben: hij erkende de hollandsche staatsschuld maar voor één derde en besnoeide den burger, die in goede trouw zijn geld aan vaderland en koning geleend had, tegelijk met het verlies van twee derden van diens inkomsten. Tal van huisgezinnen werden daardoor tot betrekkelijke armoede gebracht. Voor den kleinhandel was het een moordende slag. In twee jaren tijds verloor Amsterdam een zevende van zijn bevolking; in Haarlem werden binnen korten tijd 500, in 's-Gravenhage 650 woonhuizen voor afbraak verkocht; in beider omtrek werden de buitenplaatsen de eene voor, de andere na geslecht. Ongehoorde duurte van sommige voornaamste levensmiddelen noodzaakte tot allerlei ontberingen. De afsluiting van Engeland deed de prijzen van geweven stoffen tot bijna onbetaalbaren prijs stijgen; de belemmering der koloniale gemeenschap was oorzaak dat gewone voedingsmiddelen van dagelijksch gebruik in de meeste gezinnen tot een zeldzaamheid werden; de instelling der regie maakte dat de tabak tot een artikel van weelde werd hetwelk de huisvader zich niet meer mocht veroorloven. Van rondsom neep van dag tot dag al pijnlijker de ellende.

Al deze dingen zijn zoo. Zij zouden, het overige erbij opsommend, vrijwat zwarter kunnen gekleurd worden — gelijk ze zoo menigmaal met volle waarheid gedaan zijn [1]). Zeer

[1]) De schrijver van de *Schets der gevolgen van den invloed der Franschen op Nederland sedert 1795* (Gebr. v. Cleef, 1814, en dus nog onder den indruk der ervaring zelve,) getuigt o. a. het volgende: „De toestand der openlijke geldmiddelen van Nederland werd met ieder jaar ellendiger en drukkender; totdat Napoleon goed vond, ook dit land bij Frankrijk te voegen, en daardoor de maat van ongeluk voor de Nederlanders vol te maken. Het oogmerk dezer bezitneming was niet zoo zeer gelegen in de uitvoering van zijn zoogenaamd stelsel van het vaste land (*système continental*), hetwelk tot voorwendsel tegen de beschuldiging van onregtmatigheid moest verstrekken, als veel meer in de middelen, welke dit ongelukkig land aan Frankrijk nòg kon opleveren, nadat het reeds in den loop van 15 jaren (van 1795 tot 1810) meer dan 300 millioenen aan baar geld, eene armée van ten minste 20.000 man, welke steeds voltallig moest gehouden worden, zijne zeemagt, welke in het jaar 1795

bittere dagen heeft ons arme volk in het begin dezer eeuw doorleefd.

---

uit 36 oorlogschepen, behalve de kleinere vaartuigen, bestond: het grootste gedeelte zijner artillerie, zijnen koophandel, zeevaart, visscherijen, manufacturen en fabrieken, en een aanzienlijk gedeelte zijner coloniën, met één woord, alle zijne wezenlijke belangen had opgeofferd.‘

„Zien wij nu kortelijk", gaat de schrijver voort, „wat Nederland bij en door de inlijving in Frankrijk geleden heeft.

„De Nederlandsche gewapende magt te land, de geheele vloot, de gansche artillerie en magazijnen van oorlogsbehoeften werden door Frankrijk weggenomen. De landmagt bestond op het oogenblik der vereeniging uit meer dan 20.000 man, welke bij de fransche legers in Spanje en Duitschland effectivelijk onder de wapenen waren. Rekent men daarbij de depots der zieken, de onderscheidene corpsen der guarden, en zoo vele bataillons en eskadrons, welke in het land zelve zich bevonden, alsmede de militaire scholen, zoo konde men op meer dan 40.000 man onder de wapenen staatmaken. De zeemagt zoowel in Europa als in de coloniën mogt nog op ruim 20 oorlogschepen, behalve de kleine vaartuigen, begroot worden. En wie kan de schatten berekenen, welke door de Magazijnen zijn verloren gegaan.

„De conscriptie werd in Nederland ingevoerd. Dit is genoeg gezegd! en wij behoeven dit duistere tafereel, hetwelk met de afzigtelijkste kleuren tevens de grievendste gewaarwordingen in ieders hart geprent heeft, niet uitteschilderen. Dikwerf hebben wij gezocht, om het getal ook der nederlandsche jongelingen, welke langs dezen weg als slagtoffers ter dood gesleept werden, optemaken; maar wij hebben te vergeefs moeite gedaan, om den sluijer, welken de dwingelandij over dit tooneel wist te werpen, te doordringen. Nogtans schijnt het ons toe, dat het getal dergenen, welke door de verschillende soorten van conscriptie in den korten tijd der fransche overheersching aan hun vaderland en aan hunne ouders ontrukt werden, boven de 20.000 zal beloopen hebben. En nagenoeg alle deze ongelukkigen hebben hun bloed gestort voor belangen, die hun en hun vaderland geheel vreemd, ja zelfs vijandelijk en hoogst nadeelig waren. Eenige duizenden zijn er van het oude nederlandsche leger en deze nieuwe ligtingen overgebleven en uit gevangenschap en ballingschap terug gekeerd; maar meer dan vijfmaal zoo veel hebben leven of gezondheid verloren.

„Wij gaan met stilzwijgen voorbij de knevelarijen, de ongeregtigheden en geldafpersingen zonder einde, welke door régie, douanen en politie tegen Nederland gepleegd werden. Wij zwijgen van de onberekenbare schatten, welke door het fransche bestuur zoowel door verkoop van zoogenoemde domeinen en ver weggenomene goederen, behoorende aan ingezetenen van Nederland: als door dikwerf willekeurige boeten van allerlei aard; door de afeisching van 40 ten honderd van de coloniale goederen; door de sommen ter gelegenheid der conscriptie, welke zoowel

Dat dit een en ander, en de belasting en de censuur daarbij niet te vergeten, van invloed moest zijn op den boekhandel,

---

bij afkeuring van een conscrit, als bij goedkeuring van eenen plaatsvervanger in de fransche kassen moesten gestort worden en door zoo vele andere dwangmiddelen werden afgeperst en weggevoerd. — Eene nog veel belangrijker bron van winst bestond voor Frankrijk in de tiersering der nederlandsche staatsschuld. In plaats van ƒ 42.888.332.— aan jaarlijksche renten te betalen, voldeed hetzelve met ƒ 14.296.110.—, en ook deze som werd gedeeltelijk in papier en niet eens ten behoorlijken tijde uitgekeerd. Indien men nu de jaarlijksche inkomsten van Nederland, welke door het fransche bestuur geenszins verminderd, maar wel door allerhande *indirecte* nieuwe of verhoogde belastingen vermeerderd werden, op eene som van 35 millioenen stelt, en daarbij bedenkt, dat het getal der nederlandsche staatsdienaren zeer aanmerkelijk verminderd, hunne bezoldingen veel lager gesteld, de pensioenen deels verminderd, deels opgeschort, deels geheel niet voldaan, de academieleeraren, de predikanten en kerkendienaren bijna geheel niet meer uit de staatskas betaald; dat er voor den waterstaat niets gedaan en langs vele andere wegen de staatsuitgaven besnoeid werden: zoo moet Frankrijk ook ten dezen opzigte een aanzienlijk overschot van de jaarlijks ingekomen 35 millioenen aan zich gehouden hebben. Door middel van het tiersement der fondsen hebben de Nederlanders gedurende de drie jaren, in welke zij het ongeluk hadden aan Frankrijk ingelijfd te zijn, niet minder dan ƒ85.777.666.— aan inkomsten, spruitende uit de renten der staatsschuld, verloren.

„En wien hebben deze verliezen getroffen? Niet alleen de in de staatsschuld deelhebbende particulieren, van welke niet weinigen daardoor bijkans van hun geheele inkomen en bestaan beroofd en in armoede gedompeld werden; niet alleen vrome en liefdadige stigtingen, als armhuizen, weeshuizen, kerken, ja geheele kerkgenootschappen, welke alle nagenoeg hunne gansche fondsen in 's Lands geldleeningen aangelegd hadden; maar ook het grootste gedeelte der geheele natie werd daardoor in de gevolgen gevoelig getroffen. De bezuinigingen, tot welke zelfs rijke personen door dien genomen maatregel genoodzaakt werden, en de verarming van vele anderen, moesten natuurlijk eenen terugwerkenden nadeeligen invloed op bijna alle burgerlijke handteringen hebben; de weldadigheid der vrome inrigtingen moest meer bepaald, meer ingetogen en bekrompen worden, en zelfs de openbare uitoefening van den godsdienst moest daardoor lijden. Uitgeput door zoo vele en zware belastingen, en door het verval van alle neeringen en handteringen, konden de ingezetenen niet in de behoeften hunner kerken voorzien; het werd hun onmogelijk nog meer te geven; wat zij gaven was steeds eene opoffering van hetgeen zij zelve noodig hadden. Gebrek en armoede moesten aan alle kant hoe langer hoe grooter worden. Het land en de steden werden steeds meer en meer ontvolkt. Een land, waar voorheen vreemdelingen uit alle oorden van Europa zamenstroomden, dewijl zij

die betrekkelijk een artikel van weelde geldt, kon bijna niet uitblijven. Toch verdient het opmerking, dat die terugwerking inderdaad niet zoo groot, althans niet zoo plotseling was als men zou kunnen vermoeden, vooral niet in de eerste jaren.

Om daaromtrent eenig licht te krijgen is geduldig naspeuren de eenige weg. Persoonlijke mededeelingen, koopmansbescheiden, historische aanteekeningen, voor zoover ons bekend is, zijn er niet. Wat voor het nageslacht zooveel waard zou zijn te weten, is door den papiermolen te weten onmogelijk gemaakt. Alleen de boekenlijsten kunnen een leiddraad in de hand geven. En bij gebreke van andere komt deze ons weldadig te hulp. De *Alphabetische Naamlijst van boeken, welke sedert het jaar* 1790 *tot en met het jaar* 1831 *in Noord-Nederland zijn uitgekomen,* door Pieter van Cleef ons nagelaten, kan daarbij een onzer vertrouwbare gidsen zijn.

Deze lijst bevat, als binnen dat 41-jarig tijdvak uitgekomen, groot en klein ongeveer 6800 titels, dat zou, door elkaâr genomen, 160 's jaars zijn. De laatste berekening gaat evenwel geenszins op. In den regel toch wordt elk jaar het getal uitkomende boeken trapsgewijs grooter. Naar gelang de algemeene ontwikkeling vooruitgaat, de beschaving toeneemt, de kennis zich baan breekt tot in het hart en naar de wanden der maatschappij, naar die maat brengt de drukpers voort wat het publiek aanvaarden wil. Trok men een lijn tusschen 70 jaar geleden en thans, wat wonderen van getals-vermeerdering zouden blijken geschied te zijn!

---

verzekerd waren, hier gemakkelijk gelegenheid te zullen vinden, om door hunne naarstigheid een ruim bestaan te kunnen vinden; een land, dat — niettegenstaande hetzelve tot de meestbevolkte onzer aarde behoorde — toch altijd het aanzien had van gebrek te lijden aan menschen, doordien er de menigvuldige takken van nijverheid en bezigheden aan een ieder, die maar wilde werk in overvloed aanboden: dit land zag nu menschen in menigte rondgaan, werk zoeken en vragen, en niet vinden. Voorheen zag de vreemdeling, die Nederlands steden doorreisde, met verwondering overal de nieuwe gebouwen, welke pas voltooid waren of nog voleind werden: — waarop rust thans zijn oog, wanneer hij diezelfde oorden bezoekt? Op puinhoopen, op afgebrokene huizen, ja straten!"

Het begin dezer eeuw was voor dat veldwinnen van wetenschappelijke of kunstoefening nog niet gunstig. Niettemin was het aantal uitkomende geschriften wassende. — Binnen het tijdperk van 1806—14 verschenen er 1638 boeken of geschriften, waarvan een derde gedeelte tot de kleinigheden behoorde wier prijs onder *f* 1.— bleef. Van deze 1638 kwamen uit in

1806	240	1810	234
1807	214	1811	211
1808	243	1812	167
1809	242	1813	87.

Uit deze cijfers wordt de invloed van de keizerlijke dwangregeering zichtbaar. Tot 1810 bleef het peil bijna op gelijke hoogte; toen daalde het allengs, totdat het in 1813 tot op $^1/_3$ van de gemiddelde lijn verzonken was. Wil men de vergelijking verder voortzetten, dan neme men, buiten ons tijdvak, zes jaar vroeger, 1800, toen het getal 190, en zes jaar daarna, 1820, toen het reeds tot 336 geklommen was. Wij herhalen, 1806—10 had, wat de handelsbeweging aangaat, nog niet zooveel te klagen; 1811—13 des te meer.

Het kan niet ontkend worden, de geldswaarde dier uitgaven was in den regel beneden de gewone; kostbare ondernemingen werden niet aangedurfd; werken van eenige buitengewone uitgebreidheid kwamen schaars voor en waren dan meestal toch de voortzetting en voleindiging van een vroeger aanvang. Na 1810 zelfs werd niets van eenigen omvang boven den prijs van *f* 10.— op het touw gezet. Het keizerrijk was voor onzen handel moordend; het koningschap nog volstrekt niet.

Integendeel. Behalve uit het onverminderd getal der titels blijkt dit uit een waarlijk in het oog vallend ruim debiet. Door de gedwongen rekenschap van het getal bladen waaruit een boek bestond, de hoegrootheid der oplaag van exemplaren, en de daarnaar op te brengen belasting, van al hetwelk getrouwe wekelijksche mededeeling gedaan werd eerst in de *Moniteur*, later in het keizerlijk *Journal de la librairie*, is het openbaar geworden hoeveel exemplaren van het een en ander onder het keizerrijk gedrukt werden. Die oplaag zal onder het koningschap wel niet geringer geweest zijn. Aan overmaat, tenzij bij

roekelooze begrooting, valt hierbij niet te denken, aangezien de uitgever voor ieder gedrukt blad, verkocht of onverkocht, meestal één centime belasting te betalen had en dus wel zal gezorgd hebben niet veel meer voorraad ter perse te leggen dan hij kans zag te verkoopen. En als wij dan zien, dat in den regel van rechtsgeleerde werken 1000, van geschiedkundige 700, van reisverhalen 800, van romans 750, van stichtelijke lektuur 800, en indien ze van gevierde schrijvers waren nog veel meer exemplaren werden gedrukt, dan teekent zulk een debiet, zelfs onze veellezende dagen erbij in vergelijking genomen, een alles behalve slechten tijd. Men vergunne ons de aanhaling van eenige voorbeelden:

Boekzaal der geleerde wereld vóór 1810 3000, later	1800	ex.
Vaderlandsche Letteroefeningen	1100	〃
Konst- en Letterbode	480	〃
V. d. Aa, *Wetboek Burgerl. Regtspleging*	2750	〃
V. d. Linden, *Wetboek v. Koophandel*	2216	〃
〃 〃 〃 *Het Notarisambt*	1600	〃
IJpey, *Handb. Materies medica*	825	〃
Hamelsveld, *Gesch. Kerkhervorming*	700	〃
Broes, *Leerredenen*	1250	〃
V. B. Reddingius, *'s Heeren lijden*	700	〃
Ewald, *Christelijk Zondagsboek*	800	〃
Van der Roest, *Leerredenen*	1100	〃
Van der Palm, 〃 (*Eerste*)	1650	〃
Frankrijk beschouwd in zijn bestaan	2950	〃
De Jong, *Reis Middellandsche zee*	1000	〃
V. d. Willigen, *Van Parijs naar Napels*	750	〃
Kist, *De Wonderbril*	1100	〃
〃 *Eduard van Eikenhorst*	1000	〃
Lafontaine, *Eduard of Het gemaskerd bal*	750	〃
Salzmann, *Hendrik Ligthoofd*	800	〃
Anslijn, *Leesboek v. kinderen*	3000	〃
Oostkamp, *Beginselen Hemelkunde*	3000	〃
Landré en Agron, *Dictionnaire-Français*	8800	〃

Voor het meerendeel zijn deze opgaven genomen uit de officieele boekenlijst van de jaren 1811 en 1812, de aangewezen

jaren van achteruitgang. Het is inderdaad verrassend, uit het *Journal de la librairie*, het keizerlijk blad, te ontwaren, hoe de fransche, italiaansche en duitsche oplagen, die daar evenzeer vermeld worden als de hollandsche, in evenredigheid ver, zeer ver ten achterstaan bij die van ons land.

Dit is verrassend, en bemoedigend tevens. Honderdmaal is beweerd, en het wordt hier weder bewezen, dat ons volk een leeslievend volk is. In geen enkel land ter wereld werden in vroeger tijden zooveel bijzondere bibliotheken gevonden, bij geleerden om wetenschap, bij aanzienlijken om familieoverlevering, bij lieden van fortuin uit liefhebberij. Ieder welgegoed burger bezat in zijn huis boeken meer of minder, maar altoos eenige boeken. Enkele stichtelijke huisboeken mochten nergens ontbreken; reisverhalen waren geliefde lektuur aan den winterhaard en werden zonen en dochteren in handen gegeven ter verpoozing van het schoolwerk; nu en dan werd de beurs geopend voor een veelgeprezen zedelijken roman, en een enkele dichtbundel, op zijn zwaar hollandsch mediaan gedrukt en met zijn deftigen kartonnen band en glanzenden omslag, was een sieraad van het boekenkastje, zij het dan ook doorgaans met onopengesneden bladen. De kostbare folianten en kwartijnen met hun rijke koperplaten, uit de 17e en 18e eeuw, geschiedenis, reizen, dichters, hadden nooit in zoo grooten getale het licht kunnen zien, indien de koopliefde van den hollandschen gegoeden burger den ondernemingsmoed van den hollandschen uitgever niet zoo steunend ware te gemoet gekomen.

Deze overgeërfde voorliefde, deze huiselijke plicht hield zich staande zelfs in den zuinigen tijd van 1806—11. Leesgezelschappen of leesbibliotheken waren nog zeldzaam; van de laatsten waren er in 1809 in Amsterdam weinige, in Utrecht één, in Haarlem geen. Wat dus gekocht werd, werd gedaan voor eigen gebruik; en de boekhandel mocht waarlijk tevreden zijn waar hij zich zulk een debiet, gelijk wij aangaven, bij zijn ondernemingen kon voorspiegelen.

Maar bovendien: onze handel, bij uitzondering van bijna elke andere koopmanschap, had in deze kwade dagen ook nog zijn

buitenkansen. De vaster regeling onzer taal door Weiland en Siegenbeek; die van het schoolwezen door Niemeijer e. a.; de beweging ter verbetering van het lager onderwijs door de Maatschappij tot nut van 't algemeen aangedreven en door de wet van 1806 bevestigd, gaf het leven aan menigte schoolboeken, die welhaast over het geheele land in gebruik moesten genomen worden; de invoering der evangelische gezangen in hetzelfde jaar gaf aan de geheele protestantsche gemeente nieuwe kerkboeken in allerlei formaat in de hand [1]; de geldig verklaring van het *Code Napoléon* met 1811 gaf een vlucht aan allerlei wetboeken, wetten, toelichtingen, handboeken, die voor honderden een gedwongen aankoop moesten zijn. Voeg daarbij den gulden dag voor de antiquaren, waarbij wij een oogenblik stilstaan:

In 1812 wilde de keizer, die met eenigen angst waarnam hoe de handel in zijn landen jaarlijks door zijn onverzettelijke afsluiting van Engeland achteruitging, zijn maatregelen eenigszins verzachten door aan sommige koopwaren eenige meerdere vrijheid toe te staan, onder den titel van licentiën. Onder die bevoorrechte waar behoorden ook boeken. Men mocht uit Frankrijk (en dus ook uit Holland) vrijelijk boeken naar Engeland uitvoeren en voor hetzelfde bedrag van dien uitvoer in Engeland van andere waren inkoopen doen, die daartegenover vrijen invoer hadden in Frankrijk (en dus ook in Holland). Voor den handel was deze vergunning een ware zegen. Verschillende handelshuizen kochten, voor een betrekkelijk bagatel, menigten bij menigten oude, anders ongangbare boeken op, factureerden ze voor den gewonen prijs, en kochten voor dat bedrag, bovenal in Londen, koloniale waren, die in Frankrijk (en dus ook in Holland) ontzaggelijke winsten opleverden. Zoo werd bij voorbeeld koffie in Engeland voor 12 stuivers het pond ingekocht en hier voor 6 francs afgezet. Maar voor den boekhandel had dit bedrijf nog een voordeel te meer. Behalve dat

---

[1] Van hoeveel blijvende waarde deze kopij was, kan nagegaan worden uit den verkoop van het fonds van Joh. Allart, in maart 1818, toen de overige exemplaren met het recht van herdruk de kapitale som van *ƒ* 104,000.— opbrachten.

voor duizende guldens onverkoopbare boeken op eens hun weg vonden, steeg het overschot van de goede boeken die eronder liepen tot een driedubbele waarde. Meerendeels toch bereikten die boeken hun adres niet, maar vonden hun graf in de golven. De tolrechten, die in Engeland voor drukwerk betaald moesten worden, waren buitengewoon hoog, en aangezien de bedragen van uitvoer bij de fransche bestuurskantoren geboekt en niet verder aan narekening onderhevig waren, maakte men er niet de minste gewetenszaak van, om de groote massa over boord te werpen en een klein overschot met de hooge factuur in Engeland binnen te brengen. — Na den val van het keizerrijk werd het op deze wijs naar Engeland verscheepte bedrag aan fransche boeken op ruim 20 millioen geschat. Het uit ons land verzondene kan naar evenredigheid begroot worden. Onze antiquaren, wier magazijn-restanten door buitenlandsche bibliotheken gretig gezocht werden, trokken daarvan in die jaren niet weinig partij. Een *Herodotus* van Wesseling, een *Thucydides* van Duker, een *Ovidius* van Burman, vroeger boeken van *f* 20.— waarde, werden sinds geregeld met *f* 80.— betaald.

Voor wie zulks erkennen wilden was er alzoo ook in deze benauwende omstandigheden nog wel wat koren onder het kaf. Voor den beschaafden arbeider, met een helderen blik op de behoeften van zijn omgeving en met onvermoeibaren werklust, is de boekhandel meestentijds, enkele kwade dagen uitgezonderd, een tamelijk bestaansmiddel geweest. Hij was dat zelfs in onzen franschen tijd, tot 1812 en 1813, de allerzwartste, de groote lijdensjaren in onze geschiedenis.

En wat er van den handel als handel gezegd kan worden, valt eveneens te getuigen van de personen, die dit vak van nijverheid uitoefenden. Onder vele brekebeenen waren er enkele mannen van beduidenis.

Als lettergieter had de firma Joh. Enschedé & Zonen reeds toen een gevestigden, zelfs europeeschen roem. Eigenaars geworden van Wetstein's voortreffelijke matrijzen, hadden zij dit rijke fonds weten te vermeerderen door aan hun inrichting de medewerking van J. M. Fleischmann te verbinden, wiens talent als stempelsnijder nog heden ten dage ongeëvenaard mag ge-

noemd worden. Daarenboven hadden de Enschedé's omstreeks 1800 de gieterij van Gebr. Ploos van Amstel te Amsterdam aangekocht, waardoor zij bij uitsluiting de eenige bezitters van Fleischmann's vruchtbaren arbeid geworden waren. Ook als boekdrukker hield die firma Hollands ouden naam staande, te verdienstelijker naarmate dit kunstbedrijf hier te lande al meer en meer in beoefening achteruitging. Onkunde, zorgeloosheid en gewinzucht hadden den ernstigen toeleg, de liefde en het geduld, die bij dit vak hoofdzaken zijn en in vroeger dagen door het buitenland aan de hollandsche typographie zoozeer benijd werden, jammerlijk vervangen. Het aantal boekdrukkerijtjes, meestal met een of twee houten (hand)persen, over alle steden verspreid, was in den aanvang dezer eeuw tot een getal van ongeveer 200 gestegen, waarvan ongeveer 30 te Amsterdam; maar het kunstwerk was daardoor verlaagd tot een handwerk, dat, ook door den meest onbedrevene, als bijzaak werd aangegrepen.

Evenzoo was het met den boekhandel verloopen. Huizen als van Plantijn, Elsevier, Blaeu, Maire, Hackius, Gaesbeek, Wetstein, Luchtmans, Rey, Arkstee, Waesbergen, Merkus, Van der Aa e. a. die gedurende twee eeuwen de wereldmarkt van de meest gezochte klassieke editiën voorzien hadden, waren neen niet vervangen, maar veranderd in wel 400 winkeliertjes, die naast den handel in schrijf- en kantoorbehoeften ook den boekhandel dreven, zonder kennis of conscientie. Hoogstens een 20tal daaronder mocht aanspraak maken op verdienste, hetzij als assortimentshandelaars, hetzij als uitgevers. De meergemelde duitsche reiziger Philipp Andreas Nemnich, die ons land in 1808 bezocht en van zijn opmerkingen een alleszins merkwaardig verslag gaf, zegt omtrent de hollandsche boekverkoopers in het algemeen het volgende: „Unter dem groszen gemeinen Haufen gibt es unbegreiflich rohe und stupide Menschen. Kein Wunder, dass man jetzt in Holland den Stand eines Buchhändlers mit einer Art von Verachtung betrachtet, und dass rechtliche Eltern ihre Söhne lieber einem Handwerk wiedmen, als sie den Makalaturgewerbe Preis geben. Een holländischer Buchhändler also,

da er nichts besseres zu erwarten hat, und am wenigsten Schulkenntnisse, wie man sie bei den jungen Leuten in den deutschen Buchhandlungen findet, fodert von seinem ungebildeten Lehrling weiter nichts, als die Verrichtung von Botschaften und blosz mechanischen Arbeiten. Dagegen erhält sein Lehrling schon in der ersten Woche einigen Lohn, und hat, ohne irgend etwas Wesentliches zu lernen, nach vier Jahren das Recht, sich selbst als Buchhändler zu etabliren."

Op dezen beklagenswaardigen regel, door den duitschen opmerker naar waarheid geschetst, waren niettemin eervolle uitzonderingen. Het zou onbillijk zijn, daaronder in de eerste plaats niet te noemen de namen van W. Holtrop en J. C. Sepp te Amsterdam, Joh. Immerzeel Jr. te 's Gravenhage, Adriaan Loosjes Pz. te Haarlem, Abraham Blussé en Pieter van Braam te Dordrecht, mannen die door eigen verdiensten op wetenschappelijk of letterkundig gebied evenzeer uitblonken als op dat van den uitgevershandel. Daarbij sloten zich aan firmas degelijk van klank als die van S. & J. Luchtmans en D. Du Mortier te Leiden, P. den Hengst & Zoon en Gebr. van Cleef te Amsterdam, Looy & van Spaan te Rotterdam, François Bohn te Haarlem, als uitgevers, waarbij niet vergeten mag worden de moedige, maar soms wel wat heel fabrieklustige Joh. Allart te Amsterdam, die zelfs tusschen de jaren 1806—14 niet minder dan 120 grootere en kleinere uitgaven ter perse legde; voorts als invoerders van buitenlandsche boeken F. A. Brockhaus [1]), Dufour, Changuion & den Hengst, L. A. C. Hesse, Van Boekeren, Sulpke, Van Cleef, Gebr. Diederichs te Amsterdam, Immerzeel & Co. te 's-Gravenhage [2]), Wild & J. Altheer

[1]) F. A. Brockhaus, de latere grondlegger van het zoo beroemde huis te Leipzig, richtte in 1805 te Amsterdam een duitschen boekhandel op te zamen met den boekdrukker J. G. Rohloff. Vermits hij als buitenlander niet in de gildebroederschap kon opgenomen worden — zoo beweert Nemnich — gaf hij zijn firma den naam van „Kunst und Industrie-Comptoir". Ofschoon hij aanvankelijk goede zaken deed, bracht hij zijn handel in 1811 naar Altenburg over en vandaar in 1817 naar Leipzig.

[2]) De firma Immerzeel & Co. had sinds 1808 drie handelshuizen, een te 's Gravenhage, een te Amsterdam en een te Rotterdam. Als boek-, kunsthandelaar en uitgever dreef zij haar zaken op uitgebreiden voet,

te Utrecht, huizen van gewicht zelfs in dezen tijd van achteruitgang.

Wij dienen thans ook een, zij het ook oppervlakkig, oog te slaan op hetgeen de boekhandel opleverde.

Staatkundige werken en geschriften hadden ten eenenmale opgehouden te verschijnen. — Scheltema's *Staatkundig Nederland* en Allart's uitgaaf *De Republiek der Vereenigde Nederlanden* vonden in dit tijdperk alleen de voltooiing van vroeger aanleg. Van eenig degelijk, beredeneerd boek was geen spraak; de nieuwe toestand liet het niet toe. Slechts verscheen een enkel vlugschrift ter verheerlijking van het koningschap. Aan kritiek of vergelijkende geschiedenis kon niet gedaan worden. De pennen onzer staatsmannen schenen ten eenenmale tot rusten nêergelegd; zelfs geen enkel politiek meêprater bleek lust te hebben zich in eenig gedrukt woord lucht te geven. Na de beweegelijkheid en drukte onder de republiek was de ingetreden stilte als die eener verdooving.

Was op rechtskundig gebied de pers vrijwat meer in de weer en den boekhandel zelfs zeer ten profijte bij de invoering van het *Code Napoléon*, toch hielden ook onze rechtsgeleerde mannen van gezag zich op den achtergrond. Het was alsof de wetenschap voor het oogenblik niets te verklaren, niets te zeggen had. De wetboeken en de onderdeelen ervan werden uit het fransch vertaald, bloot vertaald, soms met de toelichtingen

---

gebruik makend van de tijdsomstandigheden, hoe moeielijk die voor vele anderen ook zijn mochten. Nauwelijks had Joh. Immerzeel Jr. in 1805 zijn betrekking bij een der ministeriën voor den boekhandel opgegeven, of hij gaf aan zijn debietzaak, naar aanleiding van den veranderden regeeringsvorm, een vrij grooten omvang door het invoeren van fransche werken, die toen al meer en meer aan de orde van den dag kwamen. Om de algemeene verspreiding daarvan in de hand te werken, begon hij met 1808 de uitgaaf van een *Bulletin littéraire et typographique*, dat eens in de maand een beredeneerd overzicht zou geven van het voornaamste dat de fransche pers in onderscheiden richting opleverde. Dit overzicht waagde zich soms aan vrij uitvoerige en doorgaans zeer aanbevelende, in den regel zelfs geestige kritiek. Onder het koningschap leed het *Bulletin* geen aanstoot: onder het keizerrijk vond Immerzeel de uitgaaf vermoedelijk wat al te gewaagd; hij staakte haar althans.

der fransche bewerkers, maar meestal zonder den naam der hollandsche overbrengers, alzoo grootendeels als zuiver uitgeversonderneming. Uitzonderingen daarop maakten B. J. P. C. Van der Aa, J. Van der Linden, E. C. d'Engelbronner, A. Bruggemans, die enkele vertalingen met hun naam teekenden. Als op witte raven valt in de vrij lange boekenlijst het oog op de achtbare namen van J. M. Kemper, die in 1812 zijn beredeneerd *Crimineel Wetboek,* zijn *Verzameling van Wetten en Decreten* en zijn *Jaarboeken van het Fransche regt* deed verschijnen, en van Van der Linden, wiens toegelicht *Koopmans Handboek, Wetboek Napoleon, Crimineel Wetboek, Verhandeling over het Notarisambt* en *Manier van procedeeren* omstreeks denzelfden tijd, 1811 en 1812, het licht zagen. Wanneer daaraan toegevoegd worden H. W. Tydeman's *Regtsgeleerd Mengelwerk,* S. Gratama's *Regtsgeleerd Magazijn* en d'Engelbronner's *Principia Juris Civilis,* is de oorspronkelijke literatuur opgenoemd.

De beoefening van genees- en heelkunde leverde voor de pers niet veel bijzonders. Wat in die vakken verscheen, was ruimer in getal dan van omvang; waren meest kleinigheden. Behalve een *Handboek voor Verloskunde* van Bake, een voor *Algemeene Pathologie* van Suasso, een over *Het afzetten van ledematen* van Logger, en een dergelijk vertaald naar Tode, zag de handel niets dan kleine verhandelingen over persoonlijke waarnemingen en bijzondere ziektegevallen, die dan nog veelal aan buitenlanders ontleend waren. Langenbeck, Plenck, Sprengel Hufeland, Krämpf, Soemmering, Hecker leverden daarvoor de stof. *Het dierlijk Magnetisme* van Kluge in 1812 was een opgang makende verschijning. De samenstelling van een nieuwe Pharmacopaea of *Bataafsche Apotheek,* in 1807 door S. J. Brugmans, P. Driessen, G. Vrolik en J. R. Deiman, gaf aanleiding tot eenige *Leerboeken voor Pharmacie.* — Het geheele jaar 1813 vermeldde maar twee titels!

De natuurwetenschap telde nog weinig beoefenaars. Het groote publiek zag daar met eerbied tegen op en meende dat men een geleerde moest wezen om zich daarmeê in te laten. Ook was zij in verscheiden onderdeelen gesplitst, aan welker onderling verband nog weinig gedacht werd. Ieder vak van

studie sprak maar tot een beperkten kring en had dien ten gevolge voor zijn uitgaven een beperkt debiet. Toch werd er in het begin dezer eeuw reeds veel meer aan gedaan dan een twintig jaar vroeger, toen eenig natuurwetenschappelijk boek tot de zeldzaamheden behoorde, al had Martinet met zijn *Katechismus der natuur* in 1777 getracht daarvoor het ijs te breken. Behalve ettelijke kleine geschriften vertoonen, door enkele noembare boeken, teekenen van leven: in proefondervindelijke natuurkunde J. A. van Bemmelen, in scheikunde N. C. de Fremery, IJpey (wiens *Handboek* zelfs *f* 36.— kostte), en een *Scheikunde* vertaald naar Segur. In plantkunde was het groote 4° werk van Krauss een ware verschijning naast dat van Christ en Hill. Evenals het boeiende werk van Von Humboldt en Bonpland over dierkunde, vonden de boeken van IJpey en von Blumenbach daarover nog al lezers; ook dat van Geelhoed over de *Kennis der aarde*. Wiskunde viel veel meer in den algemeenen smaak en telde voorgangers als Jacob J. de Gelder, Bangma, Euler, Van Campen, Uitterdijk, Van Swinden, behalve de medewerkers in het verzamelwerk *Wiskunstige Oefeningen*. Ook deed de aloude voorliefde voor zeevaartkunde zich gelden, door Clerck, Pereboom, Kinsbergen, Krayenhoff, terwijl de waterbouwkunde vertegenwoordigers vond in de Kanter, Goudriaan, Blanken. In deze laatste vakken behoefde Holland nu noch ooit bij den vreemdeling ter leen te gaan. In natuurlijke historie waren wij rijk het groote werk van Le Francq van Berkhey, in het laatst der vorige eeuw begonnen en in 1811 voltooid, en een vertaling van het prachtwerk van Buffon en d'Aubenton, 26 deelen voor *f* 214.25, mede reeds veel vroeger aangevangen en zijn moedigen uitgever J. Allart tot eer; ook Le Vaillant's *Afrikaansche Vogelen* door prof. Reinwardt ons bezorgd, en Sepp's uitmuntende uitgaven.

Blijkbaar zagen de mannen der wetenschap met natuurlijke hooghartigheid er tegenop, hun werk bloot te geven aan de censuur, of konden zij wellicht moeielijk een uitgever vinden voor hun alles behalve voordeel belovenden arbeid. Dientengevolge plaatsten zij wat zij oorspronkelijk schreven veelal in de werken van de onderscheiden geleerde genootschappen,

die in deze donkere dagen voor de wetenschap een ware toevlucht bleven. Zoo vinden wij in de *Verhandelingen* van het Genootschap tot verdediging van den christelijken godsdienst o. a. de namen van te Water, Royaards, Van der Willigen, Van Hengel, Suringar, Verweij, Heringa, Kist; in die van de 1e klasse van het Ned. Instituut van wetenschappen, letterkunde en schoone kunsten, van Van Beeck Calkoen, Vrolik, Van Swinden, Bruinings, à Roy, Brugmans; in die van de Hollandsche maatschappij der wetenschappen, van Van Marum, Van de Wijnpersse, Blanken, Van Deyl, Van Stipriaan Luïscius, Cantzlaar, Logger, Buys; in die van de Bataafsche maatschappij van taal- en dichtkunde, van Siegenbeek, Van der Palm, Bilderdijk, M. C. van Hall, J°. de Vries; in die van de Holl. maatschappij van fraaije kunsten en wetenschappen, van Kinker, Kantelaar; in die van het Bataafsch genootschap der proefondervindelijke wijsbegeerte, die van Blanken, Beukman, Van Cappelle, Curten. — Dit alles ging evenwel buiten den handel om en bleef binnen kleinen kring besloten.

Indien wij onder de aardrijkskunde het reisverhaal mogen brengen, dan kwam, wat den handel aangaat, aan deze groep bijna het leeuwendeel toe. Niet minder dan 80 reisbeschrijvingen uit alle deelen der aarde, boeken in een of meer lijvige deelen, veelal met platen, en tusschen de *f* 3.— en *f* 12. — zagen in de acht jaren van dit tijdperk het licht: van landgenooten: Meerman, Van der Willigen, Loosjes, Best, Goede, de Jong van Rodenburg, Van de Graaf, Haafner, Potter; van vreemden: Denon, Barrow, Buchenröder, de Stael Holstein, Cook, Grant, Michaud, Von Reinsford, Bencowitz, de Bray, Glatz, Karamsin, Pouqueville, Fischer, Reinbeck, Sarytschew, Uklanski, Nemnich, Surr, d'Avieux, Barrow, Alberti, Le Chevalier, Rehfues, Lantier, Lohr, Murhard, Pike, Soltau, Chateaubriand, G. A. Olivier, Bongardt. — In 1812 slechts 5, in 1813 3 van deze allen!

Aan de wetenschap der theologie werd buiten de collegiekamer der hoogescholen nog weinig gedaan. Enkele uitlegkundige verhandelingen over boeken van het O. of N. Testament, van Borger, de Haas, Bosveld, Greve en Liefsting ver-

schenen in het publiek. Overvloediger — en wanneer was dat hier te lande niet het geval? — was de kerk in haar verspreiding van stichtelijke lektuur. Deze maakte ook thans weder verreweg het aanzienlijkste aantal titels uit. Van de 1638, die wij alles en alles samentelden, vallen er ongeveer 300 op het gebied van het zedelijk of godsdienstig leven, meestal, het spreekt van 'zelf, gering van omvang en prijs, maar des te ruimer van debiet. De vaderlandsche leeraars, die hetzij door huisboeken, hetzij door preeken, hetzij in welken vorm ook, tot de gemeente spraken, waren voornamelijk Van der Palm [1]), Potter, Van der Roest. Le Roy, Smits, Van Staveren, Tissel, Wagener, Van Voorst, Reddingius, Van Vloten, Hamelsveld, Van Eijk, Rummerink, Raland, Brink, Hazeu, Niemeijer, Statius Muller, Kist, Hoffman, Polman, de Perponcher, Van Gogh, Vernède, Chauffepié, Huet, Rau; buitenlanders, die hier een vertaling vonden: Rosenmuller, Lossius, Sailer, Reinhardt, Lavater, Ewald, Sturm en Tiede, Osterveld, Gasper, Fénelon, Ebersbach, Kellner, Salzmann, Eylert, Chateaubriand, Eberhard, Moulinié, Gierig. — Buiten- en binnenlandsche stichtelijke geschriften van dezen tijd spraken meer tot het gemoed dan tot het verstand; maar zij waren vrij van krieuwerij over leerstukken, al was ook het eene wat rechtzinniger gekleurd dan het andere; in de *Vaderlandsche Letteroefeningen*, waarin zij bijna allen hun verslag kregen, vindt men daaromtrent een betrekkelijk kort begrip. — Onder de R. C. lektuur ontmoeten wij als schrijvers de Camba, de Bast, Tourbe, Valcke, Smeth, Sibrant, Kistemaker, Cramer.

Evenals de plicht of liever het fatsoen van den deftigen huisvader meêbracht om ten dienste van zijn gezin zich van tijd tot tijd een stichtelijk boek, een belangrijk reisverhaal, een wèlbesproken roman of sierlijken dichtbundel aan te schaffen, evenzoo, of meer nog, stond zijn beurs open voor den aankoop van een degelijk geschiedkundig werk. De

---

[1]) Van zijn eerste werk *Jesaias vertaald en opgehelderd* 1806, werden maar 500 exx. opgelegd. Eerst in 1814 begon Van der Palm met zijn reeks van volgende uitgaven.

langzame verschijning en de betaling bij het deel maakten dat te gemakkelijker, en het kwam er dus niet op aan of de omvang wat grooter werd. Zelfs was het debiet van groote werken in den regel veel aanzienlijker dan dat van middelmatige. Boeken werden een eeuw geleden even zoozeer gekocht voor een meubelstuk als voor lektuur. Het gaf den gegoeden burger eenig aanzien te meer, als hij kon spreken van zijn inteekening op Wagenaar's *Vaderlandsche Historie*, of op Plutarchus' *Leven van Grieken en Romeinen*, al dacht hij er niet aan die gansche rij van deelen open te snijden. Het was een vertoon van weelde, waarvoor hij zijn geld even goed overhad als voor een stuk zilver in zijn pronkkast. Op die wijs kon het mogelijk worden, dat in deze jaren, of later, tot voltooiing kwamen werken, welker aanvang van veel vroeger dagteekende en waarvan de prijzen ons verbazen. Wij wijzen op Stuart, *Romeinsche Geschiedenissen*, een boek van *f* 113.—, op Stuart, *De mensch op den bekenden aardbol* *f* 60.—, op *Tafereelen der staatsomwenteling in Frankrijk* *f* 114.—, Van der Aa, *Geschiedenis van den jongsten oorlog* *f* 36,60, Van der Aa, *Geschiedenis van Prins Willem V* *f* 30.—[1]), voorbeelden, die met menig ander zouden kunnen vermeerderd worden. Overigens, hoe ook hier te lande gevierd, bleef het studievak van geschiedenis, als een hoogst gevaarlijk terrein, schier onaangeroerd. Oude geschiedenis, levensbeschrijving, oorlogsverhaal, tafereelen van watervloed of op zich zelf staande gebeurtenissen vonden schrijvers in Scheltema, de Kanter, Van Hoek, Bondam, Van Spaen, de Koning, Ewyk, Serrurier, Van Wijn. Letterkundige geschiedenis in Jo. de Vries, Van Kampen. Zelfs vertalingen, waaraan anders zoo gretig de hand placht geslagen te worden, durfde men, de omstandigheden in aanmerking genomen, niet aan. Alleen aan Gibbon, Schlosser, Roscoe, Marshall, werd die onderscheiding betoond. — Het jaar 1813

[1]) Volgens een belangrijke bijdrage van P. J. Frederiks over het leven van Corn. Van der Aa, in *De Librye* van januari 1888, telde dit werk bij het verschijnen van het 5e of laatste deel in 1808 1542 inteekenaren.

telt maar 4 titels der historische geschriften, en dat wel alle onder den prijs van *f* 1.— !

Klassieke letterkunde vond haar onverstoorbare toewijding in enkele werken van Tydeman, Valckenaar, Wyttenbach, Van Cappelle, Bake, Hofmann Peerlkamp, J. D. van Lennep, de Bosch, Hoeufft. Zij was, als uitzondering, boven alle censuur verheven. Zij behield haar statigen gang ook door deze benauwende dagen heen.

Gansch anders was het met de nieuwere letterkunde, bij name de dichtkunst. Bilderdijk bleef zijn verzen uitgeven, wel 30 titels in getal, deels uit behoefte des harten, deels om het sobere honorarium dat hij voor zijn levensonderhoud noodig had. De uitgevers zochten hem niet, hij moest zijn uitgevers zoeken. Bilderdijk's werk ter perse te nemen was een offer van persoonlijken eerbied. Het zou de vraag kunnen zijn, of de sombere gemoedsstemming van deze geniale persoonlijkheid niet voor een deel te wijten is aan de schriele waardeering, zoo niet miskenning, die zij in het eerst vond bij het geslacht waaronder zij leefde en dat haar wellicht hooger zou hebben leeren schatten, indien het geld voor 's dichters boeken niet zoo zwaar gewogen had. Men bedacht zich wel driemaal eer men voor voor zijn *Treurspelen* *f* 10,80, voor zijn *Verspreide Gedichten* of voor zijn *Winterbloemen* *f* 7,20, voor zijn *Mengelingen* *f* 10,40 betalen wilde. Eigenlijk stond de groote meester op het gebied zijner kunst vóór 1814 zoo goed als alleen. Een waardigen staf had hij nog niet om zich heen. De enkele dichtstukken van Loots, Feith, Kinker, H. H. Klijn, Spandaw, Helmers, Tollens, Immerzeel, meest gelegenheidsverzen, waren ten overstaan van hetgeen deze allen later gaven, niet noemenswaardig. Loosjes, Barbaz, Meerman, Westerman, besteedden hun krachten liefst aan het tooneel, in treur- en blijspel, en genoten daarvan meestentijds een gewenschte voldoening in de opvoering voor goedbezette zalen. Overigens waren er ook nu wel altoosdoor zangers die zongen en uitgevers die uitgaven, maar het publiek dat kocht was er bijna niet. Wie de kunst met eenig talent beoefende vond voor zijn werk gereede plaatsing in Uylenbroek's *Kleine dichterlijke handschriften*,

een verzamelbundel, die, in 1788 aangevangen, bij den d od van den letterkundigen uitgever in 1809 met 20 deelen af „schakeeringen" kompleet kwam, en die ten minste hier en daar nog gewaardeerd werd. Wie dacht er in onze fransche jaren aan kunst in het algemeen, de tooneelkunst uitgezonderd, en wie vooral had er oor voor dichtkunst bij het pijnlijke proza van het dagelijksch leven?

Niettemin kon ons oud-hollandsch huisgezin het toch niet stellen buiten verpoozingslektuur. Hoe ongezelliger, hoe onveiliger zelfs het verkeer buitenshuis was, des te inniger sloot men zich aaneen in de vertrouwelijke binnenkamer en genoot er de genoegens van den stillen familiekring, gelijk die bij ons volk meer dan bij eenig ander het naast aan het hart liggen. Een stichtelijk woord bij het begin en aan het einde van de dagtaak, een meer ernstig uur voor geschied- of reisverhaal, maar een roman tot ontspanning voorgelezen door een der aanzittenden rondom de avondtafel, deze herinnering roept elken Hollander de liefelijke beelden voor den geest, die wij allen uit het ouderlijk huis als dierbare erflating of overlevering meêdragen. Dat deze gewoonte gehuldigd bleef in de jaren die wij bespreken, wordt bewezen door de groote oplaag van deze soort van boeken, en evenzeer door het aantal der uitgaven. Een kleine 200 titels zouden tot deze groep te brengen zijn, voor den handel als koopwaar van te meer belang, omdat al die boeken, groot octavo, met zekere overdaad gedrukt en met platen of vignetten opgesierd, een vrij belangrijke geldswaarde vertegenwoordigden. Romans van *f* 3.— tot *f* 15.— waren de gewone. De goedkoope uitgaven van onze dagen kende men niet; men zou er zich aan geërgerd hebben; zelfs bij de enkele herdrukken ging men niet van den ouderwetschen regel af. — Natuurlijk werd door het hoofd des gezins wèl toegezien, dat de roman, die in de huiskamer een plaats bekwam, behoorde tot de „zedelijke verhalen", een stempel die op menigen titel een waarborg drukte van betrouwbaarheid. Dat nam trouwens niet weg, dat er bij het jonge geslacht ook wel enkele werden binnengesmokkeld wel niet van onrein karakter, maar van een prikkelender allooi dan

het vaderoog wel dulden zou. Titels als *Aballino onder de Calabrieërs*, *Glorioso de groote Duivel*, *De dankbare bandiet*, waren uithangborden te verleidelijk, dan dat niet een jeugdige verbeelding aan dergelijke lektuur, ware het ook ter sluiks, zich vergasten zou. In den regel echter was de roman-inhoud, altoos volgens den smaak dier dagen, oorbaar. Zelfs legden enkelen onzer schrijvers er zich op toe om den roman dienstbaar te maken aan de handhaving van vaderlandsche gevoelens en de aankweeking van al wat goed, schoon en maatschappelijk vruchtbaar is. Onder dezen bekleedde wel de eerste plaats de voortreffelijke Adriaan Loosjes Pz., wiens ijverige pen geen morgenstond van 5 tot 8 ure verloopen liet zonder dat hij, zijn land ter liefde, zich met letterarbeid bezig hield en wiens *Maurits Lynslager*, *Susanna Bronkhorst* en *Reinoud Jan van Golstein* de voorloopers waren van die breede rij van nationaal-historische romans, waarmeê hij voor deze soort van verdicht verhaal hier te lande de baan brak; voorts aan W. Kist, vroeger schrijver van *De ring van Gyges*, met zijn *Eduard van Eikenhorst*, *De Wonderbril;* Bruno Daalberg, schuilnaam van P. de Wakker van Zon, met zijn *De Steenbergsche familie* en andere luimige verhalen; Van Hemert, met de geestige *Lektuur voor ontbijt- en theetafel*; J. Immerzeel Jr., A. Fokke Sz., en de schrijfsters Petronella Moens en Mevr. Brinkman-van Streek. Voor het overige, of liever voor het overgroote deel, moest, helaas, het buitenland aan onzen leeslust bijspringen. Niet minder dan 125 vertaalde romans stonden tegen de 25 oorspronkelijke over. Engeland bezorgde ze ons van Richardson, Morgan, Miss Opie; Frankrijk van Marmontel, Dumenil, Roche, Mad. de Montolieu, Mad. de Genlis, Mad. de Stael-Holstein; Duitschland, verreweg de meesten, van Cramer, Braunach, Muller, Fischer, Schilling, Bilderbeck, Rudolphi, Reinbeck, Salzmann, Knigge, Spiesz; van Kotzebue niet minder dan 12, en van August Lafontaine niet minder dan 35 van de 68 vertalingen die hier tusschen 1802 en 1824 van dezen vlug- en veelschrijver het licht zagen.

Met deze laatste opgaaf zijn wij begonnen te raken aan de wondeplekken van ons volksbestaan in die dagen; wonde-

plekken, ook wat den boekhandel betreft, die vele waren en die wij evenmin mogen verzwijgen als wij de gunstige teekenen voorbijgezien hebben. Wij hebben de laatste zelfs opgezocht en op den voorgrond geplaatst. Waar in de vorige bladen zooveel reden was tot hartzeer, woog de plicht te zwaarder om billijk te wezen voor het goede. Dat goede, als een erflating van het Oud-holland, uit de republiek naar het koningschap overgegaan, bleef nog een korte poos het onze, maar sloot zich bij het keizerrijk af. Toen verval, gedurig sterker, glooiend naar algeheelen ondergang; van jaar tot jaar nijpender stoffelijke en geestelijke verarming, tot uitgeputheid toe. Het jaar 1813 was het toppunt onzer ellende, en onzer schande te gelijk.

In dit jaar, bij zooveel anders, liep, wij hebben het aangetoond, de boekhandel om brood. De 87 titels, als zijn schrale koopwaar vermeld, dreigden tot zoo goed als niets weg te slinken. Holland zou ook in dit opzicht in Frankrijk verloren gaan.

Het had het ten deele zich zelf te wijten. De zieke nationale vervreemding, waaraan wij ons reeds in het laatst der vorige eeuw hadden overgegeven, was begonnen ons van lieverlede ook los te maken van een der hechtste grondslagen van ons volkswezen, onze taal. „Waar het hollandsch in deftigen stadhuis- of in vertrouwelijken briefstijl nog gebezigd werd, was het onkenbaar geworden door de ingestoken woekerwoorden, was het tot een brabbeltaal vermengd, even pijnlijk voor de lippen om uit te spreken als voor het oor om te verduwen. Bij voorkeur werd onder de hoogere en middenstanden al meer en meer fransch gesproken, geschreven en gelezen, gedeeltelijk om laf medeplichtig te willen wezen aan den verachtelijken toon der mode, anderdeels om zich alvast te oefenen in het gebruik eener taal die wij welras gedwongen zouden worden, met verloochening van al het oud-onze, van den vreemdeling over te nemen. De uitvoer van fransche lektuur naar onze provinciën, later naar onze departementen, wekte jaar op jaar al meer de verbazing van de parijsche uitgevers en deed niet alleen in de groote, maar tot zelfs in de kleinere steden magazijnen en magazijntjes ontstaan, waarin ieder naar hartelust

te kust en te keur terecht kon en waar vooral in het laatst van het jaar gansche balen leeggestort werden van goedkoope romannetjes en almanakken, bestemd voor galante geschenken. Deze mode van „étrennes," bij gebrek aan beter in Frankrijk al drukker en drukker in zwang gekomen, was natuurlijk ook naar hier overgewaaid en had ook in ons land de geboorte gegeven aan een lichte, maar bij vergelijking toch fatsoenlijke soort van bundeltjes, waarvan onder anderen de *Almanak der Musen en der Gratiën* een oplaag van 800, de *Almanak voor verstand en hart* van 1200, die *Voor vernuft en smaak* en die *Voor vrouwen* van 1500 exx. hadden. Maar veel grooter in evenredigheid was het debiet bij voorbeeld van *Le petit courrier ou le Confident, Le conseil d'amour ou l'amour et le monde, Le berger galant ou le mal d'amour, Le Parnasse des Dames, Le diable couleur de rose,* en wel vijftig prullen onder dergelijke titels, wier parijsche drukkers niet weinig juichten in de aanwinst van ons zoo gretig blijkend publiek.

Bij zulk een verwaarloozen van onze eigene en het naloopen van een vreemde taal kon het wel niet anders, of de vertalingen van buitenlandsche boeken — de uitzonderingen niet te na gesproken — die hier in zoo overgrooten overvloed verschenen, moesten een stempel krijgen van slordigheid, waaraan zelfs de buitenlander zich ergerde. Bovenal gold dat de zoogenaamde lektuur van smaak. De heerschende regel op het vertalingsrecht gaf daartoe te gereeder aanleiding. Wie met de vertooning van het oorspronkelijk boek aan het gemeentebestuur het vlugst was, maakte zich daardoor meester van een recht, dat zijn uitsluitend bezit was gedurende zes maanden. Het ligt voor de hand, dat vooral de romanfabrikanten liever de goedkoopste dan de bekwaamste vertolkers aanklampten, en dit euvel nam allengs zoo toe, dat de boekhandel, beschaamd over zijn eigen broddelwerk, in 1809 eraan dacht om te Amsterdam „een commissie van correctie" te vestigen, aan welke alle proeven, ter ontwijking van ergenis en schandaal, zouden onderworpen worden. Brave, maar ijdele opwelling! De goedgezinden hadden die commissie niet noodig, de beunhazen bedankten ervoor; en zoo bleef het natuurlijk bij het oude.

Ook maakten een paar handige spekulanten in de hoofdstad van het ter-vertaling-vertoonen een soort van winstgevende makelaardij. Zij lieten inschrijven wat los en vast was en verkochten daarvan aan uitgevers wat dezen van hun gading achtten. De buitenlander, dien wij daar zoo even op het oog hadden, Nemnich, spreekt van overdrachtsprijzen van *f* 50.— tot *f* 200.— en meer, en gewaagt ervan dat Joh. Allart eenmaal zulk een recht zelfs met *f* 1400.— betaalde. Aangezien de titel niet vermeld wordt, is het moeielijk na te gaan of deze vertaling zulk een opoffering waard kan geweest zijn.

Onder zulke voorteekenen gingen wij de jaren onzer inlijving te gemoet, de jaren der brevetten, de jaren der drukbelasting, der censuur, der bekrimping van tijdschriften en dagbladen, van verbeurdverklaring en politiedwang, de jaren eener dag op dag toenemende verlamming. Den boekhandel werden de handen gebonden door de vrees voor geldstraffen en gevangenis; den schrijvers verging de lust tot schrijven, te hooghartig als zij zich voelden om hun arbeid onderworpen te zien aan de vernederende willekeur van de twijfelachtigste talenten. Van alle zijden benauwd sleepte de pers haar sleurend bestaan, bij gebrek aan oorspronkelijk werk rondgrijpend naar allerlei vertaling, voort, moedeloos en machteloos, totdat zij in 1813 schier 'gansch en al verstomde. Ons volk moest het aanzien en lijden.

Het leed lijdzaam en onderdanig. Het kwaad was niet op eens gekomen; het was voortgewoekerd, langzaam-aan, al van jaren her, en de pijn was op den langen duur zich gaan omzetten in een onverschilligheid tot verstomping toe, tot zelfs voor het schrijnendste. Ons helder, ons verstandig, ons leerzaam, ons algemeen beschaafd volk was er jammerlijk aan toe.

Een staal. In het midden van december 1812 werd door de prefecten aan de maires gelast, om zoo spoedig mogelijk, en wel vóór den 10en januari 1813 „sans y manquer" in te leveren een systematische lijst van alle boeken, brochures en geschriften, die in openbare stedelijke of andere inrichtingen gevonden werden. De titels moesten ingedeeld worden volgens een bepaald voorschrift, aan dit bevel toegevoegd, en tegelijk

allerlei mededeelingen bevatten omtrent formaat, platen, manier en jaar van uitgaaf, inhoud en bijzonderheden die bij de waardeering van boeken maar eenigermate in aanmerking zouden kunnen komen. Dit bevel kwam natuurlijk ook te Haarlem. De maire bracht het bij het gemeentebestuur, en dit stelde het, ter onmiddellijke opvolging, in handen van commissarissen over de stads-bibliotheek.

Den 12en januari antwoordde het college: „dat commissarissen met al den spoed die de aart der zaak gedoogde en het respect aan hunne superieuren vorderde, lijsten hadden opgemaakt, maar dat deze zeer veel te wenschen zouden overlaten, aangezien de bibliotheek niet in kasten was opgesteld, omdat er zedert geruimen tijd geen behoorlijk locaal was geweest tot plaatsing en daardoor veroorzaakt was geworden dat deze thans gestapeld en voor een ieder toegankelijk geheel verschoven lag op de zoldering van het zoo-genaamd Princen-Hof in deze stad; nemende zij dus bij deze tevens de vrijheid den Maire hieromtrent ten sterksten instantien te doen, opdat werde voorgekomen dat niet eindelijk een zo aanzienlijk als pretieus aantal boeken geheel een prooy worde van ongedierte, regen, sneeuw, of wel van roofzugtige menschenhanden."

Waar de aanzienlijksten der burgerij op zulke wijs voorgingen met de stedelijke middelen ter beschaving, laat zich ook van het overige niet veel wachten. Indien het waar is, dat de boeken, die in zeker tijdsbestek gelezen of niet gelezen plegen te worden, de hoogte of de laagte aangeven van het peil waarop de volksontwikkeling kan geacht worden te staan, dan wijst Van Cleef's *Naamlijst* die vóór ons ligt, wij hebben het gezien, op een voortdurende daling in de jaren van 1806 tot 1814. Nogmaals trekken wij van dit tijdvak de lijn door, terug naar 1800, vooruit naar 1820, als ter vergelijking; en nu niet om het getal, maar om het gehalte. Wat het eerste standpunt betreft, bevinden wij ons aan het einde eener eeuw wel woelziek en van giftige geesten doortrokken, maar toch altoos de eeuw welker breede geschiedenis *in Kunsten en Wetenschappen* Collot d'Escury den titel dorst geven van *Hollands Roem*; een eeuw dichters rijk als de Van

Harens, Poot, Hoogvliet, Dirk Smits, Bellamy, Pieter Nieuwland, en hollandsch in been en merg in het proza van Wagenaar, Simon Stijl, Justus van Effen en Wolff en Deken; een eeuw met het cijfer van 1800 overgaande in een nieuwe, welker eerste jaar ten minste nog pronken kon met nationale merkteekenen als Kok's *Vaderlandsch Woordenboek*, Chalmot's *Biographisch Woordenboek der Nederlanden*, Engelberts' *Aloude Staat*, Van Wijn's *Historische Avondstonden*, allen getuigend van een hart hangend aan de glorie der oude provinciën. En nemen wij na ons tijdvak ons gezichtspunt zes jaar later, dan staan wij aan den aanvang eener wedergeboorte, alsof er tusschen den verleden dag en den aangebroken morgen geen sombere nacht gelegen had: het jaar 1820, toen de steden werden aangebouwd, de handel zijn schepen bevrachtte, de landbouw tierde, de nijverheid haar vlugge werktuigen begon te doen ratelen, de jonge Oranjevorst weldaden stortte over het oude lieve vaderland en een jeugdig geslacht van schrijvers en dichters opstond, het gemoed zwellend van overkropte volheid; toen de kunst weêr greep naar beitel en penseel, toen onze hoogescholen zich andermaal bevolkten, toen als voorgangers op onderscheiden gebied met de pen in de hand mannen op de baan traden als G. K. Van Hogendorp, Donker Curtius, Thorbecke, M. C. Van Hall, Hoeuft, Hamaker, Geel, Lulofs, J. C. de Jonge, Van Limburg Brouwer; toen de *Muzen-almanak* geboren werd, Jacob Van Lennep optrad, toen in één woord zich een natie hertoonde, bij wie de levenstinteling wel een poos verdoofd was, maar wier opstaan een ontwaken zou zijn tot herboren kracht; een natie in wier binnenste het hart der vaderen niet opgehouden had te kloppen, en die haar eigen fier en zelfstandig leven herleefde in den dampkring der vrijheid waarbuiten zij niet ademen kon.

Laat ons medelijden hebben met de rampspoedige jarengroep die daartusschen ligt! Zinkend van laagte tot laagte was Holland ten leste in 1813 vervallen tot de diepste schamelheid. Door dwingelandij van alle kanten geprest, door eigen veerkracht verlaten, in alle richtingen van het maatschappelijk

bestaan gedwarsboomd, tot in de binnenkamer bespied, en ten eenenmale weerloos, kon het wel niet anders of de troef moest er bij ons volk uitgaan, gansch en al en bij allen. De man van studie vond geen weerklank, de kunst had geen aantrekkelijkheid, de platheid van het dagelijksch leven zag nergens eenige verheffing dan in de wisselende schokken van telkens nieuwe beproevingen. En terwijl half Holland nog rouw droeg om zijn zonen in de sneeuwvelden van Rusland vermoord, en een ander deel zijner zonen onder den liegenden naam van gardes d'honneur gelijk slaven werden weggeroofd, stond op 15 augustus 1813 op hoog bevel al wat Amsterdam aanzienlijks had ten stadhuize met gebogen knie bij de onthulling van van Bree's „keizerlijke intocht," door de hoofdstad daar neêrgehangen ter verheerlijking „de notre Grand Empereur au milieu d'une population qui attend de Lui son bonheur et sa prospérité, et qui, animée par ces flatteuses espérances, Lui témoigne la joie dont les coeurs sont pénétrés." [1]) — Arm vaderland!

---

[1]) Wij hebben nergens gedrukt gevonden de toespraak waarmede de bedoelde schilderij onthuld werd. Als een jammerlijk teeken des tijds moge het daarom niet overtollig geacht worden, dat wij van die plechtigheid hier mededeelen het:

PROCES VERBAL.

L'an Mil huit cent treize, le quinze Août, à deux heures de relevée, conformement à l'article 5 de notre arrêté du premier de ce mois, approuvé par M. le Maitre des Requêtes, Préfet du Département du Zuiderzee, Nous Baron de l'Empire, Maire de la Ville d'Amsterdam, avons procédé à l'inauguration du Grand Tableau représentant l'entrée solemnelle de Sa Majesté l'Empéreur et Roi à Amsterdam le neuf Octobre mil huit cent onze.

D'après l'invitation que nous avions eu l'honneur de faire à S. A. S. Monseigneur le Prince Gouverneur Général et à toutes les Autorités Civiles et Militaires pour assister à cette cérémonie, S. A. S. accompagnée des Autorités s'est rendu en grand cortège du Palais Impérial à l'Hôtel de la Mairie où s'était réuni un détachement de la Garde soldée pour lui rendre les honneurs dûs à son haut rang.

S. A. S. ayant été reçue à la grande porte de la Mairie, par M. le Directeur Général de la Police, M. le Préfet du Département et Nous Maire, accompagnés de nos Adjoints, a été conduit à la salle du Conseil Municipal où plusieurs autres Autorités se trouvaient déja réunis.

Ensuite nous avons prié Monseigneur le Prince Gouverneur Général et les Autorités Civiles et Militaires susdites de se rendre avec nous à

Hier en daar vindt men te lezen, dat onze dichters, als niet bij machte te zwijgen, bij tijd en wijle een kreet deden hooren van verontwaardiging, van aanvuring, van bemoediging. Het kan zijn, en het zal wel zoo wezen, dat zij die ontboezemingen geslaakt hebben in een letterlievenden vriendenkring of binnen de wanden des huizes. Maar er mede spreken tot hun land- en lotgenooten deden zij niet. Zij hadden er geen moed en geen gelegenheid toe. Waar de roede der straf opgehangen was boven elke drukpers, ontweek men haar al uit de verte. Al die vurige verzen, behalve Helmers' *Hollandsche Natie* en

---

la salle d'audience du Mairie où le tableau a été placé couvert de ridaux; là nous avons eu l'honneur d'exposer à cette illustre réunion, „qu'un artiste célèbre ayant été chargé de representer dans un tableau l'entrée solemnelle de Sa Majesté l'Empereur et Roi dans cette grande Ville, ce monument des arts, destiné à orner une des salles de la Mairie venait d'être achevé, que nous avons cru qu'il importait de donner à la cérémonie de son inauguration tout l'éclat dont elle était susceptible, que c'était dans cette vue que nous avions eu l'honneur d'inviter Monseigneur le Prince Gouverneur Général et les Autorités qui nous honoraient de leur présence, et que nous avions choisi l'époque d'une fête que célébrait dans ce moment l'immense population de l'Empire dont nous faisons partie".

Après avoir donné à l'artiste qui avait été chargé de la peinture, le signal de découvrir le tableau, nous avons prononcé le discours suivant:

„Monseigneur, Messieurs!

Qui de nous en jettant les yeux sur ce Tableau ne se rappèle la présence du Héros, dont il retrace l'image, et ne se porte avec la pensée dans tous les lieux, témoins de Ses exploits et de Sa gloire? Ces faits mémorables sont trop recents, trop connus, pour ne pas être présents à votre souvenir. Qui de nous, qui de mes administrés, qui que se puisse être, pourra jamais contempler ce tableau sans y voir le Héros d'Arcole, de Marengo, de Lodi, d'Austerlitz, de Jena, de Wurtschen, sans y voir le Héros intrépide qui a traversé le mont Cénis comme un autre Hanibal et qui laisse derrière lui tous les hommes illustres dont l'histoire ancienne et moderne a retracé les faits à toujours mémorables!

C'est ce tableau qui représente et représentera à la posternité notre Grand Empereur au milieu d'une population qui attend de Lui son bonheur et sa prospérité, et qui, animée par ces flatteuses espérances, Lui temoigne la joie dont les coeurs étaient pénétrés.

Nous sentons tout le prix de posséder ce tableau qui transmettera aux siècles reculés les hommages que nous rendimes à ce vaste Génie, à ce Héros unique, notre auguste Souverain, lorsqu'il daigna honorer de Sa présence Sa troisième Capitale!!

Loosjes' *Laatste zeetogt van de Ruiter*, hier en ginds als voorbeelden aangehaald, zijn te vinden in bundels in of na 1814 uitgegeven, maar worden vóór dien tijd niet afzonderlijk in eenige boekenlijst vermeld. Overal was het een zwijgen van ontmoediging, van angst, van wantrouwen, van schuwheid zelfs tegenover den anders meest betrouwbare. In de samenleving heerschte achterdocht, in den vriendenkring voorzichtigheid, in het woonvertrek gedruktheid. Zelfs wat er onderling of zwijgend gelezen werd had iets mistroostigs, gaf althans weinig opwekkelijks. Geen wetenschap, geen literatuur van beteekenis, geen politiek, geen genietbare tijdschriften, geen wrijving van gedachte, noch over staat, noch over kerk, noch over maatschappij, geen bemoeiing met vraagstukken van algemeen belang, geen kritiek, geen andere couranten dan de pasklaar gemaakte, geen kennis van binnen- of buitenland dan het officieele en de verheerlijking des eenigen keizers. En in de plaats van dat alles, in de stilte der eenzaamheid een somber woord van vermaning uit de vele kerkelijke toespraken, en aan den familiehaard ter verpoozing, helaas, de ziekelijk-verwijfde romans van Lafontaine of zijn navolgers, en ter sluiks de stortvloed van onkruid en giftplanten uit Frankrijk in onze gaarde overgeworpen!

Tot nog toe had de boekhandel met alle middelen gepoogd het hoofd boven te houden. Het was hem gelukt, zoolang hij maar den geringsten steun van de mannen van wetenschap en

---

Vous avez été témoins Messieurs! de nos sentiments à l'époque de cet événement remarquable dans les fastes de cette ville; vous l'êtes de l'inauguration du Tableau qui vous rappèle notre dévouement au grand Napoléon, au premier Monarque de l'Europe! Redoublons ainsi dans nos coeurs les sentiments de respect pour Celui qui s'occupe dans ce moment à régler les destinées de tant de peuples, et qui ainsi seul arbitre de notre sort, et par ses sentiments pacifiques ou par la force de ses armes nous assurera une tranquilité assidue par laquelle le commerce, les sciences et les arts recevront partout un nouvel éclat!"

Ce discours fini, les plus vives acclamations ont fait retentir la salle, et une musique mélodieuse s'est fait entendre au fond de la cour de la Mairie.

Amsterdam ce jour, mois et an comme dessus.

letteren had mogen blijven ondervinden. Maar toen angstig en afgeschrikt ook deze hem in den steek lieten, zocht hij zijn armzalig bestaan bijna alleen in het jacht maken op vertalingen, in de kruimels — en welke! — van de tafel des vreemdelings, er zich weinig om bekreunende waar het met de rest van ons vaderlandsch karakter heen moest, indien fransche lichtzinnigheid en duitsche overspannenheid samenwerkten om dien volksgeest stap voor stap te doen ontaarden en versterven. — Arm vaderland!

Onder dergelijke omstandigheden en onder dergelijk voedsel voor geest en gemoed — is het wonder dat wij een wijle een voorgeslacht hebben gehad, zoo zwak, zoo spierloos, zoo onderworpen, zoo als bedelend om brood daarheen sluipend in het laatste bange jaar van ons lijfeigenschap? De tachtig jaren van onze overheersching door Spanje hebben ieder dag onze pezen gestaald tot de mannenkracht door onze vaderen betoond, betoond omdat zij een eigen volk begeerden te blijven, zij het ook nacht en dag met het zwaard in de vuist; — de acht jaren van onze slavernij onder Napoleon hebben ons naar lichaam en geest verteerd, omdat wij ons onbedacht maar eigenwillig verkocht hadden aan den booze.

Ons volk, evenals zijn tijdgenooten, was ziek geweest, doodelijk ziek. Het had in den laatsten tijd van zijn republiek zich zelf vergiftigd willens en wetens. Het was als van zelve rijp geworden ten doode. Maar gestorven was het niettemin nog in geenen deele. Napoleon had gemeend den doodskranke den genadeslag te geven door Holland bij het groote rijk, waarvan hij zulke schoone droomen droomde, in te lijven: hij bevroedde niet, dat hij het daarmeê het beste geneesmiddel had toegediend. „On ne démarque pas une nation comme un mouchoir," zegt Victor Hugo ergens. Die waarheid betoonde zich ook bij ons. Wij waren weder tot een volk geworden, toen wij voelden geen volk meer te zijn. De oude levenskracht was aan het herstellen gegaan, toen

wij ons tegen het wegsterven inzett'en en er ons toe dwongen te willen leven; hoe onstuimiger de geesel der verdrukking op ons was neêrgevallen, des te sterker was de veerkracht tot verzet eindelijk ontwaakt. Holland had zich onder de dwingelandij moeten krommen, maar het was er niet bij ineengezonken. Het had zijn naam een tijdlang prijsgegeven, maar het had dien niet vergeten. Uit de rij der natiën was het uitgewischt, maar gelijk het gejaagde hert naar den waterstroom, zoo smachtte het naar den eigen haard terug.

Toen het water tot aan de lippen gekomen was, was de redding nabij. De slag van Leipzig, 18 october, besliste voorloopig over de toekomst van Europa. Dat werelddeel zou niet geregeerd worden door één enkele, maar terugkeeren tot zijn oude verhoudingen. Den 30[en] november begroette het nederlandsche volk, van alle kluisters ontdaan, als een vrije natie, en het hart van dankbaarheid vol, op het strand van Scheveningen jubelend zijn koning Willem I.

Europa zou terugkeeren tot zijn oude verhoudingen; niet tot zijn ouden toestand. De stormen van een machtige revolutie waren geweldig over de wereld heengegaan. Die omwenteling had bloed en tranen gekost, ontzaglijk veel. Maar de zuivering die zij had aangebracht wàs een zuivering geweest, een zuivering in het groot, al was zij duur gekocht geworden zij had een nieuwen tijd geschapen.

—

BIJDRAGEN TOT DE GESCHIEDENIS

VAN DEN

NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL.

BIJDRAGEN

TOT DE

GESCHIEDENIS

VAN DEN

NEDERLANDSCHEN BOEKHANDEL

UITGEGEVEN

DOOR DE

VEREENIGING TER BEVORDERING VAN DE BELANGEN DES BOEKHANDELS

2e DEEL

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN & ZOON
1885

STOOMDRUKKERIJ ROELOFFZEN & HÜBNER. — AMSTERDAM.

Een enkel woord moge deze eerste aflevering van het 2e deel der Bijdragen tot de geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel inleiden.

De groote moeielijkheid tot het verzamelen van bouwstoffen heeft ons doen besluiten op onbepaalde tijden enkele opstellen betreffende den Boekhandel het licht te doen zien.

Wij mochten den Heer Mr. Sautijn Kluit bereid vinden, met zijne bekende nauwkeurigheid op het gebied der journalistiek de geschiedenis van het Nieuwsblad te schrijven. Enkele bijzonderheden over andere vakbladen zijn daaraan toegevoegd.

Wij achten het hier de plaats, den hooggeachten schrijver onzen dank te betuigen voor zijne welwillendheid. Zeker zullen onze vakgenooten met belangstelling kennis nemen van de geschiedenis van een blad, dat reeds een halve eeuw een trouwe gids is geweest.

Een tweede stuk zal de briefwisseling bevatten van Daniel Elsevier met Nicolaas Heinsius, bewerkt door Mr. N. de Roever.

Zal onze Commissie echter aan hare opdracht kunnen voldoen, dan moet zij een beroep doen op veler medewerking en beveelt zij zich aan niet alleen voor aanteekeningen, die voor de geschiedenis van onzen handel belangrijk kunnen zijn, maar ook voor de aanwijzing van stukken in oudere en nieuwere dagbladen en tijdschriften, waarvan een overdruk in onze Bijdragen zou te huis behooren.

Hiertoe vragen wij een ieder: „Ay help een luttel dragen".

De Commissie tot het bijeenbrengen van bouwstoffen voor de geschiedenis van den Nederl. Boekhandel.

A. C. KRUSEMAN.
LOUIS D. PETIT.
R. W. P. DE VRIES.

HAARLEM, LEIDEN en AMSTERDAM,
October 1885.

IV, 1.

DE NIEUWSBLADEN VOOR DEN BOEKHANDEL.

(Nieuwsblad v. d. Boekh. — Weekblad v. d. Boekh. — De Kolporteur e. a.)

DOOR

MR. W. P. SAUTIJN KLUIT.

Waarschijnlijk zou mijne keus nooit zijn gevallen op het Nieuwsblad voor den Boekhandel tot proeve van bewerking der geschiedenis van een Noord-Nederlandsch weekblad, daar de lotgevallen van dit blad van geen algemeene beteekenis zijn, en het blad als vakblad stellig een' beteren geschiedschrijver kon treffen dan een' oningewijde in zijne geheimen. Het blijft dan ook geheel voor rekening van de leden der Commissie belast met de samenstelling van dezen bundel, die mij bij herhaling uitnoodigden tot deze bewerking, dat een leek in het vak van boekhandel dit onderwerp behandelt, en als vakgenooten mogen zij zich hierover vooral verantwoorden tegenover een voorgeslacht, dat, zooals straks zal blijken, liefst het Nieuwsblad een gesloten boek hield voor ieder buiten het vak.

De boekhandelaar S. De Visser, op het Plein te 's Gravenhage, bij wien de *Lijst van nieuw uitgekomen boeken*, sedert Januari 1790 te Amsterdam door A. B. Saakes maandelijks uitgegeven, van Januari 1820 tot het einde van 1824, „Gedrukt voor Rekening van de Vereeniging ter bevordering der Belangen

van den Nederlandschen Boekhandel," het licht had gezien, verzond in dato 10 December 1833 als Proefblad het eerste nummer van een nieuw weekblad, onder den titel van *Letterkundig Nieuwsblad*, en onder de dagteekening van Woensdag 8 Januari 1834. Gedrukt in 4 blz. 4°., verdeeld in twee kolommen, was dit Proefblad voorzien van een zinnebeeldig vignet, waarin Minerva, de aardbol, een schip, een bijenkorf, enz. voorkwamen; en de prijs van het blad, dat iederen Woensdag zou worden uitgegeven, werd bij abonnement van drie maanden gesteld op *ƒ* 1.20 franco in alle steden van het Rijk. „Dit blad," aldus luidde het in het daarin voorkomende Prospectus, „zal steeds, aan des zelfs titel beantwoordende, niets anders bevatten dan berigten en aankondigingen, die van een' letterkundigen aard zijn, of den handel in boeken, prentwerken enz. betreffen; en, in die orde, als waarvan dit proefblad ten voorbeeld strekt, eene verscheidenheid van, thans verspreidde (*sic*) en daardoor vaak verloren gaande, berigten zamenvatten. Hetzelve zal, voor den geringen prijs, boven gemeld, eenmaal 's weeks, en wel Woensdags, worden uitgegeven. Op Woensdag den 8sten Januarij 1834 zal N°. 1 in 't licht verschijnen. Men gelieve zich vóór den 25sten December aanstaande te abonneren." Uit den aard der zaak behoort een dergelijk Proefblad, geen deel uitmakende van de daarbij voorgenomen uitgave, tot de bibliographische zeldzaamheden. Het komt dan ook niet voor in het exemplaar van het Nieuwsblad voor den Boekhandel in de Bibliotheek van de Vereeniging. Ruim achttien jaren geleden intusschen had ik het geluk er een exemplaar van aan te treffen in eene particuliere verzameling van couranten. Had de Heer Chrétien Guillaume Caarelsen, — te Amsterdam in den boekhandel werkzaam, van wiens hand in het Nieuwsblad voor den Boekhandel van Dinsdag 31 Augustus 1875, N°. 69, blz. 387, de geschiedenis van het eerste jaar van het Nieuwsblad verscheen, oorspronkelijk eene lezing door hem gehouden op eene van de vergaderingen der in 1878 opgeheven Vereeniging van Jonge Lieden in den Boekhandel werkzaam, maar verder niet vervolgd, daar de schrijver in Januari 1876 naar Batavia vertrok, waar hij in betrekking kwam bij de Heeren G. Kolff & C°., terwijl

hij dezen zomer, na eene langdurige ongesteldheid, in den ouderdom van 34 jaar, te Soerabaya overleed, — had, zeg ik, de Heer Caarelsen bedoeld Proefblad gekend, dan had hij zich niet verwonderd dat in het eerste nummer van het weldra gevolgde blad geen enkel bericht voorkomt over het doel en de oorzaak der uitgave; en zeker had hij niet de opmerking teruggehouden, dat de titel van het eigenlijk gezegde blad niet geheel overeenkomt met dien van het Proefblad, en dat ook het vignet daarop niet voorkomt.

Nederlandsch Letterkundig Nieuwsblad — niet Letterkundig Nieuwsblad, zooals het Proefblad beloofde — was de titel van het blad, waarvan N°. 1 de dagteekening draagt van „Woensdag, den 8 Januarij" 1834, en onderaan het adres heeft: *Te 's Gravenhage, bij S. De Visser.* Gedrukt in 4 blz. 4°, in twee kolommen, mist het blad het vignet voorkomende op het Proefblad, maar is natuurlijk voorzien van twee zegelmerken: „Buitengewoon-Zegel. Zuid-Holland. 1½ C.", en: „Koningryk der Nederlanden. Buitengewoon te Zegelen." Onder den titel leest men: „Men kan zich voor dit blad ('t welk iederen Woensdag zal worden uitgegeven), in alle Boekwinkels abonneeren. De prijs per drie maanden, franco in alle Steden van het Rijk, is *f* 1.20." Met N°. 14, van Woensdag 9 April, werd daaraan toegevoegd: „Advertentien à 5 cents per regel", en met N°. 23, van Woensdag 11 Juni, nogmaals: „Ingezonden advertentien van ter vertaling aangekondigde Boeken worden gratis geplaatst." Het eerste nummer bevatte de volgende rubrieken: „Binnenlandsch Letternieuws", namelijk een „Extract uit de Staatscourant van 6 Januarij 1834", en wel het gedeelte luidende: „Bij het Departement van Binnenlandsche Zaken zijn, behalve de gewone dagbladen, ingekomen de navolgende werken: Boekwerken, Herdrukken, Tijdschriften;" dan: „Advertentien. *a.* Nieuw uitgekomen Boek- en Kunstwerken. *b.* Uit te geven werken. *c.* Vertalingen;" daarop: „Berigten aan Boekhandelaren, enz."; ten slotte: „Buitenlandsch Letternieuws." Dat aan die rubrieken gemakkelijk eenige uitbreiding kon worden gegeven, en dat ze die ook werkelijk kregen, spreekt van zelf; intusschen bepaal ik mij,

wat dit punt betreft, er toe met te wijzen op hetgeen de uitgever aan het slot van het reeds vermelde N°. 23 volgenderwijs mededeelde: „Om aan het verzoek van sommigen onzer lezers te voldoen, zullen wij voortaan, 's wekelijks, ons blad doen eindigen met eene opgave der in Duitschland nieuw uitgekomene werken. Wij hebben maatregelen genomen, om zulk eene lijst zoowel spoedig als volledig te kunnen geven, en zullen alleen zoodanige werken niet daarin opnemen, die ons voorkomen voor ons Publiek volstrekt niet belangrijk te zijn"; en met dit korte woord werd de rubriek van „Nieuw uitgekomen Hoogduitsche werken" geopend. Zoo werd ook aan het begin van N°. 32, van Woensdag 13 Augustus, aan HH. Boekhandelaren het volgende medegedeeld: „Op verzoek van sommige onzer geachte geabonneerden zullen wij van nu af aan GRATIS in het *Binnenlandsch Letternieuws* eene opgave doen van *overgegane Copijen*, met prijsopgave, indien deze vermindering hebben ondergaan, onder de rubriek van **overgegane copijen**. De redactie noodigt derhalve HH. Boekhandelaren uit, om de opgave van door hen aangekochte copijen *franco* aan haar toe te zenden, als wanneer dezelve, zoo spoedig mogelijk, zullen worden geplaatst."

Het laatste nummer van het Nederlandsch Letterkundig Nieuwsblad was N°. 39, van „Woensdag, den 1 October" 1834; S. De Visser gaf daarin aan het begin het volgende „Berigt", dd. 30 September 1834: „De ondergeteekende berigt bij deze aan HH. Geabonneerden, dat dit blad, op aanzoek van HH. Boekhandelaren, *van nu af aan*, geheel en al aan den BOEKHANDEL zal worden toegewijd, en daarom ook voortaan ALLÉÉN VOOR HH. BOEKHANDELAREN zal worden verkrijgbaar gesteld, onder den titel van: *Nieuwsblad voor den Boekhandel*; terwijl hij HH. Confraters verders verwijst op de Circulaire in 't Proefblad, *den* 17 *Sept. ll.*"

Ook van gemeld Proefblad is geen exemplaar voorhanden in de verzameling van het Nieuwsblad voor den Boekhandel in de Bibliotheek van de Vereeniging; aan het mijne, indertijd eene vriendelijke gave van den Heer Adriaan Bom, heeft

de tand des tijds ernstig geknaagd. Het heeft tot titel: *Nieuwsblad voor den Boekhandel*, en die titel is gedrukt met eene veel krachtiger lettersoort dan de titel van het blad, dat het straks zou vervangen. Het droeg de dagteekening van „Woensdag, den 17 September" 1834, en was onderaan voorzien van hetzelfde adres als het Nederlandsch Letterkundig Nieuwsblad; evenals dit blad was de vorm 4 blz. 4°, in twee kolommen, met de beide vroeger vermelde zegelmerken. Onder het hoofd las men: „Prijs, per drie maanden, *f* 1.50. Advertentien Gratis." Het bevatte de volgende „Circulaire aan alle Heeren Boekhandelaren."

„'s Gravenhage, den 17 September 1834."

„Zeer Geachte Confraters!"

„Van vele kanten aangezocht zijnde, om het *Letterkundig Nieuwsblad* (sedert Januarij dezes jaars door mij uitgegeven) geheel en al ten dienste van den Boekhandel te doen strekken, zoo heb ik, in verwachting van eene algemeene medewerking van uwe zijde, besloten, om, onder bovenstaanden titel, dit blad in het vervolg geheel ten nutte der HH. Boekhandelaren te doen strekken."

„Dit blad, hetwelk NIET als een eerste blad, maar alleen als een PROEVE of MODEL moet beschouwd worden (en daarom *gratis* wordt uitgegeven), maakt u, zonder verdere omschrijving, met den aard van hetzelve genoegzaam bekend; en zal u dan ook het *nut* en het *voordeel*, dat ieder Boekverkooper daarvan trekken kan, gemakkelijk in het oog doen vallen."

„Hoe menigmaal toch heeft een' onzer zijnen medehandelaren iets mede te deelen, of te verzoeken, waartoe hij nu, eene circulaire bezigende, aanmerkelijke onkosten maken moet, hetgeen hem dan niet meer dan eenige centen kosten kan, en waarvan hij zeker is, dat zulks op den bepaalden tijd ter kennisse van een ieder is gebragt."

„Tot dat einde zal dit blad (evenals nu) éénmaal 's weeks (des *Woensdags*) worden uitgegeven."

„Alle advertentiën, circulaires, enz. (welke *franco* zullen

moeten ingezonden worden), zullen voor de geabonneerden

gratis worden geplaatst,

doch aan niet geabonneerden zal 10 *cents* per regel berekend worden. Het spreekt van zelve, dat die artikelen, welke aan zegelregt onderworpen zijn, en waarvan dus door mij aan den Lande 35 *cents* moet worden uitbetaald, aan een ieder, wien zulks betreft, wordt gerekend.‟

„Uiterlijk *Zaturdag* behooren de te plaatsen stukken bij mij *ontvangen* te worden; iets van weinige regels uiterlijk *'s Maandags*.‟

„De prijs voor ieder abonnement is *f* 1.50 per drie maanden, waarvoor, zonder korting of advis, geheel buiten alle gewone boekrekening, wordt gedisponeerd.‟

„Daar ik niet twijfel, of al mijne geachte confraters zullen het nuttige, ja onontbeerlijke van dit blad inziende, gaarne *dertig stuivers* in de drie maanden hiervoor over hebben; zoo heb ik het niet onvoegzaam gerekend, hierbij het verzoek te voegen: om, in geval men zich **niet** verkiest te abonneeren, dit blad, onder kruisband (maar vooral met den naam van den terugzender voorzien), per post, BINNEN TWEE DAGEN terug te zenden; zullende ik het er alzoo voor houden, dat men zich als geabonneerde aanmerkt, wanneer zulks *niet* geschied is *vóór* aanstaande Dingsdag, den 22 September 1834.‟

„*UWelEd. geh. Dienaar*‟,
„S. DE VISSER.‟

De rubrieken voorkomende in dit Proefblad waren: „Nieuw uitgekomen werken: Nederduitsche, Fransche, Engelsche, Hoogduitsche‟; „Overgegane Kopijen‟; „Verkoopingen‟; „Vertalingen‟ met de aanteekening: „Maandelijks zullen onder deze rubriek worden opgenomen, ten einde deze lijst, zoo veel mogelijk, kompleet te maken, al die werken, welke te vinden zijn in de vertalingslijst, en welke niet vroeger door ons waren aangekondigd;‟ (met die „vertalingslijst‟ moet zijn bedoeld de „Naamlijst van Boeken die ter Vertaaling zijn Aangekondigd‟ mede door A. B. Saakes te

Amsterdam in Januari 1790 begonnen, sedert 1801 door J. Tiel aldaar voortgezet, en sedert 1822 door C. L. Schleijer aldaar); eindelijk de rubrieken: „Advertentien", en „Mengelingen".

Onder dezelfde dagteekening van „Woensdag, den 1 October" 1834, waarmede het laatste nummer van het Nederlandsch Letterkundig Nieuwsblad het licht zag, verscheen ook het eerste nummer van het Nieuwsblad voor den Boekhandel, in vorm en uiterlijk geheel overeenkomende met het verschenen Proefblad. In N°. 2, van „Woensdag, den 8 October", 6 blz. groot, richtte S. De Visser volgenderwijs het woord „Aan HH. Geabonneerden", zijne „Geachte Confraters":

„Na UEd. mijnen dank te hebben gebragt voor de algemeene deelneming in dit blad, ben ik zoo vrij, het volgende te berigten: dat ik *al* de advertentien, die ik ontving, willende plaatsen, ditmaal *gratis* een SUPPLEMENT bij dit nommer voege; doch dat het oogmerk van dit Blad natuurlijk *niet* is, om boeken aan te kondigen, welke op de gewone wijs verschenen en alom verzonden zijn (als of zulks voor particulieren was), daar deze boeken reeds van zelve opgenomen worden in de lijst van *Uitgekomen werken*; is er echter iets bijzonders op te merken bij een of ander werk, dan kan eene annonce, deswege voor de Confraters belangrijk, ja zelfs noodzakelijk worden; bijv. een werk dat *niet in commissie* wordt verzonden, enz., enz."

„Kan het (niettegenstaande het boven gezegde) aan sommige der Confraters aangenaam zijn, nu en dan eene *gewone* annonce van uitgegeven boeken te plaatsen, zoo zal zulks bij plaatsruimte altijd geschieden, doch in het tegengestelde geval wel eens tot een volgend nommer moeten verschoven worden, dewijl alle noodzakelijke stukken *dadelijk* worden geplaatst; en wanneer soms voor deze laatsten in de gewone Courant plaats te kort schiet, zal er 's Vrijdags daaraanvolgende een extra nommer worden uitgegeven à 10 *cents*, welke geringe verhooging op de abonnementsprijs zich ieder Confrater gewis gaarne zal getroosten."

„Verders zullen alle ter zake dienende aanmerkingen van HH. Confraters mij regt aangenaam zijn en (zoo als reeds aan de opvolging van eene verandering in den kruisband blijkt) worden opgevolgd."

Reeds in de eerste maand van het bestaan van het Nieuwsblad sprak de behoefte aan „een extra nommer", dat als N°. 4* (in N°. 4 aangekondigd) op „Vrijdag, den 24 October" verscheen met de aanwijzing: „Dit extra nommer wordt à 10 cents voor HH. Geabonneerden afgeleverd." Het was naar aanleiding dat in N°. 3 de boekverkooper K. Van Hulst te Kampen had medegedeeld, hoe zijn bindersknecht Jan De Graaf, tegen alle regelen van goede trouw, was overgegaan bij J. A. M. W. Le Sage Ten Broek te Alkmaar, en dat deze in N°. 4 had aangetoond, hoe dit geval zich eenigszins anders had toegedragen, dat een „Boekhandelaar" in dit eerste extra nommer den wensch uitsprak dat het blad niet voor „partikuliere geschilpunten" zou openstaan, van welk verlangen de redactie onmiddellijk partij trok om te verklaren, dat „aan alle *twistgeschrijf* voortaan GEEN plaats (zou) worden ingeruimd."

Aan de vrijgevige bepaling in het Proefblad aangegeven, dat alle advertentiën voor geabonneerden gratis zouden worden geplaatst, moest al zeer spoedig eenige beperking worden gesteld; vandaar de mededeeling aan het slot van N°. 6, van „Woensdag, den 5 November": „De Redactie verwittigt bij deze Heeren Boekhandelaren, dat, ingeval van toezending van zoodanige advertentien, welke men MEER dan ÉÉNMAAL wil geplaatst hebben, voor iedere herhaling 10 *cents* per regel zal worden berekend; terwijl zij tevens deze gelegenheid waarneemt, om HH. Confraters ten vriendelijkste te verzoeken, van haar te verschoonen van *zoodanige* aankondigingen, welke wel voor lezers der Haarlemmer Courant, maar voor den Boekhandel niet van eenig belang zijn." Dientengevolge werd in het hoofd van N°. 7, van „Woensdag, den 12 November", aan het „Advertentiën Gratis" toegevoegd: „Herhalingen à 10 cents per regel."

Had de uitgever aan de 5de en 6de bladzijde van het tweede nummer, in zijn schrijven aan geabonneerden in dat nummer, den naam gegeven van „Supplement", aan soortgelijke bladzijden toegevoegd aan N°. 8, van „Woensdag, den 19 November", en N°. 11, van „Donderdag, den 11 December", gaf hij daarentegen den naam van „inlegblaadje". Aan het slot van

eerstgenoemd nummer heette het: „Om de toegezondene advertentiën alle *deze* week te kunnen opnemen, en de prijs zoo min mogelijk door extra-nommers willende verhoogen, zoo wordt dit inlegblaadje voor *ditmaal* GRATIS afgeleverd." — „Dit nommer wordt, uit hoofde van dit inlegblaadje, in plaats van *Dingsdag* eerst *Woensdag* aan de HH. Confraters afgeleverd." Aan het slot van laatstgenoemd nummer daarentegen werd gezegd: „Dit nommer wordt, uit hoofde van het inlegblaadje, hetwelk GRATIS hierbij gevoegd is, *Donderdag*, in plaats van *Woensdag*, uitgegeven," alsof Woensdag de gewone dag van verschijnen was, en niet Dinsdag, zooals in N°. 8 was aangewezen, onder de dagteekening namelijk van den Woensdag.

Slechts 14 nummers van het Nieuwsblad konden in 1834 het licht zien; toch werd over dat driemaandelijksch tijdvak van October tot December 1834 een zeer uitvoerig Register, 12 blz. 4°., in 2 kol., geleverd, verdeeld in dezelfde afdeelingen of rubrieken als indertijd in het Proefblad waren aangewezen: „Nieuw uitgekomen werken (In Nederland. In Duitschland. In Frankrijk. In Engeland)"; „Overgegane Kopijen"; „Verkoopingen"; „Vertalingen"; „Advertentien enz."; en „Mengelingen." Dit Register verscheen reeds in het laatst van Februari 1835, zooals onder meer blijkt uit het schrijven dat S. De Visser aan het hoofd van N°. 8, van „Woensdag, den 25 Februarij" 1835 plaatste, gericht tot zijne „Zeer geachte Confraters, Geabonneerden op dit Nieuwsblad voor den Boekhandel", en dat van den volgenden inhoud was:

„Ik acht het niet onnoodzakelijk, u bij 't begin van dezen jaargang omtrent dit *Nieuwsblad* een en ander te melden. Met genoegen zie ik eene algemeene deelneming in hetzelve, welke sedert de uitgave van het eerste nommer nog steeds toegenomen is; hetwelk mij daarom vrij doet zeggen, dat iedere advertentie, in hetzelve geplaatst, genoegzaam door ieder Boekhandelaar gelezen wordt. Niettegenstaande deze algemeene deelneming, heb ik op het eerste kwartaal nog aanmerkelijk toegelegd; ik had namelijk gerekwesteerd, om al geheele *vrijstelling van zegelregt*, niet om *mijn* voordeel, maar wel, dat van ons allen te behartigen; zulks is echter geweigerd, en heeft

men bovendien besloten, dat *alle* aankondigingen van Boeken, met den naam des uitgevers en prijsopgave, voor ieder boek aan een zegelregt van 35 *cents* onderhevig zijn, even zoo ook alle overgegane *Copijen*, *Vertalingen* en *Verkoopingen*; in dier voege echter, dat verschillende boeken, door één' Boekverkooper ter vertaling aangekondigd of aangekocht, met één zegelregt zullen worden belast. Dit dringt mij dan ook, om HH. Confraters bij deze te berigten, dat ik Hun Ed. ook hiervan het zegelregt in rekening brengen zal (hiervan zijn uitgezonderd de boeken, geplaatst onder de rubriek: *nieuw uitgekomen Boeken*); terwijl de kosten daarvan, voor zoo verre Oct.—Dec. aangaat, door mij alléén gedragen zijn. Hierbij ontvangt UEd. ook het Register op de eerste drie maanden, iets, hetwelk mij bij eigene ondervinding gebleken is, hoogst nuttig te zijn, waarom ik niet twijfel, of ieder Confrater zal hetzelve voor den zoo matigen prijs van 25 *cents* gaarne behouden; terwijl ik Hun Ed., die hetzelve *niet* verkiezen te behouden, ten vriendelijkste verzoek, mij hetzelve *binnen drie dagen*, onder kruisbanden, met opgave huns *naam* terug te zenden."

„Voor het overige beveel ik dit blad aan de aandacht van HH. Confraters aan, en hoop, dat zij, vooral ten opzigte van *vertalingen*, hiervan gebruik zullen maken, wordende deze (ook bij herhaling) *gratis* geplaatst."

Een „Noodig Berigt" dat de uitgever aan het slot van N°. 12 en 13, van „Woensdag, den 25 Maart" en van „Woensdag, den 1 April" 1835, plaatste, maar dat eigenlijk slechts eene herinnering was aan „HH. Confraters" betreffende de voorwaarden van inteekening en plaatsing van advertentiën, behelsde twee punten waarop tot dusver óf in het geheel niet, óf althans niet scherp genoeg de aandacht was gevestigd. Het eene punt was, dat alle aankondigingen van vertalingen geheel gratis 3 malen werden geplaatst, het tweede punt, vroeger reeds duidelijk genoeg aangewezen in het laatste nommer van het Nederlandsch Letterkundig Nieuwsblad, dat het Nieuwsblad aan particulieren niet werd geleverd. Eenige maanden later kwam de uitgever op dit punt terug, en wel aan het hoofd van het eerste Gratis-Bijvoegsel tot het Nieuwsblad, toe-

gevoegd aan N°. 32, van „Woensdag, den 12 Augustus" 1835, waar hij, dd. 's Gravenhage, 10 Aug. 1835, het volgende plaatste:

„Het is den Ondergeteekende op eene toevallige wijze kenbaar geworden, dat er enkele particulieren zijn, die gaarne dit blad zouden willen bezitten — en hun zulks geweigerd zijnde, zich meenden te mogen beroemen „van hetzelve dan wel elders van een ander' Boekhandelaar te zullen bekomen." — Ik hoop dat deze regelen mogen strekken, om dergelijke personen, in het vervolg, overal hetzelfde onthaal te doen ondervinden — en om zulks ook vooral voor jonge Boekhandelaren (ten overstaan hunner begunstigers, die dit blad soms mogten begeeren in handen te nemen) gemakkelijk te maken, zoo kan dit berigt dan dienen, om de zoodanigen te laten lezen: *dat dit blad eenig en alleen voor Boekverkoopers*, en allen drang, om hetzelve buiten dit vak te bezitten, *onbeschaamdheid* is — en kortaf geweigerd moet worden; want even zoo zou men dan eene gedrukte Circulaire enz. te lezen kunnen vragen."

„Ik hoop niet, dat er onder al de Confraters iemand zoo dwaas zal wezen, die, tot het verderven van eigen handel, de hand zal leenen — doch werd er ooit iemand gevonden, die zulks deed, door dit blad, aan wien ook, te verkoopen: zoo zal de Ondergeteekende het van zijn' pligt rekenen, het *nut* van den Boekhandel boven zijn *eigen voordeel* te achten, en aan den zoodanigen dit Nieuwsblad *niet* meer te zenden."

Omtrent den jaargang 1835 valt verder nog op te merken, hoe N°. 40, van „Woensdag, den 7 October", voor het eerst 8 blz. groot was, en dat daarom in het hoofd de waarschuwing werd geplaatst, die voortaan in gelijke gevallen werd opgenomen: „Voor dit dubbelde Nommer wordt 10 cents meer berekend", en hoe aan het begin van N°. 43, van „Woensdag, den 28 October" door den uitgever het volgende werd geplaatst: „HH. Geabonneerden worden ten vriendelijkste verzocht, om te zorgen, dat de Advertentien voor dit Blad uiterlijk Maandag bij mij ontvangen worden, wil men zeker zijn, dat dezelve in het eerstvolgend Nommer worden geplaatst. Meermalen is men genoodzaakt geworden, om de uitgave van dit Blad een dag

te verschuiven, ten einde aan het verzoek van HH. Inzenders te kunnen voldoen, welker Advertentien nog geplaatst zijn, nadat dit Blad reeds in proef was." En, afkeerig als de redactie was van alle twistgeschrijf, maakte S. De Visser in N°. 51, van „Woensdag, den 23 December", dit bekend: „Nogmaals wordt aan alle Confraters verzocht, om in dit Blad geene Advertentien, die personaliteiten bevatten, in te zenden — daar zulke artikelen (al worden dezelve ook kunstiglyk in boekhandels-annonces ingevlochten) *niet* meer zullen geplaatst worden, al ware het ook, dat dit Blad daardoor een abonnement verloor."

Wat het Register over den jaargang 1835 betreft, hieromtrent valt het volgende op te merken. Aan het slot van N°. 50, van „Woensdag, den 16 December", schreef de uitgever in dato 15 December 1835:

„Daar de ondervinding het heeft bewezen, dat een geregeld Register op dit blad als hoogst nuttig mag beschouwd worden, heeft de Redactie een Register vervaardigd, hetwelk, met een garmond letter gezet, à 74 regels per kolom, circa 10 halve vellen of 80 kolommen zal beslaan, en 10 cents per halfvel zal berekend worden, en in alle gevalle den prijs van *f* 1.20 niet te boven zal gaan."

„Ten einde te kunnen berekenen, of hetzelve kan worden uitgegeven, worden HH. Confraters ten vriendelijkste verzocht, om mij binnen 8 dagen na dato dezes te informeeren, indien zij zulks bij de uitgave niet verkiezen te ontvangen; zullende het stilzwijgen anders als bestelling worden aangemerkt."

De liefhebberij voor dit Register moet intusschen zeer gering zijn geweest, zoodat de uitgave achterwege bleef; want achter den jaargang 1835 van het exemplaar van het Nieuwsblad in de Bibliotheek der Vereeniging vindt men een soort van proefblad-Register, 1 blz. 4°., aan het hoofd waarvan S. De Visser en Zoon, in dato 's Gravenhage, den 16den Mei 1837, het volgende zeggen:

„Op aanzoek van sommige HH. Confraters, en overtuigd van de nuttigheid, zijn wij voornemens om, in voege als hieronder is aangewezen, zoo spoedig mogelijk uit te geven een

Register op het Nieuwsblad voor den Boekhandel, over de jaren 1835 en 1836. — Ten einde hetzelve niet onnoodig te vergrooten, zullen wij ons bepalen met alle in ons Land uitgegevene werken, welke in het Nieuwsblad, zoo onder de *nieuw uitgekomene boeken*, als in gewone *advertentien* en *overgegane copijen* voorkomen, in één doorloopend alphabet op te nemen, waarvan de *eerste* cijfer, achter de (*sic*) titel geplaatst, het nommer der courant, de *tweede* kolom, waar dezelve in te vinden is, zal aanduiden, terwijl een tweede alphabet de ter vertaling aangekondigde werken zal bevatten."

„Die HH. Boekhandelaren, welke bovenstaande Registers (waarbij hun tevens titels zullen geworden), welke ieder tegen 50 à 60 cents zullen worden berekend, NIET zouden verkiezen, worden verzocht *dit* blaadje, onder kruisband, BINNEN DRIE DAGEN aan ons terug te zenden, met Hun Eds. naam, zullende wij Hun Ed. anders als dezelve bestellende aanteekenen."

„Wanneer men, ter completering, de mankeerende bladen ons franco wil aanvragen, zullen wij die (zoo ver de voorraad strekt) *gratis* afleveren."

Zoo dan is het Register over 1835, dat geheel alphabetisch was, en slechts één onder-rubriek: „Ter vertaling aangekondigde werken" opleverde, eerst vrij laat in 1837 verschenen.

Het zooeven vermelde proefblad-Register van 16 Mei 1837 was onderteekend door S. De Visser en Zoon. Die firma was toen reeds ruim een jaar oud; immers, doordien de uitgever zijnen oudsten zoon in zijne zaak had opgenomen, was met N°. 17, van „Woensdag, den 27 April" 1836 het adres onder het Nieuwsblad geworden: *Te 's Gravenhage, bij S. De Visser en Zoon*. In ditzelfde jaar werden ook met N°. 38, van „Woensdag, den 21 September", de mededeelingen in het hoofd van het blad in drieën gesplitst; in het midden werd nu het „Abonnement, per 3 maanden, *f* 1.50" geplaatst, en aan weerszijden hiervan: „Advertentien worden éénmaal gratis geplaatst; doch bij de herhaling derzelve à 10 cents de regel berekend"; en: „Voor iedere (zoo wel gratis als andere) Advertentie wordt het verschot van 35 cents zegelregt voor het Land en de brietport in rekening gebragt."

Bij het begin van 1837 werd het Nieuwsblad versierd met een vignet voorstellende eene verzameling van boekdrukkers- en boekverkoopers benoodigdheden, of zinnebeelden. Dientengevolge werd eene andere titel-letter ingevoerd. Voortaan ook verscheen het blad op Donderdag, en werd het „Woensdag, den . . . .″ vervangen door „Donderdag, 5 . . . .″ Aan het hoofd van N°. 1 van 1837 schreven de uitgevers:

„Het strekt ons tot geen gering genoegen, om HH. Confraters bij den aanvang van den vierden jaargang van dit Blad te mogen berigten, dat hetzelve door hunne deelneming meer en meer tot ons voorgesteld doel gevorderd is, bijna door *alle* Boekhandelaren gelezen wordt, en alzoo die onderlinge dienst bewijst, die den handel zoo veel gemak aanbrengt.″

„Het speet ons echter, dat aan ons verzoek, om de *Aankondigingen van Vertalingen* aan ons toe te zenden (welke *gratis* geplaatst worden), niet zoo algemeen werd voldaan; hoogst aangenaam zal het ons zijn, voor het vervolg wekelijks aangekondigde Vertalingen te moeten plaatsen.″

„Mogten de bijdragen, die wij voor de rubriek *Mengelingen* gaarne ontvangen zullen, niet zoo zeer zijn toegewijd aan *personaliteiten;* waaromtrent wij, getrouw aan ons eenmaal opengelegd gevoelen, verpligt waren, meestal dezelve, die wij vroeger ontvingen, ter zijde te leggen; maar dienstbaar gemaakt worden ter aanwijzing en verbetering van helaas! vele ingeslopene misbruiken, en alzoo strekken ten nutte van onzen handel. In Frankrijk, en voornamelijk Duitschland, zijn dergelijke werken, waartoe de voornaamste Boekhandelaren gaarne hunnen naam leenen, zeer nuttig geweest, en waarom dan ook niet in ons land, dat zich gewis op vele kundige Handelaren beroemen mag, die ook door hunne pen voor onzen Handel het goede konden stichten.″

„Aangenaam zou het ons zijn, indien wij dit jaar eindelijk de *Nederlandsche Wet op den Boekhandel* HH. Confraters mogten mededeelen, en dezelve gevolgd mogt worden door die *op het Zegel*, welke laatste gewis vele opheldering en behoeft.″

„Moge Boekdrukkunst en Boekhandel, Graveer- en Steendrukkunst en de daaraan verwante Houtsneêkunst ook dit jaar

meer en meer worden aangemoedigd, door vaderlandsliefde daartoe gedreven, opdat wij eenmaal den naburen mogten toonen, dat wij ook *zonder* hunne hulp iets kunnen daarstellen, *Nederland* waardig, *Nederland* de wieg en bakermat van *Laurens Koster!*"

Het jaargangs-cijfer: „(5de Jaargang)" werd voor de eerste maal bij den aanvang van 1838 boven het vignet aangebracht, terwijl gelijktijdig in den titel voor het woord „Nieuwsblad" eene nieuwe lettersoort werd gebezigd. En, terwijl de Registers over de jaargangen 1836 en 1837 waren ingericht geheel als dat over 1835, werd aan dat over 1838 toegevoegd eene afdeeling „Gemengde Berigten, welke in dezen Jaargang van het Nieuwsblad voorkomen en doelmatig zijn geacht om ook in het Register opgenomen te worden;" het volgende jaar, 1839, werd in het Register als 3de afdeeling ingevoegd: „Aankondiging van overgegane Fondsartikelen."

Bij den aanvang van 1839 werd voor het geheele hoofd eene nieuwe lettersoort gebezigd; verder werden de drie afdeelingen onder den titel ook met duidelijker letter gedrukt en door accolades gescheiden; het „à 10 cents de regel" werd „à 10 cents per regel", en het adres: *Te 's Gravenhage bij S. De Visser en Zoon.* — Hoe het gratis plaatsen van advertentiën eigenaardige moeielijkheden opleverde, blijkt uit de mededeeling der redactie in N°. 10, van Donderdag 7 Maart 1839, dat er inzenders van advertentiën waren, die door ze al te wijdloopig in te richten, misbruik maakten van de hun verleende vrijheid; maatregelen tot beperking werden niet door de redactie genomen, maar zij rekende op de heuschheid der inzenders. — Dat er aan den boekhandel van S. De Visser en Zoon, waarvan, blijkens eene advertentie in N°. 5, van Donderdag, 30 Januari 1840, L. Vroom sedert 1 Januari 1838 eigenaar was, in den zomer van 1839 iets heeft gehaperd, blijkt duidelijk uit de mededeeling gericht „Aan HH. Boekhandelaren", geplaatst aan het hoofd van N°. 28, van Donderdag 11 Juli 1839, aldus luidende: „Aan HH. Boekhandelaren. Zoo spoedig mogelijk zal de Boekhandel onder de firma der uitgevers van dit Blad gedreven, worden voortgezet; weshalve HH. Confraters verzocht worden, hunne

Advertentien geregeld onder het zelfde Adres op te zenden, zullende men met de uitgave van dit blad op den zelfden voet blijven voortgaan." Opheldering hieromtrent geeft echter niet soortgelijke mededeeling van de Heeren J. Van Baalen en Joh. Muller, dd. Rotterdam en Amsterdam, 15 Juli 1839, evenzoo gericht „Aan HH. Boekhandelaren", geplaatst aan het hoofd van N°. 29, van Donderdag 19 — lees: 18 Juli 1839, luidende: „De ondergeteekenden vermeenen aan HH. Confraters eene goede dienst te bewijzen, door hun de verzekering te geven, dat, de bij hen als *solide* bekende eigenaar van den Boekhandel, gedreven onder de firma S. De Visser en Zoon zoo wel in het belang der Confraters als van zich zelven, de affaire zal voortzetten. Zij vleijen zich dat dit berigt genoegzaam zijn zal om alle concurentie (*sic*) omtrent de uitgave van dit blad te doen ophouden."

Met die „concurentie omtrent de uitgave van" het Nieuwsblad, waarvan hier sprake is, werd zeer waarschijnlijk bedoeld de uitgave van een ander blad van soortgelijke strekking. Op Woensdag 17 Juli 1839 toch verscheen te Rotterdam bij S. Van Reyn Snoeck, en gedrukt bij J. Ph. Sterk, het eerste nummer van een *Weekblad voor den Boekhandel*, 4 blz. 4°., in 2 kol., met een vignet voorstellende de werkplaats eener drukkerij, en 2 zegels: „Koningryk der Nederlanden. Buitengewoon te Zegelen", en: „Buitengewoon-Zegel. 1½ C. Zuid-Holland". Aan de eene zijde van het vignet las men: „Prijs van dit Weekblad. Abonnement voor een jaar *f* 6; voor een half jaar *f* 3; voor drie maanden *f* 1.50. — Alle briefporten benevens de 35 cents zegelregt voor het rijk worden in rekening gebragt;" aan de andere zijde luidde het: „Prijs der Advertentien. Voor H.H geabonneerden op dit blad worden alle advertentien eenmaal gratis geplaatst, terwijl bij herhaling derzelve 10 cents per regel zal berekend worden. — H.H. Boekhandelaren nietgeabonneerd zijnde, kunnen hunne Advertentien à 10 cents per regel laten plaatsen." Aan het hoofd van het eerste nummer

richtte de uitgever zich volgenderwijs „Aan den Boekhandel":

„Reeds lang deed zich, niettegenstaande het bestaande *Nieuwsblad voor den Boekhandel*, de behoefte gevoelen aan een blad, den Boekhandel toegewijd, hetwelk niet blootelijk opneemt alle ingezondene advertentien en tot opvulling eene opgave van sedert weken reeds in het licht gekomene boeken plaatst, maar wel een zoodanig, waarin men getrouwe opgave vindt van de jongstverschenen boek-werken, zoo wel van die, welke in ons Vaderland als op vreemden bodem het licht zagen. Ook is den (*sic*) Boekhandel in Europa te uitgebreid, dat dezelve voor zoodanig blad (ware het niet wekelijks, dan ten minste zoo menigvuldig de plaats het gedoogde) niet eenige letterkundige opgave, op onzen handel betrekking hebbende, zoude kunnen opleveren, en daardoor den inhoud van zoodanig blad meer belangrijkheid dan het bestaande bijzetten. Na dit een en ander overwogen, de mogelijkheid in gezien en de noodige bouwstoffen daartoe in gereedheid gemaakt te hebben, heeft de Ondergeteekende het genoegen, zijnen geachte Confraters dit proefblad aan te bieden. En daar men door slechts één nommer moeijelijk over de doorloopende belangrijkheid van dit uit te geven blad kan oordeelen, geeft hij hun de verzekering, dat de volgende nommers in getrouwheid van opgave der verschenen werken en der aangebodene vertalingen niet van dit proef-blad zullen verschillen."

„De voorwaarden, waarop dit blad wordt uitgegeven, zijn de volgende":

„1°. Wat den prijs betreft (zie boven.)"

„2°. De advertentiën, door H.H. Confraters (tevens geabonneerden op dit blad) ingezonden, worden *gratis* geplaatst, doch herhalingen worden à *tien* cents den regel berekend."

„3°. Zullen alle verschotten van zegelregten en briefporten worden in rekening gebragt, elke drie maanden, te gelijk wanneer over het verschenen abonnement zal worden beschikt."

„4°. Kan elk Boekhandelaar, geen geabonneerde op dit blad zijnde, echter zijne advertentien plaatsen, doch met dit onderscheid, dat hen, per regel, tien cents zal in reke-

ning worden gebragt, terwijl dezelve voor H.H. Geabonneerden gratis worden geplaatst".

"5°. Zullen alle ingezondene stukken met den Boekhandel eenigzins in betrekking staande, erkentelijk worden opgenomen; uitgenomen dezulke, welke op een of meer personen, al of niet genoemd, zullen gedoeld zijn, en voor hen eenen beleedigenden of onaangenamen inhoud zouden bevatten; deze worden terzijde gelegd, en, indien de inzender bekend is, aan hem terug gezonden."

"Verders verzoekt de ondergeteekende beleefdelijk aan al die Confraters, welke dit proefblad ontvangen, hem met hunne medewerkingen te willen ondersteunen tot de oprigting en instandhouding van een blad, hetwelk den Nederlandschen Boekhandel daardoor eenmaal onmisbaar worden kan. Indien hij in deze verwachting niet te leur gesteld maar krachtig ondersteund wordt door het toezenden van advertentien, van welken aard ook (mits betrekkelijk tot den Boekhandel) onder couvert van zijnen Correspondent, den Heer M. H. Schonekat, te Amsterdam, of wel dadelijk aan zijn adres, dan hoopt hij elken *Woensdag* een nommer van gemeld Weekblad het licht te doen zien."

In N°. 2, van Woensdag 24 Juli 1839, richtte de uitgever andermaal het volgende "Aan H.H. Geabonneerden!":

"De ondergeteekende erkentelijk voor de deelneming welke hij al dadelijk bij de uitgave van het eerste nommer van zijn Weekblad voor den Boekhandel heeft mogen ondervinden, bericht bij deze aan zijne geëerde Confraters en aanvankelijk reeds geabonneerden op dit blad, dat door het welgelukken zijner eerste pogingen om in het algemeen belang van den Boekhandel eenigzints nuttig te zijn, dat de voortgang van dit blad stellig zal plaats hebben, roepende hij dien ten gevolge beleefdelijk de hulp van zijne geachte Confraters en Geabonneerden in, door het toezenden hunner advertentien en letterkundige of andere bijdragen met den Boekhandel in betrekking staande, terwijl hij van zijnen kant niets zal achterwege laten om dit blad alle mogelijke belangrijkheid en getrouwheid der opgaven van de nieuwstuitgekomene Hollandsche, Fransche, Engelsche en

Hoogduitsche werken, benevens opgave der aangebodene werken ter vertaling, bij te zetten.″

Omtrent dezen mededinger van het Nieuwsblad valt verder het volgende op te merken. Al is ook het Bijvoegsel, dat bij N°. 4, van Woensdag 7 Augustus 1839, gratis aan geabonneerden werd verstrekt, het eenigste dat gedurende het bestaan van het blad werd uitgegeven, en al is ook N°. 24, uitgegeven op Zaterdag 21 December 1839, ofschoon zonder eenige aanteekening, het eenig buitengewoon nummer dat van het blad verscheen, zoo vond het Weekblad toch flinken aftrek. De uitgever immers deelde in N°. 6, van Woensdag 21 Augustus 1839, mede, hoe hij „bij de oprichting — niet gerekend″ had „op den bijval, welke hij — op deze onderneming″ had „mogen ondervinden,″ en hoe hij „zich door de geringe oplage der eerste nommers in verlegenheid″ bevond „om aan de aanvragen der dagelijks bijkomende deelnemers te kunnen voldoen″; tegelijkertijd werd medegedeeld, dat het blad voortaan op velin papier zou worden gedrukt, zonder dat daarom de prijs zou worden verhoogd. — In het adres werd het met N°. 9, van Woensdag 11 September 1839: „Te Rotterdam, bij S. van Reyn Snoeck. Gedrukt bij J. Ph. Sterk″; maar toen met N°. 14, van Woensdag 16 October 1839, in het hoofd voor het woord „Boekhandel″ eene andere letter werd ingevoerd, en in de prijs-opgaven enkele verduidelijkingen werden aangebracht, verviel in het adres de aanwijzing van den drukker. Toen later, nadat N°. 26 op 1 Januari 1840 was verschenen, den 8sten Januari 1840 wederom N°. 1 het licht zag met de aanwijzing „Tweede Jaargang″, las men onderaan het blad, boven het adres, „Gedrukt bij C. Blommendaal, te Rotterdam.″ En terwijl met N°. 8, van Woensdag 26 Februari 1840, het adres werd: „Te Rotterdam, bij S. Van Reyn Snoeck en H. W. Van Harderwyk″, werd met N°. 13, van Woensdag 1 April 1840, onder dat adres geplaatst: „Gedrukt bij W. Bruining, te Rotterdam.″

Het laatste nummer van het Weekblad voor den Boekhandel was N°. 26, van Woensdag 1 Juli 1840, waarin S. Van Reyn Snoeck en H. W. Van Harderwijk kennis gaven, dat zij het blad

en alles wat daartoe betrekking had aan den Boekhandelaar J. L. C. Jacob te Rotterdam hadden overgedaan.

Jean Louis Charles Jacob, in den ouderdom van ruim [illegible] jaren te 's Gravenhage overleden op 24 Juni 1865 [1], was Zwitser van geboorte; op zeer jeugdigen leeftijd herwaarts gekomen met zijnen vader, dien hij weldra moest verliezen, werd hij door zijne voogden geplaatst op eene kostschool te St. Oedenrode, waar hij eene uitstekende opvoeding kreeg, en vooral eene buitengewone kennis opdeed van de Fransche taal en letterkunde, waarvoor hij zijn leven lang eene groote voorliefde behield. Toen het op de keus van een beroep aankwam, werd hij wegens zijn hart voor den boekhandel als leerling geplaatst in de zaak van den boekhandelaar-dichter Joh. Immerzeel Jr., destijds te 's Gravenhage gevestigd. Omstreeks 1830 richtte hij zelf te Rotterdam eene zaak op, waarbij de Fransche boekhandel op den voorgrond stond. Weldra echter kreeg zijne liefde voor den ouden boekhandel de bovenhand, en, mede ten gevolge van zijne zwakke gezondheid, deed hij, naar 't schijnt in 1840, zijnen Franschen boekhandel over aan den Heer Van Reyn Snoeck, en vestigde hij zich te 's Gravenhage als antiquaar.

Intusschen had L. Vroom, die, gelijk we zagen, sedert 1 Januari 1838 eigenaar was van den boekhandel van S. De Visser en Zoon te 's Gravenhage, deze zaak met 1 Januari 1840 weder verkocht aan den Heer J. M. Van 't Haaff. Dientengevolge was met N°. 6, van Donderdag 6 Februari 1840, het adres van het Nieuwsblad voor den Boekhandel geworden: „Te 's Gravenhage bij J. M. Van 't Haaff"; voorloopig bleef het bij die wijziging; alleen werd met N°. 21, van Donderdag 21 Mei 1840, in het hoofd het „Advertentien worden éénmaal gratis geplaatst" verduidelijkt door de tusschenvoeging: „voor HH. Geabonneerden." Maar in N°. 29, van Donderdag 16 Juli 1840, deelde J. M. Van 't Haaff in eene advertentie, dd. 14

---

[1]) Zie J. J. Boelinfante en Fred. Muller in Nieuwsblad voor den Boekhandel 1865, N°. 28 en 31, het laatstgemelde overgenomen in Bijdragen tot de Gesch. v. d. Nederl. Boekhandel, dl. 1, blz. 119; zie ook de inleiding tot den Catalogue-Jacob, La Haye, Van Stockum, Nov. 1865.

Juli, mede, „dat, ten gevolge van eene overeenkomst met den Boekhandelaar J. L. C. JACOB het *Weekblad van den Boekhandel* met het *Nieuwsblad* voortaan *vereenigd* onder den laatsten titel" zouden „worden voortgezet en wel voor *gemeenschappelijke Rekening*. Indien het eerste Blad uit een Bibliographisch oogpunt belangrijker was voor vreemde literatuur en alzoo meer dienstbaar voor den algemeenen Boekhandel," voegde Van 't Haaff er bij, zoo was zijn „wensch hieromtrent ook aller belangens te bevredigen door een *Maandelijks Bulletin* als toevoegsel te geven, dat in belangrijkheid niet (zou) te kort schieten. Voor zoo verre de plaatsing der ADVERTENTIEN het (zouden) gedoogen (zou) men daarbij alle belangrijke letterkundige berichten steeds vermelden." En de Heer J. L. C. Jacob, te Rotterdam, gaf hierna aan Geabonneerden op het *Weekblad van den Boekhandel* kennis, dat zij, zonder terugzending, voortaan het *Nieuwsblad* als vervolg zouden ontvangen.

Van de medewerking van een' man als J. L. C. Jacob, dragen de volgende jaargangen van het Nieuwsblad de duidelijkste sporen; in het oogvallend toch zijn voortaan onder het Mengelwerk de mededeelingen omtrent zeldzame en merkwaardige boeken, die voor 't meerendeel zonder eenigen twijfel van zijne hand waren.

Onder den titel nu van N°. 1, van Donderdag 7 Januari 1841, las men alleen: „Abonnement, per jaar *f* 6.00." Maar reeds onder dien van N°. 2, van Donderdag 14 Januari 1841, waren de in het eerste nummer opengelaten vakken aldus aangevuld: „Advertentien van welken omvang ook, worden voor HH. Geabonneerden éénmaal geplaatst à 60 Cts., (hieronder het zegelregt à 35 Cts. begrepen) doch bij de herhaling à 10 Cts. per regel berekend. De 35 Cts. zegelregt zijn hierbij niet begrepen." — „Niet Geabonneerde Confraters kunnen hunne Advertentien in dit blad doen plaatsen, tegen 15 Cts. per regel, behalve het Zegelregt. Alle briefporten worden in rekening gebragt. Men abonneert zich voor niet minder dan een geheel

jaar." Van deze wijziging in de voorwaarden van het abonnement, dat, hoewel betaalbaar per 3 maanden, verbindend was voor één jaar, en van den prijs der advertentiën, hadden J. M. Van 't Haaff en J. L. C. Jacob in N°. 1 aan hunne „Geachte Confraters" rekenschap gegeven door te wijzen op de noodzakelijk geworden uitbreiding van het blad en daarmede gepaard gaande meerdere onkosten. Voortaan zou het blad worden gedrukt op *velin papier* met eene dessendiaan letter, ten einde *meer advertentien* te kunnen opnemen. *Tweemaal 's maands* zou er *afzonderlijk* eene doorloopende speciale *Boekenlijst* gratis aan worden toegevoegd, jaarlijks van een beredeneerd register voorzien; de eerste aan de *Nederlandsche* en de tweede aan de *Buitenlandsche* letterkunde gewijd. — Ook blijkt uit het schrijven der uitgevers, hoe het tot dusverre van tijd tot tijd plaats had, dat niet-geabonneerde Confraters hunne aankondigingen door tusschenkomst van een' geabonneerde inzonden om gratisplaatsing te verkrijgen; hieraan kwam nu een einde.

Afwisselend, naar gelang van omstandigheden, ontvingen geabonneerden nu en dan bij het blad een „Gratis-Bijvoegsel," of wel een zoogenaamd dubbel nummer van 8 blz. werd uitgegeven, waarvoor 10 Cts. meer werd in rekening gebracht. Blijkens hetgeen de redactie onder N°. 28, van Donderdag 14 Juli 1842, waarbij ook weer een „Gratis-Bijvoegsel" werd gegeven, mededeelde, waren er intusschen verscheidene abonnés die weigerden om eene enkele maal 10 Cts. extra te betalen voor een dubbel nummer, en daar de redactie niet wekelijks een gratis-bijvoegsel kon toegeven, verklaarde zij genoodzaakt te zijn eenige advertentiën tot een volgend nummer te laten liggen.

Bij den aanvang van 1843 kreeg het blad een ander aanzien, daar eene nieuwe lettersoort werd ingevoerd voor den titel, die nu in drie, in plaats van in twee regels werd gedrukt; want door het weglaten der prijs-opgaven in het hoofd werd ruimte gewonnen. Eveneens trekt het in den jaargang 1844 de aandacht, hoe, ten gevolge van de Wet van 3 October 1843, op het recht van zegel, Stbl. N°. 47, in werking gebracht bij Kon. Besluit van 13 Maart 1844, Stbl. N°. 18, met 1 April

1844, op N°. 14, van Donderdag 4 April, de nieuwe zegelmerken: „1 C. Zuid-Holland," en: „Te Zegelen" verschijnen. En wat het Register op het blad betreft, dit was over de jaargangen 1840, 1841, 1842 en 1843 geheel als dat van 1839; maar in dat van 1844 werd vóór de „Gemengde Berigten" ingevoegd eene rubriek: „Boeken tot verminderde prijzen," terwijl in dat over 1845 na die „Gemengde Berigten" de rubriek: „Verandering van oude, en vestiging van nieuwe firma's" werd toegevoegd.

Voor hem die buiten het vak van boekhandel stond moest — het bleek hierboven voor het laatst in Augustus 1835 — het Nieuwsblad een gesloten boek blijven. Dat dit niet zoo gemakkelijk ging als het schijnt, blijkt tien jaren later, toen aan het hoofd van N°. 34, van Donderdag 21 Augustus 1845, de redactie de volgende mededeeling deed „Aan H.H. Boekhandelaren! Meermalen heeft men de klagt geopperd dat het Nieuwsblad voor den Boekhandel veeltijds in handen van particulieren circuleerde, en ons verzocht maatregelen te beramen, om zulks te vermijden. — Daar het nimmer ons oogmerk is geweest om particulieren in onze Handels-belangen inzage te geven en het ons leed deed dergelijke klagten te moeten hooren, hebben wij, zoo veel in ons was, getracht dit kwaad voor te komen. Hoe moeijelijk zulks is, spreekt wel van zelfs, want ook hier geldt meest al het spreekwoord, *de man is op het kerkhof*, als men tracht te vinden door wien het blad aan partikulieren verstrekt wordt. — Eenmaal is het ons, met behulp van een onzer geachtste Confraters, mogen gelukken dit kwaad te stuiten in eene stad waar men het Nieuwsblad, op eene publieke plaats, onder andere Dag- en Weekbladen gedeponeerd vond. De naam des Boekverkoopers, die zich zoo bereidwillig betoonde ten aanzien van het Publiek, is ons niet bekend geworden, doch wij kunnen ons verheugen dat later zulks aldaar niet meer heeft plaats gevonden. — Binnen kort hebben zich dezelfde klagten herhaald; tot nog toe hebben wij niet kunnen gewaar worden waar het kwaad schuilt en noodigen daarom, in het belang onzes Handels, H.H. Boekhandelaren ten vriendelijksten uit, ons wel te willen opgeven, per post (zoo

HEd. er van kennis mogten dragen) wie zich zulks veroorlooft, zullende dan niet slechts de aangewezene van de lijst der geabonneerden worden geroijeerd, maar tevens van deze zijne handelwijze publiciteit worden gegeven door middel van dit blad".

Met N°. 27, van Donderdag 2 Juli 1846, verschenen onder den titel weder de sedert den aanvang van 1843 weggelaten prijs-opgaven, maar thans in doorloopende regels, aldus: „Dit blad verschijnt elken Donderdag. — De Abonnements-prijs is ƒ 1,50 per 3 maanden. — Advertentiën voor Geabonneerden worden geplaatst à 60 Cts., met inbegrip van het Zegel. — Herhalingen voor Geabonneerden à 10 Cts. per regel en 35 Cts. Zegelregt. — Advertentiën voor niet-Geabonneerden à 15 Cts., per regel, alsmede 35 Cts. Zegelregt. — Herhalingen tegen denzelfden prijs. — Alle briefporten worden in rekening gebragt. — De Advertentiën moeten uiterlijk Dingsdag worden ingezonden".

Zeer in 't oog vallend was de verandering in het uiterlijk van het blad bij den aanvang van 1847, toen het met Januari 1837 ingevoerde vignet werd weggenomen, en eene nieuwe letter voor den titel werd gebruikt. Tegelijkertijd werd aan hetgeen sedert 2 Juli 1846 onder den titel was geplaatst nog toegevoegd: „Aankondigingen van Vertalingen, mits geene Annonces zijnde, Gratis".

Ook in 1847 was het nog steeds „een voorwerp van de aanhoudende zorg" der redactie, om te beletten dat het Nieuwsblad in handen kwam van den oningewijde in het vak. Aan het hoofd van N°. 26, van Donderdag 1 Juli 1847, deelde zij het volgende mede: „Ten gevolge van ontvangen informatiën, zoowel anonyme als geteekende, dat er in eene onzer groote Steden voor het publiek in eene der Koffijhuizen aldaar ter lezing voorhanden was het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*, hebben wij dienaangaande een persoonlijk onderzoek ingesteld, en is het ons gebleken dat, abuisivelijk met de bezorging van andere Bladen, één N°. van dit Blad aldaar was afgegeven, doch dat zulks ook slechts éénmaal heeft plaats gehad. Wij kunnen onzen Geabonneerden alzoo opzigtens dit geval volkomen gerust stellen. Immers den 27en Junij had men geen later N°.

dan van den 3en dier maand voorhanden, terwijl vroegere Nos. er geheel onbekend waren. Bij eene geregelde wekelijksche bezorging toch, zou dit geen plaats hebben gehad. Wij danken desniettemin onze geëerde berigtgevers voor hunne betoonde belangstelling en mededeeling, en bevelen ons in dit opzigt bij vernieuwing aan bij onze geachte Geabonneerden".

Terwijl het Register over 1846 was ingericht als dat over 1845, werd in dat over 1847 na de „Gemengde Berigten" ingevoegd eene rubriek „Verandering van hoofd-Correspondenten", welke rubriek in het Register over 1848 vóór de „Gemengde Berigten" werd geplaatst, toen tevens de rubriek „Verandering van oude, en vestiging van nieuwe firma's" daarvoor werd gebracht. Een en ander wijst op uitbreiding van inhoud en strekking van het blad.

Het was, als ik mij niet vergis, op 7 Augustus 1848 voor de eerste maal dat het Nieuwsblad ter sprake kwam in de Algemeene Jaarlijksche Vergadering van de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels. In die bijeenkomst namelijk [1]) werd op voorstel van den Heer W. H. Van Heijningen te Utrecht besloten, om met 1 Januarij 1849 de aankondigingen van vertaling, in plaats van in het Algemeen Handelsblad, voor rekening der Vereeniging op te nemen in het Nieuwsblad. Vandaar de „Herinnering aan H.H. Boekhandelaren", onder anderen voorkomende aan het hoofd van het eerste nummer van 1849, hoe bij besluit van genoemde vergadering was bepaald, dat het uitsluitend recht ter vertaling van eenig buitenlandsch werk, hetzij uit het oorspronkelijk, hetzij uit eene buitenlandsche vertaling, door de leden zou erkend en geëerbiedigd worden als de wettig verkregen eigendom van hem, die het eerst zoodanig werk aan het gemeentebestuur zijner woonplaats zou hebben aangeboden, en die verplicht zou zijn, vooreerst om van dat aanbod en de juiste dagteekening binnen acht dagen aankondiging te doen in het Nieuwsblad, en voorts om binnen zes maanden zes geheel afgedrukte vellen der vertaling aan hetzelfde gemeentebestuur aan te bieden, en

[1]) Zie Nieuwsblad van Donderdag 17 Augustus 1848, N°. 33, blz. 8, kol. 1.

ook daarvan behoorlijk aankondiging te doen in het Nieuwsblad binnen veertien dagen.

Bij nauwkeurige vergelijking der mededeelingen in het hoofd met den aanvang van 1849, ziet men dat toen de aanwijzing: „al geschiedt die inzending (namelijk van advertentiën voor niet-Geabonneerden) tot plaatsing door middel van een' Geabonneerden" met eene kapitale lettersoort plaats vond, en dat, in verband met het zooeven medegedeelde, tegelijkertijd met dezelfde letter de aanwijzing: „Alle briefporten worden in rekening gebragt" werd aangevuld met de opgave: „(ook die van de Vertaling-Aankondigingen)". De eerste hierop gevolgde verandering in bedoelde mededeelingen vond plaats met N°. 40, van Donderdag 3 October 1850, toen daaraan werd toegevoegd: „De Redactie behoudt aan zich het regt van al of niet opname van het ter plaatsing ingezondene". Maar welke zonderlinge voorstelling sommige boekhandelaren, of wel particulieren, zich nog in 1851 maakten van de strekking en bedoeling van het Nieuwsblad, mag worden afgeleid uit het feit, dat de redactie in N°. 28, van Donderdag 10 Juli 1851, bekend maakte: „Kennisgevingen van Ondertrouw, Huwelijken of Bevallingen, worden NIET in ons Blad opgenomen", waarom dan ook met N°. 34, van Donderdag 21 Augustus 1851, aan de mededeelingen in het hoofd werd toegevoegd de waarschuwing: „Kennisgevingen van Huwelijken en Bevallingen worden NIET opgenomen."

Van eene verandering die het Nieuwsblad, ten gevolge van de mededinging van het Weekblad voor den Boekhandel (zie lager), bij den aanvang van 1852 zou ondergaan, werd reeds in N°. 44, van Donderdag 23 October 1851, volgenderwijs „Aan H.H. Geabonneerden" kennis gegeven: „Met Januarij 1852 wordt het formaat van ons Blad veranderd; de Redactie gewijzigd en onzen geabonneerden GRATIS afgezonden eene *Bibliographie voor Nederland*. Met dit laatste hebben wij bereids een aanvang gemaakt te gelijk met de verzending van ons (Gratis of Buitengewoon) N°. (43) van Zaterdag 18 dezer." In N°. 47, van Donderdag 13 November 1851, werd daarop nog medegedeeld dat „het 2e blad der „Bibliographie voor Neder-

land" — Donderdag-avond j.l. (dus 6 November) franco *Amsterdam* aan (de) geabonneerden (was) afgezonden." Deze Bibliographie voor Nederland moet derhalve niet worden verward met de *Bibliographie voor Nederland of Algemeene Naamlijst van nieuw verschenen werken in alle vakken, ten behoeve van Uitgevers, Boekhandelaren, Boekverzamelaars en Geleerden,* die door den Heer J. Tideman bij Gebrs. Van Langenhuijzen te 's Gravenhage sedert Donderdag 1 Augustus 1850 tot het einde van 1854 is uitgegeven, toen ook de Bibliographie bij het Nieuwsblad uitgegeven zijn bestaan eindigde.

Bij den aanvang van 1852 nu verscheen het Nieuwsblad in folio-formaat, met pagineering. Boven den titel staat thans: „Negentiende Jaargang," en onder den titel, sedert in één regel geplaatst, is de dagteekening aangegeven. In de mededeelingen onder het hoofd zijn nu de woorden „tot plaatsing" bij de aanwijzing betreffende advertentiën voor niet-geabonneerden weggelaten; het „Kennisgevingen van Huwelijken en Bevallingen worden niet opgenomen" volgt thans op de mededeeling betreffende briefporten. Als laatste mededeeling geldt nu: „H. H. Geabonneerden ontvangen Gratis een Exemplaar van de Bibliographie van Nederland." — Waren de Registers over 1849, 1850, en 1851 ingericht als dat over 1845, in het Register over 1852 heet de vroegere rubriek „Aankondiging van overgegane fondsartikelen:" „Overgegane Copijen;" daarop volgt eene rubriek „Verslagen en Beoordeelingen van Boekwerken," en verder is de rubriek „Verandering van Hoofd-Correspondenten" verdoopt in: „Verandering van Hoofd-Correspondentie." Van veel belang voor den tijdgenoot was, dat deze registers, bladgewijze verzonden, reeds vóór het einde van het eerste kwartaal van het volgende jaar in handen van de inteekenaars waren, zooals blijkt uit de mededeelingen in het blad telkens in de maanden Februari en Maart gedaan. — Maar ééne waarschuwing eens en voor altijd: men zij voorzichtig bij het aanhalen der dagteekening van een nummer uit eenen of anderen jaargang van het Nieuwsblad; niet zelden toch zijn in die dagteekening grove vergissingen ingeslopen, en om deze beschuldiging niet ongestaafd te laten, wijs ik slechts op de drie laatste nummers van den

jaargang 1850, van 11, 18, en 24 December, waarvoor 12, 19, en 26 December moet worden gelezen; zoo moet op N°. 7 van 1851 voor 12 worden gelezen 13 Februari, en in 1854 op N°. 16 en 17 voor 20 en 27 worden gelezen 21 en 28 April, en op N°. 22 voor 1 Juni : 31 Mei.

Het was in N°. 38, van Donderdag 16 September 1852, dat de redactie het volgende bekend maakte: „Van meer dan eene zijde heeft men ons de opmerking gemaakt, dat de prijs der *Herhalingen* in ons Blad wat hoog gesteld was; dat sommige Confraters opzagen tegen het maken van Advertentie-kosten; dat wij aan dit bezwaar wel eenigzins konden te gemoet komen en onzen handel tevens zeker eene dienst zouden bewijzen door den herhaling-prijs wat lager te stellen. — Gaarne willen wij, aan die roepstem in 't belang van onzen handel gehoor gevende, er de proef van nemen en zullen, beginnende met 1° October a, (*sic*) den prijs der *Herhalingen* stellen op **vijf**, in plaats van *tien* Cents per regel. Wij behouden ons echter voor, later, des noodig, tot de oude prijsbepaling weder terug te keeren." Vandaar dan dat met N°. 41, van Donderdag 7 October 1852, voor de eerste maal in de mededeelingen onder den titel wordt melding gemaakt van dien prijs van 5 Cts. per regel voor herhalingen, en dat sedert in 1852, 1853 en 1854 herhaaldelijk door de redactie nog afzonderlijk op dit punt de aandacht werd gevestigd bij het begin van het blad.

Waren bij vergelijking met vorige registers in dat over 1852 eenige wijzigingen aangebracht, bij dat over 1853 werd daarmede voortgegaan; daarin toch werd de rubriek „Overgegane Copijen" geplaatst na die van „Verslagen en beoordeelingen van boekwerken;" de rubriek „Boeken tot verminderde prijzen" kreeg nu den naam van „Werken tot verminderde prijzen;" die van „Verandering van oude, en vestiging van nieuwe firma's" werd kortweg verdoopt in „Nieuwe firma's," die van „Verandering van hoofd-correspondentie" in „Hoofd-Correspondenten," en die van „Gemengde Berigten, enz." in „Mengelingen."

Intusschen was bij den aanvang van 1853 het Nieuwsblad met eene andere letter gedrukt, en had het blad daardoor een ander aanzien gekregen. In de mededeelingen onder den titel

was toen de aanwijzing: „al geschiedt die inzending" (namelijk van advertentiën voor niet-Geabonneerden) geworden: „al geschiedt de inzending;" en het adres, dat in 1852 onder de beide kolommen der laatste bladzijden was geplaatst, en reeds dikwijls den vorm „'s Gravenhage bij J. M. van 't Haaff" had aangenomen, behield voortaan dien vorm, maar keerde bij het begin van 1853 terug tot zijne vroegere plaats onder de laatste kolom.

Het komt mij voor dat het hier de plaats is om melding te maken van de mededinging waarmede het Nieuwsblad sedert het najaar van 1851 rekening moest houden. Op Zaterdag 4 October 1851 toch verscheen onder redactie van de Heeren P. N. Van Kampen, W. H. Kirberger, P. Kraaij Jr., J. C. Loman Jr., en Mart. Nijhoff, die zich uit liefde voor den boekhandel eenige jaren vroeger tot eenen vriendenkring hadden vereenigd, waarin vertrouwelijk van gedachten werd gewisseld over de belangen van het beroep, het eerste nummer van een *Weekblad voor den Boekhandel*, gedrukt bij P. D. Van Es, 4 blz. folio, in 2 kol., met de volgende mededeelingen in het hoofd: „De uitgave van dit Weekblad, dat iederen Zaturdag verschijnt, geschiedt door den Boekhandelaar P. N. Van Kampen te Amsterdam, aan wien men alle stukken, de Uitgave of de Redactie betreffende, gelieve te adresseren en franco toe te zenden." — „De abonnementsprijs is *f* 1.25 voor 3 Maanden, franco door het geheele Rijk. — De prijs der Advertentiën is voor Geabonneerden van 1—7 Regels *f* —.50, zonder berekening van zegelgeld; voor iederen regel meer *f* —.05. Voor niet Geabonneerden van 1—7 regels *f* —.70, met berekening van het zegelgeld; voor iederen regel meer *f* —.10." Doel en plan van dit weekblad werd in dit eerste nummer, dat als een „proefnommer" moest worden beschouwd, volgenderwijs aangewezen: „Wij meenen," aldus schreven de vijf leden der redactie, „dat er in een' tijd, waarin het bij velen blijkbaar is, dat de Boekhandel

niet alleen om gewin wordt gedreven, maar ook uit liefde tot een vak, zoo naauw met de Letterkunde verbonden, velen met ons de behoefte zullen gevoelen aan een blad, dat zich niet bij uitsluiting tot de stoffelijke belangen van dien handel bepaalt, maar waarin de boekhandelaar, behalve die zaken, welke hem nuttig zijn in het uitoefenen van zijn beroep, en die hem de moeijelijkheden, daaraan verbonden, verligten kunnen, ook een geregeld overzigt verkrijgt van alles wat er in den Boekhandel omgaat, zoo in dien handel zelf, als in hetgeen daarop de naauwste betrekking heeft." Tot verwezenlijking van dit doel behoorde het plan — en hierin heeft zich het Weekblad inderdaad gunstig onderscheiden — om, „ieder Nommer — in den regel te beginnen met de behandeling van het een of ander onderwerp, den boekhandel betreffende, de opheldering b. v. van een veel besproken vraagstuk, de mededeeling van eenig belangrijk regtsgeding over kopyregt of dergelijke, van staatsbesluiten op (den boek)handel van toepassing, enz." Dat dit plan met ingenomenheid werd ontvangen, bewijzen de namen van mannen als E. J. Brill, W. Van Boekeren, H. Frijlink, K. Fuhri, H. H. Kemink, H. A. Kramers, A. C. Kruseman, F. Muller, P. R. D. Muller, S. E. Van Nooten, Is. An. Nijhoff, P. Nijhoff, C. Van der Post Jr., L. J. F. Reudler, R. J. Schierbeek, W. P. Van Stockum en J. B. Wolters, die reeds aanstonds hunne ondersteuning in het leveren van bijdragen hadden toegezegd.

Ofschoon N°. 1 reeds met een Bijvoegsel verscheen, en N°. 4 van 8 bladzijden was, zoo behoorden dergelijke toevoegsels bij het Weekblad toch tot de uitzonderingen; tot waarschuwing werd in zoodanig geval sedert N°. 37, van Zaterdag 11 Sept. 1852, al werd hierbij ook wel eens verzuim gepleegd, onder de dagteekening het: „(Bij dit Nommer behoort een Bijvoegsel.)" geplaatst. De Eerste Jaargang bracht het niet verder dan tot 13 nummers; onder het hoofd van N°. 13 werd, in verband met hetgeen in N°. 1 was gezegd, dat namelijk het vermelden van ter vertaling aangekondigde werken, wegens gemis aan geregelde opgaven, voorshands, zonder naschrijving, slechts plaats kon vinden voor zooverre de redactie daarvan

onmiddellijk kennis kreeg, maar dat dit punt met Januari 1852 op een' meer geregelden voet zou worden gebracht, — aangekondigd dat voortaan maandelijks eene volledige opgave der aangeboden vertalingen zou worden opgenomen. Daarna ving N°. 1 van den Tweeden Jaargang aan met een woord van tevredenheid over de instemming die der nieuwe onderneming was te beurt gevallen, en met het aanwijzen van eenige punten die blijk gaven van leven en geestkracht in den boekhandel. Ongestoord zette het blad gedurende 1852 en 1853 zijn bestaan voort; met Januari 1854 intusschen onderging het deze verandering, dat het voortaan, in plaats van Vrijdag-avond, Maandag-avond werd verzonden onder dagteekening van Dinsdag, zoodat, terwijl het laatste nummer van 1853 van Zaterdag 31 December was, het eerste nummer van 1854 de dagteekening draagt van Dinsdag 10 Januari; gelijktijdig belastte, in plaats van den Heer P. N. Van Kampen, de Heer J. C. Loman Jr. zich met de uitgave. Uit de woorden „Aan onze lezers" gericht in gemeld eerste nummer van 1854, blijkt evenwel van teleurstelling in de medewerking van hen die zich daartoe hadden verbonden, zoodat de redactie bekennen moest dat de lezers wel eens minder hadden gekregen dan waarop zij mochten rekenen. Met het einde van 1854 hield het Weekblad op te bestaan; wat hiertoe aanleiding gaf zal straks blijken. Eerst nog iets over de Registers op het Weekblad. Zooals blijkt uit het laatste nummer van 1851 en het eerste van 1853, werden de Registers over het eenigste kwartaal van 1851 en over den geheelen jaargang 1852 vereenigd uitgegeven in 1853, voor den prijs van 10 Cents per blad, waarbij gratis werd gevoegd eene zooveel mogelijk volledige lijst van de in 1852 verschenen tijdschriften. Die vereenigde registers bevatten de volgende den inhoud van het Weekblad kenschetsende rubrieken: „I. Berigten, Mededeelingen en Ingezonden stukken. II. Uitgekomen werken in Nederland. III. Voornaamste uitgaven in het Buitenland. IV. Overgang van Fondsartikelen. V. Aangeboden Vertalingen in 1852." Het Register over 1853 en ook dat over 1854 verschilde in zooverre van het vorige, dat hierin na rubriek I en II die der „Aangeboden vertalingen" volgde,

daarop die van den „Overgang der Fondsartikelen," en als vijfde rubriek die van „Beoordeelde werken in de verschillende Tijdschriften."

Keeren we thans terug tot het Nieuwsblad. In de jaarlijksche vergadering der Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels, gehouden op Maandag 9 Augustus 1852, in het lokaal de Fransche Tuin, in de Plantage, te Amsterdam, onder het voorzitterschap van den Heer J. H. Gebhard [1]), sprak, naar aanleiding van zeker voorstel van het Bestuur, de Heer A. Belinfante — ter vermijding van herhaalde wijzigingen in het Reglement der Vereeniging, waardoor dit een onsamenhangend geheel was geworden — den wensch uit, dat eene bizondere Commissie zou worden benoemd om het Reglement voor goed te herzien; wanneer die Commissie, minstens één maand vóór de vergadering van 1853, een gedrukt ontwerp aan de leden rond zond, dan konden deze daarop bedenkingen inzenden, en kon daarover met kennis van zaken in die vergadering worden beraadslaagd. Nadat de wensch van den Heer Belinfante met 70 tegen 3 stemmen door de vergadering was bekrachtigd, werden tot leden van bedoelde Commissie aangewezen de Heeren A. Belinfante, J. H. Gebhard, en P. Proost. Op de vergadering nu, Maandag 8 Augustus 1853, in den Ouden Doelen, op het Tournooiveld, te 's Gravenhage, gehouden, onder het voorzitterschap van den Heer A. C. Kruseman [2]), deelde de Heer Belinfante mede, dat onder de ingekomen bedenkingen tegen het rondgezonden ontwerp der Commissie vele van zooveel beteekenis waren, dat de Commissie, geschokt in hare overtuiging, bezwaar maakte het ontwerp te verdedigen, en machtiging verzocht om het te beschouwen als ingetrokken. Wel werd die machtiging door de vergadering verleend, maar de Commissie werd opnieuw onder algemeene

---

[1]) Zie Nieuwsblad van Donderdag 19 Augustus 1852, N°. 34, blz. 158, 160.
[2]) Zie Nieuwsblad van Donderdag 11 Augustus 1853, N°. 32, blz. 131, 132

toejuiching benoemd om het Reglement te herzien, en daarvan zoo spoedig mogelijk een ontwerp gedrukt aan de leden rond te zenden. Vandaar eene Buitengewone Vergadering der Vereeniging gehouden op Maandag 14 November 1853 in het lokaal de Fransche Tuin, in de Elandstraat te Amsterdam, weder onder het voorzitterschap van den Heer A. C. Kruseman, ter behandeling van een nieuw ontwerp [1]). Toen nu bij de behandeling van Art. 10 § 2 de vraag ter sprake kwam in welk blad de vertalings-aankondigingen zouden plaats hebben —. de Commissie gaf de voorkeur aan de zoogenaamde vertalingslijst van den Heer Schleijer (zie hierboven blz. 6), waaraan de Vereeniging, in weerwil van het besluit van 7 Augustus 1848 (zie hierboven blz. 25), jaarlijks honderd à anderhalf honderd Gulden ten koste legde, en welke lijst de Commissie als officiëel orgaan der Vereeniging wenschte te zien beschouwd [2]), hetgeen veel tegenkanting vond — deelde de Voorzitter mede, dat van den kant van het Rotterdamsche Boekverkoopers-Gezelschap aangedrongen was op de oprichting van een eigen orgaan, waarin dan natuurlijk dergelijke aankondigingen konden worden opgenomen. Hoe de Vergadering dien dag tot het besluit kwam om de subsidie aan de vertalingslijst te doen vervallen, en tevens dat de vertalings-aankondigingen in het Nieuwsblad zouden geplaatst blijven, doet hier minder ter zake af dan dat door de Commissie aan de Rotterdamsche heeren in bedenking werd gegeven een uitgewerkt voorstel tegen de volgende algemeene vergadering in te dienen.

Aan dien wenk gaf het Rotterdamsche Boekverkoopers-Gezelschap, waarvan op dat oogenblik de Heer M. Wijt Jr. voorzitter, de Heer W. Wenk secretaris was, 30 April 1854 gehoor, toen het bij het Bestuur der Vereeniging een voorstel indiende betreffende een Orgaan van den Boekhandel, welk voorstel bij circulaire van 1 Juli 1854, onder toezending tevens van een Proefblad van zoodanig orgaan, ter kennis van de

---

[1]) Zie Nieuwsblad van Vrijdag 18 November 1853, N°. 47, blz. 202, 203.
[2]) Zie Nieuwsblad van Donderdag 10 November 1853, N°. 45, blz. 195, Ingez. Stukken.

leden werd gebracht. Daarbij werd voorgesteld, dat de Vereeniging een orgaan zou bezitten of ter beschikking hebben, naam of titel nader te bepalen, dat een twaalftal rubrieken moest bevatten, gedeeltelijk door de beide bestaande bladen, het Nieuwsblad en het Weekblad, aangenomen. Met betrekking tot het Proefblad deden de voorstellers opmerken, hoe meerdere gelijkvormigheid van lettersoort duidelijkheid en plaatsruimte zou bevorderen; en wat de kosten betrof, meenden zij, hoe moeielijk het ook was daaromtrent opgave te doen, uit eenige berekeningen te mogen veronderstellen, dat eene verhooging van contributie voor ieder lid à 2 Gld. 's jaars, met eene toelage uit de kas voor het tekort komende, aanvankelijk geraamd op 300 Gld., voldoende zou zijn om de zaak tot stand te brengen. Mocht een en ander de goedkeuring wegdragen, dan werd verder voorgesteld aan het Bestuur machtiging te verleenen om, hetzij door inschrijving of langs anderen weg, kon het zijn door de uitgevers der bestaande bladen voor den boekhandel, te doen leveren zoovele exemplaren van het voorgestelde orgaan als er leden der Vereeniging waren, voor den minst mogelijken prijs en volgens te stellen voorwaarden; de leden der Vereeniging moesten dan het blad gratis ontvangen tegen verhooging der contributie van 6 op 8 Gulden; en de voorgestelde toelage uit de kas zou stellig worden teruggevonden uit de besparing van de niet geringe som, die tot dusverre door de Vereeniging jaarlijks aan drukloon ten behoeve van mededeelingen in allerlei vorm werd besteed.

Ernstige tegenkanting ontmoette het voorstel niet. Toch vond het onder de Ingezonden Stukken in het Nieuwsblad van Donderdag 13 Juli 1854, N°. 28, bestrijding bij „een der oudste Leden van de Vereeniging die niet het geringste belang (had) bij het staan of vallen van het Nieuwsblad"; bij „een Practicus" in N°. 29, van Donderdag 20 Juli 1854; bij „J." in N°. 30, van Donderdag 27 Juli 1854; bij „F." en bij „K." in N°. 31, van Donderdag 3 Augustus 1854, in welk nummer de Heer W. Wenk tevens de bedenkingen in N°. 28 en 29 geopperd trachtte op te lossen.

Toen nu op de Algemeene Vergadering der Vereeniging den

7den Augustus 1854 gehouden in het lokaal van den Heer A. J. De Boer, in de Fransche Tuin, in de Plantage te Amsterdam, onder het voorzitterschap van den Heer A. C. Kruseman, het voorstel in behandeling kwam [1]), werd het door den Heer Wijt nog nader toegelicht en verdedigd tegen de daarop in het Nieuwsblad, in ingezonden stukken, gemaakte aanmerkingen. Met nadruk werd er op gewezen hoe het voorstel berustte op de behoefte om één, en wel één *goed* orgaan voor den Boekhandel te hebben, dat in zich zou bevatten wat destijds in *twee* bladen verspreid werd, en dat tevens zou opnemen de verschillende stukken en bekendmakingen die van het Bestuur der Vereeniging uitgingen; hoe de duidelijke bedoeling verder was om dit „Compendium voor den Boekhandel" voor de leden der Vereeniging verkrijgbaar te maken voor den minsten prijs, en wel, zooals was aangegeven, voor 2 Gulden, terwijl beide bestaande bladen ongeveer 14 [2]) Gulden kostten. De Voorzitter deelde hierop mede, hoe het Bestuur, bij aanneming van het voorstel gereed willende zijn om een' stap verder te doen, begrepen had de uitgevers der beide bladen schriftelijk te moeten uitnoodigen om het minimum op te geven, waarvoor zij aannamen een zeker aantal exemplaren van hun blad aan de Vereeniging te leveren, onder kennisgeving evenwel dat geen beslissing zou worden genomen dan onder goedkeuring der Algemeene Vergadering. Van den Heer Van 't Haaff was daarop eene dergelijke minimum-opgave ontvangen; maar de redactie van het Weekblad had verklaard niet als mededingster te zullen optreden, en had mededeedeeling gedaan van haar schrijven, dd. 4 Augustus 1854 aan den Heer Van 't Haaff, in antwoord op diens voorstel van 1 Augustus om de uitgave van het Weekblad over te nemen, dat zij in geen geval genegen was het Weekblad tegen geldelijke vergoeding af te staan, omdat geldelijk voordeel, evenmin als benadeeling van het Nieuwsblad, nooit hare bedoeling was geweest, maar het haar wensch

---

[1]) Zie Nieuwsblad van Donderdag 10 Augustus 1854, N°. 32.

[2]) Lees 11 Gld., want het Nieuwsblad kostte *f* 1.50, het Weekblad *f* 1.25 in de drie maanden.

alleen was geweest om in het belang van den Boekhandel een blad uit te geven, dat naar hare zienswijze beter aan de behoefte beantwoordde dan het Nieuwsblad op het oogenblik van de oprichting van het Weekblad; zij had zich bereid verklaard om met 31 December 1854 zonder eenige vergoeding de uitgave van het Weekblad te staken, wanneer de Heer Van 't Haaff aannam der Vereeniging een orgaan voor hare leden te leveren, dat aan het voorstel van Rotterdam beantwoordde, en op de voorwaarden die het Bestuur onder goedkeuring der Vergadering billijk achtte, mits de te bepalen prijs niet te boven ging het door het Bestuur gestelde, ofschoon onbekende maximum. Nadat verder door den Heer Schleijer de vraag was geopperd, of aan het Bestuur niet moest worden overgelaten al dan niet sommige stukken der Vereeniging in het orgaan op te nemen, omdat het blad niet alleen onder de leden bleef, — op welke vraag geantwoord werd dat dit eene zaak van uitvoering betrof die aan het Bestuur diende te worden overgelaten —, werd het Rotterdamsche voorstel in stemming gebracht en aangenomen met 69 tegen 2 stemmen, terwijl drie leden zich buiten stemming hielden. Daarna werd het door den Heer Van 't Haaff ingezonden billet geopend, en zijn aanbod om het orgaan voor 3 Gld. franco aan de leden voor rekening der Vereeniging te leveren goedgekeurd. Nu bleef nog over het voorstel tot verhooging der contributie met 2 Gld. om daarvoor het Nieuwsblad te ontvangen, zullende het tekort uit de kas worden voldaan; wel is waar kwam hierbij nog ter sprake in hoeverre de prijs der advertentiën voortaan dezelfde zou zijn voor al of niet geabonneerden, en of verschillende leden eener firma, leden zijnde der Vereeniging, genoodzaakt zouden zijn ieder het blad te ontvangen, maar deze vragen werden als punten van uitvoering beschouwd, waaromtrent bovendien in eene volgende vergadering van gedachten kon worden gewisseld, daar de overeenkomst met den Heer Van 't Haaff slechts voor één jaar, als proefjaar, zou worden aangegaan; — de hoofdvraag, de verhooging der contributie, werd met 72 tegen 3 stemmen bevestigend beantwoord, blijvende 2 leden buiten stemming.

Het gevolg van een en ander was, dat, overeenkomstig de

op eene bijeenkomst van het Bestuur met de Heeren Van 't Haaff en Jacob vastgestelde bepalingen, het volgende contract werd gesloten [1]):

„De Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels ter eenre en J. M. VAN 'T HAAFF en J. L. C. JACOB te *'s Hage* in hunne betrekking van Redacteurs en Uitgevers van het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* ter andere zijde, gaan de volgende overeenkomst aan, overeenkomstig het besluit der Algemeene Vergadering van 7 Augustus j.l."

„1°. Te beginnen met 1°. Januarij 1855 zal het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* zijn het Orgaan der Vereeniging."

„2°. Verbindt Contractante ter eenre zich van het *Nieuwsblad* zoo vele Exemplaren te nemen als er leden der Vereeniging zijn, en daarvoor aan Contractanten ter andere zijde uit te betalen drie Gulden per Exemplaar, onder welke som is begrepen verzending en frankering per post."

„3°. Verbinden Contractanten ter andere zijde zich":

„*a*. Het *Nieuwsblad voor den Boekhandel* van 1°. Januarij 1855 uit te geven in formaat, papier en letter overeenkomstig het Concept door de Leden voorstellers op de Algemeene Vergadering overgelegd en aldaar goedgekeurd."

„*b*. De indeeling der rubrieken als volgt:"

„I. Officiëele mededeelingen van het Bestuur der Vereeniging."

„II. Vertalingslijst, Lijsten van verschenen boeken, enz. enz."

„III. Advertentiën."

„IV. Mengelwerk en Correspondentie."

„*c*. De vorm der advertentiën zal zooveel mogelijk zijn overeenkomstig die, in het model door de Algemeene Vergadering goedgekeurd."

„*d*. De Verslagen der Handelingen van de Vereeniging en hare Algemeene Vergaderingen, zullen met hetgeen daartoe onmiddelijk betrekking heeft, als bijlage

[1]) Zie Verslag van het Bestuur der Vereeniging — over — 1854—1855, blz. 1, kol. 1.

afzonderlijk worden gedrukt, en door de Uitgevers alleen voor de Leden der Vereeniging gedrukt en uitsluitend aan hen worden verzonden."

"e. De prijs der advertentiën, ten minste voor de Leden der Vereeniging, zal niet hooger gesteld worden dan voor 1 tot 7 regels 50 cents, en iedere regel meer à 05 (*sic*) cents per regel, alles buiten zegelgeld.

"4°. Eene Commissie van toezigt, voor het eerste jaar bestaande uit het Bestuur der Vereeniging, zal het regt hebben, wegens vorm en inhoud aan Contractanten ter andere zijde, die opmerkingen te maken welke zij zal noodig achten."

"5°. Deze overeenkomst is verbindend voor één jaar en zal van jaar tot jaar kunnen worden voortgezet, behoudens goedkeuring der Algemeene Vergadering."

"6°. Contractanten de overeenkomst willende doen ophouden, verbinden zich wederzijds, hun voornemen deswegens op de gewone Algemeene Vergadering vóór het einde van het contract, schriftelijk mede te deelen, zullende anders deze overeenkomst stilzwijgend worden beschouwd als voor één jaar verlengd te zijn."

"*Namens de Vereeniging voornoemd,*"

"*Amsterdam,*" "A. C. KRUSEMAN, *Voorzitter.*"
"15 September 1854." "J. H. GEBHARD, *Secretaris.*"

"*Redacteuren en Uitgevers van het Nieuwsblad* enz."

"*'s Hage,*" "J. M. VAN 'T HAAFF."
"15 September 1854." "J. L. C. JACOB."

"Daar echter door de Uitgevers van het *Nieuwsblad* het Register, als altijd afzonderlijk berekend, niet onder de bepaalde som van *f* 3.— p. Exemplaar was begrepen, werd op genoemde (bijeenkomst) tevens besloten: "het Register voorloopig buiten Contract te laten en op de eerstvolgende Algemeene Vergadering te doen beslissen, of de kosten daarvan buiten de kas der Vereeniging blijven en door de Leden afzonderlijk betaald,

of ook uit de kas der Vereeniging (zouden) vergoed worden." "

Het *Weekblad voor den Boekhandel* eindigde alsnu zijn bestaan met N°. 51, van Dinsdag 26 December 1854, en daarin met „Een woord tot besluit"; het *Nieuwsblad* gaf gelijktijdig aan het hoofd van N°. 51 en 52, van Donderdag 21 en 28 December 1854, bericht van de aanstaande verandering, gelijk ook bij het begin van N°. 1, van Donderdag 4 Januari 1855, waarvan het uiterlijk, thans in hoofdzaak nog hetzelfde, belangrijk afweek van dat zijner voorgangers, niet het minst ten gevolge van de invoering van andere lettersoorten. Het blad werd toen „Gedrukt bij C. Blommendaal te 's Gravenhage," en in het hoofd luidden de mededeelingen thans: „De Uitgave van dit Blad, dat Donderdags het licht ziet, geschiedt door J. M. Van 't Haaff te 's Gravenhage, wien men alles deze Courant betreffende franco gelieve toe te zenden. Alle briefporten komen op rekening der inzenders." — „De Abonnements-prijs is *f* 1.50 per 3 Maanden. De prijs der Advertentiën voor Geabonneerden, van 1—7 regels 50 Cts.; iederen regel meer 5 Cts. Niet Geabonneerden betalen 15 Cts. per regel. Het Zegelregt wordt voor iedere plaatsing in rekening gebragt." Het trekt de aandacht dat alleen in N°. 1 de cijfers in laatstvermelde mededeeling kapitaal waren gedrukt; zoo ook hoe met N°. 43, van Donderdag 25 October 1855, onder het hoofd de waarschuwing werd geplaatst: „Advertentiën 's Woensdags inkomende, worden slechts in het N°. voor den volgenden dag opgenomen voor zooverre de plaatsruimte dit gedoogt; de uiterlijke termijn van inzending is Dingsdag-avond;" welke waarschuwing, eenigszins gewijzigd sedert N°. 46, van Donderdag 15 November 1855, op het blad behouden bleef tot en met N°. 10, van Donderdag 5 Maart 1857.

Toen op de Algemeene Vergadering der Vereeniging gehouden te Arnhem op Maandag 13 Augustus 1855, aan de orde kwam de vraag omtrent het al of niet voortzetten van het contract met de uitgevers van het Nieuwsblad, kon de Voorzitter, de Heer A. C. Kruseman, de verklaring afleggen [1]), dat

[1]) Zie Handel. dier Verg., blz. 4.

geen enkele schriftelijke klacht was ingekomen, waaruit bleek, dat, alhoewel enkele rubrieken verbetering behoefden, de vorm in het algemeen naar genoegen was, en de voortzetting van het contract werd gewenscht. De Heer Bosch meende evenwel bij deze gelegenheid de vraag te mogen stellen, waartoe naar zijn inzien in den loopenden jaargang was aanleiding gegeven, of de Redactie bij ingezonden stukken mocht partij kiezen; waarop de Voorzitter in het midden bracht, dat bij het Nieuwsblad onderscheid moest worden gemaakt tusschen het Officiëel en Niet-Officiëel gedeelte, al waren die afdeelingen ook niet aangegeven: de beschikking over het eerste gedeelte was de taak van het Bestuur der Vereeniging, die over het laatste berustte bij de Redactie; partij te kiezen waar het zaken gold verdiende zeker geen aanbeveling, maar aan eene Redactie kon het recht tot weigering van stukken niet worden ontzegd, omdat zoo dikwijls zaken met personen werden verward; bij de te benoemen Commissie van Toezicht, overeenkomstig punt 4 van het op 15 September 1854 gesloten contract, konden intusschen in 't vervolg bezwaren of klachten worden ingebracht. Eenige oogenblikken later was die Commissie benoemd, en waren daarvoor drie leden uit het Bestuur aangewezen. Met betrekking tot de uitgave van het Register, een vraagpunt voorloopig in September 1854 buiten het contract gebleven, omdat de prijs moeielijk kon worden bepaald daar deze afhing van den omvang, die stellig grooter zou zijn dan vroeger, werd, ofschoon de Redactie zich vleide het benoodigde aantal exemplaren voor de leden der Vereeniging te kunnen leveren voor de som van 80 Gld., daarna met groote meerderheid besloten dat de aflevering aan de leden voor eigen rekening zou plaats vinden, zoodat de kas der Vereeniging met die uitgave niet zou worden bezwaard. Op voorstel van den Heer Suringar werd verder nog in deze vergadering besloten, om beraadslagingen in de beide Kamers der Staten-Generaal gehouden betreffende den Boekhandel en aanverwante vakken, als Bijlagen tot het Nieuwsblad te doen drukken, en wel in de eerste plaats die in Juni en Juli te voren gevoerd betreffende het Traktaat met Frankrijk tot wering van den nadruk, natuurlijk tegen eene tegemoetkoming

in de onkosten aan de uitgevers. Die uitgave ondervond evenwel geruime vertraging, want de uitgebreidheid van bedoelde beraadslagingen deed die tegemoetkoming tot zulk een cijfer klimmen, dat het Bestuur der Vereeniging, in het belang der kas, bezwaar maakte, zonder nadere machtiging der Algemeene Vergadering, tot die uitgave over te gaan; in 't belang der zaak echter besloot de Heer Van 't Haaff toen de kosten geheel voor eigen rekening te nemen [1]).

Het Register nu over den jaargang 1855 bevatte de volgende rubrieken: „Officieele mededeelingen van het Bestuur der Vereeniging"; „Ter vertaling aangekondigde werken"; „Jongst verschenen Boeken"; „Muzijkwerken. — Oorspronkelijke. Nadruk"; „Verslagen en Beoordeelingen van Boekwerken"; „Overgegane Fondsartikelen"; „Verminderde prijzen"; „Nieuwe Firma's"; „Hoofd-Correspondenten"; „Mengelingen"; eindelijk nog eene rubriek: „Inhoud der Varia", beter gezegd: „Mengelwerk. — Ingezonden Stukken", waarvan 14 blz. druks waren uitgekomen en bestemd om achter den geheelen jaargang te worden ingebonden. Het Register over 1856 verschilde slechts hierin van zijnen voorganger, dat bij de „Muzijkwerken" niet werd gesproken van „Nadruk", maar van „Na- en Overdrukken", en dat de „Officieele mededeelingen" volgen op de „Verminderde prijzen". Zoo was het ook bij het Register over 1857.

Wat het jaar 1856 betreft, daaromtrent valt alleen op te merken dat met N°. 3, van Donderdag 17 Januari, het adres aldus werd gewijzigd: „Snelpersdruk van C. Blommendaal te 's Gravenhage", en dat, gelijk bij alle couranten omstreeks dit tijdstip, sedert N°. 8, van Donderdag 21 Februari, slechts één zegelmerk op het blad voorkomt, iets waarvan de reden mij nog niet bekend is. Hoe het Nieuwsblad meer en meer in omvang toenam, doordien de nummers herhaaldelijk meer dan 4 blz. groot waren, bewijst het aantal bladzijden van de jaargangen 1855 en 1856, namelijk 248 tegen 280. Op den meer belangrijken inhoud der Ingezonden Stukken en Berichten, en

[1]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging enz. 1855—1856, blz. 1, kol. 2.

de meer zorgvuldige behandeling der Bibliographie, die, na minzame opwekking van het Bestuur der Vereeniging, in het Nieuwsblad vielen op te merken, werd in het Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur over 1855—1856, blz. 1, kol. 2, gewezen. In de Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op Maandag 14 Juli 1856, onder het voorzitterschap van den Heer J. H. Gebhard, werd dan ook onder algemeene toejuiching tot voortzetting van het contract besloten [1].

In den jaargang 1857 valt op te merken, hoe met N°. 11, van Donderdag 12 Maart, de mededeelingen in het hoofd eene kleine wijziging ondergingen. In het vorig nummer namelijk (zie blz. 39) was de waarschuwing dat de uiterlijke termijn van inzending Dinsdag-avond was, voor 't laatst onder het hoofd geplaatst; nu werd bij de aanwijzing dat de uitgave van het blad geschiedde „door J. M. Van 't Haaft te 's Gravenhage, wien men alles deze courant betreffende" moest toezenden, gevoegd: „uiterlijk tot Dingsdags-avonds"; gelijktijdig werd met betrekking tot den prijs der advertentiën, evenals vóór Januari 1855, aangegeven: „Niet Geabonneerden betalen 15 Cts. per regel, om 't even of hunne Advertentiën door hen of eenen Geabonneerden worden ingezonden." Ook dit jaar werd op de Algemeene Vergadering der Vereeniging gehouden te Utrecht den 10^{len} Augustus, onder het voorzitterschap van den Heer A. C. Kruseman [2], de voortzetting van het contract met de Heeren Van 't Haaff en Jacob met algemeene stemmen goedgekeurd, onder voorbehoud dat aan het Bestuur de vrijheid werd gelaten zoodanige schikkingen te maken als het noodig oordeelde, of mochten voortvloeien uit de wijziging van het Reglement der Vereeniging, welke wijziging in dezelfde vergadering aan de orde moest komen. In den loop van het Vereenigingsjaar evenwel had het Bestuur, de wenschelijkheid inziende dat de beraadslagingen in de Twee-

[1] Zie Handelingen van die Vergadering, blz. 3, kol. 1.

[2] Zie Handelingen dier Vergadering, blz. 3, kol. 2, in verband met het Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1856—1857, blz. 1, kol. 2; blz. 2, kol. 1.

de Kamer der Staten-Generaal gehouden over het Drukpersreglement voor Indië als bijlagen tot het Nieuwsblad werden gedrukt, getracht den Heer Van 't Haaff te nopen tot die uitgave over te gaan; maar deze had aangetoond dat dergelijke uitgave 15 à 16 vel druks zou innemen, en dat daarmede eene som van ruim 200 Gld. zou gemoeid zijn; in het vorig jaar had hij reeds de uitgave der beraadslagingen over het Tractaat met Frankrijk gratis bij het Nieuwsblad geleverd (zie blz. 41); bij de twintig nummers tot dusverre in dit jaar uitgegeven (Mei 1857) waren reeds niet minder dan twaalf Bijvoegsels en bladen Varia door hem verstrekt, waarvoor niets werd in rekening gebracht; en daarom meende hij in bedenking te mogen geven, dat de kosten voor deze van hem verlangde uitgave door de kas der Vereeniging zouden worden gedragen. Vandaar een daartoe strekkend voorstel ter Algemeene Vergadering van 1857, dat door den Voorzitter werd aanbevolen, maar bestrijding vond bij de Heeren Sulpke en Mart. Nijhoff, en bij stemming werd verworpen. Maar nu meende de Heer Gebhard toch, dat de Vergadering moest doen blijken van den wensch dat zij het mededeelen van dergelijke stukken niet in beginsel afkeurde, en hij stelde daarom voor het Bestuur in het algemeen te machtigen in dergelijke gevallen te beschikken over zoodanig bedrag, als het in billijkheid noodig zou achten om in het Nieuwsblad belangrijke mededeelingen te doen opnemen; ofschoon nu de Heer Sulpke van meening was dat het Bestuur volgens het Reglement zoodanige vrijheid reeds bezat, verleende toch de Vergadering onder algemeene toejuiching bedoelde machtiging aan het Bestuur, toen de Heer Gebhard daarop nader had aangedrongen met het oog op het mededeelen van verkorte verslagen van hetgeen in de beide Kamers der Staten-Generaal was behandeld, gelijk destijds in de Amsterdamsche Courant te vinden waren, maar natuurlijk alleen in zooverre ze betrekking zouden hebben op den boekhandel.

Ook het Register over den jaargang 1858 werd weder geopend door de „Officieele mededeelingen", maar de rubriek „Inhoud der Varia" komt daarin niet meer voor. In dat over 1860, boven welks kolommen voor het eerst de inhoud werd

aangegeven, werden de „Officieele mededeelingen" gesplitst in die „Van het Bestuur" en „Van de Commissie tot regeling van het Vertalingsregt"; de rubriek „Hoofd-Correspondenten" werd „Hoofd-Correspondentie", en daarna volgden de rubrieken „Overleden Boekhandelaren"; „Aanbeveling, prijzen, enz. van fonds- en handels-artikelen"; „Tijdschriften, dagbladen enz., geschikt tot aankondiging van boekwerken, prijzen der advertentiën, enz."; „Boekhandelaren, die werken in commissie of voor rekening verzoeken"; „Varia".

Het was naar aanleiding van het besluit der Algemeene Vergadering van 13 Augustus 1855, waarbij aan drie leden van het Bestuur was opgedragen voortdurend toezicht te houden op de redactie van het Nieuwsblad (zie blz. 40), dat het Bestuur der Vereeniging gedurende 1857—1858 [1]) meende op nieuw eene Commissie te moeten benoemen van leden in 's Gravenhage woonachtig, die zich wel met dat toezicht zouden willen belasten. De Heeren A. Belinfante, M. Nijhoff en W. P. Van Stockum, daartoe uitgenoodigd, lieten zich die opdracht welgevallen; maar het sprak van zelf, dat dit toezicht zich niet verder kon uitstrekken dan over de afdeeling Mengelwerk, en zich moest bepalen tot stukken die ingezonden werden met het doel om personen te hekelen of door hatelijke aantijgingen ten toon te stellen. In de Algemeene Vergadering van de Vereeniging gehouden te Amsterdam op 9 en 10 Augustus 1858, onder het voorzitterschap van den Heer A. C. Kruseman, vond noch die benoeming, noch het voorstel tot voortzetting van het contract met de Redactie van het Nieuwsblad eenige tegenkanting [2]).

De goede verstandhouding die tot dusverre tusschen het Bestuur der Vereeniging en de Redactie van het Nieuwsblad bestond, liep intusschen in April 1859 een oogenblik gevaar. Aan 't hoofd van N°. 15, van Donderdag 14 April 1859, namelijk, was de mededeeling gedaan: „De Vertalinglijst bij

[1]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over het jaar 1857—1858, blz. 2, kol. 1.
[2]) Zie Handel. blz. 5, kol. 1.

't ter perse leggen van dit N°. eerst ontvangen, kon ditmaal, tengevolge van dien, niet worden opgenomen." Toen nu in N°. 16 de Heer J. W. Schleijer, namens de Commissie tot regeling van het Vertalingsregt ter kennis van den Boekhandel had gebracht, dat de Vertalingslijst in de vorige week ter behoorlijker tijd door haar was ingezonden, om als gewoonlijk in het Nieuwsblad opgenomen te kunnen worden, en de Redactie gelijktijdig had medegedeeld dat die lijst eerst Woensdag namiddag ten ongeveer half drie uur bij haar was ingekomen, zoodat zij het ter beslissing harer lezers liet of de Commissie de lijst ter behoorlijker tijd had ingezonden, kwam in N°. 17 het Bestuur der Vereeniging tusschen beiden, betuigde haar leedwezen over het ontbreken der Vertalingslijst in N°. 15, en achtte zich verplicht tot de mededeeling, dat het den uitgever ernstig had op het hart gedrukt, om in het vervolg te zorgen het Nieuwsblad niet meer in het licht te doen verschijnen tenzij de Vertalingslijst daarin was opgenomen, zelfs al mocht de uitgave daardoor somtijds eenige vertraging ondergaan. Het Bestuur achtte zich tevens verplicht te verklaren, dat het de minder heusche wijze waarop de Redactie van het Nieuwsblad de mededeeling der Commissie had beantwoord niet goedkeurde, en die beantwoording met eenige verwondering had opgenomen gezien in het officiëel gedeelte van het Nieuwsblad, alleen bestemd voor mededeelingen uitgaande van de Vereeniging. En hiermede was deze zaak uit de wereld; wel werd daaraan later nog herinnerd [1], maar in de Algemeene Vergadering van de Vereeniging gehouden te Rotterdam den 8sten en 9den Augustus 1859, onder het voorzitterschap van den Heer J. H. Gebhard [2], werd de goedkeuring tot voortzetting van het contract betreffende het Nieuwsblad zonder de minste tegenspraak met algemeene stemmen verleend. Hetzelfde vond plaats in de Algemeene Vergadering gehouden te Am-

---

[1] Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur over 1858—1859, blz. 1 kol. 2

[2] Zie Handel. dier Vergadering, blz. 6, kol. 2

sterdam op 13 en 14 Augustus 1860, mede onder het voorzitterschap van den Heer J. H. Gebhard [1].

In het Register over 1861 werden de „Officieele mededeelingen" niet meer in tweeën gesplitst, maar onder die rubriek stond voortaan aangewezen: „Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels"; in dat over 1862 vervielen na de rubriek „Overleden Boekhandelaren" drie in 1860 ingevoerde rubrieken, en volgde onmiddellijk die der „Ingezonden Stukken, Berigten, enz." Wat verder den jaargang 1862 betreft, is nog de verandering van het adres met N°. 12, van Donderdag 20 Maart, in het „Gedrukt bij C. Blommendaal te 's-Gravenhage." Overigens werd zoowel op de Algemeene Vergadering der Vereeniging gehouden te Haarlem op 12 en 13 Augustus 1861, onder het voorzitterschap van den Heer J. H. Gebhard [2], als op die gehouden te Amsterdam, 11 en 12 Augustus 1862, onder het voorzitterschap van den Heer P. Kraaij Jr. [3], en die gehouden te Leiden, 10 en 11 Augustus 1863, mede onder het voorzitterschap van den Heer P. Kraaij Jr. [4], het contract betreffende het Nieuwsblad zonder tegenspraak vernieuwd.

Toen evenwel op de Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op 8 en 9 Augustus 1864, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [5], de al of niet voortzetting van het contract aan de orde was, stelde de Voorzitter voor eerst te behandelen het volgende voorstel van het Bestuur, namelijk „dat de Vergadering eene Commissie (zou benoemen), om te onderzoeken door welke middelen het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*, vooral wat de Redactie (aanging, kon) verbeterd worden, en dat deze Commissie gemagtigd (zou worden), om, in overleg met het Bestuur, de maatregelen, die zij daartoe noodig (achtte), reeds met 1°. Januari 1865 te doen in werking treden, waartoe haar een crediet van *f* 100. — (zou

[1] Zie Handel. dier Vergadering. blz. 6, kol. 2.
[2] Zie Handel. dier Vergadering. blz. 6, kol. 1.
[3] Zie Handel. dier Vergadering. blz. 5, kol. 2.
[4] Zie Handel. dier Vergadering. blz. 3, kol. 1.
[5] Zie Handel. dier Vergadering. blz. 4, kol. 2.

worden) toegestaan." — „Reeds bij het opmaken van het Contract met den Uitgever van het *Nieuwsblad* (in 1854)" toch, aldus luidde het in de toelichting tot dit voorstel, was bepaald, „dat eene Commissie uit het Bestuur der Vereeniging het regt zou hebben, wegens vorm en inhoud aan Contractanten ter andere zijde, die opmerkingen te maken, welke zij zou noodig achten. De ondervinding (had) echter geleerd, dat niettegenstaande sedert dat Contract (was) opgemaakt de meest mogelijke welwillendheid aan beide zijden (was) betoond, deze bepaling weinig (had) kunnen uitwerken. Het regt om aanmerkingen te maken, waarvan het Bestuur van tijd tot tijd (had) gebruik gemaakt, en dat ook nooit door den uitgever van het *Nieuwsblad* (was) miskend, kon toch uit den aard der zaak nooit voorkomen wat men niet goed keurde, veel minder die rigting aan de Redactie geven, welke het Bestuur, zoowel in het belang der Vereeniging als in dat van den Boekhandel wenschelijk achtte. Om de werkelijke verbetering te verkrijgen, waarvoor het *Nieuwsblad* naar zijne meening vatbaar (was, meende) het Bestuur in de eerste plaats op den goeden wil van den uitgever te moeten en te mogen rekenen, maar het (vertrouwde), dat, indien de Leden der Vereeniging het gevoelen (deelden), dat die verbetering niet alleen wenschelijk maar ook noodig (was), zij geen bezwaar (zouden) maken, om zich ook hunnerzijds eenige opoffering te getroosten." Verschillende leden voerden over dit voorstel het woord, zooals de Heer Van 't Haaff, die zich reeds vroeger tegenover het Bestuur bereid had verklaard daartoe te willen medewerken; verder de Heer Van Heteren, die de vraag deed of het in te stellen onderzoek in plaats van aan eene Commissie niet eenvoudig aan het Bestuur kon worden opgedragen, welke vraag later door den Voorzitter werd beantwoord met de opmerking, dat de benoeming eener Commissie meer gewenscht was, omdat deze zich op een geheel onpartijdig standpunt kon stellen; daarna de Heer Schleijer, die den wensch uitsprak, dat, in afwachting van later te nemen maatregelen, nu reeds zou worden bepaald, dat in het Nieuwsblad geen personaliteiten of beleedigende aanmerkingen tegen leden der Vereeniging zouden worden opgenomen. Nadat nog

de Heeren Altmann, Belinfante, Gebhard, en Bom een en ander hadden in het midden gebracht over het in het voorstel gevraagde crediet en het bedrag daarvan, vestigde de Heer Kraaij de aandacht der vergadering op Art. 35 van het Reglement, waarbij het Bestuur gemachtigd was om over de geldmiddelen der Vereeniging te beschikken, voor zooverre die noodig mochten zijn tot uitvoering der besluiten van de Algemeene Vergadering; waarom door hem werd voorgesteld elke bepaling omtrent eenig crediet uit het voorstel te lichten. Aldus geamendeerd werd het voorstel aangenomen, waarna bij stemming tot leden der Commissie van onderzoek werden benoemd de Heeren J. H. Gebhard, P. N. Van Kampen, en W. P. Van Stockum, terwijl het Bestuur onder algemeene toejuiching werd gemachtigd, om óf het contract met de uitgevers van het Nieuwsblad voort te zetten, óf, op de grondslagen van het bestaande, en in verband met het genomen besluit, een nieuw contract aan te gaan, wanneer het dit nuttig en noodig zou achten.

Het gevolg hiervan was [1]) dat de benoemde Commissie in vereeniging met het Bestuur tot de overtuiging kwam, dat het wenschelijk was de leiding van het Nieuwsblad aan eene bepaalde Redactie, liefst aan één enkelen Redacteur, op te dragen, en eenparig kwam men tot het volgende denkbeeld:

„Als verantwoordelijke redactie wordt één persoon of eene Commissie benoemd, aan welke bepaaldelijk de zorg wordt opgedragen voor":

„*a*. de Nederlandsche bibliographie";

„*b*. mededeeling der voornaamste uitgaven van Duitschland, Frankrijk en Engeland, in wekelijksche of maandelijksche lijsten, met aanstipping, waar het te pas komt, van enkele gewigtige kwestiën of feiten, die zich bij den buitenlandschen boekhandel hebben voorgedaan";

„*c*. opname van alle opgaven, betreffende ter perse zijnde boeken en te houden auctiën, in daartoe bestemde rubrieken";

[1]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over het jaar 1864—1865, blz. 1, kol. 1.

„d. mededeeling der recensiën in maandwerken en weekbladen voorkomende";

„e. opgave van overgegane fondswerken en ongebonden verkoopingen";

„f. bespreking bij wijze van hoofdartikel (niet geregeld wekelijks, maar althans wanneer de gelegenheid het vereischt) van belangrijke vraagstukken den Nederlandschen boekhandel betreffende, waartoe vooral die onderwerpen worden aanbevolen, die als onafgedane zaken op eene volgende Vergadering zullen worden behandeld, of die, welke naar aanleiding der punten van deliberatie op eene aanstaande Algemeene Vergadering ter sprake worden gebragt. Voorts alle zoodanige berigten, waarbij de boekhandel belang heeft";

„g. ingekomen stukken, met de bevoegdheid, om de plaatsing van stukken te weigeren, welke in het algemeen kunnen geacht worden van kwetsenden aard te zijn, onder verantwoordelijkheid aan het Bestuur der Vereeniging, indien daarover met de inzenders verschil mogt bestaan".

Hierop werd met den Heer Van 't Haaff overeengekomen, dat ter verbetering der redactie van het Nieuwsblad voor één jaar eene som van 300 Gld. uit de kas der Vereeniging zou worden beschikbaar gesteld, indien hij zelf daaraan 200 Gld. ten koste legde, terwijl hij het recht behield, om, indien de kosten ten gevolge der nieuwe redactie al te zeer mochten worden uitgebreid, op de Algemeene Vergadering daaromtrent nadere voorstellen te doen. En de Heer S. C. Van Doesburgh te Leiden, door de Commissie daartoe uitgenoodigd, verklaarde zich bereid bij wijze van proefneming de taak van Redacteur op zich te nemen; hij ving dien arbeid, voor zooverre de samenstelling der Nederlandsche Bibliographie betrof bijgestaan door den Heer J. L. Beijers te Utrecht, aan met een enkel woord tot inleiding en aanbeveling in N°. 14, van Donderdag 6 April 1865. Van dit tijdstip alzoo kwam de redactie van het Nieuwsblad, tot dusverre als orgaan der Vereeniging gebezigd, meer onmiddellijk onder het toe-

zicht van het Bestuur der Vereeniging. Als Redacteur van het Nieuwsblad nu bracht de Heer Van Doesburgh in de Algemeene Vergadering van de Vereeniging gehouden te 's Gravenhage op 14 en 15 Augustus 1865, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [1]), voor de eerste maal een verslag ter tafel, dat, als loopende over eene werkzaamheid van slechts vier maanden, natuurlijk van geen groote beteekenis was. In dezelfde vergadering intusschen werd het Bestuur gemachtigd een nieuw contract te sluiten met den Heer Van 't Haaff, die deze gelegenheid aangreep om te wijzen op de meerdere kosten die thans van hem gevergd werden, maar toch niet verder op dit punt aandrong, toen de Voorzitter hem verwees naar de volgende Algemeene Vergadering, wanneer hij stellig meer bepaalde mededeelingen omtrent die meerdere kosten zou kunnen doen.

Vier weken later kwam het nieuwe contract tot stand, dat aldus luidde: [2])

„De *Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels* ter eenre, en J. M. van 't Haaff te *'s Hage* in zijne betrekking als uitgever en eigenaar van het *Nieuwsblad van den Boekhandel* ter andere zijde, gaan de volgende overeenkomst aan, overeenkomstig het besluit der Algemeene Vergadering van 14 Augustus j.l.":

„Het *Nieuwsblad van den Boekhandel*, sedert 1° Januarij 1855 het orgaan van de Vereeniging, overeenkomstig het daarvan opgemaakt contract d.d. 15 September 1854, wordt, met vernietiging van dit contract, voortgezet van af 1° Januarij op de volgende voorwaarden":

„1°. De Contractante ter eenre verbindt zich van het Nieuwsblad zoo vele Ex. te nemen als er leden der Vereeniging zijn, en daarvoor aan den Contractant ter andere zijde uit te betalen drie gulden per exemplaar, onder welke som is begrepen verzending en frankering per post binnenslands."

---

[1]) Zie Handel. dier Vergadering, blz. 4, kol. 1.

[2]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over het jaar 1865—1866, blz. 5.

„2°. De Contractante ter eenre zorgt voor de waarneming der redactie door een daartoe van harentwege aangestelden redacteur van af 1° April 1865.”

„3°. De Contractant ter andere zijde verbindt zich”:

„a. Het *Nieuwsblad van den Boekhandel* te blijven uitgeven in formaat, papier en letter overeenkomstig den laatsten jaargang van dat blad.”

„b. Alle kennisgevingen en mededeelingen van wege het Bestuur der Vereeniging kosteloos te plaatsen aan het hoofd van het *Nieuwsblad.*”

„c. De Verslagen en Handelingen der Vereeniging en hare Algemeene Vergaderingen met hetgeen daartoe onmiddellijk betrekking heeft, afzonderlijk en kosteloos te doen drukken en uitsluitend aan de leden der Vereeniging te zenden.”

„d. Alle stukken die door de Redactie worden ingezonden, te plaatsen in de aangewezen orde en nummers van het *Nieuwsblad* en daarvan niet af te wijken dan onder hare goedkeuring. Voorts om geene stukken die niet tot de rubriek advertentiën behooren, zonder goedkeuring der redactie op te nemen.”

„e. De advertentiën, die door de leden der Vereeniging worden ingezonden, te plaatsen van 1 tot 7 regels voor 50 cents en voor iedere regel meer 5 cents, alles buiten zegelgeld.”

„f. Om ingeval er kwestie moge zijn over het plaatsen dier advertentiën, waartegen de uitgever bezwaar heeft wegens den inhoud, zich te onderwerpen aan de uitspraak van het Bestuur der Vereeniging.”

„g. Om jaarlijks eene som van *f* 200 te betalen als aandeel in het te verstrekken honorarium van den redacteur, waarvan de 1e termijn ingaat op den 1en April 1865.”

„4°. De Contractant ter andere zijde zal op de eerste algemeene vergadering het regt hebben eene billijke vergoeding te vragen voor de meerdere kosten die de uitbreiding van het *Nieuwsblad* door de nieuwe redactie mogt verkregen

hebben, welke vergoeding dan tot maatstaf voor het vervolg zal worden aangenomen."

„5°. Deze overeenkomst is verbindend voor één jaar en zal van jaar tot jaar kunnen worden voortgezet, behoudens goedkeuring der Algemeene Vergadering."

„6°. Contractanten, deze overeenkomst willende doen ophouden, verbinden zich wederzijds hun voornemen deswege op de gewone Algemeene Vergadering vóór het einde van het contract schriftelijk mede te deelen, zullende anders deze overeenkomst stilzwijgend worden beschouwd als voor een jaar verlengd te zijn."

„Het Bestuur der Vereeniging voornoemd,"

„*Amsterdam*," „(get.) W. H. KIRBERGER, *President*."
„15 Sept. 1865." „P. N. VAN KAMPEN, *Secretaris*."
„*'s Hage*, 15 Sept. 1865." „J. M. VAN 'T HAAFF."

De taak der redactie van het Nieuwsblad, die de Heer Van Doesburgh, in het vertrouwen op de medewerking en de belangstelling zijner vakgenooten, met voorliefde en de beste verwachtingen had opgevat, bleek hem al spoedig meer en meer in vele opzichten moeielijk te zijn, zoodat hij in zijn Verslag ter Algemeene Vergadering van de Vereeniging, gehouden te Amsterdam op 8 en 9 October 1866, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [1]), zelf de overtuiging uitsprak, dat nog lang niet was bereikt wat men zich had voorgesteld. Hij achtte het onmogelijk het Nieuwsblad voortdurend aangenaam en nuttig te maken, indien men hem daarin niet behulpzaam was. Mocht hij al in het begin zijner werkzaamheid van sommigen blijken van belangstelling hebben ontvangen, langzamerhand was dit verminderd, en sedert behoorde de toezending van stukken of mededeelingen tot de groote zeldzaamheden. Zonder meer onmiddellijke hulp, verklaarde de Heer Van Doesburgh zou de taak hem op den duur te zwaar vallen. Naar aanleiding van dit verslag werden door de Heeren Schadd

---

[1]) Zie Handel. dier Vergadering, blz. 7, kol. 1.

en F. Muller bedenkingen geopperd, die den Heer Van Doesburgh nogmaals deden verklaren, dat hij misschien reeds binnen korten tijd gedrongen zou worden zijne betrekking neêr te leggen. Met den wensch van den Heer J. M. Binger om hem eene Commissie van redactie toe te voegen, die de verschillende vakken van den Boekhandel zoude vertegenwoordigen, waardoor men voor de bijdragen in het Nieuwsblad niet afhankelijk zou zijn van één persoon of van den goeden wil van toevallige medewerkers, kon evenmin de Voorzitter zich vereenigen, wegens het aantal specialiteiten waaruit de leden van zulk eene commissie zouden moeten bestaan, als de Heer Van Doesburgh zelf, die vooralsnog zijne taak zelfstandig wenschte voort te zetten. Toen hierop als naar gewoonte de vraag betreffende het al of niet voortzetten van het contract met den Heer Van 't Haaff in behandeling kwam, deelde de Voorzitter, in aansluiting aan hetgeen ten vorigen jare reeds door den Heer Van 't Haaff was aangevoerd, mede, hoe eene berekening van diens hand, dat er ten gevolge der nieuwe redactie 11 halve en 2 heele vellen meer in het afgeloopen jaar geleverd waren dan gemiddeld gedurende de 6 laatste jaren, door het Bestuur der Vereeniging volkomen juist bevonden was, en dat dus het verlangen om daarvoor eene vergoeding van *f* 198 te ontvangen alleszins billijk was; van dit gevoelen was de Vergadering ook, die evenzoo het contract weder voor één jaar verlengde naar den maatstaf door den Heer Van 't Haaff aangegeven, waarbij al wat boven de 12 halve en 3 heele bladen door hem als bijvoegsels geleverd werd, door de Vereeniging zou worden vergoed.

Wat de Heer Van Doesburgh in October 1866 had voorzien en voorspeld, werd weldra waarheid. Korten tijd na de toen gehouden Algemeene Vergadering der Vereeniging meldde de Redacteur aan het Bestuur, dat hij zoo spoedig mogelijk wenschte ontslagen te worden van zijne betrekking, daar het hem gebleken was dat zijne vele werkzaamheden hem beletten daaraan de noodige zorg te besteden [1]. Met 1 Januari 1867

---

[1]) Zie Verslag 1866—1867, blz. 2, kol. 1.

werd de Heer Van Doesburgh dan ook vervangen door den Heer G. L. Funke te Amsterdam.

Terwijl in het Register op het Nieuwsblad over 1864 na de rubriek „Jongst verschenen boeken" die der „Muziekwerken. — Oorspronkelijke. — Na- en Overdrukken" was komen te vervallen, en die der „Nieuwe firma's" gewijzigd was in „Nieuwe, of veranderde firma's," waren in het Register over 1865 na de „Jongst verschenen boeken" de rubrieken: „Voornaamste uitgaven in Duitschland" — „in Frankrijk" — „in België" — en „in Engeland en Amerika" ingevoegd, terwijl de rubriek „Overleden Boekhandelaren," gewijzigd in „Overledenen," onder toevoeging van eene nieuwe rubriek „Levensberigten," naar het einde van het register werd verwezen. In ditzelfde jaar 1865 was met N°. 22, van Donderdag 1 Juni, het adres geworden: „Gedrukt bij C. Blommendaal." In het Register van 1866 werd ingevoegd eene rubriek: „Ter vertaling aangekondigde werken, waarvan zes afgedrukte bladen zijn vertoond"; die der „Verslagen en beoordeelingen van boekwerken" werd kortweg „Boekbeoordeelingen", en die der „Verminderde prijzen" komt niet voor.

Het eerste Verslag door den Heer Funke als redacteur uitgebracht in de Algemeene Vergadering van de Vereeniging te Amsterdam gehouden op 12 Augustus 1867, onder het voorzitterschap van den Heer P. Kraaij Jr. [1]), was opgesteld in eene opgewekte stemming [2]). De nieuwe redacteur verklaarde

---

[1]) Zie Handel. dier. Verg., blz. 5, kol. 1.

[2]) 's Anderdaags werd dan ook het 50 jarig bestaan der Vereeniging gevierd. Bij die gelegenheid heeft het licht gezien: „N°. 215. Vier en Tachtigste Jaargang. 1917. *Nieuwsblad voor den Boekhandel uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels.* Maandag 13 Augustus 1917. Avond-Editie. Gedrukt voor rekening van de Uitgeefster ter Europesche Stoomdrukkerij van Loman, Kirberger & Van Kesteren. 4 blz. folio, in 4 kol. Dit blad verschijnt 2 maal daags, des morgens ten 9 en des avonds ten 7 uur. Stukken voor de redactie en advertentiën worden minstens 2 uren vóór de verschijning ingewacht aan het Bureau te Amsterdam. — De Leden der Vereeniging ontvangen de volgende nummers van dit blad gratis. Voor niet-Leden is de abonnementsprijs *f* 3 per kwartaal. De prijs der advertentiën is 3 cents per

zich te hebben mogen verheugen in zoo veler medewerking, dat het hem mogelijk was geweest eenige lezenswaardige stukken onder de oogen te brengen van belangstellenden in het Nieuwsblad. Dat intusschen het blad nog niet was wat het worden moest, werd gereedelijk erkend. Aan sommige klachten kon evenwel niet worden tegemoet gekomen. Vooral betrof dit de onvolledigheid der wekelijksche lijst van nieuwe uitgaven, en het laat opnemen daarin van de toegezonden boeken. Het minder volledige van die lijst was enkel te wijten aan de nalatigheid van HH. uitgevers in het toezenden hunner nieuwe uitgaven of vervolgwerken, in weerwil dat hunne aandacht zoowel per circulaire als bij advertentiën en briefjes daarop herhaaldelijk was gevestigd; terwijl het laat opnemen van toegezonden werken hieraan moest worden toegeschreven, dat de redacteur in het belang van het tijdig verschijnen van het blad verplicht was reeds des Maandags morgens zijne kopij voor het nummer van die week naar 's Gravenhage op te zenden. Alle boeken dus, die hij na Zaterdag-avond ontving, konden eerst tien dagen daarna in het blad worden vermeld, hetgeen onmogelijk kon worden veranderd zoolang de pers te 's Gravenhage bleef gevestigd. Ook in het volgende jaar [1]) beklaagde de Heer Funke zich nogmaals over de onvolledigheid der wekelijksche boekenlijst.

Terwijl de voortzetting van het contract met den Heer Van 't Haaff in 1867 geen bedenking had gevonden, lokte dit punt op de Algemeene Vergadering te Amsterdam gehouden 10 Augustus 1868, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [2]), eene tamelijke uitvoerige beraadslaging uit. In de eerste plaats richtte de Heer F. Muller de vraag tot het Bestuur, of dit zich eenig recht van censuur over de advertentiën had voorbehouden, zoodat advertentiën die geacht konden worden in strijd te zijn met de zedelijkheid of met de waardigheid der Vereeniging geweerd konden worden; welke vraag

regel, *f* 2.50 per 100 en *f* 20 per 1000 regels." Verg. over deze luimige uitgave, vermeld in den Catal. der Bibliotheek van de Vereeniging, blz. 20, het *Gedenkboek der Feestviering*, blz. 14.

[1]) Zie het Verslag over 1867—1868, blz. 5.

[2]) Zie Handelingen dier Vergadering, blz. 3, kol. 2.

door den Voorzitter ontkennend werd beantwoord, onder opmerking nogtans dat het Bestuur, naar aanleiding van ingekomen klachten over dit punt, besloten had daarover met den Heer Van 't Haaff te spreken, en dat alleen in het weinig denkbaar geval dat het onmogelijk zou blijken om deze zaak in der minne te regelen, de Vergadering tot opzegging van het contract zou mogen overgaan. Daar intusschen een voorstel van den Heer Schadd — destijds boekhandelaar, thans Directeur der Amsterdamsche Omnibus-Maatschappij — tot hervorming van het Nieuwsblad ter tafel lag, meende de Heer Van Nooten dat dit voorstel verdiende te worden behandeld vóór dat betreffende de voortzetting van het bestaande contract. En de Heer Schadd zelf was van meening dat hij recht had dit te verlangen, daar van beide voorstellen het zijne, om namelijk het Nieuwsblad met 1 Januari 1869 tweemaal 's weeks te Amsterdam te doen uitgeven, de verste strekking had. De Voorzitter evenwel wees er op, dat het aannemen van het voorstel tot voortzetting van het contract nooit afbreuk kon doen aan dat van den Heer Schadd, vooral wanneer dit eenigszins werd gewijzigd; hierbij toch moest op den voorgrond staan overleg met den uitgever van het Nieuwsblad, ten einde bij niet slagen op andere wijze het verlangde doel te bereiken; maar daarom ook moest de bestaande band met dien uitgever niet worden verbroken, en bij niet slagen was het voor de Vereeniging van belang voorloopig de beschikking over haar orgaan te behouden. De Vergadering was van hetzelfde gevoelen, keurde de voortzetting van het contract voor 1869 goed, en nam daarna het voorstel van den Heer Schadd in behandeling. Door het Bestuur werd het in zooverre gewijzigd, dat daarbij niet zou worden genomen een besluit, maar alleen de wenschelijkheid uitgesproken tot verandering, en verder dat achter de tijdsbepaling van 1 Januari 1869 zou worden gelezen: „of zoo dit onmogelijk is 1°. Januari 1870". Terwijl nu de Heer Schadd meende, dat de door hem voorgestelde verbetering geen grooter offer zou vorderen dan ongeveer *f* 0.70 voor elk lid, getuigde deze berekening, volgens den Heer A. Belinfante, niet van ondervinding in de journalistiek, die aan-

wees dat bij eene vermeerderde uitgave de kosten meer dan verdubbelen, de ontvangsten daarentegen nauwelijks vermeerderen. Deze uitspraak was intusschen lijnrecht in strijd met de ondervinding van den Heer D. A. Thieme, volgens wien het Nieuwsblad bij de voorgestelde uitbreiding zijne opbrengst nog meer dan zijne kosten zou zien toenemen. Dit nu, meende de Heer Belinfante wederom, mocht zeer waar zijn bij staatkundige bladen, maar was zeer twijfelachtig bij eene uitgave als het Nieuwsblad, dat, gewijd aan een bepaald beroep, eene zekere grens niet zonder gevaar kon overschrijden. Verschillende sprekers voerden nog het woord over het voorstel, zooals de gewezen redacteur, de Heer Van Doesburgh, die in het gewijzigd voorstel den zekersten weg zag om tot het door allen gewenschte doel te geraken; verder nogmaals de Heer Schadd, en daarna de Heeren Funke en Kraaij, welke laatste in het voorstel geen heil zag. Maar, alhoewel ernstig aanbevolen door den Voorzitter, bij de stemming bleek toch van weinig eensgezindheid, daar het voorstel slechts 47 tegen 31 stemmen werd aangenomen. Het Bestuur intusschen was daardoor gemachtigd tot het nemen van alle maatregelen, die strekken konden om de voorgedragen wijzigingen op de minst kostbare wijze in werking te doen treden.

De onderhandelingen met den Heer Van 't Haaff werden geopend door een persoonlijk bezoek van twee leden van het Bestuur der Vereeniging, aan wie de uitgever van het Nieuwsblad beloofde de geuite wenschen in overweging te zullen nemen, en tijdig kennis te geven van zijn besluit. Bij schrijven van 12 September 1868 [1]) vereenigde de Heer Van 't Haaff zich volkomen met het verlangen om het Nieuwsblad voortaan tweemaal 's weeks te doen verschijnen, en bood hij aan de exemplaren voor de leden der Vereeniging te leveren tegen *f* 4.50 per exemplaar in plaats van tegen *f* 3.--, zooals tot nu toe plaats had. Maar in het tweede gedeelte van het voorstel, om namelijk het blad te Amsterdam te doen uitgeven, kon de Heer Van 't Haaff niet treden; waar of het blad werd uitgegeven deed niets

[1]) Zie Verslag 1868—1869, blz. 1, kol. 1.

af met het oog op den spoed, die inzenders van advertentiën of andere stukken konden hebben; maar voor hem als eigenaar van zijn blad wogen, behalve zijne verplichtingen tegenover de leden der Vereeniging, niet minder zwaar die ten opzichte zijner geabonneerden, niet-leden der Vereeniging; deze vertrouwden hunne belangen in zijne handen als den verantwoordelijken uitgever van het blad; hoe zou hij nu ooit hunne belangen kunnen waarnemen en daarvoor de verantwoordelijkheid op zich laden als hij zijn blad uit handen gaf? En de belangen dier geabonneerden waren hem in het algemeen geenszins onverschillig. Juist de finantiëele ondersteuning van dien kant kon zijn blad staande houden, en stelde hem in staat aan de Vereeniging tegen zoo ondergeschikten prijs exemplaren te leveren, en hare mededeelingen en verslagen (deze laatsten vooral niet te vergeten) gratis op te nemen; miste hij dezen geldelijken steun, zijn blad was den ondergang nabij. Onverschilligheid van dien kant zoude van hem roekeloosheid zijn. — Alvorens op dit schrijven te antwoorden, noodigde het Bestuur der Vereeniging den Heer Van 't Haaff uit te willen mededeelen, of, en zoo ja, op welke voorwaarde, hij geneigd zou zijn het Nieuwsblad te verkoopen; maar toen op deze vraag eene bepaalde weigering was ontvangen, beantwoordde het Bestuur zijn schrijven in dato 16 October 1868 met de opmerking, dat, al had het ook tegen de gestelde finantiëele voorwaarden geen overwegend bezwaar, het niet kon toelaten dat de door de Algemeene Vergadering uitgesproken tweeledige wensch werd gesplitst. En, in weerwil dat de Heer Van 't Haaff den wensch had uitgesproken, dat het verplaatsen van zijn blad niet verder als punt van beraadslaging zou in aanmerking komen, waagde het Bestuur het toch hem beleefdelijk uit te noodigen dit punt nogmaals in overweging te nemen. Gelijk te verwachten was, antwoordde de Heer Van 't Haaff, in dato 29 October 1868, dat hij op zijn besluit niet kon terugkomen, en hiermede waren de onderhandelingen met hem afgesprongen. Het Bestuur der Vereeniging gaf hiervan bericht aan de leden in het Nieuwsblad van Donderdag 19 November 1868, N°. 47. — De Heer Van 't Haaff intusschen, bij wien het belang van het vak op den

voorgrond stond, verzond nu, ten bewijze dat het hem ernst was met de zaak, in dato 13 November 1868 eene circulaire aan de leden der Vereeniging, waarbij hij kennis gaf, dat bij het begin van 1869 door hem de gelegenheid werd geopend om tweemaal per week advertentiën onder het oog van den handel te kunnen brengen, en wel door de uitgave van een Bijblad, onder den titel van „Zondagsblad voor de geabonneerden op het Nieuwsblad voor den Boekhandel." Dit blad zou met het Nieuwsblad één geheel vormen, en wel zoo dat door het laten doorloopen der bladzijden en nummering van de advertentiën, beide bladen als één geheel konden worden ingenaaid, en dat ook slechts één register zou noodig zijn. In 1869 zouden de leden deze nieuwe uitgave gratis ontvangen. Een bizonder schrijven van den Heer Van 't Haaff, gericht aan het Bestuur der Vereeniging ter begeleiding dezer circulaire, lokte eene kennisgeving uit van den kant van het Bestuur aan den uitgever, dat het Bestuur het door hem uit te geven Zondagsblad in geen enkel opzicht beschouwde als behoorende tot het orgaan der Vereeniging, daarvan de verantwoordelijkheid niet op zich nam, en zulks aan de leden zou kenbaar maken [1]; daarom gaf het Bestuur hem in overweging om ter voorkoming van alle moeielijkheden het Zondagsblad met eene afzonderlijke pagineering te doen verschijnen.

Breedvoerig waren de besprekingen die het gebeurde uitlokte op de Algemeene Vergadering den 9den Augustus 1869 te Amsterdam gehouden onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [2]. De eerste spreker, de Heer Schleijer, noodigde den Voorzitter uit beide deelen van het ten vorigen jare genomen besluit ieder afzonderlijk aan beraadslaging en stemming te onderwerpen; maar de Voorzitter meende dat het alleen de vraag was, of de Vergadering haar vroeger besluit wilde handhaven of niet. Ook de Heeren Schadd en Kraaij verklaarden zich tegen het denkbeeld van den Heer Schleijer, en de Heer Kraaij achtte het van het grootste belang, dat de Vergadering vooraf zou

[1] Zie Nieuwsblad van Donderdag 31 December 1868, N°. 53
[2] Zie Handel. dier Vergadering, blz. 2, kol. 2.

beslissen, of de Vereeniging als onafhankelijk lichaam een eigen, onafhankelijk orgaan behoorde te bezitten, opdat niet in het vervolg de uitvoering van besluiten der Vergadering van de willekeur van een enkel persoon afhankelijk werd gemaakt. Nadat nog het woord was gevoerd door de Heeren Funke en Van Stockum, die niet afkeerig was van het denkbeeld om aan het verlangen van den Heer Van 't Haaff te voldoen, stelde de Heer Kraaij bepaald voor, dat de Vergadering zou uitmaken, dat met 1 Januari 1870 zou worden aangevangen met de uitgave van een eigen, onafhankelijk orgaan. De Heer Van 't Haaff meende dat op deze wijze de Vereeniging eene industriëele onderneming zou in het leven roepen, die mededingster zou worden van de bestaande onderneming van een harer leden, en geloofde dat het niet kon worden goedgekeurd, dat zij op die wijze een harer medeleden zou benadeelen. Hiertegenover stond het gevoelen zoowel van den Voorzitter als van den Heer Kraaij, dat het recht der Vereeniging om een eigen orgaan op te richten, en daardoor tot hare leden te spreken, onbetwistbaar was, en dat de Vereeniging van dit recht mocht gebruik maken afgescheiden van elke persoonlijke overweging. De Heer Van Stockum intusschen geloofde dat bij deze zaak de bizondere belangen van den Heer Van 't Haaff niet mochten worden over het hoofd gezien. Het Nieuwsblad was bizonder eigendom, dat steeds was geëerbiedigd. De eigenaar had tot dusverre aan alle eischen der Vereeniging voldaan, en steeds welwillendheid in zijne onderhandelingen met het Bestuur getoond. Ging men nu niet te ver, door bij de eerste weigering te besluiten tot opzegging van het contract? Was dat een overwegende grond om van den Heer Van 't Haaff te scheiden, terwijl er toch in waarheid geen ander verschil bestond dan dit één? Wat nu die welwillendheid van den Heer Van 't Haaff tegenover de Vereeniging betrof, meende de Voorzitter dat die altijd was betoond op voorwaarden niet minder bevorderlijk voor zijne belangen dan voor die der Vereeniging, en de Heer Funke wees daarbij op de vermeerdering der advertentiën, die, van 1867 tot 1868 op gelijke hoogte gebleven, sedert de verdubbelde uitgave met ongeveer 35 pct. waren vermeerderd. Bij

de daarop gevolgde stemming werd intusschen het voorstel van den Heer Kraaij verworpen met 55 tegen 35 stemmen. — Nu stelde de Voorzitter aan de orde de vraag of het contract met den Heer Van 't Haaff zou worden vernieuwd, en wel in verband met de sedert 1 Juli tot stand gekomen afschaffing van het dagbladzegel, en den wensch door de vorige vergadering uitgesproken. Terecht vroeg de Heer Van Doesburgh wat het Bestuur zou moeten doen wanneer de vergadering haar vroeger besluit handhaafde, waarop door den Voorzitter werd geantwoord, dat het Bestuur in elk geval zou beproeven aan den wensch der vergadering gevolg te geven. Maar nu stelde de Heer Van Heteren voor, elk deel van het voorstel aan stemming te onderwerpen. Intusschen maakte de Heer Schadd de opmerking, dat bij de gevoerde onderhandelingen de Heer Van 't Haaff, met wien toen reeds een contract voor het volgende jaar was gesloten, op een ander standpunt stond als nu er nog geen nieuw contract was aangegaan, en hij achtte het daarom gewenscht dat de Heer Van 't Haaff zich zou laten hooren. Over het al of niet gepaste van dien wensch werd daarop een en ander in het midden gebracht door den Heer Van Stockum, den Voorzitter, en de Heeren A. Belinfante en Kraaij, waarop de Heer Van 't Haaff verklaarde zich te onthouden van zijn gevoelen bekend te maken. Nadat nog door de Heeren Thieme, Schadd, en Van Doesburgh het woord was gevoerd, werd eerst het voorstel van den Heer Van Heteren met de geringe meerderheid van 45 tegen 41 stemmen aangenomen, en daarna het eerste gedeelte, de uitgave tweemaal 's weeks, met overgroote meerderheid, het tweede gedeelte, de uitgave te Amsterdam, met de alweer geringe meerderheid van 46 tegen 43 stemmen aangenomen. De slotsom was nu, dat het Bestuur door de vergadering gemachtigd was, om met inachtneming van beide bepalingen en van de prijsvermindering tengevolge van de afschaffing van het dagbladzegel, op de bestaande grondslagen op nieuw een contract te sluiten met den Heer Van 't Haaff.

Nieuwe briefwisselingen en samensprekingen volgden tusschen het Bestuur der Vereeniging en den Heer Van 't Haaff. Deze intusschen kon over de bezwaren verbonden aan de verplaatsing

van zijn blad niet heenstappen, en zoo bleef voor het Bestuur niets over dan om langs eenen anderen weg tot het gewenschte doel te geraken. Op nieuw werd den Heer Van 't Haaff de vraag voorgelegd, of hij genegen was zijn blad aan de Vereeniging in eigendom af te staan en op welke voorwaarden; en thans vond die vraag eene goede ontvangst: voor eene som van *f* 12,000 verklaarde de Heer Van 't Haaff zich tot dien afstand bereid. Nadat hierop door den Heer Van 't Haaff met de meeste bereidwilligheid en openhartigheid de noodige inlichtingen waren gegeven omtrent de lasten en baten van het Nieuwsblad, ten einde tot eene juiste beoordeeling van de gevraagde koopsom te geraken, werd hem door het Bestuur, behoudens latere goedkeuring der leden, de som van *f* 10,000 geboden, en dit aanbod door hem aangenomen. Om nu de goedkeuring der leden op dezen aankoop te verkrijgen, verzond het Bestuur der Vereeniging in dato 21 October 1869 eene circulaire, waarin aan de leden kennis werd gegeven van den stand van zaken. Omtrent baten en lasten van het Nieuwsblad moest, zoolang de Vereeniging geen eigenares was, geheimhouding worden bewaard; maar de aankoop kon geschieden zonder storenden invloed op de geldmiddelen, zelfs zonder leening; na zes jaren kon het Nieuwsblad het eigendom zijn der Vereeniging, en daarna jaarlijks eene vrij aanzienlijke bate voor haar afwerpen. Een spoedig besluit was van dringend belang, om met 1 Januari 1870, al was het dan ook voorloopig op denzelfden voet, het Nieuwsblad voor rekening der Vereeniging te doen verschijnen. Daarom had het Bestuur afgezien van het beschrijven eener Buitengewone Algemeene Vergadering, waar toch moeielijk nadere mededeelingen konden worden gedaan, en die, zeker schaars bezocht wegens het ongunstig jaargetijde, noodeloos eene belangrijke uitgave zou vorderen. Maar het verzocht de leden over het voorstel hunne stem uit te brengen vóór den 28sten October. En de uitslag van die stemming was, dat van de 223 ingeleverde stembilletten 192 vóór, 31 tegen den aankoop waren. [1]) Zoo

---

[1]) Zie Verslag 1869—1870, blz. 1. kol. 1.

dan werd het Nieuwsblad, dat sedert 1 Januari 1855 het Orgaan was der Vereeniging, met 1 Januari 1870 het eigendom daarvan.

Wat nog de bibliographie van het Nieuwsblad betreft, zoo vindt men bij vergelijking van het Register over 1867 met dat over 1866, dat in 1867 onder de „Officieele mededeelingen" eene rubriek „Hoofd-artikelen" voorkomt, als gevolg van de meerdere aandacht toen aan deze afdeeling gewijd. De „Jongst verschenen boeken" zijn geworden „Nieuwste uitgaven in Nederland"; de „Voornaamste uitgaven in België" zijn opgenomen vóór die uit Frankrijk, en de voorlaatste rubriek — want die der „Levensberigten" komt niet voor — is gewijzigd in „Mededeelingen, Ingezonden stukken en Berigten." Naar aanleiding eener circulaire van 27 Juni 1867, waarbij de uitgever, daartoe van meer dan eene zijde aangezocht, de gelegenheid openstelde om tegen goedkoopen prijs, namelijk 10 Cts. per regel, aanbiedingen en aanvragen van boeken tegen verminderden prijs te plaatsen, werd in N°. 27, van Donderdag 4 Juli 1867, blz. 2, kol. 1, met dit soort van advertentiën aangevangen. — Welke de reden was dat sedert N°. 12, van Donderdag 19 Maart 1868, in het hoofd eene kleine omzetting plaats had, zoodat daarin voortaan werd gelezen: „Voor Advertentiën van Niet-Geabonneerden of Advertentiën door Geabonneerden voor anderen geplaatst, wordt 15 Cts. per regel berekend", kan ik niet bepalen. Even onverwachts werd met N°. 45, van Donderdag 5 November 1868, in het hoofd de aanwijzing dat advertentiën uiterlijk tot Dinsdags-avonds konden worden ingezonden, veranderd in „Woensdag-morgen", hetgeen met Januari 1869 werd „Woensdag-middag." In het Register over 1868 werden de „Voornaamste Uitgaven in België" weder na die uit Frankrijk opgegeven, en die uit Engeland en Amerika bepalen zich slechts tot het eerste land. — Toen bij den aanvang van 1869 de uitgave van het Zondagsblad begon, geschiedde de prijsopgave in dezen vorm: „De Abonnements-prijs is, met inbegrip van het Zondagsblad, ƒ 2,25 per 3 m. De prijs der Advert. voor Geabonneerden, van 1—7 regels 50 Cts.; iedere regel meer 5 Cts. Opname 3/2 m.

Advertentiën van Niet-Geabonn. of Advert. door Geabonn. voor anderen geplaatst, 15 Cts. per regel. Het Zegelregt wordt in rekening gebragt." Maar toen met 1 Juli 1869 het zegelrecht was vervallen, verdween natuurlijk die laatste waarschuwing, en werd de prijs van het blad, met inbegrip van het Zondagsblad, per drie maanden *f* 1.75. Van het *Zondagsblad voor de Geabonneerden op het Nieuwsblad voor den Boekhandel* nu verscheen N°. 1 onder dagteekening van 10 Januari 1869, met de aanwijzing in het hoofd: „Uitgever J. M. Van 't Haaff, te 's Gravenhage. Inzending van Advertentiën enz. uiterlijk tot Zaturdag 's middags. Conditie van plaatsing, evenals voor het „Nieuwsblad". Zonder het „Nieuwsblad" is dit blad niet te bekomen." De eerste nummers waren slechts van 2 blz.; N°. 21, van 30 Mei 1869, verscheen voor 't eerst in 4 blz., maar toch nog bij uitzondering. De pagineering liep door met die van het Nieuwsblad; hoe verklaarbaar dit ook was van den kant van den uitgever, voor wien Nieuwsblad en Zondagsblad één geheel uitmaakten, zoo viel zulks weinig in den geest van het Bestuur der Vereeniging, dat geen invloed uitoefende op het Zondagsblad, en alleen het Nieuwsblad kon erkennen voor zijn orgaan. Beide bladen werden afzonderlijk geredigeerd, en dit had ten gevolge dat de boekenlijsten telkens gedeeltelijk herhalingen behelsden; op dit zeker wel wat vreemd verschijnsel werd dan ook met nadruk gewezen door den Heer Funke in zijn Verslag van Juli 1869 [1]), evenals weinige weken later ter Algemeene Vergadering, hierboven reeds besproken. Het behoeft alzoo ter nauwernood vermelding, dat het Zondagsblad niet door de Vereeniging werd voortgezet toen met Januari 1870 de uitgave van het Nieuwsblad voor hare rekening aanving. Aan deze belangrijke verandering werden de leden der Vereeniging herinnerd in eene aankondiging geplaatst aan het hoofd van N°. 52, van Donderdag 30 December 1869, waarbij gewezen werd op het feit dat het blad voortaan te Amsterdam zou worden uitgegeven, dat alle stuk-

[1]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1868–1869. blz. 7. kol. 1.

ken de redactie betreffende bij voortduring moesten worden toegezonden aan den Heer G. L. Funke, die zich, op dringend verzoek, weder voor 1870 met de redactie had belast, terwijl alles wat overigens tot het Nieuwsblad in betrekking stond, moest worden gezonden aan den Secretaris van het Bestuur, den Heer G. Van Heteren, die voorloopig met de uitgave van het Nieuwsblad was belast. — Wat eindelijk het Register over 1869 betreft, hierin mist men, bij vergelijking met dat over 1868, de „Voornaamste Uitgaven in België," terwijl de rubriek, „Mededeelingen", enz. veranderd is in „Gemengde Berigten."

Het eerste nummer van den 37sten jaargang zag alsnu op Zaterdag 1 Januari 1870 het licht, onder den titel van: *Nieuwsblad voor den Boekhandel. Uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels,* en met het adres: *Gedrukt bij Gebroeders Binger te Amsterdam.* Had het uiterlijk van het blad al geen wijziging ondergaan, zoo getuigden toch afwijkende lettersoorten en de mededeelingen in het hoofd van eenige veranderingen. Die mededeelingen luidden thans: „De Uitgave van dit Blad geschiedt des Woensdags- en des Zaterdags-avonds. Advertentiën kunnen tot uiterlijk 12 uur van den dag der uitgave worden gezonden aan J. H. & G. van Heteren. Alle porten komen op rekening der inzenders"; en: „De Abonnements-prijs is *f* 1.75 per 3/m. De prijs der Advert. voor Geabonneerden, van 1—7 regels 50 Cts.; iedere regel meer 5 Cts. Opname 3/2 m. Advertentiën van Niet-Geabonn., of Advert. door Geabonn. voor anderen geplaatst, 15 Cts. per regel." — In dit eerste nummer bracht het Nieuwsblad „met een verjongd harte" (ook door de invoering der nieuwe spelling) — „overeenkomstig de gunstiger omstandigheden, waarin het zich thans geplaatst (zag)" — „een hartelijken heilgroet aan zijne lezers." Bij dien heilgroet hoopte de redactie bij vernieuwing op de medewerking van een ieder, bovenal wat betrof de lijst van Nederlandsche uitgaven, dat hoogst belangrijk deel van het blad.

Ofschoon de Redacteur zich bij bereidwillige vrienden verzekerd had van voldoende medewerking, waardoor hij in staat werd gesteld het blad geregeld door periodieke overzichten van binnen- en buitenlandsche nieuwe uitgaven voor de lezers belangrijker dan vroeger te maken, en door het verzamelen van berichten van dringenden aard den handel te gerieven, viel de uitvoering zijner plannen grootendeels in duigen door de besluiten van het Bestuur der Vereeniging. Immers tegenover eene onbepaalde beschikking over een half of heel bijblad, welke hij vroeger genoot, moest hij zich in de plaatsing van het mengelwerk beperken tot de ruimte, die in ieder nummer na het opnemen der ingekomen advertentiën overschoot, zoodat de meeste stukken van den kant der redactie 2, 3, ja soms 4 of 5 nummers achtereen zagen uitgeven, vóór zij een plaatsje kregen, en andere weder over verschillende nummers verbrokkeld den lezers onder de oogen kwamen. Het gevolg hiervan was, dat de ingekomen bijdragen soms verouderden, en dat er nu en dan berichten in het blad verschenen, die lang te voren in andere bladen waren opgenomen. Intusschen moest de Heer Funke bij deze grieven, aangewezen in zijn verslag dd. 20 Juni 1870 [1]) erkennen, dat het Bestuur der Vereeniging, hoe gezind het was zijne bezwaren weg te ruimen, meende niet anders te mogen handelen, en den vermelden verlammenden maatregel jegens de redactie slechts had genomen totdat de Algemeene Vergadering van Augustus 1870 over de belangen van het Nieuwsblad was gehoord. Maar de toestand van het oogenblik was in één woord onhoudbaar. Het denkbeeld toch van eene redactie, die geheel ondergeschikt was aan de administratie en daarvan geheel afgescheiden werkte, was even weinig aantrekkelijk als praktisch. Het was veel meer verkieselijk dat redactie en administratie onder de leiding werden gesteld van één persoon, die vertrouwen genoeg verdiende om beide betrekkingen in het belang van de Vereeniging te behartigen. Bovendien mocht men er niet op rekenen, dat bij

---

[1]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1869 1870, blz. 10.

de periodieke aftreding van leden van het Bestuur, steeds iemand zou te vinden zijn, die, zooals op dat oogenblik de Heer Van Heteren, welwillend genoeg zou zijn om zich, behalve met de moeielijke taak van Secretaris, ook nog te belasten met de veel tijd eischende betrekking van administrateur van het Nieuwsblad. Werden alle werkzaamheden aan één bekwaam en degelijk man toevertrouwd, dan kon het blad daarbij slechts winnen. Aan zoo iemand kon tevens de zorg voor het plaatsen van advertentiën worden opgedragen, waardoor het blad meer winstgevend voor de kas der Vereeniging zou worden. Werd er dan moeite gedaan bij de vakgenooten in het buitenland, dan mocht de dikwerf gebleken belangstelling der buitenlandsche uitgevers in hun debiet hier te lande een voldoende waarborg geacht worden, dat ook van dien kant voor het Nieuwsblad meer advertentiën waren te winnen. Door verder aan het vast te stellen traktement voor den directeur-redacteur eene zekere provisie te verbinden naarmate de geldelijke uitkomsten van het blad werden uitgebreid, kon men verzekerd zijn dat alles goed zou worden behartigd.

Op de Algemeene Vergadering van de Vereeniging gehouden te Amsterdam den 8sten Augustus 1870, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [1]), werd hierop door het Bestuur voorgesteld de hervorming van het Nieuwsblad aan eene Commissie op te dragen. Nadat door den Heer J. W. Schleijer een uitvoerig schrijven betreffende deze zaak van den Heer F. Muller was besproken en ter beschikking gesteld van de te benoemen Commissie, werd tot die benoeming besloten, en werden daarna tot leden dier Commissie gekozen, de Heeren P. N. Van Kampen, P. Kraaij Jr., en J. C. Loman Jr., waarvan de eerste ter vergadering tegenwoordig de benoeming aanstonds aanvaardde. Aan de Commissie werd opgedragen haar plan tot hervorming van het Nieuwsblad vooraf ter kennis van de leden te brengen, om deze in de gelegenheid te stellen hunne meening te uiten.

De Heer P. Kraaij Jr. nam zijne benoeming tot lid der

---

[1]) Zie Handelingen dier Vergadering, blz. 4.

Commissie niet aan; volgens machtiging door de Algemeene Vergadering aan het Bestuur verleend, werd daarop eerst de Heer W. Bakker uitgenoodigd als lid der Commissie op te treden, en toen ook deze bedankte, de Heer K. H. Schadd die zich de keuze liet welgevallen.

In overleg met het Bestuur der Vereeniging ving de Commissie aan met een plan van wijzigingen vast te stellen, dat bij circulaire van 5 November 1870 aan de leden ter beoordeeling werd toegezonden. De veranderingen die de Commissie daarbij voorstelde met 1 Januari 1871 in te voeren, waren vervat in 14 punten, weldra bijna allen opgenomen in de straks mede te deelen Instructie voor den Redacteur-Administrateur; want de eerste en voornaamste voorgedragen verandering bestond hierin, dat voortaan de betrekking van Redacteur en Administrateur zou worden vereenigd, en aan den te benoemen titularis als jaarwedde het gezamenlijk bedrag zou worden toegekend van het tot dusverre door Redacteur (800 Gld.) en Administrateur (400 Gld.) genoten honorarium. Terecht intusschen wees de Commissie er op, dat van den ijver en de kennis van den Redacteur-Administrateur, meer dan van geschreven voorschriften, de bloei van het Nieuwsblad afhankelijk zou zijn. Die voorschriften moesten dan ook alleen worden beschouwd als eene voor den Redacteur zelven wenschelijke aanwijzing, in hoofdtrekken, van hetgeen het Bestuur der Vereeniging in haar orgaan verwachtte. De prijs van het Nieuwsblad werd voorgesteld onveranderd te laten totdat de koopprijs uit de gemaakte winsten zou zijn teruggevonden; daarna zou de prijs worden bepaald ongeveer tegen eigen kosten.

Gelijk te verwachten was ontving de Commissie van verschillende kanten beschouwingen en aanmerkingen op haar plan; eenige denkbeelden werden door haar overgenomen, en zoo werd weldra de volgende *Instructie voor den Redacteur-Administrateur van het Nieuwsblad voor den Boekhandel, ingaande op den 1 Januari* 1871, door haar vastgesteld: [1])

---

[1]) Zie Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1870—1871, blz. 4.

„1°. De Redacteur-Administrateur moet wonen of een bestelhuis hebben in het centrum van Amsterdam."

„2°. Hij mag geene betrekkingen aanvaarden of zaken doen, die, naar het oordeel van de Commissie van toezicht, de richtige waarneming van zijn ambt belemmeren."

„3°. Hij moet zorgen dat Dinsdags en Vrijdags-avonds, het Nieuwsblad tijdig gereed zij en verzonden worde met dezelfde posten, waarmede de groote dagbladen van hier gaan, terwijl de bezorging in Amsterdam nog op den avond van uitgifte geschieden moet."

„4°. Hij moet, indien eenigszins mogelijk, de advertentiën opnemen, welke tot 's middags één ure van den dag der uitgifte bij hem bezorgd zijn. De drukker is echter niet gehouden meer dan één kolom op dit uur aan te nemen. De redactie-artikelen, bibliographische opgaven, enz. moeten zooveel mogelijk, vóór den dag van uitgifte ter drukkerij bezorgd zijn. De redacteur heeft echter het recht nog tot 's ochtends te elf ure van den dag van uitgifte een halve kolom ter drukkerij te geven."

„5°. De laatste volledige proef, welke hem tusschen 2 en 3 uur van den dag der uitgifte van den drukker wordt bezorgd, moet een half uur daarna, gecorrigeerd aan dezen overhandigd worden."

„6°. Hij moet zorgen voor de opname van:"

„*a*. De officiëele stukken van de Vereeniging."

„*b*. Eene lijst (in elk N°.) van de nieuw verschenen boeken, kaarten, platen en muziek; ieder dezer rubrieken afzonderlijk en alphabetisch gerangschikt."

„*c*. Eene lijst (zooveel mogelijk in elk N°.) van de belangrijkste Fransche, Engelsche, Duitsche en Belgische nieuwe uitgaven."

„*d*. Eene lijst van in prijs verminderde boeken met opgave van uitgevers en nieuwe eigenaars."

„*e*. Aankondiging van te verschijnen boeken, te houden verkoopingen, en verschenen prospectussen, inteekenlijsten, enz."

„f. Den afloop van fondsveilingen, met prijzen, zoo mogelijk in het eerstvolgend nommer."

„g. Advertentiën, te rangschikken naar den inhoud."

„h. Gemengde berichten."

„Hieronder wordt verwacht:"

„Rechtspraak zoo binnen- als buitenlandsch, in zaken van den boekhandel."

„Opgave van faillissementen in den boekhandel met den afloop daarvan."

„Voor den boekhandel belangrijke mededeelingen omtrent verschenen of te verschijnen binnen- of buitenlandsche uitgaven, en in het algemeen alles wat voor den boekhandel en aanverwante vakken belangrijk is, terwijl daarbij in het oog moet worden gehouden dat in dit orgaan mededeelingen, boekverkoopers belangen betreffende boven die op letterkundig gebied den voorrang verdienen."

„i. Ingezonden stukken."

„Hierbij als regel aan te nemen:"

„Dat alleen voor den boekhandel belangrijke en in behoorlijken vorm gestelde beschouwingen of mededeelingen worden opgenomen, terwijl de naam van den steller van ongeteekende stukken aan den redacteur moet bekend zijn. Die stukken, welke alleen de belangen van den inzender betreffen, worden voor deze rubriek geweigerd. Voor zoover in ingezonden stukken of advertentiën persoonlijkheden voorkomen, worden deze niet opgenomen dan wanneer zij geteekend zijn en nadat de aangevallen persoon of personen in de gelegenheid gesteld zijn in hetzelfde nummer repliek te leveren."

„Te koop aanbiedingen van pretentiën worden niet geplaatst."

„k. Elke maand wordt opgaaf gedaan (op de namen der uitgevers alphabetisch gerangschikt) der in binnen- en buitenlandsche dagbladen en tijdschriften voorkomende beoordeelingen van Nederlandsche uitgaven."

„l. Telken drie maanden wordt op een afzonderlijk blad, een beknopt overzicht gegeven der in dat tijdvak verschenen nieuwe uitgaven, (met opgave van uitgever en prijs) en van de ter vertaling aangeteekende boeken; terwijl in de maand Januari van elk jaar een register op den vorigen jaargang verzonden wordt. Elke maand moet een register op de geplaatste advertentiën gegeven worden, alphabetisch naar den naam der inzenders."

„m. De redacteur is verantwoordelijk voor de correctie ook van de advertentiën."

„n. Hij is belast met de correspondentie en dagelijksche verzending der brieven en aanbiedingen welke uit de advertentiën voortvloeien."

„o. Hij levert uiterlijk den 15en na elk kwartaal bij den penningmeester de quitantiën in, van de in dat tijdvak geplaatste exemplaren en advertentiën."

„De prijs wordt berekend":

„a. Abonnement:"

„voor niet-leden ƒ 1.75 per kwartaal met inbegrip van het port door het geheele rijk."

„b. Advertentiën:"

„voor geabonneerden, 5 cent voor elken regel gewone advertentie, en 10 cent per regel in de rubriek: gevraagde of aangeboden boeken; voor niet geabonneerden 15 cent per regel; alles zonder eenige korting, ook bij herhaalde plaatsing."

„p. Afzonderlijke stukken (geen bijvoegsel zijnde) mogen niet met het Nieuwsblad verzonden worden."

„q. De redacteur is gehouden voor de nakoming van des drukkers instructie te waken, en van overtredingen onmiddellijk aan de Commissie van toezicht kennis te geven."

„r. De Commissie van toezicht behoudt zich voor, zoo noodig, wijzigingen in deze instructie te maken, welke alsdan voor den redacteur onmiddellijk na mededeeling verbindend zullen zijn. Bij twijfelachtige

of niet voorziene zaken wendt hij zich tot de Commissie voornoemd."

"De Commissie van toezicht over het Orgaan der Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels."

"P. N. van Kampen."
"J. C. Loman Jr."
"K. H. Schadd."

In het Nieuwsblad van Woensdag 23 November 1870, N°. 94, werd hierop door de Commissie ter kennis van de leden gebracht, dat op 1 Januari 1871 als Redacteur-Administrateur van het Nieuwsblad zou optreden de Heer C. Zwaardemaker, destijds uitgever te Deventer. Deze wees toen in N°. 103, van Zaterdag 24 December 1870, op eenige aanstaande veranderingen, die meerendeels met Januari 1871 in het hoofd van het blad zijn vermeld. De oude redactie, in den persoon van den Heer G. L. Funke, betuigde daarna in N°. 105, van Zaterdag 31 December 1870, hare erkentelijkheid voor de vele welwillende medewerking gedurende de laatste vier jaren genoten. Vooral ten opzichte van den inhoud van den toen gesloten jaargang erkende de Heer Funke dankbaar hoe, dank zij de hulp van de Heeren R. C. D' Ablaing van Giessenburg, J. H. Kesper, T. Kouwenaar en Louis D. Petit de redactie ook dat jaar op zijnen naam had kunnen doorgaan; zijne veelvuldige bezigheden toch waren oorzaak geweest, dat bijna al het mengelwerk in het blad door hunne vriendelijke medewerking was geleverd.

Met betrekking tot het drukken van het blad kwam de Commissie voor de volgende moeielijkheid te staan. Gebrs. Binger, die gedurende het jaar 1870 als minste inschrijvers drukkers van het Nieuwsblad waren geweest, verklaarden namelijk aan de Commissie, dat zij daarmede in het jaar 1871 niet wilden voortgaan tenzij de prijs eene vrij belangrijke verhooging onderging. Hoewel nu de Commissie hiertegen bezwaar had, meende zij, met het oog op den korten tijd die haar nog overbleef, niet onmiddellijk tot eene nieuwe inschrijving te

moeten overgaan, maar verkreeg zij van het Bestuur der Vereeniging machtiging, om met genoemde firma voor één jaar een nieuw contract aan te gaan op de door haar gestelde voorwaarden. Het was echter het voornemen der Commissie, om dit drukwerk voor het jaar 1872 weder bij inschrijving uit te besteden [1]).

Op Dinsdag 3 Januari 1871 verscheen nu het eerste nummer van den 38sten jaargang onder den titel: *Nieuwsblad voor den Boekhandel. Uitgegeven door de Vereeniging tot bevordering van de belangen des Boekhandels. Redacteur: C. Zwaardemaker.* De mededeelingen in het hoofd luidden thans: „Dit Blad verschijnt des Dingsdags- en Vrijdags-avonds. Advertentiën kunnen tot uiterlijk 1 uur van den dag der uitgave gezonden worden aan de Redactie, adres de Heeren Caarelsen & Co., alwaar eene brievenbus voor alle stukken, het Nieuwsblad betreffende, geplaatst is. Ongefrankeerde brieven worden geweigerd", en: „De Abonnementsprijs is *f* 1.75 per 3 m. Prijs der Advert. voor Geabonneerden 5 Cts. voor elken regel gewone Advertentie; voor Niet-Geabonneerden of Advertentiën door Geabonneerden voor anderen geplaatst, 15 Cts. per regel. Alles zonder eenige korting, ook bij herhaalde plaatsing." Bij de aanvaarding zijner betrekking van Redacteur sprak de Heer Zwaardemaker zijne „Geachte Confraters!" een enkel woord toe in dit eerste nummer. Daaruit blijkt eenigermate welke wijzigingen waren gebracht in het door de Commissie van Toezicht bij circulaire van 5 November 1870 medegedeelde plan. Zoo zou de rubriek „Voornaamste uitgaven in het Buitenland" behouden blijven, teneinde aan het verlangen van zeer velen te voldoen. Daarenboven zou er geregeld een lijstje in het blad worden opgenomen van die boek- en plaatwerken, waarvan door de uitgevers bij de verschijning drie exemplaren waren nedergelegd bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken ter bekoming van het eigendomsrecht. Het was der redactie namelijk voorgekomen, dat zoodanige opgave een geschikt middel kon zijn om de

---

[1]) Zie Verslag van de Commissie van Toezicht over het Orgaan der Vereeniging, achter het Verslag 1870—1871, blz. 5.

onzekerheid van kopijrecht bij ongebonden verkoopingen, althans voor het vervolg, eenigszins uit den weg te ruimen. Trouwens, bij de ophanden zijnde nieuwe regeling van het kopijrecht — die intusschen nog tien jaren op zich liet wachten —, was het niet anders dan plichtmatig, dat ook van den kant der Vereeniging de bewijzen werden gegeven, hoezeer zij eene wettelijke regeling in deze op prijs stelde.

Was het Verslag van de Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1870—1871 met betrekking tot het Nieuwsblad zeer belangrijk en uitvoerig, op de Algemeene Vergadering den 14den Augustus 1871 te Amsterdam gehouden, onder het voorzitterschap van den Heer D. A. Thieme, werd nogtans slechts een enkel woord gewisseld over het punt reeds ter vergadering van 1868 door den Heer Fred. Muller behandeld [1]), namelijk over de mogelijkheid van weigering van sommige advertentiën. De Heeren Schleijer, Loman, Zwaardemaker, en Kirberger namen aan de beraadslaging deel, waarvan de uitkomst was dat de Vergadering zich vereenigde met het denkbeeld van laatstgenoemde, dat het 't beste was de zorg voor deze zaak aan de Commissie van Toezicht over te laten [2]).

Met N°. 100, van Vrijdag 15 December 1871, werd in het hoofd van het blad medegedeeld dat „Agent voor Duitschland de Firma Puttkammer & Mühlbrecht te Berlijn" was. De redactie gaf daarbij aanstonds de volgende toelichting. Genoemde firma namelijk had het aanzoek gedaan om het Nieuwsblad voortaan meer open te stellen voor de verschillende aankondigingen van den Duitschen Boekhandel, waarbij zij zich tevens tot Agent van het Nieuwsblad voor Duitschland aanbood. Nadat hierop met bedoelde firma eene overeenkomst was aangegaan, werd door haar eene circulaire bij den Duitschen Boekhandel verspreid, die de toezending van onderscheidene advertentiën ten gevolge had, waarvan een gedeelte te vinden was in dit nummer, dat dan ook in een aantal van 300 extra-exemplaren door de firma doelmatig zou worden

---

[1]) Zie hierboven blz. 55, 56.
[2]) Zie Handel. Algem. Verg., blz. 3, kol. 1

verspreid ter bekoming van abonnementen; met belangstelling werden de verdere uitkomsten van deze proefneming tegemoet gezien uit het oogpunt van ruimere verspreiding van het blad in Duitschland, en meerdere bekendmaking der Nederlandsche uitgaven.

In de laatste nummers van 1871 werd bekend gemaakt, hoe ten gevolge van verandering van drukkers en expediteurs van het blad, in welke hoedanigheden de firma De Roever-Kröber-Bakels, Damrak, H. 108, met Januari 1872 zou optreden, brieven en stukken voor het Nieuwsblad bestemd niet meer aan het adres van de firma Caarelsen & C°. moesten worden gericht, maar uitsluitend aan den Administrateur, den Heer Zwaardemaker, die gemelde firma openlijk zijnen dank betuigde voor de bereidwilligheid en de goede zorgen, waarmede zij zich ten zijnen behoeve met de verzending van het Nieuwsblad gedurende 1871 had belast. Voortaan konden H.H. Boekhandelaren te Amsterdam desverkiezende brieven en stukken laten bezorgen bij de Heeren Schalekamp, Van de Grampel, en Bakker, die driemaal daags hetgeen ontvangen was aan den Administrateur zouden toezenden. Alleen op den dag der uitgave van het blad zouden advertentiën ook worden aangenomen ter drukkerij.

Van die verandering van drukker is bij het begin van 1872 wel iets merkbaar, daar sedert meer of min afwijkende lettersoorten werden gebezigd. In den titel heet het nu ook: „Uitgegeven door de Vereeniging *ter* bevordering van de belangen des Boekhandels," en het adres luidt thans: „*Gedrukt bij De Roever-Kröber-Bakels, te Amsterdam.*" En van de straks medegedeelde administratieve veranderingen blijkt natuurlijk in het hoofd. Bij de prijsopgave werd nog de aanwijzing gevoegd: „Rubriek: Gevraagde en aangeboden boeken 10 Cents per regel."

Nadere bizonderheden omtrent die verandering van drukker van het Nieuwsblad werden door de Commissie van Toezicht medegedeeld in haar Verslag over het jaar 1871/72, door den Heer K. H. Schadd uitgebracht ter Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op 14 Augustus 1872, onder het voor-

zitterschap van den Heer A. C. Kruseman [1]). Overeenkomstig haar ten vorigen jare geuit voornemen was op 1 October 1871 eene aanbesteding van het drukken van het Nieuwsblad uitgeschreven, en met de minste inschrijvers, de firma De Roever, Kröber, & Bakels, was toen op 9 Dec. daaraanvolgende eene overeenkomst gesloten, waarbij die firma gedurende drie jaar het drukken van het blad op zich nam tegen den prijs van *f* 10.50 per vel van 4 blz., *f* 13.50 per vel van 6 blz., *f* 18 per vel van 8 blz., en *f* 7 per half vel van 2 blz., alles per 700 exemplaren, en per 100 exemplaren daarboven 40 Cents; daarenboven voor het vouwen, strooken, doen afstempelen en bezorgen aan de post *f* 1 per nummer. En, meenende dat het papierverbruik van beteekenis genoeg was om ook daarvoor eene inschrijving te doen plaats vinden, had de Commissie hieraan op 1 November 1871 gevolg gegeven, zoodat evenzoo op 9 December daaraanvolgende met de Heeren Lutkie en Cranenburgh eene overeenkomst was gesloten voor den tijd van drie jaren, tot het leveren van papier per riem van 8 blz. Nieuwsblad-formaat 63 bij 39 cM., wegende 10½ kilogram, voor *f* 5, en per riem van 12 blz. van gelijk formaat 63 bij 58 cM., wegende 16 kilogram, voor *f* 8.—. In verband met de twee jaar vroeger door den Heer Funke geuite grief over de voor het Mengelwerk geringe beschikbare ruimte, verdient het de aandacht, hoe de Commissie, na in dit verslag er op te hebben gewezen, dat de kracht van het Nieuwsblad moest bestaan in de verschillende rubrieken, die gezamenlijk het handels-gedeelte uitmaakten, en die dan ook voortdurend met de uiterste nauwgezetheid en vlugheid moesten worden behandeld, moest erkennen, dat een der bezwaren om een Mengelwerk te verkrijgen dat aan alle eischen voldeed, vooral hierin bestond, dat deze rubriek, wat de plaatsruimte betrof, steeds aan de anderen ondergeschikt was; zoodra toch op het laatste oogenblik ruimte gevorderd werd voor advertentiën, moest deze door verwijdering van eenig Mengelwerk worden gevonden, terwijl omgekeerd, bijaldien de advertentiën of handelsopgaven mindere ruimte innamen dan gewoonlijk, de overige

[1]) Zie Handel. der Algem. Verg., blz. 8.

plaats door Mengelwerk moest worden aangevuld; het lag voor de hand dat dit niet naliet eenen nadeeligen invloed, vooral op de verdiensten van het oogenblik dezer afdeeling, uit te oefenen. — Slechts ter loops werd in dit verslag herinnerd aan eene moeielijkheid waarin het Nieuwsblad in de maand October 1871 geraakt was met Commissarissen van het Ondersteuningsfonds voor Weduwen en nagelaten minderjarige kinderen van Leden der Vereeniging, ontstaan door eene verkeerde opvatting hunnerzijds van de betrekking van den redacteur en van diens voorschriften. Toevallig was die moeielijkheid ontstaan door eene kennisgeving van den Heer K. H. Schadd, een der leden van de Commissie van Toezicht op het Nieuwsblad, in N°. 83, van Dinsdag 17 October, waarvan eenig gewrijf en geschrijf in N°. 84, 85, en 86 het gevolg was.

Over de geldelijke uitkomsten der uitgave van het Nieuwsblad had de Commissie in haar verslag moeten verklaren geen mededeeling te kunnen doen, omdat deze afdeeling onder het beheer van het Bestuur der Vereeniging stond. Ze had daarbij evenwel den wensch uitgesproken, dat voortaan de rekening van het orgaan geheel afgescheiden zou worden van de gewone rekening der Vereeniging — zooals trouwens dat jaar door de zorg van haren Penningmeester reeds was geschied [1]) — opdat de leden jaarlijks een gemakkelijker overzicht zouden verkrijgen over de uitkomsten dezer onderneming. Mondeling ter Algemeene Vergadering [2]) — want in het Verslag der Commissie is daarvan geen sprake — schijnt daarbij nog te zijn gewezen op het belang gelegen in het verzamelen van de afzonderlijke rekeningen-courant der ontvangsten en uitgaven van het Nieuwsblad sedert het jaar van den aankoop. Terwijl een en ander de goedkeuring der Vergadering mocht verkrijgen, verzocht de Heer Belinfante eenige inlichting omtrent de onder de uitgaven voorkomende post van 25 Gld. voor het vervroegde afstempelen der adressen aan het Postkantoor, eene uitgave naar zijne meening geheel onnoodig. Maar

---

[1]) Zie Bijlage C op blz. 7 der Handelingen. Intusschen was reeds het vorig jaar als Bijlage C, blz. 6 der Handelingen 1871, eene gelijksoortige „Rekening-Courant van het Nieuwsblad van Juli 1870—Juli 1871" gegeven.

[2]) Zie Handelingen, blz. 3, kol. 2.

de Heer Schadd antwoordde hierop, dat juist die vervroegde afstempeling der adressen maakte dat het Nieuwsblad op tijd kon worden verzonden; andere bladen betaalden evenzoo naar gelang van hunne oplaag eene vergoeding aan het postkantoor. En de Heer J. W. Schleijer kon niet anders dan de juistheid van dit feit bevestigen.

Wat het Register op het Nieuwsblad aangaat, sedert dit met 1870 door de Vereeniging was uitgegeven, daaromtrent valt in de eerste plaats op te merken dat het toen met eene andere lettersoort werd gedrukt; maar zeker weinig sluitend is het, dat terwijl in het Register over 1869 onder de „Officieele mededeelingen" wordt gelezen: „Vereeniging *ter* bevordering van de belangen des boekhandels", in dat over 1870 dit gecurçiveerde woordje veranderd is in *tot*, en zelfs na 1872 in de registers behouden is, niettegenstaande bij den aanvang van genoemd jaar, gelijk hierboven reeds is aangeteekend, in den titel van het blad het woordje *ter* was aangenomen. De rubriek „Nieuwste uitgaven in Nederland" werd in 1870 gewijzigd in „Nieuwe uitgaven in Nederland"; de rubrieken „Nieuwe, of veranderde firma's" en „Hoofd-Correspondentie" (in 1871 „Hoofd-Correspondenten") wisselden van plaats, evenals de „Gemengde Berichten" en de „Overledenen", terwijl eene nieuwe rubriek „Gehuwd" werd ingevoegd. Maar welke reden er heeft bestaan, dat toen in 1871, gelijk hierboven is medegedeeld, de „Voornaamste uitgaven in het Buitenland" op het verlangen van zeer velen behouden bleef, deze rubriek niet in het Register werd opgenomen, is mij niet gebleken. In de plaats daarvan vindt men thans de volgende rubrieken of onder-rubrieken: „Atlassen en Kaarten", „Platen", „Nieuwe uitgegeven Muziekwerken", „In prijs verminderde Boeken", en na die der „Overgegane Fondsartikelen" eene met het opschrift: „Ingekomen werken bij het Depart. van Binnenl. Zaken ter bekomen (*sic*) van eigendomsrecht". De „Gemengde Berichten" zijn vervallen. In het Register over 1872, wederom met eene andere letter gedrukt, werd ingevoegd eene rubriek „Ter vertaling aangekondigde Werken bij afzonderlijke Advertentiën", en (alleen voor dit jaar) „Munt- en Penningkunde", maar die der „In prijs verminderde Boeken", het vorig jaar ingevoerd,

is vervallen; die der „Overgegane Fondsartikelen" en der „Boekbeoordeelingen" zijn van plaats verwisseld, met invoeging eener rubriek „Cantates", en die der „Gemengde Berichten" is weer opgenomen met de aanteekening: „(Hiervan zijn alleen die opgenomen, welker belang van blijvenden aard mogen beschouwd worden.)" In het Register over 1873 werden de „Hoofd-artikelen en ingezonden Stukken" vereenigd; de rubriek „Cantates" van het vorig jaar heet nu „Muziekwerken", ofschoon die der „Nieuw uitgegeven Muziekwerken" ook nog was opgenomen. In dat over 1874 wisselden de rubrieken „Kaarten en Atlassen" en „Platen" van plaats; de in 1873 ingevoerde rubriek „Muziekwerken" verviel, evenals die der „Ingekomen werken bij het Depart. van Binnenl. Zaken" enz., en der „Hoofd-Correspondenten".

Doch keeren we terug tot het jaar 1873, bij welks aanvang de nummer-, jaargang-, en jaartal-aanwijzingen met andere cijfer- en letter-soorten werden aangegeven. Ter Algemeene Vergadering van de Vereeniging dit jaar op 12 Augustus te Amsterdam gehouden onder het voorzitterschap van den Heer J. H. Gebhard, werd in de plaats van den Heer J. C. Loman Jr., die als lid der Commissie van Toezicht moest aftreden, en, ofschoon wel herkiesbaar, herkiezing niet wenschelijk achtte uit beginsel, gekozen de Heer T. Kouwenaar [1]). De Heer Schadd, die daarna het Verslag der Commissie over het Nieuwsblad uitbracht, was zoo gelukkig te kunnen mededeelen, dat geen enkele klacht of grief tegen inrichting of gang der zaak in het afgeloopen jaar was gehoord; hij voegde hieraan toe, dat zijns inziens het Nieuwsblad zijn en blijven moest een handelsorgaan — geen orgaan van letterkundigen aard. De Heer Nijhoff intusschen verklaarde hierop gaarne te zien dat in het vervolg Buitenlandsche Jurisprudentie over het vak in het Nieuwsblad werd opgenomen, waarvoor de Bibliographie de la France, het Börsenblatt en The Bookseller voortdurend ruimschoots stof leverden; hij achtte dit zeer van belang en zeker zeer nuttig. En de Voorzitter, die dit volkomen beaamde,

[1]) Zie Handelingen, blz. 2. kol. 2.

achtte het uitstekend aan den Heer Nijhoff opgedragen zi denkbeeld in het Nieuwsblad nader uiteen te zetten, en da mede deze nieuwe en belangrijke rubriek te openen. Acht de Handelingen dezer Vergadering nu, blz. 7, vindt men, ove eenkomstig het ten vorigen jare uitgesproken verlangen, ee Balans van het Nieuwsblad over de jaren (Januari—Decemb 1870, 1871 en 1872, waaruit in hoofdzaak blijkt, dat van *ƒ* 4800 in dat drietal jaren als aflossingssom voor den aanko van het Nieuwsblad aan den Heer J. M. Van 't Haaff betaal *ƒ* 2798.27 waren gevloeid uit winsten op het blad gemaak en *ƒ* 2001.73 uit de kas der Vereeniging waren gedekt.

Het Verslag van het Bestuur der Vereeniging over 1873-1874, blz. 1, kol. 2, maakt melding van een verzoek in de loop van dat vereenigingsjaar bij het Bestuur ontvangen va de Commissie van Toezicht op het Nieuwsblad, op welke wij gehandeld moest worden met het plaatsen der mededeelinge van Commissarissen van het Bestelhuis, hetzij onder het officië gedeelte der Vereeniging, hetzij eenvoudig als bekendmakin De Redacteur had steeds gemeend de plaatsing in het eerst gedeelte te moeten weigeren, op grond dat bedoelde Commis sarissen, niet door de Vereeniging maar door de aandeelhoude verkozen, een afzonderlijk lichaam onder eigen beheer vertegen woordigden, en dus niet konden worden gerangschikt onde die Commissiën, wier aankondigingen als officiëele stukke moesten worden geplaatst. Commissarissen van Toezicht ve schilden onderling van gevoelen op dit punt, en ook de lede van het Bestuur waren niet eenstemmig; bij meerderheid va stemmen hadden laatstgenoemden evenwel uitgemaakt, dat i het vervolg de mededeelingen van Commissarissen van he Bestelhuis zouden worden opgenomen in het officiëel gedeelt van het Nieuwsblad. In het Verslag van de Commissie va Toezicht, toegevoegd aan vermeld Verslag, blz. 7, kol. 2, wer evenals het vorig jaar, de opmerking gemaakt, dat ieder ove den gang van zaken bij het Nieuwsblad tevreden scheen, omda geen enkele klacht was gehoord. Wel ontveinsde de Commissi zich niet dat er wellicht verbeteringen of doelmatige verande deringen waren aan te brengen, maar deze zouden ongetwijfel

onkosten na zich slepen, waartoe zij geen voorstellen wilde doen, onbekend als zij was met de geldelijke uitkomsten der onderneming. Op ééne belangrijke grief werd intusschen door de Commissie gewezen, deze namelijk, dat bij den geheelen Boekhandel, op eene zeer enkele uitzondering na, de lust scheen te ontbreken, om door bijdragen van welken aard ook de waarde en belangrijkheid van het Nieuwsblad te verhoogen Waar de geheele samenstelling van het blad was opgedragen aan één Redacteur, die tevens met het zeer omvangrijk beheer belast was, kon het niemand verwonderen dat de verscheidenheid van letterkundige mededeelingen wel eens te wenschen overliet, en toch bleef de Commissie van oordeel, dat de eerste taak van den Redacteur-Administrateur was te zorgen, dat de afdeelingen bepaald aan de praktijk van den handel gewijd, met de meeste nauwkeurigheid en vlugheid werden samengesteld. De toezending van bijdragen, hetzij van letterkundig of handels belang, was dus zeer gewenscht. In de Algemeene Vergadering door de Vereeniging gehouden te Amsterdam op 11 Augustus 1874, onder het voorzitterschap van den Heer A. C. Kruseman, werd, na het uitbrengen van dit verslag, dat tot geen wisseling van gedachten aanleiding gaf, in de plaats van den Heer K. H. Schadd, die als lid der Commissie van Toezicht moest aftreden, de Heer Fred. Muller gekozen. [1])

De in het laatst van 1871 gehouden aanbesteding van het drukwerk en het papier voor het Nieuwsblad liep over de jaren 1872, 1873 en 1874. Voor de drie volgende jaren werden door de Commissie van Toezicht in October 1874 [2]) de voorwaarden van aanbesteding voor het drukken en verzenden van het blad toegezonden aan eigenaren van boekdrukkerijen te Amsterdam, tevens leden der Vereeniging, en die voor de levering van het benoodigde papier aan papierkoopers, voor zooverre zij leden der Vereeniging waren. De uitslag was [3]) dat de levering van het drukwerk door de firma Loman,

[1]) Zie Handelingen, blz. 6. kol. 2.

[2]) Zie Nieuwsblad van Vrijdag 16 October 1874, N°. 82.

[3]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur over 1874—1875, blz. 6, kol. 1.

Kirberger, & Van Kesteren, te Amsterdam, als minste inschrijvers, werd aangenomen, en wel voor: één vel van 4 blz. à *f* 12.25, van 6 blz. à *f* 16.62^{5}, van 8 blz. à *f* 21.50, van 2 blz. à *f* 7.62^{5}, bij eene oplage van 700 exemplaren; voor iedere 100 exemplaren meer zou 30 Cents worden berekend; het drukken der adressen werd aan dezelfde firma gegund voor *f* 1.90 per vel van 16 adressen (oplage 125 exemplaren), en het vouwen, strooken en verzenden, per nummer voor *f* 1.80. Het toen afloopend jaar als maatstaf nemende wat het afwisselen in grootte der verschillende nummers betrof, maakte de Commissie de berekening, dat de kosten van het drukken alleen, te beginnen met 1875, per jaar ongeveer 130 Gld. minder, en dus in de drie jaren waarover de aanneming liep bijna 400 Gld. minder zouden bedragen dan in de drie vorige jaren.

Voor het papier was het minst ingeschreven door de firma Van Gelder Zonen, te Amsterdam, per riem van 63—39 à *f* 5, en van 63—58^{5} à *f* 7.75; bij deze inschrijving liepen de verschillen, bij het kleinste formaat, van *f* 5 tot *f* 6.03, en bij het grootste formaat van *f* 7.75 tot *f* 9.20.

Het gevolg van deze aanbesteding was bij den aanvang van 1875 eenige verandering in enkele lettersoorten, en het gewijzigd adres: „*Gedrukt bij Loman, Kirberger & van Kesteren. — Amsterdam*", dat bij N°. 2 reeds veranderd werd in: *Stoomdrukkerij Loman, Kirberger & van Kesteren. — Amsterdam.*" Deze veranderingen intusschen vielen samen met de voor de Vereeniging stellig belangrijke gebeurtenis, dat op 1 Januari 1875 het Nieuwsblad haar onbezwaard eigendom was geworden. Overeenkomstig de voorwaarden van aankoop toch was daarvoor door de Vereeniging aan den Heer J. M. Van 't Haaff betaald:

1 Januari	1870,	1ste termijn	*f*	1600.—
„ „	1871,	2de „	„	1600.—
		een jaar rente	„	420.—
„ „	1872,	3de termijn	„	1600.—
		een jaar rente	„	340.—
„ „	1873,	4de termijn	„	1600.—
		Transport	*f*	7160.—

	Per transport	*f*	7160.—
	een jaar rente	"	260.—
1 Januari 1874,	5de termijn	"	1600.
	een jaar rente	"	180.—
" " 1875,	6de termijn	"	2000.—
	een jaar rente	"	100.—
	te zamen	*f*	11300.—

Ter Algemeene Vergadering van de Vereeniging gehouden te Amsterdam op 11 Augustus 1875, onder het voorzitterschap van den Heer D. A. Thieme, werd dan ook [1]) door den Penningmeester, den Heer Van Dijk, bij het doen zijner rekening en verantwoording, op dit heuglijk feit gewezen. — Toen later [2]) het Verslag der Commissie van Toezicht [3]) aan de orde kwam, wees de Voorzitter er op, hoe daarin een van de leden den wensch had uitgesproken, om de aanbestedingen voor het Nieuwsblad voortaan door het Bestuur der Vereeniging te doen plaats hebben in overleg met de Commissie van Toezicht, maar dat het Bestuur evenwel had gemeend deze zaak geheel te moeten laten in handen der Commissie als behoorende tot hare bemoeiingen. Bedoeld lid, de Heer F. Muller, verklaarde zich nu openlijk tegen deze opvatting van het Bestuur, en toen de Vergadering zich met die opvatting vereenigde, zeide de Heer Muller zich voor te behouden later een voorstel te doen in den geest door hem bedoeld. — Eene oude bekende vraag kwam daarna op het tapijt. Het Groningsch Boekverkoopers-college namelijk had zich beklaagd over de levering van het Nieuwsblad rechtstreeks aan bizondere personen. Hierop nu werd door de Commissie van Toezicht ter Vergadering medegedeeld, hoe de meerderheid harer leden het in het belang van den boekhandel onraadzaam achtte, om een blad uitsluitend voor den handel bestemd van wege de administratie toe te zenden aan particulieren, die daarvan slechts ten nadeele der debitanten misbruik konden maken; want,

[1] Zie Handelingen, blz. 2. kol. 2.
[2] Zie Handelingen, blz. 4. kol. 2.
[3] Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur over 1874—1875, blz. 6. kol. 1.

ofschoon het wel is waar niet mogelijk was te beletten, dat het blad door debitanten aan hunne begunstigers werd geleverd, achtte de meerderheid der Commissie dit evenwel geen reden om van wege de administratie rechtstreeksche toezending te doen plaats vinden. De minderheid der Commissie, met name de Heer F. Muller, achtte echter het aangevoerde bezwaar van te gering belang om zulk eenen onvrijzinnigen maatregel te wettigen. Dit verschil van gevoelen nu werd thans door de Commissie onderworpen aan de beslissing der Algemeene Vergadering, die na eenige woordenwisseling bij meerderheid van stemmen besloot, om de administratie van het Nieuwsblad uit te noodigen zich in het vervolg van de toezending van het blad aan bizondere personen te onthouden. — Bij de hierop gevolgde stemming voor een lid der Commissie, in de plaats van den Heer P. N. Van Kampen, werd in de eerste plaats gekozen de Heer R. C. D'Ablaing van Giessenburg, en toen deze voor die benoeming bedankte, de Heer G. L. Funke; maar ook deze weigerde de benoeming aan te nemen, en nu werd de Heer J. C. Loman Jr. gekozen, die intusschen niet ter vergadering tegenwoordig was. De Heer Loman achtte evenwel deze betrekking onvereenigbaar met zijne hoedanigheid van lid der firma waaraan het drukken van het Nieuwsblad was opgedragen, en vandaar dat het Bestuur der Vereeniging toen den Heer P. N. Van Kampen uitnoodigde zijne betrekking nog te blijven waarnemen tot de eerstvolgende Algemeene Vergadering. In die Vergadering werden daarop in zijne plaats en in die van den Heer T. Kouwenaar gekozen de Heeren Jan D. Brouwer en B. Van Dijk [1]).

In de maand Mei 1876 zag de Heer Zwaardemaker zich genoodzaakt den raad in te roepen van de Commissie van Toezicht. Er werd toen namelijk fondsveiling gehouden door den Heer J. W. Schleijer. Volgens zijne instructie was de Redacteur van het Nieuwsblad verplicht, om van den uitslag

[1]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1875—1876, blz. 1, kol. 1, en Handelingen der Algem. Vergad. 1876, blz. 3, kol. 2.

van iedere fondsveiling, in 't bizonder van de namen der koopers en van de besteede prijzen, in zijn blad bericht te geven; maar nu maakten de verkoopers bezwaar hem van de besteede prijzen officiëele mededeeling te doen, ja zelfs om hem, tot het opteekenen daarvan, op de veiling toe te laten [1]. De Commissie van Toezicht wist geen anderen raad voor den Redacteur, dan dat hij de verkoopers nog eens op de duidelijke bewoordingen zijner instructie zou wijzen, en zoo dit niet hielp de tusschenkomst inroepen van een' vakgenoot die de verkooping bijwoonde. Inderdaad zag de Redacteur zich tot het laatste gedwongen, waarvan het natuurlijk gevolg was dat de opgaven betreffende deze veiling niet zóó nauwkeurig in het Nieuwsblad konden voorkomen, als wanneer de verkooper daartoe zijne medewerking had willen verleenen.

Correctie en redactie van het Nieuwsblad waren onderwerpen die in den loop van het vereenigingsjaar 1875—1876 op eene der vergaderingen van het Bestuur der Vereeniging ter sprake kwamen. Er waren daaromtrent opmerkingen gemaakt die door den Heer Kouwenaar, sedert Augustus 1875 lid van het Bestuur, maar tevens lid der Commissie van Toezicht, aan die Commissie werden medegedeeld. In een schriftelijk antwoord erkende de Commissie volkomen het wenschelijke van onderscheidene verbeteringen in de redactie, maar tevens bracht ze het Bestuur onder het oog, dat de meesten daarvan niet te vergen waren van één Redacteur, die bovendien belast was met het geheele bestuur en beheer van het blad, en die om aan zulke eischen te voldoen, eene kennis van zoo verschillenden en veelzijdigen aard moest bezitten, dat die bezwaarlijk ooit bij één man zou te vinden zijn. De oorzaak van het gebrekkige lag naar de meening der Commissie hoofdzakelijk in de weinige medewerking van anderen, en in de opeenhooping van arbeid den Redacteur opgelegd. Ten einde hem nu eenigszins in de gelegenheid te stellen om van het meer werktuigelijk gedeelte van zijnen arbeid te worden ontheven, en ook op grond der toenemende uitbreiding van dien arbeid, achtte de Commissie

[1] Zie Nieuwsblad van Dinsdag 16 Mei 1876. N°. 39, blz. 216.

zich verplicht op eene verhooging van honorarium aan te dringen. Het gevolg was dat de Commissie, daartoe aangespoord door het Bestuur, in dato 16 Juni 1876 een schrijven richtte tot het Bestuur, waarvan de hoofdinhoud eerlang een punt van beraadslaging uitmaakte op de Algemeene Vergadering der Vereeniging. Die hoofdinhoud was het voorstel om het honorarium van den Redacteur — in 1871 op 1200 Gld. gesteld, en sedert 1 Januari 1873 op 1400 Gld. gebracht [1]) — tot 1800 Gld. te verhoogen. De werkzaamheden toen den Redacteur opgedragen, waren sedert zijne eerste aanstelling aanmerkelijk vermeerderd door den toenemenden omvang van het blad. In het jaar 1870 bedroeg het gezamenlijk getal bladzijden 450, in 1875 over de 600 bladzijden, dus 25 pct. meer. Daar de Redacteur voor alles had te zorgen, voor bibliographiën, recensielijsten, advertentiën, afloop van verkoopingen, registers, administratie, tot het schrijven der quitantiën toe, bleef hem geen tijd over om zich wat meer aan het letterkundig gedeelte van het blad te laten gelegen liggen, en waren de klachten daaromtrent gerezen, de rechtmatigheid er van daargelaten, in de gegeven omstandigheden niet aan hem te wijten. Ten anderen was door zijne goede zorgen het aantal betalende abonnés (geen leden der Vereeniging) aanmerkelijk toegenomen. In 1870 bedroeg dit aantal 289, in 1876 376; nam men daarbij in aanmerking dat er in dat tijdsverloop 47 nieuwe leden tot de Vereeniging waren toegetreden, waarvan velen vroeger betalende abonnés waren, dan was het getal nieuwe abonnementen in die jaren met ruim 100 vermeerderd. Vergeleek men zijn salaris met hetgeen b.v. het Duitsche Börsenblatt aan redactie ten koste legde, dat aan verschillende rubrieken 10.766 Mark, of ongeveer *f* 6450 bedroeg, dan kon eene belooning van 1800 Gld. voor het Nieuwsblad, dat tweemaal in de week verscheen en dus minstens een derde van de moeite kostte, nog uiterst matig genoemd worden, en zou een honorarium van 2000 Gld., naar de meening der Commissie

[1]) Op welk besluit deze verhooging gegrond was, heb ik niet kunnen vinden.

van Toezicht, nog niet te veel zijn, te meer daar in zijne instructie den Redacteur was opgelegd: 1. om in het midden der stad te wonen, dus bekrompen en duur; 2. om geen andere betrekking tegelijk waar te nemen, een verbod dat hem verhinderde, ook al wist hij daartoe den tijd uit te koopen, door andere werkzaamheden zijn inkomen te vermeerderen.

Het Bestuur der Vereeniging intusschen begreep eene dergelijke verhooging van uitgaven voor het Nieuwsblad niet aan de Algemeene Vergadering te mogen aanbevelen, zonder tegenwicht bij de ontvangsten. De uitgaven voor het blad toch waren, ten gevolge van noodzakelijke uitbreiding, in de laatste jaren zeer toegenomen, meer in het bizonder met betrekking tot de hoogere kosten van papier en drukken. Immers bij vergelijking der drukkosten van de laatste jaren bleek, dat deze sedert het vereenigingsjaar 1873—1874 met *f* 544.90 waren vermeerderd, en met andere onkosten was het evenzoo gesteld. Ontegenzeggelijk was het getal advertentiën in de laatste jaren grooter geworden, doch deze leverden niet zooveel meer op, dat, nu er sprake was van verhooging van redactie-honorarium, er niet tevens moest worden gedacht aan verhooging van den prijs der advertentiën. Vandaar het gelijktijdig voorstel van het Bestuur om te beginnen met 1 October 1876 dien prijs te bepalen voor geabonneerden: van 1—5 regels 50 Cts., iedere regel meer 5 Cts., en voor niet-geabonneerden: van 1—5 regels 75 Cts., iedere regel meer 15 Cts.

Op de Algemeene Vergadering der Vereeniging gehouden te Amsterdam op 14 Augustus 1876, onder het voorzitterschap van den Heer D. A. Thieme [1]), bleek reeds dadelijk van verschil van gevoelen over dit voorstel, doordien er een amendement van den Heer H. C. A. Thieme was ingekomen, om niet den prijs der advertentiën te verhoogen, maar daarentegen den abonnementsprijs van het Nieuwsblad met 1 October 1876 te bepalen op *f* 2.50 per kwartaal. Het Bestuur zag in dit amendement geen bezwaar, omdat de hoofdzaak was een tegenwicht

---

[1]) Zie Handel., blz. 4, kol. 2, verg. met Verslag 1875—1876, blz. 2, kol. 2.

te vinden voor de meerdere onkosten voortspruitende uit het eerste gedeelte van het voorstel, door de Commissie ingediend zonder het van eenige voorwaarde afhankelijk te maken. Maar bij een voorstel tot het maken van meer onkosten moesten tevens de middelen daarvoor worden aangewezen. Intusschen stonden de voorstellen van het Bestuur en van de Commissie ieder op zich zelf: het een kon worden aangenomen, het ander verworpen. Op verzoek evenwel van den Voorzitter verdedigde de Penningmeester, de Heer Tj. Van Holkema, nog nader het voorstel van het Bestuur, in de hoop dat de Vereeniging daardoor vermeerdering van inkomsten zou verkrijgen. Maar nu stelde de Heer S. E. Van Nooten, die de door den Heer Thieme voorgestane verhooging van abonnementsprijs te groot achtte, als sub-amendement voor dien prijs op 2 Gld. per kwartaal te brengen. Terwijl de Heer A. E. C. Van Someren hierop verklaarde zich te vereenigen met het amendement-Thieme, omdat hij van meening was, dat de daarbij voorgestelde verhooging van den abonnementsprijs voor niet-leden voor dezen eene aansporing zou worden om als leden tot de Vereeniging toe te treden, meende de Voorzitter bezwaar te moeten maken tegen het sub-amendement, omdat de daardoor te vinden som zou blijken niet voldoende te zijn voor het doel. De Heer J. H. Gebhard wenschte evenwel eerst uitgemaakt te zien of de verhooging van redactie-honorarium noodzakelijk was; achtte de vergadering die verhooging noodig, dan moest ze plaats vinden zonder haar van andere overwegingen afhankelijk te stellen. Maar toen nu de Heer C. H. L. Susan de opmerking had gemaakt, hoe het bedrag dat uit de voorgestelde verhooging van den advertentie-prijs zou voortvloeien, veel grooter zou zijn dan voor de voorgestelde verhooging van redactie-honorarium noodig was, stelde de Heer P. Kraaij Jr., die dit met genoegen hoorde, en van meening was, dat het, bij den niet zeer bloeienden toestand van de kas der Vereeniging, zeer wenschelijk was op dat oogenblik de noodige middelen tot verbetering aan te wenden, omdat dit meer gewenscht was dan dat later een hoofdelijke omslag over de leden een mogelijk tekort zou moeten dekken, als tweede amendement

voor, dat zoowel tot verhooging van den advertentie- als van den abonnementsprijs zou worden besloten. Nadat de Voorzitter hierop had medegedeeld dat het Bestuur zich met dit denkbeeld gaarne vereenigde, want dat slechts de vrees om te veel te vragen het had genoopt tot een misschien te bescheiden voorstel, werd eerst in stemming gebracht het sub-amendement Van Nooten tot verhooging van den abonnementsprijs van het Nieuwsblad tot 2 Gld. per kwartaal, en verworpen met 48 tegen 40 stemmen, maar daarna het amendement-Thieme tot verhooging van dien prijs tot *f* 2.50 per kwartaal aangenomen met 69 tegen 12 stemmen. Bij de vraag of gelijktijdig de prijs der advertentiën zou worden verhoogd, verklaarde de Heer A. E. C. Van Someren dat naar zijne meening de nietleden der Vereeniging door de verhooging van den abonnementsprijs reeds genoeg werden getroffen, maar hier tegenover meende de Heer B. Van Dijk, dat al zouden ook velen, afgeschrikt door den verhoogden prijs, hun abonnement opzeggen, deze dan toch door den hoogeren prijs der advertentiën hunne bijdrage aan de kas der Vereeniging niet zouden onthouden. En de Heer W. F. Dannenfelser maakte de opmerking, dat men onderscheid moest maken tusschen niet-leden geabonneerden en niet-geabonneerden die hunne advertentiën in het Nieuwsblad plaatsten; waar de eersten werden getroffen, was dit nog niet het geval met de laatsten. Eindelijk wees de Heer P. Kraaij Jr. er op, dat zoo de niet-leden der Vereeniging bezwaar hadden tegen de voordeelen aan de leden toegekend, dit hun eene aansporing zou zijn om tot de Vereeniging toe te treden, ten gevolge waarvan deze in ieder geval den zedelijken steun der toeneming van het getal leden zou verkrijgen. In stemming gebracht werd het amendement-Kraaij met 62 tegen 17 stemmen aangenomen, waarna het voorstel tot verhooging van het honorarium van den redacteur onder algemeene toejuiching werd goedgekeurd. — Toen hierop het Verslag der Commissie van Toezicht over het afgeloopen vereenigingsjaar in behandeling kwam, wees de Heer G. Kolff op hetgeen daarin voorkwam met betrekking tot de weigering aan den Redacteur om op eene

fondsveiling tot het aanteekenen der besteede prijzen te worden toegelaten, en sprak den wensch uit dat tegen eene herhaling daarvan maatregelen door het Bestuur werden genomen, of dat aan den Redacteur gelegenheid zou worden gegeven om op eenige andere wijze voor de juiste aanteekening der prijzen zorg te dragen. Maar de Voorzitter antwoordde, dat de verkooper geheel naar eigen goedvinden kon handelen, zoodat het voor het Bestuur onmogelijk was andere maatregelen te nemen dan de verkoopers vriendelijk te verzoeken den redacteur op hunne veilingen toe te laten. En de Heer J. W. Schleijer deelde daarna nog mede, dat aan den Redacteur eenige dagen vóór de verkooping het bezwaar was medegedeeld, zoodat er dus gelegenheid had bestaan om zich op andere wijze van de noodige inlichtingen te voorzien.

Ten gevolge van bovenvermelde besluiten in Augustus 1876 genomen, las men sedert N°. 79, van Dinsdag 3 October 1876, in het hoofd van het Nieuwsblad: „De abonnementsprijs is *f* 2.50 per 3/m. Prijs der advertentiën voor geabonneerden: van 1—5 regels 50 Cts. en verder 5 Cts. per regel; voor niet-geabonneerden of advertentiën door geabonneerden voor anderen geplaatst: 1—5 regels 75 Cts. en verder 15 Cts. per regel.“ Cet. Cet. Gelijktijdig werd in het hoofd voor de eerste maal medegedeeld, dat als Agent voor België de Heer Ad. Hoste te Gent was opgetreden. Drie maanden later, bij den aanvang van 1877, werd daaraan toegevoegd: „Voor Engeland de heer F. C. D. Thieme“, terwijl tevens tot verduidelijking bij de opgave van den abonnementsprijs werd gevoegd: „franco per post.“

Zoowel de Commissie van Toezicht in haar verslag, als de Penningmeester der Vereeniging bij het overleggen zijner rekening en verantwoording, beiden ter Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op 13 Augustus 1877, onder het voorzitterschap van den Heer D. A. Thieme [1]), konden de verklaring afleggen, dat het besluit der vorige Algemeene Vergadering, om den abonnementsprijs van het Nieuwsblad voor niet-

---

[1]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur over 1876—1877. blz. 6. kol. 2; Handel. der 60ste Alg. Verg., blz. 3. kol. 1.

leden op 10 Gld. te stellen en alzoo gelijk te brengen met de contributie der Vereeniging, en den prijs der advertentiën eenigszins te verhoogen, voor de kas der Vereeniging zeer voordeelig had gewerkt. Wel hadden sedert October 1876 37 abonnés bedankt, maar de sedert verloopen 9 maanden hadden toch aan abonnementsgeld *f* 539.70, en aan advertentiën *f* 840.55, te samen *f* 1380.25, meer opgebracht, hetgeen eene meerdere jaarlijksche opbrengst van *f* 1840 aanwees. Trok men van dit cijfer *f* 400 af voor de verhooging van redactie-honorarium, dan zouden de inkomsten alleen van het Nieuwsblad in het toen ingetreden vereenigingsjaar *f* 1440 meer bedragen dan in 1875. — Het was in dezelfde vergadering dat genoemde Penningmeester, de Heer Tj. Van Holkema, die als lid van het Bestuur moest aftreden, in de plaats van den Heer Fred. Muller tot lid der Commissie van Toezicht werd benoemd.

In het najaar van 1877 had de driejaarlijksche aanbesteding, over het tijdvak 1878—1880, plaats voor het drukken en de levering van het papier voor het Nieuwsblad. De uitslag was, dat het drukken van het blad werd aangenomen door de firma Blikman & Sartorius tegen den prijs van een vel van 4 blz. voor *f* 11.50, van 6 blz. voor *f* 15.44^{5}, van 8 blz. voor *f* 20.50, en van ½ vel van 2 blz. voor *f* 7.50, bij eene oplaag van 800 exemplaren; voor elke 100 exemplaren daarenboven 25 Cents. Het drukken der adresstrooken werd door dezelfde firma aangenomen voor *f* 1.60 per vel (oplaag 125 exemplaren), en het vouwen, strooken en verzenden voor *f* 1.52^{5} per nummer. De levering van het papier werd aangenomen door de firma Van Gelder Zonen, per riem van 63—39 voor *f* 4.65, en per riem van 63—58 voor *f* 7.20. Beide aanbestedingen waren, vergeleken met de vorige, zeer in het belang der Vereeniging [1]). Toen de Commissie van Toezicht in het Nieuwsblad van Dinsdag 30 October 1877, N°. 87, kortweg mededeeling deed van dezen uitslag, maakte ze tevens bekend, dat met 1 Januari 1878 de gelegenheid zou worden aangebo-

[1]) Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1877—1878. blz. 5, kol. 1.

den advertentiën te plaatsen met gebruikmaking van grootere letter, des verlangd over twee kolommen te verdeelen, en voorts, dat houtsneden of clichés, op de hoogte van de letter (Hollandsche hoogte) van het Nieuwsblad gebracht, zouden kunnen worden opgenomen. Van eene en andere wijziging is natuurlijk bij den aanvang van 1878 bij het Nieuwsblad iets merkbaar; vooreerst werd nu het adres: „*Stoomdrukkerij Blikman & Sartorius Amsterdam*"; verder ondergingen enkele lettersoorten verandering; bij de prijs-opgaven werd het „Grootere letters en afbeeldingen naar de plaatsruimte die zij innemen" ingevoegd, en in de tegenoverstaande opgave werd de woonplaats van den Administrateur „Blauwburgwal 8" opgenomen — sedert N°. 77, van Vrijdag 27 September 1878, „Lauriergracht 53"; het meest intusschen valt de verandering in den vorm der advertentiën in het oog. Later met N°. 46, van Dinsdag 11 Juni 1878, verviel in het hoofd de opgave van het agentschap van het blad voor Engeland. Nog valt op te merken, hoe, nadat het Bestuur der Vereeniging aangezocht was om geregeld in het Nieuwsblad op te nemen eene beknopte opgave der faillissementen in den Boekhandel en aanverwante vakken, deze nieuwe rubriek werd geopend in N°. 13, van Vrijdag 15 Februari 1878, met de hoop evenwel dat ze weinig plaats zou behoeven in te nemen.

Bij vergelijking der Registers — kennelijk niet altijd door dezelfde hand bewerkt — van 1874 en 1875 vindt men de onder-rubriek der „Nieuwe uitgaven in Nederland": „Kaarten en Atlassen" veranderd in „Atlassen en Kaarten", die der „Boekbeoordeelingen" geplaatst vóór die der „Overgegane Fondsartikelen", terwijl daarna weder de niet in 1874 voorkomende rubriek „Ingekomen werken bij het Depart. van Binnenl. Zaken" enz. is opgenomen; het register eindigt met twee nieuwe rubrieken: „Brievenbus" en „Appendix op ter vertaling aangekondigde werken bij afzonderlijke advertentiën." Is het Register over 1876 gelijk aan dat over 1875, in dat over 1877 trekt het aanstonds de aandacht dat de rubriek „Hoofdartikelen en Ingezonden Stukken", gevolgd door eene nieuwe rubriek „Ontwerp van Wet tot Regeling van het Auteursrecht" over-

gebracht is achter de rubriek: „Overleden" (*sic*); verder heet nu de onder-rubriek „Nieuw uitgegeven Muziekwerken" der hoofd-rubriek „Nieuwe uitgaven in Nederland" kortweg „Muziek"; de rubriek „Overgegane Fondsartikelen" is hier weer vóór die der „Boekbeoordeelingen" geplaatst. In het Register over 1878 wisselden de onder-rubrieken „Atlassen en Kaarten" en „Platen" van de hoofdrubriek „Nieuwe Uitgaven in Nederland" van plaats.

Hoe het Nieuwsblad, vergeleken bij vroeger dagen, meer en meer aan zijn doel beantwoordde, blijkt onder anderen uit de gunstige mededeelingen in het Verslag van de Commissie van Toezicht van 1879 [1]). Het blad toch verheugde zich in de steeds toenemende belangstelling en den steun van alle vakgenooten. Het aantal advertentiën en abonnementen ging steeds vooruit. De Redacteur gaf zich veel moeite om den boekhandel ook zooveel mogelijk op de hoogte te houden van alle nieuwe uitvindingen op het gebied van typographie, terwijl menige bibliographische mededeeling zeer welkom was. Met dankbaarheid werd de hulp erkend van vele vakgenooten, die menig doorwrocht stuk inzonden ten doel hebbende, hetzij op gebreken in den boekhandel te wijzen, hetzij meer bekendheid te geven aan den buitenlandschen boekhandel. Het feit dat de meeste dagbladen vele stukken en berichten uit het Nieuwsblad overnamen, was zeker een bewijs dat het blad steeds meer werd gewaardeerd als een goed vakblad. Het spreekt van zelf dat een zoo gunstig verslag weinig aanleiding kon geven tot wisseling van gedachten op de Algemeene Vergadering, die onder het voorzitterschap van den Heer J. C. Loman Jr. te Amsterdam op 7 Augustus 1879 werd gehouden. Toch meende de Heer Ph. Meijers dien dag het wenschelijke te mogen betoogen van het verlagen van den abonnementsprijs, van het verhoogen daarentegen van den prijs der advertentiën; als bewijs werden door hem eenige andere vakbladen aangehaald die allen tot lager prijs werden berekend.

[1]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1878—1879, blz. 5, kol. 2.

De Voorzitter intusschen zag zich genoodzaakt op te merken, dat deze zaak, als niet voorkomende op de punten van beraadslaging, buiten de orde stond, maar de Heer J. H. Gebhard stelde daarom voor, haar tot de volgende Algemeene Vergadering te verdagen, en den Heer Meijers uit te noodigen zich tijdig met een behoorlijk voorstel tot het Bestuur te wenden; daartoe verklaarde de Heer Meijers zich bereid. — Inmiddels waren door de Vergadering ter vervanging van de Heeren Jan D. Brouwer en B. Van Dijk tot leden van de Commissie van Toezicht benoemd de Heeren N. G. Van Kampen en Louis D. Petit [1]).

De weinige tijd die bij de voortdurende uitbreiding van het blad voor verbetering en verzending overbleef, maakte den maatregel noodzakelijk om den tijd voor de laatste inzending van advertentiën, die tot dusverre tot 's middags één uur van den dag der uitgave was opengesteld, tot 's morgens elf uur te vervroegen. Van deze verandering, door de redactie in overleg met de Commissie van Toezicht gemaakt, bleek in het hoofd van N°. 1, van Vrijdag 2 Januari 1880, terwijl in hetzelfde nummer door den Redacteur-Administrateur daarop afzonderlijk de aandacht werd gevestigd. Ook in het Verslag der Commissie van Toezicht [2]) werd later herinnerd aan dien genomen maatregel, en daarna er op gewezen hoe de bibliographische opgaven in het blad sedert het vorig verslag waren vermeerderd met eene lijst van Academische Proefschriften, die te danken was aan de zorg van den Heer Louis D. Petit, in het najaar van 1879 als Conservator voor gedrukte werken aan de Universiteits-Bibliotheek te Leiden opgetreden, welke lijst om de drie maanden zou worden vervolgd. Voor het leveren der lijsten van nieuwe uitgaven in het buitenland, werd verder in dat Verslag medegedeeld, had de Heer Zwaardemaker, op verzoek der Commissie, zich in verbinding gesteld met personen die met den buitenlandschen boekhandel vertrouwd waren; hierdoor bracht deze rubriek hen, die er gebruik van

[1]) Zie Handel. der 62ste Alg. Verg., blz. 4, kol. 1.
[2]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1879—1880, blz. 5, kol. 1.

maakten, beter en spoediger op de hoogte dan tot dusverre het geval was. Zoo ook herinnert dit Verslag aan eene wijziging in de registers van geplaatste advertentiën aangebracht. Eindelijk werd daarin nog gewezen op het feit, hoe naast het meer praktisch belang dat het Nieuwsblad voor den handel had, het ook door goed geschreven artikelen over het een of ander onderwerp den boekhandel betreffende zijnen lezers van nut kon zijn; maar tevens hoe het niet gemakkelijk was die te verkrijgen, omdat de mannen die het best in staat waren zulke stukken te leveren, meestal door den aard van hunnen werkkring en de vele bezigheden daaraan verbonden, verhinderd werden om hunnen tijd aan het schrijven daarvan te besteden. Toch had de Commissie eene poging gewaagd om het Nieuwsblad meer dan vroeger van zulke artikelen te voorzien. Verschillende mannen van naam en erkende bekwaamheid in het vak van boekhandel of bibliographie waren door haar uitgenoodigd om in deze hulp te verleenen, en ofschoon nog slechts zeer enkelen aan die roepstem hadden gehoor gegeven, meende de Commissie toch dat hare poging niet vruchteloos was geweest, en de belangstelling in het blad bij de hoofdmannen van het vak daardoor was toegenomen.

Straks, ter Algemeene Vergadering van de Vereeniging, gehouden te Amsterdam den 11den Augustus 1880, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger, waar eerst ter vervanging van de Heeren Tj. Van Holkema en Louis D. Petit, die, niettegenstaande zijn vertrek naar Leiden in het najaar van 1879, op verzoek van het Bestuur der Vereeniging tot aan het einde van het vereenigingsjaar zijne betrekking was blijven waarnemen, de Heeren R. W. P. De Vries en B. Van Dijk tot leden der Commissie van Toezicht werden benoemd, — betoogde, bij de behandeling van vermeld verslag, de Heer C. H. L. Susan het wenschelijke, dat in het Nieuwsblad onder de rubriek „boekbeoordeelingen" ook die der groote dagbladen werden opgenomen; reeds was hij over dit punt in briefwisseling geweest met den Redacteur, die er evenwel bezwaar tegen had gemaakt. Ofschoon nu de Heer N. G. Van Kampen als lid der Commissie gaarne bereid was de zaak nader te onder-

zoeken en met den Redacteur te bespreken, zoo moest toch de Heer P. N. Van Kampen verklaren dat het niet goed was in deze te ver te gaan; groote bladen plaatsten zeer dikwijls kleine, vaak uiterst onbeduidende aankondigingen, die niet de moeite waard waren om ze in de bedoelde rubriek op te nemen. Maar hiertegen voerde de Heer Susan aan, dat ook besprekingen van grooteren omvang waren over het hoofd gezien. Intusschen nam hij, nadat de Redacteur beloofd had zijn best te zullen doen aan deze rubriek de meest mogelijke volledigheid te zullen geven, gaarne genoegen met het denkbeeld van den Voorzitter om de zaak aan het beleid van de Commissie van Toezicht over te laten. [1])

Later [2]) kwam in dezelfde Algemeene Vergadering aan de orde een voorstel van den Heer J. Beerendonk, om van 1 Januari 1881 af het Nieuwsblad met grooter letter, en te gelijker tijd in grooter formaat te doen verschijnen. De voorsteller toch was van meening dat eerstbedoelde verandering wenschelijk was voor hen wier gezichtsvermogen zwak was of werd, en die het Nieuwsblad dan met meer genoegen zouden ter hand nemen dan nu, te meer daar het blad af en toe, waarschijnlijk door de groote haast waarmede het werd afgedrukt, niet altijd even gelukkig uitviel; en de tweede verandering ware wellicht in staat om het Nieuwsblad wat meer de aandacht te doen trekken van velen, maar bizonder van die vakgenooten die de lezers vroeger door hunne leerrijke en onderhoudende pennevruchten zoo dikwijls aangenaam wisten bezig te houden, maar van wie men nu weinig of niets hoorde. Zooals het de laatste jaren werd geredigeerd, kon men het blad gerust bestempelen met den naam van Boekverkoopers-Advertentieblaadje. De voorsteller vertrouwde dat door het aannemen van zijn voorstel in het blad verandering ten goede zou komen, en daardoor aan den wensch van hem en van vele medelezers zou worden voldaan. De Voorzitter — na eerst ter kennis der Vergadering te hebben gebracht dat de Heer Ph. Meijers zijn voor-

[1]) Zie Handel. der 63ste Alg. Verg., blz. 5, kol. 1.
[2]) Zie Handel. der 63ste Alg. Verg., blz. 10, kol. 1.

stel betreffende den prijs van het Nieuwsblad, door de vorige Vergadering verdaagd, had ingetrokken, en na daarop te hebben gevraagd of er ook andere leden waren die eenige verandering of verbetering in het Nieuwsblad wenschten, — wees toen op het bezwaar om op dat oogenblik over wijzigingen als voorgesteld waren een besluit te nemen, maar wenschte die te stellen in handen van de Commissie van Toezicht, daar juist binnen weinige maanden op nieuw de aanbesteding van papier en drukwerk zou moeten plaats vinden. En aldus werd, nadat de Heer C. Van Bentum had verklaard in de kleine letter van het Nieuwsblad geen bezwaar te zien, terwijl ook het gemis aan lectuur in het blad hem niet getroffen had, door de Vergadering besloten.

Bedoelde driejaarlijksche aanbesteding had tot uitkomst, [1]) dat van de drukkers die zich hadden aangemeld de Heeren De Roever-Kröber-Bakels, die reeds éénmaal, in 1872, 1873, en 1874, het Nieuwsblad hadden gedrukt, de laagste inschrijvers waren tegen de volgende prijzen: per half vel van 2 blz. *f* 7.20, per vel van 4 blz. *f* 11.50, per vel van 6 blz. *f* 15, per vel van 8 blz. *f* 22, alles berekend bij 800 exemplaren; terwijl het drukken der adresstrooken door hen werd berekend op 3 Gld. voor elk vel van 36 adressen, bij eene oplaag van 125 exemplaren, en de verzending op 2 Gld. voor elk nummer. Voor het leveren van het papier waren de minste inschrijvers de Heeren P. Proost & Zoon, die den riem van het formaat 63 × 39 cM. à *f* 4.20, en den riem van 63 × 58½ cM. à *f* 6.40 berekenden [2]). En zoo werd dan met den aanvang van 1881 het adres van het Nieuwsblad: „*Gedrukt bij De Roever-Kröber-Bakels. — Amsterdam*" — sedert N°. 91, van Dinsdag 14 November 1882 „*te Amsterdam*" — terwijl natuurlijk eenige wijziging in de gebruikte lettersoorten merkbaar

[1]) De Handelingen der 64ste Algemeene Vergadering, blz. 6, kol. 2, maken melding van een protest tegen deze aanbesteding van den kant der firma Blikman & Sartorius.

[2]) Zie het Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur over 1880—1881, blz. 8, kol. 2; Nieuwsblad voor den Boekhandel van Dinsdag 2 November 1880, N°. 88.

is. Wat verder den jaargang van 1881 betreft, dienaangaande valt aan te teekenen, dat met N°. 87, van Dinsdag 25 October, het adres van den Administrateur overging naar de Hartenstraat 35.

Het zooeven aangehaalde Verslag der Commissie van Toezicht, uitgebracht ter Algemeene Vergadering der Vereeniging gehouden te Amsterdam op 16 Augustus 1881, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger, wijst er op, hoe het in den loop van het toen afgesloten vereenigingsjaar de aandacht der Commissie had getrokken, dat menigmaal advertentiën werden geplaatst, die ten doel hadden vertalingen aan te kondigen, welke in de termen vielen van Art. 12 § 17 van het Reglement der Vereeniging, luidende: „De leden verbinden zich te goeder trouw het debiet van eene onrechtmatige uitgave op geenerlei wijze te bevorderen". Men mocht, zeide de Commissie, over dit artikel denken zooals men wilde, zoolang het bestond en van kracht was, achtte de Commissie het in ieder geval onbehoorlijk, dat in het Orgaan der Vereeniging boeken werden aangekondigd die de leden, volgens het Reglement, slechts bij uitzondering behoorden te verkoopen. Het Bestuur der Vereeniging was het hierin met de Commissie eens geweest, en zoo had dan ook de Commissie den Redacteur verzocht maatregelen te nemen, dat de bedoelde advertentiën voortaan niet zouden worden opgenomen.

Het Verslag van het Bestuur der Vereeniging over 1880—1881, blz. 4, kol. 1, maakt melding van een verzoek van den Bibliothecaris der Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, Dr. M. F. A. G. Campbell, om toezending van een present-exemplaar van het Nieuwsblad, daar de inhoud van het blad, die in den regel niet belangrijk was voor personen buiten den boekhandel, somtijds toch van zeer veel belang was voor het bestuur der Koninklijke Bibliotheek. Ofschoon nu nog ter Algemeene Vergadering van 1875 bij meerderheid van stemmen was besloten, om de administratie van het Nieuwsblad uit te noodigen zich in het vervolg van de toezending van het blad aan bizondere personen te onthouden [1]), had het

---

[1]) Zie hierboven blz. 84.

Bestuur gemeend dat bedoeld besluit in dit geval van geen toepassing was. Van levering was hier geen sprake, en het gebruik dat het bestuur van de Koninklijke Bibliotheek van het Nieuwsblad zou maken, zou, hierop kon men gerust vertrouwen, geen nadeel toebrengen aan den boekhandel. Gaarne had het Bestuur dan ook aan dit verzoek voldaan, te meer daar de Bibliotheek der Vereeniging in het bezit was van een dubbel exemplaar der jaargangen 1836—1878, dat, aangevuld met de latere jaargangen, en onder belofte van verdere geregelde toezending, aan genoemde bibliotheek was afgestaan. Evenzoo was op verzoek van den Bibliothecaris van den Börsenverein der Deutschen Buchhändler, in ruil voor het Börsenblatt, aan dezen een present-exemplaar van het Nieuwsblad toegestaan.

Terwijl noch dit punt, noch het Verslag der Commissie van Toezicht, op de Algemeene Vergadering van 1881 tot eenige bedenking aanleiding gaf, kwam toch, na afloop der gewone werkzaamheden, eene belangrijke zaak betreffende het Nieuwsblad op die Vergadering aan de orde [1]). De Heer P. A. M. Boele Van Hensbroek namelijk had het volgende voorstel ingediend:

„De Vereeniging acht het wenschelijk de artikelen van blijvende waarde voor de geschiedenis van den Boekhandel, voorkomende in het Nieuwsblad van den Boekhandel, van zijn eerste verschijnen tot heden en in het Weekblad van den Boekhandel, in één bundel vereenigd uit te geven.”

„De Vergadering benoemt eene Commissie van drie leden, die de keuze der stukken zal vaststellen, in de volgende Algemeene Vergadering verslag zal uitbrengen betreffende hare werkzaamheden, en een voorstel zal doen over de uitgave.”

Door den voorsteller werd dit punt op de Vergadering volgenderwijs schriftelijk toegelicht:

„Eerst dan kan de geschiedenis worden geschreven, als de bronnen zijn verzameld en uitgegeven. Het „Börsenverein der Deutschen Buchhändler zag dat zeer juist in, toen het besloot tot het bewerken van eene geschiedenis van den Duitschen

---

[1]) Zie Handel. der 66ste Alg. Vergad., blz. 10, kol 2.

Boekhandel en voorloopig in het „Archiv" de bronnen en belangrijke monographiën van die geschiedenis te vereenigen. Het Nieuwsblad van den Boekhandel bevat tal van artikelen, die van belang kunnen geacht worden voor de geschiedenis van den boekhandel in Nederland, zoowel van den tegenwoordigen tijd als van vroeger. De namen, waarmede die stukken zijn geteekend, de namen van 's JACOB (sic), FREDERIK MULLER en anderen, staan ons reeds borg voor de degelijkheid van den inhoud. Als bron is dan ook het Nieuwsblad onmisbaar voor hem, die òf zich zou willen wijden aan de beoefening der boekhandelaarsgeschiedenis, òf slechts zijne snipperuren wil besteden om iets van het verledene van zijn vak te weten."

„Mogen al eenige firma's het Nieuwsblad kompleet bezitten, het is te omvangrijk en te onhandig van vorm om niet naar een stoffig hoekje verwezen te worden, en het is geen zeer uitlokkend werk uit al die deelen de nog lezenswaarde artikelen te zoeken, niet alleen uit die van voorbijgaand belang, maar ook uit die duizenden bladzijden vol mercantiele opgaven en advertentiën."

„Door de uitgave van den in het Voorstel bedoelden herdruk, wellicht als 1e deel van een „Archief voor de geschiedenis van den Boekhandel in Nederland", zal ieder in staat zijn die belangrijke artikelen te bezitten. Menig gevestigd en aankomend boekhandelaar kan daardoor aangespoord worden, die geschriften te bestudeeren, om misschien later zelf mede een steentje bij te dragen tot eene geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel."

De Heer Boele van Hensbroek voegde hier nog aan toe, hoe hij, naar aanleiding van de bedenking die hij van sommige zijden had vernomen, dat namelijk de Heer A. C. Kruseman door dit voorstel kon worden gehinderd in zijn voornemen om eene geschiedenis van den boekhandel te schrijven, kon mededeelen, dat gemelde Heer integendeel, volgens zijne persoonlijke verzekering, met het voorstel zeer was ingenomen. Gelijke betuiging werd door den Heer Louis D. Petit gedaan; van een vroeger door hem gemaakt Register op het Nieuwsblad was

hem herhaaldelijk en bij verschillende gelegenheden het nut gebleken; wanneer eene bloemlezing uit de stukken in het Nieuwsblad werd gemaakt, zou zulks ook hen tot schrijven opwekken die nu vreesden dat hun werk er in zou worden begraven; dan bestond er kans dat die artikelen eene meer blijvende plaats zouden verkrijgen in de belangstelling van het publiek. Wel maakte de Heer H. Uyttenbroeck daarentegen de opmerking dat het hier eene finantiëele zaak gold, en dat er naar zijne meening andere uitgaven waren te doen die meer noodig waren, zooals eene lijst van overgegane fondsartikelen loopende over een bepaald aantal jaren, maar de Voorzitter meende dat deze wensch buiten de orde lag, en de Vergadering nam het voorstel van den Heer Boele van Hensbroek onder toejuiching aan. En hierop werden tot leden der Commissie voor de samenstelling van den bundel aangewezen de voorsteller, volgens de bepalingen van het reglement, en de Heeren A. C. Kruseman en Louis D. Petit bij meerderheid van stemmen.

In het Nieuwsblad van Dinsdag 28 Maart 1882, N°. 25, was onder de „Gemengde Berichten" het volgende opgenomen: „De bekende circulaire, waarin een *zeventig* Nederlanders eene oproeping aan onze „Landgenooten" richten, om een kapitaal bijeen te brengen, ten einde Multatuli te vergoeden wat hij prijs gaf door zijn ontslag te nemen „om de belangen der verdrukte bevolking van Insulinde voor te staan" is zeker door onze lezers met ingenomenheid ontvangen en gelezen. Wij behoeven voorzeker geene opwekking te doen tot aansluiting tot deze daad van nationale dankbaarheid, waar vooral de Boekhandel, behalve deze nog een andere plicht bezit, n.l. van dankbare vereering voor 't geen Multatuli voor onze letterkunde heeft gedaan. Behalve door rechtstreeksche hulp kan de Nederlandsche Boekhandel door zijne invloedrijke medewerking veel tot het welslagen van deze nationale zaak bijbrengen." In N°. 26, van Vrijdag 31 Maart 1882, verscheen hierop eene officiëele mededeeling van het Bestuur der Vereeniging, waarbij het „zich verplicht (achtte) ter kennis van de leden te brengen dat het, naar aanleiding van het bericht in N°. 25 —, tevens

opwekking tot deelneming aan het Multatulifonds, besloten (had) den Heer Redacteur te verzoeken, zich in het orgaan (der) Vereeniging te onthouden van alle politieke beschouwingen en zich voortaan alleen te bepalen tot hetgeen in den kring van (dit) vak-blad (paste)." In haar Verslag over 1881—1882 [1]) herinnerde de Commissie van Toezicht aan het gebeurde, maar, ofschoon zij niet wilde treden in eene beoordeeling van het feit, en erkende dat het Bestuur ongetwijfeld het recht had de medegedeelde advertentie te plaatsen en het daarin aangekondigd verzoek tot den Redacteur te richten, had toch de meerderheid der Commissie gaarne gezien dat zij in deze zaak vooraf ware gekend. Ter Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op 10 Augustus 1882, onder het voorzitterschap van den Heer W. H. Kirberger [2]), sprak de Heer P. A. M. Boele van Hensbroek als zijne meening uit, dat in deze zaak inbreuk was gemaakt op de vrijheid van drukpers; hij had naar aanleiding daarvan een artikel ingezonden voor het Nieuwsblad, dat echter was geweigerd, na, behalve door den Redacteur, door de Commissie van Toezicht en het Bestuur te zijn beoordeeld. Door deze drievoudige censuur achtte hij de vrijheid van spreken beleedigd. Daarom werd door hem deze motie van orde voorgesteld: „De Vergadering is van oordeel dat, om de vrije uiting van gedachten niet te beperken, elk met een' vollen naam geteekend en den boekhandel betreffend stuk in het Nieuwsblad moet worden opgenomen." De Voorzitter achtte deze motie zeer gevaarlijk. Want, wanneer een stuk in ironischen, of zelfs in geheel en al onbehoorlijken vorm werd ingezonden, zou men steeds verplicht zijn het te plaatsen. Het Nieuwsblad was het Orgaan der Vereeniging waarin niet alles zonder onderscheid kon worden opgenomen. Voorts deed de Voorzitter uitkomen dat het Bestuur het stuk van den Heer Boele van Hensbroek niet had geweigerd, maar dat het, gelijk steeds geschiedde wanneer per-

---

[1]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur over 1881—1882, blz. 8, kol. 1.

[2]) Zie Handel. der 65ste Algem. Vergad., blz. 6, kol. 1.

soonlijkheden in stukken voorkwamen, vooraf van den inhoud kennis had gekregen. De Voorzitter had daarop aan de Commissie van Toezicht medegedeeld, dat voor eene dergelijke zaak niet terstond eene Bestuursvergadering kon worden belegd, en dus de al of niet plaatsing aan de Commissie bleef overgelaten, hoewel hij daarbij zijn gevoelen over het stukje niet had verzwegen. De Heer B. Van Dijk, lid der Commissie van Toezicht, achtte het bij uitsluiting de roeping der Commissie de ingezonden stukken, die de Redacteur niet op eigen verantwoordelijkheid wilde plaatsen, te beoordeelen. Werd de motie aangenomen, dan zou dus de Commissie zich verplicht zien haar ontslag te nemen. Spreker zag echter bezwaar in de eenigermate valsche stelling der Commissie tusschen de inzenders en het Bestuur, en vroeg of hierin geen wijziging kon worden gebracht. Hierop gaf de Voorzitter de verzekering dat, waar het Bestuur met betrekking tot het Nieuwsblad handelend moest optreden, de Commissie voortaan steeds vooraf zou worden gekend; het had in de meening verkeerd, dat dit ook thans was geschied. Overigens was in het Verslag van het Bestuur de zaak betreffende het bericht van het Multatulifonds uit kieschheid tegenover den Redacteur niet op nieuw aangeroerd. In stemming gebracht werd de motie-Boele van Hensbroek met 47 tegen 18 stemmen verworpen.

In dezelfde Algemeene Vergadering kwam daarna aan de orde het Verslag van de Commissie in 1881 benoemd voor de uitgave eener bloemlezing uit het Nieuwsblad [1]). Bij haar nauwkeurig onderzoek der lange reeks deelen van het Nieuwsblad en van het Weekblad voor den Boekhandel, alsmede van het Jaarboekje en het Adresboek voor den Boekhandel, met betrekking tot de daarin voorkomende bijdragen van blijvende waarde, had de Commissie zich tot richtsnoer gesteld de waarde, welke die artikelen thans nog voor boekhandelaars en voor hen die in den boekhandel werkzaam waren konden hebben. Ar-

[1]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur over 1881—1882, blz. 12, kol. 2.

tikelen, hoe verdienstelijk ook op zich zelven, doch over onderwerpen thans zonder belang, waren verworpen; evenzoo indien zij handelden over eenig onderwerp, waarover sedert beter of uitvoeriger in andere tijdschriften of in afzonderlijk uitgegeven werken was geschreven. De Commissie ontveinsde zich niet dat door deze, in haar oog noodige, beperking, het getal der op te nemen stukken, een herdruk waardig, zeer gering was gebleken; toch had zij aan haar beginsel vastgehouden, omdat zij meende, dat alleen op zoodanige wijze de met toestemming der Algemeene Vergadering uit te geven verzameling een waardig begin zou kunnen vormen van een Archief voor den Nederlandschen Boekhandel, dat — de Commissie was hiervan ten volle overtuigd, — krachtig zou kunnen medewerken aan opwekking tot wetenschappelijken arbeid op het gebied van boekhandel en bibliographie, en aan verspreiding van degelijke kennis onder de beoefenaren dier wetenschappen. De stukken, die de Commissie ter herdruk voorstelde, besloegen in het Nieuwsblad en in het Weekblad voor den Boekhandel 14056 regels, in het Jaarboekje en het Adresboek voor den Boekhandel 2120 regels, en in de Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 5182 regels, te zamen 21358 regels, die, gedrukt in het formaat der „Publicationen des Börsenvereins" een boekdeel zouden vormen van ongeveer 35 vellen druks. Als een aanhangsel wenschte de Commissie te geven eene uitvoerige opgave van die artikelen in het Nieuwsblad en het Weekblad, welke niet voor een' herdruk in aanmerking schenen te komen, doch bij de beoefening der geschiedenis van den boekhandel, van het vertalingsrecht enz. geraadpleegd zouden moeten worden. Aan het einde van haar Verslag onderwierp de Commissie het volgende voorstel aan de goedkeuring der Algemeene Vergadering van 1882: „Van wege en op kosten der Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels wordt uitgegeven een Archief voor den Nederlandschen Boekhandel in het formaat van de: „Publicationen des Börsen-Vereins"; blijvende het, bij aanneming van dit voorstel, aan het beleid der Vergadering over te beslissen: 1. Of de uitgave in één deel in eens, of in twee deelen, welke met een jaar-

tusschenpoos konden verschijnen, zou geschieden, en 2. aan welke firma de uitgave zou worden opgedragen." In de Algemeene Vergadering [1]) vond niemand aanleiding om over dit voorstel het woord te voeren; alleen de Voorzitter maakte de opmerking, dat het Bestuur met eenige bevreemding had gezien, hoe omtrent den aard der op te nemen stukken in het Verslag niets voorkwam; het voorstel werd dan ook onder algemeene toejuiching aangenomen, en de Commissie uitgenoodigd om, in overleg met het Bestuur der Vereeniging, de uitgave tot stand te brengen.

Ook kwam in de Algemeene Vergadering van 1882 het Nieuwsblad ter sprake, toen de Penningmeester, de Heer G. L. Funke, bij het afleggen zijner Rekening en Verantwoording, de opmerking maakte hoe van het Nieuwsblad het aantal geabonneerden was verminderd, voornamelijk doordien het aantal leden, die het blad kosteloos ontvingen, was toegenomen; en verder hoe de opbrengst der advertentiën was vermeerderd, maar het getal dat van het algemeen register geplaatst werd zeer gering was [2]). Evenzoo kwam in dezelfde vergadering bij de behandeling van het Ontwerp tot herziening van het Reglement der Vereeniging het Nieuwsblad ter sprake, toen door den Heer P. Noordhoff, mede uit naam van eenige andere leden der Vereeniging te Groningen, een amendement was ingediend betreffende de toezending van het Nieuwsblad aan de onderscheidene leden eener firma. De Voorzitter bracht daarbij in herinnering, hoe vroeger de contributie voor de leden der Vereeniging 8 Gld. bedroeg, en hoe, toen met 1855 [3]) het Nieuwsblad het orgaan der Vereeniging was geworden, bepaald was dat de leden het blad gratis zouden ontvangen, maar de contributie op 10 Gld. zou worden gebracht; op verzoek van firma's bestaande uit meer dan één persoon was toen echter het bedrag op 8 Gld. gelaten voor de meerdere deelgenooten, die daarvoor dan ook het Nieuwsblad niet ontvingen.

[1]) Zie Handel. der 65ste Alg. Vergad., blz. 7, kol. 1.
[2]) Zie Handel. der 65ste Alg. Vergad., blz. 6, kol. 1.
[3]) Zie hierboven blz. 36.

Thans echter wenschte het Bestuur het ontvangen van het Nieuwsblad ter hunner keus te laten, en het stelde daarom voor in het Reglement de bepaling op te nemen: „Voor meer deelgenooten derzelfde firma, die Leden zijn, is de contributie, indien zij het Nieuwsblad niet wenschen te ontvangen, *f* 8.—" Dit denkbeeld werd door de Vergadering gedeeld. Later werd in dezelfde Vergadering [1]) in plaats van den Heer N. G. Van Kampen, tot lid der Commissie van Toezicht gekozen de Heer J. H. De Bussy.

„Een trouw medewerker aan het *Nieuwsblad voor den Boekhandel*" — zij het ook uit vroeger dagen — zooals Kolonel P. M. Netscher hem in zijne levensschets in de Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1883, blz. 7, noemt, Josephus Justus Belinfante overleed te 's Gravenhage in den ochtend van 2 December 1882. Werd hierboven [2]) slechts éénmaal van zijnen naam melding gemaakt, in het Nieuwsblad werd bij zijn verscheiden verzuimd hulde te doen aan zijne vroegere werkzaamheid. Later evenwel, in N°. 3, van Vrijdag 11 Januari 1884, blz. 20, kol. 2, is in herinnering gebracht, hoe tijdens de Heer Jacob met de redactie van het Nieuwsblad was belast, hij krachtig werd bijgestaan door de Heeren J. J. Belinfante en J. Belinfante, de laatste destijds lid der firma Gebr. Belinfante, en hoe beide Heeren, na het overlijden van den Heer Jacob, de redactie op zich hadden genomen totdat het blad in 1870 in handen der Vereeniging was overgegaan.

In het Verslag der Commissie van Toezicht over 1882—1883 [3]), dat de onderteekening miste van den Heer Barend Van Dijk, die op 8 Juni 1883 in den ouderdom van 53 jaren was overleden, en aan wiens nagedachtenis een woord van waardeering was gewijd in N°. 47, van Dinsdag 12 Juni 1883, blz. 307, kon op slechts weinige punten de aandacht worden gevestigd. Noemenswaardige veranderingen toch, waren er

[1]) Zie Handel. blz. 12, kol. 2.
[2]) Zie hierboven blz. 20, aant. 1.
[3]) Zie Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1882—1883, blz. 8, kol. 1.

in het Nieuwsblad niet gemaakt: alléén was onder de nieuw verschenen uitgaven ook eene rubriek van Italiaansche boeken geopend. Met betrekking tot de Ingezonden Stukken werd met ingenomenheid herinnerd hoe in N°. 12, van Vrijdag 9 Februari 1883, als bijdrage tot de geschiedenis van den boekhandel sedert het laatst der vorige eeuw, door den gewezen boekhandelaar H. Frijlink „de familie Holtrop" was behandeld, terwijl het werd betreurd dat dit voorbeeld te weinig navolging vond, ofschoon er toch nog zoo vele onder de oudere vakgenooten waren die over hunne ervaringen in den boekhandel veel belangrijks konden mededeelen. Voorts werd in dit verslag herinnerd hoe aan het verzoek tot Bestuurders van de verschillende Boekverkoopers-colleges gericht, om als er iets belangrijks of wetenswaardigs in hunne omgeving mocht plaats vinden, daarvan in het Nieuwsblad geregeld verslag te geven, in den afgeloopen jaarkring alleen was voldaan door het College te Groningen en de Societeit „Onze Kring" te Amsterdam. [1]). Ter Algemeene Vergadering van de Vereeniging te Amsterdam op 8 Augustus 1883 gehouden onder het voorzitterschap van den Heer J. C. Loman Jr., waar dit verslag tot geen op- of aanmerkingen aanleiding gaf, werden, ter vervanging van de Heeren B. Van Dijk en R. W. P. De Vries, tot leden van de Commissie van Toezicht gekozen de Heeren R. C. D'Ablaing van Giessenburg en Y. Rogge [2]).

Welke reden aanleiding gaf dat met N°. 53, van Dinsdag 3 Juli 1883, de firma Puttkammer & Mühlbrecht te Berlijn ophield agent voor Duitschland te zijn van het Nieuwsblad, blijkt niet; evenmin, waarom met N°. 62, van Vrijdag 3 Augustus 1883, het adres gewijzigd werd in „*Stoomdrukkerij: De Roever Kröber-Bakels, Amsterdam.*" Aan diezelfde firma intusschen werd in het najaar van 1883, bij de driejaarlijksche aanbesteding van het drukken en het te leveren papier van het Nieuwsblad over 1884—1886, andermaal het drukken van het blad gegund, ofschoon nog twee andere firma's zich daarvoor hadden aangemeld, tegen de volgende prijzen: per half

[1]) Zie N°. 19, van Dinsdag 6 Maart 1883, blz. 132, kol. 1.
[2]) Zie Handel. der 66ste Alg. Vergad., blz. 7, kol. 2.

vel van 2 blz. *f* 7.25 [1]), per vel van 4 blz. *f* 11.50, per vel van 6 blz. *f* 15, per vel van 8 blz. *f* 22, alles berekend bij 800 exemplaren; terwijl het drukken der adresstrooken door haar werd berekend op 3 Gld. voor elk vel van 36 adressen bij eene oplaag van 125 exemplaren, en de verzending op 2 Gld. voor elk nummer. Voor het leveren van het papier meldden zich bij deze aanbesteding zeven firma's aan. Maar, aangezien door een lid van het Bestuur der Vereeniging verzocht was om betere hoedanigheid en kleur van papier te bedingen, zag de Commissie, door wie dit verlangen werd gedeeld, zich genoodzaakt andermaal voor die firma's op een monstervel eene inschrijving te openen. Daarbij dongen zes firma's mede, waarvan evenwel twee buiten aanmerking moesten blijven, als beantwoordende niet aan de gestelde vraag; de minste inschrijver bleek weder de firma P. Proost & Zoon te zijn, die aannam het papier volgens monster te leveren à 35½ Ct. per kilo, den riem van het formaat 63 × 39 cM. à 10½ kilo en den riem van 63 × 58½ cM. à 16 kilo. Intusschen was de Commissie tot haar leedwezen genoodzaakt de haar geleverde partij van 6 pagina's af te keuren, doch genoemde firma verklaarde zich aanstonds bij schrijven van 14 Januari 1884 bereid nieuwe partijen te doen maken, die toen werden goedgekeurd. Aldus handelende sprak de Commissie haar vertrouwen uit, dat het Nieuwsblad bij de intrede van zijn' 51sten jaargang, wat de uitvoering betrof, aan alle billijke eischen zou voldoen, terwijl zij meende dat het blad best de vergelijking met dergelijke buitenlandsche organen kon doorstaan.

Die 51ste jaargang ving aan bij het begin van 1884. In N°. 1 van den Vijftigsten Jaargang, van Dinsdag 2 Januari 1883, had intusschen de redactie onder de Gemengde Berichten reeds de aandacht gevestigd op het feit, dat op den 1sten Januari van het volgend jaar het Nieuwsblad zijn vijftigjarig

---

1) Drie jaar vroeger was dit cijfer *f* 7.20: het was dus niet geheel „evenals bij de voorgaande aanbesteding", zooals in het Verslag der Commissie van Toezicht behoorende bij het Verslag der Werkzaamheden van het Bestuur der Vereeniging over 1883—1884, blz. 11, kol. 1, wordt gezegd.

bestaan zou beleven, bij gelegenheid van welk gouden feest het juiste en eigenaardige tijdstip zou zijn aangebroken om eene grondige en uitvoerige geschiedenis van het blad te geven. Maar bij de dagelijksche beslommeringen aan de uitgave van het blad verbonden, bleek het een jaar later dat het der redactie niet doenlijk was geweest eene dergelijke geschiedenis te leveren, en slechts in korte trekken kon zij in N°. 1 van den Een-en-Vijftigsten Jaargang, van Vrijdag 4 Januari 1884, het bestaan van het Nieuwsblad, zijne verdere ontwikkeling en tegenwoordigen toestand nagaan. Ten einde evenwel op eene aanschouwelijke wijze in het licht te stellen hoe de omvang van het blad was toegenomen, werd in een Bijvoegsel een „Grafisch Overzicht" gegeven „van de meest practische rubrieken" van het blad, maar wegens verschil van formaat en van tijd der uitgave alleen over de jaren 1870 tot 1883. Aan deze „zoowel vernuftig bedachte als met zorg bewerkte bijdrage" werd door de Commissie van Toezicht in haar Verslag over 1883—84 rechtmatige hulde gedaan [1]).

In dit Verslag wordt verder medegedeeld dat twee punten — de hierboven vermelde zijdelingsche wenk van den kant van het Bestuur der Vereeniging, hoe vriendschappelijk ook, betreffende het gehalte van het papier van het Nieuwsblad, en een schrijven, dd. 25 October 1883, inhoudende eene klacht over het plaatsen eener aanbeveling der uitgave „Rotterdam—Krakatau" in N°. 84, van Vrijdag 19 October 1883, blz. 570, kol. 2, als in strijd met de Instructie van den Redacteur, en waartegen deze in den laatsten tijd herhaaldelijk heette gezondigd te hebben — der Commissie aanleiding hadden gegeven zich, 19 November 1883, schriftelijk tot het Bestuur te wenden met de vraag, of er bepalingen bestonden waarbij de verhouding van de Commissie van Toezicht tegenover het Bestuur der

[1]) Het Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel herdacht op hetzelfde tijdstip zijn vijftigjarig bestaan. In het eerste nummer van 1884, waaraan als feestgave eene photographisch getrouwe kopie van het eerste nummer van het blad van 1834 was toegevoegd, werd die gebeurtenis herdacht. Zie Nieuwsblad van Dinsdag 8 Januari 1884, N°. 2, blz. 16, kol. 2.

Vereeniging was geregeld, en dat de Commissie, naar aanleiding van het daarop ontvangen antwoord, dd. 31 December, hoe na nauwgezet onderzoek gebleken was, dat noch in de Verslagen van het Bestuur, noch in de Handelingen der Algemeene Vergaderingen, noch in de vroegere notulen eenige omschrijving van den werkkring der Commissie was gevonden, besloten had de sedert 1 Januari 1880 van kracht zijnde Instructie voor den Redacteur met de later daaraan toegevoegde bepaling, om geen aanbevelingen van binnenlandsche uitgaven, behalve die ten behoeve van den Boekhandel, in het Nieuwsblad te plaatsen, te blijven handhaven.

De Commissie eindigde haar verslag met de hand aan zich zelve te slaan. Het weinig belangrijke dat door haar *was* verricht en had *kunnen* worden verricht, had haar namelijk aanleiding gegeven de oorsprong der Commissie na te gaan, en het was haar gebleken dat deze haar ontstaan te danken had aan den overgang van het Nieuwsblad uit handen van den Heer Van 't Haaff in die der Vereeniging, bij welke gelegenheid eene Commissie tot reorganisatie [1]), eene commissie dus van tijdelijken aard, was benoemd. In plaats van nu, na afloop harer taak, te worden opgeheven, was die Commissie in stand gehouden, en haar eigenlijk karakter was uit het oog verloren. Haar reden van bestaan had ze verloren, en daar in den regel geen werkzaamheden voor haar overbleven, gaf ze aan het Bestuur der Vereeniging in overweging haar op te heffen.

Voor dat dit punt ter Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam op 6 Augustus 1884, onder het voorzitterschap van den Heer J. K. Tadema, in behandeling kwam, deelde de Heer P. A. M. Boele van Hensbroek mede, dat hij in briefwisseling was geweest met den Redacteur van het Nieuwsblad over het opnemen van eene advertentie, die strekken moest om den handel te waarschuwen tegen personen, die er hun werk van maakten boekhandelaars op te lichten; hij zelf en anderen waren slachtoffers geworden. Ten

---

[1]) Verg. hierboven onze mededeelingen blz. 38, 40, 44, 47, 67.

einde nu meerderen daarvoor te vrijwaren, had de Heer Boele de namen der oplichters in het Nieuwsblad willen bekend maken, maar de Redacteur had hiertegen bezwaar gemaakt omdat het gelijk stond met het te koop aanbieden van vorderingen, hetgeen volgens zijne Instructie niet geoorloofd was in het Nieuwsblad. De Heer Boele evenwel zag groot onderscheid tusschen beide gevallen. Bij dit verschil van opvatting, meende de Voorzitter, had de Heer Boele zich moeten wenden tot de Commissie van Toezicht. Nu verklaarde intusschen de Heer Zwaardemaker, dat hij het voor zijn persoon geheel eens was met den Heer Boele, maar dat hij als Redacteur had moeten handelen overeenkomstig zijne Instructie, die naar zijne opvatting bedoelde dat geen stuk noch advertentie mocht geplaatst worden waardoor het crediet van welken persoon ook werd benadeeld; daarom gaf hij, bij de waarschijnlijk aanstaande wijziging van het toezicht over het Nieuwsblad, aan het Bestuur in overweging zijne instructie op dit punt te herzien. Ook de Heer R. C. D'Ablaing van Giessenburg verklaarde namens de Commissie van Toezicht, dat deze zich evenzoo voor de plaatsing van bedoelde advertentiën zou hebben verklaard, indien niet de bestaande instructie daarvoor een beletsel ware geweest; de bepaling om niemand als wanbetaler ten toon te stellen was indertijd op uitdrukkelijk verlangen van het Bestuur opgenomen.

Toen hierna het voorstel der Commissie van Toezicht om een einde te maken aan haar bestaan aan de orde kwam, waarover niemand het woord vroeg, en de Voorzitter daarom de vraag deed of iemand der aanwezigen stemming verlangde, gaf de Heer Adr. Bom te kennen daarvan niet afkeerig te zijn. Nu wees de Heer G. L. Funke evenwel den Heer Bom op het feit, dat de Commissie zelve hare opheffing wenschelijk achtte, omdat het doel, de reorganisatie van het blad, waarvoor zij was in het leven geroepen, vervallen was; maar hiertegenover stond, volgens den Heer Bom, dat juist de kwestie door den Heer Boele van Hensbroek medegedeeld het wenschelijke in het licht stelde van het bestaan van een onzijdig lichaam, geplaatst tusschen het Bestuur en den Redacteur. Nadat hierop de

Voorzitter had herinnerd, dat als het voorstel werd aangenomen, het toezicht onmiddellijk bij het Bestuur kwam, en het Nieuwsblad dus niet onbeheerd bleef, verklaarde de Heer Bom van het houden eener stemming af te zien, en werd het voorstel met algemeene stemmen aangenomen. Met een woord van dankzegging aan de Commissie en alle hare vroegere leden uit den mond van den Voorzitter, behoorde het bestaan der Commissie tot het verleden [1].

Na afloop van de werkzaamheden voorkomende onder de Punten van Beschrijving, kwam nog in behandeling een voorstel van het Bestuur, dat uitgelokt was door de Commissie belast met het nazien der rekening over het afgeloopen vereenigingsjaar. De Heer P. N. Van Kampen toch had namens die Commissie verklaard, dat de gunstige uitkomsten van het Nieuwsblad, en de steeds vermeerderende werkzaamheden van den Redacteur gevergd, die zich reeds van betaalde hulp had moeten voorzien, de Commissie gebracht hadden tot het voorstel om het honorarium van den Redactenr met 400 Gulden te verhoogen; zij achtte het wenschelijk dat dit voorstel aan het Bestuur in overweging werd gegeven, en het Bestuur verklaarde zich aanstonds bereid het in beraad te willen nemen. Het gevolg was, dat het Bestuur het voorstel der Commissie overnam, en dat vermelde verhooging van honorarium, ingaande 1 Januari 1885, met algemeene stemmen werd goedgekeurd [2].

Intusschen was in de eerste dagen der maand Juni 1884, als uitvloeisel van het besluit der Algemeene Vergadering van 1882, het eerste deel verschenen der *Bijdragen tot de Geschiedenis van den Nederlandschen Boekhandel. — Levensschetsen en Verspreide Stukken. Uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels. Amsterdam. P. N. Van Kampen & Zoon.* 1884. 544 blz. 8°., waarvan aan elk lid der Vereeniging, die daartoe vóór 1 Augustus 1884 zijn verlangen te kennen gaf, een exemplaar gratis werd geleverd, terwijl het

[1]) Zie Handel. der 67ste Alg. Vergad., blz. 7, kol. 1.
[2]) Zie Handel. der 67ste Alg. Vergad., blz. 6, kol. 2; blz. 12, kol. 2.

voor 3 Gulden algemeen verkrijgbaar werd gesteld. „Eene beredeneerde geschiedenis van het blad", zooals in het geschiedkundig overzicht in het Nieuwsblad van Vrijdag 4 Januari 1884, N°. 1, gezegd was, dat aan die uitgave zou voorafgaan, wordt daarin niet gevonden. Aan den schrijver dezer bladen toch, daartoe in Februari 1884 uitgenoodigd, kon toen voor dien arbeid hoogstens slechts zoovele weken tijds worden gegund, als hem thans maanden bleken noodig te zijn. Met dat al mag worden betwijfeld of door hem eene dergelijke „beredeneerde geschiedenis" is of kon worden geleverd, en of niet een man van het vak de eenig daartoe bevoegde ware geweest.

Bij vergelijking van het Register over 1879 met dat over 1878 — het laatst hierboven besproken — mist men de rubrieken: „Ingekomen Werken bij het Departement van Binnenlandsche Zaken" enz., en „Ontwerp van Wet tot Regeling van het Auteursrecht." In dat over 1880 vindt men als nieuwe onder-rubriek der „Nieuwe uitgaven in Nederland": „Academische Proefschriften"; de „Boekbeoordeelingen" zijn geplaatst vóór de „Overgegane Fondsartikelen", welke laatste rubriek twee onder-rubrieken: „Muziek" en „Onuitgegeven Handschriften enz." heeft. In dat over 1881 werd aan den titel der rubriek „Ter vertaling aangekondigde werken bij afzonderlijke Advertentiën" toegevoegd: „door de belanghebbenden, in het Nieuwsblad voor den Boekhandel". In dat over 1882 werd als gevolg van de Wet op het auteursrecht na de Boekbeoordeelingen ingevoegd eene rubriek „Lijst van ingekomen werken bij het Ministerie van Justitie ter verzekering van het Auteursrecht volgens Art. 10 der Wet van 28 Juni 1881." In dat over 1883 werden aan de „Nieuwe uitgaven in Nederland" ook toegevoegd die in Indië en België; de „Lijst van ingekomen werken bij het Ministerie van Justitie" werd vóór de rubriek der „Boekbeoordeelingen" geplaatst. In dat over 1884 zijn de onderrubrieken „Ter vertaling aangekondigde werken bij afzonderl. Advert." en „Ter vertaling aangekondigde werken waarvan 6 afgedr. bladen zijn vertoond" onderling van plaats verwisseld; de rubriek „Nieuwe of veranderde firma's" is hier

geworden: „Nieuwe en veranderde firma's", en aan het einde vindt men eene nieuwe rubriek „Lijst (der Inzenders) van Advertentiën" in de onderscheidene maanden.

Tengevolge van de opheffing der Commissie van Toezicht, kwam dat toezicht met 1 Januari 1885 onmiddellijk bij het Bestuur der Vereeniging, dat daarom in December 1884 de volgende „Bepalingen betreffende het Nieuwsblad voor den Boekhandel" vaststelde:

„TOEZICHT, REDACTIE, ADMINISTRATIE."

„1°. Het Nieuwsblad voor den Boekhandel staat onder onmiddellijk toezicht van het Bestuur der Vereeniging."

„2°. De Redacteur-Administrateur draagt zorg dat onderstaande bepalingen betreffende inhoud, vorm en prijs worden nagekomen, en is daarvoor verantwoordelijk, zoowel als voor de goede correctie van het geheele blad."

„3°. In overleg met het Bestuur maakt hij eene Instructie op voor den drukker, zorgt voor de naleving daarvan, en bepaalt den tijd der laatste opname van stukken en advertentiën, in verband met het uur der uitgave van het blad."

„4°. Hij zorgt dat de uitgave geregeld plaats hebbe Dinsdags- en Vrijdagsavonds, en dat alle exemplaren tijdig genoeg aan het Postkantoor zijn bezorgd, opdat de bestelling nog denzelfden avond te Amsterdam kan plaats hebben. Afzonderlijke stukken, geen bijvoegsels zijnde, mogen niet met het Nieuwsblad verzonden worden."

„5°. Hij is belast met de correspondentie en de dagelijksche verzending der brieven en aanbiedingen welke uit de advertentiën voortvloeien."

„6°. Hij levert uiterlijk den 15n Januari en den 15n Juli bij den Penningmeester der Vereeniging de kwitantiën met daarbij behoorende lijsten in van de in het voorafgaande halfjaar geplaatste exemplaren en advertentiën."

„7°. Bij alle verschillen met de inzenders van stukken, zoowel als van de advertentiën welker plaatsing bezwaar kunnen

opleveren, of bij geschillen met den drukker, is hij gehouden het Bestuur te raadplegen."

„8°. Hij verbindt zich geene andere betrekking daarnevens te aanvaarden zonder toestemming van het Bestuur."

„INHOUD."

„*I. Officiëel gedeelte.*"

„1°. Mededeelingen van het Bestuur der Vereeniging, van de Besturen der instellingen onder haar beheer, van het Bestelhuis voor den Nederl. Boekhandel en van de Commissie tot regeling van het vertalingsrecht."

„2°. Mededeelingen van Prov. Correspondenten der Vereeniging, omtrent faillissementen, hun afloop, onderhandsche accoorden, enz. enz."

„*II. Niet officiëel gedeelte.*"

„1°. Alphabetische lijst der nieuwe uitgaven (boeken, kaarten, platen, muziek) in Nederland en Nederl. Indië. Deze in ieder nommer."

„2°. Lijst der prospectussen en inteekenlijsten, boekverkoopingen en afloop der fondsveilingen met prijzen."

„3°. Lijst der boekaankondigingen in dagbladen en tijdschriften, in alphabetische orde naar de namen der uitgevers. Deze éénmaal in de maand."

„4°. Overname uit de Staatscourant van de maandelijksche lijst der boekwerken, enz. geregistreerd volgens de Auteurswet van 28 Juni 1881."

„5°. Lijst der voornaamste in het buitenland verschenen boekwerken. Deze zoo mogelijk in elk nommer."

„6°. Advertentiën, te rangschikken naar den inhoud. Hierop wordt iedere maand een register gegeven, in alphabetische orde, naar de namen der inzenders."

„7°. Gemengde berichten, uitsluitend betreffende den boek-

handel en de aanverwante vakken, de rechtspraak, zoo binnen- als buitenlandsch, in zaken van den boekhandel en voornamelijk omtrent het auteursrecht. (Geen kritiek van boekwerken, tenzij deze op bovenstaande onderwerpen betrekking hebben.)"

„8°. Ingezonden stukken, uitsluitend betreffende den boekhandel en de aanverwante vakken. Wanneer zij persoonlijkheden bevatten, moeten de stukken in behoorlijken vorm zijn gesteld en door de schrijvers voluit worden onderteekend."

„In het begin van ieder kwartaal wordt bij het Nieuwsblad verzonden eene Alphabetische Lijst der nieuwe uitgaven in Nederland en Nederl.-Indië in het vorige kwartaal verschenen, en eene Lijst der in hetzelfde kwartaal ter vertaling aangeteekende boeken."

„Het jaarlijksch Register op het geheele Nieuwsblad wordt, met den algemeenen titel, in Januari verzonden."

„Vorm en Prijs."

„Het Nieuwsblad voor den Boekhandel wordt uitgegeven tweemaal 's weeks, ongeveer schrijfformaat, in bladen van 4 à 8 bladz. van 2 kolommen, verdeeling en letter als in de laatste jaren is gevolgd."

„De leden der Vereeniging ontvangen het Nieuwsblad voor den Boekhandel gratis, behoudens het bepaalde in Art. 13 al. 2 van het Reglement."

„De abonnementsprijs voor niet-leden is ƒ 2.50 per kwartaal, franco per post."

„Prijs der advertentiën voor leden der Vereeniging en voor geabonneerden: 1—5 regels ƒ 0.50 en verder 5 cents per regel; voor niet-geabonneerden of advertentiën door geabonneerden voor anderen geplaatst: 1—5 regels ƒ 0.75 en verder 15 cents per regel. Groote letters en afbeeldingen naar de plaatsruimte

die zij innemen. De afdeeling gevraagde en aangeboden boeken: 10 cents per regel. Alles zonder eenige korting, ook bij herhaalde plaatsing."

„Deze bepalingen treden in werking 1 Januari 1885."

„Aldus vastgesteld door het Bestuur der Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels."

„*Namens het Bestuur:*"
„J. K. TADEMA, *Voorzitter.*"
„AMSTERDAM, Dec. 1884." „N. G. VAN KAMPEN, *Secretaris.*"

Ten slotte volgt hier eene opgave van de saldo's van rekening, die sedert het Nieuwsblad met Januari 1870 door de Vereeniging werd uitgegeven, op hare rekening konden worden overgebracht:

Januari-Juli	1870	*f* 594.10	1)	Juli 1877-Juli	1878	*f* 2246.78^{5}	
Juli 1870-Juli	1871	„ 1153.48	1)	„ 1878 „	1879	„ 3218.38	
„ 1871- „	1872	„ 1712.71	1)	„ 1879 „	1880	„ 2586.77	
„ 1872- „	1873	„ 183.14		„ 1880 „	1881	„ 2373.76^{5}	2)
„ 1873- „	1874	„ 262.87		„ 1881 „	1882	„ 2046.29^{5}	2)
„ 1874- „	1875	„ 512.76^{5}	3)	„ 1882 „	1883	„ 2288.20^{5}	2)
„ 1875- „	1876	„ 559.32	3)	„ 1883 „	1884	„ 2215.26^{5}	
„ 1876- „	1877	„ 1672.59^{5}					

Ofschoon in geenerlei betrekking hoegenaamd tot het Nieuwsblad voor den Boekhandel, verscheen op dit gebied dd. „Amster-

[1]) Verschil van boekhouding is oorzaak dat deze cijfers niet voorkomen op de Rekeningen der Vereeniging.

[2]) Deze drie saldo's zijn telkens overgebracht op de volgende Rekeningen van het Nieuwsblad.

[3]) Voor de eerste maal werden deze beide saldo's gelijktijdig gebracht op de Rekening der Vereeniging, vermoedelijk omdat op 1 Januari 1875 het Nieuwsblad haar onbezwaard eigendom was geworden.

dam, den 15 Julij 1847," bij den uitgever L. Romijn, in de Kalverstraat over de St. Luciënsteeg, 205, een „Prospectus, van een nieuw uit te geven Weekblad, voor den Boekhandel, onder den titel van: *Algemeen Boekhandelsblad*" [1]). Te beginnen met 1 Augustus zou wekelijks een nummer worden uitgegeven in kwarto formaat, ter grootte van een half vel druk mediaan, tegen den prijs bij abonnement van 5 Gld. in het jaar, of *f* 1.25 in de drie maanden. Het blad zou *alles* gratis mededeelen wat door geabonneerden franco aan de redactie zou worden toegezonden, en melding maken van te houden boek- en kunstverkoopingen bij het ontvangen van catalogussen; overigens zou het al datgeen bevatten wat zoowel binnen- als buitenslands in den handel merkwaardigs mocht voorkomen, zoudende het de redactie steeds welkom zijn hiertoe bijdragen te ontvangen. De twee eerste nummers zouden gratis worden verzonden, en belanghebbenden werden vriendelijk uitgenoodigd hetgeen zij in die nummers wilden geplaatst hebben vóór het einde van Juli in te zenden. Niet-geabonneerden zouden advertentiën kunnen doen plaatsen tegen 5 Cents per regel, en 35 Cents zegelrecht voor elke advertentie.

Het proefblad, of N°. *Specimen*, zooals het heette, verscheen hierop met de dagteekening van 1 Augustus onder den titel van *Algemeen Boekhandelsblad. Te Amsterdam, bij L. Romijn*, 4 blz. 4°, in 2 kol., met 2 zegelmerken: „1 C. Noord-Holland" en „Te Zegelen." In het hoofd las men: „Dit Blad verschijnt elken Vrijdag, te beginnen met 1 October. — De abonnementsprijs is *f* 1.25 per 3 maanden. — Bijdragen, mits geene Advertentiën zijnde, worden gratis opgenomen. — Advertentiën ook gratis, mits 35 Cent remboursement voor Zegelregt. — Niet-geabonneerden betalen elke advertentie, beneden de 16 regels, *f* 1, met inbegrip van Zegelregt; elke regel meer 5 Cent. — Advertentiën, beneden de 9 regels, 5 Cent de regel, met 35 Cent Zegel. — Brieven franco te adresseren aan de Redactie

---

[1]) In den Catalogus der Bibliotheek van de Vereeniging, 1855, blz. 8, N°. 32, en 1885, blz. 15, ten onrechte opgegeven als „Algemeen Boekhandelaarsblad."

van het Boekhandelsblad." In een „Berigt" werd verder medegedeeld dat de al dadelijk gezonden „Bijdragen" verre de verwachting hadden overtroffen en de gegronde hoop deden koesteren deze onderneming tot stand te kunnen brengen. Intusschen werd den geëerden toezenders onder het oog gebracht, dat gratis te plaatsen stukken zoo beknopt mogelijk moesten gesteld zijn, en derwijze, dat zij onder de „Algemeene Berigten" konden worden geplaatst, want als advertentiën zou er 35 Cts. zegelrecht van worden geheven. „Het volgende Blad, No. 1. van den te beginnen Jaargang, dat met Primo October" zou verschijnen [1]), zou niets meer gratis opnemen dan hetgeen door geabonneerden werd ingezonden, om, hetzij onder de „Gemengde Berigten," of als Advertentie tegen betaling van 35 Cts. zegelrecht te worden geplaatst. Van lieverlede, heette het eindelijk, zou aan deze onderneming al de uitbreiding worden gegeven waarvoor zij vatbaar was. En nu bevatte dit nummer zoogenaamde „Gemengde Berigten" (opgave van „uitgekomen boeken"), „Aankondiging van Vertalingen," en „Advertentien."

Wat er verder van deze uitgave is terecht gekomen bleef mij onbekend.

In November 1852 verscheen evenzoo een *Advertentie-Blad van den Boekhandel. Te 's Gravenhage bij de Erven Doorman. — Gedrukt bij C. Blommendaal.* 4 blz. folio, in 3 kol., met twee zegelmerken: „2 C. Zuid-Holland" en „Te Zegelen." In het hoofd las men: „De uitgave van deze Courant zal wekelijks geschieden door de boekhandelaren De Erven Doorman, te 's Gravenhage. Abonnementen worden aangenomen tegen den prijs van 35 cents voor 13 nommers (drie maanden), en franco per post 48 cents." — „De prijs van de advertentiën is tien cents per gewonen regel, behalve het zegelregt en de briefport; groote letters worden berekend naar de plaats die ingenomen wordt. — Elk nommer is ook afzonderlijk te bekomen, tegen be-

[1]) Het Prospectus intusschen sprak van „twee eerste Nommers" die gratis zouden worden verzonden.

taling van 2½ cents voor het halve en 4 cents voor het geheele blad." In N°. 1, mij welwillend ter inzage verstrekt door den Heer A. C. Kruseman, werd bovendien in een „Berigt" medegedeeld, dat „duizend Exemplaren van elk nommer — voortdurend gratis en Franco per post (zouden) gezonden worden aan de Staten-Generaal, Ministeriën, Provinciale Gouvernementen, Akademiën, Lees-Museums, Bibliotheken, Letterkundige Instellingen, Societeiten, Hôtels, Spoorweg-Stations, Stoombooten, voorname Logementen en Koffijhuizen in al de Steden van het Rijk. Belangstellenden (hadden) daartoe hunne adressen franco aan (den uitgever), te 's Gravenhage, in te zenden." — „Ook (zou) gezorgd worden voor eene voldoende verspreiding van deze Courant in de Oost- en West-Indische Koloniën, benevens België." — „Door de krachtige ondersteuning van den boekhandel en het groot aantal geabonneerden (werden) van dit blad (toen) reeds twee duizend en vijfhonderd exemplaren in al de Steden van het Rijk en buitenlands verspreid." Jammer maar, dat in weerwil van die ruime verspreiding, de Bibliotheek der Vereeniging niet alleen geen exemplaar, maar zelfs geen enkel nummer, van dit Advertentie-Blad rijk is. En, daar dit blad geen dagteekening draagt, zou de tijd van zijn bestaan moeielijk zijn te bepalen, wanneer niet uit eene advertentie van De Erven Doorman, dd. 12 October 1852, in het Nieuwsblad van Donderdag 21 October 1852, N°. 43, blz. 3, kol. 1, bleek, dat het blad toen „binnen weinige dagen" zou verschijnen; in N°. 50, van Donderdag 9 December 1852, kondigde de uitgever in dato 6 December aan, dat in die week het vijfde nommer zou worden verzonden. Van dit N°. 5 zag ik indertijd een exemplaar van den Heer J. P. J. W. Korndörffer, den Bibliothecaris der Koninklijke Militaire Academie te Breda, en zelf ben ik in het bezit van N°. 8. Op eene aanvraag om nadere inlichtingen omtrent dit blad bleef de Heer C. Blommendaal den Heer R. W. P. De Vries het antwoord schuldig.

In dato „Zierikzee, 20 December 1855" verzond de uitgever P. D. J. Quanjer een „Prospectus en wijze van uitgaaf van

De Boekverkooper. Proefnummer.〃 *Gedrukt bij P. D. J. Quanjer, te Zierikzee.* 2 blz. dubbel 8°., in 3 kol., ongezegeld. In dit proefnummer werd medegedeeld dat De Boekverkooper te beginnen op Zaterdag 5 Januari 1856 wekelijks geregeld zou worden uitgegeven. Het doel van dit blad was om den boekhandelaar op voordeelige wijze gelegenheid te geven zijne uitgaven aan te kondigen, en het lezend publiek zonder veel kosten op de hoogte te houden van de verschillende boeken die van tijd tot tijd het licht zagen. En dit prospectus, alom gratis verspreid, deed zien op welke wijze de uitgever zijn doel hoopte te bereiken. De prijs van deze courant was bepaald op slechts 30 Cts., fr. p. p. 45 Cts. in de drie maanden, terwijl zoo noodig een bijblad gratis aan geabonneerden zou worden uitgereikt. Aangaande de wijze van aankondigen, verwees de uitgever zijne vakgenooten naar zijne gelijktijdig per couvert verzonden circulaire. Dit proefnummer nu bevatte slechts 12 advertentiën. Verder is mij omtrent dit blad niets bekend.

In de maand September 1868 verscheen N°. 1 van *De Kolporteur. Gewijd aan de belangen des Boekhandels en aanverwante vakken. Snelpersdruk van Kröber, Heybrock & Hötte, te Amsterdam;* 4 doorloopend genummerde blz. folio, in 2 kol., met één zegelmerk: „1 C. Noord-Holland.〃 In het hoofd las men: „De uitgave van dit blad geschiedt maandelijks door B. Eisendrath, te Amsterdam, aan wien men de Advertentiën uiterlijk tot den 20sten van elke maand franco kan toezenden. Ingezonden stukken, wenken of andere bescheiden worden ingewacht bij D. Allart, Haarlemmerdijk over de Heerenmarkt.〃 — „De Abonnementsprijs is 40 Cents per kwartaal, de Bijvoegsels daaronder begrepen. De prijs der Advertentiën voor Geabonneerden van 1—10 regels 30 Cents, elke regel meerder 3 Cents. Nietgeabonneerden betalen van 1—10 regels 50 Cts., elke regel meerder 5 Cents. Het zegelregt à 35 Cents wordt voor iedere plaatsing berekend.〃 In eene „Inleiding〃 tot dit blad wordt

herinnerd, hoe „in September 1867 de Boekverkoopers-Vereeniging *Ons Doel*, te Amsterdam, eene Circulaire (zond) aan Heeren uitgevers en Boekhandelaren in Nederland, om hen bekend te maken met de strekking en de bedoelingen van deze Vereeniging, en wat aanleiding tot hare oprichting (had) gegeven, hen tevens verzoekende er zich als lid bij aan te sluiten, ten einde door gezamenlijke pogingen het verlangde doel te bereiken, dat hoofdzakelijk en in de eerste plaats (zou) bestaan in het tegengaan van alle willekeurige handelingen van wege het publiek, zoo wel tegenover den Uitgever en Boekhandelaar-debitant, als tegenover den Kolporteur [1]), die er zich op (toelegden) ten hunnen voordeele zoowel Uitgever als Debitant, door bedriegerijen het geld af te zetten en het publiek te misleiden." — „Na eenige gunstige resultaten te dier zake verkregen te hebben — [geen Inteekenaar (werd sedert) meer aangenomen dan (na) behoorlijk door den Boekhandelaar te zijn onderzocht] — (hadden) eenige leden besloten tot de uitgave van een blad, voorloopig maandelijks verschijnende, dat een doelmatig middel (zou) zijn, om den Boekhandel zooveel mogelijk te vrijwaren zoowel tegen de kwade praktijken van de Kolporteurs, als tegen de willekeurige handelingen van het publiek, die [2]) hunne handteekening hebben gegeven en die verbreken ten koste eener luim of onverschilligheid. (Hoorde) men toch schier niet dagelijks uit den mond van dezulken: „De Boekhandelaar doet me geen kwaad, het bedrag is te gering; de kosten zijn te hoog om ons te vervolgen en te dwingen, en de regter stelt ons in het gelijk?" En inderdaad, van dat standpunt (hadden) ze geen ongelijk; immers alle inmenging in regtszaken (was) in ons land te duur en dikwijls te onbestemd door de uitspraak van den bevoegden regter. Maar in diens plaats (zoude De Kolporteur) de publieke opinie stellen; deze (zou) regter zijn en noodzaken dáár, waar de praktijk te kort (schoot). Zij — de publieke opinie — (was) de hefboom en (zou) menigeen afschrikken om niet zoo ligtvaardig zijne hand

[1]) Lees: *de Kolporteurs*, want anders is de bedoeling van den zin niet te verstaan.

[2]) Lees: *dat zijne handteekening heeft gegeven en die verbreekt* enz., enz.

te leenen tot eene teekening, die hij in zijne grilligheid ten voordeele van den Kolporteur (deed), om — zoo hij (voorgaf) — van diens lastig aanzoek bevrijd te worden. Aan de andere zijde (zou) hij ondervinden, dat de handteekening van een eerlijk man zijn zegel is, en hij die niet ligtvaardig mag verbreken. — Te dien einde (zouden) onder de rubriek Waarschuwingen de namen en woonplaatsen der Inteekenaren voorkomen, die òf niet (betaalden), òf de vervolgen van die werken, waarop zij (hadden) ingeteekend, willekeurig (weigerden); wijders (zouden) de Kolporteurs er in worden aangewezen, die zich aan oneerlijkheid en bedrog schuldig (maakten)." Verder zou De Kolporteur zich in het bizonder inlaten met al wat op de kolportage in den boekhandel betrekking had.

In het hoofd van N°. 2, van October 1868, was reeds de tijd voor de inzending van advertentiën van den 20sten tot den 25sten van iedere maand verschoven, en de waarschuwing „Groote letters naarmate de ruimte die zij beslaan" was er bij gevoegd. In N°. 6, van Februari 1869, waarin de naam van D. Allart, als adres voor in te zenden stukken, niet meer voorkomt, werd intusschen medegedeeld, hoe „toenemende drang van alle zijden" den uitgever had doen besluiten, om het blad voortaan tweemaal 's maands, den 1sten en den 15den, tegen den verhoogden prijs van 70 Cts. per kwartaal, het licht te doen zien; het gevolg was, dat van deze verandering in het hoofd van N°. 7, insgelijks van Februari 1869, voor het eerst mededeeling werd gedaan, zoo ook dat de advertentiën voortaan uiterlijk den 12den en den 25sten van iedere maand moesten worden ingezonden, en dat de prijs voor elken regel meer dan tien 5 Cts. was; voor niet-geabonneerden werd die prijs voor 1—10 regels verhoogd tot *ƒ* 1, en voor elken regel meer tot 15 Cts. Dat de oplaag van De Kolporteur 400 exemplaren groot was blijkt tevens uit een „Berigt" aan het hoofd van dit nummer. Eerst met N°. 9, van 15 Maart 1869, kreeg het blad zijne vaste dagteekening. Toen met N°. 16, van 1 Juli 1869, het blad ontheven werd van de zegelbelasting, werd aan abonnenten de gelegenheid gegeven iedere maand gratis eene advertentie te plaatsen van 1—10 regels, terwijl

voor meer regels slechts 3 Cts. zou worden in rekening gebracht; gelijktijdig werd het adres: „*Snelpersdruk.* — *de Roever-Kröber-Bakels.* — *Amsterdam.*"

Nadat N°. 18 op 1 Augustus 1869 was verschenen, zag N°. 1 van den Tweeden Jaargang op 15 Augustus 1869 het licht. Gedurende den loop van dien Tweeden Jaargang ging De Kolporteur uit de handen van slechts „eenige leden" van Ons Doel, met 1 December 1869 over in eigendom bij die Vereeniging, en werd toen haar orgaan. Dit feit lokte van zekere zijde verzet uit, dat zich 25 Januari 1870 openbaarde in de uitgave van een schier gelijkvormig orgaan onder den titel van: *De Oude Kolporteur. Gewijd aan de belangen des Boekhandels en aanverwante vakken. Gedrukt bij D. Allart, te Amsterdam* (verg. hierboven); 4 doorloopend genummerde blz. folio, in 2 kol. In het hoofd las men [1]: „De uitgave van dit blad geschiedt den 25sten van elke maand door D. Allart, te Amsterdam, aan wien men de Advertentiën uiterlijk den 22sten franco kan toezenden. Ingezonden stukken, wenken of andere bescheiden worden ingewacht bij bovengenoemden Uitgever". — „De Abonnementsprijs is 40 Cents per Kwartaal. Advertentiën voor Geabonneerden van 1—10 regels ééns in de maand gratis, elke regel meer 3 Cents. Niet-Geabonneerden 5 Cents per regel". De Oude Kolporteur heeft evenwel slechts een kortstondig bestaan gehad; het nummer van 25 October 1870 moet het laatste zijn geweest; toen werd het blad met De Kolporteur vereenigd, en ontvingen de vroegere abonnés als vervolg N°. 7, van 7 November 1870, — de uitgave toch had sedert op den 7den en 22sten plaats — van laatstgenoemd blad; voortaan konden geabonneerden eens in de maand gratis hunne advertentiën, van welken omvang ook, doen opnemen; voor niet-geabonneerden was de prijs 5 Cents per regel. Intusschen had De Kolporteur sedert N°. 15, van 15 Maart 1870, getracht eene *Lijst van aanbiedingen voor den Nederlandschen Boekhandel* aan zijne uitgave te verbin-

---

[1] Blijkens mijne aanteekeningen zag ik verscheidene jaren geleden slechts het nummer met de blz. 37—40.

den volgens de voorwaarden in genoemd nummer aangegeven.

„Van onderscheidene zijden daartoe aangezocht, en, om „De Kolporteur" aan zijne roeping te doen beantwoorden", aarzelde de uitgever niet „een stoute greep te doen, (namelijk) om te beginnen met den Vierden Jaargang, de Uitgave Wekelijks en wel des Zaturdags te doen plaats hebben", tegen den prijs van *f* 1.20 per drie maanden. Maar op dit voornemen, in N°. 15, van 7 Maart 1871, voor het eerst aangekondigd, werd reeds teruggekomen in N°. 22, van 22 Juni 1871, want „door eenige geachte Confraters (was) de opmerking gemaakt, dat (het) blad, door het iedere week uit te geven, een groote Concurrent zou worden voor het Nieuwsblad voor den Boekhandel". Verviel alzoo deze voorgenomen verandering, in N°. 8, van 10 November 1871, deelde de uitgever mede, hoe hij „door onderscheidene Heeren Abonnenten opmerkzaam gemaakt, dat het beter ware met het einde van het jaar het kwartaal afgesloten te hebben, om jaarlijks te doen inbinden, ook met het oog op nieuwe Abonnenten die met 1 Januarij het blad (wenschten) te ontvangen, — in deze maand 3 Nommers en ook in de volgende maand 3 Nommers" zou geven. Vandaar dat de 5de jaargang van De Kolporteur inging met Januari 1872. Met N°. 5, van 7 Maart 1872 — eigenlijk reeds met N°. 3 — werd het adres: „*Gedrukt bij De Roever-Kröber-Bakels, te Amsterdam*". — „Een nieuwe redactie die het blad meer zaakrijk en productief (zou) maken" trad met N°. 13, van 7 Juli 1872, op.

Sedert het begin van den 6den jaargang, Januari 1873, werd het blad „*Gedrukt bij D. Allart, te Amsterdam*", en die verwisseling van drukker bracht eene wijziging van uiterlijk mede; en nadat een jaar later, reeds met N°. 2, van 22 Januari 1874, aan belanghebbenden het verzoek was gedaan om „alle advertentiën, brieven of toezendingen van Bijdragen, of wat met (het) Blad in betrekking (stond) — door *bijzondere omstandigheden*, regtstreeks toe te zenden aan" genoemden boekhandelaar, op den Haarlemmerdijk, trad deze met N°. 9, van 7 Mei 1874, als uitgever op, en bleef dit tot het einde van dat jaar. Wel bleef hij toen nog twee jaar drukker van het blad, maar bij

het begin van 1875 werd J. H. Héman uitgever; in de mededeelingen in het hoofd kwamen toen eenige wijzigingen (zie ook N°. 3 van 1875 en N°. 1 van 1876): alle inzendingen moesten uiterlijk 4 dagen voor de uitgave plaats hebben; de prijs der advertentiën werd voor geabonneerden op 5 en voor niet-geabonneerden op 10 Cents per regel gesteld; terwijl afzonderlijke nummers voor 15 Cents werden verkrijgbaar gesteld; onder de mededeelingen las men: „*Bureel Anjeliersstraat* (sedert N°. 7 *Bureel*: *Anjelierstraat*) *bij de Violettenstraat*, *OO* 413 (sedert N°. 4 *OO* 44, want het was in de dagen der vernummering), *te Amsterdam*".

„Van velen — herhaaldelijk aangezocht „*De Kolporteur*" meermalen te laten verschijnen", kwam de redactie in N°. 8, van 22 April 1875, evenals vier jaren vroeger, met een dergelijk plan voor den dag; doch ook nu bleef het bij het voornemen, want, zooals in N°. 12, van 22 Juni 1875, werd medegedeeld, ofschoon de meesten der abonnés de wekelijksche uitgave verlangden, „wegens wenken" der redactie gegeven en die zij zeer op prijs stelde, besloot zij daartoe niet over te gaan. Toen evenwel met 1 October 1876 de prijs zoowel van het abonnement als van de advertentiën van het Nieuwsblad werd verhoogd, deelde de redactie in N°. 18, van 22 September 1876, mede, dat zij „ten gerieve van den Boekhandel en alle daaraan verwante vakken, ter voorkoming van verdere willekeurige verhooging, of soms uit eene beurs-speculatieve verlaging, om in den val te lokken, — als ook op aanzoek van eenige H.H. Boekhandelaren" had besloten het „Blad meer dienstbaar te maken aan het adverteeren". Met Januari 1877 zou daarom De Kolporteur wekelijks 's Woensdags worden uitgegeven tegen den prijs van *f* 1.25 per kwartaal, franco door het geheele rijk; ieder abonné zou elk kwartaal aanspraak hebben op 100 regels gratis voor advertentiën; overigens zou de prijs der advertentiën dezelfde blijven. Toen nu deze verandering in werking trad werd het blad „*Gedrukt bij Joh. Visser, Amsterdam*", en die verandering van drukker bracht natuurlijk eene wijziging van uiterlijk mede (zie ook N°. 20), terwijl de mededeelingen in het hoofd belangrijk werden veranderd (zie

ook N°. 2). Met N°. 6, van 7 Februari 1877, werd intusschen de titel gewijzigd in: *De Kolporteur, Nieuws- en Advertentieblad. Gewijd aan de belangen des Boekhandels en aanverwante vakken.* Wel werd hierop in N°. 13, van 28 Maart 1877, gesproken van afgunstigen, die „liever den ondergang dan wel de opkomst en het voortbestaan van" het blad wenschten, en van „geheime en onedele pogingen, (om) „De Kolporteur" te doen vallen — maar niets deed nog vermoeden dat die val een half jaar later werkelijkheid zou zijn geworden. In N°. 26, van 27 Juni 1877, deelde de drukker van het blad, Joh. Visser, mede, hoe „door onverwacht vertrek van den Heer J. H. Héman naar het Buitenland," dit nummer „een paar dagen later dan gewoonlijk" verscheen; hoe „de Heer Héman (hem) de uitgave van „de Kolporteur" (had) overgedragen." Onder de mededeelingen in het hoofd luidde het dan ook: „*Bureel: Kloveniersburgwal bij de Hoogstraat, K 40, te Amsterdam.*" Drie maanden later evenwel, in N°. 39, van 26 September 1877, berichtte Joh. Visser „zijnen geachten geabonneerden, dat hij besloten (had) met dit nummer de uitgave van „de Kolporteur" te staken. Voor 3 maanden geleden onder niet zeer voordeelige omstandigheden deze nalatenschap van den Heer J. H. Héman, bij zijn vertrek naar Amerika aanvaard hebbende, (was) hij tot de overtuiging gekomen tijd en moeite beter te kunnen besteden, dan dien verder te wijden aan de ontcijfering van den warboel dien hij gevonden (had)."

Onder de dagteekening van Donderdag 23 Juli 1874 verscheen N°. 1 van een *Advertentieblad voor den Nederl. Boekhandel. Uitgave van Weijtingh & Brave. Snelpersdrukkerij van G. G. Brugman. — Amsterdam.* 2 blz. folio, in 2 kol. In het hoofd las men: „Dit blad verschijnt elken Donderdag. Advertentiën tot uiterlijk des Woensdags één uur franco in te zenden aan den drukker dezes." — „Abonnementsprijs *f* 2.— per jaar. Prijs der Advertentiën van 1—6 regels 30 Cts., elken regel meer 5 Cts. Groote letters naar plaatsruimte. Prospect. 2½ Ct. p. regel." De tweede bladzijde van dit eerste nummer

bevatte een Prospectus, waarvan de korte inhoud weldra als „Berigt" aan het begin van een tweede N°. 1, onder de dagteekening van 13 Augustus 1874, in 4 blz. folio verschenen, werd geplaatst. De omstandigheid, zoo heette het daarin, dat vele advertentiën betreffende nieuwe uitgaven op het gebied van wetenschap, enz., in die lange reeksen van aankondigingen, waarmede de meest gevraagde bladen dagelijks waren opgevuld, vaak onopgemerkt bleven, had de uitgevers op de gedachte gebracht een weinig kostbaar advertentieblad in het leven te roepen, dat uitsluitend zijne kolommen open stelde voor nieuws, betreffende den Boekhandel en aanverwante vakken. Het zou wekelijks verschijnen op een heel of half vel, naarmate er meer of minder aanvraag tot het opnemen van advertentiën was. Ten gerieve van den boekenkooper zoowel als van den debitant, zouden behalve advertentiën, ook prospectussen van nieuwe werken, ter keuze van den uitgever worden opgenomen, terwijl de rubriek „pas verschenen of te verschijnen werken of herdrukken" elk nummer zou besluiten. Dat het blaadje, gesteund door welwillende medewerking, die met grond van den boekhandel mocht verwacht worden, spoedig in veler handen mocht zijn, dat het zijne plaats mocht vinden op de leestafels en in de leesgezelschappen, in alle beschaafde kringen, kortom overal, vooral ook op de winkeltoonbank, was de wensch van de uitgevers. Onderaan hun prospectus deelden deze nog mede, dat, terwijl het abonnement voor één exemplaar 2 Gld. 's jaars was, op elk exemplaar bovendien 25 pct. korting werd toegestaan; dat afzonderlijke nummers niet verkrijgbaar waren; dat advertentiën bij abonnement van 500 regels 4½ Ct., van 1000 regels 4 Ct., per regel zouden worden berekend; dat aankondigingen van wonderpakketten en dergelijke zonder korting voor den boekhandel, niet werden opgenomen. — Van dit Advertentieblad nu „is slechts één jaar verschenen."

AMSTERDAM, Aug. 1885.

Mr. W. P. SAUTIJN KLUIT.

BRIEVEN

VAN DANIEL ELSEVIER AAN NICOLAAS HEINSIUS

(9 Mei 1675—1 Juli 1679)

II. 3

BRIEVEN

VAN

DANIËL ELSEVIER

AAN

NICOLAAS HEINSIUS

(9 MEI 1675—1 JULI 1679)

Volgens het handschrift, bewaard ter Universiteits-bibliotheek te Utrecht, met enkele aanteekeningen uitgegeven

DOOR DE

Vereeniging ter bevordering van de belangen des Boekhandels

AMSTERDAM
P. N. VAN KAMPEN & ZOON
1890

VOORWOORD.

Met de uitgave dezer collectie brieven van Daniel Elsevier aan Nicolaas Heinsius (1675—1679), berustende in de verzameling manuscripten der Utrechtsche bibliotheek, heb ik gemeend mijn taak tot de beantwoording der volgende eischen te moeten bepalen

1°. Het leveren van een getrouw afschrift van den tekst.

2°. Aanhaling en verwijzing der betreffende plaatsen naar het werk van Alphonse Willems: *Les Elzevier. Histoire et Annales typographiques.*

3° Toevoeging van een enkele biographische noot ter herinnering, soms wellicht tot toelichting strekkende.

Is aan deze eischen voldaan, dan kan deze verzameling brieven, een der vele bronnen waaruit Willems heeft geput, als een passende bijlage worden beschouwd tot zijn doorwrocht werk, zoo belangrijk voor de Nederlandsche bibliographie.

Of deze brieven nog op ander gebied dan dat der bibliographie van

beteekenis zijn, werd van meer dan één bevoegde zijde, o. a. door wijlen Dr. P. A. Tiele, betwijfeld en zelfs ontkend. De door mij aanvaarde en nu verrichte taak laat intusschen de beslissing daarover geheel in het midden. Doch zoo het mocht blijken, dat deze brieven, nu onder de aandacht van meerderen gebracht, den vaderlandschen historicus nog belangrijke bijdragen kunnen leveren voor de nadere kennis van den gang der gebeurtenissen betrekkelijk den vrede van Nijmegen — zoo ze wellicht ook nog van nut kunnen zijn voor den beoefenaar onzer historia litteraria in de 17de eeuw — dan zal zeer zeker met deze tekstuitgave de wensch der Vereeniging ter bevordering van de belangen des boekhandels in dubbele mate vervuld zijn.

W. R. VEDER.

Amsterdam, December 1889.

No. 1.

Amsterdam 9 may 1675

Myn Heer

Desen om te geleyden nevens gaende missive myn door sr. Guasconi [1]) behandight. Messrs Hackius [2]) van leijden sullen in korte daghen beginnen te drucken Virgilius cum notis integris Servy [3]), Donati et Variorum. in 8o Sy hebben mijn versocht of haer soude willen accommoderen met de nieuwe copye by myn gedruct ende dat haer souden obligeren haer boeck niet uijt te geven als over een Jaer. Hebbe haer belooft deswegen aen UEd te schrijven ende UEd goetvinden haer te laeten toekoomen. Aengesien soo weynigh apparentie tot Vrede is, dunct mijn dat den Auteur behoorden uyt te geven, de groote exemplaren konnen altydt tot het geprojecteerde eynde bewaert werden. Hier nevens het pasquil tegens Vicquefort, bedancke UEd voorde leeninge. Hier is niet nieus alhoewel het Parlement langer sit als ick gelooft hadde soo ben evenwel van opinie dat het niet langh sal sitten. Waermede naar myne gants dienstige gebiedenisse verblyve

Myn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

De koorts heett myn
God danck verlaeten.

1) Guasconi was koopman te Amsterdam. Hij komt voor in 't proces van A. Wicquefort als de persoon langs wien de correspondentie van W. met den groothertog van Toscane gevoerd werd. Het blijkt dat hij de correspondentie van N. Heinsius daarheen ook bezorgde, in een brief van Heinsius aan Graevius wordt hij thans vermeld als res magni ducis Etruriae apud Amstelaedamios curans. Syll. Burm. IV. p. 289. (Zie D. Everwijn, A. Wicquefort en zijn proces. Leiden. 1857.)

2) Zie over de Hackii en hun betrekking tot de Elseviers, Willems, les Elsevier, pag. CCXI en volg.

3) Over commentariën van Servius op Virgilius meldt Heinsius ter loops in een brief aan J. F. Gronovius (den vader) 29 Maij 1662. Burm. Syll. III. p. 476.

No. 2.

(niet van de hand van E.)

Amsterdam den 15. May *1675*

Myn Heer,

UE[d] schryven van den 13. deses hebbe gistern wel ontfanghen, ende daeruyt UE[d] meeninghe wegens den text van Virgilius [1]) verstaen, sal daerin niet voornemen, voor ende alleer UE[d] gesproocken tehebben, daertoe UE[d] overkomste verwachten sal.

Alsoo tegenwordigh wederom een access van de Cortse hebbe, als kan UE[d]. de begeerte quittancie van't geweer nae Moscow gesonden, nu niet oversenden, doch sal sorghe draeghen dat sulcx op morghen magh geschieden.

Den brief aen de Heer Advocaet Hillersbergen [2]) hebb(e do)en behandighen twyffele niet ofte SE[d] sal de commissie in de auctie wel waergenomen hebben, ende aen UE[d] daerover bescheyt laeten toekomen. By aldien niet de Cortse gehadt hadde, soude ick dito Heer selfs gesprooken hebben, twelck nu niet hebbe konnen doen, synde eerst gistern nae de middagh van Sgravelant [3]) t'huys gekomen ende hebbe my t'sedert geduyrigh te bedde moeten houden. Waermede eyndigende blyve naer myne gantsch dienstighe Gebiedenisse

Myn Heer — UE[d] GDW Dienaer
pro Daniel Elsevier.

(Adres:)

Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heinss
ten huyse van Juffr. Bredero,
opt eynde van de Cingel in
B.t — s Gravenhaegh.

[1]) Omtrent de uitgave van Virgilius in 1676 en 1679 wordt hier en voor de volgende brieven nos 2—4, 6—14, 54, 55, 61 en 64—70 verwezen naar Willems t. a. p. 1523.

[2]) Conradus Hillersbergen of Hillensbergen vindt men in het A. A. van Utrecht ingeschreven in 1656; in dat van Leiden als jurist in 1658. Heinsius noemt hem ter loops in een brief aan Perizonius van XIX Aug. 1680 (zie Burm. Syll. IV. p. 817).

[3]) Zie over de buitenplaats te 's Graveland van Lodewijk Elsevier,

No. 3.

Mijn Heer

D'ingeleijde wert mijn aenstonts behandight. Dewyl nu de Vrede schijnt achter uyt te gaen soo versoecke dat de proeven van Virgilius gecorrigeert myn gelieft wederom te senden opdat de kleyn papieren magh afdrucken, waermede myn dienst sal geschieden.

Verblijve

Mijn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

Amsterdam 20 Maert 1676.

(Adres:)

Myn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident. Ten huyse van
Juffrow Bredero opt
eynde vande Cingel in
bt. sGravenhage.

No 4.

Amsterdam 11 April 1676.

Myn Heer

Alsoo mijn drucker meester enige difficulteyt vint over het afdrucken vande laaste bladen van Virgilius: soo hebbe hem gesegt sulx aen UEd te schryven gelyck hy inde ingeleyde gedaen heeft, daer op met den eersten antwoort ben verwachtende nevens de proef wederom alsoo daer alleen naer wachten. D'ingeleyde eergisteren avont van Messrs Guasconi outfanghen.

Hebbe occasie gehadt over de bewuste saecke naer Paderborn te schrijven.

met wien Daniel Elsevier, zijn neef, van 1654—1665 was geassocieerd. Rammelman Elsevier: Uitkomsten van een onderzoek omtrent de Elseviers — Utrecht 1845. p. 63. en Willems t. a. p. pag. CCXIV en CCXVI.

Hier is niet besonders nieus ofte staet inde Courante. Waer mede naer myne gants dienstige gebiedenisse verblijve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

Vermits mijne Opera Ovidy 24° [1]) uytverkoft syn soude die de toekoomende weeck weder onderhanden geven sulx by aldien UEd iets daer in te veranderen heeft, gelieft myn sulx te adviseren. Die in 12° [2]) syn mede op weynige wegh. Of die wederom soo sullen gedruct werden ofte dat die volgens UEd voordesen concept in 8° met nooten gelieft uyt te geven daerover verwachte UEd advijs. UED gelieve wegens de Tytel van Virgilius mede indachtigh te syn ende of UEd naem daer niet moet opstaen in plaets van UEd vaders naem [3]).

No. 5.

Myn Heer

UEd missive van gisteren te recht ontfangen daer uyt met leetwesen gesien UEd indispositie „Wil hoopen die gepasseert ende in beeter gesontheyt sult herstelt sijn. Wy hebben al 2 bladen geset in Ovidius 24°: soo dat ten hoochsten wenste dat de verbeterde copye kost bekomen. Tegens wanneer UEd die myn sout konnen toesenden versoecke te weeten. Het is vremt dat het pacquet van Monsr Bigot [4]) noch niet overgekomen

[1]) Ed. van 1652, herdr. in 1664. — De 3°. edit. is van 1676, waarover hier gehandeld wordt.

[2]) Ed. van 1661.

[3]) De „Virgilius" door Daniel Heinsius uitgegeven, is van 1636 (in 12°), zie Willems t. a. p. 450.

[4]) Emery Bigot. 1626—1689. Zie verder noot van n°. 26.

is, verwachte het dagelyx. Myn nicht [1]) heeft myn noyt gegecommuniceert wegens het verkoopen van hare Manuscripten soodat daer niets van geweten hebbe voordat sulx by UEd myn was bekent gemaect. D'ingeleyde is myn door Monsr Guasconi toegesonden. Waermede verblyve

Myn Heer

Amsterdam 23 April 1676. UED GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres:)

Mijn Heer
Mijn Heer Heijns, Resident Ten
Huijse van Mevrouw Brederode
opt Eijnt vande Cingel in
138 Schravenhaage.

No. 6.

Mijn Heer

UEd missive van 15 deser te syner tydt ontfangen: doch gewacht te antwoorden tot dat de brieven van Vranckryck souden syn gekoomen, met de welcke huyden het Cognoissement van het bewuste pacquet hebbe ontfangen ende wert den schipper alle uyren verwacht. Dit is alles wat UEd des aengaende wete te schryven.

Hebbe met myn Nichte tot leyden gesproocken welcke haer Manuscripten niet heeft verkoft oock belooft sulx niet te doen sonder myn advys: soo dat die saecke in syn geheel is. soo haest de bladen van Virgilius sullen wesen afgedruct sal UEd deselve toesenden.

De brieven van Parys ende het leger hebben niets van

[1]) De hier bedoelde (zie ook de brieven o. a. van 19 Mei, 3 Juni 1676 en van 1 Juni 1677.) zal de weduwe van Johan Elsevier te Leiden zijn, Eva van Alphen, die na den dood van haar man (1661) de zaak voortzette en in 1695 stierf.

beduijden medegebracht, alsdat beyde de legers nochtegens den ander gecampeert legghen. Tot Toulon waren de 6 schepen naer Messina vertrocken wedergekeert, vande Galeyen wert geen mentie gemaect.

Waer mede naer myne gants dienstige gebiedenisse verblyve

Myn Heer

Amsterdam 19 may 1676. UEd GDw.Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres:) Monsieur

Monsieur Heijns Resident ten
Huijse van Mevrouw Brederode
opt Eijnt van de Cingel
In
Bt. Schravenhaege

No. 7.

Myn Heer

UEd 2 distincte missive d'eene van 27 passato d'andere sonder dato sijn mijn beyde wel geworden. De brieven op Geneve gaen dynsdaghs over Duytslant ende werden tot Reinhausen getrancqueert, dit is de kortste wegh. D'observationes op Pollucis dictionarium hebbe niet bekomen, sal by andere daer naer vernemen. Van Sr Wolfganck [1]) hebbe(n) een exemplaer van Meursy Creta bekomen twelk bij gelegentheyt aende(n) Heer Carpzovius sal senden daertoe in korten occasie

[1]) Waarschijnlijk Abraham Wolfgangh, in 't gilde gekomen 23 Oct. 1658, boekdrukker te Amsterdam; Hij komt ook voor onder den pseudoniem Pierre le Grand, zie aangeh. pl. van Adry bij Berghman, Etudes sur la bibliographie elzevirienne etc. 1885. pag. 55. In de penningen-collectie ten gemeente-archieve te Amsterdam bevinden zich van A. Wolfgangh twee verschillende gilden-penningen, beiden met het jaartal 1658. De eene penning is van vóór de afscheiding van het St. Lucas gilde en zelfstandige vestiging van het boekverkoopers-, drukkers- en bindersgild in 1662. Het draagt het wapen van St Lucas met een B daaronder. Op de andere penning staat het Mercurius beeld met de pers en verdere symboliek zooals in Dirks' Gildenboek beschreven is.

sal hebben, UEd missive wert saterdagh aendenselven per poste voortgesonden.

Het schip daer in de boecken van Monsr de Montauzier leyt in Duyns wacht naer Convoy derft vermits de Fransche capers niet herwaerts koomen wert alle uijren verwacht.

Ick weet tegenwoordigh geen Alantswyn [1]) te bekomen is nu te laet int jaer doch sal wyder daer naer vernemen.

Het is seecker dat Nicht Elsevier niet weet van het verkoopen vande bewuste manuscripten, het sal haer vremt voorkoomen. Myn drucker heeft UEd voor 3 a 4 weecken gesonden eenige bladen van Virgilius, daerop tot dato geen antwoort hebbe ontfangen, het was principael om te weeten of de bewuste praefatie dieder afgelaten was wel magh in 2 gedivideert ofte gescheyden werden, daerop dan UEd antwoort verwachte om eenmael met het werck een eynde te maecken. Waermede naer myne gants dienstige gebiedenisse verblyve

Amsterdam 3 Juny 1676 — UEdGDW Dienaer Daniel Elsevier

Myn Heer

(Adres:)

Myn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huyse van juffr. Bredero
opt eynde vande Cingel
in s'Gravenhage.

— —

No. 8.

Amsterdam 25 Juny 1676.

Myn Heer

UEd missive van 21 deser te recht ontfangen. Hier nevens

[1]) Alants-wijn Waarschijnlijk wordt hier bedoeld de soort van plant *inula*, waaruit bier en wijn gestookt wordt.

nochmaels de proeven van Virgilius, daer op met den eersten UEd antwoort verwachte om daer van een eynde te maecken. Ick hebbe nu tot twe distincte reysen soo by de schippers van Harlingen als in haer kelder laeten vernemen of soodanigh ongeluck als UEd schrijft hier soude gebeurt syn: doch seggen van sulx noyt gehoort te hebben nochte oock voorgevallen te syn: soo dat een uytstroisel sal sijn.

De schippers soo de packen met boecken vande Heer Montauzier in heeft, leyt noch op de Rivier van londen wachten(d) naer Convoij van hier dat vertrouwe nu met dese wint derwaerts sal syn gekoomen soo haest den schipper aenkomt wert UEd sulx geadviseert.

Daer syn seer slechte tydingen van onze Vloot te Palermo, vrese daer iets aen is. Godt geve vrede: want met desen oorloogh sullen noyt te recht koomen. Waermede verblyve

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

P. S.

Soo aenstonts ontfange de 2 ingeleijde. Ick hebbe UEd voordesen versocht advys wegens livy opera dat weder onder de pers in korten sal nemen cum notis varioru(m) [1].

1. of UEd daer iets in geremarqueert heeft van fouten
2. of daer noch iets behoorde byte doen.

d' Heer Rycke [2]) sprack myn naer myn onthout vande nooten van Sabellicus [3]) by te doen, daer over UEd advys versoecke.

---

[1]) Titi Livii Historiarum quod exstat, cum perpetuis Gronovii et variorum notis. 3 vol. in 8°. 1e editie in 1665. De hier bedoelde nieuwe editie zal die van 1679 zijn, welke door Gronovius, den zoon, werd bezorgd (Willems t. a. p. 1358).

[2]) Theod. Rycke 1640—1690. Sedert 1672 hoogleeraar te Leiden.

[3]) Zie n°. 10.

No. 9.

Amsterdam 9 July 1676

Myn Heer

De ingeleijde wert mijn aenstonts behandight. Ick hadde verwacht antwoort wegens de proeven van Virgilius om daer eens een eynde vante maecken, item UEd advijs wegens livius; twelck in weynigh dagen sal onderhanden nemen.

De brieven huyden van Duijtsland gekomen confirmeren dat maastright berent is. Met Philipsburg gaet het noch lancksaem voort, de kreyts volckeren wierden daer voor verwacht. Daer soude 800 man uyt maastright in limburgh getrocken sijn alsoo die meijnden het limburgh soude gelden. Oock syn 200 man uyt die stadt door de luneburgsche geslagen. Waermede naer myne gants dienstige gebiedenisse verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)

Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huyse van
Juffrow Bredero opt eynde
vande Cingel in
's Gravenhage.
Bt.

No. 10.

Amsterdam 16 July 1676

Myn Heer

UEd missive nevens de byleggende proeven te syner tydt

ontfanghen. Ick laete de prefatie over d'Eneas even voor den Text van Virgilius koomen ende het bewuste Fragmentum pagina 387 achter de Catalecta stellen ende sullen het nu aenden anderen afdrucken, uytgenomen het groote papier dat blijft leggen [1]). De fout inden Text kan in geen errata brenghen dewijl bij het werck geene Errata komen: By aldien UEd eenige andere vint, konnen achter den Index koomen.

De boecken van Rouaen syn tot Medemblick aengekomen, verwachte deselve dagelijx.

Ick hebbe mijn geabuseert met Sabellicus [2]) te noemen ick hebbe gemeynt Sigonius die myn door d'Heer Graevius toegesonden is: doch vrese te groot sal sijn, wenste daer over UEd advijs. Men heeft nu op Philipsburgh beginnen te canonneren. Voor Maastright is noch niet besonders gepasseert. By Hagenau souden de Keysersche 500 Franschen doot geslagen ende 300 gevangen bekoomen hebben. Waermede naer myne dienstige gebiedenis verblyve

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres):
Mijn Heer
Hijn Heer Nicolaas Heijns
Resident ten Huijse van juffrou
Brederode op 't Eijnde van de Cingel
In
Schravenhaage.

(Bt.)

---

1) Willems. t. a. p. 1523 (pag. 390).
2) Zie n°. 8.

No. 11.

Amsterdam 24 Augusti 1676

Mijn Heer

UEd missive van 22 deser te recht ontfanghen. Ick hebbe noyt eenigh advys gehadt vande indispositie vanden Bisschop van Paderborn [1]): soo dat myn vremt voorquam desselfs overlyden uyt de Courante te verstaen.[2])

Het is vremt dat wij geen bescheijt bekoomen van Florencen, weet niet wat daer van sal dencken dat geèn van allen schrijft. Wat antwoort UEd vande Heer Falconeri [3]) sal bekoomen daer van versoecke te sijner tijdt advijs.

Het is myn lief dat geene vande brieven vanden Groot Hertoogh syn achtergebleven. Hier nevens eene van Monsr Carpzov die myn van daegh is ter hant gestelt.

Virgilius is tenemael afgedruct, het Tytelbladt van het groote papier is alleen blyven legghen, rest alleen aen het kleyn papier de koop(c)ren Tytel te laeten drucken, dewelcken dewijl (?) moet verandert sijn: soo versoecke op morgen myn die gelieft toe tesenden. De oude is volgens inleggende memorie hebbe die verandert naer myn dunct het behoort: soo UEd het anders begeert gelieft myn sulx morgen te adviseren, anders sal daer soo mede voortgaen.

Hier is niet nieus als het overgaen van Lantskroon daer de Deenen grooten buijt ende over de hondert metale stucken hebben bekoomen. Hier wert oock geseght dat den deensen Admirael Rootsteen soo met eenige schepen voor Gottenburgh

---

[1]) Ferdinand v. Fürstenberg werd in 1661 bisschop v. Paderborn.

[2]) Inderdaad houdt o. a. de „Extraordinaire Haerlemse Donderdaeghse Courant No. 34, van 20 aug. 1676", het bericht uit „Bremen den 15 augusti: „Den Bisschop van Paderborn is overleden". Ferdinand v. Fürstenberg stierf echter eerst in 1683.

[3]) Paulus Falconerius, de broeder van Octavius, die in 1675 was overleden. Met beiden hield N. Heinsius briefwisseling.

lagh, siende de 5 schepen soo in Engelant geequippeert syn aenkoomen van voor de selve stadt was geweecken. Waer mede naer presentatie mynes geringen diensts verblyve

Mijn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres: [1])
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident. ten huijse van
Juffr Bredro op de hoeck
van de Zingel In
's Gravenhage.

No. 12.

Amsterdam 25 Augusti 1676

Myn Heer

Ick vergat UEd gisteren den Tytel van Virgilius soo alsse op de leytsche Editie staet te senden doch die examinerende bevinde datter maer staet P. Virgily Maronis opera nunc emendatiora ende dewyl geen loode Tijtel daer toe is geordineert soo sal UEd naem opde plaet moeten staen: soo dat versoecke UEd gelieve te adviseren hoe sulx sal moeten syn. Waermede naer myne gants dienstige gebiedenisse verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres: [1])
Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huyse van
Juffrouw Brederode op het
Eijnde van de Cingel
te
s Gravenhage.

[1] Andere hand.

No. 13.

Amsterdam 5 September 1676

Mijn Heer

UEd missive van 31 passato te recht ontfanghen. Het Tytel plaetie sal van daegh vaerdigh sijn soo dat maendagh of dijnsdagh sal konnen exemplaren hebben. UEd missive hebbe de Heer Guasconi gisteren vroegh ter hant gestelt, die mijn weder de ingeleijde heeft behandight die UEd met desen Bode sende. D'Heer Guasconi sal het bewuste wyder bekent maecken.

Buyten de Courante weete niet nieus. Bij aldien UEd den Heere Gravius siet versoecke met syn Ed gelieft te spreecken wegens een brief soo d' Heer Gronovius [1]) myn wegens livius geschreven heeft die d' Heer Graevius toegesonden hebbe. Waermede verblijve

Myn Heer
UED GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heyns
Resident tegenwoordigh
Tot
Vianen.

No. 14.

Amsterdam 12 September 1676

Mijn Heer

D' ingeleijde is mijn eergisteren avont door Monsr Guasconi toegebracht doch alsoo gisteren geen gelegentheyt op Vianen was deselve niet eer konnen senden. Hier nevens een Exemplaer van Virgilius gelieft te adviseren hoeveel Exemplaren begeert ende of die gebonden ofte ongebonden moeten syn,

[1]) Waarschijnlijk is hier bedoeld Laurentius Theodorus Gronovius. Zie n°. 15 waar Elsevier zijn bezoek vermeldt. De broeder: Jacobus Gronovius was van 1672—1679 in Italië.

hebbe al eenige Exemplaren naer francfort gesonden sal nu oock eenige naer Vranckrijck senden gelieft te adviseren of derwaerts oock eenige sullen moeten gesonden werden.

Hier is niet nieus de saecken gaen aenden onder en boven Ryn niet al te voordeeligh voorde geallieerde soo dat verhoope sy eenmael gedachten des vredes sullen bekoomen, die ons Godt wil gunnen. Verblyve

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres:)

Mijn Heer

Mijn Heer Nicolaes

Heins Resident tegenwoordigh Tot

Vianen

met eene Rolletie

MH.

Bt.

No. 15.

Amsterdam 29 October 1676

Myn Heer

UEd missive van 22 deser nevens de ingeleyde te syner tydt ontfanghen. deselve d' Heer Blaw gecommuniceert die myn seijde van livorno nochgeen tijdinge te hebben maer wel van Roomen: doch dat desaengaende derwaerts soude schrijven. Hebbe d' Heer Blaw UEd missive gecommuniceert, ende de Heer Joan Blaw gesproocken doch geene occasie gehadt om de secretaris te spreecken die wegens het Cabinet vande Heer Spierings sal spreecken. d' Heer Gronovius [1]) is by myn geweest seyde met UEd wegens livius soude spreecken. Versoecke de saecke soodanigh gelieft te helpen beraden dat een vaste resolutie moogen nemen. De brief naer Hoorn is aenstonts bestelt. D' ingeleyde ontfange aenstonts van Guascon.

[1]) Zie den vorigen brief.

Men begint hier van Vrede te spreecken met wat fondament kan ick niet sien. De tijdt laet niet meer toe verblyve

Myn Heer

UED GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres: [1])

Mijn Heer

Mijn Heer Nicolaes Heins

Resident ten huijse van Juffr.

Brederoo opt Eijnde van de Cingel

In

s gravenhage.

No. 16.

Amsterdam 5 November 1676

Mijn Heer

UEd missive van eergisteren eerst van dese middagh ontfangen is by abuys met de schuijt bestelt geweest. Hebbe de Heer secretaris Blaw wegens t' een en t' ander gesproocken. Wegens het goet door d' Heer Goes van Romen naer livorno gesonden daer heeft de Heer Johan Blaw aengenoomen sorge voor te draghen. Wat belanght het Cabinet van d' Erfgenamen vande Heer Spieringh versoect d' Heer Pieter Blaw te weeten waer in het selve bestaet om daer over aen den Groot Hertoogh te konnen schrijven, syn Ed onbekent sijnde waer uijt het selve Cabinet is bestaende.

Wat belanght livius, bedancke UEd voor sijn gegeven raedt, wanneer d' Heer Gronovius hier sal syn: soo sal met sijn Ed de saecke vaststellen om daer van een begin te maecken. Cluveri Germania vande laaste druck [2]) hebbe noch apart kost 8 guldens ongebonden.

[1]) Andere hand.

[2]) Philippi Cluveri Germaniae antiquae libri tres — Edit. secunda aucta et recognita — Lugd. Bat. ex off. Elz. A°. 1631 in f°. Willems t. a. p. 345.

Hebbe weynigh Exemplaren meer van Ovidius in 12° sulx die wel diende te herdrucken. [1]) UEd heeft myn voordezen doen hoopen van een editie in 8° te prepareren met Commentarien, wat daer van te hoopen ofte dat wederom een editie in 12° sal drucken daer over sal by gelegentheijt een letter verwachten.

D' ingeleyde vanden Groot Hertoogh wert myn aenstonts behandight.

Ick weet geen anderen Tijtel van Monsieur de Montauzier als Duc et Pair de France, Gouverneur de Monseign(eur) le Dauphyn a la Cour. Waer mede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres: [2])

Mijn Heer

Mijn Heer Nicolaes Heins Resident

Ten huyze van Juffrouw

Brederode opt Eijndt van de Cingel

Ir

s Gravenhage.

No. 17.

Amsterdam 12 November 1676

Mijn Heer

UEd missive van 8 deser te recht ontfanghen, bedancke UEd voorde communicatie vande saeck vande Heer de Groot: soo daer in iets wijders voorvalt versoecke daer over een letter te mooghen hebben.

Wil hoopen UEd gelegentheyt haast sal toelaeten de Revisie van Ovidius te doen alsoo geen ofte weynigh Exemplaren meer ben hebbende.

[1]) Zie naschrift van N°. 4 noot 2.

[2]) Andere hand.

Wegens d'Heer Spierings Cabinet sal mede naeder informatie verwachten: alsmede wat bescheyt UEd vanden Heer Falconeri wegens d'Heer Dati sal ontfanghen. [1])

Het nevensgaende pacquet hebbe gisteren vande Heer Carpzou door een Coopman alhier bekoomen.

Hier van daen valt niet nieus te melden als dat weder uyt de naem van Rothe eenige pasquillen gespargeert werden, die soo bot syn dat het syn selven schaemt [2]). Verblyve naer presentatie mynes diensts

Mijn Heer
UEd GDW dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres: als de vorige hand)
Mijn Heer
n°. 40.
Mijn Heer Nicolaes Heins
Res(i)dent ten huijze van
juffrouw Brederoo opt Eyndt
van de Cingel
met een packxen In
N.H. 's gravenhage.

---

[1]) Waarschijnlijk is hier bedoeld Carolus Datus. Het gevraagde bescheid zal het antwoord betreffen dat van P. Falconerius door Heinsius werd verwacht, op zijn schrijven van 28 Oct. 1676, waarin hij meldt het vorige jaar naar Livorno verzonden te hebben een kist met boeken gedeeltelijk bestemd voor Octavius Falconerius den broeder van P. F., gedeeltelijk voor Carolus Datus, aan wien de bezending door D. Elsevier gericht werd. Intusschen waren èn O. Falconerius èn Datus sedert reeds overleden, en had Heinsius aan Laurentius Panciathicus tweemaal geschreven om inlichting aangaande de verzonden boeken. Van dezen geen antwoord bekomende, verzoekt hij P. Falconerius zich te vergewissen omtrent de bezorging (Burm. Syll. V. p 578).

[2]) Johannes Rothe of Rothé zooals hij in de Holl. Merc. wordt genoemd, werd in December daarop gevangen genomen doch later door tusschenkomst van invloedrijke vrienden, kwam hij weer vrij. In den Navorscher vindt men aangaande dezen Joh. Rothe een en ander (o. a. bibliographie van zijn geschriften) waarnaar hier verwezen wordt.

No. 18.

Myn Heer

d'Heer Blaw is gisteren by myn geweest ende heeft myn bekent gemaect dat hij van livorno het cognoissement vande twee paxkens of kaskens hadt bekomen, synde geladen int schip genaemt de stadt londen, Capiteyn Frans Barentsen onder Engelsche vlagge, in compagny van een Engels oorloogh ende Coopvaerdyschip leggende gereet om te vertrecken. Den brief was in date 16 october, ende syn de Cognoissementen op de naem vande Heer Pieter Blaw.

D'Heer Gronovius is bij mijn geweest ende heeft mijn geseijt dat hij met UEd wegens livius hadt gesproocken als mede met d'Heer Graevius ende dat hy volgens derselver advijs soude voortvaeren, daer het dan bij gebleven is. Ick verlange te verstaen hoe het met de saeck vande Heer de Groot is. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

Amsterdam 14
November 1676.

(Adres:)

Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huyse van
Juffrow Bredero opt
eynde vande Cingel
in
s Gravenhage.

bt.

No. 19.

Amsterdam 4 December 1676.

Myn Heer

UEd missive van 25 passato te syner tydt ontfangen nevens het boeck voorde Heer Carpzow dat te syner tydt aen hem sal senden, den brief hebbe syne addresse gegeven.

D'ingeleijde wert mijn aenstonts ter hant gestelt. Ick hebbe van Parys bekoomen een kleyn boexken geintituleert Relation du Conclave 1670 fait par Monsieur Amelotte de la Houssaije [1]) oock description de la Trappe item Bail des fermes et Gabelles de France.

Een duyts heer soo hier is heeft myn geseyt dat d'Heer Gudius fraye dingen over livius heeft die daer over aenden selven heeft geschreven. Deselve heeft myn oock geseijt dat d'Heer Lambecius een sonderlyck manuscript in de keyserlycke Bibliotheeck heeft [2]) daer men de lacunes kon sien hoe groot die sijn ende dien Heer meynde men dat wel te leen soude bekoomen: doch ick hebbe geen addresse aendien Heer. Hier is niet nieus men verlanght hoe de saecke in Zelant uytvallen sal. Ich hebbe in lange vande saeck vande Groot niet gehoort. [3]) By occasie dat UEd myn schryft wenste wel te weten wat hoope UEd aengaende de Vrede heeft. Verblyve

Myn Heer UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

Ick weet een vrient tot wesel die goede Alantswyn [4]) heeft, soo UEd daar van begeert soude hem daerover schryven.

(Adres, andere hand.)

Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huijse van
Juffrouw Brederoo opt' Eijnde
van de Cingel
in
S gravenhage.

[1]) Amelot de la Houssaie. Zie Willems t. a. p. 1907.

[2]) In de Syll. Epist. van Burman komt omtrent dit manuscript geenerlei mededeeling voor. Petrus Lambecius was de kleinzoon van Holstenius.

[3]) Pieter de Groot werd 19 December van dat jaar vrijgesproken.

[4]) Zie noot op n°. 7.

No. 20.

Amsterdam 19 Maert 1677

Myn Heer

UEd missive van 14 dezer te recht ontfanghen, den ingeleyden is op Hamburgh bestelt. De 2 ingeleyde ieder onder een separaet couvert hebbe dese morgen vande post ontfangen. Waer bij het komt dat dese brieven gelyck koomen is mijn onbekent. Ick wil hoopen dat UEd bijdese antwoort wegens het kasken aen Dati gesonden sal bekoomen.[1]) d'Heer Graevius is hier doch hebbe het geluck niet gehadt van syn Ed te rencontreren. Het is gisteren en vandaegh hier heel druck geweest soo met de begraeffenis vande Admirael de Ruijter als het veers vande Heer Francius dat sijn E met groote lof desen morgen heeft gereciteert. Ick hebbe van Velleius Paterculus [2]) noch omtrent 500 Exemplaren, ick sal myn debvoir doen deselve hoe eer hoe liever te debitteren, ondertusschen kan UEd syne copye prepareren, sal ondertusschen occasie nemen van aende Heer Vossius [3]) daer over te schryven. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier

(Adres:)

Myn Heer

Myn Heer Nicolaes Heins

Resident ten huyse van

Juffr. Bredero ept eijnde vande

Cingel in S' Gravenhage.

Bt.

---

[1]) Zie noot van no. 17.

[2]) De laatste editie van Vellejus Paterculus was in 1664 (edit. van Louis en Daniel Elsevier), bezorgd door Is. Vossius in-12° (Willems t. a. p. n°. 1329). De uitgave van Nic. Heinsius waarvan de aanvankelijke voorbereiding hier wordt vermeld en waarover in tal der volgende brieven wordt gehandeld, zag in 1678 het licht onder den titel: C. Velleii Paterculi quae supersunt. Nicolaus Heinsius Dan. F. recensuit, et castigationum libellum addidit. *Amstelodami ex officina Elzeviriana* A° 1678, pet. in-12°. (Willems t. a. p. 1550).

[3]) Bedoeld kan zijn Isaak Vossius (1618—1689) of zijn neef Gerardus, den zoon van Matthaeus (1644—1716). Deze woonde in Middelburg en was lid van den Senatus curiäe Flandriae. Hij woonde later in Holland en bezocht dikwijls Isaac V. in Engeland. Hij moet dezelfde Gerardus V. zijn die in de syll voorkomt. Zie over de familie Vossius de rede door Prof. J. W. de Crane te Franiker in 1820 gehouden, en die opgenomen is in de Annales Acad. Gron. 1819—1820.

No. 21.

Amsterdam 29 April 1677

Myn Heer

D'ingeleyde wert myn aenstonts door Sr. Guasconi behandight. Daer wert myn van Parys geschreven over een boeck geintituleert Julius Celsus Constantinus gedruct Anno 1474 de rebus gestis Caesaris [1] de Heer Vossius maect daer van [2]) mentie in syne boecken alsmede van eenen Plinius Valerianus in syn boeck de Vitys sermonis of dese boecken te bekoomen syn ende of UEd iemant weet soo die heeft, sulx versoecke met een letter myn gelieft te adviseren. Hebbe de Claudianus ad Usum Delphini onderweegh [3]). Verblyve naer presentatie mijnes dienstS

Myn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

(Adres: andere hand)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
resident ten huijse van
Juffr Breroo opt eynde
van de Zingel
In
s gravenhage

Je [4]) suis fort aise de la Convalescence de M. Heinsius et de son retour au lieu de sa Bibliotheque. Voicij ceque des scavants de ces quartiers desiroient de luij. Il a un Livre rare de Julius Celsus Imprimé en 1474 qui traitte des mesmes matieres que les commentaires de Caesar. On seroit bien aise d'avoir de

[1] In de verzameling is bedoeld schrijven verkeerd gebonden achter den brief van 12 Februari 1678. Het volgt hier op zijn plaats.

[2]) Hier is bedoeld de oude Gerardus Johansz. V. (1577—1649); het genoemde werk kwam in 1645 uit en werd in 1666 en 1695 herdrukt.

[3]) De editie van Claudianus in 1677 is een letterlijke herdruk van die van 1650 (Willems t. a p. 1527.) Het is deze, die in de collectie in usum Delphini is opgenomen. Zie bij Brunet - :Claudiani quae exstant, interpretatione et annotatione illustr. Guil. Pyrrho. In usum Delphini Parisiis. Leonard in 4º. 1677.

[4]. De copie is niet van Elseviers hand.

quoi prouver que ce livre de Julius Celsus et celuij des Commentaires de Caesar sont véritablement deux livres differents. On croid quil ne faudroit pour cela que faire copier une page ou deux des premieres de deux ou trois des livres dudit Julius Celsus, marquer dequels de ses livres ces pages seroient extraittes. et que M. Heinsius en donnast a la fin des ces pages extraittes un certificat de sa main. Quelques gens de lettres luij en seront fort obligés et à vous aussij Monsieur, et pour moij j'auraij soin de vous rembourser ce que vous aurés paié ou fait paier aux Escrivains qui auront copié et extrait ces pages.

No. 22.

Myn Heer

UEd missive van gisteren te recht ontfaughen, d'ingeslooten wert overmorgen op leipzigh bestelt. soo aenstonts brenght Helena myn het paxken voor d'Heer Bigot, ende monsr. Guasconi d'ingeleyde van Florencen. Ick moet woensdagh tot leyden syn als wanneer myn nichte wegens Arnobius [1]) sal spreecken. Hier is niet nieus als dat den Hertoogh van lottringhen by Thionville stont ende de rest vande Keyserlycke Armé aent marcheren was, men schat dat die vanden bovengen(oemde) Hertoogh tusschen de 40 à 50000 man sal sijn. Waer mede naer presentatie mynes dienstes verblijve

Myn Heer

Amsterdam 6 may 1677

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)

Myn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident. Ten huyse van
Juffr. Bredero opt eynde
vande Cingel
in
S' Gravenhage.

---

[1]) De Disputationes. adversus gentus lib. 7 van den apologeet Arnobius, zijn met aanteekeningen van Salmasius, door A. Thysius uitgegeven bij Le Maire te Leiden in 1651 in 4°.

No. 23.

Amsterdam, 1 Juny 1677

Mijn Heer

Den brief door UEd dienaar geschreven nevens d'ingeleijde van de Heer Bigot te recht ontfanghen. Wat belanght de Ammianus Marcellinus Valesy [1]) daertoe wel ben geneghen om die te drucken ende sal dien Heer myn dienst doen dat voor myn het accoort met de weduwe sluijt. Bij aldien UEd myn d'antwoort morghen avont gelieft toetesenden sal daer een briefie byvoegen ende die overmorghen senden. Daer sal inde toekomende weeck een scheepie naer Rouen vertrecken door het welcke eenige boexkens aan dito Heer sal senden, by aldien UEd iets daer by gelieft te voeghen sulx most myn dese ofte in het begin vande toekoomende weeck toegesonden werden. UEd hoeft geen Praeadamitae [2]) te soecken hebbe daer wel een editie van. Het paxken door Helena mijn behandight sal aenden selven Heer senden. Hebbe Nicht Elsevier gesproocken seght te vreden te syn UEd de Arnobius te laeten mits daer voor gevende dat redelyck is. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres: andere hand)
Myn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heinsius
Resident ten huijse van juffr.
Breroo opt Eynde van de Cingel
in
s gravenhage

[1]) Ammiani Marcellini. Rerum gestarum libri XVIII edid. Valesius, verscheen in 1636 in 4°.
[2]) Willems, t. a. p. 1188 en 1189.

No. 24.

Amsterdam 8 Juny 1677

Mijn Heer

UEd missive van 2 deser te recht ontfangen. Hebbe aen de Heer Bigot geschreven dat wel genegen was om Ammianus Marcellinus te drucken. Bij aldien UEd mijn de Copije van lindebrogius kan procureren daer mede soude myn dienst geschieden anders sal ick selfs derwaerts schryven. sal d'Heer Bigot mergen eenige boecken senden nevens die geene soo UEd myn toegesonden heeft. Het sal myn aengenaem syn dat de Eere in korten te verwachten hebbe van UEd hier te sien. Wat Salmasy Annotationes in Arnobium belanght daer over sullen wel accorderen. D'ingeleyde wert myn aenstonts behandight. Hebbe een boeck in Philosophie gedruct geintituleert De Deo Anima et Malo den Auteur is Bipontinus genaemt Poirret [1]). Waer mede naer presentatie mynes diensts verblyve Myn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident ten huyse
van Juffrow Bredero opt
eynde vande Cingel
in
Bt. S' Gravenhage.

---

[1]) Petri Poiret, P. Cogitationum rationalium de Deo, anima, et malo libri quatuor etc. Amstelodami. apud Dan. Elsevirium, 1677 in 4°. Zie Willems t. a. p. 1537.

No. 25.

Amsterdam 8 July 1677

Myn Heer

Desen per converte vanden ingeleyden soo myn aenstonts wert behandight. Wanneer UEd gelegentheyt ende gesontheyt het toelaet soo versoecke om de Commentarius over Ovidius gelieft te dencken: dewyl nu meester van die Copye ben ende die soodanigh kan drucken als UED het sal goetvinden. D' Armade van duc de lorraine heeft het niet langer konnen uythouden soo dat een quartier van mets is gepasseert wyder naerde moesel apparent bij foute van levens middelen.

Waermede naer presentatie mynes dienst verblyve

Mijn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres, andere hand:)

Mijn Heer

Mijn Heer Nicolaes Heins resident

ten huyse van juffr. Breroo

opt eijnde van de Zingel

In

S gravenhage

No. 26.

Amsterdam 13 July 1677.

Myn Heer

UEd missiven van 9 en 10 deser te recht ontfanghen. Hier nevens gaet een proefie van het Veers van Thuanus. De Veerssen konnen geen grooter letter vallen alsoo anders alle dubbelde Regels souden maecken: doch de nooten hebbe grooter letter genoomen als die alle mooghen achter aenkoomen: doch soo die onder de veerssen moeten koomen soo souden die met een Brevier letter moeten gedruct werden ende dan soude het te kleynen boexken vallen, twelck nu met soo grooten letter maer 5 vellen sal maecken. UEd kan het met d' Heer van Zuylichem overleggen aende welcke versoecke mijn dienstige gebiedenis gelieft te doen. Bij aldien de nooten achter aenkoomen moeten de veerssen genoombert wesen opdat

de leser de woorden inden Text magh vinden daer over gecommenteert wert sal hier op met den eersten antwoort verwachten. [1])

Wat Vellejus Paterculus belanght sal de corectien laeten affschryven ende UEd het exemplaer weder toesenden om met de Hacky daer over geen contestatie te hebben. Sal UEd bij provisie het Exemplaer op morghen nevens een Discours vande heer Spanheim sur la Creche [2]) soo hy myn geordineert heeft aen UEd te senden, oversenden. Ende voor en aleer UEd het Exemplaer de Hacky overlevert, het selve hier verwachten om een exemplaer naer het selve te laeten corrigeren.

Het boexken als mede den brief voor d' Heer Carpzou hebbe aen syn correspondent behandight, den brief is per poste versonden.

Het kleyne boexken sal nevens de rest aende Heer Bigot [3]) senden. Waarmede naer presentatie mijnes diensts verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident ten
huyse van Juffr. Bredero
opt eynde van de Cingel
in
Bt. S' Gravenhage

---

[1]) Posteritati. J. Aug. Thuani (de Thou 1553—1617) Poematium etc. Zie Willems, t. a. p. 1559. cf. nos 27 en 32, en Graevius aan Heinsius, 1 Juni 1677 (Burm. Syll.)

[2]) Discours sur la crêche de Nostre Seigneur. Seconde édition reveue et augmentée A. *Cologne*, 1677, in 12°. Zie verder Willems, t. a. p. 1532.

[3]) Emery Bigot, 1626—1689. Hij reisde in Holland: zijn uitgebreid een beroemde bibliotheek werd in 1706 verkocht. Gelijk met andere beroemde tijdgenooten voerde hij briefwisseling met N. Heinsius, zooals blijkt o. a. uit diens brieven aan Schefferus en Carpzovius (Burm. Syll. V.) Zie over zijn betrekking tot D. Elsevier, Willems, t. a. p. pag. CCXXIX. Hij bezorgde een uitgave van den griekschen text van het leven van St. Chrysostomus met nog eenige kleine grieksche MSS in de bibliotheek te Florence door hem ontdekt. Hoewel er overigens van zijn hand geen geschriften verschenen, stond hij onder de geleerden van zijn tijd hoog aangeschreven, althans Carpzovius meldt in een brief aan Heinsius van 27 Dec. 1679: „Bigotii doctissimi viri, sed communi magis omnium doctorum fama quam scriptis editis mihi cogniti" etc. (Burm. Syll. V. pag. 327.) vlg. Volgens Tabaraud in de Biogr. Univ. v. Michaud is zijn correspondentie gedrukt.

No. 27.

Amsterdam 22 July 1677

Myn Heer

UEd missive van 16 deser te recht ontfanghen. Ick sal d'Heer van Zuylichem syn komste ende advys wegens het drucken van het vaers van Thuanus afwachten.

Soo haest UEd mijn de gecorrigeerde text van Vellejus sal senden sal laeten de correctien afschryven. De boecken voor d'Heer Bigot werden noch dese weeck versonden. Het is vremt dien Heer wegens Ammianus Marcellinus geen antwoort schryft. De brief aen Glasemaker [1]) hebbe doen bestellen.

D'ingeleyde is myn van daegh door Sr Guasconi behandight. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer
UED GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes
Heyns Resident
ten huyse van juffrow
Brero opt eijnde vande
Cingel in
Bt. S' Gravenhage.

No. 28.

Amsterdam 7 Augusti 1677

Mijn Heer

Hebbe UEd voor eenige daghen op den Hage geschreven daer op antwoort ben verwachtende, wil vertrouwen UEd deselve sal ontfanghen hebben. Hier nevens gaen de 2 Exem-

[1]) Hoogstwaarschijnlijk is bedoeld I. H. Glasemaker; zie n°. 54, waar Elsevier hem als een „overzetter" noemt. Hij komt dan ook voor als de vertaler o. a. van Fern. Mendez Pinto's wonderlijke reizen en van Marcus Paulus Venetius reizen. Zie P. A. Tiele, Nederl. bibliographie van land- en volkenkunde bl. 193 en 194.

plaren van Vellejus Paterculus, het eene uyt het ander gecopieert. Item op het inlegggende memorijtie eenige gedachten van myn Corrector, of die van eenige waerde syn sal UEd konnen oordelen.

Met het drucken van het veers van Thuanus sullen nu voortgaen.

d'ingeleyde is van Monsr Guasconi hy seght op gisteren van UEd geen brieven ontfangen te hebben. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve,

Buyten de Courante weete niet nieus.

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

No. 29.

Mijn Heer

Het is mijn leet dat ter aenkomste van UEd al hier naer leyden vertrocken was, hadde UEd al vrijdagh verwaght ende ick ben eerst Saterdagh middagh vertrocken ende dynsdagh wedergekomen. Wat Paterculus belanght sal die ten eersten onderhanden nemen, gelieft myn de copye by gelegentheyt toe tesenden: doch versoecke sulx stilgehouden magh werden op dat myne noch ovrige exemplaren vertieren magh.

Monsr Glasemaker [1]) hebbe de 20 guldens behandight

d' Heer Guasconi sal op de Beurs spreecken. d' Heer Rijcke hebbe wegens Holstenius in Stephanum gesproocken, is besigh met de Copij te vervaerdighen. Schryve huyden aende Heer Bigot wegens Ammianus. d' ingeleyde missive ontfange aenstonts uijt Italien. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Amsterdam 26
Augusti 1677.

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres, andere hand:)
Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins Resident
ten huijse van Juffr Breroo opt
Eijnde van de Cingel
In
met een paxken s gravenhage.
NH

---

[1]) Zie noot van n°. 27.

No. 30.

Amsterdam 20 September 1677

Myn Heer

Hier nevens gaet een proef van het veers van Thuanus daer in eenige fouten tegens de syntaxis syn doch hebbe die niet derven laeten veranderen. Versoecke dese proef op morgen myn gelieft wederom te senden op dat overmorgen daer mede magh voortgaen, sal maecken het inde toekoomende weeck sal afgedruct sijn. Wanneer UEd antwoort wegens Hoornbeyn sal ontfangen hebben sal sulx mijn aengenaem syn te verstaen. Hier vandaen valt niet nieus te melden. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)

Myn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huijse van
Juffrow Brero opt eynde vande Cingel
in
Bt. S'Gravenhage.

No. 31. [1]

Amsterdam 28 September 1677

Myn Heer

UEd Missive van 21 deser is mijn te recht behandigt daer uijt met ongenuchten gesien dat Helena soo onverwacht is koomen t' overlijden dewyl vertrouwe UEd moeite sal hebben om weder soo een getrouwe gouvernante te bekoomen welck UEd van harten ben toewensende. hier nevens een brief uijt sweden soo mijn door een vrient is behandigt vertrouwe van Helenaes swager sal sijn, verhoope daer in sal mentie maeken van het geene wegens Hornbeijn heeft ontfangen, op dat sulx

[1] Van dezen brief is alleen de onderteekening van Elsevier's hand.

meugen liquideren. het mancqueert aen mijn niet dat de nooten van Holstenius over Stephanum Bijzantinum met alrede op de persse syn gebracht, want tot noch toe niet een bladt Copye van de Heer Rijcke hebbe ontfangen, [1]) ook soude het selfde werck niet geerne beginnen voordat ick de gantse copye van tselve sal hebben bekoomen; om daer naer mijne Mesures te nemen met wat letter het sal drucken, ende andre reden meer die UEd licht kan bevroeden [2]). wat het boexken de Horologiis [3]) belangt tot het selfde wert het figneстie gesneden en sal soohaest niet gedaen syn of sal het selfden afdrucken

wij hebben niet weijnig fautif bevonden de copije van Thuanus en om eenige fauten naer te sien hebbe opgesocht de Editie van Geneve van syne Historie in tomo de vita sua daer het midden in komt dog is bij UEd wel gecorrigeert sullen daer soo mede voortvaeren, onse kermis is oorsaek geweest dat sulx noch niet is geschiet dog sal daer mede nu een kort Eijnde maken als mede van het Tractaetien de Horologiis.

wat belangt de poemata van De Heeren Foreest soude niet genegen syn deselve op mijne kosten te drucken altewel geleert synde bij die van Monsr. Menage en dHeer Hogerse [4]),

---

[1]) Reeds 29 Juni 1674 vroeg Graevius aan Rycke: „Fragmentum Stephani de urbibus prodiitne?“ (brief in de coll. mss Diederichs op het Amst. archief). Dezelfde klacht over Rycke's talmen en andere oorzaken van vertraging met de uitgave van de Holstenii notae, schreef Elsevier nog twee jaren later (zie den laatsten brief). In 1680 werd de uitgave weer vertraagd door ziekte van R. (Heins. aan Carpz. Burm. syll. V, 329) Het werk kwam dan ook eerst na den dood van E., in 1684, uit „post longam doctorum expectationem“ zooals de titel luidt. Zie verder Willems t. a. p. 1598.

[2]) Niet onwaarschijnlijk dat Elsevier ook vernomen had wat Graevius 14 Juni van dit jaar aan Heinsius schreef: „Accepi hisce diebus ab amico ex Gallica et Anglia reduce Parisiis esse, qui Holstenii notas in Stephani *Ἐθνικα* sit emissurus in lucem. Nolim hanc lauream nostro Ryckio praeripi (Syll. Burm. IV.)

[3]) Geen ander kan wel het hier en verder in nos. 36, 43, 44, 60 en 61 besproken boekje zijn, dan: „Matthaei Campani de Alimenis Spoletini, ecclesiae parochialis S. Thomae in Parione apud urbem rectoris, Horologium solo naturae motu, atque ingenio, dimetiens et numerans momenta temporis, constantissime aequalia. Accedit circinus sphaericus, pro lentibus telescopiorum tornandis, et poliendis, Ad Ludovicum XIV, regum Galliarum Christianissimum *Amstelodami*, apud Dan. Elzevirium, 1678 pet. in 12°. Willems t. a. p. 1544. Uit n° 43. blijkt dat de uitgave in 't begin van 1678 plaats had.

[4]) Zie bij Willems t. a. p. 1311, 1471 en 1492.

welcke laetste geobligeert was volgens accoord ettelijcke hondert Exemplaeren te nemen en te betaelen, dog mits syn overlijden hebbe daervan weinich ontfangen, dog by aldien deselve Heeren 500 Exemplaeren willen nemen sal haer deselve tot een seer redelijcke prijs overlaeten, ende als salweten hoe sij het werck willen gedruckt hebben, ende hoe groot het selfde sal vallen soo sal haer de prijs overschrijven.

soo haest dese twe kleijne tractaeties sullen gedruckt wesen sal een aanvangh maeken met het drucken van Vellejus paterculus, daer op UEd sigh magh verlaeten.

UEd sal mijn dienst doen nochmaels aen dHeer Bigot te schrijven wegens de Copye van Ammianus Marcellinus alsoo geerne die copije souwde machtig syn.

UEd sal mijn grooten dienst doen aen de dogter van Helena wegens Hornbeijn op Stockholm te schrijven.

De Brief aen dHeer Cuijper [1]) is bestelt.

ick heb sedert voorleede woensdagh een andren daegse koortse gehadt soo dat meest het bedde hebbe moeten houden, dog van daegh synde mijn quaeden dagh, hebbe deselve weini(c)h gehadt,: soo dat verhoope daer mede sijn Afscheijt sal genomen hebben, twelck de reden is dat niet eerder hebbe geantwoort ende ook dese door mijn Dienaers handt hebbe moeten laeten schrijven, verblyve naer presentatie mijnes dienst

Myn Heer

UE GD Willige Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres:)

Myn Heer

Mijn Heer Nicolaes Heins resident

ten huijse van Juffr. Breroo

opt Eijnde van de Zingel

In

Sgravenhage.

[1]) Waarschijnlijk Gisbertus Cuperus (1644—1716), die sedert 1668 hoogleeraar en sedert 1675 burgemeester was te Deventer.

No. 32.

Amsterdam 7 October 1677

Mijn Heer [1])

UEd Missive van 5 deser nevens het paxken is mijn desen morgen eerst behandigt. d'ingeslooten aen DHeer Carpzovius wert Saturdag voortgesonden, ende de twe Boeken nevens de Historie van Abdias mijn in de voorleede weeck mijn door DHeer Rycke toegesonden, sal per Eerster Occasie aen den selven Heer mede voortsenden. de Copye vande Commentaria over tvers van Thuanus is soo vol fauten, dat mijn correctors daer nauwelyx konnen door koomen. ick hebbe een brief van dHeer van Zuijlichem ontfangen, en saldien volgens hetselve Boexken laten leggen, tot de Dedicatie sal gekoomen syn, twelck versoeke den selven Heer nevens mijne dienstige gebiedenis gelieft bekent te maeken, mijn indispositie niet toelaetende selfs te schrijven.

Hebbe huijden Vellejus paterculus aen mijn Drucker Meester behandigt om het selve aenstonts onderhanden te nemen soo dat UEd int korte een proef te gemoet te sien heeft.

Ick sal morgen op de Beurs bij dHeer Klerck [2]) vernemen wegens het paxken van dHeer Schefferus.

Wat belangt de Nooten van Holstenius op Stephanus wenste eerst ten minste de Helft van de Copije te hebben eer deselve gaerne soude Aenvangen te drucken, en opdat ook soude mogen Calculatie maeken hoe groot het werck omtrent souw mogen vallen om mijn in't druck naer te reguleren. de Catalogus van de f(ranc)fortse Messe gaet hier nevens. Versoeke die in

1) Dezelfde hand als in den vorigen brief; onderteekening van D. Elsevier.

2) Wel is waar geeft zoowel hier, als ook in den volgenden brief Elseviers hand duidelijk den naam van Kle*r*ck te lezen. Toch is het hoogst waarschijnlijk dat niet Kle*r*ck maar Kle*n*ck moet gelezen worden. In n°. 62 echter kan dan ook Klenck gelezen worden. Coenraad van Klenck was van 1677—1681 commissaris van zeezaken. Als zoodanig kon hij inlichtingen verschaffen omtrent de gelegenheid van vervoer naar Upsala, waar Schefferus professor was. Of hij, die eenige jaren te voren als gezant der staten met grooten luister naar Rusland reisde, ook nog bijzondere relatien met Zweden had, is niet onwaarschijnlijk. Coenraad van Klenck was heer van Loirheim en Ohrsen.

een dagh a twe wederom te mogen hebben alsoo die selfs noch niet gelesen hebbe.

Ick hebbe met de plaatsnijder wegens het pourtrait van dHeer Rutgers Zal(ige)r [1]) gesprooken, hij neemt aen het selve toekoomende maendagh in dry weken gedaen te hebben hij wil het niet een stuijver minder als 50 guldens doen sonder het koper twelck noch 4 a 5 guldens sal gelden bij aldien UEd het liet snijden soude het niet onder de 75 gl. doen dogh gelieft mijn op morgen te laeten weten ofter iets om t' Ovael sal moeten koomen, of dessélfs wapen, onderaen sal moeten gesneden werden, Jtem ofter Eenige regels onder aen moeten koomen, ende jngetale hoeveel die sullen syn om sigh in het snijden daernaer te richten doch versoeke spoedigh antwoort opdat niet opgehouden worden de begeerde Atestatie sal syn sal mijn best doen te bekoomen waer mede naer presentatie mijnes diensts verblyve

(Adres:) Mijn heer
Myn Heer UED GDienst. Dienaer.
Myn Heer Nicolas Heinsius Daniel Elsevier.
Resident ten huysen van Juffr'.
Breroo opt Eynde van de
Zingel Int
Bt. S' Gravenhage.

No. 33.

Mijn Heer

Desen dient als dat UEd ingeleyde op leipzigh Moscow ende Paderborn sijn bestelt. Aen het Portrait vande Heer Rutgersius wert gesneden, ende sal soo curieus syn als het

[1]) Het portret van Janus Rutgersius, († 1625) den oom van N. Heinisus, waarvan hier en in de volgende brieven sprake is, staat in den Catalogus van F. Muller n°. 4612 beschreven als gegraveerd van de hand van L. Vischer, zijnde een borstbeeld in fraaye gemerkte kleeding met geborduurde kraag en halsketen; onder staat een achtregelig Latijnsch vers van N. Heinsius. Het oorspronkelijk portret berust in de rijke verzameling van den heer Werner Dahl te Dusseldorp en is geschilderd óf door Jan van Ravenstein óf door Mierevielt (mededeeling van den heer Moes, adj.-archivaris en bibliothecaris te Rotterdam.

niemant hier te lande soude konnen doen. In Thuani veers syn 2 bladen afgedruct De rest blyft legghen tot dat de dedicatie sal gekoomen sijn.

Wat de Nederduytsche Poemata vande bovengem(elden) Heer belanghen, UEd heeft myn dienst gedaen met te segghen dat by mijn de Nederduytsche boecken niet werden gesocht, gelyck oock de waerheyt is. Ten anderen vertrouwen de vorige drucker noch wel daer van voorsien is.

In vellejus Paterculus wert geset ende sal UEd in korten een proeve toesenden.

D'Heer Commissaris Klerck [1]) hebbe gesproken heeft geen advys van het paxken, doch seyde myn dat de schepen van sweden alle uyren wierden verwacht.

De Francfortse Catalogus, is door abuys van myn volck vergeten inden brief te doen soo die kan vinden wert deselve hier bijgevoeght.

De boecken aenden Heer Bigot syn aengekoomen, UEd missive hebbe dien Heer toegesonden ende een brief ken daer by gevoeght.

Hebbe UEd voor desen geadviseert dat de boecken voor d'Heer Carpzovius hier een Coopman hebbe bestelt om aenden selven te senden daermede bykomt het boeck myn door de Neef vande Heer Rycke toegesonden.

Wat belanght de bewuste Attestatie vinde op mijn boeck niet anders als volght

1669.	16 Augusti Aen le Febvre voor 6 paer pistolen 3 Carabyns etc.	ƒ 115 : 18
	18 dito voorde Holsters etc.	„ 34 : 3
	voor Scheep doen	„ — 15
		ƒ 150 : 16
	15 dito voor Bleu mourant fluweel tot de Holsters	„ 3 : 16
		ƒ 154 : 12

Hier van kan ick Attestatie geven: doch vande rest vinde ick niets te boeck. UEd gelieve te adviseren hoedanigh dese attestatie moet syn, ofte veel liever daer van een formulier

[1]) Zie noot in den vorigen brief.

oversenden, oock adviseren of het voor Notaris en getuygen moet syn ofte onder de hant, ende oock of het op een segel moet staen soo sal ick het aenstonts oversenden, daer op dan UEd rescriptie ben verwachtende.

Ick ben geresolveert Woensdagh naer Nimwegen te gaen soo niets inde weegh komt maecke staet 10 a 12 dagen uyt te syn. Naar presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer

Amsterdam 17 October 1677.

UEd GDW Dienaer,
Daniel Elsevier.

No. 34.

Amsterdam 20 October 1677

Myn Heer

UEd missive van 18 deser te recht ontfanghen. Hier nevens gaet de begeerde attestatie wil hopen soo wel sal syn, by aldien iets mocht aen mancqueren kan UEd sulx morghen adviseren soo kan myn Volck myn Vrijdagh op Nimweghen schrijven. Het geweer is hier ende niet tot Uijtrecht gekoft. Van Velleius Paterculus heeft UEd dese weeck onfeilbaer een proef te verwachten, den drucker excuseert sigh daermede dat eenige werxkens op het eynde liepen die hij eerst heeft afgedaen, sal naerdesen beeter voortgaen.

Hier nevens het Francfortse Catalogus was door myn Volck iemant geleent die het eerst van avont heeft weder gebracht.

Hier nevens eenige nooten over Curtius die myn werden aengepresenteert, sullen omtrent 3 vellen drucks beloopen, die by myne editie soo laast gedruct hebbe [1]) soude konnen voeghen, daer van gaet hier nevens een staeltie: versoecke daer over UEd advijs. De man schrijft dat hy oock Commentarien over dien Auteur schrijft die hy nevens een Editie in

[1]) Q. Curtii Rufi Historiarum libri, accuratissime editi. Amstelod., typis Dan. Elzevirii A° 1677 Sumpt. Societatis in 24. (Willems, t. a. p. 1529).

4to is in gedachten om naerdesen te laeten drucken. Het is een Conrector in overijssel vertrouwe tot Deventer.

Wat het Portrait vande Heer Rutgers belaught: dewyl het ovael alrede daertoe blanck gemaect is om de Naem en qualiteit in te schrijven: soo oordele best dat de 4 disticha in gespleten Colommen onder aen koomen, sullende dan maer de plaets van 4 regels benemen daer het op aangeleyt is, ende sullen de letters noch tamelyck groot vallen: doch soo UEd het anders begeert sullen het blanck ovael laeten schaduwen ende de naem onderbrengen. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer

op dit laaste Artyckel verwachte antwoort.

UEd GDW Dienaer,
Daniel Elsevier.

No. 35.

Amsterdam 4 November 1677

Myn Heer

Comende van Nimwegen vinde UEd missive van 21 passato ende ontfange op huyden die van gisteren nevens de verssen opde Heer Rutgersius, van welcke het portrait sal doen spoedigen ende 200 Exemplaren laeten drucken eer het Portrait oversende, ondertusschen gelieve UEd myn te adviseren aen wie de plaet tot dordrecht sal senden. [1]) UEd geeft geen oordeel over de Noten van Curtius of die goet vint, twelck noch ben versoeckende te verstaen.

Het is myn zeer leet uyt UEd laaste missive desselfs indispositie te verstaen, wil hoopen deselve haast sal koomen te

[1]) Hoogstwaarschijnlijk is deze niemand anders dan Matt. Balen, wiens beschrijving v. Dordrecht in hetzelfde jaar het licht zag. Het portret van Rutgers komt daarin voor. Balen heeft de plaat lang gehouden. Aan Blijenburg schrijft Heinsius ten minste 7 Julij 1678: Is, qui Dordracenam civitatem et vetustiores urbis familias publice descriptas dedit nuperius, habet adhuc penes se Rutgersianam imaginem, mihi certe nondum restituit. Aurem illi nunc vello, ne cunctetur diutius, ... (Schotel, epist. Blyenb.)

cesseren ende UEd in korten in syn voorige gesonthevt sal herstelt werden dat van herten ben wenschende. soo haast UEd de proeve van Paterculus sal gelesen hebben sal die terugh verwachten: doch behoeft UEd sigh daer over niet te incommoderen. Hier is niet nieus als dat de hoope van Vrede begint te vermeerderen die Godt ons wil gunnen in wiens bescherminge UEd bevele ende verblyve

d'ingeleyde van avont ontfangen.

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

(Adres, andere hand:)

Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heinsius
Resident ten huijse van Juffr
Breroo op het Eijnde vande Cingel
In
s gravenhage.

No. 36.

Amsterdam 17 November 1677

Myn Heer

UEd missiven van 7 en 16 deser te recht ontfanghen. Het boexken de Horologijs is onderhanden ende sal in weynigh dagen gedaen sijn. Den Bisschop van Paderborn schryft myn oock van UEd overkomste ende dat deselve is verwachtende. Het Portrait vande Heer Rutgers hebbe vanden Plaetsnyder ontfanghen is nu onderhanden vandegeene soo de letters daer in moet snijden, dewelcke het sedert verleden saterdagh heeft gehadt. Mijn meester Drucker is derwaarts om het aftehaelen ende soo het niet gedaen is te bevorderen. sal dan aenstonts de 200 afdrucksels laeten drucken ende UEd nevens het Portrait toesenden, ende wat het kost met eenen laeten weeten. met Vellejus Paterculus sullen nu beter spoedighen, hebbe iets onderhanden gehadt dat uyt most. Wegens den 200 pen-

n(ing) sal morgen myn informeren ende UEd bescheyt laeten toekoomen. Van de Heer Bigot noch geen antwoort bekomen. per naaste breder verblijve

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

Als de dedicatie over het veers van Thuanus ontfange sal alles afdrucken.

(Adres :)

N°. 34.

Myn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident ten huyse van
Juffr Bredero opt eynde
vande Cingel
MI in
met een paxken S' Gravenhage.

No. 37.

Amsterdam 25 (Novem)ber 1677.

Mijn Heer

In Absentie van Monsieur Elsevier de Afdrucksels van D'Heer Johannes Rutgersius ontfangen die hier nevens gaen als mede de plaet en het schilderijtien twyffel niet of sal naer UEd Contentement sijn. hier nevens specificatie van alle de Onkosten daer voor betaelt.

voor het snijden van de plaet en Letteren daer in	*f* 57 : —
voor het drucken van 200 platen	„ 1 : 16—
het papier	„ 1 : 14—
	60 : 10—

Monsieur Elsevier doet UEd seer groeten souw selfs geschreven hebben dogh sijn spoedigh vertreck naer s gravelant

heeft sulx niet toegelaten blyve naer presentatie mynes diensts
Myn heer
UEd gants Dienstwillige Dienaar
pro Daniel Elsevier.

(Adres:)
n° 53
Mijn Heer
Nicolaes Heinsius
Resident ten huijse van Juffr.
Breroo opt Eijnde van de Cingel
in s'gravenhage.

met een paxken
NH

No. 38.

Mijn Heer

Op UEd versoeck hebbe myn drucker meester bevoolen met Paterculus op het spoedichste voort te vaeren; twelck hy gedaen heeft doch sonder de voorsichticheit te hebben van UEd voor af de laaste proeven overtesenden hebbende buyten myn weeten de B en C laeten afdrucken. sende hier nevens de 3 afgedructe bladen wil hoopen UEd alles correct ende wel sal bevinden, dat gaerne sal verstaen. Hebbe hem een reprimende gegeven ende belast de verdere bladen niet afte drucken voordat UEd deselve sal gesien hebben.

Hier is niet nieus als datmen voorseecker meijnt dat Engelant sal breecken bij al dien Vranckrijck de Vrede blijft weijgerende. Waermede naer presentatie mynes diensts Verblyve

Myn Heer
UEd Gdw Dienaer
Daniel Elsevier.

Amsterdam 27
(decem)ber 1677

(Adres, andere hand:)
Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins Resident
ten huijse van Juffr Brero op het
Eijnde vande Cingel
In
S Gravenhage

No. 39.

Amsterdam 3 Januarij 1678

Mijn Heer

Hebbe UEd op gisteren [1]) uijtloopigh geschreven, sedert ontfanghe den ingeleijden. Het Veers hebbe laeten drucken sende daer van een Exemplaer, soude wel een voorden Heer Rijcqe senden: doch soude dan inde koste niet konnen, sal syn Ed nevens de naaste proef een senden. Ick hebbe daer van op huyden eenige Exemplaren aen syn H V(?) G gesonden nevens een brief vanden Heer vander Wal daer mede iets scheen inte sijn.

Ik kan hier inde gantsche stadt niet een Isocrates cum notis Wolfy [2]) vinden: soo die inde Bibliotheeck hier niet is sal die vande Heer Graevius moeten ontbieden: doch de nooten soo groot synde als UEd schrijft isser gheen apparentie die in 8° te drucken. D'Engelsche brieven brenghen mede datter soo veel grooten aende Conspiratie vast syn dat men niet vertrout dat men te recht de rechte beschapenheijt vande saecke sal konnen weeten. Waarmede naer presentatie mynes diensts ende hertelycke groetenisse aende Heer Rycque en desselfs Beminde [3]) verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins Resident
ten huijse vande Heer Rijcke Professor
Tot
Bt. leijden.

---

[1]) Brief van den 2 Januari alzoo. Deze is echter in de collectie niet gevonden.

[2]) Isocratis Orationes et Epistolae: Gr. et Lat. cura Hier. Woltii cum Henr. Stephani diatribis cet. — Apud Henric. Stephanum 1593 in f°.

[3]) Theod. Rycke vindt men in het kerkelyk inteekenregister te Leiden op 6 Dec. 1674 met Johanna Akersloot uit Amsterdam ingeschreven, met wie hij 20 Dec. daarop huwde. Van een later huwelijk is niets bekend.

No. 40.

Amsterdam 8 January 1678

Mijn Heer

UEd missive van 31 passato is myn te syner tydt wel geworden ende het gelt verlede dijnsdagh hebbe daer stuyvers port van moeten betaelen. De Plaetsnyder hebbe betaelt, als Glasemaker [1]) komt sal hem het syne betaelen. sedert ontfange op huyden UEd missive van 24 passato of 3 deser met wat copie vande nooten van Vellejus: soo dat nu het laaste bladt vanden Text daer 5 pages aen mancqeerden sal laeten suppleren ende UEd toesenden, den ingeslooten aen Sr Glasemaker hebbe laeten bestellen. Het is myn leet dat UEd indispositie belet dat alles naer uwen wensch niet kont verrichten. De resterende copye vande nooten sal te syner tydt verwachten. Het veers van Thuanus is gedaen ende wert het laaste bladt maendagh afgedruct.

Dat Stetijn over is sal UEd uyt de Courant van van daegh gesien hebben.

Vranckryck heeft een nieuw project naar Engelant gesonden waer over men meynt dat d' Expresse soo uyt Engelant komt soude sijn, men seght het different in 3 steden soude bestaen: doch men weet het rechte bescheyt niet werdende de saecke secreet gehouden. Het Hof van de keyser wert doorde Jesuiten geregeert ende niet alleen dat sy het in Hungarien ver . . . . . (?) maer disgusteren selfs de meeste duytse vorsten alsmede het huys van lunenburgh, dat tegenwoordigh vry considerabel is ende dat in dingen van weynigh essentie: soo dat te vresen staet deselve ende meer andere wel andere mesures mochten nemen. Veele syn van opinie dat Beyeren wel de party van Vranckrijck mocht kiesen ende soo die van lunenburgh aen dees syde de sweden te hulpe quamen soude het al wonder uijtsien, dat te meer te vresen is vermits Denemercken het selve huys mede niet te gemoet komt. Vrede was best want sie anders noch grooter broulleries te gemoet.

[1]) Zie noot van nº. 27

UEd vergeet mijn te schryven of iets wegens Hornbeyn onder Helenaes saecken gevonden hebt, versoecke oock d' addresse van haar schoonsoon monck. Dito Hornbeijn toont quitantie van 168½ Ryxd daer myn niet meer als 90 Rijxdaelders goet gedaen sijn. Daer dan moeten afgaen d' aengewende onkosten alsmede soo by hem iets mocht gekort syn. De wisselbrief aen UEd gesonden was van 168½ Ryxd. wenste deze saecke bij leven en sterven wel te effenen. Excuseert de moyte soo UEd geve. Wensche UEd in dit nieuwe Jaer veel heyl ende contentement ende vermeerderingh van gesontheyt ende krachten. Ende verblyve

Myn Heer UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

Ontfanghen door den Boode van Vianen een en twintigh ducatons komende vande Heer Resident Heins in Amsterdam den 4 January 1678

Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident
Tot
Bt Vianen

No. 41.

Amsterdam 12 Januarij 1678

Myn Heer

Hier nevens gaet het laaste bladt van den Text van Vellejus nevens het beginsel vande nooten sal het niet laeten afdrucken voordat de gecorrigeerde proeve wederom bekoome, derhalven versoecke die sonder fout per Bode Vrydagh magh wederom bekoomen, dat nu kan geschieden vermits de schuyten vaeren.

Hier is niet nieus als dat weder hoope van Vrede sigh opdoet, de koninck van Vranckryck hadt vast gestelt verlede maendagh te vertrecken doch hadt syne reyse weder uijtgestelt. Godt wil verder synen segen daer toe geven in wiens beschermínge UEd bevele ende verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn heer
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident
Tot
Bt. Vianen

No. 41a.

Deze brief is in het bezit van den heer R. W. P. de Vries te Amsterdam, die de welwillendheid had hem in de verzameling te laten opnemen.

Amsterdam 22 January 1678.

Mijn Heer

Desen per converte vande ingeleyde missive uyt Jtalien ontfanghen. laete volgens UEd begheren den Index opden Text van Vellejus volghen ende sullen het verder volgens UEd begheren maecken.

Dese weeck hebbe copye vande Heer Rycke ontfanghen vande nooten van Holstenius sal daer van met den eersten een proef laeten maecken ende UEd toesenden [1]). d'Heer Rycke was in twyffel of men by haer vorige naem oock Alexandra sal voeghen daer over by gelegentheyt UEd advys versoecke

De brieven gisteren overRyssel schynen de apparentien van

[1] Zie Willems. t. a. p. 1598

Vrede te confirmeren vertrouwe in de toekomende weeck den uytslagh sullen weeten. Waermede naer presentatie mynes diensts verblijve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

P. S. De brieven heden van Engelant gekomen spreecken van groote apparentie van Vrede.

(Adres:) Mijn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident Tot Vianen.

No. 42.

Amsterdam 29 January 1678

Myn Heer

UEd missive van gisteren te recht ontfanghen. Wy syn besigh met den Index van Paterculus voort aftesetten soo dat UEd geen proeve sal noodigh syn te senden, alswanneer aende nooten sullen syn daer van met den eersten meerder copije te gemoet sie: want niet vertrouwe dat daervan een vol bladt ben hebbende.

Het is mijn leet dat het met UEd dispositie niet beetert; ick wil verhoopen dat de soete tijdt daer in veranderingh sal bijbrenghen.

Het sal myn lief syn dat UEd eenige aanteyckeninge maect van het geene myn noch wegens Hornbeijn is koomende om bij leven en sterven sulx te konnen vinden. soo haest een bladt in Stephanus de Urbibus [1]) sal geset sijn sal UEd een bladt toesenden. Met livius 8° [2]) wert sterck voortgevaeren. Met de

---

[1]) Zie noot van n°. 47.
[2]) Willems t. a. p. 1548. vg. 1568.

Epistolae ad Atticum [1]) beginnen eerst een anvangh te maecken, sullen daer van in korten mede een proef oversenden. Van daegh komt tydinge dat de deenen op Rugen geslaghen syn, de brieven van Straalsund seggen datter alles doot ende gevanghen is, andere dat 1500 deenen geslaghen sijn ende de rest haer in hare retrenchementen geretireert hebben. Uijt Engelant dat de koninck het Parlement voor 13 daghen geprorogeert heeft haer aenseggende dat hij besigh was tot de securiteyt vande Vlaemsche Neerlanden ordre te stellen, ende alles soodanigh te prepareren dal sij in korten een volkoomen resolutie mochten nemen. Hier uijt sijn verscheijde opinien, d'eene tot Vrede, d'ander tot oorloogh, daer syn eenige die segghen dat het alleenigh op Doornyck aenkomt: soo dat alles noch even onseecker is. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)

Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident. tegenwoordigh
Tot
Bt. Vijanen.

No. 43.

Amsterdam 8 February 1678

Myn Heer

UEd missive nevens de proef ontfange aenstonts alsmede de copije: soo alles naerde druckerye hebbe gesonden.

D'ingeleijde 2 missiven sal vrijdagh met de post volgens UEd ordre voortsenden nevens het boexken de Horologijs. [2]) Doch

[1] M. Tullii Ciceronis Epistolarum libri XVI ad T Pomponium Atticum ex recensione Joannis Georgii Graevii cum ejusdem animadversionibus et notis integris Petri Victorii etc. Amstelaedami Sumpt. Blaniorum et Henrici Wetstenii 1684. 2 vol in 8°. Over de oorzaken der vertraging dezer uitgave, meldt Graevius in de voorrede. Zie Willems t. a. p. 1597.

[2] Zie noot van n° 31.

vande Nooten van Holstenius is noch geen proef gemaect: soo haest gedaen sal syn wert UEd daer van een proef toegesonden.

Wegens Julius Celsus verwachte tegens Donderdagh een letter antwoort soo moogelijck alsoo gaerne naer Parys daer over soude schrijven. wy blyven hier nochal inde selve onsekerheyt, alhoewel de meeste oorloogh opineren. Wat met de Franschen brieven komt volght.

Je souhaiterois aussy bien que vous la Paix: mais en verité apres avoir veillé autant que iay pu pour en apprendre quelque chose de certain, ie vous assure que ie ne puis qu'en conjecturer. Le depart du Roij qui devoit estre aujourdhuy ayant esté differé a leundy prochain. jaij vu des geans qui m'ont dit que c'estoit que le Roij attendoit dimanche un Courier qu'il avoit envoyé en Angleterre et que selon les nouvelles qu'il apporteroit le Roy ne partiroit point du tout. mais ie ne me tiens pas trop assuré de la verité de cette nouvelle et quoy qu'il en soit les troupes filent toujours les 4 a 5 mille Chevaux de la maison du Roij partirent toutes de ses quartiers des hier matin. pour filer toujours vers leur rendevous du costé de Metz et ie ne doubte pas presque qu'il ne les suive bientost.

Uyt het bovengeschreven kan men noch niet veel vande saecke segghen, soo langh de koninck tot Parys is dunct myn dat noch hoope is: doch de tydt sal alles leeren. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres, andere hand:)
Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heinsius
Resident tegenwoordig
Tot
Vianen

No. 44.

Amsterdam 12 February 1678

Myn Heer

Hier nevens gaet het bladt afgedruct voor goet vande nooten: als mede de proef van het twede bladt, twelck soo haast moogelyck sullen wederom verwachten. Den brief aenden Groot Hertoogh ende die aen l'Abbate Gradi [1]) nevens een Exemplaer van het Tractaat de Horologys syn aan syn Ed gisteren toegesonden. Hebbe daer by gevoeght een memorie van eenige boecken hier te lande nieu gedruct.

Hier is niet besonders nieus, mijn wert van Nimweghen geschreven dat Beyeren sigh voor Vranckryck sal declareren ende dat het huwelyck met den Daulfijn klaer is met desselfs dochter, ten minsten heeft monsr d'Estrades sulx aen myn Vrient voor een verseeckerde saecke geseijt. Wat daer aen te differeren is sal de tydt leeren: doch ick kan myn niet inbeelden dat Vranckrijck den oorloogh hasarderen sal tegens Engelant, ten sij hij door Beijeren ende andere Duytsche Vorsten sal meynen een groote diversie te maecken, sommige spreecken van munster, andere van de luneburgsche Vorsten: doch wil hoopen Vranckryck sigh daer in bedrooghen sal vinden.

Soo ontfange de Engelsche brieven in date 8 deser die melden dat de Koninck in het Parlement was verschenen ende in syne Harangue hadde bekent gemaect hoe dat sijn Nichte aen een Protestant Prins van Oragnie hadde uytghehylyckt, dewelcke hy bereyt was in alle occasie by te staen. Dat hy alle moyte vande werelt aengewent hadt om de generale Vrede in Europa te weegh te brenghen: doch sulx door sachte middelen niet konnende effectueren genootsaect was op harder bedacht te sijn, dat hy tot dien eynde eene vaste alliantie met desen Staet hadde gemaect tot securiteyt vande Spaensche Neerlanden. Dat hy tot effectueren van dit noodigh hadt een Vloot van 90 oorloogschepen, ende 40000 man lant militie, dat hy hadde beginnen te werven ende schepen te bouwen en

[1]) Stephanus Gradi † 1683 abt en bibliothecaris van het Vaticaan. In 1680 verscheen bij Daniel Elsevier van hem Dissertationes physico-mathematicae quatuor. — in 12°. Zie verder over hem Willems, t. a. p. 1581.

gereetmaken, alle behoeften daer toe versorcht daer in veel gelt hadt verschooten, ende van haer verwachte een assistentie capabel om dit uyttevoeren, dat hy de dispositie van het gelt aen die geene soude laeten die sy daertoe ordonneren souden en daerop het parlement antwoordende

1 Bedanckte den Koninck wegens het bovengem(elde) Huwelyck

2 Versochten hy geen Vrede met Vranckryck soude maecken voor dat de saecke soo wyde soude gebracht syn dat het by het Tractaet vande Perineus bleef

3 Te ordonneren dat geene van syne onderdanen ofte vande geallieerde eenige commercie met Vranckryck souden hebben. in welcken geval sy bereyt waeren hem met lyf en goet te assisteren. Myn wert oock geschreven dat in het Parlement gevoteert was den overleden Koninck publyck te begraven.

Alles dit schynt weynigh naer Vrede soo dat naer allen schyn het tot een swaerder oorloogh sal uijtbersten Godt wil eenmael het Christenryck van dit woedend beest verlossen in wiens bescherminge UEd bevele ende verblyve

Myn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

No. 45.

Amsterdam 26 Februarij 1678

Myn Heer

UEd missive van 21 deser te recht ontfanghen, bedancke UEd voor het overgesonden van Celsus. UEd sal mijn dienst doen met aen de Heer Bigot wegens Ammianus Valesy te schrijven. [1])

Hier nevens een afgedruct bladt ende proef van Velleus. De 2 laaste blaatiens copij gelieve UEd niet te vergeten wederom te senden.

[1]) Cf. nos. 23. 24. 27 en 31. Bigot schijnt ook later geen gevolg gegeven te hebben aan het plan om een nieuwe uitgave van de Ammianus Marcellinus van Valesius bij Elsevier te bezorgen. Eerst in 1681 verscheen een verbeterde uitgave van den jongeren Valois te Parijs in f°.

Hier nevens 2 proef bladen van Holstenij Notae ende 1 van Cicero ad Atticum over welcke beijde UEd advijs sal verwachten.

Verwachte oock advys of UEd uyt sweden geen antwoort wegens het gelt van Hornbeijn bekoomen hebt ofte iets onder de papieren van Helena gevonden.

Daer syn dese morghen weder brieven uyt Engelant gekoomen brenghen niet besonders mede als dat de Franschen Tabago ingenomen hadden, [1]) ende dat Binckes met 17 officieren aen Tafel sittende door de slagh van het kruijt waren dootgeslaegen. Verders was in Engelant niet verders voorgevallen. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel (Elsevier.)

No. 46.

Mijn Heer

UEd missive van j mo deser te sijner tijdt ontfangen nevens de proef van Holstenius in Stephanum. UEd remarques daer over approbere tenemael ende sal aende Heer Rycke daer over schrijven.

Bedancke UEd voor het gesonden Extract van Julius Celsus [2]), hebbe het naer Parijs gesonden. De brief aende Heer Bigot hebbe donderdagh voort gesonden. Hebbe huyden de proef van Paterculus wederom ontfanghen: doch daer by is van UEd geen schrijvens geweest maer alleen een simpel couvert.

Daer is niet nieus De brieven huijden van londen gekoomen brenghen mede dat het Parlement den Koninck een milioen

[1]. 11 November 1677: zie verder Holl. Mercurius en hetgeen daar over den schout bij nacht Binckes vermeld wordt

[2] Zie n°. 21.

ponden sterlingh hadde toegestaen om hem bequaem te maecken om datelijck den oorloogh tegens Vranckryck te beginnen. Voorde rest is niet nieus verblyve

Myn Heer

Amsterdam 5
Maert 1678.

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)

Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident tegenwoordig
Tot
Vianen

No. 47.

Amsterdam 5 April 1678

Myn Heer

UED missive van 1 deser te recht ontfanghen daer uyt met leetwesen gesien UEd indispositie, wil hoopen den soeten tydt UEd sal herstellen, ben van gelove dat dese noorde winden daer toe geen goet gedaen hebben.

myn drucker seght voor saterdagh met alles niet kan klaer wesen: maer dat dan alles hebt te verwachten.

Daer is voor weynigh daghen een schip naer Stocholm vaerdigh geweest, wil vertrouwen noch niet is vertrocken, by aldien UEd iets te senden heeft soude daer mede konnen vertrecken. Ich hebbe schryvens uyt Stocholm van myn correspondent [1]) soo schrijft, dat hy ten huyse van Mons monck was geweest: doch hem niet thuijs gevonden: doch dat syn huys vrow meynde dat haer man het resterende gelt van Hornbeyn ontfanghen hadt, dat haer man van huijs was doch soo haest wederom soude syn gekoomen sij hem daer over soude spreecken.

[1]) Deze correspondent is waarschijnlijk de boekhandelaar Curion, naar wien Elsevier, gelijk wij uit Willems t. a. p. LXXVIII vernemen, in 1661 bij Heinsius, toenmaals in Stockholm resident, zich informeerde en die op grond van goede getuigenissen door Schefferus verstrekt, sedert dien tijd Elsevier in Zweden vertegenwoordigde.

Hornbeyn heeft een gerechtelycke quitantie soo dat het wel moet betaelt syn.

Ick ben tot londen by doctor Gale geweest die myn toonde syne Jamblichus soo tot oxfort in folio gedruct wert [1]: soo myne memorie myn niet bedrieght seyde hy myn dat iets over dien Auteur van UEd was verwachtende. Het boeck is verder geadvanceert soo dat by aldien UEd hem iets gelieft te communiceren het hoe eer hoe liever sout dienen te senden, daer toe nu occasie hebbe. Herodotus Gr lat, fol wert tot londen gedruct [2]) ende sysyn van meyninge van noch 4 à 5 andere diergelycke Auteuren tedrucken. Daer wert een livius sine notis 8° 2voll tot Cambridge gedruct. Ick verwacht van Oxfort memorie wat daer sedert eenige Jaeren gedruct is ende onder de Persse, hebbe myn soon daer om Engels te leeren ende sijn latijn te onderhouden [3]). Van Celsus hebbe niet naders van Parys gehoort.

Nieus is hier niets buyten de Courante. Van Nimwege wert myn geschreven dat Beverningh By Jenkins was geweest ende bekent gemaect de Resolutie vande Staeten, dat sy de propositie van Vranckryck aennemelyck vonden ende een langer tydt van dien koninck versochten om nevens de verdere geallieerde een goede resolutie te nemen: maer dat de tydt soo kort was dat die geexpireert soude syn voordat den Koninck van Engelant daer van kost kennisse hebben. Hy heeft het gecommuniceert aende geallieerde die daer over niet weynigh geallarmeert waeren ende vertroude dese moyte (?) vanden staet te vergeefs soude syn.

De Generael Spaen was daer gepasseert om den Prince van

[1]) De titel van bedoeld werk is: Jamblichi *Chalcidensis* De Mysteriis liber. Praemitt. Epistola Porphyrii ad Anebonem Aegyptium eodem argum. Thomas Gale nunc pr. ed., Lat. vertit et notas adj. Oxonii, e Th. Sheldon, 1678 in fol.

[2]) Herodoti Halicarnassei Hist. Libri IX — Gr. et Lat. ex interpret. Laurent. Vallae; accedunt excerpta e Ctesiae Persicis et Indicis, atque Henr. Stephani Apologia pro Herodoto, ex recens. et cum notis Thomae Gale. Lond. 1679 in fol.

[3]) Waarschijnlijk is hier bedoeld D. Elseviers oudste zoon, de 24jarige Bonaventura, die in September van het volgende jaar (1679) reeds stierf. Zijn andere zoon Louis, (geb. 1662) zette na zijn vaders dood (1680) nog korten tijd de drukkerij voort. (Zie Rammelman Elsevier t. a. p.)

Oragnien te presenteren 6000 Brandenburgsche die hy sal brenghen daer hy Prince sal ordineren.

Ick vrese dat wy den oorloogh niet sullen konnen ontgaen. Godt geve ons Vrede ende UEd restitutie van een volkomen gesontheyt. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

Bisschop Pearson heeft mede iets over Stephanus gedaen, heeft myn belooft te senden wat hy heeft ende d'Heer Holstenius niet sal hebben geobserveert tot welcken eynde hem van tydt tot tydt de afgedructe bladen sal senden. Sy syn alle van UEd gevoelen dat de noten op de naem vande stadt moeten slaen om by alle editien te konnen gebruyckt werden. d'Editie vande Joode Pinedo sal in 8 à 14 daghen gedaen syn hy presenteert myn eenige Exemplaren te verkoopen doch wenste voor af UEd oordeel over deze Editie te weeten om mijn int nemen naer te reguleren. d'Heer Graevius vertrouwe heeft het werck gesien sal buyten twyfel met UEd daer van gesproocken hebben wat UEd myn deshalven schrijft sal bij myn behouden ende sult myn verobligeren. [1])

d'ingeleyde is myn gisteren behandight

No. 48.

Amsterdam 18 may 1678

Myn Heer

UED missive van 15 (?) deser te recht ontfanghen nevens de proef van dedicacie: doch UEd heeft dese ende de vorige reys vergeeten de proef van het laaste bladt overtesenden: twelck versoecke met de Bode soo vrydagh komt gelieft te doen. Sullen by provisie het Tytel bladt afdrucken ende soo haast

[1]) Omtrent Pinedo en zijn editie van „Stephanus de Urbibus" (Steph. Byz. de Urbibus. cum interpret. Scrutinio var. ling. — Amst. 1678 in fol.), schrijft Graevius aan Heinsius reeds 13 Januari 1669 „Amsterodami nuperius in Thomam de Pinedo Hispanum incidi, qui adornat editionem Stephani de Urbibus. Versionem et notarum partem non indoctarum inspexi, quamvis interseruntur trita et vulgaria non pauca. Judaeum doctiorem nunquam vidi." (Burm. Syll. IV. 78.)

het andere bekomen mede doen drucken soo dat noch saterdagh Exemplaren sullen konnen hebben. Alles is in het Tytel bladt gecorrigeert. D' Exemplaren sal volgens UEd ordre doen binden. Hier nevens de brief van Sr Monck wederom, versoecke hem gelieft te schryven dat hy tot Hornbeyn de quitantie kan sien wat hy aen syne E ende syn moeder betaelt heeft uijt een gerechtelycke quitantie, die dito Hornbeijn niet sal refuseren te laeten sien, ende dat hy daer uyt een extract gelieft overtesenden. soude het selfs wel laeten doen: doch sal door hem beeter syn: alsoo hem dan sal blycken dat hij of sijn moeder het ontfangen hebben. De brief op sweden heeft mijn volck a droiture gesonden ende gefrancqueert: alsoo ick buyten was ende geen regard genoomen dat die tot d' Heer Strycker swager most gebracht werden, dit abuys is mijn leet. Wanneer UEd dispositie toelaet sal wegens Pliny Epistolae advys verwachten.

Hebbe aen doctor Gale wegens Jamblichus geschreven daerop antwoort ben verwachten.

Wegens Vrede ende oorlough blyven wy inde selve onseeckerheijt. Godt wende alles ten besten in wiens protexie UEd bevele, de staeten van Hollant syn op reces gescheyden vertrouwe tot Vrijdagh, doch weet niet particuliers. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres :)

Myn Heer

Myn Heer Nicolaes Heyns

Resident Tot

Vianen.

No. 49

Amsterdam den 28 Majo 1678

Myn Heer

In de absentie van Mons(ieur) Elsevier hebbe niet willen nalaten tot antwoort op UEd: schryven vanden 25 deser UEd: te

berichten, dat Vellejus Paterculus nu ten vollen is afgedruckt, ende dat de geordonneerde exemplaren worden gebonden, ende volgens UEd. voorschrift gesonden worden terplaetsen daer het behoort waermede UEd gesontheyt wenschende, blyve

Myn Heer UEd: ootmoedigen dienaer

p(ro) Daniel Elsevier.

(Adres:) Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaus Heinsius
Tot
Vianen.

No. 50.

Amsterdam 7 Juny 1678

Myn Heer

UEd missive ontfange aenstonts. Hier nevens gaet een Exemplaer van Vellejus, die voor Uytrecht, hier, leyden, Delft ende Deventer syn byden binder, werden met den aldereersten versonden. UEd schrijft bij sijne voorgaende dat wegens het Exemplaer voorde Heer Raetpensionaris ende andere vergulde myn per naesten soudt schryven, twelck noch niet is geschiet, ende alsoo die noch by myn; gelieft myn te ordineren hoe die belieft ingebonden te hebben, opdat UEd ordre daer in magh naerkoomen. Hebbe hier by een afdrucksel vanhet eerste bladt gevoeght opdat UEd het Exemplaer soo costi hebt soudt konnen suppleren. Ick hadde de Heer Graevius een brief van Doctor Gale mede gegeven wegens het copieren van de Manuscripta in Jamblichus daer op van sijn Ed geen antwoort hebbe bekoomen, ende versoecke by gelegentheyt te mooghen weeten hoe het daermede gelegen is. de Exemplaeren sullen overmorghen versonden werden ten waere UEd het anders ordineerde: alsoo myn dunct het vremt sal sijn dat andere de Exemplaren hebben voor de Heer Raetpensionaris, UEd kan mijn hier over op morghen over Uytrecht antwoort laeten toekoomen.

De brieven uijt Vranckryck alsmede uijt Engelant schijnen ons de Vrede teverseeckeren, ende ben ick onderrecht dat de Heer van leuwen op leyden heeft geschreven dat hy syne

Ambassade naer wensch hadde ten eijnde gebracht, ende aen den staet hadde versocht te mooghen repatrieren [1]) mijn wert van daer geschreven dat sij aende Vrede niet twyfelden ende dat de onlusten tusschen het Hof ende Parlement dagelyx toenaemen. Godt wil verder synen seghen daer toe geven in wiens protexie UEd bevele ende verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

No. 51.

Amsterdam 11 Juny 1678

Mijn Heer

UEd missive van 8 deser is mijn gisteren ende die van 10 deser van daegh behandight. Hier nevens het Exemplaer voor de Raet Pensionaris, de gemeijne syn mede gebonden: doch sal die eerst maendagh versenden, opdat de Raetpensionaris het sijne eerst ofte ten minsten te gelyck magh ontfanghen. UEd heeft myn voordesen wel geschreven dat eenige Exemplaren most laeten vergulden: doch naerderhant geadviseert dat vermits het vers gedruct was daer mede noch wat soude supersederen dat dan soo geschiet is, de gemeene syn gebonden. Nu hebbe weder eenige te binden gegeven daeronder vier met sijde linten, die meede alle maendagh sullen gedaen sijn ende dan te gelijck versonden werden.

Wat de dedicatie aenden koninck belanght als UEd myn die sal toegesonden hebben sal die dan aenstonts laeten setten ende kan dan aenden Heer Montauzier gesonden werden.

UEd heeft myn noch niets geadviseert wegens het geene inden Boedel van Helena mocht gevonden hebben raeckende het geene van Hornbeyn is ontfangen. De Twe ingeleyde gisteren ontfanghen. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

[1] Diderik van Leyden van Leeuwen (1618—1682) burgemeester van Leyden. In 1678, 1679 en 1680 was hy buitengewoon gezant naar Engeland. Hy repatrieerde de eerste maal eerst na het sluiten van den vrede, den 10den Augustus.

No. 52.

Amsterdam 14 Junij 1678

Mijn Heer

UEd missive van 13 deser te recht ontfanghen. De Exemplaren sijn volgens UEd ordre alle te gelijck versonden. Hiernevens een vergult voor UEd, de andere 4 sal tot UEd ordre alhier bewaeren. Wanneer UEd tydinge van Monsieur monck heeft van het geene Hornbeyn betaelt heeft sal het te syner tydt gaerne verstaen. Hornbeyn seght alles betaelt ende daer van quitantie van dito Monck te hebben. d'Heer Graevius heeft myn wegens Jamblichus noch niet geschreven, hebbe syn Ed daer over een letter geschreven.

Myn is van een geleert persoon geschreven dat hij verwondert was dat men Holstenij Noten in Stephanum soo uijt gaf: dewyl sulx maer aenteyckeningen van Holstenius waeren meynde daer mede ongelijck aende reputatie vanden overleden geschiede. Gisteren avont is schrijvens van Londen gekoomen dat de Vrede vast stont, datmen het leger ginck afdancken ende de schepen, alleen wierden eenige in dienst gehouden tot een soomervloot ende eenige weynige om naer de Plantages te ghaen. Dat het Parlement hadde in consideratie genoomen vanden Koninck sijne schulden te betaelen: soo dat sigh alles scheen wel te sullen schicken. soo dat niet meer getwyffelt wert aen een goede Vrede. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres, andere hand:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heinsius
Resident tegenwoordig
Tot
Vyanen.
met een paxken.

No. 53.

Amsterdam 18 Juny 1678

Myn Heer

UEd missive van gisteren te recht ontfanghen, d'ingeleijde op stocholm bestelt, huijden met Convoy het boexken voorde Heer langerman [1]) bestelt. op Dantzigh is tegenwoordigh geen Convoy soo haast is sal het voort gesonden werden. Dat voorde Heer Carpzovius aen syn schoonvaeders Dienaer soo tegenwoordigh hier is laeten brenghen, het geene meer komt sal hem mede doen behandighen, gelyck oock addresse sal geven aende resterenden. Ick maecke geen swaricheyt inde nooten van Holstenius te drucken, doch hebbe noodigh geacht UEd bekent te maecken dat myn voorgekoomen was, alhoewel oordeele sulx uyt Jalousie tegens d' Heer Ryke is spruijtende: [2]), versoecke daervan geen mentie te willen maecken.

Waermede naer presentatie mynes onderdanighen diensts verblyve

Myn Heer UEd GDW Dienaer,
Daniel Elsevier.

(Adres, andere hand:)
Myn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heinsius
Resident tegenwoordigh
Tot
Vijanen.

[1]) Langerman. De naam Langerman uit Hamburg is in de geleerde wereld van dien tijd wel bekend (zie Jöcher). Bedoeld zal hier zijn Lucas Langerman (1625—1686) — de eenige die in de Syll. van Burman herhaaldelijk voorkomt — en niet Laurentius, die genoemd wordt in een brief van Gronovius in Maart 1645 waar hij hem aan Heinsius aanbeveelt als een nobilis et magnae spei juvenis en hem op zijn reis in Holland ook bijzonder aan Daniel H. te Leiden recommandeert. Deze Laurentius wordt later niet meer met name genoemd in de syll. Den bij Jöcher nog genoemden Joh. Laurentius L. kan Gronovius niet bedoeld hebben, daar deze eerst in 1640 geboren werd (zie aldaar). Cf Syll. Burm. III, p. 144 en p. 280 en 384 — V. p. 746 en 760.

[2]) Zie den vorigen brief.

No. 54.

Amsterdam 24 Juny 1678

Mijn Heer

Het pack mijn toegesonden hebbe wel ontfanghen, sal UEd ordre daer mede volghen als mede met de Brieven op huijden ontfanghen. De paxkens hebbe selfs gemaect ende toegebonden ende sal sorge draghen dat alle op het spoedichste werden versonden, gelijck mede de brieven volgens UEd ordre. Dat UEd noch fouten in Vellejus vint komt myn vremt voor: dewyl de proeven door 3 Correctors gelesen sijn en daer naer door UEd selfs, bij aldien men op soo een wijse niet correct drucken kan soo moet ick het opgeven.

Ick vertrouwe dat het geene myn wegens Holsteny nota(e) geschreven is, door haet op d' Heer. Rycke is geschiet: doch versoecke sulx onder ons magh blyven om reden. sal het nu aenvanghen te drucken. [1])

De twaelf ducatons ofte het paxken gelt voor monsr. Glasemaker sal hem behandighen, hy is geen Boeckvercooper maer een overzetter [2]) ende bemoyt sigh nu meest met in d' Auctien andere te bedienen.

D' Heer Spanheim sal adviseren dat een Paterculus voor syn Ed ben hebbende gelyck mede aende Heer van Beuningen ende of het daer willen gesonden ofte hier tot haer komste bewaert hebben. UEd heeft myn noijt voordesen wegens een Exemplaer voor de Heer Vossius [3]) geschreven, doch sal syn Ed sulx by gelegentheyt oversenden.

Het veers voor Virgilius hebbe mijn drucker behandight sal het laeten setten ende UEd de proeve laeten toekoomen, vertrouwe UEd intentie is dat dit veers by alle de Exemplaren op kleijn papier mede gevoeght werde.

Soo verneme dat een Boode van Munster van dage vertrect aen welcke het paxken voorden Bisschop van Paderborn mede geve. Wanneer UEd antwoort wegens de saecke van

---

[1]) Zie den vorigen brief.
[2]) Zie noot van n°. 27.
[3]) Zie noot van n°. 20.

Hornbeyn ofte iets inde papieren van Helena vint versoecke daer van advijs om by leven ende sterven daer af te sijn verblyve naer presentatie mynes diensts

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

P. S. desen quam gisteren.
te laet.

(Adres :)

Myn Heer
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident tegenwoordigh
tot
Vijanen

No. 55.

Amsterdam 12 July 1678

Mijn Heer

UEd 2 missiven van 8 en 10 deser te recht ontfanghen. Wat Jamblichus belanght daer leyt tegenwoordigh een goet schipper van myn kennis in ladingh die het selve sal in sijn koffer medegeven, ende op het hoochste recommanderen; gelijck mede aende Heer Gale die het sal gebruijcken. Den brief ende Exemplaren voorde Heer Pels [1]) sullen per eerster gelegentheijt voortgesonden werden, daer syn mede 3 Effigies Rutgersy bij. Hier nevens eenige Exemplaren van het veers voor Virgilius sal Donderdagh 2, vande selve aenden Hertoogh de Montanzier senden, hebbe het woort Temperet in plaets van occupet laeten veranderen.

D' ingeleijde vande Heer Bigot ontfange aenstonts, dito Heer schrijft myn dat sijn Ed eenige nieuwe boecken soude senden: doch dat UEd advijs daer in soude volghen. Derhalven versoecke dat UEd de nevensgaende memorie gelieft

[1] Waarschijnlijk is bedoeld Paulus Pels, resident in Dantsig.

naertesien ende een schrapie te setten voor die soo oordeelt sijn Ed aengenaem te sullen sijn. Waer mede myn sult verobligeren. Daer sal in weynigh daghen een schip derwaerts vertrecken daer het nevens d' Exemplaren van Paterculus gaerne in soude schepen. Mijn wert uijt Parijs geschreven dat de koninck voor een Temperament hadde voorgeslaghen, by Provisie Maastright, Aeth ende oudenaerde overteleveren ende de rest pro rato dat sweden soude herstelt werden. Ick vrese dit by Spagnien ende ons geen ingredient sal vinden ende wy door Engelant ende de geallieerde in een nieuwen oorloogh sullen ingewickelt werden, dat Godt verhoede, naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres, andere hand :)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heinsius
Resident tegenwoordigh
Tot
Vianen.

No. 56.

Amsterdam 2 Augusti 1678

Myn Heer

UEd missive van 18 passato te syner tydt ontfanghen. Die aende Heer Gronovius [1]) hebbe bestelt. Het Veers aende Heer montauzier is te syner tydt versonden. De Admiraliteyts Heer Gool [2]) hebbe niet gesien sal syn Ed het begeerde bekent maecken

[1]) Hier zal Jacobus Gronovius (1645—1761) gelijk ook in de volgende brieven n° 64 en 68 bedoeld zijn.

[2]) Mr. Theodorus Gool, zoon van prof. Jacob Gool te Leiden en Rijnsburg van der Goes, was sedert Aug. 1676 gecommitteerde raad ter admiraliteit wegens Leyden.

ende verhoope in fine deser UEd antwoort te laeten toekoomen. Het Catalogue vande nieuwe boecken hebbe aenden Heere Bigot gesonden, inde hoope dat de schipper soo lange soude blijven legghen: doch dewijl deselve morghen vertrect, hebbe UEd packie nevens Stephanus ende eenige weynige andere daerby gedaen ende doen schepen.

Hier nevens de memorie laast vande Fransche overgelevert, ben van opinie men met haer nu wel soude te recht geracken bij aldiën men iemant byden kooniuck kost senden: doch op wat wyse sulx nu geschieden kan weet ick niet ten ware Engelant sulx toestont, daer ick aen twijffele. Ick kan wel sien sweden verleghen staet ende dunct myn van haer de Vrede moet koomen. Het sal seer qualyck inde luijden willen, dat men naer soo groote hoop van Vrede nu weder in een swaren oorloogh soude geraken dat Godt wil verhoeden.

d' Heer soomeren [1]) schoonsoon vande Heer de Ruijter heeft aengenomen myn wegens de bewuste saecke te koomen spreecken daerover dan te syner tydt UEd informatie sal geven. De Jamblichus hebbe een goet schipper medegegeven, die deselve wel sal bestellen. Hebbe mr Gale mede seer gerecommandeert het selve boeck soo haast gebruyckt sal hebben wederom te senden, ende wat UEd verder myn deshalven gerecommandeert heeft. Waer mede naer presentatie mynes onderdanigen dienst ende groetenisse verblijve

Mijn Heer
UEd GDW Dienaer,
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident tegenwoordigh Tot
Vianen.

---

[1] De Ruyters jongste dochter Margaretha was gehuwd met Ds. Bernardus Somer (1642—1684) sedert 1671 predikant te Amsterdam.

No. 57.

Amsterdam 6 Augusti 1678

Mijn Heer

UEd missive ontfange aenstonts, sal met d' Heer soomeren wegens de bewuste saacke spreecken. Alle de paxkens van Paterculus syn voortgesonden ieder aen sijn addresse.

In livius syn 2 deelen gedaen uytgenoomen de Indices, in het derde deel syn 8 vellen gedaen: doch heeft nu wat stil gelegen by foute van papier dat onder weghen is. Ick sal nochmaels aende Heer Lambecius wegens livius schrijven.

d' Heer Rycke heeft geen reeden om op myn qualyck te vreden te sijn, dewyl altyt in het selve sentiment blyve als geweest ben: doch dat noch niet hebbe aengevanghen te drucken komt voor dat eerst hebbe willen aensien d' uytkomst vande Tractaeten: want by aldien den oorloogh tegens Vranckryck voortginck soo soude onmoogelyck syn papier te bekoomen ende oversulx sotticheijt het vercken de keel afte steecken: doch alles schynt sigh tot Vrede te schicken. Myn wert van eergisteren van Nimweghen geschreven dat alles sigh tot de Vrede schickt, dat sweden selfs bij Vranckrijck om d' Evacuatie der plaetsen aenhout, soo dat goede hoope tot Vrede was. Uijt den Haegh ontfange vandaegh schrijvens dat sweden by Vranckrijck seeckerlyck om d' Evacuatie der plaetsen soude aenhouden ofte alrede hadt aengehouden soo dat sigh weder groote hoope tot Vrede voordoet Van de Heer Graevius hebbe tijdingh dat noch tot Hamburgh was: doch gereet om naer leipzigh te vertrecken, was in Holsteijn geweest.

Ick sal van daegh voldruct hebben alle de Journaulx des scavans tot Anno 1677 inclusive, met een Catalogue achteraen van alle nieuwe boecken sedert 1665 gedruckt soo tot myn kennis gekoomen syn daer van in de selve Journaulx geen

mentie gemaect wert. Gelieft te sien wat UEd vande selve is hebbende opdat UEd de rest magh senden. Verblyve

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

(Adres:)
Mijn Heer
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident te-
genwoordigh Tot
Bt. Vianen

No. 58.

Myn Heer

UEd missive van 8 deser te recht ontfanghen. Ick sal morghen naer Hamburgh aen Samuel Ko(e)nig wegens de bewuste Catalogus schrijven, sy vinden by desen oorloogh dagelijx geen gelegentheyt om iets over te senden [1]. Ick hebbe huyden een brief vande Heer Graevius met een ingeleyde voor syn huysvrow ontfanghen: doch sonder datum ende oock niet uyt wat plaets geschreven. Syn huysvrow heeft myn voordesen geen brieven geaddresseert als laast, het is vremt dat de juffrow UEd heeft versocht om myn te versoecken haer brieven addresse te willen geven, daer by myn sulx noyt is geweygert: maer tercontrarie met alle wilvaerdicheyt geschiet, daer van haer gisteren per missive hebbe verseeckert.

Sende hier nevens het geene in Journal des Scavans nu voor nieus uijtgeve, bij aldien UEd daer noch iets aen manqueert gelieft het te adviseren sal het senden, ofte soo UEd alrede les memoires et Conferences mocht hebben kondt die maer bij gelegentheyt weder om senden. Ick wil vertrouwen UEd alrede Stephanum de Urbibus sult hebben, kost 5 gld 15 st onge-

[1] Reeds 19 Juli 1678 had dan ook Graevius reeds aan Heinsius uit Kiel gemeld, dat hij Sam. Koenig had opgedragen om langs Elsevier dezen catalogus aan Heinsius te doen bezorgen. (Burm. Syll. IV, p. 561).

bonden. UEd sal alrede verstaen hebben hoe dat de Vrede tusschen ons ende Vranckryck geteijckent is, ende dat Spagnien eergisteren avont ofte gisteren morghen mede soude teyckenen, men vertrouwt de keyser ende verder geallieerde ins gelycken sullen doen, daer Godt synen seghen toe wil gheven. Nu is niet te twyffelen of daer sal papier genoegh koomen ende soo ben van meijninge met de Nooten van Holstenius in Stephanum voort te vaeren. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer
Amsterdam — UEd GDW Dienaer
13 Augusti 1678 — Daniel Elsevier.

Memorie van eenige nieuwe boecken.
Smety Antiquitates Neomagenses 4°
Sandij Appendix ad Hist. Eccles. 4°. [1])
Parckerus de Deo et Providentia Divina
1 an Philosoph: ulli et (?) quinam Athei fuerint.
2 a Rerum Finibus Deum esse demonstratur.
3 Epicuri et Cartesy Hypotheses de Universi Fabricatione evertuntur etc. 4°. 1678. londini.
Windet de Vita Functorum statu 8°. ibid.
lister Historia Animalium Angliae 4° ibid.
Wilficky Causa spiritus ssi 8°
Essais de Morale 4me partie 12 (?)

No. 59.

Amsterdam 27 Augusti 1678.

Mijn Heer

UEd missive van 22 deser is mijn te recht behandight.

---

1) Christoph. Sandius. Van zijn: „Nucleus historiae ecclesiasticae, cui praefixus est tractatus de veteribus scriptoribus ecclesiasticis", kwam in 1668 te Amsterdam de eerste editie in 't licht in 12°. De hier genoemde Appendix behoort bij de editie van 1676. in 4° verschenen.

Ick gae morghen naer leijden sal dan met d' Heer Emmenes [1]) wegens de fouten in Virgilius spreecken, sal oock dan met d' Heer Rycke wegens Holstenij Notae in Steph. spreecken.

De Exemplaren van Vellejus op Romen sijn onder addresse van Sr Jan duijts gesonden op Ancona aen Sr Balthasar vander Goes. [2])

De schipper soo de Jamblichus mede genomen heeft is tot londen nu al gearriveert: doch hebbe vande Heer Gale noch geen advys vanden ontfangh. Hy is door een schipper soo hier gearriveert is omtrent 3 mylen vande Rivier gerencontreert.

By de Ratificatie vanden koninck van Vranckryck blyckt dat de rencontre omtrent Bergen het werck vande Vrede niet verhindert heeft: doch de ommissien in het Tractaet beghaen mochten wel delay causeren dewyl naer alle apparentie het selve soo het leijt bijden Staet niet sal geratificeert werden ende sulx een nieu geteijckent ende geratificeert moeten werden. Synde in het tegenwoordige overgeslagen als volcht

1. De la Barriere die daer in behoorde gespecificeert te sijn

2. Que demeurerons neutres (durant le Cours de cette guerre) synde die leste woorden uytgelaten

Is oock vergeten te insereren dat bij aldien Spagnien dese conditien niet quame aentenemen, ende wy die aennamen den koninck altyt aen Spagnien deselve conditien ons te geval soude toestaen, ende buyten dat gedurende desen oorlogh geen verdere conquesten inde Nederlanden soude doen.

---

[1]) Jacob van Emmenes. 1635—1679. Zijn aanteekeningen op Virgilius zijn na zijn dood voltooid en uitgegeven door Pancr. Masvicius onder den titel: Publius Viriglius Maro. Opera in tres Tomos divisa cum notis integris Servii, Philargyrii nec non J. Pierii var. lect. et select. plerisque Comment. Donati, Probi, Nannii, Sobini, Germani, Cerdae, Taubmanni et Aliorum. Quibus acc. observat. Jac. Emmenessii c. ind. Erythraei. Lugd. Bat. I. Hackius gr. in 8°. 1680.

[2]) Volgens een aanteekening door Mr. de Roever welwillend verstrekt, schijnt Bathasar v. d. Goes te Ancona een aanzienlijk koopman geweest te zijn. In 1648 en 1650 was hij te Amsterdam, waar hij schepen bevrachtte met koorn tot een bedrag van 15 mille naar Civita Vecchia. Hij is ook ongetwijfeld de bedoelde, wien onder den naam Signor Ballassar van der Gores, door Giovanni Miel, schilder te Rome (1641—56) een schilderij wordt getesteerd, (Zie Bartolotti Holl. kunst te Rome.)

Het is seecker dat hier op door Engelant seer wert gegrolt dat hier van geen mentie in het Tractaet gemaect wert ende by ons sonder dat niet hadt behoor(en) geteyckent te werden. Syn oock Beverninck ende Odyck daer over vry scherp bejegent, d' eerste excuseert sigh dat het soo op het tipie quam ende geen tijdt over was om het op het nauste naertelesen. Ende Odijck dat hy sigh verlaeten hadde op den Heere Beverninck ende d'andere ende soo geteijckent. Veele oordeelen dat sulx met studie geschiet is om een stock int wiel te steecken.

Ick ben van gevoelen dat de Vrede niettemin syn voortganck sal hebben. Wat de reden van al dit traineren is ende Vranckryck op sulcke kleynigheden blyft staen daer hy nochtans de Vrede schynt te begeren is onbegrypelyck. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres :)
Mijn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident
Tot
Bt. Vianen

No. 60.

Mijn Heer

UED missive vande morghen ontfanghen nevens de ingeleijde voorden Groot Hertoogh die niet voor Vrydagh kan versonden werden. Hebbe huyden schrijvens van Hamburgh dat d'Heer Graevius daer gearriveert was ende een toer soude doen naerde Heer Trelsch [1]) die doot kranck lagh tot Utyn [2]).

---

[1]) Wie de heer Trelsch is? Volgens plaatsen in de Syll. Burm. schijnt hij onder de geleerden wel bekend en bijzondere vriend van Graevius. Hij hield zich langeren tijd te Utrecht op. In een brief aan Graevius van 11 Juni 1677 laat Heinsius zich zeer gunstig over hem uit.

[2]) Utyn of Uttyn — ook gespeld Eutin. is een plaatsje in Holstein. noordelijk van Lubeck.

Mijn man is naer Francfort verreijst sal hem ordre gheven d'imperfectien (?) soo mogelijck voor UEd mede te brenghen. Alsoo de tydt kort viel soo nam Monsr Hackius aen d'Heer Emmenes wegens de fouten in Virgilius beghaen te schryven dat dan ben verwachtende. Met dHeer Rycke hebbe uytloopigh gesproocken ende syn Ed de Copye toegesonden om verandert te werden die dan ben verwachtende.

Jamblichus is wel tot londen aengekoomen ende hebbe mijn correspondent last gegeven hetselve boeck aen de Heer Gale te behandighen. .De Copye de Herologius (sic) [1]) sal laeten opsoecken ende UEd toesenden. Ick ben verlede weeck tot Nimweghen geweest de Fransche schijnen tenemael den Vrede te begheren ende sullen daertoe alles contribueren. Vandaegh komt schryvens uijt Nimwegen ende den Hage dat de saecke wegens Aeth is geaccommodeert ende de resterende differente pointen door de 2 Croonen aendesen staet haer uytspraeck verblyven sullende die voorden 21 deser moeten uytgesproocken werden als wanneer de teyckeningh sal geschieden, synde dit by wedersyts Ambassadeurs onderteyckent, — daer op Monsr d' Avaux gisteren avont inden Hage is gearriveert: soodat nu aende Vrede niet te twyffelen schijnt. Ick houde de Vrede met de keyser mede seecker ende dat Vranckryck Nancij aen Duc de lorraine sal cederen. Waer mede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

Amsterdam 13
Sept. 1678.

(Adres:)

Myn Heer
Myn Heer Nicolaes
Heins Resident Tot
Bt. Vianen

---

[1]) Bedoeld is natuurlijk „de Horologiis", het „tractaetjen" waarover in de vorige brieven werd geschreven. Zie noot van n°. 31.

No. 61.

Amsterdam 26 November 1678

Myn Heer

UEd missive nevens de proef van het Veers is verleden donderdagh naer Duc de Montauzier gesonden verandert volgens UEd ordre. d'Heer Piso is verlede dijnsdagh overleden, wert maendagh begraeven [1]). Hier nevens het boexken de Horologys door UEd mijn toegesonden. De siecte vande gieters heeft mijn tot noch toe opgehouden met de nooten van Holstenius voort te vaeren, nu hebben sy myn belooft dat de A en B dynsdagh sal bekoomen als wanneer dan vervolgens sullen voortgaen. Vermits het al op een letter loopt soo hebben soo veel Capitaelen niet om het uyt te drucken. Hebbe nu mede ordre gegeven om met de orationes [2]) ad Atticum voort te vaeren [3]). Nieus valt hier vandaen niets te melden. Verblyve naer presentatie mynes diensts

Myn Heer
UEd GDW Dienaer,
Daniel Elsevier.

PS Alsoo genegen ben Isocratis Epistolae et Orationes Gr lat. in 8° te drucken hebbe daer over aende Heer Graevius geschreven die myn antwoort dat d'Editie in fol van Stephanus de beste is [4]). Hy oordeelt dat ick de nooten van Wolfius daer by behoorde te voeghen te basel gedruct, hy sal sien of hy achter aen eenige nooten kan byvoeghen. Versoecke hier over UEd advijs.

No. 62.

Amsterdam 23 December 1678

Myn Heer

UEd missive van 13 deser te recht ontvanghen. Hier nevens

[1]) Willem Piso. 1611—1678 Zie over hem Prof. B. J. Stokvis in zijn: „Discours d'ouverture du Congrès Internationale de Médécins des colonies. Amst. 1883.

[2]) Lees: epistolae.

[3]) Zie noot van n° 42.

[4]) Zie noot van n° 39.

de Journaulx des scavans soo ben hebbende sal UEd trachten een vant Jaer 1668 te verschaffen, 't welck sal konnen doen dewyl besigh ben met de eerste deelen te herdrucken. D'ingeleyde vande Heer Klerck [1]) ontfanghen. Dese dicken brief is van Joncker Engel de Ruyter wegens de d'Inscriptie van desselfs vaders Tombe. Verwachte antwoort wegens de proef van Isocrates UEd toegesonden. Hebbe UEd mede bekent gemaect hoe dat monsr Monck 79½ Ryxdaelders van Hornbeyn sedert Helenaes vertreck heeft ontvanghen, sulx versoecke soo veel voor mijn gelieft intehouden. Tsy aen gelt ofte goederen. Ick werde vande letter gieters onverdragelyck in het drucken vande noten over Holstenius opgehouden, hebbe myn belooft dese weecke myn deselve te behandighen daerin verhoope sy hare beloften sullen houden.

Hier van daen valt niet nieus te melden. Verblyve naer presentatie mynes diensts ende hertelycke groetenisse

Mijn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

P. S Hiernevens Copye van een Vers door d' Heer vanden Wal mijn gebracht [2]) in myn absentie ende geseyt dat daermede doen konde wat myn beliefde, versoecke daerover UEd advys of het sal laeten drucken, ofte wel afgeschreven aendien vorst oversenden. Hebbe het niemant laeten sien als d Heer Francius die meynde dat Virque tagum Bibens vry hardt was ende sulx lichtelyck kost geholpen werden met quique Tagum Bibunt

---

[1]) Zie noot van n° 32.

[2]) Als de brenger ook de maker van de hierna volgende ode is geweest en met den genoemden heer v. d Wal, is Wallius, de jezuit bedoeld, wiens gedichten: Poematum libri IX, te Antwerpen in 12° in 1669 en in vermeerderden druk in 1699 (in kl. 8° zijn gepubliceerd, dan is deze Ode nimmer in druk verschenen. In genoemde editie van 1699 komt zy althans niet voor, hoewel daarin andere verzen aan den gesloten vrede van 1678 gewijd, te vinden zijn. Ook nasporingen, elders o. a. te Brussel gedaan door de bereidwillige bemoeiing van den heer G. A. van Trigt, gaven geen nadere kennismaking.

daermede UEd advijs over versoecke. d' Heer Francius synde van intentie om een veers te maecken opden selven Heer, vraegde myn particulierder naer desselfs geslacht wees syn Ed aen dat vertroude uyt de Panagyricus in Episcopu(m) Theodorum soo achter de Monumenta [1]) komt, lichtelyck naerder bescheyt soude vinden. Bij aldien UEd eenige plaets konde aanwysen daer syn E beeter onderricht uyt soude konnen haelen versoecke sulx met een letter gelieft te laeten weeten

Reverendissimo et celeberrimo Principi
Ferdinando Dei et Apostolicae sedis Gratia
Episcopo Paderbornensi S. R. I. Principi Comiti
Pyrmontano et libero Baroni de Furstenberg
nunc Monasteriensi Tiara (?) ad Eunden ordinem
devoluto (?) Orbique Christiano Sperata Pace
laetus Batavus H. M. P.

ODE ΕΙΡΗΝΙΚΗ

Plorata tot post Funera matribus,
Post iam tot urbes excidio datas
Mavors cruentus feriatos
Esse iubet gladios et hastas:
Ensis Batavus, Virque Tagum bibens,
Belloque condunt, Teuto dein ferox
Goethique thoraces ahenos
Et galeas in aratra vertent:
Cohors inermis, pectora Musica
Nos Ferdinandum, Palladio arbore
Phoebique decerptis corollis
Caesariem decorare sacram
Praegestientes, conspicuum novâ
Terras per omnes gentibus infula
Trademus aevo, sospitamque

---

[1]) Monumenta Paderbornensia, ex historia Romana, Francica, Saxonica eruta, et novis inscriptionibus — illustrata. Accedunt Caroli M. Capitulatio de partibus Saxoniae, ex antiquissimo MS. Palatino Bibliothecae Vaticanae, et Panegyricus Paderbornensis Editio altera, priori *Amstelodami, apud Danielem Elsevirum*, 1672 in 4º. Zie Willems t. a. p. 1473.

Ausonio modulanda plectro
Divam sonabis barbite luciam;
Vita, piorum non sine gaudio,
Vati redonata celebrem
Collibus Angerijsque silvis.

No. 63.

Amsterdam 21 January 1679

Myn Heer

UEd missive van 19 deser te recht ontfanghen d' ingeleyde wederom uijt Jtalien ontfanghen. De Exemplaeren van Paterculus syn ten huyse van monsr van Campen gebracht om sonder ophouden naer Engelant gesonden te werden. Ick moet UEd in confidentie segghen dat de copye door den Heer Rycke myn vande nooten van Holstenius toegesonden vry incorrect is, ende sulx myn nootsaect alle de proeven over te senden: twelck niet noodigh soude syn by aldien syn Ed de moyte wilde nemen vande copie met soo groote opmerckinge te lesen als syn Ed naederhant de proeven doet. Ende sal sulx sijn Ed vry lichter vallen: dewyl als dan sulx ter bequamer tydt kan doen, daer het nu moet geschieden of het geleghen komt of niet, ende soude daer door met het werck vry beeter konnen gespoet werden. Hebbe sulx op huyden aan syn Ed geschreven.

Ick sal gaarne UEd advys nevens dat vande Heer Graevius wegens Isocrates te gemoet sien om daer over een finale resolutie re nemen.

Ick versoecke UEd aende dochter van Helena gelieft te schryven dat mijn de bewuste Ryxdaelders sult behandighen soo door haer man naer het vertreck van haer moeder van Hornbeyn syn ontfanghen, als byde quitantien van haer man syn blijckende, daer van UEd hier nevens copye van ben oversendende. Want altyd op UEd hebbe gesien, ende is oock reden dat ick eenmael voldaen worde voor het gelt dat hy nu al voor 4 of 5 Jaeren voor myn ontfanghen heeft: doch hy heeft het op syn sweets gemaect ende gedacht beeter een ander mans gelt als geen ende dat sonder daer vande minste

kennisse te gheven. Ick hebbe om het boeck van Pere Symon geschreven [1]), wil hoopen het sal bekoomen. Hier vandaen valt niet nieus te melden. Die de brieven vanden Grooten Tresorier gelesen heeft kan wel sien watmen vande Engelsche te verwachten hadt. Verblyve naer presentatie mynes diensts ende hertelycke groetenisse

Myn Heer,
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

D'Heer Munckerus Rector tot Haerlem [2]) presenteert myn te drucken een boeck de Intercalatione et rebus locisque ad eam pertinentibus libri IV ex praestantissimis quibusque qua veteru(m) qua recentiorum scriptoru(m) monumentis comportati et in gratiam studiosae juventutis nunc recens in lucem editi

Daer over UEd advys versoecke voor myn oordele het een langsaem boeck sal syn aengesien de materie

Van Monsr. Hornbeyn ontfanghen	40	Ryxd Carolynen.
den 2 September noch	20	Ryxd Carolynen.
den 28 April noch	10	Ryxd Carolynen.
den 14 July noch	20	Ryxd Craolynen.
	90	Ryxdaeld.

Was geteeckent Helena de Groot —

Den 22 October ontfangen		95	k mt
Den 18 dito ontfange		31½	k mt
noch ontfangen		100	k mt
9 Febr. 1674 63		63	k mt
11 Febr. noch		71	k mt
11 Maert noch		37	k mt
	398	398	

---

[1]) Histoire critique du Vieux Testament, par le R. P. Richard Simon, prestre de la congrégation de l'oratoire. Suivant la copie imprimée à Paris, 1680 in 4º. Het werk verscheen te Parijs in 1678. zie verder de noot op 1589 van Willems t. a. p.

[2]) Philippus Munckerus, Nassauer van geboorte: sedert 1668, na de hervorming der latijnsche school, rector te Haarlem. Hij stierf aldaar in 1683.

DeHeer fr. (?) Munck
dese 398 ƒ maecken 79½ Rijxdaelders.
Concordat cum principali
Dit is myn soo by copie van verscheyde onderteyckent
den 8 Augusti 1678 overgesonden

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident tegen woordigh
tot
Bt. Vianen

No. 64.

Amsterdam 2 February 1679

Myn Heer UEd missiven van 26 en 31 January te syner tydt ontfanghen, de laaste desen morghen. D' ingeleyde syn bestelt die voorden Groot Hertoogh wert Monsr Guasconi [1]) behandight. Ick blijve UEd verobligeert voor dat wegens myn schult ten laste van Helenaes dochter gelieft sorge te dragen: doch sagh liever dat haer niets wiert gesonden voordat sy UEd ordineerde myn de bewuste penninghen te betaelen: alsoo sy in sulcken geval te eerder daertoe sal resolveren, ende anders lichtelyck de saecke laeten drijven. ofte dat UEd de moijte nam van haer te schrijven dat dewyl ick UEd hadde laeten blijcken dat haer man sooveel gelt mijnent wegen hadt ontfanghen, ende ick niet hem maer aen UEd ofte desselfs ordre hadde geordineert die penninghen te betaelen, UEd myn niet langher myne penninghen hadt willen onthouden maer deselve aen myn hadt betaelt ende oversulx haer daer voor gedebiteert: soo soude sy wel haast schrijven of sy sulx appro-

---

[1]) Zie N°. 1.

beerde, in welcken geval dan vandie saecke soude afkoomen: want by aldien ick myn op UEd niet verliet soo soude ick arrest op hare goederen laeten doen, dat nu niet noodigh.

Ick hebbe drij Exemplaren van Vellejus aen Monsr van Campen behandight die myn noch eergisteren geseyt heeft dat iemant derwaerts soude ghaen die deselve te lande mede soude nemen ende met het pacquetboot in weynigh daghen overgaen, ick sal trachten noch een voorde Heer Spanheim daer by te voeghen ofte ten minsten morghen aendien Heer schryven de ordre soo daertoe ben hebbende. Ick sal niet manqueren Holsteny notas te laeten voortgaen als het maer aende Heer Rycke niet manqueert. Ick bedancke UEd voorde sorge in Isocatres aengewent. Het is myn aangenaem dat de Heer Gronovius [1]) tot leyden beroepen is, sal syn Ed daer over congratuleren, is de gagie int begin slecht soo kan syn E profijt uyt de Collegien trecken: doch UEd maght (maakt?) geen mentie of die ordinaris ofte extraordinaris is. Wanneer UEd antwoort uyt Vranckryck wegens Virgily dedicatie sult hebben ontfangen sullen daer van een eijnde maecken.

De Vrede met den Keyser schynt klaer te syn dat nu met dese post sullen vernemen. Inde Donderdaegsche Courante staet de verkiesinge van onze Heeren. Als schepenen beginnen te sitten sal men nader hooren van het vrow mensch hier gevanghen, die de stoutheyt heeft vante loochenen, wat hier van worden sal moet de tydt leeren.

Het paxken met de twe Exemplaren van Paterculus voor fri l'Abbate Gradi [2]) en Cavalier del Pozzo [3]) syn tot Ancona geaddresseert geweest aen sr. Balthasar vander Goes Coopman aldaer, aen welcke d' Heer Gradi een letter soude konnen schrijven. Ick hebbe den Coopman alhier versocht een letter daer over aen syn correspondent te willen schryven dat hy aengenoomen heeft te doen. Waermede naer presentatie mynes

---

[1]) Zie noot op n° 56.

[2]) Zie noot van n° 44.

[3]) Vermoedelijk een zoon van Cassien del Pozzo die in 1657 stierf en op wien Car. Dati een lofdicht schreef.

onderdanighen diensts ende hertelycke groetenisse verblyve
Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

(Adres:)
Mijn Heer
Mijn Heer Nicolaes Heins
Resident tegenwoordigh
Tot
Vianen

No. 65.

Amsterdam 18 February 1679

Myn Heer

UEd missive van 14 deser te recht ontvangen d' ingeleyde alle addresse gegeven, desen vanden Groot Hertoogh is mijn gisteren behandight. Hier nevens mede de proef vande dedicatie sooder noch iets aen mancqueert gelieft het te laeten weeten alsmede wanneer deselve gelieft afgedruct te hebben. voorde banden sal goede sorge draghen die voorden Koninck ende den Dauphyn dienen wel in marroquin de levant de andere in Hoorn als voordesen, sal goede sorge draghen dat wel sullen ingebonden werden die in marroquin de levant moeten a petit fer vergult werden dat hier een binder seer wel doet, Magnus [1]) genaemt.

By aldien Helenaes doghter geen ordre stelt soo versoecke myn te syner tydt de bewuste penninghen gelieft toetesenden, sal UEd Acte van indemnatie ende van restitutie geven sooder iets mocht opte segghen syn. Hebbe hier copye Autentyck van sijn ontfangh.

Met Stephani notae wert vlytigh voortgevaeren wil hoopen sulx die tot Romen sal animeren de rest ons te communiceren.

---

[1]) De bedoelde is de bekende boekbinder Hendrik Magnus, de zoon. Zie over hem en zijn vader Magnus Hendricks, de bijdrage van den heer J. F. v. Someren in Oud Holland jaarg. 1884 pag. 226—237

De brief aende Heer Carpzovius gaet vande middagh voort ende sal daer een letter wegens de prys van Schefferus by doen.

Ick hebbe sedert myne laaste vanden Heer de Ruyter niet gehoort.

Vande saecken in Pruijssen hebbe geen nader tydinge doch wat sal het al helpen of de Ceurvorst daer wat voordeel doet: vermits de Vorsten van luneburgh als mede die van Munster genoegsaem met Vranckryck en sweden klaer syn. Naer ick geinformeert ben sal sweden het Stift Bremen wederbekoomen alleen de luneburgsche Vorsten daer in eenige Ampten hebben ende een notable somme gelts. De Bisschop sal naer ick hoore 2 a 300.000 Escus hebben ende alles restitueren. Nu resteren alleen de koninck van Denemarcken ende de Ceurvorst van Brandenburgh die haer wel sullen moeten bequamen. Dit komt dese 2 potentaten over vermits sy dat huys soo sleght gerencontreert hebben. Nu was het tydt voor ons om met dat huys ende munster een goede Alliantie te maecken tot onse securiteijt. Nieus is hier anders niet. Verblyve naar presentatie mynes diensts ende hertelycke groetenisse

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

(Adres:)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Tegenwoordigh Tot
Vianen

No. 66.

Amsterdam 22 February 1679

Myn Heer

UEd missive nevens de proef vande dedicatie van Virgilius te stellen te recht ontfangen, sende deselve gecorrigeert wederom. soude deselve wel voor goet hebbe doen afdrucken: doch het begin vande prefatie lesende bevinde dat deselve met den

tegenwoordighen tydt niet overeenkomt, sulx deselve daer moet afgelaeten ofte verandert werden. By aldien deselve mocht achter wegens gelaeten werden sulx soude best koomen; alsoo dan even een bladt bleef, sijnde de prefatie ende dedicatie effen groot, ende soude die dan in plaets vande prefatie konnen koomen: Doch soodeselve weder daer bij moet koomen soo moet de dedicatie op een quartiertie apart koomen, waer op dan met den eersten UEd antwoort ben verwachtende.

Wat de brieven belanght daer UEd in syne missive van mentie maeckt daer over hebbe d'ingeleijde missive ontfanghen, versoecke daer over UEd advijs, alhoewel voor myn selven daer in geen groote speculatie hebbe, vermits de brieven tensy van seer uytstekende luijden ende curieuse materien, selden wel verkocht werden. sal deselve nevens UEd advijs, met den eersten wederom verwachten.

Wat het binden vande Exemplaren belanght sal daer in goede sorge laeten draghen dat het eerste bladt in het kloppen niet sal oversetten ende verder observeren wat UEd by syne missive is begerende.

Het sal myn aengenaem syn dat UEd op Ovidius begint te dencken alsoo die in 8° soo wel als die in 12° weinigh meer voorhanden sijn.

De brieven op Sweden sullen apparenteljjck niet eerder seecker der gaen, voor dat de Vrede tusschen Sweden en Denemarcken sal gesiooten syn, ten ware sy over het gaen der posten accordeerden daertoe weynigh apparentie.

Ick hebbe sedert UEd missive aenden Heer de Ruyter gesonden vanden selven Heer niets vernoomen.

Het Exemplaer voorden Koninck sal in Blaw Turx leer a petit fer vergult laeten binden ende dat voorden Daulphijn int root, Turx leer: doch myns oordeels moeten die 2 Exemplaren op een wyse vergult syn ten ware UEd het anders ordonneerde. De Lunenburger Vorsten ende die van Munster twyfele niet ofte syn met Vranckryck verdraghen, d'eerste sullen 2 à 3 Ampten int stift Bremen behouden munster sal 2 a 300000 Ryxdaelders hebben, soo dat Denemarcken en Brandenburgh nu wel sullen moeten sigh voeghen. Myns oor-

deels was het nu de rechte tydt voor ons om met die vorsten een Alliantie te maecken. Verders weete niet nieus. Verblyve

UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier

P S

Ady 23 Februarij ontfange UEd missive van 21 deser. Hebbe voor weynigh daghen schryvens vande Heer Bigot in date 31 January daer in myn schryft als volght

Je nay rien absolument sur l'Isocrate. et ie n'ay autre conseil a vous donner que de suivre les advis de messrs Heinsius et Graevius si vous avez occasion d'escrire a un d'eux vous leur escriver que monsr Huet m'a addressé pour eux un Exemplaire de son livre intitulé Demonstratio Evangelica fol que ie leur enverray aussitost que la Rivière de seine sera degelée.

Daer uyt blijckt niet dat hij aen UEd geschreven heeft. D'ingeleyde op Florencen hebbe laeten bestellen. d Heer Guasconi weet niet anders te segghen als dat de Groot Hertoogh met het gehele Hof sigh tegenwoordigh tot Pisa onthoudt: doch waerde Heer Falconeri sijn woonplaets heeft kan hy niet segghen.

Nieus is hier niets. Het geene tot Deventer en Swol gepasseert is geeft bij veele vremde speculatien. Verblyve als aen d'ander syde.

(Adres :)

Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heijns
Resident tegenwoordigh
Tot
Vianen

No. 67.

Amsterdam 27 Februarij 1679

Mijn Heer

UEd missive van 24 deser op gisteren ontfanghen. Ick hebbe UEd inde verlede weeck op Woensdagh onder Couverte van de Heer Graevius geschreven wegens de dedicatie ende prefatie

op Virgilius, ende dat inde prefatie nootsakelijck iets myns oordeels soude moeten verandert werden, dewyl sulx metde dedicatie schijnt te stryden, staende inde prefatie, dat den oorloogh continueert, ende sullen op dese Exemplaren het Jaer 1679 gestelt werden ofte moet de prefatie van deze Exemplaren afgelaeten ende de Dedicatie inde plaets gestelt werden, daer op dan UEd antwoort sal verwachten om het Tytel bladt tot de grootpapieren (het welcke ongedruct is blijven legghen) te laeten afdrucken ende de Exemplaren te laeten opbinden. Hebbe UEd verlede Saterdagh per Boode van Vianen een paxken van Hamburgh koomende toegesonden, twelck vertrouwe dat te recht sult ontfanghen hebben. Desen gaet weder onder couverte vande Heer Graevius. soo haast UEd antwoort sal hebben ontfanghen konnen de begeerde Exemplaren in 12 a 14 daghen gebonden sijn, daer UEd sijn overkomste naer kan dirigeren. Ick twyffel niet of Monsieur d'Avaux sal gelegentheyt genoegh vinden omde Exemplaren naer Parys te senden: Dewyl by dit maecken vande Vrede dagelyx Franschen van Nimwegen hier over naer huijs trecken, gelijck tegenwoordigh occasie is: doch als sulx niet kan syn sullen die met de Caros van Brussel senden, die alle weeck derwaerts rijdt, ende sal niet veel scheelen of 5 of 10 Exemplaren werden gesonden. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

(Adres:)

Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident tegenwoordigh
Tot
Vianen

No. 68.

Amsterdam 21 Maert 1679

Mijn Heer

UEd missiven van 16 en 19 deser te recht ontfanghen. Ick hebbe eijndelijck occasie gevonden om de Exemplaren door

den majoor Brunnichuijsen soo verlede maendagh naer Parys over Hooghstraten is vertrocken, te senden: dito Brunnichuyzen heeft myn geassureert dat hy sich onder weghen niet zal ophouden maerdese boecken aenstonts bestellen daer tydts genoegh toe is. Dewyl verstae den koninck eerst int midden vande toekoomende maent van Parys sal vertrecken. Dito Brunnichuysen gaet om de Rhyngraef te accompagneren, hebbe de boecken sondagh per postwagen gesonden. Hebbe deze occasie moeten waernemen alsoo aen het fransche Hof geen occasie was. Het Exemplaer voor Monsieur d'Avaux nevens UEd missive sal morghen voortsenden, desselfs Titulen gaen hier nevens. Alle de Exemplaren voor Vranckryck syn vaerdigh gaen morgen naer Rouen. Ick verwachte UEd missive voorden Vorst van Munster om aenden selven syn Exemplaer te senden, daer by dan een Exemplaer van Francius sal voeghen. Wanneer UEd myn ordineert wegens d'andere Exemplaren voor Italien ende andere plaetsen te disponeren sal sulx aenstonts geschieden. Hier nevens een vergult Exemplaer. Vande groote Exemplaren syn maar omtrent 40 daer UEd sigh in het distribueren naer gelieve te reguleren. Ick hadde gedacht UEd maer over 25 soude gedisponeert hebben van dat papier.

Voor 1 Aem Bleeckert sal sorghe draghen. Het is myn leet te sien dat UEd met een Festiaen (?) gequelt is, wil hoopen sulx nu sal voorbij sijn ende sal strecken tot UEd gesontheyt.

Hier nevens het vergult Exemplaer voor UEd. Myns oordeels sullen de vrienden sigh met ordinaris papier wel contenteren: doch soo langh als groot papieren hebbe syn de selve tot UEd dienst.

Buyten de Courante is hier niet nieus. De Hertoogh van ijorck vertrect donderdagh naer Brabant. Men verlanght wat het Parlement sal onderhanden nemen. Het schijnt d'Equipagie in Vranckryck slap backt. Verblyve naer presentatie mynes diensts ende hertelycke groetenisse

Myn Heer

UEd GDW Dienaer

Daniel Elsevier.

Hier nevens een proef van Festus soomijn door duc de Montauzier gepresenteert wert te drucken: doch begeert die als de andere voorden Dauphijn in 4to Daertoe geen genegentheijt hebbe. d'Heer Gronovius soo syne Oratio Inauguralis gedaen heeft ende vande Curateuren met 1000 guldens s' Jaers is begiftight, is van daegh hier gepasseert, liet hem het sien: doch hij oordeelde dat het niet veel besonders was. Versoeke hier over UEd advijs ende dat myn sulx op het spoedichste gelieft wederom te senden.

Hier nevens een Catalogus van Holmale die versoecke wederom te mooghen hebben ende 2 andere soo mooght behouden die van knyf wert verwacht.

No. 69.

Amsterdam 25 maert 1679

Myn Heer

UEd missive desen morghen per boode ontfanghen. d'Heer Brunnichuysen soo het pacquet voor Monsieur de Montauzier medegenomen heeft, verhoopt in 6 daghen tot Parys te sijn. Te waeter hebbe door schipper Reyndert Joosten 10 Exemplaren ingebonden gesonden aende Heer Bigot, waeren seer curieus ingebonden, UEd gelieven aenden selven te schryven dat hy iemant stelle om die vanden schipper afte vorderen, syn aen dien heer selfs geaddresseert: alsoo myn correspondent aldaer in ongelegentheyt is.

UEd indispositie is mijn van herten leet, wensche UEd haast van dese quade gast magh bevrijt sijn. dewijl Helenaas dochter geen ordre stelt ende ick myn gelt nu soo veele Jaeren te buyten gestaen hebbe: soo soude UEd myn dienst doen van dat gelt myn te betaelen, sal UEd een acte van indemniteijt gheven.

Ick hadde UEd vergeeten de Tytels van Monsieur d'Avaux opte geven deselve staen in fine deser, sijn Exemplaer hebbe hem al voor ettelycke daghen toegesonden. Ick hebbe gheen

regard genoomen wat Jaer opden koperen tytel stont ende is myn vremt dat myn drucker daer geen acht opgenomen heeft: doch is nu te laet. Daer is een persoon tot Mechelen te weeten een Boeckvercooper soo myn presenteert boecken in de Auctien aldaer ten meesten profyte te koopen. Bij aldien UEd iets gelieft gekoft te hebben, t'sy indie vande Heer van Holmale ofte die vande nevensgaende Catalogue, kont myn den hoochsten prys adviseren, sal dan ordre stellen dat deselve voor UEd ten minsten pryse ingekoft sullen werden.

Ick hebbe geen genegentheyt tot het drucken van Festus sal oock sulx op de beleefste wyse excuseren. De Catalogus vande Heer Holmale magh UEd vrij houden is mijn niet wedergesonden. Hebbe nieus uijt Engelant bekoomen Jamblichus Gale fol. kost 5 guldens, Herodianus Gr lat [1]) 8º 25 stuijvers Minucius Felix 12 stuijvers [2]) in 12. Uit lijon Abregé de la Philosophie de Gassendi 7 Guldens 10 st. [3]) l'Ame des Bestes 12. De Bussieres opera Poetica 12. Dangieres Carmina 12. Caramuelis Dialexis fol. De Antiquis Causis Episcoporu(m) 4º item de Antiquo Jure Presbyterorum 12. Conguisa di Messina 4º 3 voll Deschales opera mathematica fol. D'ingeleyde vanden Groot hertoogh op gisteren ontfangen.

Buyten de Courante is niet nieus, den Hertoogh van yorck is gisteren vertrocken men vertrout naer Breda. Daer wert geseyt dat Villa Hermosa difficulteyt maect om denselven sonder ordre van syn koninck te recipieren. Waer mede naer presentatie mynes diensts ende hertelycke groetenisse wensche UEd herstellinge in gesontheyt ende verblyve

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

[1]) Herodiani Historiarum libri octo Gr. Lat. et notis illustrati in 8º Oxoniae 1678 (edid. Joh North) — (Cat. Elzevier 1681 p. 221).

[2]) Willems, pref. maakt gewag van den Octavius van Minutius Felix handelende over de ijdelheid der afgoden etc.: Uit het Latyn door Mr. A. Elsevier, te Amsterdam bij Joh. et Gil. Janszonius v. Waesberge 1696 in 8º., 126 pp W. betwijfelt of deze A. Elsevier de boekverkooper te Leiden (1652—1712) geweest is.

[3]) De bewerker is Bernier. Abrégé de la philosophie de Gassendi. Paris 1678. 7 vol. in 12º.

No. 70.

Amsterdam 18 April 1679

Myn Heer

UEd missive van gisteren te recht ontfanghen. Hebbe tot Uytrecht ordre gegeven om de 200 guldens te ontfanghen. Het geene de dochter van Helena oversent accordeert met het geene ick ontfanghen hebbe, derhalven sende het UEd wederom. Wil hoopen UEd in korten in volkoomen gesontheijt sal herstelt sijn. Hebben UEd missive nevens de twe Exemplaren groot papier van Virgilius naerden Hage aende Heer Silvercroon [1]) gesonden. Ick hebbe alle die Exemplaren groot papier laeten binden soo mosten vergult syn, ende die naer Vranckrijck gesonden, ende nu dese 2 naerden Hage, de rest sal laeten binden alsmede eenige van kleijn papier. Op de groot papieren hebbe aengeleyt 50 Exemplaren ende heefter maer 48 uijtgelevert. Wat ordre daertoe gegeven is myn vergeeten, ende dewyl mr Jacobus doot is, kan het niet vraghen: doch is wel apparent dat soo veel op aengeleyt syn als UEd begeert heeft, want de onkosten met het versteecken evenveel is ende komt maer op het papier aen dat maer de helft scheelt kostende dit groot papier eens zoo veel als het andere. Vande vergulde hadde noch 5 Exemplaren daer van gelieft te disponeren. sal myn informeren of de Nuntius haast sal vertrecken bij welcke occasie de Exemplaren voor Roomen bequamelyck souden konnen bestelt werden. De Catalogus van knijf is myn niet ter hande gestelt. Daer is hier in November laastleden een Boeckvercooper geweest seer inde goede gratie van Monsieur de Montauzier: doch deselve is noch voorde Vorst vertrocken. Bij aldien UEd eenige opera heeft daeraen de laaste stucken manqueren gelieft mijn daer van memorie te senden, sal myn debvoir doen UEd deselve te procureren. Van Me-

---

[1]) Johan Philip Silvercroon, zoon van Petter Spierinck Sylvercroon, resident van Zweden hier te lande tot 1651 — behartigde als gecommitteerde en als commissaris van 1662 tot 1679 in verschillende aangelegenheden de belangen van Zweden in den Haag. (Zie Mr. v. d. Burgh gezantschappen door Zweden en Nederland, den Haag 1886.)

chelen hebbe noch geen bescheyt, alleen dat mijn correspondent myn heeft laeten weeten dat het sal waernemen vermits geen nader brieven van Engelant gekoomen syn is daervan buyten de Courante niet nieuws. Verblyve naer presentatie mynes diensts

(Adres:)
Mijn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins
Resident Tot
Vianen.

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Daniel Elsevier.

No. 71.

Mijn Heer

UEd missive van 26 passato te recht ontfanghen. Wanneer naer Engelant aande Heer Spanheim schryve sal syn Ed wegens syn boexken bedancken. Het is mijn lief UEd het selve wel gemaect vint. De Exemplaren van Virgilius syn door Schipper Jan Willis op livorno versonden ende geaddresseert aen Abbate Bassetti soo dat niet twyffele ofte sullen wel te recht koomen. Het is myn leet het met de Vellejus Paterculus soo slecht gegaen is. In Holsteny Notae syn al 46 bladen gedruct; by aldien d'Heer Rycke ons van wat meer copye versagh souden daer spoediger mede voortgaen, heeft belooft in dese vacantie copye te prepareren: soo sulx niet geschiet sal het slechte voortganck hebben, [1]) doch hoope dien Heer inde aenstaende weeck te spreecken als wanneer syn Ed de saecke mondelingh sal recommanderen.

Wat het boexken vande Heer Gradi belanght by aldien UEd myn het selve gelieft toetesenden sal sien of het selve myn dienstigh dunct te drucken, ofte anders het selve UEd aenstonts wedersenden. Ick hebbe van mijn vriendt advys dat deselve d'Exemplaren van Virgilius aende grooten (?) hadde doen behandighen: doch bemercke uyt UEd missive dat daer

[1]) Zie brief N°. 31.

van alrede advys hebt bekoomen. d'Heer Bigot schrijft myn dat de Heer Pearson een boeck heeft van eenen Eusebius de locis S(anc)tis mede uyt medalien gehaelt die syn Ed meynt dat mede wel by de Noten van Holstenius in Stephanum souden passen, waerover UEd advijs versoecke. Waermede naer presentatie mynes diensts verblyve.

Myn Heer
UEd GDW Dienaer
Amsterdam 1 July 1679 Daniel Elsevier.

Ick hebbe de Catalogus van Halmale [1]) daer bygeset alles wat ieder boeck gekost heeft, wil het UEd wel voor eenige daghen leenen doch soude het niet konnen int geheel misschen.

(Adres :)
Myn Heer
Myn Heer Nicolaes Heins Resident
tegenwoordigh Tot
Vianen
Bt.

---

[1]) Lees Holmale.

REGISTER.

(De cijfers duiden de nummers der brieven aan.)

A.

Alantswijn. 7. 19.

Alphen (Eva van), Zie Elsevier, (nicht).

Ammianus Marcellinus, edit. van Valesius, 23, 27, 29, 31, 45.

" noten v. Lindebrogius 24.

Arnobius, 22 23, 24.

d'Avaux, 60, 67, 68, 69.

B.

Barentsen (Frans), kapitein van het schip Londen. 18.

Bassetti (abt). 71.

Beuningen (van) 54.

Beverninck 47, 59.

Bigot (E.) 5, 22, 23, 24, 26, 27, 29, 31, 33, 36, 45, 46, 55, 56, 66, 69, 71.

Binckes (Schout bij nacht) 45.

Bipontinus (Poirret) De Deo Anima et Malo 24.

Blau (Blaeu) (Pieter) Secretaris 15, 16, 18.

" " (Joan) 15, 16.

Brunnichuijsen 68, 69.

Bussières (de) opera Poetica in 12°. 69.

C.

Caesar (Julius) 21.

Campen (van) 63, 64.

Caramuelis, Dialexis in fol. 69.

Carpzovius 7. 11, 17, 19. 26, 32, 33, 53, 65.

Celsus Constantinus (Julius), de rebus gestis Caesaris, 21, 43, 45, 46, 47.

Cicero (Epistolae ad Atticum) 42, 45, 61.

Claudianus (*in usum Delphini*) 21.
Cluverii Germania (*laatste druk*) 16.
Curtius (*Rufus*) 34, 35.
Cuyper 31.

D.

Dangières, *Carmina* in 12°. 69.
Datus (Carolus) 17, 20.
Deschales, *Opera mathematica* in fol. 69.
Duyts (Jan) 59.

E.

Elsevier (Daniël) 37, 48.
〃 〃 zoon 47.
〃 〃 nicht (Eva v. Alphen?) 5, 6, 7, 22, 23, 24.
Emmenes (Jacob v.) 59, 60.
d'Estrades 44.
Eusebius de locis sanctis 71.

F.

Fagel (raadpensionaris) zijn exemplaar van den *Vellejus Paterculus* 50.
Falconerius (P.) 11, 17, 66.
Febvre (le) 33.
Festus, (in 4° te drukken) 68, 69.
Forrest (*Poemata*) 31.
Francius (Petrus) 20, 62, 68.
Fürstenberg (F. von) 11, 36, 54, 61, 62 (*ode* [illegible] aan hem) 62.

G.

Gale (Thom.) 47, 48, 50, 55, 56, 59, 66, 69.
Glasemaker 27, 29, 40, 54.
Goes (de heer) 16.
Goes (Balthasar v. d.) 59, 64.
Gool (Mr. Theod.) 56.
Graevius 10, 13, 18, 20, 39, 47, 50, 52, 57, 58, 60, 61, 63, 66, 67.
Gradi (Steph.) abt. 44, 64, 71.
Gronovius (waarschijnlijk Laurentius Theodorus) 13, 15, 16, 18, (56?)
〃 (Jacobus) (56?), 64, 68.
Groot (Helena de) zie Helena.
Groot (Pieter de) 18, 19.
Groothertog v. Toskane, Cosmus III. 11, 16, 44, 60, 64, 65, 66, 69.
Guasconi 1, 4, 5, 13, 14, 15, 21, 22, 27, 28, 29, 64, 66.
Gudius 19.

H.

Hackius 1, 26, 60.
Halmale of Holmale [illegible]
Heinsius, Daniel [illegible]
" Nicolaas 21, [illegible]
Helena, gouvernante van Heinsius 22 [illegible]
" zwager 31
" dochter [illegible]
" schoonzoon [illegible]
Herodotus [illegible]
Hillersbergen 2.
Hogers [illegible]
Holstenius [illegible]
[illegible]
Hoornbeek, Hornbeeck [illegible]
[illegible]
[illegible]
Huygens [illegible]

I. J.

Jacobus Meester [illegible]
[illegible]
Jenkins [illegible]
[illegible]
Joosten [illegible]
[illegible]
[illegible]
D. Elsevier [illegible]

K.

Kleres [illegible]
Knijf [illegible]
Koenig [illegible]

L.

Lambecius [illegible]
Langerman [illegible]
Leeuwen [illegible]
Lindeboom [illegible]

Livius 13, 15, 16, 18, 19, 42, 57.
Livii opera c. notis variorum 8, 9.
〃 〃 sine notis 47.
Lotharingen (Hertog van) 20, 25, 60.

M.

Magnus 65.
Manuscripten (uit de Keizerlijke bibliotheek) 19.
〃 zie Elsevier (nicht).
Marcellinus. Zie *Ammianus.*
Menage 31
Meursii Creta 7.
Monck (Munck?) 40, 47, 48, 52, 62, 63.
Montauzier 7, 8, 16, 51, 55, 56, 61, 68, 69, 70.
Munckerus, rector te Haarlem 63.
Munster (Vorst v.) 68.

N.

Nuntius v. Rome 70.

O.

Odyck (Willem van Nassau, heer van) 59.
Oranje (Prins van) 47.
Ovidius ed. in 24°, 4, 5.
〃 〃 〃 12°. (te herdrukken) 4, 16, 66.
〃 〃 〃 8°. 4, 16, 66.
〃 revisie 17.
〃 commentaria 25.

P.

Paterculus (Vellejus) 20, 28, 71, copie, text 27, 28, 41, drukken, correctiën, proeven 226, 9, 31, 32, 45, 46, 49, 54, laatste blad 48, tytel 48, nooten 40, 41, index 42, Exemplaren 48, 50, 51, 54, 55. Exempl. v. Heinsius 52, verzending 49, 50, 52, 57, 59, 63, 64.
Pearson (Bisschop) 47, 71.
Pels 55.
Pinedo 47.
Piso (Willem) 61.
Plinii Epistolae 48.
Poirret zie Bipontinus.
Pollucis Dictionnarium 7.
Pozzo (Cavalier del) 64.

R.

Rootsteen (Rothstein) Deensch admiraal 11.
Rothe (pasquillen) 17.
Ruyter (Admiraal M. A. de) begrafenis 20, tombe 62.
〃 zijn zoon Engel 62, 65, 66.
Rutgersius (Janus) portret 32, 33, 34, 36, 55.
gedicht daaronder 35, 39 (?)
kosten-rekening 37.
plaat 35.
Rycke 8, 29, 31, 32, 39, 41, 46, 53, 54, 57, 59, 60, 63, 64, 71.
〃 (neef) 33.
〃 (beminde) 39.
Rycke, zie Holstenius.

S.

Sabellicus (noten) 8, 10.
Schefferus 32, 65.
Sigonius 10.
Silvercroon (de heer) te 's Hage 70.
Somer (Ds. Bernardus) 56, 57.
Spaen (generaal) 47.
Spanheim (Ezechiël) 54, 64, 71.
Spanheim (Ezechiël.) Discours sur la crèche de notre Seigneur 26.
Spierings (Kabinet) 15, 16, 17.
Stephanus, de Urbibus 42, 47, 56.
Strycker 48.
Symon (Père) Histoire critique du vieux Testament etc. 63.

T.

Thuanus vers: *Posteritati*, etc. 26, 27, 28, 30, 31, 33, 40.
〃 *Histoire in tomo de vita sua* (edit. Geneve) 31.
copye, commentaria 32.
afdrukken 33.
Trelsch (de heer) 60.

U. V.

Valesius, zie *Ammianus Marcellinus.*
Vicquefort 1.
de Villahermosa (hertog) 69.

Vergilius, c. *notis integris Servii* etc. in 8°. 1.
leidsche editie 12 — Aeneas (praefatio) 10.
Vergilius, (edid. Heinsius) catalecta 10; text 2, 10; proeven, bladen 3, 4, 6, 7, 8, 9; afgedrukt 11, titel 4, 10, 12, 67; titelplaatje 13; Errata 10; Index 10.
Praefatio 66, 67, Dedicatie, vers. 54, 55, 61, 64, 65, 66, 67.
Exemplaren 13, 14, 54, 66, 68, 69, 70, 71, exemplaar van den Koning 65, 66, exemplaar van den dauphin 65, 66, 67, 68, verguld exemplaar van Heinsius 68, exemplaar van den gezant d'Avaux 68, 69. Binden 65, 67, 69, 70.

Vossius (Gerard Johz. de vader) 21.
Vossius (Isaac of Gerardus) 20, 54.
Vredestractaat te Nijmegen 59.

W.

Wal (v. d.) 39 (lat. vers.) 62.
Willis (Jan) schipper 71.
Wicquefort, zie Vicquefort.
Wolfganck 7.
Wolfius, zie *Isocrates*.

Y.

Yorck (de hertog van) 68, 69.

Z.

Zuylichem (de heer van) 26, 27, 32.

Namen van steden en plaatsen.

Aeth 55, 60.
Ancona 59, 64.

Bazel 61.
Breda 69.
Bremen 65, 66.
Brussel 67.

Cambridge 47.

Dantzigh 53.
Deventer 66.
Doornyck 42.
Dordrecht 35.
Duyns 7.

Florencen 17, 22, 66.
Francfort 14, 60.

Geneve 7.
Gottenburgh 11.
's Gravenland 2, 37.

Den Haag 28, 57, 60, 70.
Hagenau 10.
Hamburg 20, 57, 58, 60, 67.
Harlingen 8.
Hooghstraten 68.
Hoorn 15.

Lantskroon 11.
Leyden 1, 6, 22, 59, 64.
Leipzigh 22, 29, 33, 57.
Livorno 15, 16, 18, 71.
Londen 8, 46, 47, 52, 59, 60.
Luneburgh 65.

Maastricht 9, 10, 55.
Mechelen 69, 70.
Medemblick 10.
Messina 6.
Metz 25, 43.
Moscow 2, 33.
Munster 44, 54, 65.

Nancy 60.
Nimwegen 33, 34, 35, 44, 47, 57, 60, 67.

Oudenaerde 55.
Oxfort 47.

Paderborn 4, 33.
Palermo 8.
Parijs 6, 19, 21, 43, 46, 47, 55, 67, 68, 69.
Philipsburg 9, 10.
Pisa 66.

Reinhausen 7.
Roomen 15, 16, 59, 65, 70.
Rouaen 10, 23, 68.
Rijssel 41*a*.

Stetyn 40.
Stockholm 31, 47, 53.
Straalsund 42.

Tabago (eiland) 45.
Thionville 22.
Toulon 6.

Utrecht 34, 50, 70.
Utyn (Uttyn of Eutin) .

Vianen 14, 67.

Zwolle 66.

Titels van boeken, in de brieven vermeld zonder naam van den schrijver of bewerker.

Description de la Trappe 19.
Bail des fermes et Gabelles de France 19.
(Tractaetjen) de Horologiis 31, 36, 43, 44, 60, 61.
Histoire d'Abdias 32.
Herodiani Hist. libri octo Gr. Lat. et notis illustr. in 8°. Oxon. 1678 (edid. Joh. North?)
Essais de morale 4me partie in 12°, 58.
Minucius Felix in 12° 69.
Abrégé de la Philosophie de Gassendi 69.
l'Ame des Bestes in 12° 69.
De antiquis Causis Episcoporum in 4° 69.
De antiquo Jure Presbyterorum in 12° 69.
Conquisa di Messina in 4°, 3 voll. 69.

